2

L. IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBRI XII.

Eiuſdem de Arboribus liber ſeparatus ab alijs.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

PARISIIS.
Ex officina Roberti Stephani typographi Regij.
M. D. XLIII.

Digitized by Google

L. IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER PRIMVS.

AD PVB. SILVINVM PRAEFATIO.

AE P E N V M E R O *ciuitatis noſtræ* 3
principes audio culpãtes modò agrorum
S *infœcũditatem, modò cæli per multa iam*
tempora noxiam frugibus intemperiem:
quoſdam etiam prædictas querimonias
uelut ratione certa mitigantes, quòd exiſtiment, ubertate
nimia prioris æui defatigatum & effœtum ſolum nequire
priſtina benignitate præbere mortalibus alimenta. Quas
ego cauſas, Publi Siluine, *procul à ueritate abeſſe certum*
habeo: quòd neque fas eſt exiſtimare, humi naturam, quam
primus ille mundi genitor perpetua fœcunditate donauit,
quaſi quodam morbo ſterilitate affectam: neque prudẽtis
eſt credere, tellurẽ, quæ diuinam & æternam iuuentã ſor
tita, cõmunis omnium parens dicta ſit, quia & cuncta pe
perit ſemper, & deinceps paritura ſit, uelut hominem con
ſenuiſſe. Nec *poſt hæc reor intẽperãtia cæli nobis iſta, ſed*
noſtro potius accidere uitio, qui rem ruſticam peſſimo cui-
que ſeruorum, uelut carnifici noxiæ dedimus, quam maio
rum noſtrorum optimus quiſque optimè tractauerit. At-
qui ego ſatis mirari non poſſum, quid ita dicendi cupidi 4
ſeligant oratorẽ, cuius imitentur eloquentiam, menſura-
rum, & numerorum modũ rimantes, placitæ diſciplinæ
conſectentur magiſtrũ uocis, & cantus modulatorem: nec
minus corporis geſticulatorem ſcrupuloſiſſime requirant

ſaltationis,ac muſicæ rationis ſtudioſi. Iámque qui ædifi
care uelint, fabros & architectos aduocent: qui nauigia
mari concredere,gubernandi peritos: qui bella moliri,ar-
morum & militiæ gnaros: & ne ſingula perſequar,ei ſtu
dio,quod quis agere uelit, conſultiſſimum rectorem adhi-
beat. Denique animi ſibi quiſque formatorem præcepto-
rémque uirtutis è cœtu ſapientium arceſſat. Sola res ruſti
ca, quæ ſine dubitatione proxima, & quaſi conſanguinea
ſapientiæ eſt,tam diſcentibus egeat,quàm magiſtris. Adhuc
enim ſcholas rhetorum,&,ut dixi,geometrarum, muſico-
rúmque,uel quod magis mirãdum eſt,contemptiſſimorum
uitiorum officinas,guloſius condiẽdi cibos, & luxurioſius
fercula ſtruendi,capitúmque & capillorum concinnatores
non ſolum eſſe audiui,ſed & ipſe uidi. Agricolationis ne-
que doctores,qui ſe profiterentur, neque diſcipulos cogno-
ui. Cum etiam ſi prædictarum artium profeſſoribus ciui
tas egeret, tamen,ſicut apud priſcos,florere poſſet Reſpub.
Nam ſine ludicris artibus, atque etiã ſine cauſidicis olim
ſatis felices fuere,futuræque ſunt urbes. At ſine agricolto-
ribus nec cõſiſtere mortales, nec ali poſſe manifeſtum eſt.
Quo magis prodigij ſimile eſt,quod accidit,ut res corpori
bus noſtris,uitæque utilitati maximè conueniẽs,minimam
uſque in hoc tempus conſummationẽ haberet: ídque ſperne
retur genus amplificãdi retinendíque patrimonij,quod om
ni crimine caret. Nam cætera diuerſa,& quaſi repugnan
tia diſſident à iuſtitia. Niſi æquius exiſtimamus cepiſſe
prædam ex militia,quæ nobis nihil ſine ſanguine & cla-
dibus alienis affert. An bellũ peroſis, maris & negotia-
tionis alea ſit optabilior,ut rupto naturæ fœdere terreſtre
5 animal homo,uẽtorũ,& maris obiectus iræ,ſe fluctibus au
deat credere,ſempérque ritu uolucrũ,lõginqui littoris per-

egrinus,ignotum pererret orbem? An fœneratio probabilior ſit,etiã his inuiſa quibus ſuccurrere uidetur?Sed ne caninum quidem, ſicut dixere ueteres,ſtudiũ præſtantius,locupletiſſimũ quęque adlatrãdi,& cõtra innocentes,ac pro nocentibus neglectum à maioribus,à nobis etiã conceſſum intra mœnia & in ipſo foro latrociniũ?An honeſtius duxerim mercenarij ſaltatoris mẽdaciſſimũ aucupiũ circunuolitantis limina potentiorũ,ſomnũmque regis ſui rumoribus inauguratis?neque enim rogati,quid agatur intus,reſpõdere ſerui dignantur.An putem fortunatius à catenato repulſum ianitore ſæpe nocte ſera foribus ingratis adiacere , miſerrimóque famulatu per dedecus, faſcium decus, & imperium,profuſo tamen patrimonio,mercari?Nã nec gratuitæ ſeruituti,ſed donis rependitur honor: quæ ſi & ipſa,& eorum ſimilia bonis fugienda ſunt,ſupereſt(ut dixi)unum genus liberale,& ingenuum rei familiaris augendæ,quod ex agricolatione contingit. Cuius præcepta ſi uel temere ab indoctis,dum tamen agrorũ poſſeſſoribus,antiquo more adminiſtrarentur,minus iacturæ paterẽtur res ruſticæ. nã induſtria dominorũ cum ignorantiæ detrimentis multa penſaret.Nec quorum commodũ ageretur,tota uita uellent imprudentes negotij ſui conſpici, eóque diſcendi cupidiores agricolationem pernoſcerent. Nũc & ipſi prædia noſtra colere dedignamur,& nullius momẽti ducimus peritiſſimum quęque uillicum facere:uel ſi neſciũ,certè uigoris experrecti,quo celerius,quod ignoret,addiſcat. Sed ſiue fundũ locuples mercatus eſt,è turba pediſſequorũ, lecticariorũmque defectiſſimum annis & uiribus,in agrũ relegat (cum iſtud opus non ſolũ ſcientiã,ſed & uiridẽ ætatem cum robore corporis ad labores ſufferendos deſideret)ſiue me diarũ facultatum dominus ex mercenarijs aliquẽ iã re-

cuſanté quotidianũ illud tributũ,qui uectigalis eſſe nõ poſ-
ſit,ignarum rei,cui præfuturus eſt,magiſtrum fieri iubet.
Quæ cũ animaduertã,ſæpe mecum retractans, ac recogi-
tans,quàm turpi cõſenſu deſerta exoleuerit diſciplina ruris,
uereor ne flagitioſa & quodãmodo pudẽda,aut inhoneſta
uideatur ingenuis.Verùm cum plurimis monumentis ſcri-
ptorum admonear,apud antiquos noſtros fuiſſe gloriæ cu
ram ruſticationis : ex qua Quintius Cincinnatus obſeſſi
conſulis & exercitus liberator , ab aratro uocatus ad Di-
ctaturã uenerit,ac rurſus faſcibus depoſitis,quos feſtinan
tius uictor reddiderat,quàm ſũpſerat Imperator,ad eoſ-
dem iuuencos,& quatuor iugerũ auitum hærediolum re-
dierit.Itémque C.Fabritius,& Curius Dentatus,alter Pyr
rho finibus Italiæ pulſo,domitis alter Sabinis,accepta quæ
uiritim diuidebãtur captiui agri,ſeptem iugera,nõ minus
induſtriè coluerit,quàm fortiter armis quæſierat.Et ne ſin
gulos intempeſtiuè nunc perſequar, cum tot alios Romani
generis intuear memorabiles duces,hoc ſemper duplici ſtu
dio floruiſſe,uel defendẽdi,uel colendi patrios, quæſitóſue
fines:intelligo luxuriæ,& delicijs noſtris priſtinũ morem,
uirilémque uitã diſplicuiſſe. Omnes enim (ſicut M. Varro
iam tẽporibus auorũ cõqueſtus eſt) patreſfamiliæ falce &
aratro relictis,intra murum correpſimus,& in circis po-
tius ac theatris,quàm in ſegetibus & uinetis manus mo-
uemus : attonitique miramur geſtus effœminatorũ,quòd à
natura ſexũ uiris denegatũ,muliebri motu mẽtiantur,deci-
piántque oculos ſpectantiũ.Mox deinde ut apti ueniamus
ad ganeas,quotidianam cruditatẽ Laconicis excoquimus,
& exucto ſudore ſitim quærimus , noctéſque libidinibus
7 & ebrietatibus,dies ludo, uel ſomno conſumimus. Ac noſ-
metipſos ducimus fortunatos, quòd nec orientẽ ſolẽ uide-

mus,nec occidentē. itaque iſtā uitam ſocordem perſequitur
ualetudo,Nā ſic iuuenū corpora fluxa & reſoluta ſunt,ut
nihil mors mutatura uideatur.At mehercule uera illa Ro-
muli proles aſſiduis uenatibus, nec minus agreſtibus ope-
ribus exercitata,firmiſſimis præualuit corporibus,ac mili
tiā belli,cum res poſtulauit,facilè ſuſtinuit,durata pacis la
boribus,ſempérque ruſticā plebē præpoſuit urbanæ.Vt e-
nim qui in uillis intra conſepta morarētur,quàm qui foris
terrā molirētur, ignauiores habitos:ſic eos,qui ſub umbra
ciuitatis intra mœnia deſides cunctarentur,quàm qui ru-
ra colerēt adminiſtrarēntue opera colonorū,ſegniores ui-
ſos.Nundinarū etiam conuentus manifeſtum eſt propterea
uſurpatos, ut nonis tantummodo diebus urbanæ res age-
rentur,reliquis adminiſtrarentur ruſticæ. illis enim tem
poribus, ut antè iam diximus, proceres ciuitatis in agris
morabantur: & cum conſilium publicum deſiderabatur,
a uillis arceſſebantur in ſenatum. Ex quo qui eos euoca-
bant,Viatores nominati ſunt: iſque mos dum ſeruatus eſt
perſeuerantiſſimo colendorum agrorum ſtudio, ueteres
illi Sabini Quirites,atauíque Romani,quāquam inter fer
rum, & ignes, hoſticíſque incurſionibus uaſtatæ fruges:
largius tamen condidere,quàm nos, quibus diuturna per-
mittente pace prolatare licuit rem ruſticam.Itaque in hoc
Latio & Saturnia terra, ubi dij cultus agrorum proge-
niem ſuam docuerant,ibi nunc ad haſtam locamus,ut no
bis ex tranſmarinis prouincijs aduehatur frumentum,ne
fame laboremus:& uindemias condimus ex inſulis Cycla-
dibus,ac regionibus Bæticis,Gallicíſque.Nec mirum cum
ſit publicè concepta, & confirmata iam uulgaris exiſtima- 8
tio,rem ruſticam ſordidū opus, & id eſſe negotium, quod
nullius egeat magiſterio præceptoris. At ego,cum aut ma-

gnitudinem totius rei, quaſi quandam uaſtitatem corporis, aut partium eius, uelut ſingulorum membrorũ numerum recenſeo, uereor ne ſupremus antè me dies occupet, quàm uniuerſam diſciplinam ruris poſſim cognoſcere. Nã qui ſe in hac ſcientia perfectum uolet profiteri, ſit oportet rerũ naturæ ſagaciſſimus, declinationum mundi non ignarus: ut exploratum habeat, quid cuique plagæ conueniat, quid repugnet: ſyderum ortus & occaſus memoria repetat, ne imbribus, uentíſque imminentibus opera inchoet, laborémque fruſtretur. Cæli, & anni præſentes mores intueatur. neque enim ſemper eundem, uelut ex præſcripto, habitum gerũt: nec omnibus annis eodẽ uultu uenit æſtas, aut hyems: nec pluuium ſemper eſt uer, aut humidus autũnus. quæ prænoſcere ſine lumine animi, & ſine exquiſitiſſimis diſciplinis non quẽquam poſſe crediderim. Iam ipſa terræ uarietas, & cuiuſque ſoli habitus, quid nobis neget, quid promittat, paucorũ eſt diſcernere. Cõtemplatio uerò cunctarũ in ea diſciplina partium, quando cuique contingit, ut & ſegetũ, arationúmque perciperet uſum, & uarias diſſimillimáſque terrarũ ſpecies pernoſceret, quarum nonnullæ colore, nonnullæ qualitate fallunt: atque in alijs regionibus nigra terra, quam pullam uocant, ut in Cãpania, eſt laudabilis, in alijs pinguis rubrica melius reſpõdet quibuſdã (ſicut in Africa Numidia) putres arenæ fœcunditate uel robuſtiſſimum ſolum uincunt. In Aſia Myſiáque denſa, & glutinoſa terra maximè exuberat. Atque in his ipſis habere cognitum, quid recuſet collis, quid campeſtris poſitio, quid cultus, quid ſylueſter ager, quid humidus &
9 graminoſus, quid ſiccus & ſpurcus, ratione quoque diſpicere: & in arboribus, uinetíſque, quorum infinita ſunt genera, conſerendis, ac tuendis, & in pecoribus parandis, con

ſeruandiſque: quoniam & hanc adſciuimus quaſi agriculturæ partem, cum ſeparata ſit ab agricolatione paſtoralis ſcientia. Nec ea tamē ſimplex: quippe aliud exigit equinū, aliud atque aliud bubulū armentum, aliud pecus ouillum: & in eo ipſo diſſimilem rationem poſtulat Tarentinum, atque hirtum, aliud caprinum: & id ipſum aliter curatur mutilum, & raripilum, aliter cornutum, & ſetoſum, quale eſt in Cilicia. Porculatoris uerò, & ſubulci diuerſa profeſſio, diuerſæ paſtiones: nec eundem glabræ ſues, denſǽque, cœli ſtatum: nec eandem educationem, cultúmue quærunt. Et ut à pecoribus recedam, quorū in parte auium cohortalium, & apium cura poſita eſt, quis tanti ſtudij fuit, ut ſuper iſta, quæ enumerauimus, tot noſſet ſpecies inſitionum, tot putationum, tot pomorum holerúmque cultus exercere? tot generibus ficorū, ſic ut roſarijs impenderet curam, cum à pleriſque etiam maiora negliguntur? quanquam & iſta iam non minima uectigalia multis eſſe cœperunt. Nam prata & ſalicta, geniſtǽque & arundines, quanuis tenuem, nihilominus aliquam deſiderant induſtriam. Poſt hanc tam multarum, támque multipliciū rerum prædicationem non me præterit, ſi quē deſideramus agricolam, quémque deſcribimus, exegero à participibus agreſtiū operū tardatum iri ſtudia diſcentiū, qui tam uariæ, támque uaſtæ ſcientiæ deſperatione conterriti, nolent experiri, quod ſe aſſequi poſſe diffident. Veruntamen quod in oratore iam M. Tul. rectiſſime dixit, Par eſt eos qui generi humano res utiliſſimas conquirere, & perpenſas, exploratáſque memoriæ tradere concupiuerint, cūcta tentare. Nec ſi uel illa præſtantis ingenij uis, uel inclytarū artium defecerit inſtrumētum, confeſtim debemus ad otium & inertiam deuolui: ſed quod ſapiēter ſperauimus, perſe- 10

ueranter conſectari. Summum *enim culmen affectantes, ſatis honeſtè uel in ſecundo faſtigio conſpiciemur.* An Latiæ *muſæ non ſolos adytis ſuis* Accium *&* Virgilium *recepere, ſed eorum & proximis & procul à ſecundis ſacras conceſſere ſedes?* Nec Brutum, *aut* Cælium, Pollionémue *cum* Meſſala *&* Catulo *deterruere ab eloquentiæ ſtudio fulmina illa* Ciceronis. *Nam neque ille ipſe* Cicero *territus ceſſerat tonantibus* Demoſtheni, Platoníque: *nec parens eloquentiæ deus ille* Mæonius *uaſtiſſimis fluminibus facundiæ ſuæ poſteritatis ſtudia reſtinxerat.* Ac *ne minoris quidem famæ opifices per tot iam ſecula uidemus laborem ſuum deſtituiſſe, qui* Protogenem, Apellémque *cum* Parrhaſio *mirati ſunt.* Nec *pulchritudine* Iouis Olympij, Mineruǽque Phidiacæ *ſequentis ætatis attonitos piguit experiri* Bryaxim, Lyſippum, Praxitelem, Polycletum, *quid efficere, aut quouſque progredi poſſent.* Sed *in omni genere ſcientiæ, & ſummis admiratio uenerat ióque, & inferioribus merita laus contingit.* Accedit *huc, quòd ille, quem nos perfectum eſſe uolumus agricolam, ſi quidem artis conſummatæ non ſit, nec in uniuerſa rerũ natura ſagacitatem* Democriti: *uel* Pythagoræ *non fuerit conſecutus, & in motibus aſtrorum, uentorúmque* Metonis *prouidentiam, uel* Eudoxi: *& in pecoris cultu doctrinam* Chironis *ac* Melampodis, *& in agrorum ſolíque molitione* Triptolemi *aut* Ariſtei *prudentiam: multum tamen profecerit, ſi uſu* Tremellios, Saſernáſque *&* Stolones *noſtros æquauerit.* Poteſt *enim nec ſubtiliſſima, nec rurſus, quod aiunt, pingui* Minerua *res agreſtis adminiſtrari.* Nam *illud procul uero eſt, quod plerique crediderunt, facilimam eſſe nec ullius acuminis ruſticationẽ.* De *cuius uniuerſitate nihil attinet plura nunc diſſerere: quandoquidẽ cunctæ partes*

eius deſtinatis aliquot uoluminibus explicādæ ſunt, quas ordine ſuo tūc demum perſequar, cum præfatus fuero quæ reor ad uniuerſam diſciplinam maxime pertinere.

Præcepta quæ ſequantur qui ruſticari uelint. CAP. I.

QVI *ſtudiū agricolationi dederit, antiquiſſima ſciat hæc ſibi aduocanda, prudentiam rei, facultatem impendē di, uoluntatem agendi.* Nam *is demum cultiſſimum rus habebit, ut ait* Tremellius, *qui & colere ſciet, & poterit, & uolet. neque enim ſcire, aut uelle, cuiquam ſatis fuerit ſine ſumptibus, quos exigunt opera.* Nec *rurſus faciendi, aut impendendi uoluntas profuerit ſine arte: quia caput eſt in omni negotio, noſſe quid agendum ſit, maximéque in agricultura, in qua uoluntas facultáſque citra ſcientiā ſæpe magnam dominis afferūt iacturam, cum imprudēter facta opera fruſtrantur impenſas.* Itaque *diligēs paterfamilias, cui cordi eſt ex agri cultu certam ſequi rationē rei familiaris augendæ, maximè curabit, ut ætatis ſuæ prudentiſſimos agricolas de quaque re conſulat, & cōmentarios antiquorū ſedulò ſcrutetur, atque æſtimet quid eorū quiſque ſenſerit, quid præceperit: an uniuerſa quæ maiores prodiderūt, huius tēporis culturæ reſpondeant, an aliqua diſſonent.* Multos *enim iam memorabiles autores cōperi perſuaſum habere, longo æui ſitu qualitatem cæli, ſtatúmque mutari: eorúmque conſultiſſimum aſtrologiæ profeſſorem* Hipparchum *prodidiſſe, tempus fore, quo cardines mundi loco mouerētur, ídque etiam nō ſpernendus autor rei ruſticæ* Saſerna *uidetur adcredidiſſe.* Nam *eo libro, quē de agricultura ſcriptū reliquit, mutatum cæli ſtatum ſic colligit, quòd quæ regiones antea propter hiemis aſſiduam uiolentiā nullam ſtirpē uitis aut oleæ depoſitā cu-*

21 ſtodire potuerint,nunc mitigato iam & intepeſcente priſti
no frigore largiſſimis oliuitatibus,Liberiq; uindemijs ex-
uberent. Sed hæc ſiue falſa,ſeu uera ratio eſt,literis aſtro-
logiæ concedatur. Cætera non diſſimulanda erunt agro-
rum cultori præcepta ruſticationis,quæ cum plurima tra-
diderint Pœni ex Africa ſcriptores,multa tamen ab his fal
ſò prodita coarguunt noſtri coloni: ſicut Tremellius, qui
quærens id ipſum,tamen excuſat, quòd Italiæ & Africæ
ſolum,cælúmque diuerſæ naturæ,nequeat eoſdem prouē-
tus habere. Quæcūque ſunt autem,quæ propter diſciplinā
ruris noſtrorum temporum cum priſcis diſcrepent,nō de-
terrere debent à lectione diſcentem. Nam multò plura re-
periuntur apud ueteres, quæ nobis probanda ſint, quàm
quæ repudianda. Magna porrò & Græcorum turba eſt,
de ruſticis rebus præcipiens, cuius princeps celeberrimus
uates nō minimum profeſſioni noſtræ contulit Heſiodus
Bœotius. Magis deinde eam iuuere fontibus orti ſapiētiæ
Democritus Abderites,Socraticus Xenophon,Tarētinus Ar
chitas,Peripatetici magiſter ac diſcipulus Ariſtoteles cum
Theophraſto. Siculi quoque non mediocri cura negotium
iſtud proſecuti ſunt,Hieron,& Epicarmus diſcipulus,Phi-
lometor,& Attalus. Athenæ uerò ſcriptorum frequentiā
pepererunt,è queis probatiſſimi autores Chæreas,Ariſtan
dros,Amphilochus,Euphron: Chreſtus Euphronis, non, ut
multi putant,Amphipolites,qui & ipſe laudabilis habetur
agricola,ſed indigena ſoli Attici. Inſulæ quoque curā iſtam
celebrauerunt, ut teſtis eſt Rhodius Epigenes,Chius Aga-
thocles,Euagon,& Anaxipolis Thaſij. Vnius quoque de ſe
ptem Biantis illius populares Menander,& Diodorus in
primis ſibi uendicauerunt agricolationis prudentiam.
23 Nec his ceſſere Mileſij Bacchius & Mnaſſeas, Antigo-

nus Cymæus, Pergamenus Apollonius, Dion Colopho-nius, Hegeſias Maronites. Nam quidem Diophanes Bithynius Vticenſem totum Dionyſium Pœni Magonis interpretem per multa diffuſum uolumina, ſex epitomis circunſcripſit. Et alij tamen obſcuriores, quorum patrias nõ accepimus, aliquod ſtipendium noſtro ſtudio contulerunt. Hi ſunt Androtion, AEſchrion, Ariſtomenes, Athenagoras, Crates, Dadis, Dionyſius περὶ φυτῶν, Euphorion. Nec minori fide pro uirili parte tributum nobis intulerunt Lyſimachus, & Cleobolus, Meneſtratus, Pleutiphanes, Perſis, Theophilus. Et ut agricolationem Romana tandem ciuitate donemus (nam adhuc iſtis authoribus Græcæ gentis fuit) iam nunc M. Catonem Cenſorium illum memoremus, qui eam Latinè loqui primus inſtituit. poſt hunc duos Saſernas patrem & filium, qui eam diligentius erudierunt: ac deinde Scrofam Tremellium, qui eam eloquen quentem reddidit: & M. Terentium, qui expoliuit: mox Vergilium, qui carmine quoque potentem fecit. Nec poſtremo quaſi pædagogi eius meminiſſe dedignemur Iulij Higinij: ueruntamen ut Carthaginienſem Magonem ruſticationis parentem maximè ueneremur. Nam huius octo & uiginti memorabilia illa uolumina ex ſenatuſconſulto in Latinum ſermonẽ conuerſa ſunt. Non minorem tamen laudẽ meruerunt noſtrorum temporũ uiri Cornelius Celſus, & Iulius Atticus. quippe Cornelius totum corpus diſciplinæ quinque libris complexus eſt. Hic de una ſpecie culturæ pertinentis ad uites ſingularem librum edidit. Cuius uelut diſcipulus duo uolumina ſimilium præceptorum de uineis Iulius Græcinus cõpoſita facetius, eruditius poſteritati tradenda curauit. Hos igitur Publi Siluine prius quàm cum agricolatione contrahas, aduocato in conſi-

14 lium: nec tamen ſic mente diſpoſitus uelut ſummam to-
tius rei ſententijs eorũ conſecuturus: quippe eiuſmodi ſcri
ptorũ monumenta magis inſtruunt, quàm faciunt, artifi-
cem. Vſus & experiẽtia dominantur in artibus: neque eſt
ulla diſciplina, in qua nõ peccando diſcatur. nã ubi quid
perperã adminiſtratũ ceſſerit improſperè, uitatur quod fe
fellerat: illuminátque rectam uiã docentis magiſterium.
Quare noſtra præcepta non conſummare ſcientiã, ſed ad
iuuare promittunt. nec ſtatim quiſquam compos agricola-
tionis erit his perlectis rationibus: niſi & obire eas uolu-
erit, & per facultates potuerit. Ideóque hæc uelut admini
cula ſtudioſis promittimus, non profutura per ſe ſola, ſed
cũ alijs. Ac ne iſta quidem prædia, ut diximus, non aſſi-
duus labor, & experiẽtia uillici, non facultates, ac uolun
tas impendendi tantum pollent, quantũ uel una præſentia
domini: quæ niſi frequẽs operibus interuenerit, ut in ex-
ercitu cũ abeſt imperator, cuncta ceſſant officia: maximé
que reor hoc ſignificantẽ Pœnum Magonẽ, ſuorũ ſcripto-
rũ primordiũ talibus auſpicatũ ſententijs, Qui agrũ para-
bit, domum uendat, ne malit urbanum, quàm ruſticũ larẽ
colere. cui magis cordi fuerit urbanũ domicilium, ruſtico
prædio non erit opus. Quod ego præceptum, ſi poſſet his
temporibus obſeruari, non immutarem. Nunc quoniã ple-
roſque noſtrum ciuilis ambitio ſæpe euocat, ac ſæpius de
tinet euocatos, ſequitur, ut ſuburbanum prædium commo-
diſſimum eſſe putem, quò ut occupato quotidianus ex-
curſus facile poſt negotia fori contingat. Nam qui longin-
qua, ne dicam tranſmarina rura mercantur, uelut hære-
dibus patrimonio ſuo, & quod grauius eſt, uiui cedunt
ſeruis ſuis: quoniam quidem & illi tam longa dominorũ
diſtantia corrumpuntur, & corrupti poſt flagitia, quæ cõ-

miſerunt, ſub expectatione ſucceſſorum rapinis magis, quàm culturæ ſtudent. 15

Qualiter diſpoſitus fundus maximè probetur. CAP. II.

Cenſeo igitur in propinquo agrũ mercari, quò & frequẽter dominus ueniat, & frequentius ſe uenturũ, quàm ſit uenturus, denunciet. ſub hoc enim metu cum familia uillicus erit in officio. Quicquid uerò dabitur occaſionis ruri moretur, quæ nõ ſit mora ſegnis, nec umbratilis. nam diligentem patremfamiliâs decet agri ſui particulas omnes, & omni tempore anni frequẽtius circumire, quò prudentius naturam ſoli, ſiue in frõdibus, & herbis, ſiue iam maturis frugibus contẽpletur: nec ignoret quicquid in eo rectè fieri poterit. Nam illud uetus eſt, & Catonis, Agrũ peſſimè multari, cuius dominus quid in eo faciendum ſit, nõ docet, ſed audit uillicum. Quapropter uel à maioribus traditum, poſſidenti, uel empturo fundum præcipua cura ſit ſcire, quod maximè regionis genus probetur: ut uel careat inutili, uel mercetur laudabilem. Quòd ſi uoto fortuna ſubſcripſerit, agrum habebimus ſalubri cælo, uberi glæba, parte cãpeſtri. parte alia collibus uel ad orientem uel ad meridiem molliter deuexis, terreniſque, alijs cultis, atque alijs ſylueſtribus & aſperis, nec procul à mari, aut nauigabili flumine, quo deportari fructus, & per quod merces inuehi poſſint. Cãpus in prata, & arua, ſalictaq; & arũdineta digeſtus, ædificio ſubiaceat. Colles alij uacui arboribus, ut ſolis ſegetibus ſeruiant. quæ tamen modicè ſiccis, ac pinguibus cãpis melius, quàm præcipitibus locis proueniunt. Ideóque etiã celſiores agri frumentarij planicies habere, & quàmolliſſimè deuexi, ac ſimillimi debent eſſe campeſtri poſitioni. Alij deinde colles oliuetis, uinetiſq;

16 & earũ futuris pedamẽtis ueſtiãtur: materiã, lapidémque, ſi neceſſitas ædificandi coegerit: nec minus pecudibus paſcua præbere poſſint. Tum riuos decurrentes in prata, & hortos, & ſalicta, uiuæ aquæ ſalientes demittant, nec abſint greges armentorũ, cæterorúmque quadrupedũ culta, & dumeta paſcentiũ. ſed hæc poſitio, quam deſideramus, difficilis & rara paucis contingit. Proxima eſt huic, quæ plurima ex his habet: tolerabilis, quæ non pauciſſima.

Quæ præcipuè reſpiciendo agro, antè, quàm ematur, notanda ſint. CAP. III.

Porcius quidem Cato cenſebat in emendo, inſpiciẽdóque agro præcipuè duo eſſe conſideranda, ſalubritatẽ cæli, & ubertatem loci: quorum ſi alterum deeſſet, ac nihilo minus quis uellet incolere, mente eſſe captũ, atque eum ad agnatos, & gentiles deducendum. Neminem enim ſanum debere facere ſumptus in cultura ſterilis ſoli: nec rurſus peſtilenti quamuis feraciſſimo, pinguique agro dominũ ad fructus peruenire. Nã ubi ſit cum orco ratio ponenda, ibi non modo perceptionem fructuũ, ſed & uitam colonorum eſſe dubiã, uel potius mortem quæſtu certiorem. Poſt hæc duo principalia, ſubiungebat illa non minus intuenda, uiam, & aquam, & uicinum. Multum conferre agris iter cõmodum: primum quod eſt maximum, ipſam præſentiam domini, qui libentius cõmeaturus ſit, ſi uexationem uiæ nõ reformidet. deinde ad uehenda & exportãda utẽſilia: quæ res frugibus conditis auget pretium, & minuit impenſas rerum inuectarũ: quia minoris apportentur eò quò facili niſu perueniatur. Nec non nihil eſſe etiã paruo uehi, ſi conductis iumentis iter facias, quod magis expedit, quàm tueri propria. Seruos quoque qui ſecuturi patrẽfamiliâs ſint, non ægrè iter pedibus ingredi. De bonitate

aquæ ita omnibus clarũ eſt,ut pluribus non ſit diſſerendũ. Quis enim dubitet eã maximè probatam haberi,ſine qua nemo noſtrũ uel proſperæ,uel aduerſæ ualetudinis uitam proroget? De uicini commodo non eſt quidem certum,quem nonnunquã mors,aliæque nobiſcũ diuerſæ cauſæ mutant. Et ideo quidam reſpuunt Catonis ſententiam: qui tamen multum uidentur errare. nam quemadmodũ ſapientis eſt, fortuitos caſus magno animo ſuſtinere,ita dementis eſt,ipſum ſibi malam facere fortunam : quod facit,qui nequam uicinum ſuis numis parat, cum à primis cunabulis, ſi modò liberis parentibus eſt oriundus,audiſſe potuerit,

Μὴ δ᾽ ἂν βοῦς ἀπόλοιτ᾽ εἰ μὴ γείτων κακὸς εἴη.

quod non ſolùm de boue dicitur,ſed etiã de omnibus partibus rei noſtræ familiaris:adeò quidem ut multi prætulerint carere penatibus, & propter iniurias uicinorũ ſedes ſuas profugerint. niſi aliter exiſtimamus diuerſum orbem gentes uniuerſas petiſſe,relicto patrio ſolo, Achæos dico, & Hiberos,Albanos quoque,nec minus Siculos:&,ut primordia noſtra contingam,Pelaſgos, Aborigines, Arcadas, quàm quia malos uicinos ferre non potuerãt. Ac ne tantùm de publicis calamitatibus loquar ,priuatos quoque memoria tradidit, & in regionibus Græciæ, & in hac ipſa Heſperia deteſtabiles fuiſſe uicinos: niſi Autolicus ille cuiquã potuit tolerabilis eſſe conterminus: aut Auentini montis incola Palatinis ullũ gaudiũ finitimis ſuis Cacus attulit. Malo enim præteritorum,quàm præſentiũ meminiſſe, ne uicinum meũ nominẽ,qui nec arborẽ prolixiorem ſtare noſtræ regionis,nec inuiolatum ſeminariũ,nec pedamenti quicquã adnexum uineæ,nec etiã pecudes negligẽtius paſci ſinit. Iure igitur,quantum mea fert opinio, M. Portius talem peſtem uitare cenſuit. Et in primis futurum

18 *agricolã præmonuit, ne ſua ſpõte ad eã perueniret.* Nos *ad cætera præcepta illud adijcimus, quod ſapiẽs unus de ſeptẽ in perpetuũ poſteritati pronũtiauit,* μέτρον ἄριστον, *adhibendum modũ menſurámque rebus, ídque, ut non ſolũ aliud acturis, ſed & agrũ paraturis dictum intelligatur, ne maiorem quàm ratio calculorũ patiatur, emere uelit. nam huc pertinet præclara noſtri poetæ ſententia,*

-laudato ingentia rura, Exi*guum colito.*

Q*uod uir eruditiſſimus, ut mea fert opinio, traditum uetus præceptum numeris ſignauit: quippe acutiſſimam gentem* Pœnos *dixiſſe conuenit,* I*mbecilliorẽ agrum, quàm agricolam eſſe debere: quoniã cum ſit colluctandũ cum eo, ſi fundus præualeat, allidi dominum.* Nec *dubiũ quin minus reddat laxus ager non recte cultus, quàm anguſtus eximié.* I*deóque poſt reges exactos* Li*ciniana illa ſeptena iugera, quæ plebis trib. uiritim diuiſerat, maiores quæſtus antiquis retulere, quàm nunc nobis præbent ampliſſima ueruacta. tanta quidẽ* Curius Dentatus, *quẽ paulo antè retulimus, proſpero ductu parta uictoria ob eximiã uirtutẽ deferente populo præmij nomine quinquaginta ſoli iugera, ſupra conſularẽ, triumphalémque fortunam putauit eſſe: repudiatóque publico munere populari, hac plebeia mẽſura contentus fuit.* Mox *etiam cum agrorũ uaſtitatem uictoriæ noſtræ, & interniciones hoſtium feciſſent, criminoſum tamen ſenatori fuit ſupra quinquaginta iugera poſſediſſe.* S*uáque lege* C. Li*cinius damnatus eſt, quòd agri modum, quem in magiſtratu rogatione tribunitia promulgauerat, immodica poſſidendi libidine tranſcendiſſet: nec magis quia ſuperbũ uidebatur tantum loci detinere, quàm quia flagitioſum, quos hoſtis profugiẽdo deſolaſſet agros, nouo more ciuem* Romanum *ſupra uires patrimonij poſ-*

ſidendo deſerere. Modus ergo qui in omnibus rebus,
etiam parandis agris adhibebitur: tantum enim obtinen- 19
dum eſt, quanto eſt opus, ut emiſſe uideamur quo potire-
mur, non quo oneraremur ipſi, atque alijs fruendum eri-
peremus, more præpotentium, qui poſſident fines Gen-
tium, quos ne circumire equis quidem ualent, ſed procul-
candos pecudibus, & uaſtandos, ac populandos feris de-
relinquunt, aut occupatos nexu *ciuium, & ergaſtulis *crurum
tenent. Modus autem erit ſua cuique moderata uolun-
tas, facultáſque. Neque enim ſatis eſt, ut iam prius dixi,
poſſidere uelle, ſi colere non poſſis.

De ſalubritate regionum. CAP. IIII.

Sequitur deinceps Cæſonianum præceptum, quo fer-
tur uſus etiam Cato, mercaturis agrum eſſe reuiſendũ ſæ-
pius eum, quem uelint mercari. Nã prima inſpectione ne-
que uitia, neque uirtutes abditas oſtendit, quæ mox retra-
ctantibus facilius apparẽt. Inſpectionis quoque uelut for-
mula nobis à maioribus tradita eſt, agri pinguis, ac læti:
de cuius qualitate dicemus ſuo loco, cum de generibus ter-
ræ diſſeremus. In uniuerſum tamẽ quaſi teſtificandũ, atq;
ſæpius prædicandũ habeo, quod primo iam Punico bello
dux inclytiſſimus M. Attilius Regulus dixiſſe memoratur,
fundum, ſicuti ne fœcundiſſimi quidem ſoli, cum ſit inſa-
lubris, ita nec effœti, ſi uel ſaluberrimus ſit, parandũ: quod
Attilius ætatis ſuæ agricolis, maiore cum auctoritate ſua-
debat peritus uſu. Nam Pupiniæ peſtilentis ſimul, & exi-
lis agri cultorem fuiſſe eum loquuntur hiſtoriæ. Quapro-
pter cum ſit ſapientis, non ubique emere, nec aut ubertatis
illecebris, aut deliciarũ concinnitate decipi: ſic uerè indu-
ſtrij patriſfamiliâs eſt, quicquid aut emerit, aut acceperit
facere fructuoſum, atque utile: quoniã & grauioris cæli

multa remedia priores tradiderunt, quibus mitigetur pe-
20 ſtifera lues, & in exili terra cultoris prudẽtia, ac diligentia maciem ſoli uincere poteſt. Hæc autem conſequemur, ſi ueriſſimo uati, uelut oraculo crediderimus dicenti,

Ventos, & uarium cæli prædiſcere morem
Cura ſit, ac patrios cultúſque, habitúſque locorum,
Et quid quæque ferat regio, & quid quæque recuſet.

Nec cõtenti tamẽ auctoritate uel priorũ uel præſentiũ colonorũ, noſtra prætermiſerimus exẽpla, nouáque quæ tentauerimus, experimẽta. Quod etſi per partes nonnunquã dãnoſum eſt, in ſumma tamen fit cõpendioſum, quòd nullus ager ſine profectu colitur: ſimul attentando poſſeſſor efficit, ut in id formetur, quod maximè præſtare poſſit: ea res etiã feraciſſimos agros utiliores reddit. Itaque nuſquã experimentorũ uarietas omittenda eſt: lõgéque etiã in pingui ſolo magis audendũ, quoniã nec laborẽ, nec ſumptum fruſtratur effectus. Sed quoniã refert qualis fundus, & quo modo colatur, tũ uilla qualiter ædificetur, & quàm utiliter diſponatur. Multos enim deerraſſe, memoria prodidit, ſicut præſtantiſſimos uiros L. Lucullũ, & Q. Scæuolam, quorũ alter maiores, alter minus amplas, quàm poſtulauit modus agri, uillas extruxit, cũ utrũque ſit cõtra rẽ familiarẽ. Diffuſiora enim cõſepta, non ſolùm pluris ædificamus, ſed etiã impenſis maioribus tuemur: at minora cum ſunt, quàm poſtulat fũdus, dilabitur fructus. nã & humidæ res, & ſiccæ, quas terra progenerat, facilè uitiantur, ſi aut non ſunt, aut propter anguſtias, incõmoda ſunt tecta quibus inferãtur. Pro portione etiã facultatum, quàm optimè paterfamiliâs debet habitare, ut & libẽtius rus ueniat, & degat in eo. Iucũdius utique uiro, ſi etiã matrona comitabitur, cuius ut ſexus, ita animus eſt delicatior. quã-

obrẽ amœnitate aliqua demerẽda erit, quo patiẽtius moretur cũ uiro. Elegãter igitur ædificet agricola, nec ſit tamẽ ædificator, atque areæ idem tantũ complectatur, quod ait Cato, quantũ ne uilla fundũ quærat, néue fundus uillã: cuius uniuerſum ſitũ qualẽ oporteat eſſe, nũc explicabimus. Quod inchoatur ædificium, ſicut ſalubri regione, ita ſaluberrima parte regionis debet cõſtitui: nã circunfuſus aer, atque corruptus plurimas affert corporibus noſtris cauſas offenſarũ. Sunt quædam loca, quæ ſolſtitijs minus concaleſcunt, ſed frigoribus hiemis intolerabiliter horrent, ſicut Thebas ferunt Bœotias. Sunt quæ tepẽt hieme, ſed æſtate ſæuiſſimè candẽt, ut affirmant Euboicam Calcidẽ. Petatur igitur aer calore, & frigore tẽperatus, quem ferè medius obtinet collis, quòd neque depreſſus hieme pruinis torpet, aut torret ætate uaporibus, neque elatus in ſumma mõtiũ perexiguis uentorũ motibus, aut pluuijs omni tẽpore anni ſæuit. Hæc igitur eſt medij collis optima poſitio, loco tamen ipſo paululum intumeſcente: ne cum à uertice torrens imbribus conceptus effluxerit, fundamenta conuellat.

De aqua. CAP. V.

Sit autem uel intra uillã, uel extrinſecus inductus fons perennis, lignatio, pabulúmque uicinum. Si deerit fluens unda, putealis quæratur in uicino, quæ nõ ſit hauſtus profundi, non amari ſaporis, aut ſalſi. Hæc quoque ſi deficiẽt, & ſpes arctior aquæ manantis coegerit, uaſtæ ciſternæ hominibus, piſcinæque pecoribus inſtruãtur, colligẽdæ aquæ tandem pluuiali, quæ ſalubritati corporis eſt accommodatiſſima: ſed ea ſic habetur eximia, ſi fictilibus tubis in contectam ciſternam deducatur: huic proxima fluens aqua è montibus oriunda, ſi per ſaxa præceps deuoluitur, ut eſt in Guarceno Cãpaniæ. Tertia putealis, uel collina, uel quæ

non infima ualle reperitur. Deterrima *paluſtris, quæ pigro*
12 *lapſu repit.* Peſtilens, *quæ in palude ſemper conſiſtit.* Hic
idem tamen humor quanuis nocentis naturæ, temporibus
tamen hiemis edomitus imbribus miteſcit, ex quo cæleſtis
aqua maximè ſalubris intelligitur, quòd etiã uenenati li-
quoris eluit perniciẽ: ſed hãc potui probatiſſimã diximus.
Cæterùm ad æſtuũ temperãdos calores, & amœnitatẽ lo-
corũ, plurimum conferũt ſaliẽtes riui, quos, ſi conditio loci
patietur, qualeſcunque, dũmodo dulces, utique perducẽdos
in uillam cenſeo. Sin ſummotus lõgius à collibus erit am-
nis, & loci ſalubritas, editiórque ſitus ripæ permittet ſu-
perponere uillã profluẽti, cauẽdũ tamen erit, ut à tergo po
tius, quàm præ ſe flumẽ habeat, & ut ædificij frõs auer-
ſa ſit ab infeſtis eius regionis uẽtis, & amiciſſimis aduer
ſa, cum plerique amnes æſtate uaporatis, hieme frigidis ne-
bulis caligẽt: quæ, niſi ui maiore inſpirãtiũ uẽtorũ ſubmouẽ
tur, pecudibus hominibúſque conferũt peſtẽ. Optime *autem*
ſalubribus, ut dixi, locis ad orientẽ, uel ad meridiẽ: graui-
bus ad ſeptẽtrionẽ uilla cõuertitur: eadémque ſemper ma-
re rectè conſpicit, cũ pulſatur, ac fluctu reſpergitur, nun-
quàm ex ripa, ſed paulùm ſummota à littore. Nã præſtat
à mari longo potius interuallo, quàm breui refugiſſe, quia
media ſunt ſpatia grauioris halitus: nec paludem quidẽ
uicinam eſſe oportet ædificijs, nec iunctam militarẽ uiã,
quòd illa caloribus noxiũ uirus eructat, & infeſtis aculeis
armata gignit animalia, quæ in nos denſiſſimis exami-
nibus inuolãt. tum etiã natricũ, ſerpentiúmque peſtes hi-
berna deſtitutas uligine, cœno & fermentata colluuie uene
natas emittit, ex quibus ſæpe cõtrahuntur cæci morbi, quo-
rũ cauſas ne medici quidem perſpicere queũt. Sed *& an-*
ni toto tempore ſitus atque humor inſtrumẽtum ruſticum,

*ſupellectilémque, & inconditos conditóſque fructus corrũ-
pit. Hæc autem prætereũtium uiatorum populationibus,
& aſſiduis diuertentium hoſpitijs infeſtat rem familia-* 23
*rem, propter quæ cenſeo eiuſmodi uitare incommoda, uil-
lámque nec in uia, nec peſtilenti loco, ſed procul & editio-
re ſitu condere, ut frons eius ad orientem æquinoctialem
directa ſit. Nam eiuſmodi poſitio medium, temperatúm-
que libramentum uentorum hiemalium, & æſtiuorum
tenet: quantóque fuerit ædificij ſolum pronius orienti, tan
to & æſtate liberius capere perflatus, & hiemis procellis
minus infeſtari, & matutino regelari ortu poterit, ut con-
creti rores liqueſcant: quoniam ferè peſtilens habetur, quod
eſt remotum ac ſiniſtrum ſoli, & apricis flatibus, quibus
ſi caret, nulla alia uis poteſt nocturnas pruinas, & quod-
cunque rubiginis aut ſpurcitiæ reſedit, ſiccare atque deter
gere. Hæc autem cum hominibus afferant perniciem, tum
& armentis, & uirentibus, eorúmque fructibus. Sed quiſ-
quis ædificia uolet in decliuibus areis extruere, ſemper
ab inferiore parte auſpicetur: quia cum ex depreſſiore loco
fuerint orſa fundamenta, non ſolum ſuperficiem ſuam fa
cile ſuſtinebunt, ſed & pro fultura & ſubſtructione fungen
tur, aduerſus ea, quæ mox, ſi fortè uillam prolatare libue-
rit, ad ſuperiorem partem applicabuntur: quippe ab imo
præſtructa ualenter reſiſtent contra ea, quæ poſtmodum
ſuperpoſita incumbent. at ſi ſumma pars cliui fundata,
propriam molem ſuſceperit, quidquid ab inferiore mox
appoſueris, fiſſum erit, rimoſúmque. Nam nouum cum ue-
teri adſtruitur, rimoſóque recens, ædificium quaſi ſur-
genti reluctans oneri cedit: & quod prius extructum im-
minebit cedenti, paulatímque degrauatum pondere ſuo
præceps attrahetur. Igitur id ſtructuræ uitium cum pri-*

mùm ſtatim fundamenta iaciuntur, euitandum eſt.

De *poſitione uillæ.* CAP. VI.

Modus *autem, membrorúmque numerus aptetur u-*
24 *niuerſo conſepto, & diuidatur in tres partes, urbanã, ru-*
ſticam, & fructuariam. Vrbana rurſus in hiberna & æ-
ſtiua, ſic digeratur, ut ſpectent hiemalis temporis cubicula
brumalem orientem: cœnationes, æquinoctialem occiden-
tem. Rurſus æſtiua cubicula ſpectent meridiem æquino-
ctialem, ſed cœnationes eiuſdẽ temporis proſpectent hiber
num orientem. Balnearia *occidenti æſtiuo aduertantur, ut*
ſint poſt meridiem, & uſque in ueſperum inluſtria. Ambu
lationes meridiano æquinoctiali ſubiectæ ſint, ut hieme
plurimum ſolis, & æſtate minimum recipiãt. At *in ruſtica*
parte, magna & alta culina ponetur, ut & contignatio ca-
reat incendij periculo, & in ea commodè familiares omni
tempore anni morari queant. Optime *ſolutis ſeruis cellæ*
meridiem æquinoctialem ſpectantes fient: uinctis quàm
ſaluberrimum ſubterraneum ergaſtulum plurimis, ſitque
id anguſtis illuſtratum feneſtris, atque à terra ſic editis,
ne manu contingi poſſint. Pecudibus *fient ſtabula, quæ ne-*
que frigore, neque calore infeſtentur. Domitis *armentis du-*
plicia bubilia ſint, hiberna, atque æſtiua. Cæteris *autem*
pecoribus, quæ intra uillam eſſe conuenit, ex parte tecta
loca, ex parte ſub dio parietibus altis, circunſepta, ut illic
per hiemem, hîc per æſtatem ſine uiolentia ferarum con-
quieſcant. Sed *omnia ſtabula ſic ordinentur, nequis hu-*
mor influere poſſit: & ut quiſque, qui ibi conceptus fuerit,
quàm celerrime dilabatur, ut nec fundamenta parietum
corrumpantur, nec ungulæ pecudum. Lata *bubilia eſſe o-*
portebit pedes decem, uel minime nouem: quæ menſura &
ad procumbendum pecori, & iugario ad circumeundum

laxa miniſteria præbeat. Non altius edita eſſe præſepia conuenit, quàm ut bos aut iumentũ ſine incommodo ſtans uesci poſſit. Villico iuxta ianuam fiat habitatio, ut intran- 25 *tium exeuntiúmque conſpectum habeat. Procuratori ſupra ianuam ob eaſdem cauſas: & is tamen uillicum obſeruet ex uicino: ſitque utrique proximum horreum, quo conferatur omne ruſticum inſtrumentum, & intra id ipſum clauſus locus, quo ferramenta condantur. Bubulcis paſtoribúſque cellæ ponantur iuxta ſua pecora, ut ad eorum curam ſit opportunus excurſus. Omnes tamen quamproxime alter ab altero debent habitare, ne uillici diuerſas partes circumeuntis ſedulitas diſtendatur, & ut inter ſe diligentiæ & negligẽtiæ cuiuſque teſtes ſint. Pars autẽ fructuaria diuiditur in cellam oleariam, torculariam, cellam uinariam, defrutariam, fœnilia, paleariáque, & apothecas, & horrea, ut ex ijs quæ ſunt in plano, cuſtodiam recipiãt humidarum rerũ tanquam uini aut olei uenalium. Siccæ autem res congerẽtur tabulatis, ut frumenta, fœnum, frondes, paleæ, cæteráque pabula. Sed granaria, ut dixi, ſcalis adeantur, & modicis feneſtellis aquilonibus inſpirentur. Nam ea cæli poſitio maximè frigida & minimè humida eſt, quæ utraque perennitatem conditis frumentis afferunt. Eadẽ ratio eſt in plano ſitæ uinariæ cellæ, quæ ſummota procul eſſe debet à balneis, furno, ſterquilinio, reliquíſque immunditijs tetrum odorem ſpirantibus: nec minus à ciſternis, aquíſue ſalientibus, ex quibus qui extrahitur humor, uinum corrumpit. Neque me præterit ſedẽ frumentis optimam quibuſdam uideri horreum camera contectum, cuius ſolum terrenum prius quàm conſternatur, perfoſſum, & amurca recenti non ſalſa madefactum, uelut ſigninũ opus pauiculis condenſatur. Tum deinde cum ex-*

aruit ſimili modo pauimenta teſtacea, quæ pro aqua receperint amurcam miſtam calci, & arenæ superſternuntur, & magna ui pauiculis inculcantur, atque expoliuntur, omnéſque parietum & ſoli iuncturæ teſtaceis puluinis
26 *fibulantur.* Nam *ferè cum his partibus ædificia rimas egerunt, caua præbent, & latebras ſubterraneis animalibus.* Sed & *lacubus diſtinguuntur granaria, ut ſeparatim quæque legumina ponantur.* Parietes *oblinuntur amurca ſubacto luto, cui pro paleis admiſta ſunt arida oleaſtri, uel ſi ea nõ ſunt, oleæ folia.* Deinde *cum prædictum tectorium inaruit, rurſus amurca reſpergitur, qua ſiccata frumentum infertur.* Ea *res ab noxa curculionum, & ſimilium animalium commodiſſime uidetur conditas fruges defendere, quæ niſi diligenter repoſitæ ſint, celeriter ab iis conſumuntur.* Sed *id genus horrei, quod ſcripſimus, niſi ſit in ſicca poſitione uillæ, quamuis granum robuſtiſſimum corrumpit ſitu: qui ſi nullus adſit, poſſunt etiam defoſſa frumenta ſeruari, ſicut transmarinis quibuſdam prouinciis, ubi puteorum in modum, quos appellant ſiros, exhauſta humus, editos à ſe fructus recipit.* Sed *nos in noſtris regionibus, quæ redũdant uligine, magis illam poſitionem penſilis horrei, & hanc curam pauimentorum, & parietum probamus. quoniam, ut retuli, ſic emunita ſola & latera horreorum prohibent curculionem: quod genus exitii cum incidit, multi opinantur arceri poſſe, ſi exeſæ fruges in horreo uentilentur, & quaſi refrigerentur.* Id *autem falſiſſimum eſt: neque enim hoc facto expelluntur animalia, ſed immiſcentur totis aceruis: qui ſi maneant immoti, ſummis tantum partibus infeſtantur, quoniam infra menſuram palmi non naſcitur curculio: longéque præſtat id ſolum quod iam uitiatum eſt, quàm totum periculo ſubiice-*

re. nam cum exiget uſus, facilè eſt eo ſublato, quod uitia-
tum erit, integro inferiore uti: ſed hæc, etſi extrinſecus,
non tamen intempeſtiue uideor hoc loco retuliſſe. Torcu-
laria præcipue, cellǽque oleariæ calidæ eſſe debent, quia
commodius omnis liquor uapore ſoluitur, ac frigoribus
magis conſtringitur. Oleum, quod minus prouenit, ſi con- 7
gelatur, fraceſcet: ſed ut calore naturali eſt opus, qui con-
tingit poſitione cæli, & declinatione, ita non eſt opus i-
gnibus aut flammis: quoniam fumo & fuligine ſapor o-
lei corrumpitur. Propter quod torcular debet à meridia-
na parte illuſtrari, neceſſe ne habeamus ignes lucernám-
que adhibere, cum premetur olea. Cortinale ubi defrutum
fiat, nec anguſtum, nec obſcurum ſit, ut ſine incommodo
miniſter, qui ſapam decoquet, uerſari poſſit. Fumarium
quoque, quo materia, ſi non ſit iampridem cæſa, feſtinato
ſiccetur, in parte ruſticæ uillæ fieri poteſt iunctum ruſti-
cis balneis. nam eas quoque refert eſſe, in quibus familia,
ſed tantum ferijs lauetur. Neque enim corporis robori con-
uenit frequens uſus earum. Apothecæ recte ſuperponen-
tur his locis, unde plerunque fumus earum exoritur: quo-
niam uina celerius uetuſteſcunt, quæ fumi quodam tenore
præcocem maturitatem trahunt. Propter quod & aliud ta-
bulatum eſſe debebit, quo admoueantur, ne rurſus nimia
ſuffitione medicata ſint. Quod ad uillæ pertinet ſitũ, par-
tiúmque eius diſpoſitionem, ſatis dictum eſt. Circa uillam
deinceps hæc eſſe oportebit, furnum & piſtrinũ, quantum
futurus numerus colonorum poſtulauerit. Piſcinas mini-
mum duas, alterã, quæ anſeribus ac pecoribus ſeruiat: al-
terã in qua lupinũ, uimina, & uirgas, atque alia quæ ſunt
uſibus noſtris apta, maceremus. Sterquilinia quoque duo
ſint: unũ, quod noua purgamẽta recipiat, & in annũ con-

ſeruet: alterum ex quo uetera uehantur: ſed utrunque mo
re piſcinarum deuexum leni cliuo, & extructum paui-
túmque ſolum habeat, ne humorem tranſmittant. Pluri-
mum enim refert non adſiccato ſucco fimum uires conti-
nere, & aſſiduo macerari liquore, ut ſiqua interiecta ſint
ſtramentis aut paleis, ſpinarum, uel graminum ſemina,
28 *intereant, nec in agrum exportata ſegetes herbidas red-*
dant. Ideóque periti ruſtici quidquid ouilibus ſtabulíſque
conuerſum progeſſerunt, ſuperpoſitis uirgeis cratibus te-
gunt, nec areſcere uentis ſinunt, aut ſolis incurſu patiun-
tur exuri. Area, ſi competit, ita conſtituenda eſt, ut uel à do-
mino, uel certè à procuratore deſpici poſſit. Eáque optima
eſt ſilice conſtrata, quòd & celeriter frumenta deteruntur,
non cedente ſolo pulſibus ungularum, tribularúmque, &
eadem euentilata mundiora ſunt, lapilliſque carent, & gle
bulis, quas per trituram fere terrena remittit area. Huic
autem nubilarium applicari debet, maximéque in Italia
propter inconſtantiam cæli, quo collata ſemitrita frumenta
protegantur, ſi ſubitaneus imber inceſſerit. Nam in tranſ-
marinis quibuſdam regionibus, ubi æſtas pluuia caret, ſu-
peruacuum eſt. Pomaria quoque & hortos oportet ſepto
circundari, & eſſe in propinquo, atque in ea parte, quò
poſſit omnis ſtercorata colluuies cortis, balineorúmque, &
oleis expreſſa amurcæ ſanies influere. nam eiuſmodi quo-
que lætatur alimentis & olus & arbor.

De officijs patriſfamiliâs. CAP. VII.

His omnibus ita uel acceptis, uel compoſitis præcipua
cura domini requiritur, cum in cæteris rebus, tum maxi-
mè in hominibus. Atque hi uel coloni, uel ſerui ſunt ſolu-
ti, aut uincti. Comiter agat cũ colonis, facilémque ſe præ-
beat, & auarius opus exigat, quàm pẽſiones: quoniam &

minus id offendit, & tamen in uniuerſum magis prodeſt. Nã ubi ſedulò colitur ager, plerunque cõpendiũ, nunquam (niſi ſi cæli maior uis, aut prædonis inceſſit) detrimẽtum affert, eòque remiſſionem colonus petere non audet. Sed nec dominus in unaquaque re, cui colonum obligauerit, tenax eſſe iuris ſui debet, ſicut in diebus pecuniarum, ut lignis & cæteris paruis acceſſionibus exigendis, quarum cura maiorem moleſtiam, quàm impenſam ruſticis affert. 29 *Nec ſanè eſt uindicandum nobis quicquid licet. Nã ſummum ius antiqui ſummam putabant crucem. Nec rurſus in totum remittendum: quoniam uel optima nomina non appellando fieri mala, fœnerator Alphius dixiſſe ueriſſimè fertur. Sed & ipſe noſtra memoria ueterẽ conſularem, uirúmque opulentiſſimum L. Voluſiũ aſſeuerantem audiui, patriſfamiliâs feliciſſimum fundũ eſſe, qui colonos indigenas haberet, & tanquam in paterna poſſeſſione natos, iam inde à cunabulis longa familiaritate retineret. Ita certè mea fert opinio, rem malam eſſe frequẽtem locationem fundi: peiorem tamen urbanum colonum, qui per familiã mauult agrum, quàm per ſe colere. Saſerna dicebat ab eiuſmodi homine ferè pro mercede litẽ reddi. Propter quod operam dandam eſſe, ut & ruſticos, & eoſdem aſſiduos colonos retineamus, cum aut nobiſmetipſis non licuerit, aut per domeſticos colere non expedierit: quod tamen non euenit, niſi in his regionibus, quæ grauitate cæli, ſolique ſterilitate uaſtantur. Cæterum cum mediocris adeſt & ſalubritas, & terræ bonitas, nunquam nõ ex agro plus ſua cuique cura reddidit, quàm coloni: nunquam non etiam uillici, niſi ſi maxima uel negligentia ſerui, uel rapacitas interuenit. Quæ utraque peccata plerunque uitio domini uel committi, uel foueri, nihil dubium eſt: cum liceat aut ca-*

uere ne talis præficiatur negotio: aut iam præpoſitus, ut ſubmoueatur curare. In longinquis tamen fundis, in quos non eſt facilis excurſus patriſfamiliâs, cum omne genus agri tolerabilius ſit ſub liberis colonis, quàm ſub uillicis ſeruis habere, tum præcipue frumentarium, quem minime (ſicut uineas aut arbuſtum) colonus euertere poteſt, & ma-
30 *xime uexant ſerui, qui boues elocant, eoſdémque & cætera pecora male paſcunt, nec induſtrie terram uertunt, longéque plus imputant ſeminis iacti, quàm quod ſeuerint: ſed nec quod terræ mandauerint ſic adiuuant, ut rectè proueniat: ídque cum in aream contulerunt, per trituram quotidie minuunt uel fraude, uel negligentia. Nam & ipſi diripiunt, & ab alijs furibus non cuſtodiunt. Sed nec conditum cũ fide, rationibus inferunt: ita fit, ut & actor, & familia peccent, & ager ſæpius infametur. quare talis generis prædium, ſi, ut dixi, domini præſentia cariturum eſt, cenſeo locandum.*

De pecore, & pecorum magiſtris.

CAP. VIII.

Proxima eſt cura de ſeruis, cui quenque officio præponere conueniat, quóſque & qualibus operibus deſtinare. Igitur præmoneo, ne uillicum ex eo genere ſeruorum, qui corpore placuerunt, inſtituamus: ne ex eo quidem ordine, qui urbanas, ac delicatas artes exercuerit. Socors & ſomniculoſum genus id mancipiorum, otijs, campo, circo, theatris, aleæ, popinæ, lupanaribus conſuetum, nunquam non eaſdem ineptias ſomniat, quas cum in agriculturam tranſtulit, non tantum in ipſo ſeruo, quantum in uniuerſa re detrimenti dominus capit. Eligendus eſt ruſticis operibus ab infante duratus & inſpectus experimentis: Si tamen is non erit, de ijs præficiatur, qui ſeruitutem la-

borioſam tolerauerunt. Iámque is tranſcenderit ætatem primæ iuuentæ, necdum ſenectutis attigerit: illa ne & auctoritatem detrahat ad imperium, cum maiores dedignentur parêre adoleſcentulo: hæc, ne laborioſiſſimo ſuccũbat operi. Mediæ igitur ſit ætatis, & firmi roboris, peritus rerum ruſticarũ, aut certè maximæ curæ, quo celerius addiſcat. Nam non eſt noſtri negotij alterum imperare, & alterum docere: neque enim recte opus exigere ualet, quiquid, aut qualiter faciendum ſit, ab ſubiecto diſcit. 31 *Poteſt etiam illiteratus, dummodo tenaciſſimæ ſit memoriæ, rem ſatis commodè adminiſtrare. Eiuſmodi uillicum Cornelius Celſus ait, ſæpius numos domino, quàm librum afferre, quia neſcius literarum uel ipſe minus poſſit rationes confingere, uel per alium propter conſcientiam fraudis timere. Sed qualicunque uillico contubernalis mulier aſſignanda eſt, quæ contineat eum, & in quibuſdam rebus tamen adiuuet. Idémque actori præcipiendum eſt, ne conuictum cum domeſtico, multóque minus cum extero habeat. Nonnunquam tamen eum, quem aſſiduè ſedulum, & fortem in operibus adminiſtrandis cognouerit, honoris cauſa menſæ ſuæ die feſto dignetur adhibere. Sacrificia, niſi ex præcepto domini, ne fecerit. Aruſpices, ſagáſque, quæ utraque genera uana ſuperſtitione rudeis animos ad impenſas, ac deinceps ad flagitia compellunt, ne admiſerit: neque urbem, neque ullas nundinas nouerit, niſi emendæ, uendẽdǽue pertinentis ad ſe rei cauſa. Villicus enim, quod ait Cato, ambulator eſſe non debet, nec egredi terminos, niſi ut addiſcat aliquam culturam: & hoc ſi ita in uicino eſt, ut citò remeare poſſit. Semitas, nouóſque limites in agro fieri ne patiatur, néue hoſpitem, niſi amicum, familiarémque domini neceſſariũ receperit.*

*Vt ab his arcendus, ita exhortandus eſt ad inſtrumento-
rum, ferramentorúmque curam: ut duplicia quàm nume-
rus ſeruorum exigit, refecta & repoſita cuſtodiat, nequid
à uicino petendum ſit: quia plus in operis ſeruorũ, quàm
in pretio rerum eiuſmodi conſumitur. Cultam ueſtitámque
familiam magis utiliter quàm delicatè habeat, munitám-
que diligenter à uento, frigore, pluuiáque, quæ cuncta pro-
hibẽtur pellibus manicatis, cẽtonibus confectis, uel ſagis cu
cullis. Id ſi fiat, nullus dies tam intolerabilis eſt, quo non
32 ſub diuo moliri aliquid poſſit. Nec tantum operis agreſtis
ſit artifex, ſed & animi, quantum ſeruile patitur ingeniũ,
uirtutibus inſtructus, ut neque remiſſè, neque crudeliter
imperet. Sempérque aliquos ex melioribus foueat, parcat
tamen etiam minus bonis: ita ut potius timeant eius ſeue
ritatem, quàm crudelitatem deteſtentur. Id contingere po-
terit, ſi maluerit cuſtodire ſubiectos, ne peccent, quàm ne-
gligentia ſua committere ut puniat delinquentes. Nulla eſt
autem maior uel nequiſſimi hominis cuſtodia, quàm ope-
ris exactio: ut iuſta reddantur, ut uillicus ſemper ſe repræ-
ſentet. Sic enim & magiſtri ſingulorum officiorum ſedu-
lò munia ſua exequentur, & cæteri poſt defatigationem
operis quieti, ac ſomno potius, quàm delicijs operam da-
bunt. Iam illa uetera, ſed optimi moris, quæ nunc exole-
uerunt, utinam poſſint obtineri: ne conſeruo miniſtro quo-
quam, niſi in re domini, utatur: ne cibum, niſi in conſpe-
ctu familiæ capiat: néue alium, quàm qui cæteris præ-
betur: ſic enim curabit, ut & panis diligenter conficiat, &
reliqua ſalubriter apparẽtur. Ne extra fines, niſi à ſe miſ-
ſum, progredi ſinat: ſed nec ipſe mittat, niſi magna neceſſi-
tate cogente. Néue negotietur ſibi, pecuniámque domini,
aut animalibus, aut rebus alijs promercalibus occupet.*

Hæc enim negotiatio curam uillici auocat, nec unquam patitur eum cum rationibus domini paria facere. ſed ubi numeratio exigetur, rem pro numis oſtendit. In uniuerſum tamen hoc maxime obtinendum ab eo eſt, nequid ſe putet ſcire quod neſciat, quærátq; ſemper addiſcere quod ignorat. Nam cum multum prodeſt peritè quid facere, tum plus obeſt perperam feciſſe. Vnum enim ac ſolum dominatur in ruſticatione, quicquid exigit ratio culturæ ſemel facere, quippe cum emendatur uel imprudentia, uel negligentia, iam res ipſa decoxit. Nec in tantum poſtmodum exuberat, ut & rem amiſſam reſtituat, & quæſtum temporum præteritorum reſarciat. 35 *In cæteris ſeruis hæc ferè præcepta ſeruanda ſunt, quæ me cuſtodiſſe non pœnitet, ut ruſticos, qui modo non incommodè ſe geſſiſſent, ſæpius quàm urbanos, familiariúſque alloquerer, & cum comitate domini leuari perpetuum laborem eorum intelligerem. nonnunquam etiam iocarer, & plus ipſis iocari permitterem. Iam illud ſæpe facio, ut quaſi cum peritioribus de aliquibus operibus nouis deliberem, & per hoc cognoſcam cuiuſque ingeniũ, quale, quámque ſit prudens. Tum etiam libentius eos id opus aggredi uideo, de quo ſecum deliberatum, & conſilio ipſorum ſuſceptum putant. nam illa ſolennia ſunt omnibus circunſpectis, ut ergaſtuli mancipia recognoſcant, ut explorent an diligenter uincta ſint, an ipſæ ſedes cuſtodiæ ſatis tutæ, munitǽque ſint: num uillicus aut alligauerit quempiam domino neſciente, aut reuinxerit: nam utrunque maxime ſeruare debet, ut & quem paterfamiliâs tali pœna multauerit, uillicus niſi eiuſdem permiſſu compedibus non eximat: & quẽ ipſe ſua ſponte uinxerit, antè, quàm ſciat dominus, non reſoluat: tantóque curioſior inquiſitio patriſ-*

familiâs debet eſſe pro tali genere ſeruorum,ne aut in ueſtiarijs,aut in cæteris præbitis iniurioſe tractentur, quanto & pluribus ſubiecti,ut uillicis operum magiſtris,ut ergaſtularijs,magis obnoxij perpetiendis iniurijs, & rurſus ſæuitia atque auaritia læſi magis timẽdi ſunt. Itaque diligens dominus, cum & ab ipſis, tum & ab ſolutis,quibus maior eſt fides, quærat an ex ſua conſtitutione iuſta percipiant. Atque ipſe panis,potioniſque bonitatem guſtu ſuo exploret,ueſtem,manicas,pedúmque tegmina recognoſcat. Sæpe etiam querendi poteſtatem faciat de ijs,qui aut cru
34 *deliter eos, aut fraudulenter infeſtent. Nos quidem aliquanto iuſtè dolentes,tam uindicamus,quàm animaduertimus in eos,qui ſeditionibus familiam concitant, qui calumniantur magiſtros ſuos: ac rurſus præmio proſequimur eos, qui ſtrenuè atque induſtriè ſe gerunt. Fœminis quoque fœcundioribus,quarum in ſobole certus fuerit numerus, honorari debet. otium nonnunquam, & libertatem dedimus, cum complures natos educaſſent. nam cui tres erant filij, uacatio: cui plures,libertas quoque contingebat. Hæc enim iuſtitia,& cura patriſfamiliâs multum confert augendo patrimonio. Sed illa meminerit, cum è ciuitate remeauerit,deos penates adorare: deinde ſi tempeſtiuum erit, confeſtim: ſi minus, poſtero die fines oculis perluſtrare, & omnes partes agri reuiſere atque æſtimare, nunquid abſentia ſua de diſciplina, & cuſtodia remiſerit: num aliqua uitis, num arbor, num fruges abſint: tum etiam pecus & familiam recenſeat, fundíque inſtrumentum, & ſupellectilem: quæ cuncta ſi per plureis annos facere inſtituerit, bene moratam diſciplinam, cum ſenectus aduenerit, obtinebit. nec erit ulla eius ætas annis ita confecta,ut ſpernatur à ſeruis.*

Qualis corporaturæ mancipia, cuique operi contribuenda ſunt. CAP. IX.

Dicendum etiam eſt, quibus operibus quenque habitum corporis aut animi contribuendum putemus. Magiſtros pecoribus oportet præponere ſedulos, ac frugaliſſimos. ea res utraque plus quàm corporis ſtatura robúrque confert huic negotio: quoniam id miniſterium cuſtodiæ diligentis & artis officium eſt. Bubulco quanuis neceſſaria, non tamen ſatis eſt indoles mentis, niſi eum uaſtitas uocis, & habitus metuendum pecudibus efficit. Sed temperet uires clementia: quoniam terribilior debet eſſe, quàm ſæuior, ut & obſequantur eius imperijs, & diutius perennent boues non confecti uexatione ſimul operum, uerberúmque. 35 Sed quæ ſint magiſtrorum munia, quǽque bubulcorum, ſuo loco repetam. Nunc admonuiſſe ſatis eſt, nihil in his, in illis plurimum referre uires & proceritatem. Nam longiſſimum quenque aratorem, ſicut dixi, faciemus, & propter id, quod paulo antè retuli, & quòd in re ruſtica nullo minus opere fatigatur prolixior, quia in arando ſtiuæ penè rectus innititur. mediaſtinus qualiſcunque ſtatus poteſt eſſe, dummodo perpetiendo labori ſit idoneus. Vineæ non ſic altos, quemadmodum latos, & lacertoſos uiros exigunt. Nam his habitus foſſuris, & putationibus, cæteriſque earum culturis magis aptus. Minus in hoc officio, quàm in cæteris agricolatio frugalitatem requirit, quia & in turba, & ſub monitore uinitor opus facere debet. Ac plerunque uelocior animus eſt improborum hominum, quàm deſiderat huius operis conditio. non ſolum enim fortem, ſed & acuminis ſtrenui miniſtrum poſtulat. Ideóque uineta plurimum per alligatos excoluntur. Nihil tamen eiuſdem agri-

litatis homo frugi non melius, quàm nequam faciet. Hoc interpoſui, nequis exiſtimet in ea me opinione uerſari, qua malim per noxios, quàm per innocentes rura colere. Sed & illud cenſeo, ne confundantur opera familiæ, ſic ut omnes omnia exequantur. Nam id minimè conducit agricolæ, ſeu quia nemo ſuum proprium aliquod eſſe opus credit, ſeu quia cum enixus eſt, non ſuo, ſed communi officio proficit, ideóque labori multum ſe ſubtrahit. nec tamen uiritim malefactum deprehenditur, quod fit à multis: propter quod ſeparandi ſunt aratores à uinitoribus,
36 & uinitores ab aratoribus, iique à mediaſtinis. Claſſes etiam non maiores, quàm denûm hominum faciũdæ, quas decurias appellauerunt antiqui, & maxime probauerunt, quòd is numeri modus in opere commodiſſimè cuſtodiretur, nec præeuntis monitoris diligentiam multitudo confunderet. Itaque ſi latior eſt ager, in regiones deducendæ ſunt eæ claſſes, diuidundúmque ita opus, ut neque ſinguli, biníue ſint, quoniam diſperſi non facilè cuſtodiuntur: nec tamen ſupra decem, ne rurſus ubi nimia turba ſit, id opus ad ſe pertinere ſinguli non exiſtiment. hæc ordinatio non ſolùm concitat æmulationem, ſed & deprehendit ignauos. Nam cum certamine opus excitetur, tum in ceſſantes animaduerſio iuſta, & ſine querela uidetur adhiberi. Sed nimirum dum quæ maximè prouidenda ſunt agricolæ futuro præcipimus, de ſalubritate, de uia, de uicino, de aqua, ſitu uillæ, fundi modo, colonorum & ſeruorum generibus, officiorum operúmque diſtributione, tempeſtiuè per hæc ad ipſum iam terræ cultum peruenimus, de quo pluribus libro inſequente mox diſſeremus.

L. IVN. MODERATI COLV-MELLAE DE RE RVSTICA LIB. II.

Terram nec ſeneſcere, nec fatigari, ſi ſtercoretur. CAP. I.

QVAERIS *ex me* P*ubli* S*iluine, quod*
ego ſine cunctatione non recuſo docere,
cur priore libro ueterum opinionem fe-
rè omnium, qui de cultu agrorum lo-
cuti ſunt, à principio confeſtim repule-
rim, falſámque ſententiam repudiauerim cenſentium lõ- 37
go æui ſitu, longique iam temporis exercitatione fatigatam
& effœtam humum conſenuiſſe. Nec *te ignoro cùm & a-*
liorum illuſtrium ſcriptorũ, tum præcipuè Tremellij *au-*
ctoritatem reuereri, qui cùm plurima ruſticarum rerum
præcepta ſimul eleganter, & ſcitè memoriæ prodiderit, ui-
delicet illectus nimio fauore priſcorum de ſimili materia
diſſerentium, falſò credidit parentem omnium terram,
ſicut muliebrem ſexum ætate anili iam confectam, pro-
generandis eſſe fœtibus inhabilem. Quod ipſe quoque con
fiterer, ſi in totum nullæ fruges prouenirent. Nam *& ho-*
minis tum demum declaratur ſterile ſenium, non cùm de-
ſinit mulier trigeminos, aut geminos parere, ſed cum om-
nino nullum conceptum edere ualet. Itaque *tranſactis iu-*
uentæ temporibus, etiam ſi longa uita ſupereſt, partus ta-
men annis denegatus, non reſtituitur. At *è contrario ſeu*
ſponte, ſeu quolibet caſu deſtituta humus, cum eſt repetita
cultu, magno fœnore ceſſationis colono reſpondet. Non *er-*
go eſt exiguarum frugum cauſa terræ uetuſtas, ſi modò
cum ſemel inuaſit ſenectus, regreſſum non habet, nec re-

uireſcere, aut repubeſcere poteſt: ſed ne laſſitudo quidem
ſoli minuit agricolæ fructum. Neque enim prudentis eſt
adduci tanquam in hominibus nimia corporis exercita-
tione, aut oneris alicuius pondere, ſic cultibus, & agita-
tionibus agrorum fatigationem ſuccedere. Quid ergo eſt,
inquis, quod aſſeuerat Tremellius intacta, & ſilueſtria
loca, cum primùm cœperint cultu exuberare, mox dein-
de non ita reſpondere labori colonorum? Videt ſine du-
bio quid eueniat, ſed cur id accidat, non peruidet: ne-
que enim idcirco rudis, & modo ex ſilueſtri habitu in ar-
uum tranſducta fœcundior haberi terra debet, quòd ſit
38 requietior & iunior, ſed quòd multorum annorum fron-
dibus, & herbis, quas ſuapte natura progenerabat, ue-
lut ſaginata largioribus pabulis facilius edendis educan-
diſque frugibus ſufficit. At cum perruptæ raſtris, & a-
ratris radices herbarum, ferróque ſucciſa nemora fron-
dibus ſuis deſierunt alere matrem, quǽque temporibus
autumni frutetis & arboribus delapſa folia ſuperiacie-
bantur, mox conuerſa uomeribus, & inferiori ſolo, quod
plerunque eſt exilius, permiſta, atque abſumpta ſunt: ſe-
quitur, ut deſtituta priſtinis alimentis macreſcat humus.
Non igitur fatigatione, quemadmodum plurimi credide-
runt, nec ſenio, ſed noſtra ſcilicet inertia minus benigne
nobis arua reſpondent. Licet enim maiorem fructum per-
cipere, ſi frequenti & tempeſtiua & modica ſtercoratio-
ne terra refoueatur. De cuius cultu dicturos nos priori uo-
lumine polliciti, iam nunc diſſeremus.

Quot ſint genera terreni, quot deinde ſpecies generibus ſubiungantur: quod ſolum maxime probetur. CAP. II.

Callidiſſimi ruſticarum rerum Siluine genera terreni

tria eſſe dixerunt:campeſtre,collinum, montanum. Cam-
pum non æquiſſima ſitum planicie, nec perlibrata, ſed
exigue prona.Collem clementer,& molliter aſſurgentem.
Montem non ſublimem & aſperum, ſed nemoroſum &
herbidum maxime probauerunt.His autem generibus ſin
gulis ſenæ ſpecies contribuuntur:ſoli pinguis uel macri,ſo-
luti uel ſpiſſi, humidi uel ſicci: quæ qualitates inter ſe mi-
ſtæ uicibus,& alternatæ,plurimas efficiunt agrorum ua
rietates.eas enumerare non eſt artificis agricolæ.Neque e-
nim artis officium eſt,per ſpecies, quæ ſunt innumerabi-
les,euagari:ſed ingredi per genera,quæ poſſunt cogitatio- 39
ne mentis,& ambitu uerborum facile copulari.Recurren-
dum eſt igitur ad qualitatum inter ſe diſſidentium qua-
ſi quaſdam coniunctiones, quas Græci συζυγίας ἐναντιο-
τήτων, nos diſcordantium comparationes tolerabiliter di
xerimus.Atque etiam ſignificandum eſt ex omnibus quæ
terra progeneret , plura campo magis quàm colle , plura
pingui ſolo quàm macro lætari. De ſiccaneis & riguis nō
comperimus utra numero uincant, cum utique penè infi-
nita ſint,quæ ſiccis,quæque humidis locis gaudent,ſed ex
his nihil non melius reſoluta humo, quàm dēſa prouenit.
Quod noſter quoque Virgilius cum & alias fœcundi ar-
ui laudes retuliſſet,adiecit,

Et cui putre ſolum:nanque hoc imitamur arando.

Neque enim aliud eſt colere, quàm reſoluere,& fermen-
tare terram.ideóque maximos quæſtus ager præbet.Idem
pinguis ac putris, quia cum plurimum reddat, minimum
poſcit:& quod poſtulat,exiguo labore atque impenſa con
ficitur.Præſtantiſſimum igitur tale ſolũ iure dicatur. Pro-
ximum deinde huic pinguiter denſum, quod impenſam
coloni, laborémque magno fœtu remuneratur. Tertia eſt

ratio loci rigui, quia ſine impenſa fructum reddere poteſt. Hanc primam Cato eſſe dicebat, qui maximè reditum pratorum cæteris anteponebat: ſed nos, de agitatione terræ nunc loquimur, non de ſitu. Nullum deterius habetur genus, quàm quod eſt ſiccum, pariter & denſum, & macrum, quia cum difficulter tractetur, tum ne tractatum quidem gratiam refert: nec relictum pratis, uel paſcuis abunde ſufficit. Itaque hic ager ſiue exercetur, ſeu ceſſat, colono eſt pœnitendus, ac tanquam peſtilens refugiendus. Nam ille mortem facit, hic teterrimam comitem mortis famem. Si tamen Græcis camœnis habemus fidem
40 *clamitantibus,* λιμῷ δ᾽ ὄικτισον θανέειν, καὶ πότμον ἐπισπεῖν. *Sed nunc potius uberioris ſoli meminerimus, cuius demonſtranda eſt duplex ratio, culti & ſilueſtris. De ſilueſtri regione in aruorum formam redigenda prius dicemus, quoniam eſt antiquius facere agrum, quàm colere. Incultum igitur locum conſideremus, ſiccus, an humidus: nemoroſus arboribus, an lapidibus confragoſus: iuncóne ſit, an gramine ueſtitus, ac filictis alijſue frutetis impeditus. ſi humidus erit, abundantia uliginis ante ſiccetur foſſis. Earum duo genera cognouimus, cæcarum & patentium, ſpiſſis atque cretoſis regionibus apertæ relinquuntur. at ubi ſolutior humus eſt, aliquæ fiunt patentes, quædam etiam obcæcantur, ita ut in patentes ora hiantia cæcarum competant: ſed & patentes latius, & apertas ſumma parte decliuéſq;, & ad ſolum coarctatas, imbricibus ſupinis ſimiles facere conueniet. nam quarum recta ſunt latera, celeriter aquis uitiantur, & ſuperioris ſoli lapſibus replentur. Opertæ rurſus obcæcari debebunt, ſulcis in altitudinem tripedaneam depreſſis: qui cum parte dimidia lapides minutos, uel nudam glaream*

*receperint, æquentur ſuperiecta terra, quæ fuerat effoſſa.
uel ſi nec lapis erit, nec glarea, ſarmentis connexus ue-
lut funis informabitur in eam craſſitudinem, quam ſo-
lum foſſæ poſſit anguſtè, quaſi accommodatam coarcta-
támque capere. Tum per imum contendetur, ut ſuper
calcatis cupreſſinis, uel pineis, aut ſi eæ non erunt, alijs
frondibus terra contegatur, in principio atque exitu foſ-
ſæ more ponticulorum binis ſaxis tantummodo pilarum
uice conſtitutis, & ſingulis ſuperpoſitis, ut eiuſmodi con-
ſtructio ripam ſuſtineat, ne præcludatur humoris illapſu
atque exitu. Nemoroſi frutetoſíque tractus duplex cura
eſt, uel extirpandis radicitus arboribus & remouendis, 41
uel ſi raræ ſint, tantum ſuccidẽdis, incendendíſque, & in-
arandis. At ſaxoſum facile eſt expedire lectione lapidum,
quorum ſi magna eſt abundantia, uelut quibuſdam ſub-
ſtructionibus partes agri ſunt occupandæ, ut reliquæ e-
mundentur: uel in altitudinem ſulco depreſſo lapides ob-
ruendi, quod tamen ita faciendum erit, ſi ſuadebit opera-
rum uilitas. Iunci & graminis pernicies, repaſtinatio eſt:
filicis frequens extirpatio, quæ uel aratro fieri poteſt, quo-
niam intra biennium ſæpius conuulſæ moriuntur: cele-
rius etiam, ſi eodem tempore ſtercores, & lupino uel fa-
ba conſeras, ut cum aliquo reditu medearis agri uitio.
Nanque conſtat filicem ſationibus & ſtercoratione faci-
lius interimi. Verum etſi ſubinde naſcentem falce deci-
das, quod uel puerile opus eſt, intra prædictũ tempus ui-
uacitas eius abſumitur. Sed iam expediendi rudis agri ra
tionem ſequitur cultorum noualiũ cura, de qua mox quid
cenſeam profitebor, ſi quæ antè diſcenda ſunt, aruorum
ſtudioſis præcepero. Plurimos antiquorum, qui de ruſti-
cis rebus ſcripſerunt, memoria repeto, quaſi confeſſa, nec*

dubia ſigna pinguis, ac frumentorum fertilis agri prodidiſſe, dulcedinem ſoli propriam, herbarum & arborum prouentum, nigrum colorem uel cinereum. De cæteris ambigo, de colore ſatis admirari non poſſum cum alios, tum Cornelium Celſum, non ſolum agricolationis, ſed uniuerſæ naturæ prudētem uirum, ſic & ſententia, & uiſu decerraſſe, ut oculis eius tot paludes, tot etiam campi ſalinarum non ocurrerent, quibus ferè contribuuntur prædicti colores. Nullum enim temere uidemus locum, qui modo pigrum contineat humorem, non eundem uel nigri, uel cinerei coloris: niſi forte in eo fallor ipſe, quòd non
42 putem aut in ſolo limoſæ paludis, & uliginis amaræ, aut in maritimis areis ſalignarum gigni poſſe iacta frumenta. ſed eſt manifeſtior hic antiquorum error, quàm ut pluribus argumentis conuincendus ſit. non ergo color, tanquam certus auctor, teſtis eſt bonitatis aruorum. Et ideo frumentarius ager, id eſt pinguis, magis alijs qualitatibus æſtimandus eſt. Nam ut fortiſſimæ pecudes diuerſos ac pene innumerabiles, ſic etiam robuſtiſſimæ terræ plurimos & uarios colores ſortitæ ſunt. Itaque conſiderandum erit, ut ſolum, quod excolere deſtinamus, pingue ſit. Per ſe tamen id parū eſt, ſi dulcedine caret, quod utrunque ſatis expedita nobis ratione contingit diſcere. nam perexigua cōſpergitur aqua glæba, manúque ſubigitur, ac ſi glutinoſa eſt, & quouis leuiſſimo tactu preſſa inhæreſcit, & picis in morem ad digitos lenteſcit habendo, ut ait Virgilius. Eadémque illiſa humo non diſſipatur. ea res admonet nos ineſſe tali materiæ naturalem ſuccum, & pinguitudinem. Sed & ſi uelis ſcrobibus egeſtam humum recondere, & recalcare, cum aliquo quaſi fermento abundauerit, certum erit, eſſe eam pinguē: cum defuerit, exilem: cum æ-

quæsierit, mediocrem. quanquam iſta quæ nunc retuli, non tam uera poſſunt uideri, quàm ſi ſit pullula terra, quæ melius prouentu frugum approbatur. Sapore quoque ſic dignoſcemus, ſi ex ea parte agri, quæ maxime diſplicebit, effoſſæ glæbæ, & in fictili uaſe madefactæ, dulci aqua permiſceantur, ac more fæculēti uini diligenter colatæ guſtu explorentur. nam qualem traditum ab eis retulerit humor ſaporem, talem eſſe dicemus eius ſoli. ſed citra hoc experimentum multa ſunt, quæ & dulcem terram, & frumentis habilem ſignificent, ut iuncus, ut calamus, ut gramen, ut trifolium, ebulum, rubi, pruni ſilueſtres, & alia complura, quæ etiam indagatoribus aquarum nota, non 43
niſi dulcibus terræ uenis educantur. Nec contentos eſſe *nos oportet prima ſpecie ſummi ſoli, ſed diligenter exploranda eſt inferioris materiæ qualitas, terrena necne ſit. Frumentis autem ſat erit, ſi æquè bona ſuberit bipedana humus: arboribus altitudo quatuor pedū abunde eſt. Hæc cum ita explorauerimus, agrum ſationibus faciundis, expediemus. Is autem non minimum exuberat, ſi curioſe & ſcite ſubigitur. quare antiquiſſimi fere omnes formam huius operis conſcripſere, quam uelut ſcita legémque in proſcindendis agris ſequantur agricolæ. Igitur in opere boues arcte iunctos habere conuenit, quò ſpecioſius ingrediantur ſublimes, & elatis capitibus, ac minus colla eorum labefactentur, iugúmque melius aptum ceruicibus inſidat. hoc enim genus iuncturæ maxime probatum eſt. Nam illud quod in quibuſdam prouincijs uſurpatur, ut cornibus illigetur iugum, fere repudiatum eſt ab omnibus qui præcepta ruſticis conſcripſerunt, neque immeritò: plus enim queunt pecudes collo & pectore conari, quàm cornibus. Atque hoc modo tota mole corporis, to-*

*tóque pondere nituntur: at illo,retractis & reſupinis ca-
pitibus excruciantur,ægréque terræ ſummam partem le-
ui admodum uomere ſauciant. Et ideo minoribus ara-
tris moliuntur, qui non ualent alte perfoſſam noualium
terram reſcindere:quod cum fit,omnibus urentibus plu
rimum confert. nam penitus aruis ſulcatis maiore incre-
mento ſegetum arborúmque fœtus grandeſcunt.Et in hoc
igitur à Celſo diſſentio, qui reformidans impenſam, quæ
ſcilicet largior eſt in amplioribus armentis, cenſet exi-
guis uomeribus & dentalibus terram ſubigere, quò mi-
noris formæ bubus adminiſtrari id poſſit, ignorans plus
eſſe reditus in ubertate frugum, quàm ſtipendij, ſi maio-
44 ra mercemur armenta, præſertim in Italia, ubi arbuſtis
atque oleis conſitus ager altius reſolui ac ſubigi deſide-
rat,ut & ſummæ radices uitium,olearúmque uomeribus
reſcindantur: quæ ſi maneant, frugibus obſint, & infe-
riores penitus ſubacto ſolo facilius capiant humoris ali-
mentum. Poteſt tamen illa Celſi ratio Numidiæ,& AE-
gypto conuenire,ubi plerunque arboribus uiduum ſolum
frumentis ſeminatur. Atque eiuſmodi terram pinguibus
arenis putrem ueluti cinerem ſolutam, quamuis leuiſſimo
dente moueri ſatis eſt. Bubulcum autem per proſciſſum
ingredi oportet,alterníſque uerſibus obliquum tenere a-
ratrum,& alternis recto plenóque ſulcare: ſed ita necubi
crudũ ſolum, & immotum relinquat,quod agricolæ ſca-
mnum uocant. Boues,cum ad arborem uenerint,fortiter
retinere ac retardare,ne in radicẽ maiore niſu uomis im-
pactus colla commoueat, néue aut cornu bos ad ſtipitem
uehementius offendat, aut extremo iugo truncum deli-
bet, ramúmque deplantet. uoce potius quàm uerberibus
terreat,ultimáq; ſint opus recuſantibus remedia, plagæ.*

nunquam ſtimulo laceſſat iuuencum, quod retrectantem,
calcitroſúmque eum reddit . nonnunquam tamen admo-
neat flagello . Sed nec in media parte uerſuræ conſiſtat,
détque requiem in ſumma,ut ſpe ceſſandi totum ſpatium
bos agilius enitatur. Sulcum autem ducere longiorem,
quàm pedum centumuiginti, contrarium pecori eſt,quo-
niam plus æquo fatigatur,ubi hunc modum exceſſit.Cum
uentum erit ad uerſuram,in priorem partem iugum pro-
pellat,& boues inhibeat,ut colla eorum refrigeſcant,quæ
celeriter conflagrant (niſi aſſiduè refrigerentur)& ex eo
tumor , ac deinde ulcera inuadunt . Nec minus dolabra,
quàm uomere bubulcꝰ utatur, & præfractas ſtirpes,ſum-
máſque radices, quibus ager arbuſto conſitus impliatur, 45
omnes refodiat,ac perſequatur.

Quæ cura adhibenda ſit bubus ab opere diſiunctis. CAP. III.

Boues cum ab opere diſiunxerit,ſubſtrictos confricet, manibúſque comprimat dorſum , & pellem reuellat, nec patiatur corpori adhærere , quia id genus morbi maxime eſt armentis noxium . Colla ſubigat, merúmque faucibus, ſi æſtuauerint,infundat. Satis autẽ eſt ſingulis binos ſextarios præbere : ſed antè ad præſepia boues religari non expedit, quàm ſudare atque anhelare deſierint. cũ deinde tempeſtiuè potuerint ueſci , non multum , nec uniuerſum cibum,ſed partibus,& paulatim præbere conuenit. Quem cum abſumpſerint, ad aquam duci oportet, ſibilóque allectari,quò libentius bibant,tum demum reductos largiori pabulo ſatiari. Hactenus de officio bubulci dixiſſe abunde eſt. Sequitur, ut tempora quoque ſubigendi arui præcipiamus.

Quo tempore campi arandi ſint, & quomodo. CAP. IIII.

Pingues campi, qui diutius continent aquam, proſcindendi ſunt anni tempore iam incaleſcente, cum omnes herbas ediderint, neque adhuc earũ ſemina maturuerint. ſed tam frequentibus denſiſque ſulcis arandi ſunt, ut uix dignoſcatur in utram partem uomer actus ſit: quoniã ſic omnes radices herbarum perruptæ necantur. Sed & compluribus iterationibus ſic reſoluatur ueruactum in puluerem, ut uel nullam uel exiguam deſideret occationem, cum ſeminauerimus. Nam ueteres Romani dixerunt male ſubactum agrũ, qui ſatis frugibus occandus ſit. eum porrò an recte aretur, frequenter explorare debet agricola.

46 *Nec tantum uiſu, qui fallitur nõnunquam, ſuperfuſa terra latentibus ſcamnis, uerumetiam tactu, qui minus decipitur, cum ſolidi rigoris admota pertica trãſuerſis ſulcis inſeritur. ea ſi æqualiter, ac ſine offenſione penetrauit, manifeſtum eſt totum ſolum deinceps eſſe motum. ſin autem ſubeunti durior aliqua pars obſtitit, crudũ ueruactum eſſe demonſtrat. Hoc cum ſæpius bubulci fieri uident, non committunt ſcamna facere. Igitur uliginoſi campi proſcindi debent poſt Idus mẽſis Aprilis. Quo tempore cum arati fuerint diebus interpoſitis circa ſolſtitium, quod eſt nonum, uel octauum Calend. Iulias iteratos eſſe oportebit, ac deinde circa Septembris Calẽdas tertiatos. Cum id tempus ab æſtiuo ſolſtitio conuenit inter peritos rei ruſticæ nõ eſſe arandum, niſi ſi magnis, ut fit nonnũquam, ac ſubitaneis imbribus, quaſi hibernis pluuijs terra permaduerit. Quod cùm accidit, nihil prohibet, quò minus menſe Iulio ueruacta ſubigantur. ſed quandocunque arabitur, obſeruabimus, ne lutoſus ager tractetur, néue exi-*

*guis nimbis ſemimadidus, quam terram ruſtici uariam ca-
rioſámque appellãt. Ea eſt cum poſt longas ſiccitates leuis
pluuia ſuperiorẽ partem glæbarum madefecit, inferiorem
non attingit. Nam quæ limoſa uerſantur arua, toto anno
deſinunt poſſe tractari, nec ſunt habilia ſementi, aut occa-
tioni, aut ſationi. At rurſus, quæ uaria ſubacta ſunt, con-
tinuo triennio ſterilitate afficiuntur. Medium igitur tem-
peramentum maxime ſequamur in arãdis agris, ut neque
ſucco careant, nec abundent uligine. Quippe nimius hu-
mor, ut dixi, limoſos, lutoſóſque reddit. at quæ ſiccitatibus
aruerunt expediri probe non poſſunt. nam uel reſpuitur
duritia ſoli dens aratri, uel ſiqua parte penetrauit, non
minutè diffindit humum, ſed uaſtos cæſpites conuellit, qui-
bus obiacentibus impeditum aruũ minus recte poteſt ite-* 47
*rari, quia põderibus glæbarũ, ſicut aliquibus obſtantibus
fundamentis uomis à ſulco repellitur: quo euenit, ut in ite-
ratione quoque ſcamna fiant, & boues iniquitate operis
maxime multentur. Accedit huc, quòd omnis humus quã-
uis lætiſſima, tamen inferiorem partem ieiuniorem habet,
eámque attrahũt excitatæ maiores glæbæ. Quò euenit, ut
infœcundior materia miſta pinguiori ſegetem minus ube-
rem reddat, tum etiam ratio ruſtici aggrauatur exiguo
profectu operis. Iuſta enim fieri nequeunt, cum induruit
ager. Itaque ſiccitatibus cenſeo quod iam proſciſſum eſt,
iterare, pluuiámque opperiri, quæ madefacta terra, facilẽ
nobis culturam præbeat. Sed iugerum talis agri quatuor
operis expeditur: nam commode proſcinditur duabus, una
iteratur, tertiatur dodrante, in lirã ſtatim redigitur, qua-
drante opere. Liras autem ruſtici uocant eaſdem porcas,
cum ſic aratum eſt, ut inter duos latius diſtantes ſulcos
medius cumulus ſiccam ſedem frumentis præbeat. Col-*

les pinguis ſoli peracta ſatione trimeſtri menſe Martio, *ſi*
uero tepor cæli ſiccitáſque regionis ſuadebit, Februario
ſtatim proſcindendi ſunt . Deinde de Aprili *medio uſque*
in ſolſtitium iterandi, tertiandíque. Septembri, *circa æqui-*
noctium ac totidem operis, quot uliginoſi campi excolitur
iugerum talis agri. Sed *in arando maxime eſt obſeruan-*
dum, ſemper ut tranſuerſus mons ſulcetur. Nam *hac ra-*
tione difficultas accliuitatis infringitur, labórque pecudū
& hominum commodiſſime ſic minuitur. Paulùm *tamen*
quotieſcunque iterabitur, modo in elatiora, modo in depreſ
ſiora cliui obliquum agi ſulcum oportebit, ut in utranque
partem reſcindamus, nec eodem ueſtigio terram molia-
mur. Exilis *ager planus, qui aquis abundat, primùm are-*
48 *tur, ultima in parte menſis* Auguſti. Subinde Septembri *ſit*
iteratus, paratúſque ſementi circa æquinoctium. Expedi-
tior autem labor eiuſmodi ſolo eſt, eo quòd pauciores im-
penduntur operæ: nam tres uni iugero ſufficiunt. Item
graciles cliui non ſunt æſtate arandi, ſed circa Septem-
bres Calēdas: *quoniam ſi ante hoc tempus proſcinditur,*
effœta, & ſine ſucco humus æſtiuo ſole peruritur, nulláſ-
que uirium reliquias habet. Itaque *optime inter* Calen
das & Idus Septembris *aratur, ac ſubinde iteratur, ut*
primis pluuijs æquinoctialibus conſeri poſſit: neque in li-
ra, ſed ſub ſulco talis ager ſeminandus eſt.

Exilis *terra quomodo ſtercoretur.* CAP. V.

Prius *tamen quàm exilem terram iteremus, ſtercora-*
re conueniet: nam eo quaſi pabulo gliſcit. In *campo ra-*
rius, in colle ſpiſſius, acerui ſtercoris, inſtar quinque mo-
diorum diſponentur, atque in plano pedes interualli quo-
quo uerſus octo, in cliuo duobus minus relinqui ſat erit.
ſed id nobis decreſcente luna fieri placet: nam ea res her-

*bis liberat ſegetes. Iugerum autem deſiderat, quod ſpiſ-
ſius ſtercoratur, uehes quatuor & uiginti: quod rarius,
duodeuiginti. Diſiectum deinde protinus fimum inarari,
& obrui conuenit, ne ſolis halitu uires amittat, & ut per-
miſta humus prædicto alimento pingueſcat. Itaque cum
in agro diſponentur acerui ſtercoris, non debet maior mo-
dus eorum diſſipari, quàm quem bubulci eodem die poſ-
ſint obruere.*

De generibus ſeminum. CAP. VI.

*Quoniam ſementi terram docuimus præparare, nunc
ſeminum genera perſequemur. Prima, & utiliſſima ſunt
hominibus frumenta, triticum, & ſemen adoreum. Triti-
ci genera complura cognouimus. uerum ex his maximè ſe-
rendum eſt, quod robus dicitur: quoniam & pondere, & 49
nitore præſtet. Secunda conditio eſt habenda ſiliginis, cu-
ius ſpecies in pane præcipua pondere deficitur. Tertium
erit trimeſtre, cuius uſus agricolis gratiſſimus. Nam ubi
propter aquas, aliámue cauſam matura ſatio eſt omiſſa,
præſidium ab hoc petitur. Id genus eſt ſiliginis. Reliquæ
tritici ſpecies, niſi ſi quos multiplex uarietas frugum, &
inanis delectat gloria, ſuperuacuæ ſunt. Adorei autẽ ple-
runque uidimus in uſu genera quatuor. Far, quod appel-
latur cluſinum, candoris nitidi. Far, quod uocatur uennu-
culum rutilum, atque alterum candidum, ſed utrunque
maioris ponderis, quàm cluſinum. Semen trimeſtre, quod
dicitur halicaſtrum, ídque pondere, & bonitate eſt præ-
cipuum. Sed hæc genera tritici, & adorei, propterea cuſto-
dienda ſunt agricolis, quòd rarò quiſquam ager ita ſitus
eſt, ut uno ſemine contenti eſſe poſſimus, interueniẽte par-
te aliqua uel uliginoſa, uel arida. Triticum autem ſicco lo-
co melius coaleſcit. Adoreum minus infeſtatur humore.*

De generibus leguminum. CAP. VII.

Leguminum genera cum ſint complura, maximè grata, & in uſu hominum uidentur, faba, lenticula, piſum, phaſellus, cicer, cannabis, milium, panicum, ſeſama, lupinum, linum etiam, & ordeum, quia ex eo ptiſana eſt. Item pabulorum optima ſunt medica, & fœnum Græcum, nec minus uicia. Proxima deinde cicera, & eruum, & farrago, quæ eſt ex ordeo. ſed de his prius diſſeremus, quæ noſtra cauſa ſeminantur, memores antiquiſſimi præcepti, quo monemur, ut locis frigidis nouiſſimè, tepidis celerius, calidis ociſſimè ſeramus. Nunc autem proinde, ac ſi temperatæ regioni præcepta dabimus.

Quod ſit ſeminandi tempus. CAP. VIII.

50 Placet noſtro poetæ adoreum, atque etiã triticum non antè ſeminare, quàm occiderint Vergiliæ: quod ipſum numeris ſic ediſſerit:

At ſi triticeam in meſſem, robuſtáque farra
Exercebis humum, ſolíſque inſtabis ariſtis,
Antè tibi eoæ Atlantides abſcondantur.

Abſconduntur autem altero & trigeſimo die poſt autumnale æquinoctium, quod ferè conficitur nono Calẽd. Octobris: propter quod intelligi debet tritici ſatio dierum ſex & quadraginta ab occaſu Vergiliarum, qui fit ante diem IX Calend. Nouemb. ad brumæ tempora. Sic enim ſeruant prudentes agricolæ, ut quindecim diebus prius, quàm conficiatur bruma, totidémque poſt eam confectam neque arent, neque uitem, aut arborem putent. Nos quoque non ambigimus in agro temperato, & minimè humido ſementem ſic fieri debere. Cæterum locis uliginoſis, atque exilibus, aut frigidis, aut etiam opacis plerunque citra Calendas Octobris ſeminare conuenire, dum ſicca tellure licet,

*dum nubila pendent, ut prius conualeſcant radices fru-
mentorum, quàm hibernis imbribus,aut gelicidijs, pru-
ináue infeſtentur. Sed quanuis tempeſtiuè ſementis confe-
cta erit;cauebitur tamen,ut patentes liras, crebróſque ſul-
cos aquarios,quos nonnulli elices uocant, faciamus, & o-
mnem humorem in colliquias,atque inde extra ſegetes de-
riuemus. Nec ignoro quoſdam ueteres auctores præcepiſſe,
ne ſeminarentur agri, niſi cum terra pluuijs permaduiſ-
ſet. Quod ego, ſi tempeſtiuè competat, magis conducere a-
gricolæ non dubito. Sed ſi, quod euenit nonnunquam, ſeri
ſunt imbres,quanuis ſitienti ſolo rectè ſemen committitur,
ídque etiam in quibuſdam prouincijs, ubi ſtatus cæli talis
eſt,uſurpatur. Nam quod ſicco loco ingeſtum, & inoccatum* 51
*eſt,perinde ac ſi repoſitum in horreo non corrumpitur: at-
que ubi uenit imber multorum dierum,ſementis uno die
ſurgit. Tremellius quidem aſſeuerat,prius quàm impleue-
rit,ab auibus,aut formicis ſata edi, ubi æſtiuis ſerenitati-
bus ager aret. Idque etiam ſæpius non experti,uerum ad-
huc eſſe comperimus. Magis aptè tamen in eiuſmodi agris
adoreum,quàm triticum ſeritur: quoniam folliculum, quo
continetur,firmum & durabilem aduerſus longioris tem-
poris humorem habet.*

Quot ſeminum modios iugerum poſtulet, & medicinæ ſeminum. CAP. IX.

*Iugerum agri pinguis plerunque modios tritici qua-
tuor,mediocris quinque poſtulat: adorei modios nouem, ſi
eſt lætum ſolum,ſi mediocre,decem deſiderat. Nam quan-
uis de menſura minus auctoribus conuenit, hāc tamē ui-
deri commodiſſimam docuit noſter uſus,quem ſiquis ſequi
recuſat,utatur præceptis eorum,qui bene uberem campum
in ſingula iugera tritici quinque, & adorei octo modijs*

obſerere præcipiunt. Atque hac portione mediocribus agris ſemina præbenda cenſent. Nobis ne iſtam quidem quam prædiximus, menſuram ſemper placet ſeruari, quòd eam uariat aut loci, aut temporis, aut cæli conditio. Loci, cum uel in campis, uel collibus frumentum ſeritur, atque his uel pinguibus, uel mediocribus, uel macris. Temporis, cum autumno, aut etiam ingruente hieme frumenta iacimus. nam prima ſementis rarius ſerere permittit, nouiſſima ſpiſſius poſtulat. Cæli, cum aut pluuium, aut ſiccum eſt. nam illud idem quod prima ſementis, hoc quoque ultima deſiderat. Omne autem frumentum maximè campo patente, & ad ſolem prono, apricóque & ſoluto lætatur.
52 Collis enim quanuis granum robuſtius aliquanto, minus tamen tritici reddit. Denſa, cretoſáque & uliginoſa humus ſiliginem, & far adoreum non incommodè alit. Ordeum niſi ſolutum, & ſiccum locum non patitur. Atque illa uicibus annorum requietum, agitatúmque alternis, & quàm lætiſſimum uolunt aruum. hoc nullam mediocritatem poſtulat: nam uel pinguiſſima, uel macerrima humo iaciatur, perit. Illa poſt continuos imbres, ſi neceſſitas exigat, quanuis adhuc limoſo & madente ſole ſparſeris, iniuriam ſuſtinent. hoc ſi lutoſo commiſeris, emoritur. Siliginis autem, uel tritici, ſi mediocriter cretoſus uliginoſúſue ager eſt, etiã paulò plus, quàm ut prius iam dixi, quinque modijs ad ſationem opus eſt. At ſi ſiccus, & reſolutus locus, idémque uel pinguis, uel exilis eſt, quatuor: quoniam & è contrario macer tantundem ſeminis poſcit. Nam niſi rare conſeritur, uanam, & minutam ſpicam facit. At ubi ex uno ſemine pluribus culmis fruticauit, etiam ex rara ſegete denſam facit. Inter cætera quoque non ignorare debemus, quintam partem ſeminis amplius occupare agrum

*conſitum arbuſto,quàm uacuum,& apertum. Atque ad-
huc de ſatione autumnali loquimur: hāc enim potiſſimam
ducimus. Sed & eſt altera, cum cogit neceſſitas: trimeſtrem
uocant agricolæ. Ea locis prægelidis ac niuoſis, ubi æſtas
eſt humida & ſine uaporibus, rectè committitur. Cæte-
ris admodum rarò reſpondet: quam tamen ipſam cele-
riter, & utique ante æquinoctium uernum conueniet per-
agere. Si uerò locorum, & cæli conditio patietur, quantò
maturius ſeuerimus, tantò commodius proueniet. Neque
enim eſt ullum, ſicut multi crediderunt, natura trimeſtre
ſemen, quippe idem iactum autumno melius reſpondet.
Sed ſunt nihilo minus quædam alijs potiora, quæ ſuſtinēt
ueris tepores, ut ſiligo, & ordeum galaticum, & halica-* 53
*ſtrum, granúmque fabæ marſicæ. Nam cætera robuſta
frumenta ſemper ante hiemem ſeri debent in regionibus
temperatis. Solet autem ſalſam nōnunquam & amaram
uliginem uomere terra, quæ quanuis matura iam ſata ma-
nante noxio humore corrumpit, & locis glabrentibus ſi-
ne ulla ſtirpe ſeminum areas reddit. Ea glabreta ſignis
adhibitis notari conuenit, ut ſuo tempore uitijs eiuſmodi
medeamur. Nam ubi uel uligo, uel aliqua peſtis ſegetem
enecat, ibi columbinum ſtercus, uel ſi id non eſt, folia cu-
preſſi conuenit ſpargi, & inarari. Sed antiquiſſimum eſt,
omnem inde humorem facto ſulco deducere, aliter uana e-
runt prædicta remedia. Nonnulli pelle hyænæ ſatoriam
trimodiam ueſtiunt, atque ita ex ea, cum paulum immo-
rata ſunt ſemina iaciunt, non dubitantes prouentura, quæ
ſic ſata ſint. Quædam etiam ſubterraneæ peſtes adul-
tas ſegetes radicibus ſubſectis enecant. Id ne fiat, remedio
eſt aquæ miſtus ſuccus herbæ, quam ruſtici ſedum appel-
lant. nam hoc medicamine una nocte ſemina macerata ia-*

ciuntur . Quidam cucumeris anguinei humorem expreſ-
ſum,& eiuſdem tritam radicem diluunt aqua, ſimulique
ratione madefacta ſemina terræ mandant . Alij hac ea-
dem aqua uel amurca inſulſa, cum cœpit infeſtari ſeges,
perfundunt ſulcos,& ita noxia animalia ſummouent. Il-
lud deinceps præcipiendum habeo , ut demeſſis ſegetibus
iam in area futuro ſemini conſulamus. Nam quod ait Cel-
ſus,ubi mediocris eſt fructus,optimam quanque ſpicam le
gere oportet,ſeparatímque ex ea ſemẽ reponere: cum rur-
ſus amplior meſſis prouenerit, quidquid exteretur, capi-
ſterio expurgandum erit,& ſemper quod propter magni-
tudinem ac pondus in imo ſubſederit,ad ſemen reſeruan-
54 dum: nam id plurimum prodeſt,quia quanuis celerius lo-
cis humidis, tamen etiam ſiccis frumenta degenerant, niſi
cura talis adhibeatur. Neque enim dubium eſt, ex robuſto
ſemine poſſe fieri non robuſtum. quod uerò protinus exile
natum ſit,nunquam robur accipere manifeſtum eſt. Ideó-
que Virgilius cũ & alia tum & hoc de ſeminibus præ-
clarè ſic diſſeruit:

Vidi ego lecta diu,& multo ſpectata labore
Degenerare tamen,ni uis humana quotannis
Maxima quæque manu legeret. ſic omnia fatis
In peius ruere,ac retro ſublapſa referri.

Granum autem rutilum ſi cum diffiſſum eſt,eũdem cólo-
rem interiorem habet,integrum eſſe nõ dubitamus. Quod
extrinſecus albidum , intus etiam conſpicitur candidum,
leue,ac uanum intelligi debet. nec nos tanquam optabilis
agricolis fallat ſiligo. Nam hoc tritici uitium eſt,& quan-
uis candore præſtet,põdere tamen uincitur. Verum in hu-
mido ſtatu cœli recte prouenit , & ideo locis manantibus
magis apta eſt. Nec tamen ea longè nobis,aut magna dif-

ficultate requirenda eſt. Nam omne triticum ſolo uligino-ſo poſt tertiam ſationem conuertitur in ſiliginem. Proximus eſt his frumẽtis uſus ordei, quod ruſtici hexaſtichum, quidam etiam cantherinum appellant: quoniam & alia animalia, quæ ruri ſunt, melius quàm triticum, & hominem ſalubrius quàm malum triticum paſcit. Nec aliud in egenis rebus magis inopiam defendit. Seritur ſoluta, ſiccáque terra, & uel præualida uel exili, quia conſtat arua ſegetibus eius maceſcere: propter quod pinguiſſimo agro, cuius nimijs uiribus noceri non poſſit, aut macro, cui nihil aliud committitur. Altero ſulco ſeminari debet poſt æquinoctium media ferè ſementi, ſi læto ſolo: ſi gracili, maturius. Iugerum quinque modij occupabunt. Idque ubi 55
paulum maturuerit, feſtinantius, quàm ullum aliud frumentum demetendum erit. Nam & fragili culmo, & nulla ueſtitum palea granum eius celeriter decidit, ijſdémque de cauſis facilius teritur, quàm cætera. Sed cum eius meſſem ſuſtuleris, optimum eſt noualia pati anno ceſſare: ſi minus, ſtercore ſaturare, & omne uirus, quod adhuc ineſt terræ, propulſare. Alterum quoque genus ordei eſt, quod alij diſtichum, galaticum nonnulli uocant, ponderis & candoris eximij, adeò ut tritico miſtum egregia cibaria familiæ præbeat. Seritur quàm pinguiſſimis, ſed frigidis locis circa Martium menſem. Melius tamen reſpondet, ſi clementia hiemis permittit, cum ſeminatur circa Idus Ianuarias. Iugerum ſex modios poſtulat. Inter frumenta etiam panicum & milium ponenda ſunt, quanuis iam leguminibus ea contribuerim: nam multis regionibus cibarijs eorum coloni ſuſtinentur. Leuem, ſolutámque humum deſiderãt. Nec in ſabuloſo ſolo, ſed in arena quoque proueniunt, modo humido cælo, uel riguo

ſolo, nam ſiccum cretoſumque reformidant. Ante uer ſeri
non poſſunt, quoniam teporibus maximè lætantur. ulti-
ma tamen parte Martij menſis commodiſſimè terræ com-
mittuntur. Nec impenſa graui ſationem cultoris onerant,
quippe ſextarijs ferè quatuor iugerum implent. Frequen-
tem tamen exigunt ſarritionem, & runcationem, ut her-
bis liberentur. Ea cum ſpicas ediderunt, prius quàm ſe-
mina hient æſtibus, manu carpuntur, & ſuſpenſa in ſole
cum aſſiccata fuerint, reconduntur, atque ita repoſita per-
ennant diutius quàm cætera. Panis ex milio cõficitur, qui
antè quàm refrigeſcat, ſine faſtidio poteſt abſumi. Panicum
pinſitum, & euolutum furfure, ſed & milium quoque pul-
56 tem, quamuis inopia, maximè cum lacte non faſtidiendam
præbet.

Quod ſolum cuique legumini conueniat. CAP. X.

Quoniam de frumentis abunde præcepimus, de legu-
minibus deinceps diſſeramus. Lupini prima ratio eſt, quòd
& minimum operarum abſumit, & uiliſſimè emitur, &
maximè ex ijs quæ ſerũtur, iuuat agrum. Nam uineis iam
emaciatis, & aruis optimum ſtercus præbet, ac uel effœ-
to ſolo prouenit, uel repoſitum in granario patitur æuum.
Boues per hiemem coctum maceratúmque probe alit. Fa-
mem quoque, ſi ſterilitas annonæ inceſſit hominibus, com-
modè propulſat. Spargitur ſtatim ex area. Atque id ſolum
omnium leguminum non deſiderat requiem in horreo, ſi-
ue Septembri menſe ante æquinoctium, ſeu protinus à ca-
lendis Octobris crudis noualibus ingeras. Et qualitercun-
que obruas, ſuſtinet coloni negligentiam. Teporem tamen
autumni deſiderat, ut celeriter confirmetur. Nam ſi non
ante hiemem conualuerit, frigoribus affligitur. Reliquum
quod ſeminis ſupereſt, in tabulatum, quò fumus perue-

nit,optime reponis. quoniam ſi humor inuaſit, uermes
gignit, qui ſimulatque oſcilla lupinorum ederunt, reli-
qua pars enaſci non poteſt. Id ut dixi, exilem amat ter-
ram, & rubricam præcipuè. nam cretam reformidat,li-
moſóque non exit agro. Iugerum decem modij occupant.
Ab hoc rectè phaſelus terræ mandabitur, uel in uerua-
cto, uel melius pingui, & reſtibili agro. Nec amplius
quatuor modijs iugerum obſeritur.Similis quoque ratio eſt
piſi, quod tamen facilem, & ſolutam terram deſiderat,
tepidúmque locum & cælum frequentis humoris. Eadem
menſura iugerum, uel modio minus quàm phaſelum, li-
cet obſerere primo tēpore ſementis ab æquinoctio autum- 57
nali. Fabæ pinguiſſimus locus, uel ſtercoratus deſtina-
tur, etſi ueruactum erit in ualle ſitum, quod à ſuperio-
re parte ſuccum accipit,prius tamen iaciemus ſemina,de-
inde proſcindemus terram,proſciſſámque in liram reuo-
cabimus, occabimúſque, quo altius largiore humo conte-
gatur. Nam id plurimum refert, ut radices enatorum ſe-
minum penitus demerſæ ſint. Sin autem proximæ meſ-
ſis, occupandum erit reſtibile, deſectis ſtramentis qua-
tuor & uiginti uehes ſtercoris in iugerum diſponemus,diſ
ſipabimúſque. Et ſimiliter cum ſemen crudo ſolo ingeſſe-
rimus, inarabimus, imporcatúmque occabimus: quamuis
ſint,qui negent locis frigidis oportere occari fabam, quia
extantes glæbæ à gelicidijs adhuc eam teneram uindicent,
& aliquem teporem frigore laboranti præbeant.Sunt e-
tiam qui putent in aruis hanc eandem uice ſtercoris fun-
gi,quod ſic ego interpretor, ut exiſtimem non ſationibus
eius pingueſcere humum, ſed minus hanc quàm cætera
ſemina uim terræ conſumere. Nam certum habeo frumen
tis utiliorem agrum eſſe, qui nihil, quàm qui iſtam ſili-

quam proximo anno tulerit. Iugerum *agri , ut* Tremellio, *quatuor: ut nobis uidetur, fabæ ſex occupant modij, ſi ſolum pingue ſit: ſi mediocre, paulo amplius .* E*áque nec macrum , nec nebuloſum locum patitur.* D*enſa tamen humo ſæpe commodè reſpondet.* M*edia ſementi pars ſeri, & pars ultima debet, quæ ſeptimuncialis ſatio dicitur.* T*empeſtiua frequentius, nonnunquam tamen ſera melior eſt.* P*oſt brumam parum rectè ſeritur , peſſimè uere : quanuis ſit etiam trimeſtris faba , quæ menſe* F*ebruario ſeratur. quinta parte amplius, quàm matura, ſed exiguas paleas , nec multam ſiliquam facit.* V*eteres itaque ruſticos*
58 *plerunque dicentes audio, malle ſe matura fabalia quàm fructum trimeſtrem .* S*ed quocunque tempore anni ſeretur, opera danda erit, ut quantum deſtinauerimus in ſationem, tantum quintadecima luna, ſi tamen ea non tranſcurret eo die ſolis radios, quod* G*ræci* ἀπόκρουσιν *uocant .*S*i minus quartadecima utique adhuc creſcente lumine ſpargatur, etiam ſi confeſtim totum ſemen operiri non poterit.* N*ihil enim nocebitur ei nocturnis roribus alijſue ex cauſis, dum à pecore & auibus uindicetur.* P*riſcis autem ruſticis, nec minus* V*irgilio prius amurca, uel nitro macerari eam, & ita ſeri placuit:*

L*ætior ut fœtus ſiliquis fallacibus eſſet.*

E*t quanuis igni exiguo properata maderent.*

N*os quoque ſic medicatam comperimus, cum ad maturitatẽ perducta ſit, minus à curculione infeſtari .* S*ed & illud quod deinceps dicturi ſumus experti præcipimus , ſilente luna fabam uellito ante lucem.*D*einde cum in area exaruerit, confeſtim prius quàm luna incrementum capiat, excuſſam refrigeratámque in granarium conferto .* S*ic condita à curculionibus erit innoxia.*M*aximéque ex leguminibus*

ea, & ſine iumentis teri, & ſine uento purgari expeditiſ-
ſime ſic poterit. Modicus faſciculorum numerus reſolutus
in extrema parte areæ collocetur, quem per longiſſimum e-
ius, mediúmque ſpatium tres uel quatuor homines promo
ueant pedibus, & baculis furcilliſue contundant: deinde
cum ad alterã partem areæ peruenerint, in aceruum cul
mos regerant. Nam ſemina excuſſa in area iacebunt, ſu-
pérque ea paulatim eodem modo reliqui faſciculi excutien
tur. Ac duriſſimæ quidem acus reſectæ, ſeparatǽque erũt
à cudentibus: minutæ uero, quæ de ſiliquis cum faba reſe-
derunt, aliter ſecernentur. Nam cum aceruus paleis, granìſ
que miſtus in unum fuerit coniectus, paulatim ex eo uenti-
labris per longius ſpatium iactetur. quo facto palea, quæ 59
leuior eſt, citra decidet: faba, quæ longius emittetur, pura
eò perueniet, quo uentilator eam iaculabitur. Lentem ſemẽ
ti media creſcenti luna uſque in duodecimam, ſolo tenui
& reſoluto, uel pingui & ſicco maxime loco ſeri conue-
nit: nam in flore facilè luxuria & humore corrumpitur,
quæ ut celeriter prodeat, & ingrandeſcat, antequam ſe-
ratur, fimo arido permiſceri debet, & cum ita quatuor, aut
quinque diebus requieuerit, ſpargi. Sationes eius duas ſer-
uamus, alteram maturam per mediam ſementim, ſeri-
orem alteram menſe Februario. Iugerum agri paulo plus
quàm modius occupat. Ea ne curculionibus abſumatur
(nam etiam dum eſt in ſiliqua, eſtur) curandũ erit, ut cum
extrita ſit, in aquam demittatur, & ab inani, quæ protinus
innatat, ſeparetur ſolida: tum in ſole ſiccetur, & radice
ſilphij trita cum aceto aſpergatur, defricetúrque, atque ita
rurſus in ſole ſiccata, & mox refrigerata recondatur, ſi
maior eſt modus, in horreo: ſi minor, in uaſis olearijs, ſal
ſamentarijſque, quæ repleta cum confeſtim gypſata ſint,

quandocunque in uſus prompſerimus, integram lętem reperiemus. Poteſt tamen etiam citra iſtam medicationem cineri miſta commodè ſeruari. Lini ſemen, niſi magnus eſt eius in ea regione quam colis prouentus, & pretium proritat, ſerendum non eſt. agris enim præcipue noxium eſt. itaque pinguiſſimum locum & modicè humidum poſcit. Seritur à Calend. Octob. in ortum Aquilæ, qui eſt VII Idus Decemb. Iugerum agri octo modijs obſeritur. Nonnullis placet macro ſolo quàm ſpiſſiſſimum ſemen eius committi, quo tenuè linum proueniat. Idem etiam ſi læto ſolo ſeratur menſe Februario, X modios in iugerum iaci o-
60 *portere dicunt. Seſama, quæ rigantur maturius, quæ carent humore, ab æquinoctio autumnali ſerenda ſunt, in Idus Octob. putre ſolum, quod Campani pullum uocant, plerunque deſiderãt. non deterius tamen etiam pinguibus harenis, uel congeſtitia humo proueniunt: tantúmque ſeminis, quantum milium panicúmque, interdum etiam duobus ſextarijs amplius in iugerum ſpargitur. Sed hoc quidẽ ſemen Ciliciæ Syriǽque regionibus ipſe uidi menſe Iunio Iulióque conſeri, & per autumnum cum permaturuerit, tolli. Cicercula quæ piſo eſt ſimilis, menſe Ianuario, aut Februario ſeri debet læto loco, cælo humido. Quibuſdam tamen Italiæ locis ante Calend. Nouemb. ſeritur. Tres modij iugerum implent. nec ullum legumen minus agro nocet. ſed raro reſpondet: quoniam nec ſiccitates, nec auſtros in flore ſuſtinet, quæ utraque incommoda ferè eo tempore anni ſunt quo defloreſcit. Cicer quod arietinum uocatur, itémque alterius generis quod punicum, ſeri menſe Martio toto poteſt, cælo humido, loco quàm lætiſſimo. Nam etiã id terram lædit: atque ideo improbatur à callidioribus agricolis. quod tamen ſi ſeri debeat, pridie macerãdum erit,*

ut celerius enaſcatur.Iugero modij tres abunde ſunt.Can-
nabis ſolum pingue ſtercoratúmque, & riguum, uel pla-
num, atque humidum, & altè ſubactum depoſcit.In qua
dratum pedē ſeruntur grana ſex eius ſeminis Arcturo ex-
oriente,quod eſt ultimo menſe Februario circa ſextum aut
quintum Calend. Mart. Nec tamen uſque in æquinoctiū
uernum,ſi ſit pluuius cæli ſtatus,improbè ſeretur. Ab his
leguminibus ratio eſt habenda naporū raporúmque: nam
utraque ruſticos implent. Magis tamen utilia rapa ſunt,
quia & maiore incremento proueniunt,& non hominem
ſolùm,uerum etiam boues paſcunt,præcipuè in Gallia,ubi
hyberna cibaria prædictis pecudibus id olus præbet. So-
lum putre & ſolutum res utraque deſiderat, nec denſa 61
naſcitur humo. Sed rapa campis & locis humidis lætan-
tur. Napus deuexam amat,& ſiccam tenuíque propiorem
terram. Itaque glareoſis, ſabuloſíſque aruis melior exit,
locíque proprietas utriuſque ſemen commutat. Nanque in
alio ſolo rapa biennio ſata conuertuntur in napum,in alio
napus raporum accipit ſpeciem. Riguis locis utrunque re-
ctè ab ſolſtitio ſeritur: ſiccis, ultima parte menſis Auguſti,
uel prima Septembris.Subactum ſolum pluribus iteratio-
nibus aratri uel raſtri,largóque ſtercore ſatiatum poſtu-
lant. Nam id plurimum refert, non ſolum quòd melius
ea proueniunt,ſed quòd etiam poſt fructum eorum ſic
tractatum ſolum ſegetes opimas facit. Iugerum agri non
amplius quatuor ſextarijs raporum ſeminis obſerendum
eſt:quarta parte amplius napus ſpargendum,quia non in
uentrem lateſcunt, ſed tenuem radicem deorſum agunt.
Atque hæc hominum cauſſa ſerenda cenſemus,illa deinde
pecudum.

De genere pabulorũ, & de medica, uicia, farragine, auena, fœno Græco, *eruo, & cicera.* CAP. XI.

Pabulorum *genera complura, ſicut medicam, & uiciam, farraginem quoque ordeaceam, & auenam, fœnum* Græcum, *nec minus eruum, & cicera.* Nam *cætera neque enumerare, ac minus ſerere dignamur: excepta tamen cythiſo de qua dicemus in ijs libris, quos de generibus ſurculorum conſcripſimus*. Sed *ex ijs, quæ placent, eximia eſt herba medica: quòd cum ſemel ſeritur, decem annis durat: quòd per annum, deinde rectè quater, interdum etiam ſexies demetitur, quòd agrum ſtercorat, quòd omne emaciatum armentum ex ea pingueſcit, quòd ægrotanti pe*
62 *cori remedium eſt, quòd iugerum eius toto anno tribus equis abunde ſufficit.* Seritur, *ut deinceps præcipiemus.* Locum *in quo medicam proximo uere ſaturus es, proſcindito circa* Calendas Octobris, *& eum tota hieme putreſcere ſinito*. Deinde Calendis Februarijs *diligenter iterato, & lapides omnes egerito, glæbáſque offringito.* Poſtea *circa* Martium *menſem tertiato, & occato.* Cum *ſic terram ſubegeris, in morem horti areas latas pedum denûm, longas pedum quinquagenûm facito, ut per ſemitas aqua miniſtrari poſſit*. Aditúſque *utraque parte rũcantibus pateat: deinde uetus ſtercus inijcito, atque ita menſe ultimo* Aprilis *ſerito tantum, quantum ut ſinguli cyathi ſeminis locum occupent decem pedum longum, & quinque latum: quod ubi feceris, ligneis raſtris, id enim multum confert, ſtatim iacta ſemina obruantur: nam celerrime ſole aduruntur.* Poſt *ſationem ferro tangi locus non debet.* Atque, *ut dixi, ligneis raſtris ſarriendus, & identidem runcandus eſt, ne alterius generis herba inualidam medicam perimat*. Tardius *meſſem primam eius facere opor-*

*tebit, cum iam ſeminum aliquam partem eiecerit. Poſtea-
quam uoles teneram, cum proſiluerit, deſeces licet, & iu-
mentis præbeas: ſed inter initia parcius, dum conſueſcant,
ne nouitas pabuli noceat. Inflat enim, & multum creat
ſanguinem. Cum ſecueris autem, ſæpius eam rigato. Pau-
cos deinde poſt dies, ut cœperit fruticare, omnes alterius
generis herbas erunc ato. Sic culta ſexies in anno demeti
poterit, & permanebit annis decem. Viciæ autem duæ
ſationes ſunt. Prima, quam pabuli cauſa circa æquino-
ctium autumnale ſerimus, ſeptem modios eius in unum iu-
gerum. Secunda, qua ſex modios menſe Ianuario, uel e-
tiam ſerius iacimus ſemini progenerando. Vtraque ſatio
poteſt cruda terra fieri, ſed melius proſciſſa: ídque genus
præcipue non amat rores, cum ſeritur. Itaque poſt ſecun- 63
dam diei horam, uel tertiam ſpargendum eſt, cum iam o-
mnis humor ſole uentóue deterſus eſt: neque amplius pro-
ijci debet, quàm quod eodem die poſſit operiri. Nam ſi nox
inceſſit, quantulocunque humore prius, quàm obruatur,
corrumpitur. Obſeruandum erit, ne ante quintam & ui-
geſimam lunam terræ mandetur. Aliter ſatæ ferè limacem
nocere comperimus. Farraginem in reſtibili ſtercoratiſſi-
mo loco, & altero ſulco ſerere conuenit. Ea fit optima
cum cantherini ordei decem modijs iugerum obſeritur cir-
ca æquinoctium autumnale, ſed impendentibus pluuijs,
ut conſita, rigatáque imbribus celeriter prodeat, & con-
firmetur ante hiemis uiolentiam. Nam frigoribus cum
alia pabula defecerunt, ea bubus cæteriſque pecudibus
optime deſecta præbetur, & ſi depaſcere ſæpius uoles, uſ-
que in menſem Maium ſufficit. Quòd ſi etiam ſemen uo-
les ex ea percipere, à Calend. Martijs pecora depellenda,
& ab omni noxa defendenda eſt, ut ſit idonea frugibus.*

Similis ſatio auenæ,quæ autumno ſata,partim cæditur in
fœnum, uel pabulum,dum adhuc uiret,partim ſemini cu
ſtoditur. Fœnum Græcum,quod ſiliquam uocant ruſtici,
duo tempora ſationū habet: quorum alterū eſt Septēbris
menſis (cum pabuli cauſa ſeritur) iiſdem diebus quibus
uicia circa æquinoctium: alterum autem menſis Ianuarij
ultimo,uel primo Februarij,cum in meſſem ſeminatur.ſed
hac ratione iugerum ſex modijs, illa ſeptem occupamus:u-
traque cruda terra non incommodè fit: datúrque opera,
ut ſpiſſè aretur,nec tamen altè.nam ſi plus quatuor digi-
tis adobrutum eſt, ſemen eius non facile prodit. propter
quod nonnulli prius quàm ſerant,minimis aratris proſcin
64 *dunt,atque ita iaciūt ſemina,& ſarculis adobruunt.Eruū*
autem lætatur loco macro, nec humido, quia luxuria ple-
rūque corrumpitur.Poteſt & autumno ſeri,nec minus poſt
brumam Ianuarij parte nouiſſima, uel toto Februario, dū
ante Calendas Martias:quem menſem uniuerſum negant
agricolæ huic legumini conuenire,quòd eo tempore ſatum
pecori ſit noxium , & præcipuè bubus, quos pabulo ſuo
cerebroſos reddat. Quinque modijs iugerū obſeritur.Cicera
bubus erui loco freſa datur in Hiſpania bætica,quæ cū ſu
ſpenſa mola diuiſa eſt,paulū aqua maceratur, dum len-
teſcat. atque ita miſta paleis ſubtritis pecori præbetur.Sed
erui duodecim libræ ſatiſfaciunt uni iugo , ciceræ ſexde-
cim. eadem hominibus non inutilis,neque iniucunda eſt.
ſapore certè nihilo differt à cicercula, colore tantum di-
ſcernitur:nam eſt obſoletior,& nigro propior.ſeritur pri-
mo uel altero ſulco,menſe Martio ita ut poſtulat ſoli læti-
tia:quòd eadem quatuor modijs,nonnunquam & tribus,
interdum etiam duobus ac ſemodio iugerum occupat.

Quemadmodum, & quot operis unumquodque legumen colatur. CAP. XII.

Quoniam quando quidque ſerendum ſit perſecuti ſumus, nunc quemadmodum, quótque operis ſingula eorum, quæ retulimus colenda ſint, demonſtrabimus. Peracta ſementi, ſequens cura eſt ſarritionis, de qua non conuenit inter auctores. Quidam negãt eam quicquam proficere, quòd frumenti radices ſarculo detegantur, aliquæ etiã ſuccidantur, ac ſi frigora inceſſerint, poſt ſarritionem gelu frumenta enecentur. Satius autem ea eſſe tempeſtiue runcari & purgari. Pluribus tamen ſarriri placet, ſed neque eodem modo, neque iiſdem temporibus uſquequaque fieri. Nam in agris ſiccis & apricis, ſimulac primùm ſarritionem pati queãt ſegetes, debere eas permota terra adobrui, ut fruticare poſſint: quod ipſum ante hiemem fieri oportere, deinde poſt hiemem iterari. In locis autem frigidis & paluſtribus plerũque trãſacta hieme ſarriri, nec adobrui, ſed plana ſarritione terrã permoueri. Multis tamen nos regionibus aptam eſſe hiemalem ſarritionem comperimus, duntaxat ubi & ſiccitas cæli, & tepores permittunt. Sed nec iſtud ubique fieri cenſemus: uerum incolarũ conſuetudine uti. ſunt enim regionum propria munera, ſicut AEgypti & Africæ, quibus agricola poſt ſementẽ, ante meſſem ſegetem non attingit, quoniam cæli conditio, & terræ bonitas ea eſt, ut uix ulla herba exeat, niſi ex ſemine iacto, ſiue quia rari ſunt imbres, ſeu quia qualitas humi ſic ſe cultoribus præbet. In iis autem locis, ubi deſideratur ſarritio, non ante ſunt attingendæ ſegetes, etiam ſi cæli ſtatus permittit, quàm cum ſata ſulcos contexerint. Triticúmque & adoreũ cum quatuor fibras habere cœperint, ordeum cũ quinque, faba & cætera legumina cum quatuor

digitis à terra extiterint, recte ſarrientur. Excepto tamen lupino, cuius ſemini contraria eſt ſarritio, quoniam unam radicem habet, quæ ſiue ferro ſucciſa eſt, ſeu uulnerata, totus frutex emoritur. Quod etiam ſi non fieret, ſuperuacuus tamen eſſet cultus, cum ſola hæc res adeo non infeſtetur herbis, ut ipſa herbas perimat. At aliæ ſegetes uel quæ humidæ moueri poſſunt, melius tamen ſiccæ ſarriuntur, quoniam ſic tractatæ non infeſtantur rubigine. hordeum uero niſi ſicciſſimum tangi non debet. Fabam multi ne ſarriendam quidem putant, quòd & manibus, cum maturuerit, ducta ſecernatur à cætera runcatione, & internatæ herbæ fœno reſeruentur. Cuius opinionis etiam
66 Cornelius Celſus eſt, qui inter cæteras dotes leguminis hanc quoque enumerat, quòd ſublata faba fœnum ex eodē loco ſecari poſſe dicat. Sed mihi uidetur peſſimi agricolæ, committere, ut ſatis herba proueniat. frugibus enim plurimum detrahitur, ſi relinquitur runcatio. Neque enim eſt ruſtici prudentis magis pabulis ſtudere pecudum, quàm cibis hominum, cum præſertim liceat illa quoque cultu pratorum conſequi: adeóque fabam ſarriendā cenſeo, ut exiſtimem debere ter ſarriri: nam ſic cultam comperimus non ſolùm multiplicare fructum, ſed exiguā portionem in ualuulis habere. Freſéque eius & expurgatæ modium pene tam plenum eſſe, quàm integræ, cum uix minuatur menſura detractis putaminibus. Atque in totum, ſicut ante iam diximus, hiberna ſarritio plurimum iuuat diebus ſerenis ac ſiccis poſt brumam cōfectam menſe Ianuario, ſi gelicidia non ſint. Ea porro ſic debet fieri, ne radices ſatorum lædantur, & ut potius adobruantur, cumulíſque exaggerentur, ut latius ſe frutex humi diffundat. Id prima ſarritione feciſſe proderit, ſecunda oberit, quia cū pullulare de-

ſijt frumentũ,putreſcit ſi adobrutum eſt. Nihil itaque amplius in iteratione,quàm remoliri terra debet æqualiter: eámque trãſacto æquinoctio uerno ſtatim peragi oportet intra dies uiginti antequam ſeges in articulum eat, quoniam ſerius ſarrita corrumpitur inſequẽtibus æſtiuis ſiccitatibus,& caloribus. Subiungenda deinde eſt ſarritioni runcatio,curandúmq; ne florentem ſegetem tangamus: ſed aut antea, aut mox cum defloruerit. Omne autem frumentum & hordeum, quicquid denique non duplici ſemine eſt,ſpicam à tertio ad quartum nodũ emittit,& cum totam edidit,octo diebus defloreſcit,ac deinde grandeſcit diebus quadraginta, quibus poſt florem ad maturitatem deuenit. Rurſus quæ duplici ſemine ſunt, ut faba, piſum, 67
lenticula,diebus XL florent,ſimúlque grandeſcunt.

Pro modo cuiuſque agri quot operæ deſignentur. CAP. XIII.

Et ut iam percenſeamus quot operis in aream perducantur ea,quæ terræ credidimus. Tritici modij quatuor, uel quinque, bubulcorũ operas occupant quatuor, occatoris unam, ſarritoris duas primùm, & unam cum iterum ſarriuntur,rũcatoris unam, meſſoris unam & dimidiam. in totum ſumma operarũ decem & dimidia. Siliginis modij quinque,totidẽ operas,deſiderãt. Seſami modij nouem, uel decem,totidem operas quot tritici modij quinque poſtulant. Hordei modij quinque bubulci operas tres exigunt, occatoriam unam,ſarritoriã unam & dimidiã,meſſoriam unam. Summa operarũ ſex & dimidia. Fabæ modij quatuor,uel ſex,in ueruacto duas operas bubulcorũ detinent, at in reſtibili unam. Occantur ſeſquiopera,ſarriũtur ſeſquiopera,iterum ſarriuntur una opera,& tertio una,metuntur una. Summa fit operarum octo, uel ſeptem. Viciæ

*modij ſex uel ſeptem, in ueruacto bubulcorũ duas operas
uolunt, in reſtibili unam: item, occantur una opera, metun-
tur una. Summa fit operarũ quatuor uel trium. Erui mo
dij quinque totidem operis conſeruntur, occantur una: item
ſingulis ſarriuntur, runcantur, metuntúrque: cuncta ſex o-
peras occupant. Siliquæ modij ſex, uel ſeptem totidẽ ope-
ris obruuntur, metuntur una. Phaſeoli modij quatuor ob-
ruuntur totidem operis, occantur una, metuntur una. Cice-
ræ, uel cicerculæ modij quatuor, operas bubulcorum tres
poſtulant, occantur opera una, runcãtur una, uelluntur u-
na. Summa fit ſex operarum. Lentis ſeſquimodius totidem
68 operas deſiderat, occatur una, ſarritur duabus, runcatur
una, uellitur una. Summa fit operarum octo. Lupini modij
decem obruũtur una, occãtur una, metuntur una. Milij ſex-
tarij quatuor, totidémque panici, bubulcorum operas occu
pant quatuor, occantur operis tribus, ſarriuntur tribus:
quot operis carpãtur, incertum eſt. Ciceris modij tres, operis
totidem ſeminantur, occantur duabus, ſarriuntur una, run
cantur una, uellũtur tribus. Summa fit decem operarum.
Lini decem modij, uel octo, quatuor iugis conſerũtur, occan-
tur operis tribus, runcantur una, uelluntur tribus. Summa
fit undecim operarũ. Seſami ſextarij ſex, tribus iugis à pro-
ſciſſione coluntur, occantur operis quatuor, ſarriũtur qua-
tuor, & ſarriuntur iterũ duabus, metuntur duabus. Sum-
ma fit operarũ quindecim. Cannabis ſeritur, ut ſuprà do-
cuimus: ſed incertum eſt quantam impẽſam, curámque de-
ſideret. At medica obruitur non aratro, ſed, ut dixi, ligneis
raſtellis. Iugerum agri eius occatur duabus, ſarritur una,
metitur una. Hac conſummatione operarum colligitur poſ
ſe agrum ducentorum iugerum ſubigi duobus iugis boum,
totidémque bubulcis, & ſex mediaſtinis: ſi tamen uacet*

arboribus.at ſi ſit arbuſtum, eundem modũ Saſerna tribus hominibus adiectis aſſeuerat probe ſatis excoli: quæ nos ratio docet ſufficere poſſe iugum boum tritici centum uigintiquinque modijs,totidémque leguminum,ut ſit in aſſem autumnalis ſatio modiorum ducentorum quinquaginta: & poſt hanc nihilominus conſerat trimeſtriũ modios quinque & ſeptuaginta. Hoc deinde *ſic probatur.* Semina, *quæ quarto ſulco ſeruntur in iugeribus uigintiquinque,deſiderant bubulcorum operas* CXV.*Nam proſcinditur is agri modus,quamuis duriſſimi, quinquaginta operis, iteratur quinque & uiginti, tertiatur & conſeritur* XL.*Cætera legumina occupãt operas* LX. *id eſt menſes duos:*Pl*uuiales quoque & feriarum computãtur,qui-* 69 *bus non aratur,dies quinque &* XL. *item peracta ſemẽti, quibus requieſcunt*, dies XXX. Sic *in aſſe fiunt octo menſes,&* dies X. Su*perſunt tamen de anno tres reliqui menſes,&* dies V, *&* XX,*quos abſumamus aut in ſatione trimeſtrium,aut in uecturis fœni,& pabulorum,& ſtercorum,aliorúmque utenſilium.*

Quæ legumina aruis noceant quǽque proſint. CAP. XIIII.

Sed *ex ijs,quæ retuli, ſeminibus*, idem Sa*ſerna putat alijs ſtercorari & iuuari agros,alijs rurſus peruri, & emaciari.* Ster*corari lupino,faba,uicia,eruo,lente, cicercula, piſo.* De *lupino nihil dubito, atque etiam de pabulari uicia,ſi tamen eam uiridem deſectam confeſtim aratrum ſubſequatur, & quod falx reliquerit, priuſquam inareſcat,uomis reſcindat,atque obruat: id enim cedit pro ſtercore.nã ſi radices eius deſecto pabulo relictæ inaruerint, ſuccum omnem ſolo auferent, uimque terræ abſument. quod etiam in faba, cæteríſque leguminibus, quibus ter-*

ra gliſcere uidetur, ueriſimile eſt accidere: ut niſi protinus ſublata meſſe eorum proſcindatur, nihil ijs ſegetibus, quæ deinceps in eo loco ſeminari debent, profuturum ſit. Ac de ijs quoque leguminibus, quæ uelluntur, Tremellius obeſſe maxime ait ſolo uirus ciceris, & lini: alterũ quia ſit ſalſæ, alterum quia ſit feruidæ naturæ, quod etiam Virgilius ſignificat dicendo,

Vrit enim lini campum ſeges, urit auenæ,
Vrunt lethæo perfuſa papauera ſomno.

Neque enim dubiũ, quin & ijs ſeminibus infeſtetur ager, ſicut etiã milio, & panico. Sed omni ſolo, quod prædictorum leguminum ſegetibus fatiſcit, una præſens medicina eſt, ut ſtercore adiuues, & abſumptas uires hoc uelut pabulo refoueas. Nec tantum propter ſemina, quæ ſulcis aratri committuntur, uerumetiam propter arbores, ac uirgul-
70 ta, quæ maiorem in modum lætantur eiuſmodi alimento. Quare ſi eſt, ut uidetur agricolis utiliſſimum, diligentius de eo dicendum exiſtimo, cum priſcis auctoribus, quamuis non omiſſa res, leui tamen admodum cura ſit prodita.

De generibus ſtercoris. CAP. XV.

Tria igitur ſtercoris genera ſunt præcipua, quod ex auibus, quod ex hominibus, quod ex pecudibus conſit. Auiũ primum habetur quod ex colũbarijs egeritur. deinde quod gallinæ, cæteræque uolucres edunt: exceptis tamen paluſtribus, aut nãtibus, ut anatis & anſeris: nam id noxium quoque eſt. Maxime tamen columbinum probamus, quod modice ſparſum terrã fermentare comperimus. Secũdum deinde, quod homines faciunt, ſi & alijs uillæ purgamentis immiſceatur, quoniã per ſe naturæ eſt feruentioris, & idcirco terrã perurit. Aptior eſt tamen ſurculis hominis urina, quam ſex menſibus paſſus fueris ueteraſcere, ſi ui-

tibus aut pomorũ arboribus adhibeas, nullo alio magis fructus exuberat: nec ſolũ ea res maiorem facit prouẽtum, ſed etiam ſaporẽ & odorem uini pomorúmq; reddit meliorem. Poteſt & uetus amurca, quæ ſalẽ non habet, permiſta huic commode, frugiferas arbores, & præcipuè oleas rigare. nã per ſe quoque adhibita multum iuuat. Sed uſus utriuſque maxime per hiemem eſt: & adhuc uere ante æſtiuos uapores, dũ etiam uites & arbores oblaqueatæ ſunt.

Tertium locum obtinet pecudũ ſtercus, atque in eo quoque diſcrimen eſt: nam optimum exiſtimatur, quod aſinus facit, quoniã id animal lentiſſime mandit, ideóque facilius concoquit, & bene confectum, atque idoneum protinus aruo fimum reddit. Poſt hæc quæ diximus, ouillũ, & ab hoc caprinum eſt, mox cæterorum iumentorum, armentorúmque. Deterrimum ex omnibus ſuillum habetur. Quineti- 71
am ſatis profuit cineris uſus & fauillæ. Frutex uero lupini ſucciſus optimi ſtercoris uim præbet. Nec ignoro quoddam eſſe ruris genus, in quo neque pecora, neque aues haberi poſſint: attamen inertis eſt ruſtici eo quoque loco defici ſtercore. Licet enim quamlibet frondẽ, licet è uepribus compitiſque congeſta colligere. licet filicem ſine iniuria uicini etiam cum officio decidere, & permiſcere cum purgamentis cortis. licet depreſſa foſſa, qualem ſtercori reponendo primo uolumine fieri præcipimus, cinerem cœnúmque cloacarum, & culmos, cæteráque quæ euerruntur, in unum congerere, ſed eodem medio loco robuſtam materiam defigere conuenit. nanque ea res ſerpentum noxam latere in ſtercore prohibet. Hæc ubi uiduus pecudibus ager. Nam ubi greges quadrupedum uerſantur, quædam quotidie, ut culina, & caſeale: quædam pluuijs diebus, ut bubilia, & ouilia debent emundari. At ſi tantum frumenta-

rius ager eſt, nihil refert genera ſtercoris ſeparari: ſi autẽ ſurculo, & ſegetibus, atque etiam pratis fundus eſt diſpoſitus, generatim quoque reponendum eſt, ſicut caprarum & auium. Reliqua deinde in prædictum locum concauum congerenda, & aſſiduo humore ſatienda ſunt, ut herbarum ſemina culmis, cæteriſque rebus immiſta putreſcant. AEſtiuis deinde menſibus non aliter, ac ſi repaſtines, totum ſterquilinium raſtris permiſceri oportet, quo facilius putreſcat, & ſit aruis idoneum. Parum autem diligentes exiſtimo eſſe agricolas, apud quos minores ſingulæ pecudes tricenis diebus minus quàm ſingulas, itémque maiores denas uehes ſtercoris efficiunt, totidémque ſinguli homines, qui non ſolum ea purgamenta quæ ipſi corporibus edunt, ſed & quæ colluuies cortis & ædificij quotidie gi-
78 gnit, contrahere & congerere poſſunt. Illud quoque præcipiendum habeo, ſtercus omne quod tempeſtiue repoſitum anno requieuerit, ſegetibus eſſe maxime utile. Nam & uires adhuc ſolidas habet, & herbas nõ creat. Quanto autem uetuſtius ſit minus prodeſſe, quoniam minus ualeat. Itaque pratis quàm recentiſſimum debere inijci, quòd plus herbarum progeneret: ídque menſe Februario luna creſcente fieri oportere. nam ea quoque res aliquantum fœni fructum adiuuat. De cætero uſus ſtercoris qualis in quaque re debeat eſſe, tum dicemus, cum ſingula perſequemur.

Quibus temporibus agri ſtercorandi ſunt.

CAP. XVI.

Interim qui frumentis arua præparare uolet, ſi autumno ſementẽ facturus eſt, mẽſe Septembri: ſi uere, qualibet parte hiemis modicos aceruos luna decreſcente diſponat, ita ut plani loci iugerum duodeuiginti, cliuoſi qua-

tuor & uiginti uehes ſtercoris teneant: &, ut paulo prius dixi, non antea diſſipet cumulos, quàm erit ſaturus. Si tamen aliqua cauſa tempeſtiuam ſtercorationem facere prohibuerit, ſecunda ratio eſt, ante quàm ſarrias more ſeminantis ex cumerijs puluerem ſtercoris per ſegetem ſpargere. Si & is non erit, caprinum manu iacere, atque ita terrã ſarculis permiſcere. ea res lætas ſegetes reddit. Nec ignorare colonos oportet, ſicuti refrigeſcere agrum, qui non ſtercoretur, ita peruri, ſi nimium ſtercoretur: magiſque conducere agricolæ, frequenter id potius, quàm immodice facere. Nec dubium, quin aquoſus ager maiorem eius copiam, ſiccus minorem deſideret. alter quòd aſſiduis humoribus rigens hoc adhibito regelatur. alter quòd per ſe tepens ſiccitatibus, hoc aſſumpto largiore torretur: propter quod nec deeſſe ei talem materiam, nec supereſſe oportet. Si tamen nullũ genus ſtercoris ſuppetet, ei multum proderit fe- 73
ciſſe, quod M. Columellam patruum meum doctiſſimum & diligentiſſimum agricolam ſæpenumero uſurpaſſe memoria repeto, ut ſabuloſis locis cretam ingereret: cretoſis ac nimiũ denſis, ſabulum: atque ita non ſolum ſegetes lætas excitaret, uerumetiam pulcherrimas uineas efficeret. Nam idem negabat ſtercus uitibus ingerendum, quòd ſaporem uini corrumperet: meliorémque cenſebat eſſe materiam uindemijs exuberandis, congeſtitiam, uel de uepribus, uel denique aliã quamlibet arceſſitam, & aduectam humum. Iam uero, ut ego reor, ſi deficiatur omnibus rebus agricola, lupini certe expeditiſſimum præſidium non deeſſe, quod cum exili loco circa Idus Septembris ſparſerit & inarauerit, ídque tempeſtiue uomere uel ligone ſuccideri, uim optimæ ſtercorationis exhibebit. Succidi autem lupinum ſabuloſis locis oportet, cum ſecundum florem: ru-

bricoſis, cũ tertiũ egerit. Illic dum tenerum eſt cõuertitur, ut celeriter ipſum putreſcat, permiſceatúrque gracili ſolo: hic iã robuſtius, quòd ſolidiores glæbas diutius ſuſtineat, & ſuſpẽdat, ut eæ ſolibus æſtiuis uaporatæ reſoluantur.

Quemadmodum ex aruo prata fiant. CAP. XVII.

Atque hæc arator exequi poterit, ſi non ſolũ, quæ retuli genera pabulorum prouiderit, uerumetiã copiam fœni, quò melius armenta tueatur, ſine quibus terram commode moliri difficile eſt: & ideo neceſſarius ei cultus eſt etiã prati, cui ueteres Romani *primas in agricolatione tribuerunt.* Nomen *quoque indiderunt ab eo, quòd protinus eſſet paratum, nec magnum laborem deſideraret.* M. *quidem* Porcius *& illa commemorauit, quòd nec tempeſtatibus affligeretur, ut aliæ partes ruris, minimíque ſumptus egens, per omnes annos præberet reditum: neque eũ ſimplicem, cum etiam in pabulo non minus redderet, quàm in*
74 *fœno.* Eius *igitur animaduertimus duo genera, quorũ alterum eſt ſiccaneum, alterum riguũ.* Læto *pinguíque campo non deſideratur influens riuus, meliúſque habetur fœnum, quod ſuapte natura ſucoſo gignitur ſolo, quàm quod irrigatum aquis elicitur, quæ tamen ſunt neceſſariæ, ſi macies terræ poſtulat.* Nam *& in denſa & reſoluta humo quanuis exili, pratum fieri poteſt, cum facultas irrigandi datur.* Ac *nec campus concauæ poſitionis eſſe, neque collis prærupti debet: ille, ne collectam diutius contineat aquam: hic, ne ſtatim præcipitem fundat.* Poteſt *tamen mediocriter accliuis, ſi aut pinguis eſt aut riguus ager, pratum fieri.* At *planities maxime talis probatur, quæ exigue prona non patitur diutius imbres, aut influentes riuos immorari: aut ſiquis eam ſuperuenit humor, lente prorepit.* Itaque *ſi palus in aliqua parte ſubſidens reſtagnat,*

ſulcis deriuanda eſt. Quippe aquarum abundantia atque penuria graminibus æque eſt exitio.

Quemadmodũ facta prata colantur. CAP. XVIII.

Cultus autem pratorum magis curæ, quàm laboris eſt. Primùm ne ſtirpes aut ſpinas ualidioriſque incrementi herbas ineſſe patiamur: atque alias ante hiemem, & per autumnum extirpemus, ut rubos, uirgulta, iũcos: alias per uer euellamus: ut intuba, ac ſolſtitiales ſpinas: ac neque ſuem uelimus impaſci, quoniã roſtro ſuffodiat & cæſpites excitet, neque pecora maiora, niſi cum ſicciſſimum ſolum eſt, quoniam demergunt ungulas, & atterunt, ſcindúntque radices herbarum. Tũ deinde macriora, & pendula loca menſe Februario luna creſcente fimo iuuanda ſunt. omnéſque lapides, & ſiqua obiacent falcibus obnoxia colligi debent, ac longius exportari, ſummittíque pro natura locorũ, aut temporius, aut ſerius. Sunt etiam quædam prata ſitu uetuſtatis obducta ueteri uel craſſo muſco, 75 *quibus mederi ſolent agricolæ ſeminibus de tabulato ſuperiectis, uel ingeſto ſtercore: quorũ neutrum tantum prodeſt, quantum ſi cinerem ſæpius ingeras. ea res muſcum enecat. Attamen pigriora ſunt iſta remedia, cum ſit efficaciſſimum de integro locum exarare. Sed hoc, ſi prata cœpimus, facere debemus: ſin autem noua fuerint inſtituẽda, uel antiqua renouanda (nam multa ſunt, ut dixi, quæ negligentia exoleſcant, & fiant ſterilia) ea expedit interdũ etiam frumenti cauſſa exarare: quia talis ager poſt lõgam deſidiam lætas ſegetes affert. Igitur eum locum, quẽ prato deſtinauerimus, æſtate proſciſſum, ſubactúmq; ſæpius per autumnum rapis, uel napis, uel etiam faba conſeremus: inſequente deinde anno, frumento: tertio diligenter arabimus, omnéſque ualidiores herbas, & rubos, & arbo-*

*res, quæ interueniunt radicitus extirpabimus, niſi, ſi fru-
ctus arbuſti id facere nos prohibuerit: deinde uiciam per-
miſtam ſeminibus fœni ſeremus, tum glæbas ſarculis re-
ſoluemus, & inducta crate coæquabimus, grumóſque,
quos ad uerſuram plerunque tractæ faciunt crates, diſſi-
pabimus ita, ut necubi ferramentum fœniſecæ poſſit of-
fendere. Sed eam uiciã non conuenit ante deſecare, quàm
permaturuerit, & aliqua ſemina ſubiacenti ſolo iecerit.
Tum fœniſecam meſſorem oportet inducere, & deſectam
herbam religare, & exportare: deinde locum rigare, ſi
fuerit facultas aquæ: ſi tamen terra denſior eſt. nam in re-
ſoluta humo non expedit inducere maiorem uim riuorum,
prius quàm conſpiſſatum, & herbis colligatum ſit ſolum:
quoniam impetus aquarum proluit terram, nudatíſque
radicibus gramina non patitur coaleſcere, propter quod
nec pecora quidem oportet teneris adhuc & ſubſidenti-
bus pratis immittere, ſed quoties herba proſiluerit falci-
76 bus deſecare. Nam pecudes, ut ante iam dixi, molli ſolo in-
figunt ungulas, atque interruptas non ſinunt herbarum
radices ſerpere, & condẽſare. Altero tamen anno minora
pecora poſt fœniſicia permittemus admitti, ſi modo ſic-
citas, & conditio loci patietur. Tertio deinde cum pratum
ſolidius, ac durius erit, poterit etiam maiores recipere pe-
cudes: ſed in totum curandum eſt, ut ſecundum Fauonij
exortum, menſe Februario, circa Idus immiſſis ſeminibus
fœni, macriora loca, & utique cælſiora ſtercorentur. nam
editior cliuus præbet etiam ſubiectis alimentum, cum ſu-
perueniens imber, aut manu riuus perductus, ſuccum ſter-
coris in inferiorem partem ſecum trahit. atque ideo ferè
prudentes agricolæ etiam in aratis collem magis, quàm
uallem ſtercorant: quoniam, ut dixi, pluuiæ ſemper om-*

nem pinguiorem materiam in ima deducunt.

Quemadmodum ſuccisum fœnum tractari, & condi debeat. CAP. XIX.

Fœnum autem demetitur optime ante quàm inareſcat, nam & largius percipitur, & iucundiorem cibum pecudibus præbet. Eſt autem modus in ſiccando, ut neque peraridum, neque rurſus uiride colligatur: alterum quòd omnem ſuccum ſi amiſit, ſtramenti uicem obtinet: alterum quòd ſi nimium retinuerit, in tabulato putreſcit: ac ſæpe cũ concaluit, ignem creat, & incendiũ: nonnunquam etiam cũ fœnum cecidimus, imber oppreſſit: quòd ſi permaduit, inutile eſt udum mouere: meliuſque patiemur ſuperiorem partem ſole ſiccari. tunc demum conuertemus, & utrunque ſiccatum coartabimus in ſtruem, atque ita manipulos uinciemus: nec omnino cunctabimur, quò minus ſub tectum cōgeratur, uel ſi non competit, ut aut in uillã fœnum portetur, aut in manipulos colligatur. Certè quicquid ad eum modum, quo debet, ſiccatum erit, in metas extrui conueniet, eáſque ipſas in anguſtiſſimos uertices exacui. Sic e- 77
nim commodiſſime fœnum defenditur à pluuijs, quæ etiã ſi non ſint, non alienum tamen eſt prædictas metas facere, ut ſiquis humor herbis ineſt, exudet, atque excoquatur in aceruis: propter quod prudentes agricolæ, quanuis iam illatam tecto, non ante componunt, quàm per paucos dies tenuere congeſtum, ut in ſe concoqui, & deferueſcere patiantur. Sed & iam fœniſicia ſequitur cura meſſis, quam ut recte poſſimus percipere, prius inſtrumenta præparãda ſunt, quibus fruges coguntur.

De area conſtituenda. CAP. XX.

Area quoque ſi terrena erit, ut ſit ad trituram ſatis habilis, primum radatur, deinde confodiatur, permiſtíſque

*paleis cum amurca, quæ ſalem non accepit, extergatur. nã
ea res à populatione murium, formicarúmque frumenta
defendit. tum æquata pauiculis, uel molari lapide conden
ſetur, & rurſus ſubiectis paleis inculcetur, atque ita ſoli-
bus ſiccanda relinquatur. Sũt tamen qui potius adiacen-
tium fabalium partem trituræ deſtinant, areámque de-
meſſa faba & lecta expoliunt. nam dum à pecudibus le-
gumina proculcantur, herbæ etiam ungulis atteruntur, at-
que ita glabreſcit, & fit idonea trituris area.*

De *meſſe facienda, & de tritura.* CAP. XXI.

*Sed cum matura fuerit ſeges, ante, quàm torreatur ua-
poribus æſtiui ſideris, qui ſunt uaſtiſſimi per ortum Ca-
niculæ, celeriter demetatur. nam diſpendioſa eſt cuncta-
tio. Primùm, quòd auibus prædam, cæteríſque animali-
bus præbet: deinde quòd grana, & ipſæ ſpicæ culmis a-
rentibus & ariſtis celeriter decidunt. ſi uero procellæ uẽ-
torum, aut turbines inceſſerint, maior pars ad terram de-
fluit: propter quæ recraſtinari non debet, ſed æqualiter
flauentibus iã ſatis, ante, quàm ex toto grana indureſcant,*
78 *cum rubicundum colorem traxerunt, meſſis facienda eſt,
ut potius in area, & in aceruo, quàm in agro grande-
ſcant frumenta. conſtat enim ſi tẽpeſtiue deciſa ſint, poſt-
ea capere incrementũ. Sunt autem metendi genera cõplu-
ra: multi falcibus uerriculatis, atq; ijs uel roſtratis, uel dẽ-
ticulatis mediũ culmum ſecãt: multi mergis: alij pectinibus
ſpicam ipſam legunt, ídque in rara ſegete facillimum, in
denſa difficillimum eſt. Quòd ſi falcibus ſeges cum parte
culmi demeſſa ſit, protinus in aceruum, uel in nubilariũ
congeritur, & ſubinde opportunis ſolibus torrefacta pro-
teritur. Sin autem ſpicæ tantummodo reciſæ ſunt, poſſunt
in horreum conferri, & deinde per hiemem, uel baculis*

excuti,uel exteri pecudibus. At ſi competit, ut in area teratur frumentum , nihil dubium eſt, quin equis melius, quàm bubus ea res conficiatur, & ſi pauca iuga ſunt,adijcere tribulam & traham poſſis, quæ res utraque culmos facillime cõminuit.Ipſæ autem ſpicæ melius fuſtibus tundũtur,uanníſque expurgantur. At ubi paleis immiſta ſunt frumenta,uento ſeparentur: ad eam rem Fauonius habetur eximius, qui lenis, æqualíſque æſtiuis menſibus perflat,quẽ tamen operiri lenti eſt agricolæ:quia dũ expectatur,ſæua nos hiems deprehendit. Itaq; in area detrita frumenta ſic ſunt aggerenda,ut omni flatu poſſint excerni. At ſi compluribus diebus undique ſilebit aura, uannis expurgentur,ne poſt nimiam uentorum ſegnitiem uaſta tempeſtas irritum faciat totius anni laborẽ. Pura deinde frumenta,ſi in annos recondũtur, repurgari debent. nam quanto ſunt expolitiora, minus à curculionibus exeduntur: ſin protinus uſui deſtinantur, nihil attinet repoliri,ſatíſque eſt in umbra refrigerari, & ita granario inferri.Leguminum quoque non alia cura eſt,quàm reliquorum frumentorũ: nam ea quoque uel ſtatim abſumuntur,
uel reconduntur.atque hoc ſupremum eſt aratoris emolu- 79
mentum percipiendorũ ſeminum quæ terræ crediderat.

Quæ per ferias liceat agricolæ,& quæ non liceat facere. CAP. XXII.

Sed cum tam otij,quàm negotij rationem reddere maiores noſtri cenſuerint, nos quoque monendos eſſe agricolas exiſtimamus,quæ ferijs facere,quǽque non facere debeant.Sunt enim,ut ait poeta,quæ feſtis exercere diebus,

Fas,& iura ſinunt.riuos deducere nulla
Relligio uetuit,ſegeti prætendere ſepem,
Inſidias auibus moliri,incendere uepres,

Balantúmque gregem fluuio merſare ſalubri.

Quanquam Pontifices negent ſegetem ferijs ſepiri debere. Vetant quoque lanarum cauſa lauari oues, niſi propter medicinã. Virgilius quòd liceat ferijs flumine abluere gregem præcepit, & idcirco adiecit, fluuio merſare ſalubri. Sunt enim uitia, quorum cauſa pecus utile ſit lauare. Ferijs autem ritus maiorum etiam illa permittit, far pinſere, faces incidere, candelas ſebare, uineam conductam colere, piſcinas, lacus, foſſas ueteres tergere, & purgare, prata ſicilire, ſtercora æquare, fœnum in tabulata componere, fructus olíueti conductos cogere, mala, pyra, ficos pandere, caſeum facere, arbores ſerẽdi cauſa, collo uel mulo clitellario afferre, ſed iuncto aduehere non permittitur, nec apportata ſerere, neque terram aperire, neque arborem collucare: ſed ne ſementẽ quidem adminiſtrare, niſi prius catulo feceris: nec fœnum ſecare, aut uincire, aut uehere, ac ne uindemiam quidem cogi per religiones Pontificum ferijs licet: nec oues tondere, niſi prius catulo feceris. Defrutum quoque facere, & defrutare uinum licet. Vuas, itémque oliuas conditui legere licet. Pellibus oues ueſtiri
80 *non licet. In orto quicquid olerum cauſa facias, omne licet. Ferijs publicis hominem mortuum ſepelire non licet. M. Porcius Cato mulis, equis, aſinis nullas eſſe ferias dixit. Idémque boues permittit coniungere lignorum, & frumentorum aduehendorum cauſa, nos apud Pontifices legimus ferijs tantum denicalibus mulos iungere non licere, cæteris licere. Hoc loco certum habeo quoſdam cum ſolennia feſtorum percenſuerim, deſideraturos luſtrati-*
o *onum, cæterarúmque ſacrificiorum, quæ pro frugibus fiunt, morem priſcis uſurpatum. nec ego abnuo docendi curam: ſed differo in eum librum, quem componere in*

animo eſt, cum agricolationis totam diſciplinam præſcripſero. Finem interim præſentis diſputationis faciam, dicturus exordio ſequente, quæ de uineis, arbuſtiſque prodidere ueteres auctores, quéque ipſe mox comperi.

L. IVN. MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIB. III.

Quod genus uitis conueniat cuique ſolo, & ſtatui cæli. CAP. I.

HACTENVS aruorũ cultus, ut ait præſtantiſſimus poeta. Nihil enim prohibet nos, P. Siluine, de iiſdem rebus dicturos celeberrimi carminis auſpicari principia. Sequitur arborum cura, quæ pars rei ruſticæ uel maxima eſt. Earum ſpecies diuerſæ, & multiformes ſunt, quippe uarij generis (ſicut auctor idem refert) nullis hominum cogentibus ipſæ ſpõte ſua ueniunt: multæ etiam noſtra manu ſatæ procedunt. Sed quæ non ope humana gignuntur, ſilueſtres, ac feræ, ſui cuiuſque ingenij ſemina gerũt. At quibus labor adhibetur, magis aptæ ſunt frugibus. De eo igitur prius genere dicendum eſt, quod nobis alimenta præbet. Idque tripartitò diuiditur. Nã ex ſurculo uel arbor procedit, ut olea: uel frutex, ut palma campeſtris: uel tertium quiddam, quod nec arborem nec fruticem propriè dixerim, ut eſt uitis. Hanc nos cæteris ſtirpibus iure præponimus, non tantum fructus dulcedine, ſed etiam facilitate, per quam omni penè regione, & omni declinatione mundi, niſi tamen glaciali, uel præferuida,

curæ mortalium reſpõdet. Támque felix campis, quàm col libus prouenit, & in dẽſa non minus, quàm in reſoluta, ſæpe etiam gracili, atque pingui terra, ſiccáque & uligino ſa. Tum ſola maximè utranque patitur intemperiẽ cæli, uel ſub axe frigido, æſtuo, procelloſóque. Refert tamẽ cuius generis, aut quo habitu uitem pro regionis ſtatu colere cẽ-ſeas. neque enim omni cælo ſolóue cultus idem: neque eſt idem ſtirpis eius genus: quídque præcipuum eſt, ex omni-bus non facile dictu eſt, cum ſuum cuique regioni magis aut minus aptum eſſe doceat uſus. Exploratum tamen ha-bebit prudens agricola genus uitis habile campo, quod ne-bulas pruinámq; ſine noxa perfert, cælíque ſiccitatem, uẽ-tóſque patitur. Pingui & uberi dabit agro gracilem uitẽ, nec natura nimis fœcundam: macro feracem: terræ den-ſæ uehementem, multáque materia frondentem: reſoluto, & læto ſolo rari ſarmenti: humido loco ſciet nõ rectè mã-dari fructus teneri, & amplioris acini, ſed calloſi, & an-guſti, frequentíſque uinacei: ſicco rectè contribui diuerſæ quoque naturæ ſemina. Sed & poſt hæc non ignorabit do minus loci, plus poſſe qualitatem cæli frigidam uel cali-dam, ſiccam uel roſidam, grandinoſam uentoſámque, uel
82 placidam, ſerenam uel nebuloſam. Frigidæque aut nebu-loſæ duorum generum uites aptabit, ſeu præcoques, qua-rum maturitas frugum præcurrit hiemem: ſeu firmi, durí-que acini, quarũ inter caligines uuæ defloreſcunt, & mox gelicidijs ac pruinis, ut aliæ, caloribus miteſcunt: uentoſo quoque & tumultuoſo ſtatu cæli fidentes eaſdem tenaces, ac duri acini committet. rurſus calido teneriores uberio-réſque concredet: ſicco deſtinabit eas, quæ pluuijs aut con-tinuis roribus putreſcunt: roſido, quæ ſiccitatibus laborãt: grãdinoſo, quæ folijs duris latíſque ſunt, quo melius pro-

tegant fructum.nam placida & ſerena regio nullam non recipit: commodiſſime tamen eam, cuius uel uuæ uel acini celeriter decidunt. At ſi uoto eſt eligendus uineis locus, & ſtatus cœli, ſicut ait ueriſſime Celſus, optimum eſt ſolum, nec denſum nimis, nec reſolutum: ſoluto tamen propius: nec exile, nec lætiſſimum: proximum tamen uberi: nec campeſtre, nec præceps: ſimile tamen edito campo: nec ſiccum, nec uliginoſum, modicè tamen roſidum: quod fontibus non in ſummo, non in profundo terræ ſcaturiat: ſed ut uicinum radicibus humorē ſubminiſtret, eúmque nec amarum, nec ſalſum, ne ſaporem uini corrumpat, & incrementa urentium ueluti quadam ſcabra rubigine coerceat, ſi modò credimus Virgilio dicenti,

Salſa autem tellus, & quæ perhibetur amara,
Frugibus infelix, ea nec manſueſcit arando,
Nec Baccho genus, aut pomis ſua nomina ſeruat.

Cœlū porrò neque glaciale, uinea, ſicut prædixi, nec rurſus æſtuoſum deſiderat. calido tamen potius quàm frigido lætatur, imbribus magis quàm ſerenitatibus offenditur, & ſolo ſicco quàm nimis pluuio eſt amicior: perflatu modico leníque gaudet, procellis obnoxia eſt. atque hæc maximè probabilis eſt cœli & ſoli qualitas. 83

Quæ uites ſuburbanis regionibus ad eſcam conſerendæ ſunt. CAP. II.

Vitis autē uel ad eſcam, uel ad effuſionem deponitur. Ad eſcam non expedit inſtituere uineta, niſi cum tam ſuburbanus eſt ager, ut ratio poſtulet inconditū fructum mercantibus uelut promum uendere, quæ cum talis eſt conditio, maximè præcoques, & duracinæ, tum denique purpureæ, & bumaſti, dactylíque, & rhodiæ, libycæ quoque & cerauniæ. Nec ſolum quæ iucunditate ſaporis, uerūetiam

quæ ſpecie commendari poſſint,conſeri debent: ut ſtepha-
nitæ,ut tripedaneæ,ut unciariæ,ut cydonitæ. Item qua-
rũ uuæ temporibus hiemis durabiles uaſis conduntur, ut
uenuculæ,ut nuper in hos uſus exploratæ numiſianæ. At
ubi uino conſulimus,uitis eligitur,quæ & in fructu ualet,
& in materia:quòd alterum ad reditus coloni, alterum
ad diuturnitatem ſtirpis plurimum cõfert.Sed ea tũ præ-
cipua eſt,ſi nec nimis celeriter ſpondet, & primo quoque
tempore defloreſcit, nec nimis tarde miteſcit: quinetiam
pruinas,& caliginem,& carbunculũ facilè propulſat,ea-
démq; nec imbribus putreſcit, nec ſiccitatibus aboleſcit.
Talis nobis eligatur uel mediocriter fœcũda, ſi modò is lo
cus habetur, in quo guſtus nobilis pretioſúſque fluit. nam
ſi ſordidus aut uilis eſt,feraciſſimam quanque ſerere con
ducit, ut multiplicatione frugum reditus augeatur. Fere
autem omni ſtatu locórum campeſtria largius uinum,ſed
iucundius afferunt collina: quæ tamen ipſa modico ſtatu
cæli magis exuberant Aquiloni prona:ſed ſunt genero-
ſiora ſub Auſtro.Nec dubium quin ſit ea nonnullarũ ui-
tium natura,ut pro locorum ſitu bonitate uini modò uin-
84 cat,modò ſuperetur. Solæ traduntur amineæ, excepto cæ-
li ſtatu nimis frigido,ubicunque ſint,etiam ſi degenerent,
ſibi comparatæ,magis aut minus probi guſtus uina præbe
re,& cæteras omnes ſapore præcedere.Eæ,cum ſint uni-
us nominis,non unam ſpeciem gerunt.Duas germanas co
gnouimus,quarum minor ocyus & melius defloreſcit,ha
bilis arbori nec non iugo:illic pinguem terram,hic medio-
crem deſiderat,longéque præcedit maiorem,quia & im-
bres & uentos fortius patitur.nam maior celeriter in flo-
re corrũpitur,& magis in iugis,quàm in arboribus.ideó-
que non eſt uineis apta,uix etiam arbuſto,niſi præpingui

& uuida terra: nam nec mediocri ualet,multóque minus in exili.prolixarum frequētia materiarum, foliorúmque, & uuarum,& acinorum magnitudine dignoſcitur : internodijs quoque rarior, largis fructibus à minore ſuperatur,guſtu non uincitur: & hæ quidē utræque amineæ. Verum & aliæ duæ geminæ,quæ ab eo quòd duplices uuas exigunt,gemellæ uocantur,auſterioris uini , ſed æquè perennis.Earum minor uulgo notiſſima: quippe Campaniæ celeberrimos Veſuuij colles, Surrentinóſque ueſtit.Hilaris inter æſtiuos Fauonij flatus,Auſtris affligitur.Cæteris itaque partibus Italiæ nō tam uineis,quàm arbuſto eſt idonea,cū prædictis regionibus commodiſſime iugum ſuſtineat materiam,fructúmque, niſi quòd duplicem,nō abſimilem minori germanæ egerit,ſicut maior gemina minori germanæ:quæ tamen minor hoc melior eſt,quòd fœcūdior etiam mediocri ſolo. nam illam niſi præpingui non reſpōdere iam dictū eſt.Lanatam quoque amineā quidam maximè probant, quæ hoc uocabulum non ideo uſurpat, quòd ſola ex omnibus amineis,uerū quòd præcipuè caneſcit lanugine.Sanè boni uini,ſed leuioris, quàm ſuperioris,crebrā quoque materiam fundit,atque ideo propter pāpini denſitatē ſæpe parū rectè defloreſcit, eadémque ma- 85
turo fructu celeriter putreſcit. Super hunc numerū, quem retulimus,ſingularis habetur aminea maiori geminæ non diſſimilis,primùm ſpecie pampini & trunci,ſed uini ſapore aliquanto inferior, quanuis generoſiſſimus ſit, proximæ præferenda etiā proprijs uirtutibus:nam & feracior eſt,& flore melius exuitur,ſpiſſáque & albidas uuas,ac tumidioris acini gerit,gracili aruo nō deſciſcit, atq; ideo inter uberrimas uites numeratur.Nomentanæ uini nobilitate ſubſequuntur amineas,fœcunditate uerò etiā præue

niunt: quippe cum ſe frequenter impleant, & id, quod ediderunt, optime tueantur. Sed earum quoque feracior eſt minor, cuius & foliũ parcius ſcinditur, & materia nõ ita rubet, ut amineis, à quo colore rubellianæ nuncupãtur: eædémque fæciniæ, quòd plus quàm cæteræ fæcis afferunt. Id tamen incõmodũ repenſant uuarũ multitudine, quas & in iugo, ſed & in arbore melius exhibent. Ventos & imbres ualenter ſufferunt, & celeriter defloreſcunt, & ideo citius miteſcunt, omnis incõmodi patiẽtes, præter caloris. nam quia minuti acini, & duræ cutis uuas habent, æſtibus contrahũtur. Pingui aruo maximè gaudẽt, quòd ubertatem aliquam natura gracilibus & exilibus uuis præbere ualet. Frigidũ ac roſidum ſolum, & cælum cõmodiſſime ſuſtinẽt eugeniæ, dum ſunt in Albano colle. nam mutato loco uix nomini ſuo reſpõdent. nec minus Allobrogicæ, quarũ uini iucunditas cum regione mutatur. Magnis etiã dotibus tres apianæ commendantur, omnes feraces, iugóque, & arboribus ſatis idoneæ: generoſior tamen una, quæ rudis folijs eſt. nam duæ lanatæ quanuis frondibus & palmitum pari facie fluxuræ, qualitate ſunt diſpariles, cũ tardius altera recipiat cariem uetuſtatis. Pingui ſolo feraciſſimæ, mediocri quoque fœcundæ, præcoquis fructus.
86 *Ideóque frigidis locis aptiſſimæ, uini dulcis, ſed capiti, neruis, uenïſque nõ aptæ, niſi maturè lectæ: pluuijs, uẽtiſque & apibus afferunt prædam, quarum uocabulo propter hanc expopulationem cognominantur: atque hæ pretioſi guſtus celeberrimæ. Poſſunt tamen etiam ſecundæ notæ uites prouentu & ubertate commendari, qualis eſt biturica, qualis baſilica, quarum minorem cocolubem uocant Hiſpani, longe omnium primis utræque proximæ. nam & uetuſtatem uinum earum patitur, & ad bonitatem aliquam*

per annos uenit. Iam uerò ipſæ fœcunditate præſtant omnibus quas antè retuli, tum etiã patientia: quippe turbines, imbréſque fortiſſime ſuſtinent, & commodè fluunt, nec deficiũt macro ſolo. Frigora melius quàm humores ſuſtinẽt, humores commodius quàm ſiccitates, nec caloribus tamen contriſtantur. Viſulæ deinde ab his, & minor argitis terræ mediocritate lætantur. nam in pingui nimijs uiribus luxuriãt, in macra tenues & uacuæ fructu ueniũt: amiciores iugo quàm arboribus, ſed argitis etiam in ſublimibus fertilis uaſtis materijs & uuis exuberat, humillimis ta bulatis aptior. Viſula breuem materiam & latum folium exigit, cuius amplitudine fructus ſuos optime aduerſus grandinem tuetur: qui tamen niſi primo quoque tempore maturi legantur, ad terrã decidunt: humoribus etiã prius quàm defluant putreſcũt. Sunt & heluolæ quas nonnulli uarias appellant, neque purpureæ, neque nigræ, ab heluo (niſi fallor) colore uocitatæ. melior eſt nigrior abundantia uini, ſed hæc ſapore pretioſior. color acinorũ in neutra cõſpicitur æqualis, utraque candidi muſti alterna uice annorum plus aut minus afferũt: melius arborẽ, ſed & iugum commodè ueſtiũt: nediocri quoque ſolo fœcũdæ, ſicut pretiæ minor, & maior: ſed eæ generoſitate uini magis commendantur, & frequentibus materijs frondẽt, & citò ma- 87
tureſcunt. Albuelis utilior, ut ait Celſus, in colle, quàm in campo: in arbore, quàm in iugo: in ſumma arbore, quàm in ima: ferax & materiæ frequẽtis, & uuæ. nã quæ Græculæ uites ſunt, ut mareoticæ, thaſiæ, pſithiæ, ſophortiæ ſicut habent probabilem guſtum, ita noſtris regionibus & raritate uuarum, & acinorum exiguitate minus fluunt. Inerticula tamen nigra, quam quidam Græci amethyſton appellant, poteſt in ſecũda quaſi tribu eſſe, quòd & boni

*uini eſt,& innoxia,unde etiam nomen traxit,quòd iners
habetur in tentandis neruis , quanuis guſtu non ſit hebes.
Tertium gradum facit earum Celſus, quæ fœcunditate ſo
la commendantur: ut tres heluenaciæ, quarum duæ ma-
iores nequaquam minori bonitate & abundantia muſti
pares habentur: earum altera, quam Galliarum incolæ
emarcum uocant,mediocris uini: & altera,quam longam
appellant,eandémque auarã ſordidi,nec tam largi quam
ex numero uuarum,quas prima ſpes promittit . Minima
& optima è tribus facillime folio dignoſcitur. nam rotun-
diſſimum omnium id gerit,atque eſt laudabilis,quòd ſic-
citates maximè perfert,quòd frigora ſuſtinet, dum tamen
ſine imbribus ſit,quòd nonnullis locis etiam uinum eius in
uetuſtatem diffunditur , quòd præcipue ſola acerrimum
quoque ſolum fertilitate ſua commendat. At ſpionia dapſi
lis muſto & amplitudine magis uuarum , quàm numero
fertilis,ut oleaginia,ut murgentina,eadémque põpeiana,ut
numiſiana, ut uenucula eadémque ſcirpula,atque ſticula,
ut nigra fregellana,ut merica,ut retica, ut omniũ quas co
gnouimus copioſiſſima arcelaca maior,à multis argitis fal-
ſo exiſtimata . Nam has nuper mihi cognitas pergulanam*
88 *dico, & irtiolam, fereolámque non facilè aſſeuerem quo
gradu habendæ ſint:quòd & ſi ſatis fœcundas ſcio,non-
dum tamen de bonitate uini,quod afferunt, iudicare po-
tui.unam etiã præcocem uitem nobis ante hoc tempus in-
cognitam in Græca conſuetudine dracontion uocitari com-
perimus , quæ fœcunditate iucunditatéue arcelacæ baſili-
cǽque & bituricæ comparari poſſit,generoſitate uini ami
neæ.Multa prætereà ſunt genera uitium,quarũ nec nume
rum , nec appellationes cum certa fide referre poſſumus.
Neque enim, ut ait poeta,numero comprehendere refert:*

Quem qui ſcire uelit, Libyci uelit æquoris idem
Diſcere quàm multæ Zephyro uerſentur harenæ.

Quippe uniuerſæ regiones, regionúmque pene ſingulæ partes habēt propria uitium genera, quæ conſuetudine ſua nominant: quędā etiam ſtirpes cum locis uocabula mutauerūt, quædam propter mutationes locorum, ſicut ſuprà diximus, etiā à qualitate ſua diſceſſerunt, ita ut dignoſci non poſſint. ideóque in hac ipſa Italia, ne dicā in tam diffuſo terrarū orbe, uicinæ etiā nationes nominibus earū diſcrepāt, uariántque uocabula. quare prudētis magiſtri eſt eiuſmodi nomenclationis aucupio quo potiri nequeāt, ſtudioſos nō demorari: ſed illud in totum præcipere, quod & Celſus ait, & ante eum M. Cato, Nullum genus uitium conſerendū eſſe niſi fama, nullum diutius conſeruandum niſi experimēto probatum: atque ubi multa inuitabūt regionis commoda, ut nobilem uitem conſeramus, generoſam requiremus, inquit Iulius Græcinus: ubi nihil erit, aut non multum, quod proritet, feracitatem potius ſequemur, quæ non eadem portione uincitur pretio quàm uincit abundantia. Sed de hac ſententia, quanquam & ipſe paulo antè id cenſuerim, quid tamē arcanius iudicem, ſuo loco mox dicam. Propoſitum eſt enim docere qua ratione uineæ pariter ſe 89 *races & pretioſæ, fluxuræ poſſint conſtitui.*

Nihil magis ruſticis conuenire, quàm uitem colere. CAP. III.

Nunc prius quàm de ſatione uitium diſſeram, non alienum puto, uelut quoddam fundamentum iacere diſputationi futuræ, ut ante perpenſum & exploratum habeamus, an locupletet patremfamiliâs uinearum cultus. eſt enim penè adhuc ſuperuacuum de his conſerendis præcipere, dum quod prius eſt nondum conceditur, an omnino

ſint habẽdæ. idque adeo plurimi dubitent, ut multi refugiant, & reformident talem poſitionem ruris: atque optabiliorem pratorum poſſeſſionem, paſcuorúmque uel ſiluæ cæduæ iudicent. nam de arbuſto etiam inter auctores non exigua pugna fuit, abnuente Saſerna genus id ruris, Tremellio maximè probante. ſed & hanc ſententiam ſuo loco æſtimabimus. interim ſtudioſi agricolationis hoc primum docendi ſunt, uberrimum eſſe reditum uinearum, atque ut omittam ueterem illam felicitatem aruorum, quibus & ante iam M. Cato, & mox Terentius Varro prodidit ſingula iugera uinearũ ſexcenas urnas uini præbuiſſe: id enim maximè aſſeuerat in primo libro Rerum ruſticarum Varro: nec una regione prouenire ſolitum, uerùm & in Fauentino agro, & in Gallico, qui nunc Piceno contribuitur: hæc ijs certè temporibus. Sed Nomentana regio nunc celeberrima fama eſt illuſtris, & præcipue quam poſſidet Seneca, uir excellẽtis ingenij, atque doctrinæ, cuius in prædijs uinearum iugera ſingula culleos octonos reddidiſſe plerunque compertum eſt. nam illa uidentur prodigaliter in noſtris Ceretanis accidiſſe, ut aliqua uitis apud te excederet uuarum numerum duorum millium, & apud
90 *me octogenæ ſtirpes inſitæ intra biennium ſeptenos culleos peræquarent, ut primæ uineæ centenas amphoras iugeratim præberent, cum prata, & paſcua, & ſiluæ, ſi centenos ſeſtertios in ſingula iugera efficiant, optime domino conſulere uideantur. nam frumenta maiore quidem parte Italiæ quando cum quarto reſponderint, uix meminiſſe poſſumus. Cur ergo res infamis eſt? non quidem ſuo, ſed hominum inquit uitio Græcinus. Primùm, quòd in explorandis ſeminibus nemo adhibet diligentiam, & ideo peſſimi generis plerique uineta conſerunt: deinde ſata non ita*

enutriunt, ut antè conualeſcant, ac proſiliant, quàm retorreſcant: ſed & ſi fortè adoleuerint, negligenter colunt. Iam *illud à principio nihil referre cenſent, quem locum conſerant, immo etiam ſeligunt deterrimam partem agrorum, tanquam ſola ſit huic ſtirpi maximè terra idonea, quæ nihil aliud ferre poſſit.* Sed *ne ponendi quidem rationem, aut perſpiciunt, aut perſpectam exequuntur: tum etiam dotem, id eſt, inſtrumentum rarò uineis præparant, cum ea res ſi omiſſa ſit, plurimas operas, nec minus arcam patriſfamiliâs ſemper exhauriat.* Fru*ctum uerò plerique quàm uberrimum præſentem conſectantur, nec prouident futuro tempori, ſed quaſi planè in diem uiuant, ſic imperant uitibus, & eas multis palmitibus onerant, ut poſteritati non conſulant.* H*æc omnia uel certè plurima ex his cum commiſerint, quiduis malunt quàm ſuam culpam confiteri: queruntúrque non reſpondere ſibi uineta, quæ uel per auaritiam, uel inſcitiam, uel per negligentiam perdiderunt.* At *ſiqui cum ſcientia ſociauerint diligentiam, non ut ego exiſtimo tricenas uel quadragenas certè, ſed ut* Græ*cinus minimum computás,* Li*cet, inquit, amphoras uicenas percipient ex ſingulis iugeribus, omneis iſtos, qui fœnum ſuum, & olera amplexantur, incremento patrimonij facilè ſuperabunt.* Nec *in hoc errat, quippe ut diligens ratiocinator calculo poſito uidet id genus agricolationis maxime rei familiari conducere.* Nam *ut ampliſſimas impenſas uineæ poſcant, non tamen excedunt ſeptem iugera unius operam uinitoris, quem uulgus quidem parui æris, uel de lapide noxium poſſe comparari putat: ſed ego plurimorum opinioni diſſentiens, pretioſum uinitorem in primis eſſe cenſeo: iſque licet ſit emptus ſex, uel potius ſeſtertijs octo millibus, cum ipſum ſolum ſeptem iugerum* 91

*totidem millibus numorũ partum, uineáſque cum ſua do-
te, id eſt, cum pedamentis, & uiminibus binis millibus in
ſingula iugera poſitas duco. fit tum in aſſem cõſummatum
pretium ſeſtertiorum* X X I X *millium.* H*uc accedũt ſemiſ-
ſes uſurarum ſeſtertia tria millia, & quadringenti octo-
ginta numi biennij temporis, quo uelut infantia uinearum
ceſſat à fructu.* F*it in aſſem ſumma ſortis, & uſurarum*
X X X I I *millium quadringentorum* L X X X *numorum.
quod quaſi nomen, ſi, ut fœnerator cum debitore, ita ruſti-
cus cum uineis ſuis fecerit, eius ſummæ, ut in perpetuum
prædictam uſuram ſemiſſium dominus conſtituat, perci-
pere debet in annos ſingulos mille ſeptingentos quadra-
ginta ſeſtertios numos, qua computatione uincit tamen red-
itus* V I I *iugerum, ſecundum opinionem* Gr*æcini, uſu-
ram trium millium quadringentorum octoginta numo-
rum.* Q*uippe, ut deterrimi generis ſint uineæ, tamen ſi cul
tæ ſingulos utique culleos uini, ſingula earũ iugera per-
æquabũt: útque trecentis numis quadragenæ urnæ ueneãt,
quod minimum pretiũ eſt annonæ, conſumant tamen ſe-
ptem cullei ſeſtertia duo millia, & centum numos: ea porrò
ſumma excedit uſuram ſemiſſiũ. atque hic calculus quem*
92 *poſuimus,* Gr*æcini rationem continet: ſed nos extirpanda
uineta cenſemus, quorum ſingula iugera minus, quàm ter-
nos culleos præbent, & adhuc tamen ſic computauimus,
quaſi nullæ ſint uiuiradices, quæ de paſtinato eximantur:
cum ſola ea res omnem impenſam terreni pretio ſuo libe-
ret, ſi modo non prouincialis, ſed* I*talicus ager eſt. neque
id cuiquam dubium eſſe debet, cum & noſtram, & *I*ulij
Attici rationem diſpexerit.* N*os iã enim uicena millia mal-
leolorum per uineæ iugerum inter ordines pangimus. ille
minus quatuor millibus deponit: cuius ut uincat ratio, nul*

lus tamen uel iniquiſſimus locus non maiorem quæſtum reddet, quam acceperit impenſam. Sit quidem, ut cultoris negligentia ſex millia ſeminum intereant, reliqua tamen decem millia tribus millibus numorum libenter, & cum lucro redemptor emerit, quæ ſumma tertia parte ſuperat duo millia ſeſtertia, quanti conſtare iugerum uinearum prædiximus. quanquam noſtra cura in tantum iam proceſſit, ut non inuiti ſeſtertijs ſexcentis numis, ſingula millia uiuiradicis à me ruſtici mercētur. Sed uix iſtud alius præſtiterit. nam nec quiſquam nobis facile crediderit, tantam in agellis eſſe noſtris abundantiam uini, quantam tu Siluine nouiſti. Mediocre itaque, uulgatúmque pretium uiuiradicis poſui, quò celerius nullo diſſentiēte perduci poſſent in noſtrā ſententiam, qui propter ignorantiam genus hoc agricolationis reformidāt. Siue ergo paſtinationis reditus, ſeu futurarum ſpes uindemiarum cohortari nos debet ad poſitionem uinearum, quas cum docuimus rationis eſſe conſerere, nunc inſtitutionis earum præcepta dabimus.

Quæ obſeruare debet, qui uineas inſtituit. CAP. IIII.

Cui uineta facere cordi eſt, præcipue caueat, ne alienæ potius curæ, quàm ſuæ credere uelit, néue mercetur uiuiradicem. Sed genus ſurculi probatiſſimum domi conſerat, faciátque uitiarium, ex quo poſſit agrum uineis ueſtire. nam quæ peregrina ex diuerſa regione ſemina transferuntur, minus ſunt familiaria noſtro ſolo, quàm uernacula: eóque uelut alienigena reformidāt mutatam cæli locique poſitionem. Sed nec certam generoſitatis fidem pollicentur, cum ſit incertum, an is, qui conſeruerit ea, diligēter exploratum, probatúmque genus ſurculi depoſuerit. Quamobrem biennij ſpatium lōgum eſſe minimè exiſtimandum 93

eſt,intra quod utique tempeſtiuitas ſeminum reſpōdet,cum ſemper,ut dixi, plurimum retulerit exquiſiti generis ſtirpem depoſuiſſe.Poſt hæc deinde meminerit accuratè locum uineis eligere: de quo cum iudicauerit, maximam diligentiam ſciat adhibendam paſtinationi: quam cum peregerit non minore cura uitem conſerat: & cum ſeruerit,ſumma ſedulitate culturæ ſeruiat: id enim quaſi caput & columen eſt impenſarum, quoniam in eo conſiſtit, melius an ſegnius terræ mandauerit paterfamiliâs pecuniam, quàm in otio tractare. Igitur unumquodque eorum quæ præpoſui,ſuo iam proſequar ordine.

Quali ſolo,& quomodo uitiarium faciendum ſit. CAP. V.

Vitiariū neque ieiuna terra,neque uliginoſa faciendū eſt: ſuccoſa tamen,& mediocri potius,quàm pingui: tametſi ferè omnes auctores huic rei lætiſſimum locum deſtinauerunt. quod ego minimè reor eſſe pro agricola. nam depoſitæ ſtirpes ualido ſolo, quamuis celeriter comprehendāt,atque proſiliāt,tamen cū ſint uiuiradices factæ prius quàm transferantur,retorreſcunt, nec adoleſcere queunt. Prudētis autem coloni eſt ex deteriori terra potius in meliorem,quàm ex meliore in deteriorem transferre.Propter
94 quod mediocritas in electione loci maxime probatur,quoniā in confinio boni malíque poſita eſt.Siue enim poſtmodum neceſſitas poſtulauerit tempeſtiua ſemina ieiuno ſolo committere,non magnam ſentient differentiam, cū ex mediocri terra in exilem tranſlata ſunt:ſiue lætior ager conſerendus eſt,longè celerius in ubertate coaleſcunt. Rurſus tenuiſſimo ſolo uitiarium facere minime rationis eſt,quoniam malleolorum pars maior deperit, & quæ ſupereſt tardè fit idonea tranſlationi. Ergo mediocris, & modicè

ſiccus ager uitiario eſt aptiſſimus,iſque bipalio prius ſubi-
gi debet,quæ eſt altitudo paſtinationis,cum in duos pedes,
& ſemiſſem conuertitur humus,ac deinde tripedaneis re-
lictis ſpatijs,quæ per ſemina excolantur,in ſingulis ordini-
bus, qui ducenos quadragenos pedes obtinent, ſexcenteni
malleoli pangendi ſunt:is numerus conſumat per totum iu
gerum ſeminum millia quatuor& uiginti.Verum hanc cu
ram præuenit inquiſitio,& electio malleolorum. nam ut
ſæpe iam retuli , quaſi fundamentum eſt prædictæ rei,
probatiſſimum genus ſtirpis deponere.

Qualis,& ex quibus partibus uitis malleolus legendus ſit. CAP. VI.

Sed electio dupliciter facienda eſt:non enim ſolum fœ
cundam eſſe matrem ſatis eſt,ex qua ſemina petuntur,ſed
adhibenda ratio eſt ſubtilior,ut ex his partibus trunci ſu-
mantur, quæ & genitales ſunt, & maxime fertiles. Vitis
autem fœcunda,cuius progeniem ſtudemus ſubmittere,non
tantum debet eo æſtimari,quòd uuas complures exigit:po-
teſt enim trunci uaſtitate id accidere, & frequentia pal-
mitum,nec tamen eam feracem dixerim,cuius ſingulæ u-
uæ in ſingulis ſarmentis conſpiciuntur: ſed ſi per unum-
quenque pampinum maior numerus uuarum dependet:ſi
ex ſingulis gēmis compluribus materijs cum fructu germi- 95
nat:ſi denique etiam è duro uirgam cum aliquibus race-
mis citat:ſi etiā nepotum fructu,grauida eſt,ea ſine dubi-
tatione ferax deſtinari debet legendo malleolo. Malleolus
autem nouellus eſt , palmes innatus prioris anni flagello,
cognominatúſque à ſimilitudine rei,quòd in ea parte quæ
deciditur ex uetere ſarmento prominens utrinque malleoli
ſpeciē præbet.Hūc ex fœcundiſſima ſtirpe legendum cen-
ſemus omni tempore,quo uineæ putãtur, ac ſuper terram

gemmis tribus, uel quatuor extantibus diligenter obruendum loco modicè humido non uliginoſo, dũ tamen antiquiſſimum ſit conſiderare, ne uitis ex qua is ſumitur, ancipitẽ floris habeat euentum, ne difficulter acinus ingrandeſcat, ne aut præcoquem, aut ſeræ maturitatis fructum afferat. nam illa uolucribus, hæc etiam tempeſtatibus hiemis infeſtatur. Tale porro genus non una comprobatur uindemia: poteſt enim uel anni prouentu, uel alijs de cauſis etiam naturaliter infœcunda uitis ſemel exuberare. Sed ubi pluriũ uelut emeritis annorum ſtipendijs fides ſurculo conſtitit, nihil dubitandum eſt de fœcunditate. nec tamen ultra quadriennium talis extenditur inquiſitio: id enim tempus ferè uirentium generoſitatem declarat, quo ſol in eandẽ partem ſigniferi per eoſdem numeros redit, per quos curſus ſui principium cœperat, quem circuitum meatus dierum integrorum mille quadringentorum ſexagintaunius ἀποκατάστασιν uocant ſtudioſi rerum cæleſtium.

Quomodo fœcunditatem uitis explores. CAP. VII.

Sed certum habeo, P. Siluine, iandudum te tacitum requirere, cuius generis ſit iſta fœcunda uitis, quam nos tam
96 *accuratè deſcribimus, ac ne de ijs aliqua ſignificetur, quæ uulgò non habentur feraciſſimæ. plurimi nanque bituricam, multi ſpioniam, quidam baſilicam, nonnulli arcelacam laudibus efferunt. Nos quoque hæc genera non fraudamus teſtimonio noſtro, ſunt enim largiſſimi uini: ſed propoſuimus docere uineas eiuſmodi conſerere, quæ nec minus uberes fructus prædictis generibus afferant, & ſint pretioſi ſaporis, uelut aminei, uel certè non procul ab eo guſtu: cui noſtræ ſententiæ ſcio penè omniũ agricolarum diuerſam eſſe opinionẽ, quæ de amineis inueterata lõgo iam*

tempore conualuit,tanquam natali & ingenita ſterilitate laborantibus :quo magis nobis ex alto repetita compluribus exemplis firmanda ratio eſt, quæ deſidia, nec minus imprudentia colonorum damnata , & uelut ignorantiæ tenebris obcæcata luce ueritatis caruit.Quare non intempeſtiuum eſt nos ad ea præuerti,quæ uidentur hunc publicum errorem corrigere poſſe.

Quæ ſpectanda ſit qualitas in eo ſolo,quod uineis deſtinaueris. CAP. VIII.

Igitur ſi rerum naturam P. Siluine, uelut acrioribus
mentis oculis intueri uelimus,reperiemus parem legem fœ
cunditatis eam dixiſſe uirentibus,atque hominibus,cæte-
riſque animalibus: nec ſic alijs nationibus, regionibúſue
proprias tribuiſſe dotes, ut alijs in totum ſimilia munera
denegaret . quibuſdam gentibus numeroſam progeneran-
di ſobolẽ dedit, ut AEgyptijs,& Afris, quibus gemini par
tus familiares,ac penè ſolennes ſunt:ſed & Italici generis
eſſe uoluit eximiæ fœcunditatis Albanas Curiatiæ fami-
liæ trigeminorum matres . Germaniam decorauit altiſſi-
morum hominum exercitibus : ſed & alias gentes non in
totum fraudauit præcipuæ ſtaturæ uiris. nam & M. Tul
lius Cicero teſtis eſt Romanum fuiſſe ciuem Næuium Pol- 97
lionem pede longiorem quàm quenquam longiſſimum:&
nuper ipſi uidere potuimus in apparatu pompæ Circenſiũ
ludorum Iudeæ gentis hominem proceriorem celſiſſimo
Germano. Tranſeo ad pecudes. Armentis ſublimibus in-
ſignis Meuania eſt,Liguria paruis.Sed & Meuaniæ bos
humilis,& Liguriæ nonnunquam taurus eminentis ſtatu-
ræ conſpicitur.India perhibetur molibus ferarum mirabi-
lis, pari tamen in hac terra uaſtitate beluas progenerari
quis neget? cum intra mœnia noſtra natos animaduerta-

*mus elephantos. Ad genera frugum redeo. Myſiam, Liby-
ámque largis aiunt abundare frumentis, nec tamen Ap-
pulos, Campanóſque agros opimis defici ſegetibus. Tmo-
lon, & Coryſtion florere croco. Iudæam & Arabiam pre-
tioſis odoribus illuſtrem haberi, ſed nec noſtram ciuita-
tem prædictis egere ſtirpibus: quippe cum pluribus locis ur
bis, iam caſiam frondentem conſpicimus, iam tuream plan
tam, florentéſque hortos myrrha & croco. His tamen exem
plis nimirum admonemur curæ mortalium obſequentiſſi-
mam eſſe Italiam, quæ penè totius orbis fruges, adhibito ſtu
dio colonorum, ferre didicerit: quo minus addubitamus de
eo fructu, qui uelut indigena, peculiariſque & uernaculus
eſt huius ſoli. Neque enim dubium eſt maſſici, ſurrentini-
que & albani, atque cæcubi agri uites omnium, quas ter-
ra ſuſtinet, in nobilitate uini principes eſſe.*

Quomodo Amineas feraces facias. CAP. IX.

*Fœcunditas ab his forſan deſideratur: ſed & hæc ad-
iuuari poteſt cultoris induſtria. nam ſi, ut paulo ante retu
li benigniſſima rerum omnium parens natura quaſque*
98 *gentes atque terras ita muneribus proprijs ditauit, ut ta-
men cæteras non in uniuerſum ſimilibus dotibus frau-
daret: cur eam dubitemus etiam in uitibus prædictam le-
gem ſeruaſſe? ut quanuis earum genus aliquod præcipue
fœcundum eſſe uoluerit, tanquam bituricum, aut baſilicũ:
non tamen ſic amineum ſterile reddiderit, ut ex multis
millibus eius ne pauciſſimæ quidem uites fœcundæ, tan-
quã in Italicis hominibus Albanæ illæ ſorores reperiri poſ
ſint. Id autẽ cum ſit ueriſimile, tum etiam uerũ eſſe nos do
cuit experimentum, cũ & in Ardeatino agro quem multis
tẽporibus ipſi ante poſſedimus, & in Carſeolano, itémque
in Albano generis aminei uites huiuſmodi notæ habueri-*

mus,numero quidem perpaucas,uerum ita fertiles,ut in iugo ſingulæ ternas urnas præberent,in pergulis autem ſingulæ denas amphoras peræquarent. Nec *incredibilis debet in amineis hæc fœcunditas uideri.nam quemadmodũ* Terentius Varro,*& ante eum* M.Cato *poſſent affirmare, ſexcentenas urnas priſcis cultoribus ſingula uinearum iugera fudiſſe, ſi fœcunditas amineis defuiſſet, quas plerunque ſolas antiqui nouerant? niſi putamus ea quæ nuper,ac modo planè longinquis regionibus accerſita notitiæ noſtræ ſunt tradita, biturici generis,aut baſilici uineta eos coluiſſe, cum uetuſtiſſimas quaſque uineas adhuc exiſtimemus amineas.* Siquis *ergo tales,quales paulò ante poſſediſſe me retuli, amineas pluribus uindemijs exploratas notet, ut ex his malleolos feraciſſimos eligat,poſſet is pariter generoſas uineas & uberes efficere. nihil enim dubium eſt, quin ipſa natura ſobolem matri ſimilem eſſe uoluerit.* Vn*de etiam paſtor ille in* Bucolicis *ait,*

Sic canibus catulos ſimiles,ſic matribus hœdos
Noram.

Vnde *ſacrorum certaminum ſtudioſi perniciſſimarũ quadrigarum ſemina, diligenti obſeruatione cuſtodiunt, & ſpem futurarum uictoriarum concipiunt propagata ſobole generoſi armenti: nos quoque pari ratione uelut olym-* 99
pionicarum equarum,ita feraciſſimarum aminearum ſeminibus electis largæ uindemiæ ſpem capiamus.neque eſt quod temporis tarditas quenquam deterreat: nam quidquid moræ eſt,in exploratione ſurculi abſumitur. Cæterũ *cum fœcunditas uitis cõprobata eſt, celerrime inſitionibus ad maximum numerum perducitur.eius rei teſtimoniũ tu præcipuè* Publi Siluine *perhibere nobis potes,cum pulchre memineris à me duo iugera uinearum intra tempus bien*

nij ex una præcoque uite, quam in Cretano tuo poſſides, inſitione facta conſumata. Quemnam igitur exiſtimas uitium numerum intra tantundem temporis interſeri poſſe duorum iugerum malleolis, cum ſint ipſa duo iugera unius uitis progenies? quare ſi, ut dixi, laborem & curam uelimus adhibere, facilè prædicta ratione tam feraces aminei generis uineas conſtituemus, quàm biturici, aut baſilici: tantum retulerit, ut in tranſferendis ſeminibus ſimulem ſtatum cæli, locíque, & ipſius uitis habitum obſeruemus: quoniam plerunque degenerat ſurculus, ſi aut ſitus agri, aut aeris qualitas repugnent, aut etiam ſi ex arbore in iugum defertur. Itaque de frigidis in frigida, de calidis in ſimilia, de uineis in uineas tranſferemus. magis tamen ex frigido ſtatu ſtirps aminea poteſt calidum ſuſtinere, quàm ex calido frigidum: quoniam omne uitis genus, tum maximè prædictum, naturaliter lætatur tepore potius, quàm frigore. Sed & qualitas ſoli plurimum iuuat, ut ex macro aut mediocri tranſducatur in melius. nam quod aſſuetum eſt pingui, nullo modo maciē terræ patitur, niſi ſæpius ſtercores. Atque hæc de cura eligendi malleoli generatim præcepimus. nunc illud propriè ſpecialiter, ut non ſolū ex fœcundiſſima uite, ſed etiam è uitis parte feraſſima ſemina eligantur.

100 Ex qua uitis parte ſemina eligenda ſunt. CAP. X.

Feraciſſima autē ſemina ſunt, nō ut ueteres auctores tradiderūt, extrema pars eius quod caput uitis appellant, id eſt ultimum & productiſſimum flagellum: nam in eo quoque falluntur agricolæ. Sed erroris eſt cauſa prima ſpecies, & numerus uuarum, qui plerunque conſpicitur in productiſſimo ſarmento, quæ res nos decipere non debet. id enim accidit non palmitis ingenita fertilitate, ſed loci op-

portunitate,quia reliquas trunci partes humor omnis &
alimentum, quod à ſolo miniſtratur,tranſcurrit; dum ad
ultimum perueniat. naturali enim ſpiritu omne alimentũ
uirentis,quaſi quædam anima per medullam trunci ue-
luti per ſiphonem,quẽ diabeten uocant mechanici,trahi-
tur in ſummum . quo cum peruenerit, ibi conſiſtit, atque
conſumitur. V*nde etiã materiæ uehementiſſimæ reperiun*
tur aut in capite uitis,aut in crure uicino radicibus.ſed &
eæ ſtirpes, quæ è duro citantur, duplici ex cauſa probatæ
ſunt,quòd à fœtu uacant,quódque ex proximo terræ inte-
gro atque illibato ſucco aluntur: & illæ fertiles ac firmæ,
quia è tenero prorepunt,& quidquid, ut ſuprà dixi, ad
eas alimenti peruenit, indiuiduum eſt. M*ediæ ſunt ma-*
cerrimæ,quia tranſcurrit hinc parte aliqua interceptus,il
*linc à ſe tractus humor.*N*on debet igitur ultimum flagel-*
lum quaſi fœcundum obſeruari,etiam ſi plurimum affe-
rat:ſiquidẽ loci ubertate in fructum cogitur:ſed id ſarmen
tum quod media uite ſitum,non importuna quidem parte
deficit,ac numeroſo fœtu benignitatẽ ſuã oſtendit. H*ic ſur*
culus tranſlatus rarius degenerat, cum ex deteriore ſtatu
meliorem ſortitur.ſiue enim paſtinato deponitur,ſiue trũ-
co inſeritur,largioribus ſatiatur alimentis , quàm prius,
*cum eſſet in egeno.*I*taque cuſtodiemus,ut à prædictis locis,* 102
quos humeroſos ruſtici uocant,ſemina legamus:tamen quæ
attuliſſe fructum antea animaduerterimus . nam ſi fœtu
uacua ſint , quamuis laudabilem partem uitis nihil cenſe
mus ad feracitatẽ conferre malleolo. quare uitioſiſſima eſt
eorum agricolarum opinio,qui minimum referre credũt,
quot uuas ſarmentum habuerit,dum ex uite fertili legatur
& non ex duro trunco enatum , quod pampinarium uo-
*cant.*H*æc autẽ opinio,quæ orta eſt ex inſcitia ſeminum eligẽ*

*dorum,primum parum fœcundas uineas,deinde etiã ni-
mis ſteriles reddit. Quis enim omnino iam per tam lon-
gam ſeriem annorum agricolæ malleolum legenti præce-
pit ea quæ paulo ante retulimus? Immo quis non inpru-
dentiſſimum quenque, & eum, qui nihil aliud operis fa-
cere ualeat,huic negotio delegat? Itaque ex hac cõſuetudi-
ne ueniunt imprudentiſſimi ad rem maxime neceſſariã,
deinde etiam infirmiſſimi. nam & inutiliſſimus quiſque,
ut dixi,qui nullum alium laborem ferre queat,huic offi-
cio applicatur. Is porro etiam ſiquam ſcientiam eligendi
malleoli habet, eam propter infirmitatem diſſimulat, aut
ſeponit:& ut numerum,quem uillicus imperauit,exple-
re poſſit, nihil curioſe,nihil religioſe adminiſtrat: unúm-
que eſt ei propoſitum peragere operis ſui penſum:cum ta-
men & ut ſciat, & quod ſcit exequatur,hoc ſolum præce-
ptum à magiſtris accepit,ne pampinariam uirgam deplã-
tet,cætera omnia ut ſeminibus contribuat.Nos autem pri
mùm rationem ſecuti, nunc etiam longi temporis experi-
mentum, non aliud ſemen eligimus, nec frugiferum eſſe
ducimus, niſi quod in parte genitali fructum attulerit.
Nam illud quidem, quod loco ſterili lætum, robuſtúmque
ſine fœtu proceſſit, fallacem fœcunditatis imaginem præ-*
102 *fert,nec ullam generandi uim poſſidet.Id procul dubio ue-
rum eſſe ratio nos admonet,ſi modo ut in corporibus no-
ſtris propria ſunt officia cuiuſque membri, ſic & frugife-
rarum ſtirpium partibus propria munia. Videmus homi-
nibus inſpiratam uelut aurigam rectricémque membrorũ
animam,ſenſuſque iniectos ad ea diſcernenda, quæ tactu,
naribus,auribúſque,& oculis indagãtur.pedes ad greſſum
compoſitos,brachia ad complexum:ac ne per omnes uices
miniſteriorum uagetur inſolenter oratio, nihil aures a-*

gere ualent quod eſt oculorum, nihil oculi quod aurium: nec generandi quidẽ data eſt facultas manibus aut plantis, ſed quod hominibus ignotum uoluit eſſe genitor uniuerſi, uentre protexit, ut diuina præditus ratione rerum æternus opifex, quaſi quibuſdam ſecretis corporis in arcano atque operto ſacra illa ſpiritus elementa cum terrenis primordijs miſceret, atque hanc animantis machinæ ſpeciem effingeret. Hac *lege pecudes, ac uirgulta progenuit, hac uitium genera figurauit, quibus eadem ipſa mater ac parẽs primùm radices uelut fundamenta quædã iecit, ut ijs quaſi pedibus inſiſteret: truncum deinde ſuperpoſuit, uelut quandam ſtaturam corporis, & habitus: mox ramis diffudit quaſi brachijs: tum caules & pampinos eliciuit, uelut palmas: eorúmque alios fructu donauit, alios fronde ſola ueſtiuit ad protegendos tutandóſque partus.* Ex *his igitur, ut ſupra diximus, ſi non ipſa membra genitalia conceptu atque fœtu grauida, ſed tanquam tegmina & umbracula eorum, quæ fructibus uidua ſunt, legerimus, umbræ ſcilicet nõ uindemiæ laborabimus.* Q*uid ergo eſt cur quáuis non ſit è duro pampinus, ſed è tenero natus, ſi tamen orbus eſt, etiam in futurum quaſi ſterilis damnatur à nobis?* Modò *enim diſputatio noſtra colligebat unicuique corporis parti proprium eſſe attributum officium, quod ſcilicet ei conuenit, ut malleolo quoque, qui opportuno loco natus eſt, fœcunditatis uis adſit, etiam ſi interim ceſſet à partu.* Nec *ego abnuerim in hoc me inſtitiſſe argumentari: ſed & illud maxime profiteor, palmitem, quanuis frugifera parte enatum, ſi fructũ non attulerit, ne uim quidẽ fœcunditatis habere: nec hoc illi ſententiæ repugnat. nam & homines quoſdã non poſſe generare, quáuis omniũ membrorũ numero conſtante, manifeſtum eſt, ne ſit incredibile, ſi ge-* 103

*nitali loco uirga nata fructu careat, cariturã quoque eſ-
ſe fœtu. Itaque ut ad conſuetudinem agricolarum reuertar,
eiuſmodi ſurculos, qui nihil attulerint, ſpadones appellãt:
quod non facerent, niſi eos ſuſpicarentur inhabiles frugi-
bus: quæ & ipſa appellatio, rationem mihi ſubiecit non e-
ligendi malleolos, quamuis probabili parte uitis enatos, ſi
fructum non tuliſſent. quanquam & hos ſciam non in
totum ſterilitate affectos: nam confiteor pãpinarios quo-
que cum è duro prorepſerint, tempore anni ſequentis ac-
quirere fœcunditatem, & ideo in reſecem ſubmitti, ut pro-
generare poſſit. Verum eiuſmodi partum comperimus, non
tam ipſius reſecis, quàm materni eſſe muneris. Nam quia
inhæret ſtirpi ſuæ, quæ eſt natura ferax, muſtus adhuc pa
rentis alimentis, & fœcundi partus ſeminibus, ac uelut al
tricis uberibus eductus, paulatim fructum ferre condiſcit.
At quæ citra naturæ quandam pubertatem, immatura
atque intempeſtiua planta direpta trunco, uel terræ, uel e-
tiam ſtirpi reciſæ inſeritur, quaſi puerilis ætas, ne ad coi-
tum quidem, nedum ad conceptum habilis, uim generandi
uel in totum perdit, uel certe minuit. Quare magnopere
cenſeo in eligendis ſeminibus adhibere curam, uti fructu-
oſa parte uitis palmites legamus eos, qui futuram fœcun-
104 ditatem iam toto fructu promittunt. Nec tamen contenti
ſimus ſingulis uuis, maximéque probemus eos, qui numero-
ſiſſimis fœtibus conſpiciuntur. An non opilionem laudabi
mus ex ea matre ſobolem propagantem, quæ geminos eni-
xa ſit, & caprarium ſummittentem fœtus earum pecudũ,
quæ trigemino partu commendantur? uidelicet quaſi ſem-
per ſit parentum fœcunditati proles reſponſura. & nos ſe-
quamur in uitibus hanc ipſam rationẽ, tanto quidẽ magis,
quòd compertum habeamus naturali quadam malignitate*

deſciſcere interdum, quanuis diligenter probata ſemina:
ídque nobis poeta uelut ſurdis ueritatis indulget dicendo,

Vidi lecta diu, & multo ſpectata labore
Degenerare tamen, ni uis humana quotannis
Maxima quæque manu legeret: ſic omnia fatis
In peius ruere, ac retro ſublapſa referri.

Quod non tantùm de ſeminibus leguminum, ſed in totam
agricolationis rationem dictum eſſe intelligendum eſt. Si
modò longi temporis obſeruatione comperimus, quod certè
comperimus, eum malleolum, qui quatuor uuas tulerit, de-
putatum, & in terram depoſitum à fœcunditate materna
ſic degenerare, ut interdum ſingulis, nonnunquam etiam
binis uuis minus afferat. Inquantum autem cenſemus de-
fecturos eos, qui binos, aut ferè ſingulos fœtus in matre tu-
lerint, cum etiam feraciſſimi tranſlationem ſæpe reformi-
dent? itaque huius rationis demõſtratorem magis eſſe me,
quàm inuentorem, libẽter profiteor: nequis exiſtimet frau-
dari maiores noſtros laude merita: nam id ipſum cenſuiſ-
ſe eos non dubium eſt, quanuis nullo alio ſit ſcripto pro-
ditum, exceptis quæ retulimus metris Virgilij. & hic tamen
ut de ſeminibus leguminum præcipiatur. Cur enim aut è
duro natam uirgam, aut etiam ex fœcundo malleolo, quem
ipſi probaſſent, deciſam ſagittam repudiabant, ſi nihil in- 105
tereſſe dicebant, ex quo loco ſemina legerentur? Nunc quia
uim fœcunditatis certis quaſi membris ineſſe non dubita-
bant, idcirco pampinarium, & ſagittam uelut inutiles ad
deponendum prudentiſſimè damnauerũt. Quod ſi ita eſt,
nihil dubium eſt multo magis ab his improbatum eſſe etiã
illum palmitem, qui frugifero loco natus, fructum non at-
tuliſſet. Nam, ſi ſagittam, id eſt, ſuperiorem partem malleo-
li, uituperandam cenſebant, cum eſſet eadem pars ſurculi

frugiferi,quanto magis uel ex optima uitis parte natũ flagellum , ſi eſt ſterile improbatum ab his, ratio ipſa declarat?Niſi tamen(quod eſt abſurdum)crediderunt id tranſlatum, & abſciſſum à ſua ſtirpe, deſtitutúmque materno alimento,frugiferum, quod in ipſa matre nequam fuiſſet. Atque hæc & forſitan pluribus dicta ſunt, quàm exigebat ratio ueritatis: minus tamen multis, quàm poſtulabat prauè detorta,& inueterata opinio ruſticorum.

Quæ ſpectandæ qualitates in eo ſolo,quod uineæ deſtinaueris. CAP. XI.

Nunc ad reliquum ordinem propoſitæ diſputationis redeo.Sequitur hanc eligendi malleoli curam paſtinationis officium : ſi tamen antè de qualitate ſoli conſtiterit. nam eum quoque plurimum & bonitati, & largitati frugum conferre,nihil dubium eſt. ac prius, quàm ipſum perſpiciamus,illud antiquiſſimum cenſemus,rudem potius eligendum agrum,ſi ſit facultas, quàm ubi fuerit ſeges, aut arbuſtum.nam de uinetis, quæ longo ſitu exoleuerunt, inter omnes autores conſtitit, peſſima eſſe ſi referere uelimus: quòd & inferius ſolum pluribus radicibus ſit impeditũ, ac uelut irretitum,& adhuc nõ amiſerit uirus,& cariem illam uetuſtatis, quibus hebetata quaſi aliquibus uenenis
106 *humus torpeat . Quam ob cauſam ſilueſtris ager præcipuè eſt eligendus, qui etiam ſi frutetis, aut arboribus obſeſſus eſt , facilè extricatur, quòd ſuapte natura quæcunque gignuntur, non penitus, nec in profundum radices agunt, ſed per ſummum terræ diſpergunt, atque deducunt: quibus ferro reciſis,atque extirpatis,parum, quod ſupereſt , inferioris ſoli raſtris licet effodere , & in fermentum congerere, atque componere. ſi tamen rudis terra non ſit, proximum eſt uacuum arboribus aruum . ſi nec hoc eſt,*

*rariſſimum arbuſtum,uel oliuetum quod non fuerit mari-
tum,uineis deſtinatur. Vltima eſt, ut dixi, conditio reſtibilis
uineæ. nam ſi neceſſitas facere cogit,prius quicquid eſt reſi
duæ uitis extirpari debet: deinde totum ſolum ſicco fimo,
aut,ſi id nõ ſit,alterius generis quam recentiſſimo ſterco-
rari,atque ita conuerti,& diligentiſſimè refoſſas omnes ra
dices in ſummum regeri,atque comburi. Tunc rurſus uel
ſtercore uetuſto,quia nõ gignit herbas,uel de uepribus ege
ſta humo paſtinatũ large cõtegi. At ubi pura noualia arbo
ribus ſunt libera,cõſiderandũ eſt antè,quàm paſtinemus,
ſurcularis, nécne ſit terra: ídque facillimè exploratur per
ſtirpes,quæ ſua ſponte proueniũt. Neque enim eſt ullũ tan-
diu uiduum ſolũ uirgultis,ut nõ aliquos ſurculos progene-
ret,tanquam pyros ſilueſtres, & prunos, uel rubos certè.
Nam hæc quanuis genera ſpinarũ ſint,ſolẽt tamen fortia,
& læta,& grauida fructu conſurgere. Igitur ſi non retor
rida & ſcabra,ſed leuia & nitida,& prolixa, fœcũdá-
que uiderimus, eam intelligemus eſſe terram ſurcularem.
Sed hoc in totum ad illud, quod uineis præcipuè eſt ido-
neum,propriè conſiderandum,ut prius retuli,ſi facilis eſt
humus,& modicè reſoluta, quam diximus pullam uocita-
ri: nec quia ſola ea, ſed quia ſit habilis maximè uineis.
Quis enim uel mediocris agricola neſciat etiam duriſſi-* 107
*mum tophum,uel carbunculum,ſimulátque ſunt confracti,
& in ſummo regeſti tempeſtatibus,gelúue,nec minus æſti-
uis putreſcere caloribus, ac reſolui, eóſque pulcherrimè
radices uitium per æſtatem refrigerare,ſuccúmque retine-
re? quæ res alendo ſurculo ſunt accommodatiſſimæ. Simili
quoque de cauſa probari ſolutam glaream, calculoſúmque
agrum, & mobilem lapidem: ſi tamen hæc pingui gle-
bæ permiſta ſunt. nam eadem ieiuna maximè culpantur.*

Eſt autem(ut mea fert opinio)uineis amicus etiã ſilex, cui ſuperpoſitum eſt modicum terrenum,quia frigidus,& tenax humoris per ortum caniculæ non patitur ſitire radices. Higinius quidem ſecutus Tremellium præcipuè montium ima,quæ à uerticibus defluētem humum receperint, uel etiam ualles,quæ fluminum alluuie,& inũdationibus concreuerint,aptas eſſe uineis aſſeuerat,me non diſſentiente.Cretoſa humus utilis habetur uiti:nam per ſe ipſa creta, qua utuntur figuli,quánque nonnulli argillam uocant,inimiciſſima eſt:nec minus ieiunus ſabulo,& quicquid,ut ait Iulius Atticus,retorridum ſurculum facit. id autem ſolum uel uliginoſum eſt,uel ſalſum, uel amarum, & uel ſiticuloſum,& peraridum.nigrum tamen,& rutilum ſabulonem,qui ſit humidæ terræ permiſtus,probauerũt antiqui. nam carbunculoſum agrum , niſi ſtercore iuues , macras uineas efficere dixerunt.Grauis eſt rubrica, ut idem Atticus ait , & ad comprehendendum radicibus iniqua. Sed alit eadem uitem,cũ tenuit, uerùm eſt in opere difficilior, quòd neque humentem fodere poſſis, quòd ſit glutinoſiſſima:nec nimium ſiccam,quia ultra modum prædura.

Quæ Iulius Græcinus tradiderit de terra uineali. CAP. XII.

108 *Sed ne nũc per infinitas terreni ſpecies euagemur,non intempeſtiuè commemorabimus Iulij Græcini cõſcriptam uelut formulam,ad quam poſita eſt limitatio terræ uinealis.Idem enim Græcinus ſic ait:Eſſe aliquam terram calidam uel frigidam,humidam uel ſiccam, raram uel denſam,leuem aut grauem, pinguem aut macram: ſed neque nimium calidum ſolum poſſe tolerare uitem,quia inurat, neque prægelidum,quoniam uelut ſtupentes, & congelatas radices nimio frigore moueri non ſinat: neque humi-*

*dum,quoniam cum ſe promunt uites, modico tepore euo-
cant humorem terræ iuſto maiorem, qui putrefacit depo-
ſita ſemina.* Rurſus *nimiam ſiccitatem deſtituere plantas
dicit naturali alimento,aut in totum necare, aut ſcabras,
& retorridas facere.* Perdenſam *humum cæleſtes aquas
nõ ſorbere,nec facilè perflari,facilimè perrumpi, & præ-
bere rimas,quibus ſol ad radices ſtirpiũ penetret: eadém-
que uelut conclauſa,& coarctata ſemina comprimere, at-
que ſtrangulare.*Raram *ſupra modum uelut per infundi-
bulum tranſmittere imbres, & ſole,ac uento penitus ſic-
cari,atque exareſcere.*Grauem *terrã uix ulla cultura uin-
cibilem:leuem uix ulla ſuſtineri.pinguiſſimam, & lætiſſi-
mam luxuria:macram,ac tenuem ieiunio laborare.*Opus
*eſt,inquit, inter has tã diuerſas inæqualitates magno tem
peramento, quod in corporibus quoq; noſtris deſideratur,
quorum bona ualetudo calidi & frigidi, humidi & ari-
di,denſi & rari,certo,& quaſi examinato modo contine-
tur.*Nec *tamen hoc temperamentum in terra, quæ uineis
deſtinetur, pari momento libratum eſſe debere ait, ſed in
alteram partem propenſius, ut calidior terra ſit quam
frigidior,ſiccior quàm humidior,rarior quàm denſior, &
ſiqua ſunt his ſimilia,ad quæ contemplationem ſuam di-
rigat,qui uineas inſtituet. quæ cuncta(ſicut ego reor)ma-* 109
*gis proſunt, cum ſuffragatur etiam ſtatus cæli: cuius re-
gionem,quam ſpectare debeant uineæ,uetus eſt diſſenſio,*
Sa*ſerna maximè probante ſolis ortum, mox deinde meri-
diem, tum occaſum:* Tremellio Scrofa *præcipuam poſitio-
nem meridianam cenſente:* Virgilio *de induſtria occaſum
ſic repudiante,*

Néue *tibi ad ſolem uergant uineta cadentem.*

Democrito, & Magone *laudantibus cæli plagam ſepten-*

trionalem, quia exiſtiment ei ſubiectas feraciſſimas fieri uineas, quæ tamen bonitate uini ſuperentur. Nobis in uniuerſum præcipere optimum uiſum eſt, ut in locis frigidis meridiano uineta ſubijciantur, tepidis orienti aduertantur, ſi tamen nõ infeſtabuntur Auſtris, Euríſque, uelut oræ maritimæ in Bætica. Sin autem regiones prædictis uentis fuerint obnoxiæ, melius Aquiloni, uel Fauonio committentur. nam feruentibus prouincijs, ut AEgypto, & Numidia, uni ſeptentrioni rectius opponentur. Quibus omnibus diligenter exploratis, tum demum paſtinationem ſuſcipiemus.

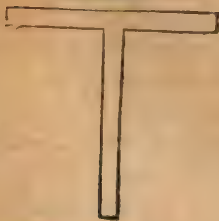
Quomodo terra paſtinetur. CAP. XIII.

Eius autem ratio cum Italici generis futuris agricolis, tum etiam prouincialibus tradenda eſt: quoniam in longinquis, & remotis regionibus iſtud genus uertendi, & ſubigendi agri minimè uſurpatur, ſed aut ſcrobibus, aut ſulcis uineæ plerunque conſeruntur. Scrobibus uineta ſic ponuntur. Quibus autem mos eſt ſcrobibus deponere, ferè per tres longitudinis pedes, pérque duos in altitudinem, cauato ſolo quantum latitudo ferramenti patitur, malleolos utrinque iuxta latera foſſarum conſternunt, & aduerſis ſcrobium frontibus curuatos erigunt. duabúſque gemmis ſupra terrã eminere paſſi repoſita humo cætera coæquant: quæ faciunt in eadem linea intermiſſis totidem pedum ſcamnis, dum peragant ordinem. Tum deinde relicto ſpatio prout cuique mos eſt uineas colenti, uel aratro, uel bidente, perſequentes ordinem inſiſtunt. Et ſi foſſore tantum terra uerſetur, minimum eſt quinque pedũ interordiniũ, ſeptem maximum: ſin bubus, & aratro, minimum eſt ſeptem pedum, ſatis amplum decem. Nonnulli tamẽ omnem uitem per denos pedes in quincuncem diſponunt, ut

more noualium terra tranſuerſis, aduerſiſque ſulcis proſcindatur. Id *genus uineti non conducit agricolæ, niſi ubi lætiſſimo ſolo uitis amplo incremento conſurgit.* At *qui paſtinationis impenſam reformidãt, ſed aliqua tamen parte paſtinationem imitari ſtudẽt, paribus alternis omiſſis ſpatijs, ſenum pedũ latitudinis ſulcos dirigunt: fodiúntque & exaltant in tres pedes, ac per latera foſſarũ uitem, uel malleolum diſponunt.* Auarius *quidam dupondio, & dodrãte altum ſulcum, latum pedum quinque faciũt: deinde ter tanto amplius ſpatium crudum relinquunt: atque ita ſequentem ſulcum infodiunt. quod cum per definitum uinetis locum fecerint in lateribus ſulcorũ uiuiradices, uel decißos quàm recentiſſimos palmites nouellos erigunt, conſitis compluribus inter ordinaria ſemina malleolis, quos poſtea quàm conualuerint crudo ſolo quod emiſſum eſt, trãſuerſis ſcrobibus propagent, atque ordinẽt uineã paribus interuallis. ſed eæ, quas retulimus, uinearũ ſationes, pro natura, & benignitate cuiuſque regionis aut uſurpandæ, aut repudiandæ ſunt nobis.* Nunc *paſtinandi agri propoſitum eſt rationem tradere.* Ac *primùm ex omni ſiue arbuſtiuo, ſiue ſilueſtri loco, quem uineis deſtinauerimus, omnis frutex, atque arbor erui, & ſummoueri debet, ne poſtea foſſorem moretur, néue iam paſtinatũ ſolum iacentibus molibus imprimatur, & exportantium ramos, atque truncos ingreſſu proculcetur.* Neque *enim parum refert ſuſpenſiſſimum eſſe paſtinatum, & ſi fieri poßit, ueſtigio quoque inuiolatum: ut mota æqualiter humus nouelli ſeminis radicibus quancunque in partem prorepſerint, molliter cedat, ne incremẽta duritia ſua reuerberet, ſed tenero uelut nutritio ſinu recipiat, & cæleſtes admittat imbres: eóſque alendis ſeminibus diſpenſet, ac ſuis omnibus partibus* 111

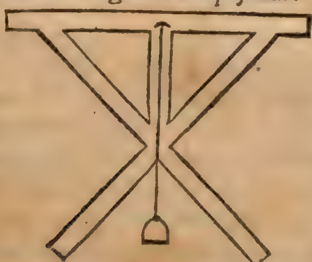
ad educandam prolem nouam conſpiret. Campeſtris locus altè duos pedes, & ſemiſſem infodiendus eſt: accliuis regio treis. præruptior uerò collis uel in quatuor pedes uertẽdus, quoniã cum à ſuperiore parte in inferiorem detrahitur humus, uix iuſtum paſtinationi præbet regeſtum: niſi multo editiorem ripam, quàm in plano feceris. Rurſus depreſſis uallibus minus altè duobus pedibus deponi uineã non placet. Nam præſtat non conſerere, quàm in ſumma terra ſuſpendere. Niſi tamen ſi ſcaturigo paluſtris obuia (ſicut in agro Rauennate) plus quàm ſeſquipedem prohibeat infodere. Primum autẽ prædicti operis exordium eſt, non ut huius temporis plerique faciunt agricolæ, ſulcum paulatim exaltare, & ita ſecundo, uel tertio gradu peruenire ad deſtinatã paſtionis altitudinẽ: ſed protinus æqualiter linea poſita rectis lateribus perpetuam foſſam educere, & poſt tergum motam humum componere, atque in tantum deprimere, donec altitudinis menſuram datam ceperit. tum per omne ſpatium gradus æqualiter mouenda linea eſt: obtinendúmque ut eadem latitudo in imo reddatur, quæ cœpta eſt in ſummo. opus eſt autem perito, ac uigilante exactore, qui ripam erigi iubeat, ſulcúmque uacuari, ac totum ſpatium crudi ſoli cũ emota iam terra committi, ſicut præcepi ſuperiore libro, cum arandi rationem traderem, monẽdo necubi ſcamna omittantur, & quod eſt durum, ſummus glæbis obtegatur. ſed huic operi exigendo
112 *quaſi quandam machinam commenti maiores noſtri, regulam fabricauerũt, in cuius latere uirgula prominens ad eam altitudinem, qua deprimi ſulcum oportet, contingit ſummam ripæ partem. Id genus menſuræ ciconiam uocant ruſtici.*

Ciconia

Sed ea quoque fraudem recipit, quoniam plurimum intereſt, utrum eam pronam, an rectam ponas. nos itaque huic machinæ quaſdã partes adiecimus, quæ contendentium litem, diſputationémque dirimerent. Nam duas regulas eius latitudinis, qua paſtinator ſulcum facturus eſt in ſpeciem Græcæ literæ X decuſſauimus, atque ita mediæ parti, qua regulæ committuntur, antiquam illã ciconiam infiximus, ut tanquam ſuppoſitæ baſi ad perpendiculum normata inſiſteret: deinde tranſuerſæ quæ eſt in latere uirgulæ, fabrilem libellam ſuppoſuimus.

Ciconiæ organum compoſitum.

Sic compoſitum organum, cum in ſulcum demiſſum eſt, litem domini, & conductoris ſine iniuria deducit. Nam 113
ſtella, quam diximus Græcæ literæ faciem obtinere, pa-

riter imæ foſſæ ſolum metitur, atque perlibrat, quia ſiue pronum, ſeu reſupinum eſt, poſitione machinæ deprehenditur: quippe prædictæ uirgulæ ſuperpoſita libella alterutrum oſtendit, nec patitur exactorem operis decipi. ſic permenſum, & perlibratum opus in ſimilitudinem veruacti ſemper procedit: tantúmque ſpatij linea promota occupatur, quantum effoſſus ſulcus longitudinis, ac latitudinis obtinet, atque id genus præparandi ſoli probatiſſimum eſt.

Quot modis uitis ponatur aut in prouincijs, aut in Italia. CAP. XIIII.

Sequitur opus *uineæ conſerendæ, quæ uel uere, uel autumno tempeſtiue deponitur. Vere melius, ſi aut pluuius, aut frigidus ſtatus cæli eſt, aut ager pinguis, aut cāpeſtris, & uliginoſa planicies. rurſus autumno, ſi ſicca, ſi calida eſt aeris qualitas: ſi exilis, atque aridus campus: ſi macer præruptúſue collis. uernæque poſitionis dies ferè quadraginta ſunt ab Idibus Februarijs uſque in æquinoctium. rurſus autumnalis ab Idibus Octob. in Cal. Decembres. Sationis autem duo genera, malleoli, uel uiuiradicis, quod utrunque ab agricolis uſurpatur, & in prouincijs magis malleoli. neque enim ſeminarijs ſtudent, nec uſum habent faciendæ uiuiradicis. hanc ſationem cultores Italiæ plerique iure improbauerunt, cum plurimis dotibus præſtet uiuiradix. Nam minus interit, cum & calorem, & frigus, & cæteras tempeſtates propter firmitatem facilius ſuſtineat: deinde adoleſcit maturius: ex quo euenit, ut celerius quoque ſit tempeſtiua edendis fructibus: tum etiam nihil dubium eſt ſæpius trāſlatum. poteſt tamen malleolus pro-*
114 *tinus in uicem uiuiradicis conſeri ſoluta, & facili terra. cæterum denſa, & grauis utique uitem deſiderat.*

Meliorem eſſe poſitionem paſtinato ſolo quàm nouali. CAP. XV.

Seritur ergo prius in emundata, inoccatáque, & æquata paſtinatione, macro ſolo quinis pedibus inter ordines omiſſis: mediocri, ſenis: in pingui uero ſeptenûm pedum ſpatia danda ſunt, quò largiora uacent interualla, per quæ frequentes, prolixǽque materiæ diffundantur. hæc in quincuncem uinearum metatio expeditiſſima ratione conficitur: quippe linea per totidem pedes, quot deſtinaueris interordiniorum ſpatijs. purpura, uel quolibet alio conſpicuo colore inſuitur: eáque ſic denotata per repaſtinatũ intenditur, & iuxta purpuram calamus defigitur: atque ita paribus ſpatijs ordines diriguntur. quod deinde cum eſt factum, foſſor inſequitur, ſcrobémque alternis omiſſis per ordinem ſpatijs à calamo ad proximum calamum non minus altum quàm duos pedes & ſemiſſem planis locis refodit: accliuibus, in dupõdium & dodrantem: præcipitibus etiam in tres pedes. in hanc menſuram ſcrobibus depreſſis uiuiradices ita deponuntur, ut à media ſcrobe ſingulæ & in diuerſum ſternantur, & contrarijs frontibus foſſarum ad calamos erigantur. Satoris autem officium eſt primum quàm recẽtiſſimam, & ſi fieri poſſit, eodẽ momento, quo ſerere uelit, de ſeminario tranſferre plãtam diligenter exemptam & integram: deinde eãm uelut ueteranam uitem totam exputare, & ad unam materiam firmiſſimam redigere, nodóſque, & cicatrices alleuare: ſi quæ etiam radices (quod maximè cauendum eſt, ne fiat in eximendo) laborauerint, eas amputare: ſic deinde curuatam deponere, ne duarum uitium radices implicentur. id enim uitare facile eſt per imum ſolum iuxta diuerſa latera foſſarũ diſpoſitis paucis lapidibus, qui ſinguli nõ excedant 115

quinque librale pondus. Hi uidentur (ut Mago prodit) & aquas hiemis, & uapores æſtatis propulſare radicibus: quē ſecutus Virgilius tutari ſemina, & muniri ſic præcipit:

Aut lapidem bibulum, aut ſquallentes infode conchas.
& paulo pòſt: -iámque reperti
Qui ſaxo ſuper, atque ingentis pondere teſtæ
Vrgerent: hoc effuſos munimen ad imbres,
Hoc ubi hiulca ſiti findit canis æſtifer arua.

Idémque Pœnus auctor probat uinacea permiſta ſtercori depoſitis ſeminibus in ſcrobem uires mouere, quòd illa prouocent, & eliciant nouas radiculas: hoc per hiemem frigentem, & humidam ſcrobibus inferre calorem tempeſtiuum, ac per æſtatem uirentibus alimentum, & humorem præbere. Si uero ſolum, cui uitis committitur, uidetur exile, longius accerſitam pinguem humum ſcrobibus inferre cenſet: quod an expediat, regionis annona, operarúmque ratio nos docebit.

Quæ menſura paſtinandi ſoli abunde ſit uineis. CAP. XVI.

Exiguè humidum paſtinatum ſationi conuenit: melius tamen uel arido, quàm lutoſo ſemen committitur: ídq; cum ſupra ſummam ſcrobē compluribus internodijs productum eſt, quod de cacumine ſupereſt, duabus gemmis tantum ſupra terram relictis amputatur, & ingeſta humo ſcrobis completur. Coæquato, deinceps paſtinato malleolus ordinarijs uitibus interſerendus eſt: cúmque ſat erit medio ſpatio, quod uacat inter uites per imam lineā depangere. Sic enim melius & ipſe conualeſcet, & ordinarijs ſeminibus modicè uacuum ſolum ad culturam præbebit iter. in eadem deinde linea, in qua uiuiradix obtinebit ordinem ſuum, præſidij cauſa quorum ex numero propaga-

re poſſit in locum demortuæ uitis, quinque malleoli pangendi ſunt, per ſpatium pedis: íſque pes à medio interordinio ſumitur, ut ab utraque parte paribus interuallis diſtent. tali conſitioni Iulius Atticus *abunde putat eſſe malleolorũ ſexdecim millia.* Nos *tamẽ plus quatuor millibus conſerimus, quia negligentia cultorum magna pars deperit, & interitu ſeminum cætera, quæ uirent, rareſcunt.* 11

Quemadmodum, & quo tempore uitis ſerenda ſit. CAP. XVII.

De *poſitione ſurculi non minima diſputatio fuit inter auctores. quidam totum flagellum ſicut erat matri detractum crediderunt ſationi conuenire: ídque per gemmas quinas, uel etiam ſenas partiti complureis taleolas terræ mandauerunt. quod ego minime probo: magíſque aſſentior his auctoribus, qui negauerunt eſſe idoneam frugibus ſuperiorem partem materiæ, ſolámque eam, quæ eſt iuncta cum uetere ſarmento, probauerunt. Cæterum omnem ſagittam repudiauerunt.* Sagittam *ruſtici uocant nouiſſimam partem ſurculi, ſiue quia longius receſſit à matre, & quaſi micuit, atque proſiluit: ſeu quia cacumine attenuata prædicti teli ſpeciem gerit.* Hanc *ergo prudentiſſimi agricolæ negauerunt conſeri debere: nec tamen ſententiæ ſuæ rationem nobis prodiderunt, uidelicet quæ ipſis in re ruſtica multum callentibus prompta erat, & ante oculos penè expoſita. omnis enim fœcũdus pãpinus intra quintam, aut ſextam gemmam fructu exuberat, reliqua parte quamuis longiſſima uel ceſſat, uel perexiguos oſtendit racemos: quam ob cauſam ſterilitas cacuminis iure ab antiquis incuſata eſt.* Malleolus *autem ſic ab ijſdem pangebatur, ut nouello ſarmento pars aliqua ueteris hæreret: ſed hanc poſitionem damnauit uſus.* Nam *quicquid ex uetere ma-*

117 teria relictum erat, depreſſum, atque obrutum celeriter humore putreſcebat, proximáſque radices teneras, & uixdum prorumpentes uitio ſuo enecabat: quod cum acciderat, ſuperior pars ſeminis retorreſcebat. Mox Iulius Atticus, & Cornelius Celſus ætatis noſtræ celeberrimi auctores patrem, atque filium Saſernam ſecuti, quicquid reſiduu fuit ex uetere palma per ipſam cõmiſſuram, qua na naſcitur materia noua, reſecuerunt, atque ita cum ſuo capitulo ſarmentum depreſſerunt.

Quæ obſeruare debet qui uitem ponit. CAP. XVIII.

Sed Iulius Atticus prætorto capite, & recuruato, ne paſtinum effugiat, prædictum ſemen demerſit. Paſtinum uocant agricolæ ferramentum bifurcum, quo ſemina panguntur: unde etiam repaſtinatæ dictæ fuere uineæ ueteres, quæ refodiebantur: hæc enim propria appellatio reſtibilis uineti erat. nunc antiquitatis imprudens conſuetudo quicquid emoti ſoli uineis præparatur, repaſtinatũ uocat. Sed redeamus ad propoſitum. Vitioſa eſt (ut mea fert opinio) Iulij Attici ſatio, quæ contortis capitibus malleolum recipit. eiúſque rei uitandæ non una ratio eſt. primum, quòd nulla ſtirps antequàm deponatur, uexata, & infracta melius prouenit, quàm quæ integra, & inuiolata ſine iniuria depoſita eſt: deinde quicquid recuruum, & ſurſum uerſus ſpectans, demerſum eſt, cum tempeſtiuum eximitur, in modum hami repugnat obluctanti foſſori: & uelut uncus infixus ſolo, antehuàm extrahatur, prærumpitur. nam fragilis eſt ea parte materia, qua torta, & recuruata cum deponeretur, ceperat uitium, propter quod perfractam maiorem partem radicum amittit. Sed ut incommoda iſta præteream, certè illud, quod eſt inimiciſſimum, diſſimulare nequeo. nam paulo antè cum de ſumma parte

ſarmenti diſputarem, quàm ſagittam dixeram uocitari, col 118
ligebam fore intra quintam, uel ſextam gemmam, quæ ſint proximæ ueteri ſarmento fructus medij. Hāc ergo fœcundam partem conſumit, qui contorquet malleolū: quoniam & ea pars, quæ duplicatur, tres gemmas uel quatuor obtinet, & reliqui duo, uel tres fructuarij oculi penitus in terram deprimuntur, merſiq; non materias, ſed radices creant: ita euenit, ut quod in ſalicto conſerēdo uitaueramus, id ſequamur in eiuſmodi malleolo, quem neceſſe eſt facere longiorem, ſi uolumus detortum depangere: nec dubium, quin gemmæ cacumini proximæ, quæ ſunt infœcundæ, in eo relinquantur, ex quibus pampini pullulant uel ſteriles, uel certè minus feraces, quos ruſtici uocant racemarios. Quid, quod plurimum intereſt, ut malleolus, qui deponitur ea parte, qua eſt à matre deciſus, coaleſcat, & celeriter cicatricem ducat? Nā ſi id factum non eſt, uelut per fiſtulā, ita per apertam uitis medullam nimius humor trahitur, idèmq; truncū cauat: unde formicis, alijſque animalibus, quæ putrefaciūt cruta uitiū, latebræ præbentur. hoc autē euenit retortis ſeminibus: cum enim per exemptionē imæ partes eorum perfractæ ſunt, apertæ medullæ deponuntur: atq; irrepentibus aquis, prædictiſque animalibus celeriter ſeneſcunt. Quare pangendi optima eſt ratio recti malleoli, cuius imum caput, cum conſertum eſt bifurco paſtini, anguſtis faucibus ferramenti facile continetur, ac deprimitur: idque ſarmentum ſic depreſſum citius coaleſcit. Nā & radices è capite, qua reciſum eſt, æque mittit: quæ cū excreuerunt, cicatricem obducunt, & alioquin plaga ipſa deorſum ſpectans non tantum recipit humorem, quantum illa quæ reflexa, & reſupina more infundibuli per medullam tranſmittit quicquid aquarū cæleſtium ſuperfluit.

Quàm longus debeat eſſe malleolus. CAP. XIX.

Longitudo, quæ debeat eſſe malleoli, parum certa eſt, quoniam ſiue crebras gemmas habet, breuior faciendus eſt: ſeu raras, lõgior: attamen nec maior pede, nec dodrante minor eſſe debet. hic, ne per ſumma terræ ſitiat æſtatibus: ille, ne depreſſus altius cum adoleuerit, exemptionem difficilem præbeat. ſed hæc in plano. nam in cliuoſis, ubi terra decurrit, poteſt palmipedalis deponi. Vallis & uliginoſi campi ſitu ſerimus etiam trigemmem, qui eſt paulò minor dodrante, longior utique ſemipede: íſque non ab eo trigemmis dictus eſt, quòd omnino trium oculorum eſt, cum ferè circa plagam, qua matri abſciſſus eſt, plenus ſit gemmarum, ſed quòd his exceptis, quibus eſt frequens in ipſo capite, tres deinceps articulos, totidémque gemmas habet. Super cætera illud quoque ſiue malleolum, ſiue uiuiradicem ſerentem præmoneo, ne ſemina exareſcant, immodicum uentum, ſolémque uitare, qui uterque non incommodè arcetur obiectu ueſtis, aut cuiuſlibet denſi tegminis. Veruntamen præſtat eligere ſationi ſilentis, uel certè placidi ſpiritus diem. Nam ſol umbraculis facile depellitur. Sed illud etiam, quod nondum tradidimus, antè quàm diſputationi clauſulam imponamus, dicendum eſt: an plurium generum uites habendæ ſint, eǽque ſeparatæ, & diſtinctæ ſpecialiter, an confuſæ, & miſtæ cateruatim. Prius diſſeremus de eo, quod primum propoſuimus.

Quot genera uitium ponenda ſint. CAP. XX.

Prudentis igitur agricolæ eſt uitem, quam præcipuè probauerit, nulla interueniente alterius notæ ſtirpe conſerere, numerúmque quammaximum eius ſemper augere.
110 Sed prouidentis eſt diuerſa quoque genera deponere. neque enim unquam ſic mitis, ac temperatus eſt annus, ut nullo

incommodo uexet aliquod uitis genus. ſiue enim ſiccus eſt, id quod humore proficit, contriſtatur: ſeu pluuius, quod ſiccitatibus gaudet: ſeu frigidus & pruinoſus, quod non eſt patiens uredinis: ſeu feruens, quod uaporem non ſuſtinet.

Ac ne nunc mille tempeſtatum iniurias perſequar, ſemper eſt aliquid, quod uineas offendat. igitur ſi unum genus ſeuerimus, cum id acciderit, quod ei noxium eſt, tota uindemia priuabimur. neque enim ullum erit ſubſidium, cui diuerſarum notarū ſtirpes non fuerint. At ſi uarij generis uineta fecerimus, aliquid ex ijs inuiolatum erit, quod fructum perferat: nec tamen ea cauſa nos debet compellere ad multas uitium uarietates, ſed quod iudicauerimus eximium genus, id, quantæ multitudinis poſſumus, efficiamus: quod deinde proximum à primo: tum quod eſt tertiæ notæ uel quartæ, quódque eatenus uelut lectarum quoddam contenti ſimus tetartæo. ſatis eſt enim per quatuor uel ſummum quinque genera uindemiæ fortunā opperiri. De altero quod mox propoſuerā, nihil dubito, quin per ſpecies digerendæ uites, deponendǽque ſint in proprios hortos ſemutis, ac decumanis diſtinguendæ: nec quod ipſe potueram à meis familiaribus obtinere, ut ante me quiſquam eorum, qui quammaxime id probauerit, effecerit. Eſt enim omnium ruſticorum operum difficillimum, quia & ſummam diligentiam legendis deſiderat ſeminibus, & nonnihil diſcernendis: in quo maxima plerunque felicitate, & prudentia opus eſt, ſed interdum (quod ait diuinus auctor Plato) rei nos pulchritudo trahit, uel ea conſectandi, quæ propter infirmitatem commortalis naturæ conſequi nequeamus. Iſtud tamen, ſi ætas ſuppetat, & ſcientia, facultáſque cum uolūtate congruant, non ægerrime perficiemus: quanuis non omnino minimo ætatis ſpatio perſeue- 121

randũ ſit,ut magnus numerus per aliquot annos diſcerna
tur. neque enim omne tempus permittit eius rei iudicium.
nam uites,quæ propter ſimilitudinem coloris, aut trunci,
flagellorúmue dignoſci nequeunt , maturo fructu folijſque
declarantur:quam tamen diligentiam niſi per ipſum pa-
tremfamiliâs exhiberi poſſe non affirmauerim. nam cre-
didiſſe uillico,uel etiam uinitori ſecordis eſt,cum quod lon
ge ſit facilius,adhuc perpauciſſimis agricolis contigerit,ut
nigri uini ſtirpe careant, quamuis color uuæ poſſit uel ab
imprudentiſſimo deprehendi.

Vtrum diſtinctis generibus uitium horti conſe-rendi ſint. CAP. XXI.

Illa tamen una mihi ratio ſuppetit, celerrime quod
propoſuimus efficiendi,ſi ſint ueteranæ uineæ,ut ſepara-
torum ſurculorum cuiuſque generis ſingulos hortos inſe-
ramus,ſic paucis annis multa nos millia malleolorum ex
inſitis percepturos, atque ita diſcreta ſemina per regiones
conſituros,nihil dubito. eius porro faciendæ rei nos utili-
tas multis de cauſis compellere poteſt: & ut à leuioribus
incipiam,primum quòd ad omnem rationem uitæ,non ſo
lum agricolationis,ſed cuiuſq; diſciplinæ,prudẽtem dele-
ctant impenſius ea,quæ proprijs generibus diſtinguntur,
quàm quæ paſſim uelut abiecta,& quodã aceruo confuſa
ſunt. Deinde quòd uel alieniſſimus ruſticæ uitæ,ſi in agrũ
tempeſtiue conſitum ueniat,ſumma cum uoluptate naturæ
benignitatẽ miretur, cum iſtinc bituricæ fructibus opimæ,
hinc pares ijs beluolæ reſpondent: illinc arcellæ,rurſus il
linc ſpioniæ,baſilicæue conueniãt,quibus alma tellus an-
nua uice(uelut æterno quodã puerperio)læta, mortalibus
diſtenta muſto demittit ubera. Inter quæ fauẽte Libero fœ
122 tis palmitibus,uel generis albi,uel flauentis,ac rutuli, uel

purpureo nitore micantis, undique uerſicoloribus pomis grauidus colluceat autumnus. Sed hæc quanuis plurimum delectent, utilitas tamen uincit uoluptatem. Nã & paterfamiliâs libẽtius ad ſpectaculum rei ſuæ quanto eſt ea luculentior deſcendit, & quod de ſacro numine poeta dicit,

Et quocunque deus circum caput egit honeſtum.

Verùm quocunque domini præſentis oculi frequenter acceſſere, in ea parte maiorem in modum fructus exuberat. Sed omitto illud quod in deſcriptis etiam uitibus contingere poteſt: illa quæ ſunt maxime ſpectanda, perſequar. Diuerſæ notæ ſtirpes nec pariter defloreſcunt, nec ad maturitatem ſimul perueniunt. Quam ob cauſam, qui ſeparata generibus uineta non habet, patiatur alterum incommodum neceſſe eſt, ut aut ſerum fructum cum præcoque eleuet, quæ res mox acorem facit, aut ſi maturitatem ſerotini expectet, amittat uindemiam præcoquem, quæ plerunque populationibus uolucrum, pluuiiſq; aut uentis laceſſita dilabitur. Si uerò interiectibus capere cuiuſque generis fructũ aueat, primùm neceſſe eſt, ut uindemiatorũ apleam ſubeat: neque enim ſingulis totidẽ antiſtites dare poteſt, qui obſeruent, quique præcipiant, ne acerbæ uuæ cum maturis demetantur: deinde etiam quarum uitium maturitas competit, cum diuerſæ notæ ſint, melioris guſtus ab deteriore corrumpitur, confuſúſque in unum multarum ſapor, uetuſtatis impatiẽs fit: atque ideo neceſſitas cogit agricolam muſti annonam expedire, cum plurimum pretio accedat, ſi uenditio uel in annum, uel in æſtatem certe deferri poſſit. Iam illa generum ſeparatio ſummam commoditatem habet, quòd uinitor ſuam cuique facilius putationem reddet, cum ſcit cuius notæ ſit hortus, quem deputet: idque in uineis non cõſemineis obſeruari difficile eſt, quia

maior pars putationis per id tempus adminiſtratur, quo
123 *uitis neque folium notabile gerit: ac multum intereſt, pluréſne an pauciores materias pro natura cuiuſque ſtirpis uinitor ſummittat, prolixíſue flagellis incitet, an anguſta putatione uitem coerceat. Quin etiam quam cæli partem ſpectat genus quodque uineti plurimũ refert: neque enim omni calido ſtatu, nec rurſus frigido lætatur, ſed eſt proprietas in ſurculis, ut aliȷ meridianò axe conualeſcant, quia rigore uitiantur: aliȷ Septentrionem deſiderent, quia contriſtentur æſtu: quidam temperamento lætentur Orientis, uel Occidentis. Has differentias ſeruat pro ſitu, & poſitione locorũ, qui genera per hortos ſeparat. Illam quoque non exiguam ſequitur utilitatem, quòd & laborem uindemiæ minorem patitur, & ſumptum. Nam & quæ matureſcere incipiunt, tempeſtiue leguntur, & quæ nondum maturitatem ceperunt uuæ, ſine diſpendio differuntur. Nec pariter uetus, atque tempeſtiuus fructus præcipitat uindemiam, cogítque plures operas quãtocunque pretio conducere. Iam & illud magnæ dotis eſt poſſe guſtum cuiuſque generis non miſtum, ſed uere merum condere, ac ſeparatim reponere, ſiue eſt ille bituricus, ſeu baſilicus, ſeu ſpionicus. quæ genera cũ ſic diuiſa ſunt, quia nihil interuenit diuerſæ naturæ, quod repugnet, per potus tamen nobilitãtur. neque enim poſt annos quindecim, uel paulò plures deprehendi poteſt ignobilitas in guſtu: quoniam ferè omne uinum poſt id tempus eam qualitatẽ ſortitur, ut uetuſtate acquirat bonitatem. Quare, ut dicere inſtituimus, utiliſſima eſſ generum diſpoſitio, quam ſi tamen obtinere non poſſis, ſecunda eſt ratio, ut diuerſæ notæ non alias cõſeras uites, quàm quæ ſaporem conſimilem, fructúmque maturitatis eiuſdem præbeant. Potes iam (ſi te cura po-*

morũ tangit) ultimis ordinibus in ea uineti fine, quæ ſubiacet ſeptentrionibus, ne cum increuerint, obumbrent cacumina ficorum, pirorúmue, & malorum depangere, quæ uel in ſeras interpoſito biẽnij ſpatio, uel ſi generoſa ſint, adulta transſeras. Hæc de poſitione uinearũ. Supereſt pars antiquiſſima, ut præcipiamus etiam cultus earum, de quibus ſequenti uolumine pluribus diſſeremus. 124

L. IVN. MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIB. IIII.

Contra opinionem Attici, & Celſi non eſſe ſatis altos ſcrobes bipedaneos uineaticis ſeminibus. CAP. I.

C VM *de uineis conſerendis librum à me ſcriptum Publi Siluine cõpluribus agricolationis ſtudioſis relegiſſes, quoſdã repertos eſſe ais, qui cætera quidem noſtra præcepta laudaſſent, unum tamen atque alterum reprehendiſſent: quippe ſeminibus uineaticis nimium me profundos cenſuiſſe fieri ſcrobes adiecto dodrante ſuper altitudinem bipedaneam, quàm Celſus & Atticus prodiderant, ſinguláſque uiuiradices ſingulis adminiculis parum prudenter contribuiſſe, cum permiſerint ijdem illi auctores minore ſumptu gemmis diductis duo continua per ordinem ueſtire pedamẽta: quæ utraque ambiguam magis habent æſtimationem, quàm ueram. Etenim (ut quod prius propoſui, prius refellam) ſi contenti bipedanea ſcrobe futuri ſumus, quid ita cenſemus altius*

115 paſtinare tam humili menſura uitē poſituri? Dicet aliquis, ut ſit inferior tenera ſubiacens terra, quæ non arceat, nec duricie ſua repellat nouas irrepētes radiculas. Iſtud quidem contingere poteſt etiam ſi ager bipalio moueatur, & deprimantur ſemina in regeſto, quod eſt fermētatum, plus dupondio ſemiſſe. nam ſemper in plano refuſius egeſta humus tumidior eſt, quàm gradus ſoli crudi: nec ſane poſitio ſeminum ſibi altum cubile ſubſterni deſiderat. Verum abunde eſt ſemipedaneā conſitis reſolutam uitibus terram ſubijcere, quæ uelut hoſpitali, atque etiam materno ſinu recipiat incrementa uirentiū. Exemplum eius rei capiamus in arbuſto, ubi cum ſcrobes defodimus, admodū exigui pulueris uiuiradici ſubijcimus. Verior igitur cauſa eſt, depreſſius paſtinandi, quoniam iugata uineta melius conſurgūt altioribus demiſſa ſcrobibus. nam bipedanei uix etiam prouincialibus agricolis approbari poſſunt, apud quos humili ſtatu uitis plerunque iuxta terrā coercetur. Cúmque iugo deſtinatur, altiore fundamento ſtabilienda ſit, & ſi modo ſcandit excelſius, plus adiumenti, terræq; deſiderat. Et ideo in maritandis arboribus nemo minorem bipedanea ſcrobem uitibus comparat. Cæterum illa parū proſunt agricolarū ſtudio præcipua commoda humilis poſitionis, quòd & celeriter adoleſcant ſemina, quæ non fatigantur multo ſoli preſſa pondere, fiántque uberiora, quæ leuiter ſuſpenſa ſunt. Nam utraque iſta Iulij Attici ratio conuincitur exemplo arbuſtiuæ poſitionis, quæ ſcilicet multo ualidiorem, fertiliorémq; ſtirpem reddit, quod nō facerent, ſi non laborarēt altius demerſa ſemina. Quid, quòd repaſtinata humus, dū eſt recens ſoluta laxáque, uelut fermento quodam intumeſcit? cum deinde non longiſſimam cepit uetuſtatem, condenſata ſubſidit, ac uelut innatantes

radices uitium ſummo ſolo deſtituit? Hoc autem minus accidit noſtræ ſationi, in qua maiore menſura uitis demittitur. Nã quòd in profundo ſemina frigore laborare dicuntur, nos quoque non diffitemur. Sed non eſt dupõdij & dodrantis altitudo, quæ iſtud efficere poſſit, cum præſertim, quod paulò ante retulimus, depreſſior arbuſtiuæ uitis ſatio tamen effugiat prædictum incommodum.

Non oportere unius uiuiradicis duos palos ueſtire, ſed ſingula ſemina ſingulis adminiculis eſſe contribuenda. CAP. II.

Alterum illud, quòd minori impenſa duos palos unius ſeminis flagellis cenſent maritari, falſum eſt. Siue enim caput ipſum demortuum eſt, duo uiduantur ſtatumina, & mox uiuiradices totidem ſubſtituendæ ſunt, quæ numero ſuo rationem cultoris onerant. ſiue uiuit, & ut ſæpe uenit, uel nigri eſt generis uel parum fertilis, non in uno, ſed in pluribus pedamentis fructus claudicat: quanquam etiam generoſæ ſtirpis uitem ſic in duos palos diuiſam rerum ruſticarum prudẽtiores exiſtimant minus fertilem fore, quia cratem factura ſit. Et idcirco ueteres uineas mergis propagare potius, quàm totas ſternere idem ipſe Atticus præcipit: quòd mergi mox facilè radicantur. ita ut quæque uitis ſuis radicibus tanquã proprijs fundamentis innitatur. Hæc autem, quæ toto proſtrata corpore cum inferius ſolũ quaſi cãcellauit, atque irretiuit, cratem facit, & pluribus radicibus inter ſe connexis angitur, nec aliter quàm ſi multis palmitibus grauata deficit. Quare per omnia prætulerim duob' potius ſeminibus depoſitis, quàm unico periclitari, nec id uelut compendiũ conſectari, quod in utranque partem lõge maius afferre poſſit di-

ſpendium. Sed iam prioris libri diſputatio repetit à nobis
127 11 promiſſum ſequentis exordium.

Nouam conſitionem uineæ, niſi magna, & aſſidua cultura adiuuetur, celeriter interire. CAP. III.

In omni genere impenſarum (ſicut ait Græcinus) plerique noua opera fortius auſpicantur, quàm tuentur perfecta. Nam quidam, ut inquit, ab inchoato domos extruũt, nec perædificatis cultum adhibent. Nonnulli ſtrenuè fabricant nauigia, nec conſummata perinde inſtruunt armamentis miniſtriſque: quoſdam emacitas in armentis, quoſdam exercet in comparandis mancipijs: ſed ijſdem tuẽdis, nulla cura tangit. Multi etiã beneficia quæ in amicos contulerunt, leuitate deſtruunt. Ac ne iſta Siluine miremur, liberos ſuos nonnulli nuptijs uotíſque quæſitos auarè nutriunt, nec diſciplinis, aut cæteris corporis excolunt inſtrumentis. Quid ijs colligitur? ſcilicet plerunque ſimili genere peccari etiam ab agricolis, qui pulcherrime poſitas uineas antequam pubeſcant, uarijs ex cauſis deſtituũt. Alij ſumptum annuum refugientes, & hunc primũ reditum certiſſimum exiſtimantes impẽdere nihil, quaſi plane fuerit neceſſe uineas facere, quas mox auaritia deſerent. Nonnulli magna potius, quàm culta uineta poſſidere pulchrum eſſe ducunt. Cognoui iam plurimos, qui perſuaſum haberent, agrum bonis, ac malis rationibus colendum. At ego, cum omne genus ruris, niſi diligenti cura, ſcitéque exerceatur, fructuoſum eſſe non poſſe iudicem, tum uel maxime uineas. Res enim eſt tenera, infirma, iniuriæ maxime impatiens, quæ plerunque nimio labore, & ubertate conſumitur peritque, ſi modum non adhibeas, fœcunditate ſua. Cum tamen aliquatenus ſe confirmauit: & ueluti iuuenile robur accepit, negligentiam ſuſtinet. Nouella

uerò, dum adoleſcit, niſi omnia iuſta perœperit, ad ultimam redigitur maciem, & ſic intabeſcit, ut nullis deinœps impenſis recreari poſſit. Igitur ſumma cura ponenda ſunt quaſi fundamenta, & ut membra infantium à primo ſtatim die conſitionis formãda: quod niſi fecerimus, omnis impenſa incaſſum recidat, nec prætermiſſa cuiuſque rei tempeſtiuitas reuocari queat. Experto mihi crede Siluine, bene poſitam uineã boniqne generis, & bono cultore nunquam non cum magno fœnore gratiam reddidiſſe. Idque non ſolum ratione, ſed etiam exẽplo nobis idem Græcinus declarat eo libro, quem de uineis ſcripſit, cum refert ex patre ſuo ſæpe ſe audire ſolitum, Paridium quendam Veterenſem uicinum ſuum duas filias, & uineis conſitum habuiſſe fundum, cuius partem tertiam nubenti maiori filiæ dediſſe in dotem, ac nihilo minus æquè magnos fructus ex duabus partibus eiuſdem fundi percipere ſolitum. Minorem deinde filiam nuptui collocaſſe in dimidia parte reliqui agri. nec ſic ex priſtino reditu detraxiſſe. Quo quid conijcit? niſi melius ſcilicet poſtea cultam eſſe tertiam illam fundi partem, quàm antea uniuerſam.

Proſterni uitem in ſcrobẽ, & recuruatam uſque ab imo ſolo rectam calamo applicari oportere. CAP. IIII.

Et nos igitur, Publi Siluine, magno animo uineas ponamus, ac maiore ſtudio colamus. quarum conſitionis ſola illa commodiſſima ratio eſt, quam priore tradidimus exordio, ut facta in paſtinato ſcrobe, tota uitis à media ferè parte ſulci proſternatur, & ad frontem eius ab imo uſque recta materies erigatur, calamóque applicetur. id enim præcipue obſeruandum eſt, ne ſimilis ſit alueo ſcrobs, ſed ut expreſſis angulis uelut ad perpendiculum frontes eius

129 *dirigantur. Nam uitis ſupina, & uelut recumbens in al-
ueo depoſita, poſteaquam ablaqueatur uulneribus obno-
xia eſt. Nam dum exaltare fortius orbem ablaqueationis
foſſor ſtudet, obliquam uitem plerunque ſauciat, & non-
nunquam præcîdit. Meminerimus ergo uſque ab imo ſcro
bis ſolo rectum adminiculo ſarmentum applicare, & ita
in ſummum perducere. Tum cætera, ut priore libro præce
pimus. Ac deinde duabus gẽmis ſuper extantibus terram
coæquare. Deinde malleolo inter ordines poſito crebris foſ
ſionibus paſtinatum reſoluere, atque in pulverem redige-
re. Sic enim malleoli, & uiuiradices, & reliqua ſemina,
quæ depoſuerimus, conualeſcent, ſi mollis, ac tenera humus
nullis herbis irrepentibus humorem ſtirpibus præbuerit:
nec duritia ſoli nouellas adhuc plantas uelut arcto uin-
culo compreſſerit.*

À conſitione omnibus menſibus fodiendum, & curandum ne herbæ naſcantur. CAP. V.

*Numerus autem uertendi ſoli bidentibus (ut uerum
fatear) definiendus non eſt, cum quanto crebrior ſit, plus
prodeſſe foſſionem conueniat. Sed quoniam impenſarum
ratio modum poſtulat, ſatis pleriſque uiſum eſt, ex Calen-
dis Martijs uſque in Octobres trigeſimo quoque die no-
uella uineta confodere, omnéſque herbas, & præcipue gra
mina extirpare, quæ niſi manu eliguntur, & in ſummum
reijciuntur, quantulacunque parte adobruta ſunt, reuiui-
ſcunt, & uitium ſemina ita perurunt, ut ſcabra, atque re-
torrida efficiant.*

De pampinatione malleolis, & uiuiradicibus facienda. CAP. VI.

*Ea porro ſiue malleolo, ſeu uiuiradice depoſuimus, o-
ptimum eſt ab initio ſic formare, ut frequenti pampina-*

tione ſuperuacua detrahantur: nec patiamur plus quàm
in unam materiam uires, & omne alimentum conferre. pri
mò tamen bini pãpini ſummittuntur, ut ſit alter ſubſidio,
ſi alter fortè deciderit. Cum deinde paulũ induruere uir- 130
gæ, tum deteriores ſingulæ detrahũtur. Ac ne quæ relictæ
ſunt procellis uentorum decutiantur, molli, & laxo uincu-
lo adſurgentes ſubſequi conueniet, dũ clauiculis ſuis quaſi
quibuſdã manibus adminicula comprehẽdãt. Hoc ſi ope-
rarũ penuria facere prohibet in malleolo, quem & ipſum
pampinare cenſemus: at certè in ordinarijs uitibus utique
obtinendũ eſt, ne pluribus flagellis emacientur, niſi ſi pro-
paginibus futuris proſpiciemus: ſed ut ſingulis materijs ſer
uiant, quarum incrementa eligere debebimus, applicato
longiore adminiculo, per quod prorepant in tantum, ut ſe-
quẽtis anni iugum exuperent, & in fructum curuari poſ
ſint. Ad quam menſurã cum increuerint, cacumina infrin
genda ſunt, ut potius craſſitudine conualeſcant, quàm ſu-
peruacua longitudine attenuentur. Idẽ tamen ſarmentum,
quod in materiam ſubmittimus, ab imo uſque in tres pe-
des & ſemiſſem pãpinabimus, & omnes eius intra id ſpa
tium nepotes enatos ſæpius decerpemus. Quicquid deinde
ſuprà germinauerit, intactum relinqui oportebit. magis e-
nim conueniet proximo autumno falce deputari ſuperio-
rem partem, quàm æſtiuo tempore pampinari: quoniam
ex eo loco, unde nepotem ademeris, confeſtim alterum fun
dit: quo enato, nullus relinquitur oculus in ipſa materia,
qui ſequenti anno cum fructu germinet.

Tempeſtiuam eſſe pampinationem, qua digito palmites deijciuntur. CAP. VII.

Omnis autem pampinationis ea eſt tempeſtiuitas, dũ
adeò teneri palmites ſunt, ut leui tactu digiti decutian-

tur. Nam ſi uehementius induruerint, aut maiore niſu con
131 uellēdi ſunt, aut falce deputandi: quod utrūque uitandum eſt. alterum quia lacerat matrem, ſi reuellere coneris. alterū quia ſauciat, quod in uiridi, & adhuc ſtirpe immatura fieri noxium eſt. Neque enim eatenus plaga conſiſtit, qua ueſtigiū fecit acies: ſed æſtiuis caloribus falce uulnus penitus impreſſum, latius marceſcit ita, ut non minimam partem de ipſo matris corpore enecet. Atque ideo ſi iā caulibus duris falcem adhibere neceſſe eſt, ij paululum ab ipſa matre recidendi, & uelut reſeces relinquēdi ſunt, qui caloris excipiant iniuriam, eatenus qua naſcuntur à latere palmitis. ultrà enim non ſerpit uaporis uiolentia. In malleolo ſimilis ratio eſt pampinandi, & in longitudinem eliciendi materiam, ſi eo uelimus adminiculo uti, quod ego ſæpe feci: ſed ſi propoſitum eſt utique recidere, ut bino potius utamur, cum ad unum pampinum iam redegeris, & ipſe exceſſerit pedalem longitudinem, decacuminare conueniet, ut in ceruicem potius confirmetur, & ſit robuſtior. Atque hæc poſitorum ſeminum prima cultura eſt.

Per autumnum ablaqueandam eſſe uineam. CAP. VIII.

Sequens deinde tempus (ut prodidit Celſus, & Atticus, quos in re ruſtica maximè noſtra ætas probauit) ampliorem curam depoſcit. Nam poſt Idus Octobris priuſquam frigora inuadant, uitis ablaqueanda eſt, quod opus adopertas oſtendit æſtiuas radiculas, eáſque prudēs agricola ferro decîdit. Nam ſi paſſus eſt conualeſcere, inferiores deficiunt, atque euenit, ut uinea ſumma parte terreni radices agat, quæ & frigore infeſtentur, & caloribus maiorem in modum æſtuent, ac uehementer ſitire matrem in ortu caniculæ cogant. Quare quicquid intra ſeſquipe-

dem natum eſt, cũ ablaqueaueris, recidendum eſt. Sed *huius non eadem ratio eſt, quæ amputandi, quæ traditur in ſuperiori parte uitis.* Nam *minime adleuanda plaga eſt,* 132
minimèque applicandum ferramentum ipſi matri: quoniã ſi iuxta truncum radicem præcideris, aut ex cicatrice plures enaſcentur, aut hiemalis, quæ ex pluuijs conſiſtit in lacuſculis ablaqueationis aqua brumæ congelationibus noua uulnera peruret, & ad medullam penetrabit: quod ne fiat, recidere ab ipſo codice inſtar unius digiti ſpatio conueniet, atque ita radiculas præcidere: quæ ſic adẽptæ non amplius pullulant, & à cætera noxa truncum defendũt. Hoc *opere cõſummato, ſi eſt hiems in ea regione placida, patens uitis relinquenda eſt: ſin uiolentior id facere nos prohibet, ante* Idus Decembris *prædicti lacuſculi æquandi ſunt.* Si *uerò etiam prægelida frigora regionis eius ſuſpecta erũt, aliquid fimi, uel, ſi eſt commodius, columbini ſtercoris, aut in hũc uſum præparatæ ueteris urinæ ſenos ſextarios, antè quàm uitem adobruas, radicibus ſuperfundes.* Sed *ablaqueare omnibus autumnis oportebit, primo quinquennio, dum uitis conualeſcat: ubi uerò truncus adoleuerit, ferè triennio intermittendus eſt eius operis labor.* Nam *& minus ferro crura uitium læduntur, nec tam celeriter radiculæ inueterato iam codice enaſcuntur.*

Quemadmodum ablaqueata uinea putetur. CAP. IX.

Ablaqueationẽ deinde ſequitur talis putatio, ut ex præcepto ueterum auctorum uitis ad unam uirgulam reuocetur, eáque recidatur duabus gemmis iuxta terram relictis. Quæ putatio non debet ſecundum articulum fieri, ne reformidet oculus: ſed medio ferè internodio ea plaga obliqua falce fit, ne ſi tranſuerſa fuerit cicatrix, cæleſtem ſu-

perincidentem aquam contineat. Sed nec ad eam partem, qua eſt gemma, uerùm ad poſteriorem declinatur, ut
133 in terrã potius deuexa, quàm in germen delacrymet. Nãque defluens humor cæcat oculum, nec patitur frõdeſcere.

Quod ſit optimum tẽpus putandi. CAP. X.

Putandi autem duo ſunt tempora: melius autem (ut ait Mago) uernum, antè quàm ſurculus progerminet, quoniam humoris plenus facilem plagam, & leuem, & æqualem accipit, nec falci repugnat. Hunc autem ſecuti ſunt Celſus & Atticus. Nobis neque anguſta putatione coercenda ſemina uidentur, niſi ſi admodum inualida ſunt: neque utique uerno recidenda. Sed primo quidem anno, quo ſunt poſita, frequentibus foſſionibus, omnibus menſibus dum frõdent, ac pampinationibus adiuuanda ſunt, ut robur accipiant. Nec plus quàm uni materiæ ſeruiant, quam ut educauerint, autumno, uel uere ſi magis competit, abradenda, & nepotibus, quos pampinator in ſuperiore parte omiſerat, liberanda cenſemus, atque ita in iugum imponenda. Ea enim leuis, & recta ſine cicatrice uinea eſt, quæ ſe primi anni flagello ſupra iugum extulit. quod tamen apud paucos agricolas, & raro contingit. Ideóque prædicti auctores primitias uitis reſecare cenſuerunt. Sed nec utique uerno omnibus regionibus melior putatio eſt. nam ubi cælum frigidum eſt, ea ſine dubio eligenda eſt. Vbi uero aprica loca ſunt, molléſque hiemes, optima, & maxime naturalis eſt autumnalis: quo tempore diuina quadã lege, & æterna fructum cum fronde ſtirpes deponunt.

Quomodo malleolus reſecandus ſit. CAP. XI.

Hoc facere, ſiue uiuiradicem, ſiue malleolum conſeueris, cenſeo. nam illam ueterem opinionem damnauit uſus,

non eſſe ferro tangendos anniculos malleolos, quòd aciem reformident: quod fruſtra Virgilius, & Saſerna, Stolonéſque, & Catones timuerunt: qui non ſolùm in eo errabant, 134
quòd primi anni capillamenta ſeminum intacta patiebantur, ſed & poſt biennium cum uiuiradix recidenda erat, omnem ſuperficiē amputabant ſolo tenus iuxta ipſum articulum, ut è duro pullularet. nos autem magiſter artium docuit uſus primi anni malleolorum firmare incrementa, nec pati uitem ſuperuacuis frondibus luxuriantem ſilueſcere: nec rurſus in tantum coercere, quantum antiqui præcipiebant, ut totam ſuperficiem amputemus. nam id quidem maxime contrarium eſt. Primùm quòd cum ad terram decideris, ſemina (uelut intolerabili affecta uulnere) pleraque intereunt, & nonnulla etiam, quæ pertinaciter uixerunt, minus fœcundas materias afferunt: ſiquidem è duro quæ pullulant, omnium confeſſione, pampinaria ſæpiſſimè fructu carent. Media igitur ratio ſequenda eſt, ut neque ſolo tenus malleolū recidamus, nec rurſus in longiorē materiam prouocemus: ſed annotato ſuperioris anni pollice, ſupra ipſam commiſſuram ueteris ſarmenti unam, uel duas gemmas relinquemus, ex quibus germinet.

Quemadmodum pedanda ſit uinea, & de canterio. CAP. XII.

Putationem ſequitur iam pedandæ uineæ cura: uerùm hic annus nondū uehementem palum, aut ridicam deſiderat: notatum eſt enim à me plerunque teneram uineam melius adminiculo modico, quàm uehementi palo adquieſcere. itaque aut ueteres (ne nouæ radicem agant) arūdines binas ſingulis uitibus applicabimus, aut ſi regionis conditio permittit, uetera deponemus haſtilia, quibus adnectantur ſingulæ tranſuerſæ perticæ in imam partem ordinis:

quod genus iugi canterium uocant ruſtici:plurimum id re-
fert eſſe,quod paulùm infra curuationem uitis prorepens
pampinus ſtatim apprehendat, & in tranſuerſa potius
135 ſe fundat,quàm in edita, uentóſque facilius ſuſtineat ſub-
nixus canterio. Idque iugum intra quartum pedem con-
ueniet alleuari, dum ſe uinea corroboret in pedationem.

Quomodo uitis alliganda ſit. CAP. XIII.

Deinde ſequitur alligator,cuius officium eſt,ut rectam uitem producat in iugum, quæ ſiue iuxta palum eſt poſita, ut quibuſdam placuit auctoribus, obſeruare debebit, qui adnectit,ne in alliganda materia flexum pali (ſi fortè curuus eſt)ſequendum putet.nam ea res uncam uitem facit:ſiue(ut Attico,& nonnullis alijs agricolis uſum eſt)inter uitem & palum ſpatium relinquetur, quod nec mihi diſplicet. Recta arundo adiungenda ſtirpi eſt, & ita per crebra retinacula in iugum perducẽda.Vinculi genus quale ſit,quo religantur ſemina, plurimum refert. Nam dum nouella uinea eſt, quàm molliſſimo nectenda eſt: quia ſi uiminibus ſalicis,aut ulmi ligaueris, increſcens uitis ſeipſam præcidit.Optima eſt ergo geniſta,uel paludibus deſectus iuncus,aut ulua. non peſſime tamen in umbra ſiccata faciunt in hunc uſum arundinum quoque folia.

Malleolis iugum imponendum, & quàm altè canterius alleuandus ſit. CAP. XIIII.

Sed & malleolorũ ſimilis cura agẽda eſt,ut ad unam aut duas gemmas deputatis autumno,uel uere prius quàm germinent,iungentur. is, ut dixi,canterius propius à terra,quàm uitibus ordinarijs ſubmittendus eſt: neque enim editior eſſe debet pedali altitudine,ut ſit quo teneri adhuc pampini ſe capreolis illigent ſuis, ne uentis explantentur. inſequitur deinde foſſor, qui crebris bidentibus æqualiter

& minutim ſoli terga conuertat. Hanc planam foſſurã ma
xime nos probamus. nam illa, quam in Hiſpania hyber-
nam appellant, cum terra uitibus detrahitur, & in media
ſpatia, interordiniorum confertur, ſuperuacua nobis uide- 136
tur: quia iam præceſſit autumnalis ablaqueatio, quæ & nu
dauit ſummas, & ad inferiores peruenit radiculas, &
hibernos trãſmiſit imbres. numerus autẽ foſſionis, aut idẽ
eſſe debet, qui primi anni, aut una minus. nam utique fre-
quenter ſolum exercendum eſt, dum id incremento ſuo
uites inumbrent, nec patiantur herbam ſubcreſcere. Pam-
pinationis eadem debet eſſe ratio huius anni, atque prio-
ris. adhuc enim compeſcenda, quaſi pueritia ſeminum eſt,
nec plus quàm in unum flagellum eſt ſubmittenda: tanto
quidem magis, quòd tenera eius ætas non ſuſtinet, & fæ-
tu, & materijs onerari.

Quemadmodum nouella uinea frequentanda ſit, & propagines faciendæ ſint. CAP. XV.

Sed cum anniculа, menſiúmque ſex ad uindemiam perducta eſt, ſublato fructu protinus frequentanda eſt, & præſidiarij malleoli propagandi ſunt, qui in hunc uſum fuerant depoſiti: uel ſi ne hi quidẽ ſunt, ex ordinaria uite in alterum palum mergus eſt attrahẽdus. nam plurimum intereſt, adhuc noua conſitione, pedamen omne ueſtiri: nec mox uineam tum ſubſeri, cum fructus capiendus eſt. Mergi genus eſt, ubi ſupra terram iuxta adminiculũ uitis curuatur, atque ex alto ſcrobe ſummerſa perducitur ad uacantem palum: tum ex arcu uehementer citat materiam, quæ protinus applicata ſuo pedamento ad iugũ euocatur. Sequẽte deinde anno inſecatur ſuperior pars curuaturæ, uſque ad medullam, ne totas uires matris propagatum flagellum in ſe trahat, & ut paulatim condiſcat ſuis radici-

*bus ali:bima deinde præciditur proxime palmam, quæ ex
arcu ſummiſſa eſt . & id,quod à matre abſciſſum recens
157 erit,confeſtim altè circunfoditur, & ſcrobiculo facto ad i-
mum ſolum præciditur,adobruitúrque,ut & radices deor
ſum agat, nec ex propinquo negligenter in ſumma terra
reſectũ progerminet.Tempus autem non aliud magis ido
neum eſt hunc mergum amputandi,quàm ab Idib.Octob.
in Idus Nouemb. ut hibernis menſibus ſuas radices con-
firmet.nam ſi uere id fecerimus,quo gemmare palmites in-
cipiunt,matris alimentis ſubitò deſtitutus langueſcit.*

Quo tempore uiuiradix tranſferenda ſit.

CAP. XVI.

Eadem ratio eſt in tranſferendo malleolo. nam in ſecundo autumno,ſi cæli,& loci qualitas patitur,commodiſſime poſt Idus Octobris exemptus conſeritur:ſin autem aliqua terræ,uel aeris repugnat iniuria, tempeſtiuitas eius in proximum uer differtur. neque diutius in uineis relinquendus eſt, ne ſoli uires abſumat : & ordinaria ſemina infeſtet : quæ quanto celerius liberata ſunt conſortio uiuiradicum,tanto facilius conualeſcunt. at in ſeminario licet trimam,atque etiam quadrimam uitem reſectam, uel anguſtè putatam cuſtodire : quoniam non conſulitur uindemiæ. Cum menſem trigeſimum exceſſerit poſita uinea, id eſt tertio autumno uehementioribus ſtatuminibus ſtatim impedãda eſt,idque non ut libet, aut fortuitò faciendum. nam ſiue prope truncum defigitur palus,pedali tamen ſpatio recedendum eſt, ne aut premat,aut radicem uulneret, & ut foſſor ab omni parte ſemina circunfodiat: iſque palus ſic ponendus eſt,ut frigorum,& Aquilonum excipiat uiolentiam, uitémque protegat. ſiue medio interordinio pangetur, uel defodiendus eſt, uel prius paxillo perforato

ſolo,altius adigendus,quò facilius & iugum,& fructum
ſuſtineat.Nam quanto propius truncus cum ridica ſtatui-
tur,etiam leuiter defixa ſtabilior eſt: quoniam contingens 138
uitem mutua uice ſuſtinetur,& ſuſtinet.Statuminibus de-
inde firmiora iuga ſunt alliganda, eáq; uel ſaligneis perti
cis, uel compluribus quaſi faſciculis arundinum conne-
ctuntur,ut rigorem habeant,nec pandãtur onere fructuũ.
nam binæ iam materiæ ſingulis ſeminibus ſummittendæ
erunt:niſi ſi tamen gracilitas uitis alicuius anguſtiorẽ pu
tationem deſiderabit,cuius unus palmes,atque idem pau-
corum oculorum erit relinquendus.

Quomodo iugum faciendũ ſit. CAP. XVII.

Perticæ iugum firmius faciũt, minúſque operoſum:arũ
dines pluribus operis iugantur,quoniam & pluribus lo-
cis nectuntur:eǽque inter ſe conuerſis cacuminibus uin-
ciẽdæ ſunt,ut æqualis craſſitudo totius iugi ſit.nam ſi ca-
cumina in unum competunt, imbecillitas eius partis gra-
uata põdere iam maturũ fructum proſternit, & canibus,
feríſque reddit obnoxiũ. At cum iugum in faſcem pluribus
arũdinibus alterna cacuminum uice ordinatum eſt,ferè
quinquẽnij præbet uſum: neque enim eſt alia ratio puta-
tionis,aut cæteræ culturæ,quàm quæ primi biẽnij.nã &
autumnalis ablaqueatio ſedulò facienda,nec minus uacan
tibus palis propagines applicandæ . hoc enim opus nun-
quam intermittendũ eſt,quin omnibus inſtauretur annis.
Neque enim ea,quæ ſeruntur à nobis,immortalia eſſe poſ
ſunt: attamẽ æternitati eorũ ſic conſulimus, ut demortuis
ſeminibus alia ſubſtituamus: nec ad occidionẽ uniuerſũ
genus perduci patimur complurium annorum negligẽtia.
quinetiã crebræ foſſiones dandæ, quamuis poſſit una de-
trahi culturæ prioris anni.pampinationes quoque ſæpe

adhibendæ : neque enim ſatis eſt ſemel, aut iterum tota æſtate uiti detrahere frondem ſuperuacuã. Præcipuè autem decutienda ſunt omnia, quæ infra trunci caput eger-
139 *minauerint . item ſi oculi ſinguli ſub iugo binos pampinos emiſerint, quanuis largos fructus oſtendant, detrahẽdi ſunt eis ſinguli palmites, quò lætior, quæ ſupereſt materia conſurgat, & reliquũ melius educet fructum. poſt quadrageſimum & alterum menſem perfecta uindemia, ſic inſtituenda eſt putatio, ut ſubmiſſis pluribus flagellis, uitis in ſtellam diuidatur. Sed putatoris officium eſt pedali ferè ſpatio circa iugum uitem compeſcere, ut è capite quicquid tenerum eſt, per brachia emiſſum prouocetur, & per iugum inflexum præcipitetur, ad eam menſuram, quæ terram non poſſit contingere. Sed modus pro uiribus trunci ſeruandus eſt, ne plures palmites ſubmittantur, quàm quibus uitis ſufficere queat. ferè autẽ prædicta ætas læto ſolo, truncóque tres materias, raro quatuor deſiderat, quæ per totidem partes ab alligatore diuidi debent. nihil enim refert iugum in ſtellam decuſſari, atque diduci, niſi & palmites adiugentur. quam tamen formam non omnes agricolæ probauerunt : nam multi ſimplici ordine fuere contenti . uerùm ſtabilior eſt uinea, & oneri ſarmentorum, & fructui ferendo, quæ ex utraque parte iugo deuincta pari libramento uelut anchoris quibuſdã diſtinetur . tum etiam per plura brachia materias diffundit, & facilius eas explicat undique ſubnixa, quàm quæ in ſimplici canterio frequentibus palmitibus ſtipatur. poteſt tamen, ſi uel parum latè diſpoſita uinea, uel parum fructuoſa, cælúmque non turbidum, nec procelloſum habeat, uno iugo contenta eſſe. nam ubi magna uis, & incurſus eſt pluuiarum procellarúmque, ubi frequẽtibus aquis*

uitis labefactatur, ubi præcipitibus cliuis uelut pẽdens plu-
rima præſidia deſiderat, ibi quaſi quadrato circũfirmãda
eſt agmine. calidis uerò, & ſiccioribus locis in omnem par-
tem iugum porrigendum eſt, ut prorepentes undique pam- 140
pini iungantur, & condenſati cameræ more, terram ſi-
tientem obumbrent. contrà, frigidis, & pruinoſis regio-
nibus ſimplices ordines inſtituendi: nam & ſic facilius
inſolatur humus, & fructus percoquitur, perflatúmque ſa-
lubriorem habet: foſſores quoque liberius, & aptius ia-
ctant bidentes, meliúſq; perſpicitur à cuſtodibus fructus,
& commodius legitur à uindemiatore.

Quomodo in hortulos uineæ diuidendæ ſint.
CAP. XVIII.

Sed quando uineta placuerit ordinare, centenæ ſtirpes per ſingulos hortos ſemitis diſtinguantur: uel (ut quibuſdam placet) in ſemiiugera omnis modus dirimatur, quæ diſtinctio præter illud commodũ, quòd plus ſolis, & uenti ictibus præbet, tum etiam oculos, & ueſtigia domini (res agro ſaluberrima) facilius admittit, certámque æſtimationem in exigendis operibus præbet. neque enim falli poſſumus per paria interualla iugeribus diuiſis. Quinetiam ipſa hortulorum deſcriptio quanto eſt minoribus modulis cõſita, fatigationem ueluti minuit, & ſimul eos, qui opera moliuntur, ad feſtinandum inuitat. nam ferè uaſtitas inſtantis laboris animos debilitat. Nonnihil etiam prodeſt uires, & prouentum cuiuſque partis uinearum noſſe, ut æſtimemus, quæ magis, aut minus colenda ſint. Vindemiatoribus quoque hæ ſemitæ, & iugum, pedamentáque ſarrientibus opportunam laxitatem præbent, per quam uel fructus, uel ſtatumina portentur.

De poſitione iugi, & quatenus à terra leuandum. CAP. XIX.

De poſitione iugi quatenus à terra leuandum ſit, hoc dixiſſe abunde eſt: humillimam eſſe quatuor pedum, celſiſ-
141 ſimam ſeptem. quæ tamen in nouellis ſeminibus uitanda eſt. Neque enim hæc prima conſtitutio uinearũ eſſe debet, ſed per annorum longam ſeriem ad hanc altitudinẽ uitis perducenda eſt. Cæterum quanto humidius eſt ſolũ, & cælum, humidioréſque uenti, tanto eſt altius attollendũ iugum. Nam lætitia uitium patitur ſe celſius euagari, fructúſque ſummotus à terra minus putreſcit: & hoc uno modo perflatur uentis, qui nebulam, & rorem peſtiferum celeriter adſiccant, multúmque ad defloreſcendum, & ad bonitatem uini conferunt. Rurſus exilis terra, & accliuis torrénſque æſtu, uel quæ uehementibus procellis obnoxia eſt, humilius iugum poſcit. At ſi cuncta competunt uoto, iuſta eſt altitudo uineæ pedum quinque: nec tamen dubium, quin uites tanto melioris ſaporis præbeant muſtum, quanto in editiora iuga conſurgunt.

De cura, & modo alligandarum uitium. CAP. XX.

Pedatam uineam, iugatámque ſequitur alligatoris cura, cui antiquiſſimum eſſe debet, ut ſuprà dixi, rectam conſeruare ſtirpem, nec flexum ridicæ perſequi, ne prauitas ſtatuminum ad ſimilitudinem ſui uitem configuret. Id non ſolùm ad ſpeciem plurimum refert, ſed ad ubertatem & ad firmitatem, perpetuitatémque. Nam rectus truncus ſimilem ſui medullam gerit, per quam uelut quodam itinere ſine flexu, atque impedimento facilius terræ matris alimẽta meant, & ad ſummum perueniunt. At quæ curuæ ſunt, & diſtortæ, non æqualiter alligantur, inhiben-

tibus nodis, & ipſo flexu incurſum terreni humoris uelu-ti ſalebris, retardante. quare cum ad ſummum palum re-cta uitis extenta eſt, capiſtro conſtringitur, ne fœtu graua-ta ſubſidat, curuetúrque. tum ex eo loco quod proximum iugo ligatum eſt, brachia diſponuntur in diuerſas partes, palmǽque ſuperpoſitæ deorſum uerſus curuantur à uin-culo. itaque id quod iugo dependet, fructu impletur: rur-ſúſque curuatura iuxta uinculũ materiam exprimit. Qui-dam eam partem, quam nos præcipitamus, ſupra iugum porrigunt, & crebris uiminibus innexis continent, quos ego minimè probandos puto. Nam dependentibus palmi-tibus, neque pluuiæ, neque pruinæ, grandinéſue tantum no-cent, quantum religatis, & quaſi tempeſtatibus oppoſitis. ijdem tamen palmites prius quàm fructus miteſcant, ua-riantibus adhuc, & acerbis uuis religari debent, quo mi-nus roribus queant putreſcere, aut uentis, feríſque deua-ſtentur. Iuxta decumanũ, atque ſemitas palmites intrinſe-cus flectendi ſunt, ne prætereuntium incurſu lædãtur. & hac quidem ratione tempeſtiua uitis ad iugum perduci-tur. Nam quæ uel infirma, uel breuis eſt, ad duas gemmas recidenda eſt, quo uehementiorem fundat materiam, quæ protinus emicet in iugum.

142

Nouella uinea quomodo putanda ſit.

CAP. XXI.

Quinquennis uineæ non alia eſt putatio, quàm ut fi-guretur, quemadmodum ſuprà inſtituimus, néue ſuperua-getur. Sed ut caput trunci pedali ferè ſpatio ſit inferius iugo, quaterníſque brachijs, quæ duramenta quidam uo-cãt, diuidatur in totidem partes. Hæc brachia ſat erit in-terim ſingulis palmitibus in fructum ſummitti, donec ui-neæ iuſti ſint roboris. cum aliquot deinde annis, quaſi iu-

uenilem ætatem cœperint, quot palmites relinqui debeant, incertum eſt. Nam loci lætitia plures, exilitas pauciores deſiderat. Siquidem luxurioſa uitis niſi fructu compeſcitur, male defloreſcit, & in materiam, frondemque effunditur, infirma rurſus, cum onerata eſt, affligitur. Itaque pingui terra ſingulis brachijs licebit bina iungere flagella, nec
143 *tamen numeroſius onerare, quàm ut una uitis octo ſeruiat palmitibus: niſi ſi admodum nimia ubertas plures poſtulabit. illa enim pergulæ magis, quàm uineæ figurã obtinet, quæ ſupra hunc modũ materijs diſtenditur. nec debemus committere, ut brachia pleniora trunco ſint: uerũ aſſiduè, cum è lateribus eorũ flagella licuerit ſummittere, amputanda erunt ſuperiora duramenta, ne iugum excedant. ſed nouellis palmis ſemper uitis renouetur, quæ ſi ſatis excreuerint, iugo ſuperponantur: ſin aliqua earũ uel perfracta, uel parũ procera fuerit, locúmque idoneũ obtinebit, unde uitis anno ſequenti renouari debeat, in pollicem tondeatur, quem quidam cuſtodem, alij reſecem, nonnulli præſidiarium appellant, id eſt, ſarmentum gemmarum duarũ, uel trium, ex quo cum proceſſere fructiferæ materiæ, quicquid eſt ſuprà uetuſti brachij amputatur, & ita ex nouello palmite uitis pullulaſcit. Atque hæc ratio bene inſtitutarum uinearum in perpetuum cuſtodienda erit.*

Quemadmodum ueteranæ uineæ reſtituantur. CAP. XXII.

Si uerò aliter formatas acceperimus uineas, & multorum annorum negligentia ſuperuenerint iugum, conſiderandum erit, cuius longitudinis ſint duramina, quæ excedunt prædictam menſuram. Nam ſi duorum pedũ, aut paulo amplius fuerint, poterit adhuc uniuerſa uinea ſub iugum mitti. Si autem palus trunco eſt applicitus, is à uite

*ſummouetur, & in medio ſpatio duorum duraminum ad
lineam pangitur: tranſuerſa deinde uitis ad ſtatumen per-
ducitur, atque ita iugo ſubijcitur. At ſi duramenta eius lon
gius exceſſerint, aut in quartum, uel etiam in quintum ſta
tumen prorepſerint, maiore ſumptu reſtituentur mergis.
His nanque, quod nobis maximè placet, propagata celerri- 144
me prouenit. Hoc tamen ſi uetus, & exeſa eſt ſuperficies
trũci, maiorem: at ſi robuſta, & integra, minorem operam
deſiderat. Quippe hiberno tempore ablaqueata fimo ſa-
tiatur, anguſtéq; deputatur, & inter quartum, ac tertium
pedem à terra uiridiſſima parte corticis acuto mucrone
ferramenti uulneratur. Frequentibus deinde foſſuris ter-
ra permiſcetur, ut incitari uitis poſſit, & ab ea maximè
parte, quæ uulnerata eſt, pampinum fundere. Plerunque
autem germen de cicatrice procedit, quod ſiue lõgius pro-
ſiluerit, in flagellum ſummittitur: ſiue breuius, in pollicem:
ſiue admodum exiguum, in furunculum: is ex quolibet uel
minimo capillamento fieri poteſt. Nam ubi unius, aut al-
terius folij pampinus prorepſit è duro, dummodo ad ma-
turitatem proueniat, ſequente uere ſi non abnodatus, ne-
que abraſus eſt, uehementem fundit materiam: quæ cum
conualuit, & quaſi brachium fecit, licet tunc ſuperuaga-
tam partem duramẽti recidere, & ita reliquam iugo ſub-
ijcere. Multi ſequentes compendium temporis, tales uineas
ſupra quartũ pedem detruncant, nihil reformidantes eiuſ-
modi reſectionem: quoniam ferè plurimarum ſtirpium na
tura ſic ſe commodat, ut iuxta cicatricem nouellis frondi-
bus repulluleſcant. Sed hæc quidem ratio minime nobis
placet: ſiquidem uaſtior plaga niſi habeat ſuperpoſitã ua-
lentem materiam, qua poſſit moleſcere, ſolis halitu torre-
tur: mox deinde roribus putreſcit, & imbribus. Attamen*

cum eſt utique uinea recidenda, prius ablaqueare, deinde paulum infra terram cõuenit amputare, ut ſuperiecta humus uim ſolis arceat, & è radicibus nouellos prorumpentes caules transmittat, qui poſſint uel ſua maritare ſtatumina, uel ſiqua ſunt uidua in propinquo, propaginibus ueſtire. Hæc autem ita fieri debebunt, ſi uineæ altius po-
145 *ſitæ, nec in ſummo labentes radices habebunt, & ſi boni generis erunt. nanque aliter incaſſum dependitur opera, quoniam degeneres etiam renouatæ priſtinum ſeruabunt ingenium, atque ſumma parte terræ uix adhærebunt, & deficient antè, quàm conualeſcant. Altera ergo uinea fructuoſis potius ſurculis inſerenda erit, altera funditus extirpanda & reſerenda, ſi modo ſoli bonitas ſuadebit. at ſi cum eius uitio conſenuit, nullo modo reſtituendam cenſemus. Loci porrò uitia ſunt, quæ ferè ad internicionem uineta perducunt, macies & ſterilitas, terra ſalſa uel amara, uligo, præceps & prærupta poſitio, nimium opaca, & ſoli auerſa, ualles arenoſæ, arenoſus etiam tofus, & plus iuſto ieiunus ſabulo, nec minus terreno carens, ac nuda glarea, & ſiqua eſt proprietas ſimilis, quæ uitem non alit. Cæterum ſi uacat ijs, & horum ſimilibus incommodis, poteſt ea ratione fieri reſtibilis uinea, quam priore libro præcepimus. Illa rurſus mali generis uineta, quæ quanuis robuſta ſint, propter ſterilitatẽ fructu carent, ut diximus, emendantur inſitione facta, de qua ſuo loco diſſeremus, cum ad eam diſputationem peruenerimus.*

Quemadmodũ eædem putentur. CAP. XXIII.

Nunc quoniam parum uidemur de putatione uinearum locuti, maximè neceſſariam partem propoſiti operis diligentius perſequemur. Placet ergo ſi mitis, ac temperata permittit in ea regione quam colimus, cæli clementia, fa-

cta uindemia ſecundum Idus Octobris auſpicari putationem: cum tamen æquinoctiales pluuiæ præceſſerint, & ſarmenta iuſtam maturitatem ceperint. nã ſiccitas ſeriorem putationem facit. Sin autem cæli ſtatus frigidus, & pruinoſus hiemis uiolentiam denuntiat, in Idus Febr. hanc curã 146
differemus. Atque id licebit facere, ſi erit exiguus poſſeſſionis modus. Nam ubi ruris uaſtitas electionem nobis temporis negat, ualentiſſimam quanque partem uineti frigoribus: macerrimam uere, uel autumno: quinetiam per brumam meridiano axi oppoſitas uites, Aquiloni per uer, & autumnum deputari conueniet. Nec dubium, quin ſit horũ uirgultorum natura talis, ut quanto maturius detõſa ſint, plus materiæ: quanto ſerius, plus fructus afferant.

Quæ bonus uinitor in conſtituta iam uinea uitare aut ſequi debeat. CAP. XXIIII.

Quãdocunque igitur uinitor hoc opus obibit, tria præcipuè cuſtodiat. Primum, ut quammaxime fructui cõſulat. deinde, ut in annum ſequentẽ quamlætiſſimas iã hinc eligat materias. tum etiã, ut quamlongiſſimam perennitatem ſtirpi acquirat. Nã quicquid ex his omittitur, magnum affert domino diſpendiũ. Vitis autem cũ ſit per quatuor diuiſa partes, totidẽ cæli regiones aſpicit. Quæ declinationes cum contrarias inter ſe qualitates habeãt, uariam quoque poſtulant ordinationem pro conditione ſuæ cõſtitutionis à parte uitium. Igitur ea brachia, quæ ſeptentrionibus obiecta ſunt, pauciſſimas plagas accipere debent, & magis ſi putabuntur ingruẽtibus iam frigoribus, quibus cicatrices inuruntur. Itaque una tantummodo materia iugo proxima, & unus infra eã cuſtos erit ſummittendus, qui uitem mox in annum renouet. At è contrario per meridiem plures palmites ſubmittantur, qui laborantem matrem feruo-

ribus æſtiuis opacent, nec patiantur ante maturitatem fru
ctum inareſcere. Orientis, atque Occidentis haud ſanè ma-
147 gna eſt in putatione differentia, quoniã ſolem pari hora-
rũ numero ſub utroque axe uitis accipit. Modus itaque ma
teriarũ is erit, quem dictabit humi, atque ipſius ſtirpis læ
titia. Hæc in uniuerſum, illa per parteis cuſtodiẽda ſunt.
Nam ut ab una uite quaſi à quibuſdã fundamentis inci-
piã, ſemper circa crus dolabella dimouenda terra eſt. Et ſi
ſoboles, quam ruſtici ſuffraginẽ uocãt, radicibus adhæret,
diligenter explãtanda, ferróque alleuanda eſt, ut hibernas
aquas reſpuat. Nam præſtat ex uulnere ſobolem repulle-
ſcẽtẽ uellere, quàm nodoſam, & ſcabrã plagam relinque-
re. Hoc enim modo celeriter cicatricem ducit, illo cauatur,
atque putreſcit. Percuratis deinde quaſi pedibus crura ip
ſa, truncíque circunſpiciendi ſunt, ne aut pampinarius pal
mes internatus, aut uerucæ ſimilis ſurũculus relinquatur:
niſi ſi iugo ſuperiecta uitis, deſiderabit ab inferiore parte
reuocari. Si uerò trũci pars ſecta ſolis afflatu peraruit, aut
aquis, noxíj'ſue animalibus, quæ per medullas irrepũt, ca-
uata uitis eſt, dolabella cõueniet expurgare quicquid emor
tuum eſt: deinde falce eradi uiuo tenus, ut à uiridi codice
ducat cicatricem. Neque eſt difficile, mox alleuatas plagas
terra, quam prius amurca madefeceris, linire: nam & te-
redinem, formicámque prohibet. ſolem etiã, & pluuias ar-
cet eiuſmodi litura, propter quæ celerius coaleſcit, & fru-
ctum uiridem conſeruat. Cortex quoque aridus, fiſſúſque
per ſumma trunci depẽdens corpore tenus delibrãdus eſt,
quòd & melius uitis quaſi ſordibus liberata conualeſcit,
& minus uino fæcis affert. Iam uerò muſcus, qui more cõ-
pedis crura uitium deuincta comprimit, ſitúque & ueter-
no macerat, ferro diſtringendus, & eradendus eſt. Atque

hæc in ima parte uitis. Nec minus ea, quæ in capite ſer-
uanda ſint, deinceps præcipiãtur. Plagæ, quas in duro ui-
tis accipit, obliquæ, rotundǽque fieri debent: nã citius con- 148
ualeſcunt, & quandiu cicatricem non obduxerint, commo-
dius aquam fundunt. Tranſuerſæ plus humoris & exci-
piunt, & continent. eam culpam maximè uinitor fugito.
Sarmenta læta, uetera, male nata, cõtorta, deorſum ſpectan
tia recidito. Nouella, & fructuaria recta ſummittito. Bra-
chia tenera, & uiridia ſeruato. arida, & uetera falce
amputato. Vngues cuſtodũ annotinos reſecato. In quatuor
fermè pedes ſupra terram uitem elatam totidem brachijs
componito, quorum ſingula ſpectent decuſſati iugi partes.
tum uel unum flagellum, ſi macrior uitis erit: uel duo, ſi
plenior, brachio cuique ſummittito, eáque iugo ſuperpoſita
præcipitato. Sed meminiſſe oportebit, ne in eadem linea,
unóque latere brachij eſſe duas materias, pluréſue patia-
mur. Nanque id maximè uitẽ infeſtat, ubi non omnis pars
brachij pari uice laborat, atq; æqua portione ſuccum pro-
li ſuæ diſpenſat, ſed ab uno latere exugitur. Quo fit ut ea
uena, cuius omnis humor aſſumitur, uelut icta fulgure a-
reſcat. Vocatur etiam focaneus palmes, qui ſolet in bifurco
medius prorepere, & idcirco eum prædicto uocabulo ru-
ſtici appellant, quòd inter duo brachia, quà ſe diuidit ui-
tis, enatus uelut fauces obſidet, atque utriuſque duramenti
alimenta præripit. Hunc ergo tãquam æmulum diligenter
ijdem amputant, & abnodant, priuſquàm corroboretur. Si
tamen ita præualuit, ut alterutrum brachium afflixerit, id
quod imbecillius eſt, tollitur, & ipſe focaneus ſummittitur.
Reciſo enim brachio, æqualiter utrique parti uires mater
ſumminiſtrat. Igitur caput uitis pẽdens infra iugum conſti
tuito, unde ſe pãdant quatuor (ut dixi) brachia, in quibus

quotānis uitis renouetur, amputatis ueteribus, & ſummiſſis nouis palmitibus, quarum delectus ſcitè faciendus eſt.
149 *Nam ubi magna materiarum facultas eſt, putator cuſtodire debet, ne aut proximas duro, id eſt, à trūco, & capite uitis relinquat, aut rurſus extremas. Nam illæ minimum uindemiæ conferunt, cū exiguum fructum præbēt, ſimiles ſcilicet pampinarijs: hæ uitē exhauriunt, quia nimio fœtu onerāt, & uſque in alterū, ac tertiū palum, quod uitioſum eſſe diximus, ſe extendūt. Quare medio in brachio commodiſſimè palmæ ſummittentur, quæ nec ſpem uindemiæ deſtituāt, nec emacient ſtirpem ſuam. nōnulli fructus auidius eliciūt, extrema & media flagella ſummittendo, nec minus proximum duro ſarmentū in cuſtodem reſecando: quod faciendū, niſi permittentibus ſoli, & trunci uiribus minimè cenſeo. Nam ita ſe induunt uuis, ut nequeant maturitatem capere, ſi benignitas terræ, atque ipſius trunci lætitia non adſit. Subſidiarius, idémque cuſtos in pollicem reſecari non debet, cū palmæ, ex quibus proximi fructus ſperantur, idoneo loco ſitæ ſunt. nam ubi ligaueris eas, & in terrā ſpectantes deflexeris, infra uinculū materias exprimes. At ſi longius, quàm ritus agricolarū permittit, & à capite uitis emicuerit, & brachijs in aliena iugorum compluuia perrepſerit, cuſtodem ualidum, & quammaximum iuxta truncum duorum articulorum, uel trium relinquemus, ex quo quaſi pollice, proximo anno citata materia formetur in brachium: ut ſic reciſa uitis, ac renouata intra iugum contineatur. Sed in ſummittendo cuſtode hæc maximè ſunt obſeruanda. Primùm, ne reſupina cælū, ſed prona potius plaga terrā ſpectet: ſic enim & gelicidijs ipſa ſe protegit, & ab ſole obumbratur. deinde ne ſagittæ, ſed ungulis quidem ſimilis fiat reſectio: nā illa celerius, & latius emoritur, hæc*

tardius, & anguſtius reformidat. Quódq; etiam uſurpari uitioſiſſimè animaduerto, maximè uitandũ eſt. Nam *dum ſeruiũt decori, quo ſit breuior cuſtos, & ſimilis pollici, iuxta articulũ ſarmentum recidunt.* Id *autem plurimum officit, quoniam ſecundum plagam poſita gemma pruinis, & frigore, tũ deinde æſtu laborat.* Optimum *eſt igitur medio ferè internodio ſubſidiarium tõdere palmitem, deuexámque reſectionem facere poſt gemmam, ne (ut iam anteà diximus) ſuperlacrymet, & gemmantem cæcet oculum.* Sed *ſi reſecis facultas non erit, circunſpiciẽdus eſt furunculus, qui quamuis anguſtiſſime præciſus in modũ uerrucæ proximo uere materiam exigat, quam uel in brachium, uel in fructuarium remittamus. ſi neque is reperiatur, ſauciandа ferro eſt, atque exulceranda uitis in ea parte, qua pãmpinum ſtudemus elicere.* Iam *uerò ipſos palmites, quos uindemiæ præparamus, clauiculis, ac nepotibus liberandos magnopere cenſeo.* Sed *in ijs recidendis alia conditio eſt, atque alia in ijs, quæ procedunt è trunco, nam quicquid eſt, quod è duro prominet, uehementius applicata falce abnodatur, atque eraditur, quò celerius obducat cicatricem.* Rurſus *quicquid è tenero proceſſit, ſicut nepos, parcius detondetur: quoniam ferè coniũctam gerit ab latere gemmam, cui conſulendum eſt, ne falce deſtringatur. preſſius enim ſi abnodes applicato ferro, aut tota tollitur, aut conuulneratur: propter quod palmes, quem mox in germinatione citauerit, imbecillis, ac minus fructuoſus erit: tum etiam magis obnoxius uentis, ſcilicet quia infirmus de cicatrice prorepſerit.* Ipſius *autem materiæ, quam ſummittemus, longitudini modum difficile eſt imponere.* Plerique *tamen in tantum prouocant, ut curuata, & præcipitata per iugum nequeat terram contingere.* Nos *ſubtilius diſpicien-*

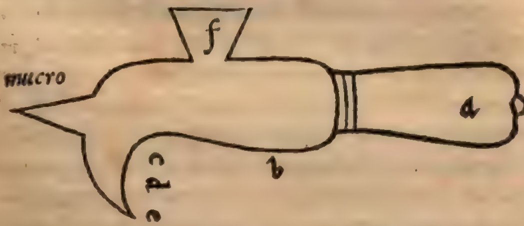
150

da illa cenſemus:primùm uitis habitum: nam ſi robuſta eſt, ampliores materias ſuſtinet : deinde ſoli quoque pinguitu-
151 dinem,quæ niſi adeſt,quamuis ualidiſſimã uitem celeriter necabimus procerioribus emaciatam flagellis.Sed longi palmites non menſura,uerum gemmarũ numero æſtimantur. nam ubi maiora ſunt ſpatia inter articulos,licet eouſq; materiam producere,dum penè terrã contingat:nihilo minus enim paucis frõdeſcet pampinis.At ubi ſpiſſa internodia, frequentéſque oculi ſunt,quamuis breue ſarmentum,multis palmitibus uireſcit, & numeroſo fœtu exuberat. Quare modus talis generis neceſſariò maximè eſt adhibendus, ne procerioribus fructuarijs oneretur. Et ut conſideret uinitor proximi anni magna,nécne fuerit uindemia. Nã poſt largos fructus parcendum eſt uitibus,& ideo anguſtè putandum : poſt exiguos,imperandum. Super cætera illud etiã cenſemus,ut duris,tenuiſſimiſque & acutiſſimis ferramentis totũ iſtud opus exequamur:obtuſa enim, & hebes, & mollis falx putatorẽ moratur,eóque minus operis efficit, & plus laboris affert uinitori. Nam ſiue curuatur acies, quod accidit molli, ſiue tardius penetrat , quod euenit in retuſo & craſſo ferramento, maiore niſu eſt opus. Tum etiam plagæ aſperæ,atque inæquales,uites lacerãt.Neque enim uno,ſed ſæpius repetito ictu res trãſigitur.Quo plerunq; fit,ut quod præcidi debeat, perfringatur,& ſic uitis laniata,ſcabratáque putreſcat humoribus,nec plagæ cõſanẽtur.Quare magnopere monẽdus putator eſt,ut prolixet aciem ferramenti,& quantũ poſſit,nouaculæ ſimilẽ reddat.Nec ignoret in quaque re,qua parte falcis utendũ ſit. Nam plurimos per hãc inſcitiam uaſtare uineta comperi.

Figura falcis. CAP. XXV.

Eſt autem ſic diſpoſita uinitoriæ falcis figura , ut ca-

pulo pars proxima, quæ rectam gerit aciem, culter ob ſimilitudinem nominetur. quæ flectitur, ſinus: quæ à flexu procurrit, ſcalprum. quæ deinde adunca eſt, roſtrum appellatur. cui ſuperpoſita ſemiformis Lunæ *ſpecies, ſecuris dicitur.* Eiúſque *uelut apex pronus imminens, mucro uocatur.* H*arum partium quæque ſuis muneribus fungitur, ſi modo uinitor gnarus eſt.* Nam *cum in aduerſum preſſa manu deſecare quid debet, cultro utitur: cum autem retrahere, ſinu: cum allevare, ſcalpro: cum incauare, roſtro: cum ictu cædere, ſecuri: cum in anguſto aliquid expurgare, mucrone.* Maior *autem pars operis in uineam ductim potius, quàm cæſim facienda eſt.* Nam *ea plaga, quæ ſic efficitur, uno ueſtigio alleuatur.* Prius *enim putator applicat ferrū, atque ita quæ deſtinauit præcidit.* Q*ui cæſim uitem petit, ſi fruſtratus eſt (quod ſæpe euenit) pluribus ictibus ſtirpē uulnerat.* Tutior *igitur, & utilior putatio eſt: quæ (ut retuli) ductu falcis non ictu conficitur.* 152

a Capulus.
b Culter.
c Sinus.
d Scalprum.
e Roſtrum.
f Securis.

De cura adminiculandæ, iugandǽque uineæ. CAP. XXVI.

His *peractis, ſequitur (ut ante iam diximus) adminiculandæ, iugandǽque uineæ cura, cui ſtabiliendæ melior eſt ridica palo, neque ea quælibet: nam eſt præcipua cuneis fiſſa olea, quercus, & ſuber, ac ſiqua ſunt ſimilia ro-*

bora. Tertium *obtinet locum pedamen teres, ídque maxi-*
153 *me probatur ex iunipero, & lauru, & cupreſſu.* Recte *e-*
tiam faciunt ad eam rem ſilueſtres pinus, atque etiā ſam
buci probabilis uſus: tamen in his hæc, eorúmque ſimilia
pedamenta poſt putationem retractanda ſunt, partéſque
eorum putres dedolandæ. Atque *alia conuertenda, quæ*
ſyncæritatem habent: alia ſummouenda, quæ uel carioſa,
uel iuſto breuiora ſunt, eorúmque in uicem idonea repo-
nenda, iacentia ſtatuenda, declinata corrigēda. Iugo *ſi non*
erit opus noua ſartura, recentia uincula inſerantur. Si *re-*
ſtituendū uidebitur ante quàm uitis palo applicetur, per-
ticis uel arundinibus connectatur, ac tum demum (ſicut
in nouella præcipimus) uitem iuxta caput, infráque bra-
chia colligemus cum ridica: ídque facere non oportebit om-
nibus annis eodem loco, ne uinculum incidat, & trun-
cum ſtrangulet. Brachia *deinde ſub ſtella quadripartitò lo*
cabimus, teneróſque palmites ſuper iugum ligabimus nihil
repugnantes naturæ, ſed ut quiſquis obſequetur, leuiter
curuabitur, ne de flexu frangatur, néue iam tumentes gē-
mæ detergeantur. atque ubi duæ materiæ per unam par
tem iugi mittentur, media pertica interueniat, directǽq; pal
mæ per iugorum compluuia decurrant, & uelut merſæ
cacuminibus in terram deſpiceant. Id *ut ſcitè fiat, memi-*
nerit alligator, ne retorqueat ſarmentum, ſed tantum in-
flexum deuinciat, & ut omnis materia, quæ nihil poteſt
præcipitari, iugo ſuperponatur, ut potius innixa perticæ,
quàm è uinculo pendeat. Sæpe *enim notaui per impru-*
dentiam ruſticos ſubijcere iugo palmam, & ita colligare,
ut ſolo uimine ſuppendeat. quæ uinea cum accipit pam-
pini & uuarum pondus, infringitur.

Quæ bonus uinitor in conſtituta iam uinea uitare, aut ſequi debeat. CAP. XXVII.

*Sic deinde ordinata uineta feſtinabimus emundare, ſar
mentiſque, & calametis librare. Quæ ſicco tamen ſolo le-
genda ſunt, ne lutoſa humus inculcata maiorem foſſori la-* 154
*borem præbeat, qui protinus adhuc ſilentibus uineis in-
ducendus eſt. Nam ſi palmis incipientibus, progemmanti-
búſque foſſorem immiſeris, magnam partem uindemiæ de
cuſſeris. Igitur ante quàm gemment, per diuortium ueris,
atque hiemis quamaltiſſime fodiendæ uineæ ſunt, quo læ
tius, atque hilarius pullulent. Eǽque ubi ſe frontibus, &
uuis ueſtierint, teneris caulibus necdũ adultis modus adhi
bẽdus eſt. Idémque uinitor, qui ante ferro, nunc manu de-
cutiet, umbráſque compeſcet, ac ſuperuacuos pampinos de-
turbabit. nam id plurimum refert, non inſcitè facere, ſi-
quidem uel magis pampinatio, quàm putatio uitibus con-
ſulit. nam illa quanuis multum iuuat, ſauciat tamen, &
reſecat: hæc clementius ſine uulnere medetur, & anni ſe-
quentis expeditiorem putationem facit. Tum etiam uitem
minus cicatricoſam reddit: quoniam id ex quo uiride, &
tenerum decerptum eſt, celeriter conſaneſcit. Super hæc
materiæ, quæ fructum habent, melius conualeſcunt, & u-
uæ commodius inſolatæ percoquuntur. Quare prudentis
eſt, ac maxime callentis uinitoris æſtimare, ac diſpicere,
quibus locis in annũ debeat materias ſummittere: nec or
bos tantum detrahere palmites, uerum etiam frugiferos,
ſi ſupra modum ſe numerus eorum profuderit. ſiquidem
euenit, ut quidam oculi trigeminis palmis egerminent, qui
bus binos detrahere oportet, quò commodius ſingulos alu-
mnos educẽt. Eſt enim ſapiẽtis ruſtici reputare, num maio
re fructu uitis ſe induerit, quàm ut perferre eũ poſſit. Ita-*

que non ſolũ frondem ſuperuacuam debet decerpere, quod
ſemper faciendum eſt, uerum interdum partem aliquam
fœtus decutere, ut ubere ſuo grauatam uitem leuet. I'dque
faciet uarijs de cauſis pampinator induſtrius, etiam ſi non
155 *erit maior fructus, quàm ut matureſcere queat.* Si *autem*
continuis ſuperioribus annis dapſili prouentu fatigata ui-
tis fuerit, requieſcere, ac refici par erit, & ſic futuræ ma-
teriæ conſulendum. Nam *cacumina flagellorum confrin-*
gere luxuriæ comprimendæ cauſa, uel è dura parte aut à
trunco ſurgentes pampinos ſubmouere oportebit: niſi ad
renouandã uitem unus, atque alter ſeruandus eſt. Tum *è*
capite quicquid inter brachia uiret explantare: atque eos,
qui per ipſa duramenta ſteriles, nequicquam matrem oc-
cupant, palmites detergere, cuiuſlibet uel pueri eſt officiũ.

Quomodo pampinari, & quot foſſuris uinea ex-coli debeat. CAP. XXVIII.

Tempus *autem pampinationis antè, quàm florem ui-*
tis oſtendat, maxime eſt eligendum: ſed & poſtea licet eã-
dem repetere. Medium *igitur eorum dierum ſpatium, quo*
acini formantur uinearum, nobis aditum negat, quippe flo
rentem fructum mouere non expedit: pubeſcentem uero,
& quaſi adoleſcentem conuenit religare, foliíſque omni-
bus nudare, tum & crebris foſſionibus implere: nam fit
uberior puluerationibus. Nec *inficior pleróſque ante me*
ruſticarum rerum magiſtros tribus foſſuris contentos fuiſ
ſe: ex quibus Græcinus, *qui ſic refert,* Poteſt *uideri ſatis eſ-*
ſe conſtitutam uineam ter fodere. Celſus *quoque, &* Atticus
conſentiunt tres eſſe motus in uite, ſeu potius in omni ſur
culo naturales: unum, quo germinet: alterum, quo floreat:
tertium, quo matureſcat. Hos *ergo motus cenſent foſſioni-*
nibus concitari. Non *enim natura, quod uult ſatis efficit,*

niſi eam labore cum ſtudio inueris. Atque hæc colendarũ uinearum cura eſt, quæ finitur uindemia.

De *inſerẽdis uitibus, & inſitione tuẽda.* CAP. XXIX.

Redeo *nunc ad eam partem diſputationis, qua ſum profeſſus uitium inſerẽdarum, tuendarúmque inſitionum* 156 *præcepta.* Tempus *inſerendi* Iulius Atticus *tradidit ex* Calend. Nouemb. *in* Calendas Iunias *quoad poſſe cuſtodiri ſurculum, ſiue gemmam affirmat.* Eóque *debemus intelligere nullam partem anni excipi, ſi ſit ſarmẽtis alendis facultas.* Id *porro in alijs ſtirpium generibus, quæ firmioris, & ſuccoſioris libri ſunt, poſſe fieri ſanè concęſſerint.* In *uitibus nimis temere tot menſium ruſticis inſitionem permiſſam diſſimulare, non eſt fidei meæ: non quòd ignorem brumæ temporibus aliquando inſitam uitem comprehendere: ſed non quid in uno uel altero experimento caſu fiat: uerum quid certa ratione plerunque proueniat diſcentibus, præcipere debemus.* Etenim *ſi exiguo numero periclitandum ſit, in quo maior cura temeritati medetur, poſſum aliquatenus conniuere.* Cum *uero uaſtitas operis etiam diligentiſſimi agricolæ curam diſtendat, omnem ſcrupulum ſummouere debemus. eſt enim contrarium quod* Atticus *præcipit.* Nam *idem per brumam negat rectè putari uineã: quæ res, quamuis minus lædat uitem, merito tamen fieri prohibetur, quòd frigoribus omnis ſurculus rigore torpet: nec propter gelicidia corticem mouet, ut cicatricem conſanet.* Atque *idem* Atticus *non prohibet eodem ipſo tempore inſerere, quod tum, & totius obtruncatione uitis, & cum eiuſdem reſectionis fiſſura præcipit fieri.* Verior *itaque ratio eſt inſerendi tepentibus iam diebus poſt hiemem, cum & gemmas, & corticem naturaliter mouent, nec frigus ingruit, quod poſſit aut ſurculum inſitum, aut fiſſuræ pla-*

gam inurere. Permiſerim tamen feſtinantibus autumno ui tem inſerere: quia non diſſimilis eſt eius aeris qualitas uernæ. ſed quocunque quis tempore deſtinauerit inſerere, non
157 aliam ſciat eſſe curam ſurculis explorãdis, quàm quæ tradita eſt priore libro, cum de malleolis eligendis præcepimus: quos ubi generoſos, & fœcundos, & quammaturiſſimos uiti detraxerit, diem quoque tepidum, ſilentémque à uentis eligat. Tum conſideret ſurculum teretem, ſolidique corporis, nec fungoſæ medullæ, crebris etiam gemmis, & breuibus internodijs: nam plurimum intereſt non eſſe longum ſarmentum, quod inſeratur, & rurſus plures oculos, quibus egerminet, ineſſe. Itaque ſi ſunt longa internodia, neceſſe eſt ad unam, uel ſummum duas gemmas recidere ſurculum, ne proceriorem faciamus, quàm ut tempeſtates, & uentos, & imbres immobilis pati poſſit. Inſeritur autem uitis uel reſciſſa, uel integra perforata terebra: ſed illa frequentior, & penè omnibus agricolis cognita inſitio: hæc rarior, & paucis uſurpata. de ea igitur prius diſſeram, quæ magis in conſuetudine eſt. Reciditur uitis plerunque ſupra terram, nonnunquam tamen & infra, quò loco magis ſolida eſt, atque enodis. cum iuxta terram inſita eſt, ſurculus adobruitur cacumine tenus: at cum editior eſt à terra, fiſſura diligenter ſubacto luto linitur, atque ſuperpoſito muſco ligatur, quòd & calores, & pluuias arceat. temperatur ita ſurculus, ut calamo non abſimilis, coagmentet fiſſuram, ſub qua nodus in uite deſideratur, qui quaſi alliget eam fiſſuram, nec rimam patiatur ultrà procedere. Is nodus etiam ſi quatuor digitis à reſectione abfuerit, illigari tamen eum priusquàm uitis findatur, conueniet, ne cum ſcalpro factum fuerit iter ſurculo, plus iuſto plaga hiet: calamus autem non amplius tribus digitis debet allenari: æqualiter

ex ea parte, qua raditur, ut ſit leuis: eáque raſura ita deducitur, ut medullam contingat uno latere, atque altero paulo ultra corticem diſtringatur, figuretúrque in ſpeciem cunei, ſic ut ab ima parte acutus ſurculus, latere altero ſit tenuior, atque altero plenior: pérque tenuiorem partem inſertus eo latere arctetur quo eſt plenior, & utrinque contingat fiſſuram. Nam niſi cortex cortici ſic applicetur, ut nullo loco tranſluceat, nequit coaleſcere. Vinculi genus ad inſitionem nõ unum eſt: alij uiminibus obſtringunt: nonnulli circundant libro fiſſuram: plurimi ligant iunco, quod eſt aptiſſimum. Nam uimen, cum aruit, penetrat, & inſecat corticem: propter quod molliora uincula magis probamus, quæ cum circunuenere truncum, adactis arundineis cuneolis arctantur. ſed antiquiſſimum eſt, & ante hæc ablaqueari uitem, radicéſque ſummas, uel ſoboles amputari, & poſt hæc adobrui truncum: íſque cum comprehendit, aliam rurſus exigit curam: nam ſæpius pampinandus eſt, cum germinat, frequẽtiúſque detrahẽdæ ſunt ſoboles, quæ à lateribus, radicibúſque prorepunt: tum quod ex inſito profundit ſubligandum, ne uento ſurculus motus labefactetur, aut explanetur tener pampinus: qui cum excreuit, nepotibus orbandus eſt, niſi ſi propter penuriam, & caluitium loci ſumitur in propagines autumnus. deinde falcem maturis palmitibus admouet: ſed putationis inſitis cuſtoditur ea ratio, ut ubi nulla deſideratur propago, unus ſurculus euocetur in iugum: alter ita recidatur, ut adæquetur plaga trunco, ſic tamen nequid radatur è duro. Pãpinandum non aliter eſt, quàm in nouella uiuiradice: putandũ uerò ſic, ut uſque in quartum annum parcius imperetur, dum plaga trunci ducat cicatricem. atque hæc per fiſſuram inſitarum eſt ordinatio. In illa autem quæ fit per

158

*terebrationem,primum de uicino fructuoſiſſimam oportet
conſiderare uitem,ex qua (uelut traducem inhærētem ma
tri)palmitem attrahas, & per foramen tranſmittas: hæc
enim tutior, & certior eſt inſitio, quoniam etſi proximo
uere non comprehendit,ſequente certè,cum increuit,coniū-
159 gi cogitur, & mox à matre reciditur, atque ita ſuperficies
inſitæ uitis uſque ad receptum ſurculum obtruncatur. hu-
ius traducis ſi non eſt facultas, tum detractum uiti quàm
recentiſſimum eligitur ſarmentū, & leuiter circunraſum,
ut cortex tantum detrahatur, aptatur foramini, atque ita
luto circunlinitur reſecta uitis, ut totus truncus alieni ge-
neris uiti ſeruiat: quod quidem non fit in traduce, qui à
materno ſuſtinetur ubere,dum inoleſcat. ſed aliud eſt fer-
ramentum,quo priores uitem perforabant:aliud,quod ipſe
uſu nunc magis aptum comperi. Nā antiqua terebra,quam
ſolam ueteres agricolæ nouerant,ſcobem faciebat, perure-
bátque eam partem,quam perforauerat,deuſta porro ra-
ro reuireſcebat,uel cum priore coaleſcebat,in eáque nec in-
ſitus ſurculus comprehendebat: tum etiā ſcobis nunquam
ſic eximebatur,ut non inhæreret foramini. ea porro inter-
uentu ſuo prohibebat corpus ſurculi corpori uitis applica-
ri. nos terebram,quam gallicam dicimus,ad hanc inſitio-
nem commenti longe habiliorem,utiliorémque comperimus.
nam ſic excauat truncum, ne foramen urat: quippe non
ſcobem,ſed ramenta facit,quibus exemptis,plaga leuis re-
linquitur,quæ facilius omni parte ſedentem ſurculum con
tingat, nulla interueniente lanugine, quam excitabat an-
tiqua terebra. Igitur ſecundum uernum æquinoctiū per-
fectam uitium inſitionem habeto,locíſque aridis, & ſiccis
nigram uitem inſerito,humidis albam: neque eſt ulla eius
propagandi neceſſitas,ſi modo tam mediocris eſt craſſitu-*

do trunci,ut incrementum inſiti plagam poſſit contegere,
& niſi tamen uacuus locus demortui capitis uitem repo-
ſcit:quod cum ita eſt,alter ex duobus ſurculis mergitur,al
ter eductus ad iugum in fructum ſummittitur:neque inu-
tile ex ea uite, quam merſeris,enaſcentes in arcu propagi 160
nis pampinos educare,quos poſſis mox,ſi ita competet,uel
propagare,uel ad fructum relinquere.

De ratione pedaminum,uiminum,& de ſalicto. CAP. XXX.

Quoniam conſtituendis,colendiſque uineis,quæ uide-
bantur utiliter præcipi poſſe,diſſeruimus, pedaminum,iu-
gorúmque & uiminum proſpiciendorum tradenda ratio
eſt. hæc enim quaſi quædam dotes uineis ante præpa-
rantur,quibus ſi deficitur agricola,cauſam faciendi uine-
ta non habet,cum omnia, quæ ſunt neceſſaria,extra fun-
dum quærenda ſint: nec emptionis tantum(ſicut ait Atti
cus)precium onerat uitis rationem, ſed eſt etiam compa-
ratio moleſtiſſima.conuehēda ſunt enim tempore iniquiſ-
ſimo hyberno.quare ſalices uiminales, atque arundineta,
uulgaréſque ſiluæ uel conſultò conſitæ è caſtaneis prius fa
*cienda ſunt.*Viminalium*(ut* Atticus *putat)ſingula iugera,*
ſufficere poſſunt quinis,& uigenis iugeribus ligandæ ui-
neæ:arundineti ſingula iugera, uigenis iugandis: caſtaneti
iugerum totidem palandis, quot arundineti iugandis : ſa-
licem uel riguus ager, uel uliginoſus optime, nec incom-
mode tamen alit planus, & pinguis,atque is debet conuer
ti bipalio(ita enim præcipiunt ueteres) in duos pedes &
ſemiſſem ſalicto deſtinatum ſolum: nec refert cuius gene-
ris uimen ſeras,dum ſit lentiſſimum.putant tamen tria eſ
*ſe genera præcipuè ſalicis,*Græcæ,Gallicæ,Sabinæ,*quam*
*plurimi uocant amerinam.*Græca *flaui coloris eſt,*Gallica

obſoleti purpurei, & tenuiſſimi uiminis. Amarina ſalix gracilem uirgam, & rutilam gerit. Atque hæ uel cacuminibus, uel taleis deponuntur. Perticæ cacuminum modicæ
51 *plenitudinis, quæ tamen dipondiarij orbiculi craſſitudinem non excedant, optime panguntur, eouſque ad ſolidum demittantur. Taleæ ſeſquipedales terreno immerſæ paulu lum obruuntur. Riguus locus ſpatia laxiora deſiderat, eáque ſenum pedum per quincuncem recte faciunt: ſiccaneus ſpiſſiora ſic, ut ſit facilis acceſſus colentibus ea, quinum pedum interordinia eſſe abunde eſt, ut tamen in ipſa linea conſitionis alterna uacuis intermiſſis bipedaneis ſpatijs conſiſtant ſemina. Satio eſt eorum priuſquam germinent, dum ſilent uirgæ, quas arboribus detrahi ſiccas conueniet. nam roſidas ſi recideris, parum proſperè proueniunt: ideo pluuij dies in exputanda ſalice uitantur: fodienda ſunt primo triennio ſalicta crebrius, ut nouella uineta, cum deinde conualuerint, tribus foſſuris contenta ſunt, aliter culta celeriter deficiunt. Nam quanuis adhibeatur cura, plurimæ ſalices intereunt, quarum in loco ex propinquo mergis propagari debent, curuatis, & defoſſis cacuminibus, quibus reſtituatur quicquid intercidit. anniculus deinde mergus decidatur à ſtirpe, ut ſuis radicibus tanquam uitis ali poſſit.*

De geniſta. CAP. XXXI.

Per arida loca, quæ genus id uirgultorum non recipiunt, geniſtam poſtulant: eius cum ſit ſatis firmum, tum etiam lentiſſimum eſt uinculũ. Seritur autem ſemine, quod cum eſt natũ, uel defertur bima uiuiradix, uel relicta cum id tempus exceſſit, omnibus annis more ſegetis iuxta terrã demeti poteſt: cætera uincula, qualia ſunt ex rubo, maiorem operam, ſed in egeno tamen neceſſariam exigunt.

Perticalis ferè ſalix eundem agrum,quem uiminalis,deſi-
derat,melior tamen riguo prouenit,atque ea taleis conſe-
ritur,& cum germinauit ad unam perticam ſummittitur,
crebróque foditur,atque exherbatur,nec minus, quàm ui-
nea pampinatur,ut in longitudinem ramorũ potius,quàm 162
in latitudinem euocetur.ſic culta quarto demum anno cæ-
ditur.Nã quæ uinculis præparatur,poteſt annicula præ-
cidi ad ſemiſſem ſupra duos pedes,ut è trunco fruticet,&
in brachia uelut humilis uinea diſponatur:ſi tamen ſicci-
or fuerit ager,bima potius reſecabitur.

De arundinetis. CAP. XXXII.

Arundo minus alte paſtinatur,melius tamen bipalio ſeritur: ea cum ſit uiuaciſſima,nec recuſet ullũ locum,proſperius reſoluto,quàm dẽſo:humido,quàm ſicco: uallibus, quàm cliuis: fluminum ripis,& limitibus ac uepretis commodius,quàm medijs agris deponitur.Seritur bulbus radicis,ſeritur & talea calami, nec minus toto proſternitur corpore. bulbus tripedaneis interuacantibus ſpatijs obrutus anno celerius maturam perticam præbet:talea,& tota arundo ſerius prædicto tempore euenit: ſed ſiue reciſa in dupondium,& ſemiſſem talea, ſiue totæ arundines proſtratæ deponantur, extent earum cacumina oportet. quòd ſi obruta ſunt,totæ putreſcunt.Sed cultus arundinetis primo triennio non alius eſt,quàm cæteris.cum deinde conſenuit, repaſtinandũ eſt: ea eſt autem ſenectus,cum uel exaruit ſitu,& inertia pluriũ annorum,uel ita dẽſatum eſt,ut gracilis,& cannæ ſimilis arundo prodeat. Sed illud deintegro refodi debet,hoc poteſt intercidi,& diſrarari, quod opus ruſtici caſtrationem uocant : quæ tamen reſectio arundineti cæca eſt, quia non apparet in terra quid aut tollẽdum ſit,aut relinquendum:tolerabilius ta-

men arundo caſtratur, antequam cæditur: quatenus calami uelut indices demonſtrant, quid eruendum ſit. tempus repaſtinandi, & conſerendi eſt prius, quàm oculi arundinum egerminent: cæditur deinde poſt brumam. nam uſque in id tempus incrementum capit, ac tum compeſcitur, cum obrigant hyberno frigore. Fodiendum quoties & uineta: ſed & macies eius, cinere uel alio ſtercore iuuanda eſt, propter quod cæſum plerique incendunt arūdinetum.

De caſtaneis, & caſtanetis. CAP. XXIII.

Caſtanea roboribus proxima eſt, & ideo ſtabiliendis uineis habilis: eius enim in repaſtinato nux poſita celeriter emicat, & poſt quinquennium cæſa more ſalicti recreatur, atque in palum formata ferè uſque in alterā cæſionem perennat: ea pullam terram, & reſolutam deſiderat, ſabulonem humidū, uel refractum tofum non reſpuit: opaco, & ſeptentrionali cliuo lætatur, ſpiſſum ſolum, & rubicoſum reformidat: ſeritur ab Nouembri menſe per totam hiemem ſicca terra, & repaſtinata in altitudinem dupondij, & ſemiſſis: nuces in ordinem ſemipedalibus: ordines autem quinûm pedum ſpatijs dirimuntur: in altitudinem dodrantis caſtanea depreſſis ſulcis committitur, qui ubi nucibus ſunt conſiti priuſquam complanentur, breues arundines ab latere caſtanearum panguntur, ut per hos ſationis indices cautius fodi, & runcari poſſint: ſimul atque ſemina ſtillauerint, & iam bima tranſferri queunt, interuelluntur, ac bini pedes arbuſculis uacui relinquuntur, ne denſitas plantas emaciet. ſpiſſius autem ſemen propter uarios caſus deponitur: nam interdum prius quàm enaſcatur, aut ſiccitatibus nux inareſcit, aut aquarum abundantia putreſcit: interdum ſubterraneis animalibus ſicuti muribus & talpis infeſtatur: propter

quæ ſæpe nouella caſtaneta calueſcunt: atque ubi frequentanda ſunt, melius ex uicino, ſi competit (mergi more) pertica declinata propagatur, quàm exempta reſeritur: hæc enim uelut immota ſua ſede uehementer germinat. at quæ radicitus exempta, & depoſita eſt, biennio reformidat. propter quod compertum eſt commodius nucibus, quàm uiuiradicibus eiuſmodi ſiluas inſtitui. Spatia huiuſce ſa- 16
tionis, quæ ſuprà ſcripta ſunt, capita caſtanearum recipiunt M.M.D.CCCLXXX. cuius ſummæ (ſicut ait Atticus) ex facili iugera ſingula præbebunt ſtatuminum duodena millia. etenim taleæ propius ſtirpem reciſæ quadrifidas plerunque, ac deinde ſecundæ taleæ eiuſdem arboris bifidas ridicas ſumminiſtrant: quod genus fiſſilis adminiculi manet diutius, quàm teres palus. Cultus eiuſdẽ eſt foſſionis, poſitioniſq;, qui uineæ ſupputari debet bima, quinetiam trima: nam bis ferro repetenda eſt ueris principio, ut incitetur eius proceritas. Poteſt etiam quercus ſimili ratione ſeri, uerum biennio tardius, quàm caſtanea deciditur. propter quod ratio poſtulat tempus potius lucrari, niſi ſi dumoſi, glareoſique montes, atque ea genera terræ, quæ ſuprà diximus, glandem magis, quàm caſtaneam poſtulabunt. Hæc de uineis Italicis, uinearúmque inſtrumentis, quantum reor, non inutiliter, & abunde diſſerui, mox agricolarum prouincialium uineaticos, nec minus noſtratis, & Gallici arbuſti cultus traditurus.

L. IVN. MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIB. V.

Quemadmodum datas formas agrorum metiri debeas. CAP. I.

SVPERIORIBVS *libris,quos ad te de conſtituendis colēdíſque uineis Siluine ſcripſeram,nonnulla defuiſſe dixiſti, quæ agreſtium operum ſtudioſi deſiderarent, neq; inficior aliqua me præterijſſe,quá-*
165 *uis inquirentem ſedulò,quæ noſtri ſeculi cultores,quǽque ueteres literarum monumentis prodiderunt: ſed cum ſim profeſſus ruſticæ rei præcepta,niſi fallor,non aſſeueraueram, quæ uaſtitas eius ſcientiæ contineret, cuncta me dicturum,ſed plurima: nam illud in unius hominis prudentiam cadere non poterat. neque enim eſt ulla diſciplina, aut ars, quæ ſingulari conſummata ſit ingenio: quapropter ut in magna ſilua boni uenatoris eſt indagāter feras quamplurimas capere,nec cuiquam culpæ fuit non omnes cepiſſe,ita nobis ſatis,abundéque eſt,tam diffuſæ materiæ, quam ſuſcepimus, maximā partem tradidiſſe: quippe cum in ea uelut omiſſa deſiderentur,quæ non ſunt propria noſtræ profeſſionis, ut proxime cum de commetiendis agris rationem* M. Trebellius *noſter à me requireret, uicinum adeò atque coniunctum eſſe cenſebat demonſtrāti quemadmodum agrum paſtinaremus, præcipere etiam paſtinatum quemadmodum metiri debeamus,quod ego non agricolæ, ſed menſoris officium eſſe dicebam, cum præſer-*

tim ne architecti quidem, quibus neceſſe eſt menſurarum
noſſe rationem, dignentur conſummatorum ædificiorum,
quæ ipſi diſpoſuerint, modum comprehendere, ſed aliud
exiſtiment profeſſioni ſuæ conuenire, aliud eorũ, qui iam
extructa metiuntur, & impoſito calculo perfecti operis
rationem computant, quo magis ueniam tribuendam eſ-
ſe noſtræ diſciplinæ cenſeo, ſi eatenus progreditur, ut di-
cat, qua quidque ratione faciendum, non quantum id ſit,
quod effecerit. Verum *quoniam familiariter à nobis tu*
quoque Siluine *præcepta menſurarũ deſideras, obſequar*
uolũtati tuæ, cum eo, ne dubites id opus geometrarum ma
gis eſſe quàm ruſticorum, déſque ueniam, ſiquid in eo
fuerit erratum, cuius ſciẽtiam mihi non uindico: ſed ut ad
rem redeam, modus omnis areæ pedali menſura compre-
hẽditur, qui digitorũ eſt X V I. *pes multiplicatus in paſſus,* 166
& actus, & climata, & iugera, & ſtadia, centuriáſq;, mox
etiã in maiora ſpatia procedit. Paſſ*us pedes habet quinq;:*
actus minimus (ut ait M. Varro*) latitudinis pedes quatu-*
or, longitudinis habet pedes C X X. Clima *quoquouerſus*
pedum eſt L X. *actus quadratus undique finitur pedibus*
C X X. *hoc duplicatum facit iugerum, & ab eo, quod erat*
iunctum, nomen iugeri uſurpauit: ſed hunc actum prouin
ciæ Bæticæ *ruſtici agnam uocant: iidémque triginta pedũ*
latitudinem, & C L X X X *longitudinem porcam dicunt:*
At Galli *candetum appellant in areis urbanis, ſpatium*
centum pedum, in agreſtibus autem pedũ C L. *quod ara-*
tores cadetum nominant: ſemiiugerum quoque arepennem
uocant: ergo (ut dixi) duo actus iugerum efficiunt longitu-
dine pedum C C X L, *latitudine pedum* C X X. *que utræ-*
que ſummæ inter ſe multiplicatæ quadratorũ faciunt pe-
dum uigintiocto millia & octingentos: ſtadiũ deinde ha-

l.iiij.

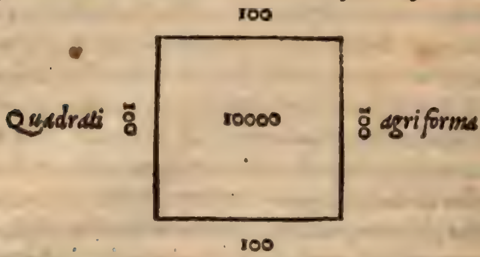
bet paſſus CXXV.id eſt pedes.DCXXV.quæ octies mul
tiplicata efficit mille paſſus:ſic ueniunt quinque millia pe
dum.Centuriam nunc dicimus(ut idem Varro ait)ducen-
torũ iugerum modũ:olim autem ab centum iugeribus uo
cabatur centuria,ſed mox duplicata nomen retinuit: ſicuti
tribus dictæ primum à partibus populi tripartito diuiſi,
quæ tamen nunc multiplicatæ priſtinum nomen poſſident.
Hæc non aliena, nec procul à ratiocinio, quod tradituri
ſumus,breuiter præfari oportuit.nunc ueniamus ad pro-
poſitum . Iugeri partes non omnes poſuimus, ſed eas,quæ
cadunt in æſtimationem facti operis: nam minores perſe-
qui ſuperuacuum fuit, pro quibus nulla merces dependi-
tur.Igitur(ut diximus)iugerũ habet quadratorum pedum
167 uigintiocto millia & octingentos: qui pedes efficiunt ſcru
pula CCLXXXVIII.Vt autem à minima parte,id eſt
ab dimidio ſcrupulo incipiam,pars quingenteſima ſeptua
geſimaſexta pedes efficit quinquaginta: id eſt iugeri dimi-
dium ſcrupulum: pars ducenteſima octogeſimaoctaua pe
des centum: hoc eſt ſcrupulum: pars CXLIIII. pedes
CC.hoc eſt ſcrupula duo: pars ſeptuageſimaſecunda, pe-
des CCCC.hoc eſt ſextula,in qua ſunt ſcrupula quatuor.
pars quadrageſimaoctaua, pedes DC. hoc eſt ſicilicus,in
quo ſunt ſcrupula ſex.pars uigeſimaquarta,pedes milledu
centos,hoc eſt ſemũcia, in qua ſunt ſcrupula XII.pars
duodecima duo millia & quadringentos,hoc eſt uncia,in
qua ſunt ſcrupula XXIIII.pars ſexta, pedes quatuor
millia & octingentos,hoc eſt ſextans, in quo ſunt ſcrupu-
la XLVIII.pars quarta pedes ſeptem millia & ducẽtos,
hoc eſt quadrans, in quo ſunt ſcrupula LXXII. pars
tertia pedes nouemmillia & ſexcentos , hoc eſt triens, in
quo ſunt ſcrupula XCVI. pars tertia & unaduodecima,

ped. duodecimmillia, hoc eſt quincunx, in quo ſunt ſcrupula C X X. *pars dimidia pedes quatuordecim millia & quadringentos, hoc eſt ſemis, in quo ſunt ſcrupula* C X L I I I I. *pars dimidia & unaduodecima, pedes ſexdecim millia & octingentos, hoc eſt ſeptunx, in quo ſunt ſcrupula* C L X V I I I. *partes duæ tertiæ, pedes decẽnouem millia & ducẽtos, hoc eſt bes, in quo ſunt ſcrupula* C X C I I. *partes treſquartæ, pedes unum & uiginti millia & ſexcẽtos, hoc eſt dodrãs, in quo ſunt ſcrupula* C C X V I. *pars dimidia & tertia. ped. uigintiquatuormillia, hoc eſt dextans, in quo ſunt ſcrupula* C C X L. *partes duæ tertiæ & una quarta, pedes uigintiſexmillia & quadringentos; hoc eſt deunx, in quo ſunt ſcrupula* C C L X I I I I. *Iugerum pedes uigintioctomillia & octingentos, hoc eſt* As, *in quo ſunt ſcrupula* C C L X X X V I I I. *Iugeri autem modus* 186
ſi ſemper quadraret, & in agendis menſuris in longitudinem haberet pedes C C X L. *in latitudinem pedes* C X X. *expeditiſſimum eſſet eius ratiociniũ. ſed quoniam diuerſæ agrorum formæ ueniunt in diſputationem, cuiuſque generis ſpecies ſubijciemus, quibus quaſi formulis utemur.*

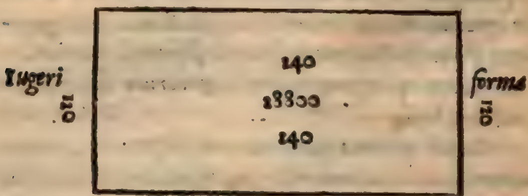
De uarijs agrorum formis, & eorum dimenſionibus. CAP. II.

O*mnis ager aut quadratus, aut longus, aut cuneatus, aut triquetrus, aut rotundus, aut etiam ſemicirculi, uel arcus, nonnunquam etiam plurium angulorum formam exhibet. Quadrati menſura facillima eſt: nam cum ſit undique pedũ totidem, multiplicantur in ſe duo latera, & quæ ſumma ex multiplicatione effecta eſt, eã dicimus eſſe quadratorum pedum: tanquam eſt locus quoquouerſus* C. *pedum: ducimus centies centenos, fiunt decemmillia.* D*icemus igitur eũ locum habere decemmillia pedum quadra-*

torum,quæ efficiunt iugeri trientem, & ſextulã, pro qua portione operis effecti numerationem facere oportebit.

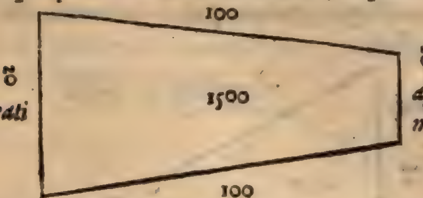

At ſi longior fuerit,quàm latior,ut exẽpli cauſa iugeri forma pedes habeat longitudinis C C X L, latitudinis pedes C X X: ita ut paulo ante dixi,latitudinis pedes cum lõgitudinis pedibus ſic multiplicabis centies uicies duceni qua-
169 drageni fiunt uigintioctomillia,& octingẽti.Dicemus iugerum agri tot pedes quadratos habere.Similitérque fiet de omnibus agris,quorum longitudo maior ſit latitudine.

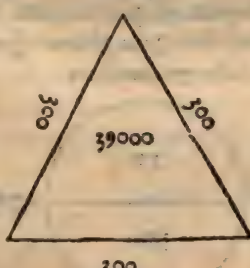
Sin autem cuneatus ager fuerit,ut puta longus pedes centum:latus ex una parte pedes X X,& ex altera pedes decem,tunc duas latitudines componemus,fiet utraque ſumma pedes X X X. Huius dimidia pars eſt quindecim,quã cum longitudine multiplicando efficiemus pedes mille & quingentos.Hos igitur in eo cuneo quadratos pedes eſſe di

cemus, quæ pars erit iugeri ſemuncia, & ſcrupula tria.

Cuneati agri forma

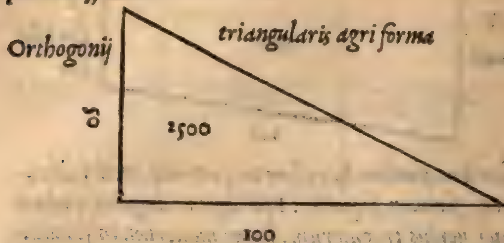
At ſi tribus paribus lateribus triquetrum metiri debueris, hanc formam ſequêris. Eſto ager triangulus pedum quoquò uerſus tricentorum. Hunc numerum in ſe multiplicato, fiunt ped. nonagintamillia. Huius ſummæ partem tertiam ſumito, id eſt, trigintamillia: item ſumito decimam, id eſt, nouemmillia. Vtranque ſummam componito, fiũt pedes trigintanouem millia. Dicemus hãc ſummam pedum quadratorum eſſe in eo triquetro. Quæ menſura efficit iugerum, & trientem, & ſicilicum.

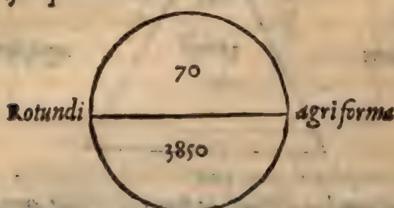
Triquetri agri forma 170

Sed ſi triangulus diſparibus fuerit lateribus ager, tanquã in ſubiecta forma, quæ habet rectum angulum, aliter ratiocinium ordinabitur. Eſto unius lateris linea, quæ facit angulum rectum pedum quinquaginta, & alterius pedum centum. Has duas ſummas in ſe multiplicato, quin

quagies centeni ſiunt quinquemillia. Horum *pars dimidia duomilliaquingeni: quæ pars iugeri unciam, & ſcrupulum efficit.*

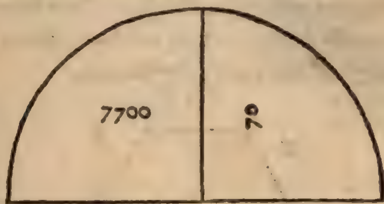
Si *rotundus ager erit, ut circuli ſpeciem habeat, ſic pedes ſumito.* Eſto *area rotunda, cuius diametros habeat pedes* L X X. Hoc *in ſe multiplicato, ſeptuagies ſeptuageni ſiunt quatuor millia & noningenti.* Hanc *ſummam undecies multiplicato, ſiunt pedes quinquagintatriamillia nongenti.* Huius *ſummæ quartamdecimam ſubduco, ſcilicet pedes triamilliaoctingenti, & quinquaginta.* Hos *eſſe quadratos in eo circulo dico.* Quæ *ſumma efficit iugeri ſexunciam, ſcrupula duo & dimidium.*

Si *ſemicirculus fuerit ager, cuius baſis habeat pedes* CXL. *curuaturæ autem latitudo pedes* L X X. *oportebit multiplicare latitudinem cum baſi, ſeptuagies centeni quadrageni ſiunt nouemmillia & octingenti.* Hæc *undecies mul-*

tiplicata ſiunt centum ſeptemmillia & octingenti. Huius *ſummæ quartadecima eſt ſeptemmillia & ſeptingenti. hos pedes eſſe dicemus in ſemicirculo, qui efficiunt iugeri quadrantem ſcrupula quinque.*

Semicir cularis

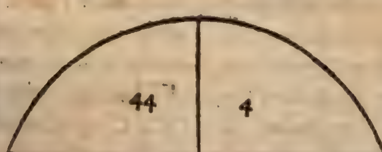

agri forma

140

Si *autẽ minus, quàm ſemicirculus erit, arcũ ſic metiemur.* E*ſto arcus, cuius baſis habeat pedes* X V I. *latitudo autem pedes* I I I I. *Latitudinẽ cum baſi pono.* Fit *utrunq; pedes* X X. Ho*c duco quater, ſiunt* L X X X. *horũ pars dimidia eſt* X L. I*tem ſexdecim pedũ, qui ſunt baſis pars dimidia* V I I I. *hi* V I I I *in ſe multiplicati, ſiũt* L X I I I I. Q*uartamdecimam partem duco, ea efficit pedes* I I I I. *paulò amplius, hoc adijcies ad quadraginta.* Fit *utraque ſumma pedes* XL I I I I. *hos in arcu quadratos eſſe dico, qui faciũt iugeri dimidium ſcrupulum quinta & uigeſima parte minus.* 172

Minor *ſe micirculo*

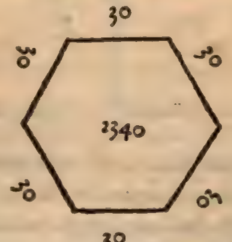

agri forma

16

Si *fuerit ſex angulorum, in quadratos pedes, ſic redigitur.* E*ſto hexagonum quoquouerſus lineis pedum* X XX. La-

tus unum in ſe multiplico tricies triceni fiunt D C C C C. Huius ſummæ tertiam partem ſtatuo C C C. eiuſdem partem decumam X C. fiunt C C C X C. Hoc ſexies ducendū eſt, quoniam ſex latera ſunt, quæ conſummata efficiunt duomilliatricenteni & quadraginta . Tot igitur pedes quadratos eſſe dicemus . Itaque erit iugeri uncia dimidio ſcrupulo, & decima parte ſcrupuli minus.

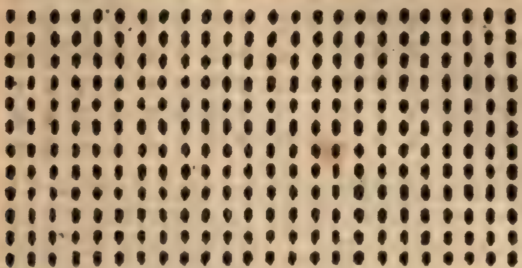
Hexagoni agri forma

Inter uites pangendas quot pedes relinquendi ſint. CAP. III.

His igitur uelut primordijs talis ratiocinij perceptis
non difficiliter menſuras inibimus agrorum, quorū nunc
omneis perſequi ſpecies & longum, & arduum eſt. Duas
etiam nunc formulas præpoſitis adijciā, quibus frequen-
ter utuntur agricolæ in diſponendis ſeminibus. Eſto ager
longus pedes milleducentos, latus pedes C X X. in eo ui-
tes diſponendæ ſunt ita, ut quini pedes inter ordines re-
173 linquātur. Quæro quot ſeminibus opus ſit, cum quinum
pedum ſpatia inter ſemina deſiderantur. Duco quintam
partem longitudinis, fiunt C C X L. & quintam partem
latitudinis, hoc eſt X X I I I I. his utriſque ſummis ſem-
per ſingulos aſſes adijcio, qui efficiunt extremos ordines,
quos uocant angulares. Fit ergo altera ſumma ducento-
rum quadraginta unius, altera uigintiquinq;. Has ſum-

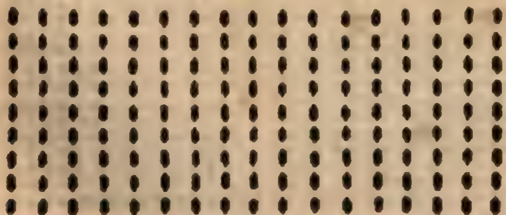
mas ſic multiplicato, quinquies & uicies ducæniquadrageni ſinguli. fiunt ſex millia & uigintiquinque. Totidem *dices opus eſſe ſeminibus.*

Semina *inter quinos pedes.*

Similiter *inter ſenos pedes ſi uoles ponere, duces ſextam partem longitudinis milleducentorum, fiunt* CC. *& ſextam latitudinis* CXX, *id eſt* XX. His *ſummis ſingulos aſſes adijcies, quos dixi angulares eſſe. fiunt* CCI, *&* XXI. H*as ſummas inter ſe multiplicabis uicies & ſemel, ducentos & unum, atque ita efficies quatuormillia ducentos & uigintiunum.* Totidem *ſeminibus opus eſſe dices.*

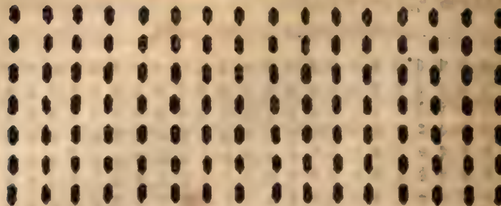
Semina *inter ſenos pedes.* 174

Similiter *ſi inter ſeptenos pedes ponere uoles ſeptimam partem longitudinis, & latitudinis duces, & adijcies aſſes angulares, eodem modo, eodémque ordine conſumma-*

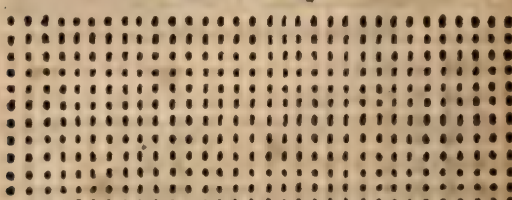
bis numerum ſeminum.

Semina inter ſeptenos pedes.

Denique quotcunque pedum ſpatia facienda cenſueris, totam partem longitudinis, & latitudinis duces, & prædictos aſſes adijcies. Hæc cum ita ſint, ſequitur uti iugerum agri, qui habet pedes C C X L. longitudinis, & latitudinis pedes C X X. recipiat inter pedes ternos (hoc enim ſpatium minimum eſſe placet uitibus ponendis) per longitudinem ſemina L X X X I, per latitudinem inter quinos pedes ſemina X X V. Qui numeri inter ſe multiplicati fiunt ſeminum duomillia & uigintiquinque.

175 Semina inter ternos pedes.

Vel ſi quoquouerſus inter quaternos pedes uinea erit diſpoſita, longitudinis ordo habebit ſemina L X I. latitudinis X X X I. qui numeri efficiũt in iugero uites millecctin-

gentas & nonagintaunam. uel ſi in lõgitudinem per quaternos pedes, in latitudinem per quinos pedes fuerit diſpoſita, ordo longitudinis habebit ſemina L X I, *latitudinis* X X V. Q*uòd ſi inter quinos pedes conſitio fuerit, per lõgitudinem ordinis habebit ſemina* X L I X, *& rurſus per latitudinẽ ſemina* X X V. *qui numeri duo inter ſe multiplicati efficiunt milleducentum & uigintiquinque.* A*t ſi per ſenos pedes eundem uitibus locum placuerit ordinare, nihil dubiũ eſt quin longitudini dandæ ſint* X L I *uites, latitudini autem uigintiuna. quæ inter ſe multiplicatæ efficiunt numerum* D C C C L X I. S*in autem inter ſeptenos pedes uinea fuerit conſtituenda, ordo per longitudinem recipiet capita trigintaquinque, per latitudinem* X V I I I. *qui numeri inter ſe multiplicati efficiunt* D C X X X. T*otidem dicemus ſemina præparanda.* A*t ſi inter octonos pedes uinea conſeretur, ordo per longitudinem recipiet ſemina* X X X I, *per latitudinem autem* X V I. *qui numeri inter ſe multiplicati efficiunt* C C C C X C V I. A*t ſi inter nouenos pedes, ordo in lõgitudinem recipiet ſemina uigintiſeptẽ, &* 176
in latitudinem quatuordecim, hi numeri inter ſe multiplicati faciunt C C C L X X V I I I. A*t ſi inter denos pedes, ordo lõgitudinis recipiet ſemina* X X V, *latitudinis* X I I I. *hi numeri inter ſe multiplicati faciunt* C C C X X V. *& ne in infinitum procedat diſputatio noſtra, eadem portione, ut cuique placuerint laxiora ſpatia, ſemina faciemus.* A*c de menſuris agrorum, numeríſque ſeminum dixiſſe abunde ſit. nunc ad ordinem redeo.*

De cultura prouincialiũ uinearum. C A P. I I I I.

V*inearum prouincialium plura genera eſſe comperi. ſed ex iis, quas ipſe cognoui, maxime probantur, uelut arbuſculæ breui crure ſine adminiculo per ſe ſtãtes: deinde*

quæ pedaminibus adnixæ ſingulis iugis imponuntur: eas ruſtici canteriatas appellant. Mox quæ defixis arundinibus circummunitæ per ſtatumina calamorum materijs ligatis in orbiculos, gyróſque flectuntur: eas nonnulli characatas uocant. Vltima eſt conditio ſtratarum uitium, quæ ab enata ſtirpe confeſtim uelut proiectæ per humum porriguntur. Omnium autem ſationis ferè eadem eſt conditio. Nam uel ſcrobe, uel ſulco ſemina deponũtur: quoniam paſtinationis expertes ſunt externarum gentium agricolæ: quæ tamen ipſa penè ſuperuacua eſt ijs locis, quibus ſolum putre, & per ſe reſolutum eſt: nanque hoc imitamur arando (ut ait Virgilius) quod etiam paſtinando. itaque Cãpania, quoniam uicinum ex nobis capere poteſt exemplum, non utitur hac molitione terræ, quia facilitas eius ſoli minorem operam deſiderat. ſicubi autem denſior ager prouincialis ruſtici maiorem poſcit impenſam, quod nos paſtinando efficimus, ille ſulco facto conſequitur, ut laxius ſubacto ſolo deponat ſemina.

177 *Repetitio eorum quæ dicta ſunt, per ſingula genera.* CAP. V.

Sed ut ſingula earum, quæ propoſui uinearũ genera perſequar, prædictum ordinem repetã. Vitis quæ ſine adminiculo ſuis uiribus conſiſtit, ſolutiore terræ ſcrobe, denſiore ſulco ponenda eſt. Sed & ſcrobes, & ſulci plurimum proſunt, ſi in locis temperatis, in quibus æſtas non eſt perferuida. ante annum fiant, quàm uineta conſerantur, ſoli tamen ante bonitas exploranda eſt. nam ſi ieiuno, atque exili agro ſemina deponentur, ſub ipſum tempus ſationis ſcrobs, aut ſulcus faciendus eſt. Si ante annũ fiant, quàm uinea conſeratur, ſcrobs in longitudinem, altitudinémque defoſſus tripedaneus abunde eſt: latitudine tamen bipeda

*nea: uel ſi quaternum pedum ſpatia inter ordines relictu-
ri ſumus, commodius habemus eãdem quoquouerſus da-
re menſuram ſcrobibus. nõ amplius tamen quàm in tres
pedes altitudinis depreſſis. Cæterum quatuor angulis ſe-
mina applicabuntur ſubiecta minuta terra, & ita ſcrobes
adobruentur. Sed de ſpatijs ordinum eatenus præcipien-
dum habemus, ut intelligant agricolæ ſiue aratro uineas
culturi ſint, laxiora interordinia relinquenda: ſiue biden-
tibus, anguſtiora. ſed neque ſpatioſiora, quàm decem pe-
dum: neque contractiora, quàm quatuor. Multi tamen or-
dines ita diſponunt, ut per rectam lineam binos pedes, aut
ut plurimum ternos inter ſemina relinquant. Tranſuerſa
rurſus laxiora ſpatia faciant, per quæ uel foſſor, uel ara-
tor incedat. Sationis autem cura nõ alia debet eſſe, quàm
quæ tradita eſt à me tertio uolumine. Vnum tamen huic
conſitioni Mago Carthaginienſis adijcit, ut ſemina ita de-
ponantur, ne protinus totus ſcrobs terra compleatur, ſed
dimidia ferè pars eius ſequẽte biennio paulatim adæque-* 178
tur. Sic enim putat uitem cogi deorſum agere radices.

*Hoc ego ſiccis locis fieri utiliter non negauerim, ſed ubi
aut uliginoſa regio eſt, aut cæli ſtatus imbrifer, minime
faciundum cenſeo. Nam conſiſtens in ſemiplenis ſcrobibus
nimius humor antequam conualeſcant, ſemina necat.
Quare utilius exiſtimo repleri quidem ſcrobes ſtirpe de-
poſita, & cum ſemina comprehẽderint, ſtatim poſt æquino-
ctium autumnale debere diligenter, atque alte ablaqueari,
& reciſis radiculis, ſiquas in ſummo ſolo citauerint, poſt
paucos dies adobrui. ſic enim utrunque incommodum ui-
tabitur, ut neque radices in ſuperiorem partem euocentur,
neque immodicis pluuijs parũ ualida uexẽtur ſemina. Vbi
uerò iam corroborata fuerint, nihil dubium eſt, quin cæle*

ſtibus aquis plurimum inuentur. Itaque locis quibus cle-
mentia hiemis permittit, adapertas uites relinquere, & to
ta hieme ablaqueatas habere eas conueniet. De qualitate
autem ſeminum inter auctores non conuenit. Alij malleolo
protinus conſeri uineam melius exiſtimant, alij uiuiradi-
ce: de qua re quid ſentiam, iam ſuperioribus uoluminibus
profeſſus ſum. Et nunc tamen hoc adijcio, eſſe quoſdam
agros, in quibus non æquè bene tranſlata ſemina, quàm
immota reſpondeant: ſed iſtud rariſſime accidere. Notan-
dum itaque & diligenter explorandũ eſſe, & quid quæq;
ferat regio, & quid quæque recuſet. depoſitã ergo ſtirpẽ,
id eſt, malleolum, uel uiuiradicem formare ſic conuenit, ut
uitis ſine pedamine cõſiſtat. hoc autem protinus effici non
poteſt. Nam niſi adminiculum teneræ uiti, atque infirmæ
contribueris, prorepens pampinus terræ ſe applicabit. ita-
que poſito ſemini arundo adnectitur, quæ uelut infantiam
eius tueatur, atque educet, producátque in tantam ſtaturã,
quãtam permittit agricola. ea porrò non debet eſſe ſubli-
179 *mis: nam uſque in ſeſquipedem coercendum eſt. cum de-*
inde robur accipit, & iam ſine adiumento conſiſtere ua-
let, aut capitis, aut brachiorum incrementis adoleſcit:
nam duæ ſpecies huius quoque culturæ ſunt: alij capita-
tas uineas, alij brachiatas magis probant. quibus cordi eſt
in brachia uitem componere, conuenit ut à ſumma par-
te, qua deciſa nouella uitis eſt, quicquid iuxta cicatricem
citauerit, conſeruari, & in quatuor brachia pedalis men-
ſuræ diuidere, ita ut omnem partem cæli ſingula aſpici-
ant. ſed hæc brachia nõ ſtatim primo anno procera ſum-
mittuntur, ne oneretur exilitas uitis, ſed compluribus pu-
tationibus in prædictã menſuram educuntur: deinde ex
brachijs quaſi quædã cornua prominentia relinqui opor

*tet,atque ita totam uitem omni parte in orbem diffundi.
Putationis autem ratio eadem eſt,quæ in iugatis uitibus:
uno tantum differt,quòd pro materijs longioribus pollices
quaternum aut quinum gemmarũ relinquuntur:pro cuſto
dibus autem bigemmes reſeces fiũt.in ea deinde uinea quã
capitatam diximus,iuxta ipſam matrẽ uſque ad corpus ſar
mentum detrahitur, una aut altera tantummodo gemma
relicta,quæ ipſi trũco adhæret.hæc autem riguis,aut pin-
guiſſimis locis fieri tutò poteſt,cũ uires terræ,& fructum,
& materias ualent præbere. maxime autem aratris ex-
colunt,qui ſic formatas uineas habent, & eam rationem
ſequuntur detrahendi uitibus brachia, quòd ipſa capita
ſine ulla extantia neque aratro,neq; bubus obnoxia ſunt.
nam in brachiatis plerunque fit,ut aut crure, aut corni-
bus boum ramuli uitium defringantur: ſæpe etiam & ſti
ua,dum ſedulus arator uomere perſtringere ordinem,&
quamproximam partem uitiũ excolere ſtudet. Atque hæc
quidem cultura uel brachiatis,uel capitatis uitibus ante-
quam gemment, adhibetur. cum deinde germinauerint,
foſſor inſequitur,ac bidentibus eas partes ſubigit,quas bu* 180
*bulcus non potuit pertingere. mox ubi materias uitis exi-
git,inſequitur pampinator,& ſuperuacuos deterget, fru-
ctuoſóſque palmites ſubmittit, qui cum induruerunt,ue-
lut in coronam religantur: hoc duabus ex cauſis fit:una,
ne libero excurſu in luxuriam prorepant, omniáque ali-
menta pampini abſumant: altera ut religata uitis rurſus
aditum bubulco,foſſoríque in excolenda ſe præbeat. Pam-
pinandi autem modus is erit,ut opacis locis,humidíſque,
& frigidis æſtate uitis nudetur, foliáque palmitibus de-
trahantur,ut maturitatem fructus capere poſſit,& ne ſi-
tu putreſcat: locis autem ſiccis, calidíſque, & apricis ut è*

*contrario palmitibus uuæ contegantur: etſi parum pam-
pinoſa uitis eſt, aduectis frõdibus, & interdum ſtramen-
tis fructus muniatur.* M. *quidem* Columella *patruus me-
us uir illuſtribus diſciplinis eruditus, ac diligentiſſimus
agricola* Bæticæ *prouinciæ ſub ortu caniculæ palmeis te-
getibus uineas adumbrabat, quoniam plerunque dicti ſi-
deris tempore quædam partes eius regionis ſic infeſtan-
tur* Euro, *quem incolæ* Vulturnum *appellant, ut niſi te-
gminibus uites opacentur, uelut halitu flammeo fructus
uratur. atque hæc capitatæ brachiatæq; uitis cultura eſt.
nam illa, quæ uno iugo ſuperponitur, aut quæ materijs
ſummiſſis arundinum ſtatuminibus per orbem connecti-
tur, ferè eandem curam exigit, quam iugata.* Nonnullos *ta
men in uineis characatis animaduerti, & maxime elue-
naci generis prolixos palmites, quaſi propagines ſummo
ſolo adobruere, deinde rurſus ad arundines erigere, &
in fructum ſummittere, quos noſtri agricolæ mergos, Gal-
li candoſoccos uocant, eóſque adobruunt ſimplici ex cau-
ſa, quòd exiſtiment plus alimenti terram præbere fru-
ctuarijs flagellis. itaque poſt uindemiam uelut mutilia ſar*
181 *menta decidunt, & à ſtirpe ſummouent. nos autem præ-
cipimus eaſdem uirgas, cum à matre fuerint præciſæ, ſicu
bi demortuis uitibus ordines uacent, aut ſi nouellam quis
uineam inſtituere uelit, pro uiuiradice ponere: quoniam
quidem partes ſarmentorum quæ fuerant obrutæ, ſatis
multas habent radices, quæ depoſitæ ſcrobibus, confeſtim
comprehendant. Supereſt reliqua illa cultura proſtratæ
uineæ, quæ niſi uiolẽtiſſimo cæli ſtatu ſuſcipi non debet.
nam & difficilem laborem colonis exhibet, nec unquam
generoſi ſaporis uinum præbet, atque ubi regionis condi-
tio ſolam eam culturam recipit, bipedaneis ſcrobibus mal-*

leolus deponitur, qui cum egerminauit, ad unam materiã reuocatur: eáq; primo anno compeſcitur in duas gemmas: ſequente deinde, cum palmites profudit, unus ſummittitur, cæteri decutiuntur: at ille, qui ſummiſſus eſt, cum fructum edidit, in eam longitudinem deputatur, uti iacens non excedat interordinij ſpatium. nec magna eſt putationis differentia cubantis, & ſtantis rectæ uineæ, niſi quòd iacenti uiti breuiores materiæ ſummitti debent, reſeces quoque anguſtius in modum furunculorum relinqui, ſed poſt putationem: quam utique autumno in eiuſmodi uinea fieri oportet, ut uitis tota deflectatur in alterũ interordinium: atque ita pars ea, quæ fuerat occupata, uel foditur, uel aratur, & cum exculta eſt, eandem uitem recipit, ut altera quoque pars excoli poſſit. De pampinatione talis uineæ parum inter auctores conuenit: alij negant eſſe nudandam uitem, quo melius contra iniuriam uentorum ferarúmque fructum abſcondat: alijs placet parcius pampinari, ut & uitis non in totum ſuperuacuis frondibus oneretur, & tamen fructum ueſtire, aut protegere poſſit, quæ ratio mihi quoque commodior uidetur.

De ulmarijs faciendis. CAP. VI. 182

Sed iam de uineis ſatis diximus, nunc de arboribus præcipiendum eſt. Qui uolet frequens & diſpoſitum arbuſtum paribus ſpatijs, fructuoſúmq; habere, operam dabit ne emortuis arboribus rareſcat, ac primam quãque ſenio, aut tempeſtate afflictam ſummoueat, & in uicem nouellã ſobolẽ ſubſtituat. id autem facile conſequi poterit, ſi ulmorum ſeminarium paratum habuerit: quod, & quomodo, & qualis generis faciendum ſit, non pigebit deinceps præcipere. Vlmorum duo eſſe genera conuenit; gallicum, & uernaculum: illud atinia, hoc noſtrâs dicitur. Atiniã

ulmum Tremellius Scrofa non ferre ſamerã (quod eſt ſemen eius arboris) falſò eſt opinatus. nam rariorem ſine dubio creat, & idcirco pleriſque & ſterilis uidetur, ſeminibus inter frondem, quam prima germinatione edit, latentibus. itaque nemo iã ſerit ex ſamera, ſed ex ſobolibus. Eſt autem ulmus lõge lætior, & procerior, quàm noſtrâs, frondémque iucundiorem bubus præbet: quia cum aſſidue pecus alueris, & poſtea generis alterius frondem dare inſtitueris, faſtidium bubus affert. Itaque ſi fieri poterit, totum agrum genere uno atiniæ ulmi conſeremus: ſi minus, dabimus operã, ut in ordinibus diſponendis pari numero uernaculas & atinias alternemus, ita ſemper miſta fronde utemur, & quaſi hoc condimento illectæ pecudes fortius iuſta cibariorũ conficient. ſed uitem maxime opulus uidetur alere, deinde ulmus, poſt etiam fraxinus. Opulus, quia raram, neque idoneã frondem pecori præbet, à pleriſque repudiata eſt. Fraxinus, quæ capris, & ouibus gratiſſima eſt, nec inutilis bubus, locis aſperis, montoſis, quibus minus lætatur ulmus, recte ſeritur. Vlmus, quòd & uitem commodiſſime patitur, & iucũdiſſimum pabulum bubus affert,
183 uariiſque generibus ſoli prouenit, à pleriſque reſeritur. itaque cui arbuſtum nouum inſtituere cordi eſt, ſeminaria ulmorum uel fraxinorũ parẽtur ea ratione, quam deinceps ſubſcripſimus. nam opuli melius cacuminibus, in arbuſto protinus deponuntur. igitur pingui ſolo, & modice humido bipalio terrã paſtinabimus, ac diligenter occatam, & reſolutam, uerno tempore in aream componemus. ſamerã deinde, quæ iam rubicundi coloris erit, & compluribus inſolata diebus iacuerit, ut aliquẽ tamen ſuccum & lentorẽ habeat, inijciemus areis, & eas totas ſeminibus ſpiſſe contegemus, atq; ita cribro putrẽ terrã duos altæ digitos incer-

nemus, & modice rigabimus, ſtramentiſque areas cooperiemus, ne prodeuntia cacumina ſeminum ab auibus prærodantur. ubi deinde prorepſerint plantæ, ſtramenta colligemus, & manibus herbas carpemus: idque leuiter, & curioſè faciendum eſt, ne adhuc teneræ, breueſque radiculæ ulmorum conuellãtur. Atque ipſas quidem areas ita anguſtè compoſitas habebimus, ut qui runcaturi ſunt, medias partes earum facile manu contingant. nam ſi latiores fuerint ipſis ſeminibus, quæ proculcata erunt, noxam capient. AEſtate deinde prius quàm ſol oriatur, aut ad ueſperum, ſeminaria cõſpergi potius, quàm rigari debent: & cum ternûm pedum plantæ fuerint, in aliud ſeminarium transſferri, ac ne radices altius agant (quæ res poſtmodum in eximendo magnum laborem affert, cum plantas in aliud ſeminarium transſferre uolumus) oportebit non maximos ſcrobiculos ſeſquipede inter ſe diſtantes fodere. deinde radices in nodum, ſi breues, uel in orbem coronæ ſimilem, ſi longiores erunt, inflecti, & oblitas fimo bubulo ſcrobiculis deponi, ac diligenter circunculcari. Poſſunt etiam collectæ cum ſtirpibus plantæ eadem ratione diſponi: quod in atinia ulmo fieri neceſſe eſt, quæ non ſeritur è ſamera. ſed hæc ulmus autumni tempore melius, quàm uere diſponitur, paulatimque ramuli eius manu detorquentur, quoniam primo biennio, ferri reformidat ictum: tertio demum anno acuta falce abraditur, atque ubi tranſlationi iam idonea eſt, ex eo tempore autumni, quo terra imbribus permaduerit, uſque in uernum tempus, antequam radix ulmi in eximendo delibretur, rectè ſeritur. Igitur in reſoluta terra ternûm pedum quoquo uerſus faciendi ſcrobes. at in denſa, ſulci eiuſdem altitudinis, qui arbores recipiant præparandi. ſed deinde

in ſolo roſido, & nebuloſo conſerendæ ſunt ulmi, ut earum rami ad Orientem & in Occidẽtem dirigantur, quo plus ſolis mediæ arbores, quibus uitis applicata & religata innititur, accipiant. Quòd ſi etiam frumentis conſulemus, uberi ſolo intra quadraginta pedes: exili ubi nihil ſeritur, intra uiginti arbores diſponantur. cum deinde adoleſcere incipient, falce formandæ, & tabulata inſtituenda ſunt. hoc enim nomine uſurpant agricolæ ramos, truncóſque prominentes, eóſque uel propius ferro compeſcunt, uel longius promittunt, ut uites laxius diffundantur: hoc in ſolo pingui, melius illud in gracili. Tabulata inter ſe ne minus ternis pedibus abſint, atque ita formentur, ne ſuperior ramus in eadem linea ſit, qua inferior. nam demiſſum ex eo palmitem germinantem inferior atteret, & fructum decutiet. ſed quancunque arborem ſeueris, eam biennio proximo putare non oportet. pòſt deinde ſi ulmus exiguum incrementum recipit, uerno tempore, antequam librum demittat, deacuminanda eſt iuxta ramulum, qui uidebitur eſſe nitidiſſimus, ita tamen uti ſupra eum trunco ſtirpem dodrantalem relinquas, ad quam ductus, & applicatus ramus alligetur, &
185 correptus cacumen arbori præbeat. Deinde ſtirpẽ poſt annum præcidi, & alleuari oportet. quòd ſi nullum ramulum arbor idoneum habuerit, ſat erit nouem pedes à terra relinqui, & ſuperiorem partem detruncari, ut nouæ uirgæ, quas emiſerit, ab iniuria pecoris tutæ ſint. ſed ſi fieri poterit, uno ictu arborem præcidi: ſi minus, ſerra deſecari, & plagam falce alleuari oportebit, eámque plagam luto paleato contegi, ne ſole, aut pluuijs infeſtetur. Poſt annum, aut biennium, cum enati ramuli recte conualuerint, ſuperuacuos deputari, & idoneos in ordinem

ſummitti conueniet. quæ ulmus à poſitione bene prouenerit, eius ſummæ uirgæ falce debent enodari. At ſi robuſti ramuli erunt, ita ferro amputentur, ut exiguam ſtirpem prominentem trunco relinquas. Cum deinde arbor conualuerit, quicquid falce contingi poterit, exputandum eſt, alleuandúmque eatenus, ne plaga corpori matris applicetur. Vlmum autem nouellam ſic formare conueniet: Loco pingui octo pedes à terra, ſine ramo relinquendi, uel in aruo gracili ſeptem pedes: ſupra quod ſpatium deinde per circuitum in tres partes arbor diuidenda eſt, ac tribus lateribus ſinguli ramuli ſubmittendi, primo tabulato aſſignentur. Mox de ternis pedibus ſuperpoſitis, alij rami ſummittendi ſunt, ita ne iiſdem lineis, quibus in ſuperiore poſiti ſint. in eadémque ratione uſque in cacumen ordinanda erit arbor. atque in frondatione cauendum, ne aut prolixiores pollices fiant, qui ex amputatis uirgis relinquuntur, aut rurſus ita alleuentur, ne ipſe truncus lædatur, aut delibretur: nam parum gaudet ulmus, quæ in corpus nudatur: uitandúmque ne de duabus plagis una fiat, cum talem cicatricem non facilè cortex comprehẽdat. Arboris autem perpetua cultura eſt, non ſolum antè diligenter eadem diſponere, ſed etiam truncum circunfodere, & quicquid frõdis enatum fuerit, alternis annis aut fer- 186
ro amputare, aut aſtringere, ne æmula umbra uiti noceat. cum deinde arbor uetuſtatem fuerit adepta, propter ramum uulnerabitur ita, ut excauetur uſque in medullã, quà ſit exitus humori, quem ex ſuperiore parte conceperit. Vitem quoque antequam ex toto arbor præualeſcat, conſerere conuenit. At ſi teneram ulmum maritaueris, nouã ſuffee ret: ſi uetuſtam uitem applicueris, coniugẽ necabit: ita ſibi pares eſſe ætate, & uiribus arbores, uitéſq; conuenit. Sed

arboris maritandæ cauſa ſcrobis uiuiradici fieri debet,la
tus pedum duorum,altus leui terra,totidem pedum:gra-
ui,dupondio & dodrante, longius pedum ſex,aut mini-
mum quinque . abſit autem hic ab arbore ne minus ſeſ-
quipedali ſpatio. Nam ſi radicibus ulmi iunxeris, male
uitis comprehendet, & cum tenuerit, incremento arboris
opprimetur.Hunc ſcrobem,ſi res permittit,autumno faci-
to,ut pluuijs,& gelicidijs maceretur.Circa uernum deinde
æquinoctium binæ uites,quo celerius ulmum ueſtiant,pe-
dem inter ſe diſtantes ſcrobibus deponendæ: cauendúm-
que ne aut ſeptẽtrionalibus uentis,aut rorulentæ,ſed ſic-
cæ ſerantur. Hanc obſeruationem non ſolum in uitium
poſitione,ſed in ulmorum,cæterarúmque arborum præ-
cipio:& uti cum de ſeminario eximuntur, rubrica notetur
una pars,quæ nos admoneat,ne aliter arbores conſtitua-
mus, quàm quemadmodum in ſeminario ſteterint. pluri-
mum enim refert,ut eam partem cæli ſpectent, cui ab te-
nero conſueuerũt.melius autem locis apricis,ubi cæli ſta-
tus neque prægelidus,neque nimium pluuius eſt,autum-
ni tempore,& arbores, & uites poſt æquinoctium depo-
nuntur.Sed eæ ita conſerendæ ſunt,ut ſummã terram,quæ
aratro ſubacta ſit,ſemipedem alte ſubſternamus, radicéſ-
que omnes explicemus,& depoſitas ſtercoremus(ut ego exi
187 *ſtimo) ſi minus,terra ſubacta operiamus, & circuncalce-*
mus ipſum ſeminis codicem.uites in ultimo ſcrobe deponi
oportet,materiáſque earum per ſcrobem porrigi, deinde
ad arborem erigi, atque ab iniuria pecoris caueis emuni-
ri. Locis autem feruidis ſemina Septentrionali parte ar-
bori applicanda ſunt: locis frigidis à Meridie, tempera-
to ſtatu cæli,aut ab Oriente,aut ab Occidente, ne toto die
ſolem, uel umbram patiantur. Proxima deinde putatio-

ne melius exiſtimat Celſus ferro abſtineri, ipſóſque coles in modum coronæ contortos arbori circundari, ut flexura materias profundat, quarum ualidiſſimam ſequente anno caput uitis faciamus. Me *autem longus docuit uſus, multo utilius eſſe primo quoque tempore falcem uitibus admouere, nec ſuperuacuis ſarmentis pati ſilueſcere.* Sed *eam quoque, quæ primo ſummittetur, materiam ferro coercendam cenſeo uſque in alteram, uel tertiam gemmam, quo robuſtiores palmites agat: qui cum primum tabulatum apprehenderint, proxima putatione diſponetur omnibus annis, alioquin in ſuperius tabulatum excitabitur relicta ſemper una materia, quæ applicata trunco cacumen arboris ſpectet. Iámque uiti conſtitutæ certa lex ab agricolis imponitur: plerique ima tabulata materijs frequentant, uberiorem fructum, & magis facilem cultum ſequentes.* At *qui bonitati uini ſtudent, in ſummas arbores uitem promouent, ut quæque materiæ ſe deuectæ in celſiſſimum quenqueramum extendunt ſic, ut ſumma uitis ſummam arborem ſequatur, id eſt ut duo palmites extremi trunco arboris applicentur, qui cacumen eius ſpectent, & prout quiſque ramus conualuit, uitem accipiat.* Plenioribus *ramis plures palmites alius ab alio ſeparati imponantur, gracilioribus pauciores, uitíſque nouella tribus toris ad arborem religetur, uno, qui eſt in crure arboris à terra quatuor pedibus diſtans: altero, qui ſumma parte uitem capit: tertio, qui mediam uitem complectitur.* 188 T*orum imum imponi tum oportet, cum uires uiti adimit: interdum enim neceſſarius habetur, cum aut arbor ſine ramis truncata eſt, aut uitis præualens in luxuriam euagatur.* C*ætera putationis ratio talis eſt, ut ueteres palmites, quibus proximi anni fructus pependit, omnes re-*

cidantur, noui circuncisis undique capreolis, & nepotibus, qui ex his nati ſunt, amputati committantur. & ſi læta uitis eſt, ultimi potius palmites per cacumina ramorum præcipitentur: ſi gracilis, trunco proximis: ſi mediocris, medijs: quoniam ultimus palmes plurimum fructum affert, proximus nimium, uitémque exhaurit atque attenuat. Maximè autem prodeſt uitibus, omnibus annis reſolui. nam & commodius enodantur, & refrigerantur, cum alio loco alligatæ ſunt, minúſque læduntur, ac melius conualeſcunt, atque ipſos palmites ita tabulatis ſuperponi conuenit, ut à tertia gemma, uel quarta religati dependeant, eóſque non conſtringi, ne ſarmentum nimine præcidatur. Quòd ſi ita longe tabulatum eſt, uti materia parum commodè in id perduci poſſit, palmitem ipſum uiti alligatum ſupra ternam gemmam religabimus. hoc ideo fieri præcipimus, quia quæ pars palmitis præcipitata eſt, fructu induitur. At quæ uinculo adnexa, ſurſum tendit, ea materias ſequente anno præbet. Sed ipſorum palmitum duo genera ſunt. alterum, quod ex duro prouenit, quod quia primo anno plerunque frondem ſine fructu affert, pampinarium uocāt. alterum, quod ex anniculo palmite procreatur, quod quia protinus creat, fructuarium appellant: cuius ut ſemper habeamus copiam in uinea, palmitis partes ad tres gemmas religandæ ſunt, ut quicquid intra uinculū eſt, materias exigat. Cum de-
189 inde annis, & robore uitis conualuit, traduces in proximam quanque arborem mittendæ, eáſque poſt biennium amputare, ſimulatque alias teneriores tranſmittere conuenit. nam uetuſtate uitem fatigant. Nonnunquam etiam cum arborem totam uitis comprehendere nequit, ex uſu fuit partem aliquam eius deflexam terræ immergere, &

rurſus ad eãdem arborem duas, uel tres propagines excitare, quo pluribus uitibus circunuenta celerius ueſtiatur. Viti nouellæ pampinarium dimitti non oportet, niſi neceſſario loco natus eſt, ut uiduum ramum maritet. ueteribus uitibus loco nati palmites pampinarij utiles ſunt, & plerique ad tertiam gemmam reſecti optimè ſubmittuntur. nam in ſequenti anno materias fundunt. Quiſquis autem pampinus loco natus in exputando, uel alligando fractus eſt, modo ut aliquam gemmam habuerit, extolli non oportet: quoniam proximo anno uel ualidiorem materiam ex una creabit. Præcipites palmites dicuntur, qui de hornotinis uirgis enati in duro alligantur. Hi plurimum fructus afferunt, ſed plurimum matri nocent. Itaque niſi extremis ramis, aut ſi uitis arboris cacumen ſuperauerit, præcipitari palmitem non oportet. Quòd ſi tamen id genus colis propter fructum ſummittere quis uelit, palmitem intorqueat. Deinde alliget, & præcipitet. nam & poſt eum locum, quem intorſeris, lætam materiam citabit & præcipitata minus uirium in ſe trahet, quanuis fructu exuberet. Præcipitem uero plus anno pati non oportet. Alterum eſt genus palmitis, quod de nouello naſcitur, & in tenero alligatum dependet: (materiam uocamus) ea & fructum & noua flagella bene procreat: & iam ſi ex uno capite duæ uirgæ ſummittantur, tamen utraque materia dicitur. nam pampinarius quam uim habeat, ſuprà docui. Focaneus eſt, qui inter duo brachia uelut in furca de medio naſcitur. Eum colem deterrimum eſſe comperi, quòd neque fructum ferat, & utra- 190
que brachia inter quæ natus eſt, attenuet: itaque tollendus eſt. Plerique uitem ualidam, & luxurioſam falſò crediderunt feraciorem fieri, ſi multis palmitibus ſubmiſſis

oneretur. nam ex pluribus uirgis plures pampinos creat, & cum ſe multa fronde cooperit, peius defloret, nebuláſque & rores diutius continet, omnémque uuam perdit. Validam ergo uitem in ramos diducere cenſeo, & traducibus diſpergere, atque diradiare, cęteróſque uinearios coles pręcipitare, & ſi nimis luxuriabitur, ſolutas materias relinquere, ea ratione uitem feraciorem facere. Sed ut denſum arbuſtum commendabile fructu, & decore eſt, ſic ubi uetuſtate rareſcit, pariter inutile, & inuenuſtum eſt. Quod ne fiat, diligentis patriſfamiliâs eſt, primam quanque arborem ſenio defectam tollere, ut in eius locum nouellam reſtituere uitem queat, nec tam uiuiradicę frequentare (ea etſi ſit facultas) quàm (quod eſt longe melius) ex proximo propagare. Cuius utriuſque ratio conſimilis eſt ei, quam tradidimus. Atque hęc de Italico arbuſto ſatis pręcepimus.

De arbuſto Gallico. CAP. VII.

Eſt & alterum genus arbuſti Gallici, quod uocatur rumpotinum. Id deſiderat arborem humilem, nec frondoſam. Cui rei maxime uidetur idonea opulus. ea eſt arbor corno ſimilis. quinetiam cornus, & carpinus, & ornus, nonnunquam & ſalix à pleriſque in hoc ipſum diſponitur. Sed ſalix niſi in aquoſis locis, ubi alię arbores difficiliter comprehendunt, ponenda non eſt, quia uini ſaporem infeſtat. Poteſt etiam ulmus ſic diſponi, ut adhuc tenera decacuminetur, ne altitudinem quindecim pedum excedat. Nam ferè ita conſtitutum rumpotinetum animaduerti, ut ad octo pedes locis ſiccis & cliuoſis, ad
191 duodecim locis planis, & uliginoſis tabulata diſponantur. Plerunque autem ea arbor in tres ramos diuiditur, quibus ſingulis ab utraque parte complura brachia

ſummittuntur, tum omnes penè uirgæ ne umbrent eo tem-
pore, quo uitis putatur, abraduntur. Arboribus rumpo-
tinis ſi frumentum non inſeritur, in utranque partem
uiginti pedum ſpatia interueniunt. At ſi ſegetibus indul-
getur, in alteram partem quadraginta pedes, in alteram
uiginti relinquuntur. Cætera ſimili ratione, atque in ar-
buſto Italico adminiſtrantur, ut uites longis ſcrobibus
deponantur, ut eadem diligentia curetur, atque in ramis
deducatur, ut noui traduces omnibus annis inter ſe ex
arboribus proximis connectantur, & ueteres decidan-
tur. Si tradux traducem non contingit, media uirga inter
eas deligetur. Cum deinde fructus pondere urgebit, ſub-
iectis adminiculis ſuſtineatur. Hoc autem genus arbuſti,
cæteræque omnes arbores quanto altius arantur, & cir-
cunfodiuntur, maiore fructu exuberant, quod an expediat
patrifamiliâs facere, cultus docet.

De generibus olearum. CAP. VIII.

Omnis tamen arboris cultus ſimplicior, quàm uinea-
rum eſt, longéque ex omnibus ſtirpibus minorem impen
ſam deſiderat olea, quæ prima omnium arborũ eſt. nam
quamuis non cõtinuis annis, ſed ferè altero quoque fructũ
afferat, eximia tamen eius ratio eſt, quòd leui cultu ſuſti-
netur, & cum ſe non induit, uix ullam impenſam poſcit,
ſed & ſiquam recipit, ſubinde fructus multiplicat: negle-
cta compluribus annis non ut uinea deficit, eóque ipſo tẽ-
pore aliquid etiam interim patrifamiliâs præſtat, & cum
adhibita cultura eſt, uno anno emendatur. Quare etiam
nos in hoc genere arboris diligẽter præcipere cenſuimus. 192
Olearum, ſicut uitium, plura genera eſſe arbitror, ſed in
meam notitiam decem modò peruenerunt. Pauſia, algia-
na, liciniana, ſergia, neuia, culminia, orchis, regia, circites,

murtea. Ex quibus bacca iucundiſſima eſt pauſiæ, ſpecioſiſſima eſt regiæ, quæ potius eſcæ, quàm oleo eſt idonea. Pauſiæ tamen oleum ſaporis egregij, dum uiride eſt, uetuſtate corrumpitur. Orchis quoque, & radius melius ad eſcam, quàm in liquorem ſtringitur. Oleum optimum licinia dat, plurimum ſergia: omniſque olea, & maior ferè ad eſcam, minor oleo eſt aptior. Nulla ex his generibus, aut perferuidum, aut gelidum ſtatum cæli patitur. Itaque æſtuoſis locis ſeptentrionali colle, frigidis meridiano gaudet. Sed neque depreſſa loca, neque ardua, magiſque modicos cliuos amat, quales in Italia Sabinorum, uel tota prouincia Bætica uidemus. Hanc arborem plerique exiſtimāt ultra milliarium ſexageſimum à mari, aut nō uiuere, aut non eſſe feracem. Sed in quibuſdam locis rectè ualet. Optimè uapores ſuſtinet pauſia. frigus ſergia. Aptiſſimum genus terræ eſt oleis, cui glarea ſubeſt, ſi ſuperpoſita creta ſabulo admiſta eſt. Non minus probabile eſt ſolum, ubi pinguis ſabulo eſt. Sed & denſior terra, ſi uuida, & læta eſt, commodè recipit hanc arborem. Creta ex toto repudianda eſt, magis etiam ſcaturiginoſa, & in qua ſemper uligo conſiſtit. Inimicus eſt etiam ager ſabulo macer, & nuda glarea. Nam etſi non emoritur in eiuſmodi ſolo, nunquam tamen conualeſcit. Poteſt tamen in agro frumentario ſeri, uel ubi arbutus, aut ilex ſteterant. Nam quercus etiam exciſa radices noxias olieto relinquit, quarum uirus enecat oleā. Sed hæc in uniuerſum de toto genere huius arboris habui uobis dicere. Nunc per partes culturam eius exequar.

De ſeminarijs oliuarum faciendis. CAP. IX.

193 Seminarium olieto præparetur cælo libero, terreno modicè ualido, ſed ſuccoſo, neque denſo, neque ſoluto ſolo,

potius tamen reſoluto. id genus terræ ferè nigræ eſt, quam cum in tres pedes paſtinaueris, & alta foſſa circundederis, ne aditus pecori detur, fermentari ſinito. Tũ ramos nouellos proceros, & nitidos, quos comprehenſos manus poſſit circunuenire, hoc eſt manubrij craſſitudine feraciſſimos arboribus adimito, & ex his quamrecentiſſimas taleas recidito, ita ut ne corticem, aut ullam aliam partem, quàm quæ ſerra præciderit, lædas. hoc autem facilè contingit, ſi prius uaram feceris, & eam partem, ſupra quam ramum ſecaturus es, fœno, aut ſtramentis texeris, ut molliter, & ſine noxa corticis taleæ ſuperpoſitæ ſecentur. Taleæ deinde ſexquipedales ſerra præcidantur, atque earum plagæ utraque parte falce leuentur, & rubrica notentur, ut ſic quemadmodum in arbore ſteterat ramus, ita parte ima terram, & cacumine cælum ſpectans deponatur. Nã ſi inuerſa mergatur, difficulter comprehendet, & cum ualidius conualuerit, ſterilis in perpetuum erit. Sed oportebit talearum capita, & imas partes mixto fimo cum cinere oblinire, & ita totas eas immergeri, ut putris terra quatuor digitis altè ſuperueniat. Sed binis indicibus ex utraque parte humantur: hi ſunt de qualibet arbore breui ſpatio iuxta eas poſiti, & in ſumma parte inter ſe uinculo connexi, ne facilè ſinguli deijciantur. Hoc facere utile eſt, propter foſſorum ignorantiam, ut cum bidentibus, aut ſarculis ſeminarium colere inſtitueris, depoſitæ taleæ non lædantur. Quidam melius exiſtimant hortulis excolere, & chorda ſimili ratione diſponere: ſed utrunque debet poſt uernum æquinoctiũ fieri, & quàm frequentiſſimè ſeminariũ primo anno ſarriri: poſtero, & ſequẽtibus, cum iã radiculæ ſeminum conualuerint, raſtris excoli. Sed biennio à putatione abſtineri, tertio anno ſingulis ſeminibus 194

binos ramulos relinqui, & frequenter ſarriri ſeminarium conueniet. Quarto anno ex duobus ramis infirmior amputandus eſt. Sic excultæ quinquennio arbuſculæ habiles tranſlationi ſunt. Plantæ autem in oliueto diſponuntur optimè ſiccis, miniméque uliginoſis agris per autumnum, lætis, & humidis uerno tempore paulò antè, quàm germinent. Atque ipſis ſcrobes quaternum pedū præparantur anno antè: uel ſi tempus nō largitur, prius quàm deponantur arbores, ſtramentis incendantur ſcrobes, ut eos ignis putres faciat, quos ſol, & pruina facere debuerat. Spatiū inter ordines minimum eſſe debet pingui, & frumentario ſolo ſexagenum pedum in alterā partem, atque in alteram quadragenum: macro, nec idoneo ſegetibus quinum & uicenum pedum. Sed in Fauonium dirigi ordines conuenit, ut æſtiuo proflatu refrigerentur. Ipſæ autem arbuſculæ hoc modo poſſunt trāſferri: Antequàm explantes arbuſculam, rubrica notato partem eius, quæ meridiem ſpectat, ut eodem modo, quo in ſeminario erat, deponatur. Deinde ut arbuſculæ ſpatium pedale in circuitu relinquatur, atque ita cum ſuo cæſpite plāta eruatur. Qui cæſpes in eximendo ne reſoluatur, modicos ſurculos uirgarum inter ſe cōnexos facere oportet, eóſque pilæ, quæ eximitur, applicare, & uiminibus ita nectere, ut conſtricta terra uelut incluſa teneatur. Tū ſubruta parte ima leuiter pilam commouere, & ſuppoſitis uirgis alligare, atque plantam tranſferre. Quæ antequam deponatur, oportebit ſolū ſcrobis imum fodere bidentibus: deinde terram aratro ſubactam (ſi tamen pinguior erit ſumma humus) immittere, & ita ordei ſemina ſubſternere, & ſi cō-
195 *ſtet in ſcrobibus aqua, ea omnis hauriēda eſt antequam demittantur arbores: deinde ingerendi minuti lapides, uel*

gl area miſta pingui ſolo, depoſitíſque ſeminibus latera ſcrobis circuncidenda, & aliquid ſtercoris interponendũ. Quòd ſi cum ea terra planta non conuenit, tum optimum eſt omni fronde priuare truncum, atque leuatis plagis, fimóque, & cinere oblitis in ſcrobem, uel ſulcum deponere. Truncus autem aptior tranſlationi eſt, qui brachij craſſitudinem habet. Poterit enim longè maioris incrementi, & robuſtioris tranſferri, quem ita conuenit poni, ut ſi non periculum à pecore habeat, exiguus admodum ſupra ſcrobem emineat: lætius enim frondet. ſi tamen incurſus pecoris aliter uitari non poterit, celſior truncus conſtituetur, ut ſit innoxius ab iniuria pecorum. Atque etiam rigandæ ſunt plantæ, cum ſiccitates inceſſerunt, nec niſi poſt biennium ferro tangendæ. ac primo ſurculari debent, ita ut ſimplex ſtylus altitudinem maximi ſcrobis excedat. deinde arando ne coxã bos, aliámue partem corporis offendat. Optimum eſt etiam conſtitutas plantas circummunire caueis, deinde conſtitutum iam, & maturum oliuetum in duas partes diuidere, quæ alternis annis fructu induantur: neque enim olea continuo biennio uberat. Cum ſubiectus ager conſitus non eſt, arbor coliculum agit, cum ſeminibus repletur, fructum affert, ita ſic diuiſum oliuetum omnibus annis æqualem reditum adfert. Sed id minime bis anno arari debet: & bidentibus altè circunfodiri. Nam poſt ſolſtitium cum terra æſtibus hiat, curandum eſt, ne per rimas ſol ad radices arborum penetret. Poſt æquinoctium autumnale ita ſunt arbores ablaqueandæ, ut à ſuperiore parte, ſi olea in cliuo ſit, incilia excitentur, quæ limoſam aquam ad codicem dedu- 196
cant. Omnis deinde ſoboles, quæ ex uno ſtirpe nata eſt, quotannis extirpanda eſt, ac tertio quoque fimo uel pabu-

*landæ ſunt oleæ. Atque eadem ratione ſtercorabitur oli-
uetum, quam in ſecundo libro propoſui, tamen ſegetibus
proſpicietur. Ac ſi ipſis tantummodo arboribus ſatis ſer-
uaueris, ſingulis ſtercoris caprini ſex libræ, ſtercoris ſicci
modij ſinguli, uel amurcæ in ſingulis congius. Stercus au
tumno debet inijci, ut permiſtum hiemi radices oleæ cale-
faciat. Amurca ualentibus infundenda eſt. nam per hie-
mem ſi uermes, atque alia ſuberunt animalia, hoc medica
mento necantur. Plerunque etiam locis ſiccis, & humidis,
arbores muſco infeſtantur. quẽ niſi ferramento reſecueris,
nec fructum, nec lætam frondem olea inducet. Quin etiam
compluribus interpoſitis annis oliuetum putandum eſt:
nam ueteris prouerbij meminiſſe conuenit, Eum, qui aret
oliuetum, rogare fructum: qui ſtercoret, exorare: qui cæ-
dat, cogere. Quod tamen ſatis erit octauo anno feciſſe, ne
fructuarij rami ſubinde amputentur. Solent etiam quan-
uis lætæ arbores fructũ non afferre. Eas terebrari gallica
terebra conuenit, atq; ita in foramen uiridẽ taleã oleaſtri
demitti, ſic uelut inita arbor fœcundo ſemine fertilior ex-
tat. Sed & ſine ablaqueatione adiuuanda eſt amurca in-
ſulſa cum ſuilla, uel noſtra urina uetere, cuius utriuſq; mo
dus ſeruatur. Nam maximæ arbori, ni tantundẽ aquæ mi
ſceatur, urna abundè erit. Solent etiam uitio ſoli fructum
oleæ necare. Cui rei ſic medebimur: altis gyris ablaquea-
bimus eas, deinde calcis pro magnitudine arboris plus,
minúſue circundabimus: ſed minima arbor modicum po-
ſtulat. Hoc remedio ſi nihil fuerit effectum, ad præſidiũ
inſitionis confugiendum erit. Quemadmodum autem o-
lea inſerenda ſit, poſtmodũ dicemus. Nonnunquam etiam
197 in olea unus ramus cæteris aliquãto eſt lætior, quem niſi
reciderıs, tota arbor contriſtabitur. Ac de oliuetis hacte-*

nus dixiſſe ſatis eſt. Supereſt ratio pomiferarum arborũ, cui rei deinceps præcepta dabimus.

De *arboribus pomiferis.* CAP. X.

Lo*cum pomarij, priuſquam ſemina ſeras, circummunire macerijs oportet, uel ſepe, uel foſſa præcipiti, ut non ſolum pecori, ſed & homini tranſitum negare ualeat: quoniam ſi ſæpius cacumina hominis manu tractata, aut à pecoribus præroſa ſunt, in perpetuũ ſemina incrementum capere nequeunt.* Generatim *autem diſponere arbores utile eſt, maxime etiã ne imbecilla à ualẽtiore prematur, quia nec uiribus, nec magnitudine par eſt, imparíque ſpatio tẽporis adoleſcit.* Terra, *quæ uitibus apta eſt, etiã arboribus eſt utilis: ante annũ, quàm ſeminare uoles, ſcrobem fodito, ita ſole, pluuiíſue macerabitur, & quod poſitum eſt, citò con prehendet.* At *ſi eodem anno & ſcrobem facere, & arbores ſerere uoles, minimum ante duos mẽſes ſcrobes fodito, poſtea ſtramentis incenſis calefacito: quos ſi latiores, paten tioréſque feceris, lætiores, uberioréſque fructus percipies.* Sed *ſcrobis clibano ſimilis fiat, cuius imum ſummo patentius eſt, ut laxius radices uagentur, ac minus frigoris hieme, minúſque æſtate uaporis per anguſtum os penetret, etiam ut cliuoſis locis terra, quæ in eum congeſta eſt, à pluuijs non abluatur.* Arbores *raris interuallis ſerito, ut cum creuerint ſpatiũ habeant, quo ramos extendant. nam ſi ſpiſſè poſueris, nec infrà ſerere quid poteris, nec ipſæ fructuoſæ erũt niſi interuulſeris: itaque inter ordines quadragenos pedes, minimúmque tricenos relinquere conuenit.* Semina *lege craſſa, non minus, quàm manubrium bidentis, recta, leuia, procera, ſine ulceribus, integro libro, ea bene, & celeriter comprehendent.* Si *ex ueteribus ramis ſumes, de ijs* 198
quoque, qui quotannis bonos, & uberiores fructus affe-

*runt,eligito:ac illos magis qui ſunt contra ſolem,quàm qui
umbris,ramis, aut plantis continentur. Sed antequam ar
buſculas tranſferas,nota quibus uentis antea fuerant con
ſtitutæ,poſtea manus admoueto,ut de cliuo,& ſicco in hu-
midum agrum tranſferas.Trifurcam maxime ponito.Ea
extet minime tribus pedibus . Si eodem ſcrobe duas,aut
tres arbuſculas uoles conſtituere, curato ne inter ſeſe con-
tingant : quoniam mutuo contactu aut computreſcent,aut
uermibus interibunt. Cum ſemina depones, dextra ſini-
ſtráque uſque in imum ſcrobem faſciculos ſarmentorum
brachij craſſitudinis demittito,ita ut ſupra terram paulu-
lum extent, per quos æſtate paruo labore aquam radici-
bus ſumminiſtrare poſſis. Arbores, ac ſemina cũ radici-
bus autumno ſerito,hoc eſt circa Calẽdas, & Idus Octob.
Primo uere antequam germinent , arbores deponito : ac
ne tinea moleſta ſit ſeminibus ficulneis, in imum ſcrobem
lentiſci taleã inuerſo cacumine demittito.Ficum frigoribus
ne ſerito.Loca aprica,calculoſa,glareoſa,interdum & ſa-
xoſa amat.Eiuſmodi arbor cito conualeſcit,ſi ſcrobes am-
plos,patentéſque feceris. Ficorum genera,& ſi ſapore,at-
que habitu diſtant,uno modo, ſed pro differentia agri ſe-
rũtur.Locis frigidis autumni temporibus,& aquoſis præ-
coques ponito,ut ante pluuiam fructum deligas. Locis cali
dis hibernas ſerito:at ſi uoles ficum, quamuis non natura,
ſeram facere,tum groſſulos,priorémue fructum decutito,i-
terum alterum edet,quem in hiemem differet : nonnun-
quam etiam, cum frondere cœperunt cacumina fici,ferro
ſumma prodeſt amputare: ſic firmiores arbores,& fera-
ciores fiunt : ac ſemper conueniet, ſimulatque folia agere
199 cœperint ficus, rubricam amurca diluere, & cum ſterco-
re humano ad radicẽ infundere.Ea res efficit uberiorẽ fru*

ctum, & farctum fici pleniorẽ, ac meliorẽ. Serẽdæ ſunt au
tem præcipue limanæ, africanæ, calcidicæ, ſulcæ, lydiæ,
calliſtrutiæ, topiæ, rhodiæ, libycæ, hibernæ, omnes etiã biſe-
ræ, & triferæ floſculi. Nucem Græcã ſerito circa Cal. Febr.
quæ prima gẽmaſcit: agrũ durũ, calidum, ſiccum deſiderat.
Nã in locis diuerſis nucẽ ſi depoſueris, plerũque putreſcit.
Antequam nucem deponas, in aqua mulſa, nec nimis dul-
ci macerato. ita iucundioris ſaporis fructum, cum adoleue-
rit, præbebit, & interim melius, atque celerius frondebit.
Ternas nuces in trigonum ſtatuito, ut nux à nuce minime
palmo abſit, & anceps ad Fauonium ſpectet. Omnis au-
tem nux unam radicem mittit, & ſimplici ſtylo prorepit.
Cum ad ſcrobis ſolum radix peruenit, duritia humi coer
cita recuruatur, & ex ſummo duûm ramorum ambas ra-
dices emittit. Nucem Græcam, & auellanam tarentinam fa
cere hoc modo poteris: In quo ſcrobe deſtinaueris nuces ſe-
rere, in eo terram minutam pro modo ſemipedis ponito,
ibíque ſemen ferulæ repangito. Cum ferula fuerit enata,
eã findito, & in medulla eius ſine putamine nucem Græ-
cam, aut auellanam abſcondito, & ita adobruito. Hoc ân-
te Calend. Martias facito, uel etiam inter Nonas, & Idus
Mart. Eodem tempore iuglandem, & pineã, & caſtaneam
ſerere oportet. Malum punicum ab eodem tempore uſque
in Cal. Aprilis recte ſeritur. Quòd ſi acidum, aut minus
dulcem fructum feret, hoc modo emẽdabitur: Stercore ſuil-
lo, & humano, urináque uetere radices rigato. Ea res &
fertilem arborem reddet, & primis annis fructum uino-
ſum, & poſt quinquennium dulcem, & apyrenum facit.
nos exiguum admodum laſaris uino diluimus, & ita cacu
mina arboris ſumma obleuimus. ea res emendabit acorẽ 200
malorum. Mala punica ne in arbore rumpãtur, remedio

ſunt lapides tres, ſi cũ ſeres arborẽ, ad radicẽ ipſam collo-
caueris. at ſi iã arborẽ ſatam habueris, ſcillã ſecundũ radi-
cem arboris ſerito. Alio modo cum iã matura mala fuerint
antequàm rũpantur, ramulos, quibus dependẽt, intorque-
to, eodẽ modo ſeruabũtur incorrupta etiã toto anno. Pyrum
autumno ante brumã ſerito, ita ut minime dies X X V ad
brumã ſuperſint: quæ ut ſit ferax, cum adoleuerit, altè eã
ablaqueato, & iuxta ipſam radicem truncum findito, &
fiſſuram cuneo tedæ pineæ adigito, & ibi relinquito, dein-
de abſumpta ablaqueatione, cinerem ſupra terrã inijcito.
Curandũ eſt autem, ut quam generoſiſſimis pyris pomaria
conſeramus. Ea ſunt cruſtumina, regia, ſignina, tarentina,
quæ ſyria dicuntur, purpurea, ſuperba, ordeacea, aniciana,
neuiana, fauoniana, lateritana, dolabelliana, turraniana,
uolema, mulſa, præcocia, uenerea, & quædam alia, quo-
rum enumeratio nunc longa eſt. Præterea malorũ gene-
ra exquirenda maxime ſcãdiana, matiana, orbiculata, ſex-
tiana, peluſiana, amerina, ſyrica, melimela, cydonia: quorũ
genera tria ſunt, ſtruthia, chryſomeliana, muſtea. Quæ om
nia non ſolũ uoluptatem, ſed etiam ſalubritatem afferunt.
Sorbi quoque & armeniaci, atque perſici non minima eſt
gratia. Et mala ſorba pruna poſt mediã meſſem uſque in
Idus Feb. ſerito. Mororũ ab Idibus Feb. uſque ad æquino-
ctium uernum ſatio eſt. Siliquam Græcam, quam quidam
κεράτιον uocant, & perſicũ ante brumam per autumnum
ſerito. Amygdala, ſi parũ ferax erit, forata arbore lapidẽ
adijcito, & in librum arboris inoleſcere ſinito. Omnium
autem generũ ramos, circa Cal. Martias in hortis ſubacta,
& ſtercorata terra ſupra puluinos arearũ diſponere con-
uenit. danda eſt opera, ut dum teneros ramulos habent,
201 ueluti pampinentur, & ad unum ſtylum primo anno ſe-

mina redigantur, & cum autumnus inceſſerit, antè quàm frigus cacumina adurat, omnia folia decerpere expedit, & ita craſſis arundinibus, quæ ab una parte nodos integros habeant, uelut pileis induere, atque ſic à frigore, & gelicidijs teneras adhuc uirgas tueri. Poſt uigintiquatuor deinde menſes ſiue transferre, & diſponere in ordinem uoles, ſiue inſerere, ſatis tutè utrunque facere poteris.

De inſitione arborum. CAP. XI.

Omnis ſurculus omni arbori inſeri poteſt, ſi non eſt ei cui inſeritur, cortice diſſimilis. Si uerò etiam ſimilem fructum, & eodem tempore affert, ſine ſcrupulo egregiè inſeritur. Tria genera porro inſitionum antiqui tradiderũt. Vnum, quo reſecta, & fiſſa arbor reſectos ſurculos accipit. Alterum quo reſecta inter librum & materiam ſemina admittit, quæ utraque genera uerni temporis ſunt. Tertium, quo ipſas gemmas cum exiguo cortice in partem ſui delibratam recipit, quam uocant agricolæ emplaſtrationem, uel, ut quidam, inoculationem. Hoc genus inſitionis æſtiuo tempore optime uſurpatur, quarũ inſitionum rationem cum tradiderimus, à nobis quoque repertam docebimus. Omnes arbores ſimulatque gemmas agere cœperint, luna creſcente inſerito, oliuam autem circa æquinoctium uernum uſque in Idus Aprilis. Ex qua arbore inſerere uoles, & ſurculos ad inſitionẽ ſumpturus es, uideto, ut ſit tenera & ferax, nodiſque crebris. & cũ primùm germina tumebũt de ramulis anniculis, qui ſolis ortum ſpectabũt, & integri erunt, eos legito craſſitudine digiti minimi, ſurculi ſint bifurci, uel trifurci. Arborem, quam inſerere uoles, ſerra diligenter exſecato ea parte, qua maxime nitida, & ſine cicatrice eſt, dabiſque operã, ne librũ lædas. Cum de- 202
inde truncum reciderís, acuto ferramento plagam leuato:

deinde cuneum tenuem ferreum, uel oſſeũ inter corticem,
& materiam ne minus digitos tres,ſed conſideratè demit-
tito,ne lædas, aut rumpas corticem. Poſtea *ſurculos, quos*
inſerere uoles, falce acuta ex una parte deradito tantum,
quantum cuneus demiſſus ſpatij dabit,atque ita,ne medul
*las,néue alterius partis corticem lædas.*Vbi *ſurculos para*
tos habueris,cuneum uellito,ſtatimque ſurculos in ea fora-
mina,quæ cuneo adacto inter corticem, & materiam fece
*ris,demittito.*Ea *autem fine,qua adraſeris,ſurculos ſic in-*
ſerito, ut ſemipede, nec amplius de arbore extent : ſuprà
deinde muſcum imponito,& ita ligato, ne pluuia dilaba-
tur. Q*uoſdam tamen magis delectat in trunco arboris lo*
cum ſeminibus ſerra facere, inſectáſque partes tenui ſcal-
*pello leuare,atque ita ſurculos aptare.*Si *puſillam arborem*
inſerere uoles,imam abſcindito , ita ut ſeſquipede è terra
extet:& cum deinde præcideris, plagam diligenter leua-
to: & medium truncum acuto ſcalpello permodicè findi-
to,ita ut fiſſura digitorum trium ſit in ea:deinde cuneum
quo diducatur, inſerito, & ſurculos ex utraque parte de-
raſos dimittito, ſicut librũ ſeminis libro arboris æqualem
*facias.*Cum *ſurculos diligenter aptaueris, cuneum eximi-*
to,& arborem,ut ſuprà dixi,alligato:deinde terram circa
arborẽ adaggerato uſque ad ipſum inſitum.ea res à uen-
to & calore maxime tuebitur. Hoc *tertium genus inſitio-*
nis,cum ſit ſubtiliſſimum, non omni generi arborum ido-
neum eſt,ſed ferè recipiunt talem inſitionem, quæ humi-
dum,ſuccoſúmque,& ualidum librum habent,ſicut ficus.
Nam *& lactis plurimum mittit,& corticem robuſtum ha-*
bet. optime itaque inſeritur caprifici ramus. Ex *arbore,de*
qua inſerere uoles , nouellos & nitidos ramos eligito . in
203 *ijſdémque obſeruato gẽmam,quæ bene apparebit, certám-*

*que ſpem germinis habebit: eam duobus digitis quadratis circunſignato, ut gemma media ſit: & ita acuto ſcalpello circuncidito, delibratóque diligenter, ne gemmam lædas. poſtea item alterius arboris, quam emplaſtraturus es, nitidiſſimum ramum eligito, & eiuſdem ſpatij corticem circuncidito, & materiam delibrato. deinde in eam partem, quam nudaueris, præparatum emplaſtrum aptato, ita ut alteræ delibratæ parti conueniat. Vbi ita hæc feceris, circa gemmam bene alligato, cauetóque ne lædas ipſum germen. deinde commiſſuras, & uincula luto oblinito, ſpatio relicto, ut gemma libera uinculo non urgeatur. arboris autem inſitæ ſobolē, & ramos ſuperiores præcidito, nequid ſit, quo poſſit ſuccus euocari, aut ne cui magis, quàm inſito ſeruiat. poſt XXI diem ſoluito emplaſtrum. & hoc genere optime etiam inſeritur olea. Quartum illud genus inſitionis iam docuimus, cum de uitibus diſputauimus. Itaque ſuperuacuum eſt hoc loco repetere traditam rationem terebrationis. Sed cum antiqui negauerint poſſe omne genus ſurculorum in omnem arborem inſeri, & illam quaſi finitionem, qua nos paulo antè uſi ſumus, ueluti quandā legem ſanxerint, eos tantum ſurculos poſſe coaleſcere, qui ſint cortice, ac libro, & fructu cōſimiles ijs arboribus, quibus inſeruntur, exiſtimauimus errorem huius opinionis diſcutiendum, tradendámque poſteris rationem, qua poſſit omne genus ſurculi omni generi arboris inſeri. Quod ne lōgiore exordio legentem fatigemus, unum quaſi exemplum ſubijciemus, quo poſſit omne genus ſurculi omnibus arboribus inſeri. Scrobem quoquò uerſus pedum quatuor ab arbore oliuæ tam longè fodito, ut extremi rami oleæ poſſint eam contingere. in ſcrobem deinde fici arbuſculam depo- 104
nito, diligentiámque adhibeto, ut robuſta, & nitida fiat.*

Poſt triennium,cum iam ſatis amplum incrementum ceperit, ramum oliuæ, qui uidetur nitidiſſimus, deflecte,& ad crus arboris ficulneæ religa: atque ita amputatis cæteris ramulis,ea tantum cacumina,quæ inſerere uoles,relinque. tum arborem fici detrunca,plagámque leua, & mediam cuneo finde. cacumina deinde oliuæ, ſicuti matri cohærent, ex utraque parte abrade, & ita fiſſuræ fici inſere, cuneúmque exime, diligentérque ramulos colliga, ne qua ui reuellantur: ſic interpoſito triennio conualeſcet ficus cum olea,& tum demum quarto anno, cum bene coierint,uelut propagines,ramulos oliuæ à matre reſecabis.hoc modo omne genus in omnem arborem inſeres. At prius quàm finem libri faciamus, quoniam ferè ſpecies ſurculorum omnium perſecuti ſumus prioribus libris,de cythiſo dicere nunc tempeſtiuum eſt.

De cythiſo. CAP. XII.

Cythiſum in agro eſſe quàm plurimum maxime referet,quòd gallinis,apibus,capris,bubus quoque,& omni generi pecudum utiliſſimus eſt: quòd ex eo citò pingueſcit,& lactis plurimum præbet ouibus: tum etiam quòd octo menſibus uiridi eo pabulo uti,& poſtea arido poſſis. præterea in quolibet agro, quanuis macerrimo celeriter comprehendit: omnem iniuriam ſine noxa patitur. mulieres quidem, ſi lactis inopia premuntur, cythiſum aridum in aquam macerari oportet, & cum tota nocte permaduerit, poſtero die expreſſi ſucci ternas heminas permiſceri modico uino,atque ita potandum dari: ſic & ipſæ ualebunt,& pueri abundantia lactis confirmabuntur. Satio autem cythiſi uel autumno circa Idus Octobr. uel uere fieri poteſt.
205 *Cum terram bene ſubegeris,areolas facito,ibique uelut ocymi ſemen cythiſi autumno ſerito. Plantas deinde uere di-*

ſponito, ita ut inter ſe quoquouerſus quatuor pedum ſpatia diſtent. Si ſemen non habueris, cacumina cythiſorum uere deponito, & ſtercoratam terram circumaggerato. Si pluuia non inceſſerit, rigato quindecim proximis diebus: ſimulatque nouam frondem agere cœperit, ſarrito, & poſt triennium deinde cædito, & pecori præbeto. equo abunde eſt uiridis pondo X V, bubus pondo uicena, cæteriſque pecoribus pro portione uiriũ. Poteſt etiam ante Septembrem ſatis commodè ramis cythiſus ſeri, quoniam facilè comprehendit, & iniuriam ſuſtinet. Aridum ſi dabis, parcius præbeto, quoniam uires maiores habet, priúſque aqua macerato, & exemptum paleis permiſceto. Cythiſum cum aridum facere uoles, circa menſem Septembrem, ubi ſemen eius grandeſcere incipiet, cædito, paucíſque horis, dũ flaccæſcat, in ſole habeto: deinde in umbra exſiccato, & ita condito. Hactenus de arboribus præcepiſſe abunde eſt, reddituro pecoris curam, & remedia ſequenti uolumine.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER VI.

S CIO quoſdam, Publi Siluine, prudentes agricolas pecoris, gregariorúmque paſtorum abnuiſſe curam, & eam uelut inimicam profeſſionis ſuæ diſciplinã conſtantiſſime repudiaſſe. neque inficior id eos aliqua ratione feciſſe, quaſi ſit agricolæ contrarium paſtoris propoſitum: cum ille quammaxime ſubacto, & puro ſolo gaudeat, hic nouali, graminoſóque: ille fructum

è terra ſperet, hic è pecore. Ita *fit, ut quod arator abomina-
tur, contrà paſtor optet herbarum prouentum* . Sed *in his
tam diſcordantibus uotis eſt tamen quædam ſocietas, atque
coniunctio: quoniam & pabulum è fundo plerunque do-
meſticis pecudibus magis , quàm alienis depaſcere ex uſu
ſit, & copioſa ſtercoratione, quæ contingit è gregibus, ter-
reſtres fructus exuberare.* Nec *tamẽ ulla regio eſt, in qua
modo frumenta gignantur, quæ non, ut hominum, ita ar-
mentorum adiumento iuuetur. unde etiã iumenta nomen
à re traxere, quòd noſtrum laborem, uel onera ſubuectan-
do, uel arando iuuarent.* Itaque *ſicut ueteres* Romani *præ-
ceperunt, ipſe quoque cenſeo tam pecorum, quàm agrorum
cultum pernoſcere .* Nam *in ruſticatione uel antiquiſſima
eſt ratio paſcendi, eadémque quæſtuoſiſſima. propter quod
nomina quoque & pecuniæ, & peculij tracta uidentur à
pecore: quoniam id ſolum ueteres poſſederunt, & adhuc
apud quaſdam gentes unum hoc uſurpatur diuitiarum ge
nus: & nũc apud noſtros quidem colonos alia res uberior
nulla eſt, ut etiam* M. *Cato credidit , qui conſulenti quam
partem rei ruſticæ exercendo celeriter locupletari poſſet,
reſpondit, ſi bene paſceret: rurſúſque interroganti quid de-
inde faciendo ſatis uberes fructus percepturus eſſet, affir-
mauit, ſi mediocriter paſceret.* Cæterum *de tam ſapiente
uiro piget dicere, quod eum quidam auctores memorant,
quidnam quærenti cuidam tertium in agricolatione quæ-
ſtuoſum eſſet, aſſeueraſſe, ſiquis uel male paſceret: cũ præ-
ſertim maius diſpendium ſequatur inertem , & inſcium
paſtorem, quàm prudentem, diligentémque compendium.*
De *ſecundo tamen reſponſo, dubium non eſt, quin medio-
crem negligentiã domini fructus pecoris exuperet.* Q*uam*
207 *ob rẽ nos quoque hanc partem rei ruſticæ* Siluine: *quan-*

ta ualuimus induſtria, maiorum ſecuti præcepta, poſteritati mandauimus. Igitur cum ſint duo genera quadrupedũ, quorum alterum paramus in conſortium operum, ſicut bouem, mulam, equum, aſinum: alterum uoluptatis, ac reditus, & cuſtodiæ cauſa, ut ouem, capellam, ſuem, canem: de eo genere primùm dicemus, cuius uſus noſtri laboris eſt particeps. nec dubium, quin (ut ait Varro) cæteras pecudes bos honore ſuperare debeat, præſertim autem in Italia, quæ ab hoc nuncupationem traxiſſe creditur, quòd olim Græci tauros ἰταλὲς uocarẽt: & in ea urbe, cuius mœnibus condendis mas, & fœmina aratro terminum ſignauerũt, uelut pecus: quòd item Athenis Cereris, & Triptolemi fertur miniſter: quòd inter fulgentiſſima ſidera particeps cœli: quòd deinde laborioſiſſimus adhuc hominis ſocius in agricultura: cuius tanta fuit apud antiquos ueneratio, ut tam capitale eſſet bouem necaſſe, quàm ciuem. Ab hoc igitur promiſſi operis capiamus exordium.

De bubus parandis, atque emendis, eorúmque forma. CAP. I.

Quæ in emendis bubus ſequenda, quǽque uitanda ſint, non ex facili dixerim, cum pecudes pro regionis cœlíque ſtatu, & habitum corporis, & ingenium animi, & pili colorem gerant. aliæ formæ ſunt Aſiaticis, aliæ Gallicis, Epiroticis aliæ: nec tantum diuerſitas prouinciarum, ſed ipſa quoq; Italia partibus ſuis diſcrepat. Campania plerunque boues progenerat albos & exiles, labori tamen & culturæ patrij ſoli non inhabiles. Vmbria uaſtos, & albos, eadémq; rubros: nec minus probabiles animus, quàm corporibus. Hetruria & Latium compactos, ſed ad opera fortes. Apenninus duriſſimos, omnémque difficultatem tolerantes, nec ab aſpectu decoros, quæ cum tam uaria & 208

diuerſa ſint, tamen quædam quaſi communia, & certa præcepta in emendis iuuencis arator ſequi debet, eáque Mago Carthaginiēſis ita prodidit, ut nos deinceps memorabimus. Parandi ſunt boues nouelli, quadrati, grādibus membris, cornibus proceris, ac nigrantibus, & robuſtis, fronte lata & criſpa, hirtis auribus, oculis, & labijs nigris, naribus reſimis patulíſque, ceruice longa, & toroſa, palearibus amplis, & penè ad genua promiſſis, pectore magno, armis uaſtis, capaci & tanquam implente utero, lateribus porrectis, lumbis latis, dorſo recto planóque, uel etiam ſubſidente, clunibus rotundis, cruribus compactis ac rectis, ſed breuioribus potius, quàm longis, nec genibus improbis, ungulis magnis, caudis longiſſimis, & ſetoſis, piloſiſque, corpore denſo, breuique, colore rubeo, uel fuſco, tactu corporis molliſſimo.

De bubus domandis. CAP. II.

Talis notæ uitulos oportet, cum adhuc teneri ſunt, cōſueſcere manu tractari, ad præſepia religari, ut exiguus in domitura labor eorum, & minus ſit periculi: uerùm neque ante tertium, neque poſt quintum annum iuuencos domari placet, quoniam illa ætas adhuc tenera eſt, hæc iam prædura: eos autem, qui de grege feri comprehenduntur, ſic ſubigi conuenit. Primùm omnium ſpatioſum ſtabulum præparetur, ubi domitor facilè uerſari, & unde digredi ſine periculo poſſit. Ante ſtabulum nullæ anguſtiæ ſint, ſed aut campus, aut uia latè patens, ut cum producentur iuuenci, liberum habeant excurſum, ne paui di aut arboribus, aut obiacenti cuilibet rei ſe impliciant, noxámque capiant. In ſtabulo ſint ampla præſepia, ſuprâque trāſuerſi aſſeres in modum iugorum à terra ſeptem pedibus elati cōfigantur, ad quos religari poſſint iu-

uenci: diem deinde, quo domituram auſpiceris, liberum à tempeſtatibus, & à religionibus matutinum eligito: canabinіſque funibus cornua iuuencorum ligato: ſed iaculi, quibus copulantur, lanatis pellibus inuoluti ſint, ne tenera fronte ſub cornua lædantur: cum deinde buculos cõprehenderis, extra ſtabulum producito, & ad ſtipites religato ita ut, exiguum laxamenti habeant, diſtént que inter ſe aliquanto ſpatio, ne in colluctatione alter alteri noceat: ſi nimis aſperi erunt, patere unum diem noctémque deſæuiant: ſimulatque iras contuderint, manu producantur, ita ut & aliquis antè, & à tergo complures, qui ſequantur, retinaculis eos contineant, & unus cum claua ſalignea procedens modicis ictibus ſubinde impetus eorum coerceat: ſin autem placidi & quieti boues erunt, uel eodem die, quo alligaueris, ante ueſperum licebit producere, & docere per mille paſſus compoſitè, ac ſine pauore ambulare: cum domum perduxeris, arctè ad ſtipites religato, ita ne capite moueri poſſint: tum demum ad alligatos boues, neque à poſteriore parte, neque à latere, ſed aduerſus placidè, & cum quadam uocis adulatione uenito, ut accedentem conſueſcant aſpicere: deinde nares perfricato, ut hominem diſcant odorari. Mox etiam conuenit tota tergora & tractare, & reſpergere mero, quo familiariores bubulco fiant: uentri quoque, & ſub feminа manum ſubijcere, ne ad eiuſmodi tactum poſtmodum paueſcant, & ut ricini, qui plerunque feminibus inhærent, eximantur: itaque cum fit, à latere domitor ſtare debet, ne calce contingi poſſit. Poſt hæc diductis malis educito linguam, totúmque eorum palatum ſale defricato, libraléſque offas in præſulſæ adipis liquamine tinctas, in gula demittito, ac uini ſingulos ſextarios per cornu fauci-

bus infundito: nã per hæc blandimenta triduo ferè mã-
210 ſueſcunt, iugumque quarto die accipiunt, cui ramus illi-
gatur, & temonis uice trahitur: interdum & pondus a-
liquod iniungitur, ut maiore niſu laboris exploretur patiẽ
tia. poſt eiuſmodi experimenta uacuo ploſtro ſubiungendi,
& paulatim longius cum oneribus producendi ſunt. Sic
perdomiti mox ad aratrum inſtituantur, ſed in ſubacto
agro, ne ſtatim difficultatem operis reformident, néue ad-
huc tenera colla, dura proſciſſione terræ contundant.
Quemadmodum autem bubulcus in arando bouem inſti
tuat, primo præcepi uolumine: curandum ne in domitura
bos calce, aut cornu quenquam contingat. nam niſi hæc ca
ueantur, nunquam eiuſmodi uitia, quamuis ſubacta, eximi
poterunt. Verum iſta ſic agenda præcipimus, ſi ueteranũ
pecus non aderit. nam ſi aderit, expeditior, tutiórque ratio
domandi eſt, quam nos in noſtris agris ſequimur. nam ubi
ploſtro, aut aratro iuuencum conſueſcimus, ex domitis bu-
bus, ualentiſſimum, eundémque placidiſſimum cum indo-
mito iungimus, qui & procurrentẽ retrahat, & cunctan-
tem producat. ſi uerò non pigeat iugum fabricare, quo tres
iungantur, hac machinatione conſequemur, ut etiam con-
tumaces boues grauiſſima opera non recuſent. nam ubi pi
ger iuuencus medius inter duos ueteranos iungitur, ara-
tróque iniuncto terram moliri cogitur, nulla eſt imperiũ
reſpuendi facultas: ſiue enim efferatus proſilit, duorum
arbitrio inhibetur: ſeu conſiſtit, duobus gradientibus e-
tiam obſequitur: ſeu conatur decumbere, à ualentioribus
ſubleuatus trahitur: propter que undique neceſſitate con-
tumaciam deponit, & ad patientiam laboris pauciſſi-
mis uerberibus perducitur. Eſt etiam poſt domiturã mol-
lioris generis bos, qui decumbit in ſulco: eum non ſæui-

*tia,ſed ratione cenſeo emendandum.nam qui ſtimulis,aut
ignibus,aliiſque tormẽtis id uitium eximi melius iudicãt,* III
*ueræ rationis ignari ſunt:quoniam peruicax contumacia
plerunque ſæuientem fatigat. Propter quod utilius eſt ci
tra corporis uexationem fame potius, & ſiti cubitorem bo
uem emendare.nam eum uehementius afficiunt natura-
lia deſideria,quàm plagæ. Itaque ſi bos decubuit,utiliſſi
mum eſt ſic pedes eius uinculis obligari, ne aut inſiſtere,
aut progredi,aut paſci poſſit:quo facto inedia,& ſiti com
pulſus deponit ignauiam,quæ tamen rariſſima eſt in pe-
core uernaculo: longéque omnis bos indigena melior eſt
quàm peregrinus. nam neque aquæ, nec pabuli, nec cæli
mutatione tentatur, neque infeſtatur conditione regionis,
ſicut ille,qui ex planis,& campeſtribus locis,in montana,
& aſpera perductus eſt, uel ex montanis in campeſtria.
itaque etiam, cum cogimur ex longinquo boues arceſſere,
curandum eſt, ut ex ſimilibus patrijs locis traducantur:
item cuſtodiendum eſt,ne incorporatione, uel ſtatura, uel
uiribus impar cum ualentiore iũgatur. nam utraque res
inferiori celeriter affert exitiũ. Mores huius pecudis pro-
babiles habentur, qui ſunt propiores placidis, quàm con-
citati: ſed non inertes, qui ſunt uerentes plagarum, &
acclamationum, ſed fiducia uirium, nec auditu, nec uiſu
pauidi, nec ad ingredienda flumina,aut pontes formido-
loſi:multi cibi edaces,uerum in eo conficiendo lenti: nam
nam hi melius concoquunt. ideóque robora corporum ci-
tra maciem conſeruant, qui ex commodo,quàm qui feſti-
nanter mandunt. Sed tam uitium eſt bubulci pinguem,
quàm exilem bouem reddere: humilis enim, & modica
corporatura pecoris operarij debet eſſe,neruiſque, & mu-
ſculis robuſta: non adipibus obeſa,ut nec ſui tergoris mo-*

le, nec labore operis degrauetur. Sed quoniam quæ ſe-
112 quenda ſunt in emendis, domandiſque bubus tradidimus, tutelam eorum præcipiamus.

De boum cura, & cibarijs. CAP. III.

Boues calore ſub diuo, frigoribus intra tectum manere oportet: itaque hibernæ ſtabulationi eorum præparãda ſunt ſtramenta, quæ menſe Auguſto intra dies triginta ſublatæ meſſis præciſa, in aceruum extrui debent: horũ deſectio cũ pecori, tum agro eſt utilis: liberantur arua ſentibus, qui æſtiuo tempore per Caniculæ ortum reciſi, plerunque radicitus intereunt, & ſtramentis pecoris ſubiecti plurimum ſtercoris efficiunt. hæc cũ ita curauerimus, tum & omne genus pabuli præparabimus, dabimúſque operam, ne penuria cibi macreſcat pecus. Boues autem recte paſcendi non una ratio eſt. nam ſi ubertas regionis uiride pabulum ſubminiſtrat, nemo dubitat, quin id genus cibi cæteris præponendum ſit: quod tamen niſi riguis, aut roſidis locis non contingit: itaque in ijs ipſis uel maximum commodum eſt, quòd ſufficit una opera duobus iugis, quæ eodem die alterna temporum uice uel arant, uel paſcuntur ſiccioribus agris. Ad præſepia boues alendi ſunt, quibus pro conditione regionum cibi præbentur: eóſque nemo dubitat, quin optimi ſint uicia in faſcem ligata, & cicercula, itémque pratenſe fœnum. minus commodè tuemur armentum paleis, quæ ubique & quibuſdam regionibus ſolæ præſidio ſunt: eæ probantur maximè ex milio, tũ ex ordeo, mox etiam ex tritico, ſed iumentis iuſtam operã reddentibus, ordeum præter has præbetur: bobus autem pro temporibus anni pabula diſpẽſantur. Ianuario menſe ſingulis freſi, & aqua macerati erui quaternos ſextarios miſtos paleis dare conuenit, uel lupini macerati modios,

*uel cicerculæ maceratæ ſemodios,& ſuper hæc affatim paleas,licet etiam ſi ſit leguminum inopia,& eluta,& ſiccata uinacia,quæ de lora eximuntur,cum paleis miſcere.*Nec 213
dubiũ eſt, quin ea lõge melius cũ ſuis folliculis antè quàm eluantur,præberi poſſint. nam & cibi,& uini uires habent,nitidúmque,& hilare,& corpulentum pecus faciũt: ſi grano abſtinemus,frondis aridæ corbis pabulatoria modiorũ uiginti ſufficit, uel fœni pondo triginta,uel ſi non, modius uiridis laureæ & iligneæ frondis: ſed his,ſi regionis copia permittat, glans adijcitur, quæ niſi ad ſatietatem detur,ſcabiem parit: poteſt etiam ſi prouentus utilitatem facit,ſemodius fabæ freſæ præberi . Menſe *Februario plerunque eadem cibaria ſufficiunt.*Martio & Aprili *debet ad fœni pondus adijci,quia terra proſcinditur:ſat autem erit põdo quadragena ſingulis dari:ab Idibus tamen menſis Aprilis uſque in Idus Iunias uiride pabulũ recte ſecatur : poteſt etiam in* Calend. *Iulias frigidioribus locis idem præſtari:à quo tempore in* Calend. Nouemb. *tota æſtate,& deinde autumno ſatientur fronde,quæ tamẽ non antè eſt utilis,quàm cum maturuerit uel imbribus,uel aſſiduis roribus: probatúrque maximè ulmea, poſt fraxinea, & ab hac populnea:ultimæ ſunt ilignea, & quernea,& laurea,ſed poſt æſtatẽ neceſſariæ deficiẽtibus cæteris:poſſunt etiam & folia ficulnea probè dari, ſi ſit eorũ copia, aut ſtringere arbores expediat: ilignea tamen uel melior eſt quernea,ſed eius generis, quod ſpinas non habet. nam id quoque uti iuniperus reſpuitur à pecore propter aculeos.* Nouembri *menſe,ac* Decembri, *per ſementem quantum appetit bos,tantum præbendum eſt:plerunque tamen ſufficiunt ſingulis modij glandis , & paleæ ad ſatietatem datæ, uel lupini macerati modij, uel erui aqua conſperſi*

ſextarij V I I permiſti paleis,uel cicerculæ ſimiliter cõſper
114 ſæ ſextarij X I I miſti paleis,uel ſinguli modij uinaceorum ſi ijs,ut ſuprà dixi,largè paleæ adijciantur:uel ſi nihil horum eſt,per ſe fœni pondo quadraginta.

De uitijs boũ,& medicinis. C A P. I I I I.

Sed non proderit cibis ſatiari pecora, niſi omni adiuuentur diligentia,ut ſalubri ſint corpore, uiréſque conſeruent : quæ utraque cuſtodiuntur largè dato per triduum medicamento, quod componitur pari pondere triti lupini, cupreſſíque,& cum aqua,nocte una ſub diuo habito:ídque quater anno fieri debet ultimis temporibus ueris, æſtatis, autumni,hiemis: ſæpe etiam langor,& nauſea diſcutitur, ſi integrum gallinaceum crudum ouum ieiunis faucibus inſeras,ac poſtero die ſpicas ulpici,uel allij cum uino conteras,& in naribus infundas:neque hæc tantum remedia ſalubritatem faciunt.Multi & largo ſale miſcent pabula: quidam marrubiũ dederunt cũ oleo & uino,quidam porri fibras,alij grana thuris,alij ſabinam herbã,rutámque cum mero diluũt. Eáque medicamenta potanda præbent.Multi caulibus uitis albæ, & ualuulis erui bubus medentur: nonnulli pellem ſerpentis obtritam cum uino miſcent . Eſt etiam remedio,cum dulci uino tritum ſerpillum,& conciſa,& in aqua macerata ſcylla.Quæ omnes prædictæ potiones trium heminarũ ſingulis diebus per triduũ datæ,aluum purgant,depulſiſque uitijs,recreant uires,maxime tamen habetur ſalutaris amurca,ſi tantundẽ aquæ miſceas, & ea pecus inſueſcas : quæ protinus dari non poteſt, ſed primo cibi aſperguntur: deinde exigua portione medicatur aqua, mox pari menſura miſta datur ad ſatietatem.

Sic Horatius, inſuevit pater optimus hoc me.

Quæ ſint, quibus peſtilentia ingruit gregi, & quæ remedia adhibenda. CAP. V.

Nullo autem tempore, & minime æſtate utile eſt boues in curſum concitari: nam ea res aut cit aluum, aut mouet febrem. Cauendum quoque eſt, ne ad præſepia ſus, aut gallina perrepat. Nam hoc, quod decidit, immuſtum pabulo, bubus affert necem, & id præcipue, quod egerit ſus ægra, peſtilentiam facere ualet, quæ cum in gregem incidit, confeſtim mutandus eſt cæli ſtatus, & in plures partes diſtributo pecore longinquæ regiones petendæ ſunt, atque ita ſegregandi à ſanis morbidi, nequis interueniat, qui contagione cæteros labefaciat. Itaque cum ablegabuntur, in ea loca perducendi ſunt, quibus nullum impaſcitur pecus, ne aduentu ſuo etiam illis tabem afferant. Euincendi ſunt autem quanuis peſtiferi morbi, & exquiſitis remedijs propulſandi. Tunc panacis, & eryngij radices fœniculi ſeminibus miſcendæ, & cum defruti, ac moliti tritici farina, candẽtique aqua conſpergendæ, eóque medicamine ſaliuandum ægrotum pecus. Tum paribus caſiæ myrrhæque, & thuris põderibus, ac tantundem ſanguinis marinæ teſtudinis miſcetur potio, cum uini ueteris ſextarijs tribus, & ita per nares infunditur. Sed ipſum medicamentum ponderis ſex unciæ diuiſum, portione æqua per triduum cum uino dediſſe ſat erit. Præſens etiam remedium cognouimus radiculæ, quam paſtores conſilignem uocant. Ea in Marſis montibus plurima naſcitur, omníque pecori maximè eſt ſalutaris. Læua manu effoditur ante ſolis ortum, ſic enim lecta maiorem uim creditur habere. Vſus eius traditur talis, ænea ſubula pars auriculæ latiſſima circũſcribitur, ita ut manante ſanguine tanquã o literæ ductus appareat orbiculus. Hoc & intrinſecus, & ex ſuperiore parte auriculæ 215

cum factum eſt,media pars deſcripti orbiculi eadẽ ſubula
tranſuitur, & facto foramini prædicta radicula inſeritur,
quam cum recens plaga comprehendit,ita continet,ut ela-
bi non poſſit:in eam deinde auriculam omnis uis morbi,
216 *peſtilénſque uirus elicitur,donec pars,quæ ſubula circun-*
ſcripta eſt, demortua excidat, & minimæ partis iactura
caput conſeruatur. Cornelius Celſus *etiam uiſci folia cum*
*uino trita per nares infundere iubet.*Hæc *facienda,ſi gre-*
gatim pecora laborant:illa deinceps,ſi ſingula.

Quod remedium adhibetur boui cruditate laboranti. CAP. VI.

Cruditatis *ſigna ſunt crebri ructus, ac uentris ſonitus,faſtidia cibi, neruorum intentio,hebetes oculi.* Propter *quæ bos neque ruminat,neque lingua ſe deterget.*Remedio *erunt aquæ calidæ duo congij , & mox triginta braſſicæ caules modicè cocti, & ex aceto dati.* Sed *una die abſtinendum eſt alio cibo.* Q*uidã clauſum intra tecta continent, ne paſci poſſit.*T*um lentiſci,oleaſtríque cacuminum pondo* IIII, *& libra mellis una trita permiſcent aquæ congio, quam nocte una ſub dio habent,atque ita faucibus infundũt.*Deinde *interpoſita hora macerati erui quatuor libras obijciunt,aliáque potione prohibent.*Hoc *per triduum fieri,dum omnis cauſa languoris diſcutiatur.* Nam *ſi neglecta cruditas eſt, & inflatio uentris, & inteſtinorũ maior dolor inſequitur,qui nec capere cibos ſinit,gemitus exprimit,locóque ſtare non patitur,ſæpe decumbere, & agitare caput,caudámque crebrius agere.*Manifeſtum *remedium eſt proximam clunibus partem caudæ uinculo uehementer obſtringere,uinique ſextarium cum olei hemina faucibus infundere, atque ita citatum per mille & quingentos paſſus agere.* Si *dolor permanet, ungulas circunſecare, &*

uncta manu per anum inſerta fimum extrahere, rurſúſque agere currẽtem. Si nec hæc profuit res, caprifici aridæ conteruntur, & cum dodrante aquæ calidæ dantur. Vbi nec medicina proceſſit, myrti ſylueſtris foliorum duæ libræ de- 217
ligantur, totidémque ſextarij calidæ aquæ miſti per uas ligneum faucibus infundũtur. Atque ita ſub cauda ſanguis emittitur, qui cum ſatis profluxit, inhibetur papyri ligamine. Tum concitate agitur pecus eouſque, dum anhelet. Sunt & ante detractionem ſanguinis illa remedia, Tribus heminis uini tres unciæ pinſiti allij permiſcentur, & poſt eam potionem currere cogitur. Vel ſalis ſextans, cum cepis decem conteritur, & admiſto melle decocto collyria immittuntur aluo, atque ita citatus bos agitur.

Quo remedio ſedatur dolor uentris, & inteſtinorum pecoris. CAP. VII.

Ventris quoque & inteſtinorum dolor ſedatur uiſu nantium, & maximè anatis, quam ſi conſpexerit, cui inteſtinum dolet, celeriter tormento liberatur. Eadem anas maiore profectu mulos, & equinum genus conſpectu ſuo ſanat. Sed interdum nulla prodeſt medicina. Sequitur torminum uitiũ, quorum ſignum eſt cruenta, & mucoſa uentris proluuies. Remedia ſunt cupreſſini quindecim coni, totidémque gallæ, & utrorumque ponderum uetuſtiſſimus caſeus, quibus in unũ tunſis admiſcentur auſteri uini quatuor ſextarij, qui pari menſura per quatriduum diſpenſati dantur: nec deſint lentiſci, myrtique, & oleaſtri cacumina uiridia. Aluus, corpus, ac uires carpit, operíque inutilem reddit: quæ cum accident, prohibendus erit bos potione per triduum, primóque die cibo abſtinendus. Sed mox cacumina oleaſtri, & arundinis, item baccæ lentiſci, & myrti dandæ, nec poteſtas aquæ, niſi quamparciſſimè facien-

da eſt. Sunt qui teneræ laurus caulium libram, cum abrotani macerati pari portione dent, cum aquæ calidæ duobus ſextarijs, atque ita faucibus infundãt, eadémque pabula, ut ſuprà diximus, obijciant. Quidam uinaceorũ duas li
118 *bras torrefaciunt, & ita conterunt, & cum totidẽ ſextarijs uini auſteri, potandum medicamentum præbent, omníque alio humore prohibent, nec minus cacumina prædictarum arborum obijciunt. Quod ſi neque uentris reſtiterit citata proluuies, neque inteſtinorũ, ac uentris dolor, cibóſque reſpuet, & prægrauato capite, ſi ſæpius, quàm conſueuit, lacrymæ ab oculis, & pituita à naribus profluent: uſque ad oſſa frons media uratur, auréſque ferro ſcindãtur. Sed uulnera facta igne, dum ſaneſcunt, defricare bubula urina conuenit. At ferro reſciſſa melius pice, & oleo curantur.*

De *uitioſis incrementis linguæ.* CAP. VIII.

Solent etiam faſtidia cibo afferre uitioſa incrementa linguæ, quas ranas ueterinarij uocant. Hæc ferro reciduntur, & ſale cum allio pariter trito uulnera defricantur, donec laceſſita pituita decidit. Tum uino perluitur os, & interpoſito unius horæ ſpatio uirides herbæ, uel frondes dantur, dum facta ulcera cicatrices ducant. Si neque ranæ fuerint, neque aluus citata, & nihilo minus cibos non appetet, proderit allium pinſitum cum oleo per nares infundere, uel ſale, uel cunela defricare fauces, uel eandem partem allio tunſo, & hallecula linire. Sed hæc bis ſolum faſtidium eſt.

De *febre boum.* CAP. IX.

Febricitanti boui conuenit abſtineri cibo uno die. Poſtero deinde exiguum ſanguinem ieiuno ſub cauda emitti, atque interpoſita hora modicæ magnitudinis coctos braſſicæ coliculos triginta ex oleo, & garo ſaluiati more de-

mitti, eámque eſcam per quinque dies ieiuno dari. Præterea cacumina lentiſci, aut oleæ, uel tenerrimam quanque frondem, aut pampinos uitis obijci, tum etiam ſpongia labra detergeri, & aquam frigidam ter die præberi potan- 219
dam. Quæ medicina ſub tecto fieri debet, nec ante ſanitatem bos emitti. Signa febricitantis, manantes lacrimæ, grauatum caput, oculi compreſſi, fluidum ſaliuis os, longior, & cum quodam impedimento tractus ſpiritus, interdum & cum gemitu.

De tuſſi boum. CAP. X.

Recens tuſſis optime ſaluiato farinæ ordeaceæ diſcutitur. Interdum magis proſunt gramina conciſa, & his admiſta freſa faba. Lentes quoque ualuulis exemptæ, & minutæ molitæ, miſcentur aquæ callidæ ſextarij duo, factáque ſorbititio per cornu infunditur. Veterem tuſſim ſanant duæ libræ hyſſopi macerati ſextarijs aquæ tribus. Nã id medicamentum teritur, & cum lentis minutæ, ut dixi, molitæ ſextarijs quatuor more ſaluiati datur, ac poſtea aqua hyſſopi per cornu infunditur. Porri etiam ſuccus oleo, uel ipſa fibra cum ordeacea farina contrita remedio eſt. Eiuſdẽ radices diligenter lotæ, & cum farre triticeo pinſitæ, ieiunóque datæ, uetuſtiſſimam tuſſim diſcutiunt. Facit idem pari menſura eruum ſine ualuulis cum torrefacto ordeo molitum, & ſaluiati more in fauces demiſſum.

Suppurationis remedia. CAP. XI.

Suppuratio melius ferro reſcinditur, quàm medicamẽto. Expreſſus deinde ſinus ipſe, qui eam continebat, calida bubula urina eluitur, atque linamentis pice liquida & oleo imbutis colligatur. Vel ſi colligari ea pars non poteſt, lamina candenti ſeuum caprinum, aut bubulum inſtillatur. Quidam, cum uitioſam partem inuſſerunt, urina uetere

eluunt, atque ita æquis ponderibus incocta pice liquida cum uetere axungia linunt.

Claudicanti boui quod remedium adhibeatur. CAP. XII.

220 Sãguis dimiſſus in pedes claudicationem affert. quod cum accidit, ſtatim ungula inſpicitur. tactus autem feruorẽ demonſtrat: nec bos uitiatam partem uehementius premi patitur. Sed ſi ſanguis adhuc ſupra ungulas in cruribus eſt, fricatione aſſidua diſcutitur: uel cum ea nihil profuit, ſcarificatione demitur. At ſi iam in ungulis eſt, inter duos ungues cultello leuiter aperies. Poſtea linamenta ſale, atque aceto imbuta applicantur, ac ſolea ſpartea pes induitur, maximéque datur opera, ne in aquam pedẽ mittat, & ut ſiccè ſtabuletur. Hic idem ſanguis niſi emiſſus fuerit, ſaniem creabit, qui ſi ſuppurauerit, tarde procurabitur: ac primo ferro circunciſus, & expurgatus, deinde pannis aceto, & ſale, & oleo madentibus inculcatis, mox axungia uetere, & ſeuo hircino pari põdere decoctis, ad ſanitatem perducitur. Si ſanguis in inferiore parte ungulæ eſt, extrema pars ipſius unguis ad uiuum reſecatur, & ita emittitur, ac linamentis pes inuolutus ſpartea munitur. Mediam ungulã ab inferiore parte non expedit aperire, niſi eo loco iam ſuppuratio facta eſt. Si dolore neruorum claudicat, oleo, & ſale genua, poplitéſque, & crura confricãda ſunt, donec ſanetur. Si genua intumuerint, calido aceto fouenda ſunt, & lini ſemen, aut miliũ detritum, conſperſúmque aqua mulſa imponendũ: ſpongiæ quoque feruenti aqua imbutæ, & expreſſæ, atque melle litæ recte genibus applicãtur, ac faſceis circundantur. Quòd ſi tumori ſubeſt aliquis humor, fermentum, uel farina ordeacea ex paſſo, aut aqua mulſa decocta imponitur: & cum maturuerit ſuppura-

tio,reſcinditur ferro,eáque emiſſa,ut ſuprà docuimus,linamentis curatur.Poſſunt etiã(ut Cornelius Celſus præcipit) lilij radix,aut ſcylla cũ ſale, uel ſanguinalis herba,quam πολύγονον Græci appellant, uel marrubium ferro recluſa 121
ſanare.Ferè autem omnis dolor corporis, ſi ſine uulnere eſt,recens melius fomentis diſcutitur:uetus uritur,& ſupra uſtum butyrum,uel caprinus inſtillatur adeps.

Ad ſcabiem remedia, & ad morſum rabioſi canis,uel lupi,necnon & ad coriaginem.

CAP. XIII.

Scabies extenuatur trito allio defricto:eodémque remedio curatur rabioſæ canis,uel lupi morſus, qui tamen & ipſe impoſito uulneri uetere ſalſamento, æquè bene ſanatur. Et ad ſcabiem præſentior alia medicina eſt,cunila bubula, & ſulphur conteruntur, admiſtáque amurca cum oleo,aqua,aceto incoquuntur.Deinde tepefactis ſciſſum alumen tritum ſpargitur. Id medicamentum candente ſole illitum maxime prodeſt.Vlceribus gallæ tritæ remedio ſunt. Nec minus ſuccus marrubij cum fuligine. Eſt & infeſta peſtis bubulo pecori,coriaginem ruſtici appellant, cum pellis ita tergori adhæret, ut apprehenſa manibus deduci à coſtis non poſſit. Ea res non aliter accidit,quàm ſi bos aut ex lãguore aliquo ad maciem perductus eſt,aut ſudans in opere faciendo refrixit, aut ſi ſub onere pluuia madefactus eſt.Quæ quoniam pernicioſa ſunt,cuſtodiendum eſt, ut cum ab opere boues redierint,adhuc æſtuantes, anhelantéſque uino aſpergantur, & offæ adipis faucibus eorũ inſerantur.Quòd ſi prædictum uitium inhæſerit,proderit decoquere laurũ, & ea calda fouere terga, multóque oleo, & uino confeſtim ſubigere, ac per omnes partes apprehendere, & attrahere pellem.Idque optimè fit ſub dio ſole

ſeruente. Quidam fraces uino, & adipe commiſcent, eóque medicamento poſt fomenta prædicta utuntur.

Ad exulcerationem pulmonis, & palati, atque ceruicis tumorem. CAP. XIIII.

222 *Eſt etiam illa grauis pernicies, cum pulmones exulcerantur: inde tuſſis, & macies, & ad ultimum phthiſis inuadit. Quæ ne mortem afferant, radix coryli inuſta ita, ut ſuprà docuimus, perforatæ auriculæ inſeritur, tum porri ſuccus inſtar heminæ pari olei mẽſuræ miſcetur, & cum uini ſextario potandus datur diebus compluribus. Interdum & tumore palati cibos reſpuit, crebrúmque ſuſpiriũ facit, & hanc ſpeciem præbet, ut bos in latus pendere uideatur: ferro palatum opus eſt ſauciare, ut ſanguis profluat, & exemptum ualuulis eruum maceratum, uiridémque frondem, uel aliud molle pabulum, dum ſanetur, præbere. Si in opere collũ contuſum erit, præſentiſſimũ eſt remedium ſanguis de aure emiſſus: aut ſi id factum nõ erit, herba, quæ uocatur auia, cũ ſale trita, & impoſita. Si ceruix mota, & deiecta eſt, cõſiderabimus quã in partẽ declinet, & ex diuerſa auricula ſanguinẽ detrahemus. Ea porro uena, quæ in aure uidetur eſſe ampliſſima, ſarmento prius uerberatur: deinde cũ ad ictũ intumuit, cultello ſoluitur, & poſtero die iterum ex eodem loco ſanguis emittitur, ac biduo ab opere datur uacatio. Tertio deinde die leuius iniungitur labor, & paulatim ad iuſta perducitur. Quòd ſi ceruix in neutrã partẽ deiecta eſt, mediáque intumuit, ex utraque auricula ſanguis emittitur, qui cum intra biduum, cum bos uitium cœpit, emiſſus non eſt, intumeſcit collũ, neruíque tendũtur, & inde nata duricies iugum non patitur. Tali uitio comperimus aureũ eſſe medicamentum ex pice liquida, & bubula medulla, & hircino ſeuo, & ue-*

tere oleo æquis ponderibus compoſitum, atque incoctum. Hac compoſitione ſic utendum eſt, cum diſiũgitur ab opere in ea piſcina, ex qua bibit tumor ceruicis aqua madefactus ſubſiccatur, prædictóque medicamento defricatur, & illinitur. Si ex toto propter ceruicis tumorem iugum recuſet, paucis diebus requies ab opere danda eſt. Tum ceruix aqua frigida defricanda, & ſpuma argenti illinenda eſt. Celſus quidem tumenti ceruici herbam, quæ uocatur Auia, ut ſuprà dixi, contundi, & imponi iubet. Clauorum, qui ferè ceruicem infeſtant, minor moleſtia eſt: nam facilè operanti lucerna inſtillatur. Potior tamen ratio eſt cuſtodiendi, ne naſcantur, néue colla calueſcant, quæ non aliter glabra fiunt, niſi cum ſudore, aut pluuia ceruix in opere madefacta eſt. itaque cum id accidit, ueteri lateri later conteritur, eóque intrito prius, quàm diſiũgantur, colla conſpergi oportet: deinde cum id ſiccum erit, ſubinde oleo imbui. 223

Ad talum, ſeu ungulam læſam remedia. CAP. XV.

Si talum, aut ungulam uomer læſerit, picem duram, & axungiam cum ſulfure, & lana ſuccida inuolutam candente ferro ſupra uulnus inurito. Quod idem remedium optimè facit exempta ſtirpe, ſi fortè ſurculum calcauerit, aut acuta teſta, uel lapide ungulam pertuderit, quæ tamen ſi altius uulnerata eſt, latius ferro circunciditur, & ita inuritur, ut ſuprà præcepi: deinde ſpartea calceata per triduum ſuffuſo aceto curatur. Item ſi uomer crus ſauciarit, marina lactuca, quam Græci τιθύμαλλον uocant, admiſto ſale imponitur. Subtriti pedes eluuntur calefacta bubula urina: deinde faſce ſarmentorum incenſo, cum iam ignis in fauillam recidit, feruentibus cineribus cogitur inſiſtere, ac pice liquida cum oleo, uel axungia cornua eius linuntur. Minus tamen claudicabunt armenta, ſi opere diſiun-

ctis multa frigida lauentur pedes: & deinde ſuffragines, coronæ, ac diſcrimen ipſum, quò diuiſa eſt bouis ungula, uetere axungia defricetur.

224 Ad cõuulſos armos, & cornua præfracta. CAP. XVI.

Sæpe etiam uel grauitate lõgioris, uel cum in proſcindendo, aut duriori ſolo, aut obuiæ radici obluctatus conuellit armos. Quod cum accidit, è prioribus cruribus ſanguis mittendus eſt: ſi dextrum armum læſit, in ſiniſtro: ſi læuum, in dextro: ſi uehementius utrunque uitiauit, item in poſterioribus cruribus uenæ ſoluentur. Præfractis cornibus linteola ſale, atque aceto, & oleo imbuta ſuperponuntur, ligatíſque per triduum eadem infunduntur. Quarto demum axungia pari pondere cum pice liquidà, & cortice pineo, leuigatóque imponitur. Et ad ultimum cum iam cicatricem ducunt, fuligo infricatur. Solent etiam neglecta ulcera ſcatere uermibus, qui ſi mane perfunduntur aqua frigida, rigore contracti decidunt: uel ſi hac ratione non poſſunt eximi, marrubium, aut porrum conteritur, & admiſto ſale imponitur: id celerrime necat prædicta animalia. Sed expurgatis ulceribus, confeſtim adhibenda ſunt linamenta cum pice, & oleo, ueteréque axungia, & extra uulnera eodem medicamento circunliniẽda, ne infeſtentur à muſcis, quæ ubi ulceribus inſederunt, uermes creant.

Ad ictus ſerpẽtis, & noxiorũ animaliũ. CAP. XVII.

Eſt etiã mortifer ijs ſerpentis ictus, eſt & magnorum animalium noxium uirus. nam & uipera, & cæcilia ſæpe cum in paſcua bos improuidè ſupercubuit, laceſſita onere morſum imprimit. Múſque araneus, quem Græci συγάλην *appellant, quanuis exiguis dentibus, non exiguam peſtem molitur. Venena uiperæ depellit ſuper ſcarificationem ferro factam herba, quam uocant perſonatam, trita*

& cum ſale impoſita. Plus etiam eiuſdem radix contuſa prodeſt: uel ſymonianum trifolium: quod inuenitur confragoſis locis efficaciſſimum traditur, odoris grauis, neque abſimilis bitumini, & idcirco Græci eam ἀσφάλτιον appellant, noſtri autem propter figuram uocant acutum trifoliū: nam longis & hirſutis folijs uiret, caulémque robuſtiorem facit, quàm pratenſe. Huius herbæ ſuccus uino mixtus infunditur faucibus, atque ipſa folia, cum ſale trita malagmatis more, ſcarificationi intenditur: uel ſi hanc herbā uiridem tempus anni negat, ſemina eius collecta, & leuigata cum uino dantur potanda, radicéſque cum ſuo caule tritæ, & farina, & ſale cōmiſtæ ex aqua mulſa ſcarificationi ſuperponuntur. Eſt etiam præſens remedium, ſi conteras fraxini tenera cacumina quinq; librarū cum totidem uini, & duobus ſextarijs olei, expreſſúmque ſuccū faucibus infundas. Itémque cacumina eiuſdem arboris cū ſale trita læſæ parti ſuperponas. Cæciliæ morſus tumorem, ſuppurationémque molitur. Idem facit etiam muris aranei. Sed illius ſanatur noxa ſubula ænea, ſi locum læſum compūgas, cretáq; cimolia ex aceto linas. Mus perniciem, quam intulit, ſuo corpore luit: nā animal ipſum oleo merſum necatur, & cū imputruit, conteritur, eóque medicamine morſus muris aranei linitur. Vel ſi id non adeſt, humórque oſtendit iniuriam dentium, cuminum conteritur, eíque adijcitur exiguum picis liquidæ, & axungiæ, ut lentorem malagmatis habeat. Id impoſitum perniciem commouet. Vel ſi antequam tumor diſcutiatur, in ſuppurationem conuertitur, optimum eſt ignea lamina conuerſionem reſecare, & quicquid uitioſi eſt, inurere, atque ita liquida pice cū oleo linire. ſolet etiam ipſum animal uiuum creta figulari circundari, quæ cum ſiccata eſt, collo boum ſuſpenditur: ea res

innoxium pecus à morſu muris aranei præbet. Oculorum
226 *uitia plerunque melle ſanantur: nã ſiue intumuerunt, aqua*
mulſa triticeæ farinæ conſpergitur, & imponitur, ſiue al-
bum in oculo eſt, montanus ſal, Hiſpanus, uel Ammonia-
cus, uel etiam Cappadocus minutè tritus, & immiſtus melli
uitium extenuat: facit idem trita ſepiæ teſta, & per fiſtu-
lam ter die oculo inſpirata: facit & radix, quam Græci
σίλφιον uocant, uulgus autem noſtra conſuetudine laſer-
pitium appellat. huius quantocunque ponderi decem par
tes ſalis ammoniaci adijciuntur, eáque pariter trita oculo
ſimiliter infunduntur, uel eadem radix contuſa, & cũ oleo
lentiſci inuncta uitium expurgat: epiphoram ſupprimit po
lenta conſperſa mulſa aqua, & in ſupercilia genáſque im-
poſita, paſtinacéque agreſtis ſemina, & ſuccus armoraceæ,
cum melle conlinita oculorum ſedant dolorem: ſed quo-
tieſcunque mel, aliúſue ſuccus remedijs adhibetur, circun-
liniendus erit oculus pice liquida cum oleo, ne à muſcis in-
feſtetur. nam & ad dulcedinem mellis, aliorúmque medi-
camentorum non hæ ſolæ, ſed & apes aduolant.

Remedia ad hauſtam hirudinem. CAP. XVIII.

Magnam etiam perniciem ſæpe affert hirudo hauſta
cum aqua: ea adhærens faucibus ſanguinem ducit, & in-
cremento ſuo tranſitum cibis præcludit: ſi tam difficili lo
co eſt, ut manu detrahi non poſſit, fiſtulam, uel arundinem
inſerito, & ita calidum oleum infundito: nam eo contactu
animal confeſtim decidit. Poteſt etiam per fiſtulam deuſti
cimicis nidor immitti, qui ubi ſuperponitur igni, fumum
emittit, & conceptum nidorem fiſtula uſque ad hirudinem
perfert, iſque nidor depellit hærentem: ſi tamen uel ſtoma-
chum, uel inteſtinum tenet, calido aceto per cornu infuſo
necatur: has medicinas quanuis bubus adhiberi præcepe-

rimus, poſſe tamen ex his plurima etiam omni maiori pecori conuenire nihil dubium eſt.

De machina facienda, qua clauſa iumenta curentur. CAP. XIX. 227

Sed & machina fabricanda eſt, qua clauſa, iumenta, bouéſque curentur, ut & propior acceſſus ad pecudem medentibus ſit, nec in ipſa curatione quadrupes reluctando remedia reſpuat: eſt autem talis machinæ forma, Roboreis axibus compingitur ſolum, quod habet in longitudinem pedes nouem, & in latitudinem pars prior dupōdium ſemiſſem, pars poſterior quatuor pedes: huic ſolo ſeptenum pedum ſtipites recti ab utroque latere quaterni applicantur: ij autem in ipſis quatuor angulis affixi ſunt, omnéſque trāſuerſis ſex temonibus quaſi uacerræ inter ſe ligantur, ita ut à poſteriore parte, quæ latior eſt, uelut in caueā quadrupes poſſit induci, nec exire alia parte prohibentibus aduerſis axiculis: primis autem duobus ſtatuminibus imponitur firmum iugum, ad quod iumenta capiſtrantur, uel boum cornua religantur, ubi poſſunt etiam numelli fabricari, ut inſerto capite deſcendentibus per foramina regulis ceruix teneatur: cæterum corpus laqueatum & diſtentum temonibus obligatur, ſicque immotum animal medentis arbitrio eſt expoſitum. hæc ipſa machina communis erit omnium maiorum quadrupedum.

De tauri forma. CAP. XX.

Quoniā de bubus ſatis præcepimus, opportunè de tauris, uacciſque dicemus. Tauros maximè membris ampliſſimis, moribus placidis, media ætate probandos cenſeo: cætera ferè eadem omnia in his obſeruabimus, quæ in bubus eligendis: neque enim alio diſtat bonus taurus à caſtrato, niſi quòd huic torua facies eſt, uegetior aſpectus, breuiora

cornua, toroſior ceruix, & ita uaſta, ut ſit maxima portio corporis, uentre paulò ſubſtrictiore, qui magis rectus, & ad meundas fœminas habilis ſit.

De forma uaccæ. CAP. XXI.

128 Vaccæ quoque probantur altiſſimæ formæ, longǽque, maximis uteris, frontibus latiſſimis, oculis nigris, & patentibus, cornibus uenuſtis, & leuibus, & nigrantibus, piloſis auribus, compreſſis malis, palearibus, & caudis ampliſſimis, ungulis modicis, & modicis cruribus: cætera quoque ferè eadem in fœminis, quæ & in maribus deſyderãtur, & præcipuè ut ſint nouellæ: quoniam, cum excesſerint annos decem, fœtibus mutiles ſunt. Rurſus minores bimis iniri non oportet. Si ante tamen conceperint, partum earum remoueri placet, ac per triduum, ne laborent, ubera exprimi, poſteà mulctra prohiberi.

Quotannis delectus faciendus. CAP. XXII.

Sed & curandum eſt omnibus annis in hoc æquè, atque in reliquis gregibus pecoris, ut delectus habeatur: nam & enixæ, & uetuſtæ, quæ gignere deſierũt, ſummouendæ ſunt, & utique tauræ, quæ locum fœcundarũ occupant, ablegandæ, uel aratro domandæ, quoniam laboris, & operis non minus, quàm iuuenci propter uteri ſterilitatem patientes ſunt. Eiuſmodi armentum maritima, & aprica hyberna deſiderat: æſtate, opaciſſima nemorum, ac montium alta magis, quàm plana paſcua: nam melius nemoribus herbidis, & frutetis, & carectis, quàm lapidoſis locis durãtur ungulæ: nec tam fluuios, riuóſque deſiderãt, quàm lacus manu factos, quoniam fluuialis aqua, quæ ferè frigidior eſt, partum abigit, & cœleſtis iucundior eſt. Omnis tamen extremi frigoris tolerantior equino armento uacca eſt, ideóque facile ſub dio hybernat.

De conſeptis, & ſtabulis faciendis. CAP. XXIII.

Sed laxo ſpatio conſepta facienda ſunt, ne in anguſtijs conceptum altera alterius elidat, & ut inualida fortioris 229
ictus effugiat: ſtabula ſunt optima ſaxo, aut glarea ſtrata, non incommoda tamen etiam ſabuloſa: illa, quòd imbres reſpuant: hæc, quòd celeriter ſorbeant, tranſmittántque: ſed utraque deuexa ſint, ut humorem effundant, ſpecténtque ad meridiem, ut facilè ſiccentur, & frigidis uentis non ſint obnoxia. Leuis autem cura paſcui eſt: nam ut lætior herba conſurgat, ferè ultimo tempore æſtatis incenditur: ea res & teneriora pabula recreat, & ſentibus uſtis fruticem ſurrecturum in altitudinem compeſcit: ipſis uerò corporibus affert ſalubritatem iuxta conſeptum ſaxis, & canalibus ſal ſuperiectus, ad quem ſaturæ pabulo libenter recurrunt, cum paſtorali ſigno quaſi receptui canitur. nam id quoq; ſemper crepuſculo fieri debet, ut ad ſonũ buccinæ pecus, ſi quod in ſiluis ſubſtiterit, ſepta repetere cõſueſcat. ſic enim recognoſci grex poterit, numerúſque cenſeri, ſi ueluti ex militari diſciplina intra ſtabularij caſtra mãſerint: ſed non eadem in tauros exercentur imperia, qui freti uiribus per nemora uagantur, liberóſque egreſſus, reditúſque habent, nec reuocantur, niſi ad coitus fœminarum.

Quæ ætas idonea ad admiſſurã. CAP. XXIIII.

Ex his qui quadrimis minores ſunt, maioréſque quàm duodecim annorum, prohibentur admiſſura: illi quoniam quaſi puerili ætate ſeminandis armentis parum habentur idonei: hi, quia ſenio ſunt effœti. Menſe Iulio fœminæ maribus plerunque permittendæ, ut eo tempore conceptos proximo uere adultis iam pabulis edant. Nam decem menſibus uentrem perferunt, neque ex imperio magiſtri, ſed ſua ſponte marem patiũtur. Atque in id ferè, quod

dixi tempus,naturalia congruunt deſyderia,quoniam nimietate uerni pabuli pecudes exhilaratæ laſciuiunt: quòd ſi aut fœmina recuſat,aut non appetit taurus,eadem ra-
230 tione, qua faſtidientibus equis mox præcipiemus. Elicitur cupiditas odore genitalium admoto naribus. Sed & pabulum circa tempus admiſſuræ ſubtrahitur fœminis,ne eas ſteriles reddat nimia corporis obeſitas,& tauris adijcitur, quò fortius meant,unúmque marem quindecim uaccis ſufficere abunde eſt: qui ubi iuuencam ſuperuenit, certis ſignis comprehendere licet, quem ſexum generauerit, quoniã ſi parte dextra deſilijt,marem ſeminaſſe manifeſtum eſt:ſi læua,fœminam.id tamen uerũ eſſe non aliter apparet, quàm ubi poſt unum coitũ forda nõ admittit taurum: quod & ipſum rarò accidit.Nam quamuis plena fœtu nõ expletur libidine,adeò ultra naturæ terminos etiam in pecudibus plurimũ pollent blandæ uoluptatis illecebræ. Sed non dubiũ eſt,ubi pabuli ſit lætitia, poſſe omnibus annis partum educari:at ubi penuria eſt,alternis ſubmitti: quod maximè in operarijs fieri placet, ut & uituli annui tẽporis ſpatio lacte ſatientur, nec forda ſimul operis, & uteri grauetur onere,quæ cum partum edidit,niſi cibis fulta eſt, quãuis bona nutrix labore fatigata nato ſubtrahit alimentum.Itaq; & fœtæ cythiſus uiridis & torrefactum ordeũ, maceratúmq; eruum præbetur, uel tenero olere commiſto, torrido,molitóque milio,& per unam noctem lacte macerato ſaluiatur:melius etiam in hos uſus altinæ uaccæ probãtur, quas eius regionis incolæ Cevas appellant:eæ ſunt humilis ſtaturæ, lactis abundantes, propter quod remotis earum fœtibus, generoſum pecus alienis educatur uberibus:uel ſi hoc præſidiũ non adeſt,faba freſa,& uinũ rectè tolerat,ídque præcipuè in magnis gregibus fieri oportet.

Remedia ad lumbricos uitulorum. CAP. XXV.

Solent autem uitulis nocere lumbrici: qui ferè naſcuntur cruditatibus. Itaque moderandum eſt, ut bene concoquant: aut ſi iam tali uitio laborant, lupini ſemicrudi conteruntur, & offæ ſaliuati more faucibus ingeruntur: poteſt etiam cum arida fico, & eruo conteri herba ſantonica, & formata in offam, ſicut ſaliuatum demitti: facit idem axungiæ pars una tribus partibus hyſſopi permiſta. Marrubij quoque ſuccus, & porri ualet eiuſmodi necare animalia. 231

De caſtrandis uitulis. CAP. XXVI.

Caſtrare uitulos Mago cenſet, dum adhuc teneri ſunt, neque id ferro facere, ſed fiſſa ferula comprimere teſticulos, & paulatim confringere. Idque optimum genus caſtrationum putat, quod adhibetur ætati teneræ ſine uulnere. Nam ubi iam induruit, melius bimus, quàm anniculus caſtratur. Idque facere uel autumno Luna decreſcente præcipit, uitulúmque ad machinam deligare: deinde prius quàm ferrum admoueas, duabus anguſtis ligneis regulis (ueluti forcipibus) apprehendere teſtiũ neruos, quos Græci κριμαςῆρας *ab eo appellant, quòd ex illis genitales partes dependent, quibus comprehenſis, ſtatim teſtes ferro reſecare, & expreſſos ita reſcindere, ut extrema pars eorum adhærens prædictis neruis relinquatur. Nam hoc modo nec eruptione ſanguinis præclitatur iuuencus, nec in totum effœminatur adempta omni uirilitate, formáque ſeruata maris, generandi uim depoſuit, quã tamen ipſam non protinus amittit. Nam ſi patiaris eum à recenti curatione fœminam inire, conſtat ex eo poſſe generari. Sed minime id permittendum, ne profluuio ſanguinis intereat: uerum uulnera eius ſarmentitio cinere cum argenti ſpuma liner-*

da ſunt, abſtinendúſque eo die ab humore, & exiguo cibo alendus. Sequẽti *triduo uelut æger cacuminibus arborum, & deſecto uiridi pabulo oblectandus prohibendúſque multa potione.* Placet *etiã picæ liquida, & cinere, cum exiguo o-*
331 *leo ulcera ipſa poſt triduum linire, quo & celerius cicatricem ducant, nec à muſcis infeſtentur.* Hactenus *de bubus dixiſſe abunde eſt.*

De equis. CAP. XXVII.

Q*uibus cordi eſt educatio generis equini, maxime conuenit prouidere auctorem induſtrium, & pabuli copiam, quæ utraque uel mediocria poſſunt alijs pecoribus adhiberi. ſummam ſedulitatem, & largam ſatietatem deſiderat equinum pecus. quod ipſum tripartito diuiditur.* Eſt *enim generoſa materies, quæ circo, ſacríſque certaminibus equos præbet. eſt mularis, quæ pretio fœtus ſui comparatur generoſo. eſt & uulgaris, quæ mediocres fœminas, maréſque progenerat: ut quæque eſt præſtantior, ita ubere cã-po paſcitur.* Gregibus *autem ſpatioſa, & paluſtria, necnon montana paſcua eligenda ſunt, rigua, nec unquam ſiccanea, uacuáue magis, quàm ſtirpibus impedita, frequenter mollibus potius quàm proceris herbis abundãtia.* Vulgaribus *equis paſſim maribus ac fœminis paſci permittitur, nec admiſſuræ certa tempora ſeruantur.* Generoſis *circa uernum æquinoctiũ mares iungentur, ut eodẽ tempore, quo conceperint, iam lætis, & herbidis campis poſt anni meſſem paruo cum labore fœtum educent. nam menſe duodecimo partum edunt.* Maxime *itaque curandũ eſt prædicto tempore anni, ut tam fœminis quam admiſſarijs deſiderãtibus coeundi fiat poteſtas, quoniã id præcipue armentum ſi prohibeas, libidinis extimulatur furijs, unde etiam ueneno inditum eſt nomen* ἱππόμανις, *quòd equinæ cupidini ſimi-*

lem mortalibus amorem accendant. Nec *dubium quin aliquot regionibus tanto flagrent ardore coeundi fœminæ, ut etiam ſi marem non habeant, aſſidua, & nimia cupiditate figurātes ſibi ipſæ uenerem (cohortalium more auiū) uento concipiant. Quæ enim poeta licentius dicit:*

Scilicet ante omnes furor eſt inſignis equarum.
Et mentem Venus ipſa dedit, quo tempore Glauci 233
Potniades malis membra abſumpſere quadrigæ.
Illas ducit amor trans Gargara, tránſque ſonantem
Aſcanium, ſuperant montes, & flumina tranant,
Continuóque auidis ubi ſubdita flamma medullis,
Vere magis, quia uere calor redit oſſibus, illæ
Ore omnes uerſæ in Zephyrum ſtant rupibus altis,
Exceptántque leues auras, & ſæpe ſine ullis
Coniugijs, uento grauidæ (mirabile dictu)
Saxa per & ſcopulos, & depreſſas conualles
Diffugiunt, non Eure tuos, neque ſolis ad ortus
In Boream, Caurúmque, aut unde nigerrimus Auſter
Naſcitur, & pluuio contriſtat frigore cælum.

Cum ſit notiſſimum etiam in ſacro monte Hiſpaniæ, qui procurrit in occidentem iuxta oceanum, frequenter equas ſine coitu uentrē pertuliſſe, fœtúmque educaſſe, qui tamen inutilis eſt, quòd triennio prius quàm adoleſcat, morte abſumitur. Quare, ut dixi, dabimus operam, ne circa æquinoctium uernum equæ deſyderijs naturalibus angantur. Equos autem pretioſos reliquo tempore anni remouere oportet à fœminis, ne aut cum uolent, ineant, aut ſi id facere prohibeantur, cupidine ſolicitati noxā contrahant. itaque uel in longinqua paſcua marē placet ablegari, uel ad præſepia contineri: eóque tēpore, quo uocatur à fœminis, roborandus eſt largo cibo, & appropinquante uere ordeo,

eruóque ſaginandus, ut ueneri ſuperſit, quantóque fortior inierit, firmiora ſemina præbeat futuræ ſtirpi. Quidam etiam præcipiunt eodem ritu, quò mulos, admiſſarium ſaginare, ut hac ſagina hilaris plurimis fœminis ſufficiat. uerũtamen nec minus, quàm quindecim, nec rurſus plu-
234 *res quàm uiginti, unus debet implere, iſque admiſſuræ po teſt trimus adhiberi, & uſque ad annos uiginti plerunque idoneus eſſe. Quòd ſi admiſſarius iners in uenerem eſt, odore perfricatur deterſis ſpongia fœminæ locis, & admota naribus equi.* Rurſus *ſi equa marem non patitur, detrita ſcylla naturalia eius linuntur, quæ res accendit libidinem. nonnunquam ignobilis quoque uulgaris elicit cupidinem coeundi.* Nam *ubi admotus ferè tentauit obſequiũ, fœmina abducitur, & iam patientiori generoſior equus imponitur, inde maior prægnantibus adhibenda cura eſt, largóque paſcuo firmandæ. Quòd ſi frigore hiemis herbæ defecerint, tecto contineantur, ac neque opere, neque curſu exerceantur, neque frigori committantur, nec in anguſto, clauſóue, ne aliæ aliarum conceptus elidant, nam hæc omnia incommoda fœtum abigunt. Quod tamẽ ſi aut partu, aut abortu equa laborauit, remedio erit filicula trita, & aqua tepida permiſta, datáque per cornu.* Sin *autem proſperè ceſſit, minime manu contingendus pullus erit.* Nã *læditur etiam leuiſſimo contactu. tantum cura adhibebitur, ut & amplo, & calido loco cum matre uerſetur, ne aut frigus adhuc infirmo noceat, aut mater in anguſtijs eum obterat.* Paulatim *deinde producendus erit, prouidendúmque ne ſtercore ungulas adurat.* Mox *cum firmior fuerit, in eadem paſcua, in quibus mater eſt, dimittendus, ne deſyderio partus ſui laboret equa.* Nam *id præcipuè genus pecudis amore natorum, niſi fiat poteſtas, noxam trahit.* Vul

gari fœminæ ſolenne eſt omnibus annis parere, generoſam conuenit alternis continere, quo firmior pullus lacte materno laboribus certaminum præparetur.

De ætate admiſſarij, & quis pullus generetur. CAP. XXVIII.

Marem putant minorem trimo non eſſe idoneum admiſſuræ, poſſe uerò uſque ad uigeſimum annum progenerare, fœminam bimam recte concipere, ut poſt tertium annum enixa fœtum educet, eámque poſt decimum non eſſe utilem, quòd ex annoſa matre tarda ſit, atque iners proles, quæ ſiue ut fœmina, ſiue ut maſculus concipiatur, noſtri arbitrij fore Democritus *affirmat, qui præcipit, ut cum progenerari matrem uelimus, ſiniſtrum teſticulum admiſſarij lineo funiculo, alióue quolibet obligemus: cum fœminam, dextrum: idémque in omnibus penè pecudibus faciendum cenſet.* 235

De indole, & forma equi. CAP. XXIX.

Cum uerò natus eſt pullus, confeſtim licet indolem æſtimare, ſi hilaris, ſi intrepidus, ſi neque conſpectu, nouæque rei auditu terretur, ſi ante gregem procurrit, ſi laſciuia, & alacritate interdum & curſu certans æquales exuperat, ſi foſſam ſine cunctatione tranſilit, pontem, fluménque tranſcendit. Hæc *erunt honeſti animi documenta.* Corporis *uerò forma conſtabit exiguo capite, nigris oculis, naribus apertis, breuibus auriculis, & arrectis, ceruice molli, latáque, nec longa, denſa iuba, & per dextram partem profuſa, lato, & muſculorum toris numeroſo pectore, grandibus armis & rectis, lateribus inflexis, ſpina duplici, uentre ſubſtricto, teſtibus paribus & exiguis, latis lũbis & ſubſidentibus, cauda longa, & ſetoſa, criſpáque, æqualibus, atque altis, rectíſque cruribus, tereti genu, par-*

uóque, neque introſus ſpectanti, rotundis clunibus, feminibus toroſis, ac numeroſis, duris ungulis, & altis, & concauis rotundíſque, quibus coronæ mediocres ſuperpoſitæ ſunt: ſic uniuerſum corpus compoſitum, ut ſit grande, ſublime, erectum, ab aſpectu quoque agile, & ex longo, quátum figura permittit, rotundum. Mores autem laudantur,
236 qui ſunt ex placido, & ex concitato mitiſſimi. Nam hi & ad obſequia reperiuntur habiles, & ad certamina laborum patientiſſimi. equus bimus ad uſum domeſticum recte domatur, certaminibus autem expleto triennio, ſic tamen ut poſt quartum demum annum labori committatur. Annorum notæ cum corpore mutantur. nam dum bimus, & ſex menſium eſt, medij dentes ſuperiores, & inferiores cadunt: cum quartum agit annum, ijs, qui canini appellantur, deiectis, alios affert: intra ſextum deinde annum, molares ſuperiores cadunt. Sexto anno, quos primos mutauit, exæquat. Septimo omnes explentur æqualiter, & ex eo cauatos gerit. Nec poſtea quot annorum ſit, manifeſto comprehendi poteſt. Decimo tamen anno tempora cauari incipiunt, & ſupercilia nonnunquam caneſcere, & dẽtes prominere. Hæc quæ ad animum, & mores, corpúſque, & ætatem pertinent, dixiſſe ſatis habeo. Nunc ſequitur curam recte, & minus ualentium demonſtrare.

De cura, & medicina equorum. CAP. XXX.

Si ſanis eſt macies, celerius torrefacto tritico, quàm ordeo reficitur, ſed & uini potio danda eſt, ac deinde paulatim eiuſmodi cibi ſubtrahendi immiſtis ordeo furfuribus, dum conſueſcat faba, & puro ordeo ali. Nec minus quotidie corpora pecudũ, quàm hominum defricãda ſunt: ac ſæpe plus prodeſt preſſa manu ſubegiſſe terga, quàm ſi longiſſime cibos præbeas: multum autem refert robur

corporis, ac pedum ſeruare: quod utrunque cuſtodiemus,
ſi idoneis temporibus ad præſepia, ad aquam, ad exerci-
tationem pecus duxerimus, curǽque fuerit, ut ſtabulentur
ſicco loco: ne humore madeſcant ungulæ: quod facile euita-
bimus, ſi aut ſtabula roboreis axibus conſtrata, aut dili-
genter ſubinde emundata fuerit humus, & paleæ ſuperie-
ctæ. Plerunque iumenta morbos concipiunt laſſitudine, & 237
æſtu, nonnunquam & frigore, & cum ſuo tempore urinā
non fecerint: uel ſi ſudant, & à concitatione confeſtim bi-
berint: uel ſi cum diu ſteterint, ſubito ad curſum extimu-
lata ſunt. Laſſitudini quies remedio eſt, ita ut in fauces o-
leum, uel adeps uino miſta infundatur: frigori fomēta ad-
bibentur, capútque, & ſpina tepenti adipe uel uino lini-
untur: ſi urinam non facit, eadem ferè remedia ſunt.
nā oleū immiſtum uino ſuper ilia & renes infunditur, &
ſi hoc parū profuit, melle decocto, & ſale collyriū tenue in-
ditur foramini, quò meat urina, uel muſca uiua, uel thuris
mica, uel de bitumine collyriū inſeritur naturalibus. Hæc
eadē remedia adhibentur, ſi urina genitalia deuſſerit. Ca-
pitis dolorē indicant lacrymæ, quæ profluūt, auréſque flac
cidæ, & ceruix cum capite aggrauata, & in terram ſum-
miſſa. Tū reſcinditur uena, quæ ſub oculo eſt, & os calda fo
uetur, cibóque abſtinetur primo die. In poſtero autē potio ie
iuno tepidæ aquæ præbetur, ac uiride gramen, tum uetus
fœnū, uel molle ſtramentū ſubſternitur, crepuſculóq; aqua
iterū datur, parúmque ordei cum uiciæ libris II.S. ut per-
exigua portione cibi ad iuſta perducatur. Si equo maxillæ
dolent, calido aceto fouendæ, & axungia uetere confrican-
dæ ſunt, eadémque medicina tumentibus adhibenda eſt.
Si armos læſerit, aut ſanguinē demiſerit, medio ferè in utro-
que crure uenæ ſoluantur, & thuris polline cū eo, qui pro-

*fluit, ſanguine immiſto, armi linantur, & ne plus iuſto exi-
naniatur, ſtercus ipſius iumenti fluctibus uenis admotum
faſciis obligetur. Poſtero quoque die ex iiſdẽ ſanguis detra-
hatur, eodémque modo curetur, ordeóque abſtineatur exi-
guo fœno dato. Poſtridie deinde uſque in diem ſextum por
ri ſuccus inſtar trium cyathorum miſtus cum olei hemi-
na faucibus per cornu infundatur. Poſt ſextum diem leni-
te ingredi cogatur, & cum ambulauerit in piſcinam demitti
238 eum conueniet, ita ut natet: ſic paulatim firmioribus cibis
adiutus ad iuſta perducatur. At ſi bilis moleſta iumento
eſt, uenter intumeſcit, nec emittit uentos. Manus uncta
inſeritur aluo, & obſeſſi naturales exitus adaperiuntur,
exemptóque ſtercore poſita cunila bubula & herba pedi-
cularis cum ſale trita, & decocta melli miſcentur, atque i-
ta facta colyria ſubiiciuntur, quæ uentrẽ mouẽt, bilémque
omnem deducunt. Quidam myrrhæ tritæ quadrantem
cum hemina uini faucibus infundunt, & anum liquida
pice oblinunt. Alii marina aqua lauant aluũ, alii recen-
ti muria. Solent etiam uermes quaſi lumbrici nocere in-
teſtinis, quorum ſigna ſunt: ſi iumenta cum dolore crebro
uolutantur, ſi admouent caput utero, ſi caudam ſæpius ia-
ctant. Præſens medicina eſt, ita ut ſupra ſcriptum eſt, in-
ſerere manum, & fimum eximere: deinde aluum marina
aqua, uel muria dura lauare, poſtea radicem capparis tri-
tam cum ſeſtario aceti faucibus infundere: nam hoc modo
prædicta intereunt animalia.*

Ad tuſſim. CAP. XXXI.

*Omni autem imbecillo pecori altè ſubſternendum eſt,
quò mollius cubet. Recens tuſſis celeriter ſanatur, pinſi-
ta lente, & à ualuulis ſeparata, minutéque molita. Quæ
cum ita facta ſunt, ſeſtarius aquæ calidæ in eandem men-*

ſuram lētis miſcetur, & faucibus infunditur, ſimiliſque me-
dicina triduo adhibetur, ac uiridibus herbis, cacuminibuſ
que arborum recreatur ægrotum pecus. Vetus autem tuſſis
diſcutitur porri ſucco trium cyathorum cum olei hemina
faucibus infuſo, iiſdémque ut ſuprà monuimus, cibis præbi-
tis. Impetigines, & quicquid ſcabies occupat, aceto & alu-
mine defricantur. Nonnunquam, ſi hæc permanent, pa-
ribus ponderibus permiſtis nitro, & ſciſſo alumine, cum
aceto linuntur. Papulæ feruentiſſimo ſole uſque eò ſtrigile 239
raduntur, quoad eliciatur ſanguis. tum ex æquo miſcentur
radices agreſtis herbæ, ſulfúrque, & pix liquida cum alu-
mine. Et eo medicamine prædicta uitia curantur.

Ad intertriginem, & ſcabiem CAP. XXXII.

Intertrigo bis in die ſubluitur aqua calida. Mox decocto, ac trito ſale cum adipe defricatur, dum ſaniei uis emanat. Scabies mortifera huic quadrupedi eſt, niſi celeriter ſuccurritur: quæ, ſi leuis eſt, inter initia candenti ſub ſole uel cædria, uel oleo lentiſci linitur, uel urticæ ſemine, & oleo detritis, uel unguine ceti, uel quod in lancibus ſalitus thynnus remittit. Præcipue tamen huic noxæ ſalutaris eſt adeps marini uituli: ſed ſi iam inueterauerit, uehementioribus opus eſt remediis, propter quod bitumen, & ſulfur, & ueratrum pici liquidæ, axungiǽque ueteri commiſta pari pondere incoquuntur, atque ea compoſitione curantur, ita ut prius ſcabies ferro eraſa, perluatur urina. Sæpe etiam ſcalpello uſque ad uiuum reſecare, & amputare ſcabiem profuit, atque ita factis ulceribus mederi liquida pice, atque oleo, quæ expurgant, & replent uulnera æquè: quæ cum expleta ſunt, ut celerius cicatricem, & pilum ducant, maxime proderit fuligo ex aheno ulceri infricata.

Ad muſcas, & oculorum dolores. CAP. XXXIII.

Muſcas quoque uulnera infeſtantes ſummouebimus pi-
cæ, & oleo, uel unguine miſtis, & infuſis, cætera erui fari-
na recte curantur. Cicatrices oculorum ieiuna ſaliua, &
ſale defricatæ extenuantur: uel cum fuſili ſale trita ſepiæ
teſta, uel ſeminæ agreſtis paſtinacæ pinſito, & per linteũ
ſuper oculos expreſſo. Omníſque dolor oculorum inunctio-
ne ſucci plantaginis, cum melle Attico, uel ſi id non eſt, uti-
240 que thymino celeriter leuatur. Nõnunquam etiam per na-
res profluuium ſanguinis periculum attulit. idque repreſ-
ſum eſt infuſo naribus uiridis coriandri ſucco.

Ad faſtidia ciborum, & labem peſtiferam remedia. CAP. XXXIIII.

Interdum & faſtidio ciborum langueſcit pecus. Eius remediũ eſt genus ſeminis, quod git appellatur. cuius duo cyathi triti adiunguntur olei cyathis tribus, & uini ſextario, atque ita faucibus infunduntur. Et nauſea diſcutitur etiam, ſi caput allij tritum cum uini hemina ſæpius potandum præbeas. Suppuratio melius ignea lamina, quàm frigido ferramento reſeratur, & expreſſa poſtea linamentis curatur. Eſt etiam illa peſtifera labes, ut intra paucos dies equæ ſubita macie, & deinde morte corripiãtur. quod cum accidit, quaternos ſextarios gari ſingulis per nares infundere utile eſt, ſi minoris formæ ſunt: nam ſi maioris, etiam congios. ea res omnem pituitam per nares elicit, & pecudem expurgat.

De equarum rabie. CAP. XXXV.

Rara quidem, ſed & hæc eſt equarum nota rabies, ut cum in aqua imaginem ſuam uiderint, amore inani capiantur, & per hũc oblitæ pabuli, tabe cupidinis intereãt.

Eius ueſaniæ ſigna ſunt, cum per paſcua ueluti extimulatæ concurſant, ſubinde ut circunſpiciẽtes requirere, ac deſiderare aliquid uideantur. Mentis error diſcutitur, ſi deducas ad aquam. *Tũ demum ſpeculatæ deformitatem ſuá, priſtinæ imaginis abolent memoriam.* Hæc de uniuerſo equarum genere ſatis dicta ſunt. Illa proprie præcipienda ſunt iјs, quibus mularum greges curæ eſt ſubmittere.

De mulis. CAP. XXXVI.

In educando genere mularum antiquiſſimum eſt diligenter exquirere, atque explorare parentem futuræ prolis fœminam, & marem: quorum ſi alter non eſt idoneus, labat etiam quod ex duobus fingitur. Equam conuenit in annos decem, quouſque ampliſſimæ atque pulcherrimæ formæ ſit, membris fortibus patientiſſimam laboris eligere, ut diſcordantem utero ſuo generis alieni ſtirpem inſitam facile recipiat ac perferat, & ad fœtum non ſolum corporis bona, ſed & ingenij conferat. nam cum difficulter iniecta genitalibus locis animentur ſemina, tum etiam concepta diutius in partum adoleſcunt, ut quæ peracto anno menſe tertiodecimo uix eduntur, natiſque inhæret plus ſocordiæ paternæ, quàm uigoris materni. Veruntamen ut equæ dictos in uſus minore cura reperiuntur, ita maior eſt labor eligendi maris: quoniam ſæpe iudicium probantis fruſtretur experimentum. Multi admiſſarij ſpecie tenus mirabiliſſimam ſobolem forma, uel ſexu progenerant. nam ſiue paruı corporis fœminas fingant, ſiue etiam ſpecioſi, plures mares, quàm fœminas, reditum patriſſamiliæ minuunt. At quidam contempti ab aſpectu, precioſiſſimorum ſeminum feraces ſunt: nonnunquam aliqui generoſitatem ſuam natis exhibent, ſed hebetes uoluptate, rariſſime ſolicitantur ad uenerem. Huiuſcemodi mari ſenſim 241

magiſtri ſubadmouere debent generis eiuſdem fœminam, quoniam ſimilia ſimilibus familiariora fecit natura. Ita *enim efficitur, ut eius obiectu, cum mas etiam ſuperiectu eblanditus eſt, uelut incenſus, & obcæcatus cupidine, ſubtracta, quam petierat, faſtiditæ imponatur equæ.*

Ad temperandum ſæuitiam admiſſarij in libidinem furentis. CAP. XXXVII.

Eſt & alterum genus admiſſarij furentis in libidinem, quod niſi aſtu inhibeatur, affert gregi perniciem. N*am & ſæpe uinculis abruptis grauidas inquietat, &*
242 *cum admittitur, ceruicibus, dorſiſque fœminarum imprimit morſus: quod ne faciat, pauliſper ad molam uinctus amoris ſæuitiam labore temperat, & ſic ueneri modeſtior admittitur.* Nec *tamen aliter admittendus eſt etiam clementioris libidinis, quoniam multum refert naturaliter ſopitum pecudis ingenium modica exercitatione concuti, atque excitari, uegetioremque factum marem fœminæ iungi, ut tacita quadam ui ſemina ipſa principijs agilioribus figurentur.* Mula *autem non ſolum ex equa, & aſino, ſed ex aſina, & equo, itémq; onagro & equa generatur.* Q*uidam uerò non diſſimulandi auctores, ut* Marcus Varro, *& ante eum* Dionyſius, *ac* Mago *prodiderunt, mularum fœtus regionibus* A*fricæ adeò non prodigioſos haberi, ut tam familiares ſint incolis partus earum, quàm ſint nobis equarum.* Neque *tamen ullum eſt in hoc pecore, aut animo, aut forma præſtantius, quàm quod ſeminabit aſinus: quanquam poſſit huic aliquatenus comparari, quod progenerat onager, niſi & indomitum, & ſeruitio contumax ſilueſtri more, ſtrigoſum patris præferat habitum.* Itaque *eiuſmodi admiſſarius nepotibus magis, quàm filijs utilior eſt. nam ubi aſina, & onagro natus admittitur equæ, per gra*

dus infracta feritate quicquid ex eo prouenit, paternam
formam, & modeſtiam, fortitudinem, celeritatémque auitam
refert. Qui ex equo, & aſina concepti generantur, quan-
uis à patre nomen traxerint, quòd hinni uocantur, matri
per omnia magis ſimiles ſunt. Itaque commodiſſimum eſt
aſinum deſtinare mularum generi ſeminando, cuius (ut di
xi) ſpecies experimento eſt ſpecioſior. Veruntamen ab aſpe-
ctu non aliter probari debet, quàm ut ſit ampliſſimi cor-
poris, ceruice ualida, robuſtis ac latis coſtis, pectore muſcu-
loſo, & uaſto, feminibus lacertoſis, cruribus compactis, co
loris nigri, uel maculoſi. nam murinus cum ſit in aſino uul 143
garis, tum etiam non optime reſpondet in mula: neque nos
uniuerſa quadrupedis ſpecies decipiat, ſi qualem proba-
mus, conſpicimus. Nam quemadmodum arietum, quæ ſunt
in linguis, & palatis maculæ, plerunque in uelleribus a-
gnorũ deprehendũtur: ita ſi diſcolores pilos aſinus in pal-
pebris, aut auribus gerit, ſobolem quoque frequenter facit
diuerſi coloris, qui & ipſe etiam ſi diligentiſſime in admiſ
ſario exploratus eſt, ſæpe tamen dominum decipit. nã in-
terdum etiam citra prædicta ſigna diſſimiles ſui mulas
fingit: quod accidere non aliter reor, quàm ut auitus color
primordij ſeminis miſtu reddatur nepotibus. Igitur qua-
lem deſcripſi aſellũ, cum eſt à partu ſtatim genitus, oportet
matri ſtatim ſubtrahi, & ignoranti equæ ſubijci. Ea opti-
me tenebris fallitur. nam obſcuro loco partu eius admoto,
prædictus quaſi ex ea natus alitur. Cui deinde cũ decem
diebus inſueuit equa, ſemper poſtea deſtinãti præbet ube-
ra. Sic nutritus admiſſarius equas diligere condiſcit. In-
terdum etiã, quamuis materno lacte ſit educatus, poteſt à
tenero conuerſatus equis familiariter earum conſuetudi-
nem appetere. Sed non oportet minorem, quàm trimum

admitti. atque idipſum ſi concedatur, uere fieri conueniet, cum & defecto uiridi pabulo, & largo ordeo firmandus, nonnunquam etiam ſaliuandus erit. Nec tamen teneræ fœminæ committetur. nam niſi prius ea marem cognouit, adſilientem admiſſarium calcibus proturbat, & iniuria depulſum etiam cæteris equis reddit inimicum. Id ne fiat, degener, & uulgaris aſellus admouetur, qui ſolicitet obſequia fœminæ: neque is tamen inire ſinitur. ſed, ſi iam eſt equa ueneris patiens, confeſtim abacto uiliore, pretioſo mari iungitur. Locus eſt ad hos uſus extructus (machinam

144 *uocant ruſtici) qui duos parietes aduerſo cliuulo inædificatos habet, & anguſto interuallo ſic inter ſe diſtantes, ne fœmina conluctari, aut admiſſario aſcendenti auertere ſe poſſit. Aditus eſt ex utraque parte, ſed ab inferiore clatris munitus, ad quæ capiſtrata imo cliuo conſtituitur equa, ut & prona melius ineuntis ſemina recipiat, & facilem ſui tergoris aſcenſum ab editiori parte minori quadrupedi præbeat: quæ cum ex aſino conceptum edidit, partū ſequenti anno uacua nutrit: id enim utilius eſt, quàm quod quidam faciunt: ut & fœtam nihilominus admiſſo equo impleant. Annicula mula recte à matre repellitur, & amota montibus, aut feris locis paſcitur, ut ungulas duret, ſítque poſtea lõgis itineribus habilis. nam clitellis aptior mulus: illa quidem agilior: ſed uterque ſexus & uiam recte graditur, & terram commode proſcindit, niſi pretiū quadrupedis rationem ruſtici oneret, aut campus graui gleba robora boum depoſcat.*

De *medicinis eorum.* CAP. XXXVIII.

Medicinas *huius pecoris plerunque iam in alijs generibus edocui: propria tamen quædam uitia mularum non omittam, quorum remedia ſubſcripſi. Febrienti mulæ cru-*

da braſſica datur. Suſpirioſæ ſanguis detrahitur, & cum ſextario uini atque olei thuris ſemuncia, marrubij ſuccus inſtar heminæ miſtus infunditur. Suffraginoſæ ordeacea farina imponitur, mox ſuppuratio ferro recluſa linamentis curatur: uel gari optimi ſextarius cum libra olei per narem ſiniſtram demittitur. admiſcetúrque huic medicamini trium, uel quatuor ouorum albus liquor ſeparatis uitellis. Femina ſecari, & interdum inuri ſolent. Sanguis demiſſus in pedes, ita ut in equis emittitur: uel ſi eſt herba, quam ueratrum uocant ruſtici, pro pabulo cædit. Eſt ὑοσκύαμος, cuius ſemen detritum, & cum uino datum prædi- 245
cto uitio medetur. Macies & languor ſubmouetur ſæpius data potione, quæ recipit ſemunciam triti furfuris, ouúmque crudum, & tritæ myrrhæ pondus denarij. Hæc tria uino admiſcentur, atque ita faucibus infunduntur. Sed & tuſſi, doloríque ueneris eadem iſta æquè medentur. Ad maciem nulla res tantum, quantum medica poteſt: ea herba uiridis nec tardè tamen arida fœni uice ſaginat iumenta: uerum modicè danda, ne nimio ſanguine ſtranguletur pecus. Laſſæ, & æſtuanti mulæ adeps in fauces demittitur, merúmque in os ſuffunditur. Cætera exequemur in mulis, ſicut prioribus huius uoluminis partibus tradidimus, quæ curam boum, equarúmque continent.

L. IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVST. LIB. VII.

De aſello. CAP. I.

DE MINORE *pecore dicturus,* P. *Siluine, principium tenebit minor* A*rcadiæ, uilis hic,uulgariſque aſellus, cuius plerique ruſticarum rerum auctores in emendis, tuendiſque iumentis præcipuam rationem uolunt eſſe,nec iniuria.* N*am etiam eo rure, quod paſcuo caret,contineri poteſt exiguo,& qualicunque pabulo contentus.*Q*uippe uel folijs,ſpiniſque, uel perticis ſalignis alitur,uel obiecto faſce ſarmentorum.*P*aleis uero,quibus penè omnes regiones abundant,etiam gliſcit.*T*um imprudentis cuſtodis negligentiam fortiſſime ſuſtinet: plagarum,& penuriæ tolerantiſſimus:propter quæ tardius de-*
246 *ficit, quàm ullum aliud armentum.* N*am laboris & famis maxime patiens,rarò morbis afficitur.* H*uius animalis tam exiguæ tutelæ plurima, & neceſſaria opera ſupra portionem reſpondent , tum & facilem terram qualis in* B*ætica,totáque* L*ibӱe ſit, leuibus aratris proſcindat, & non nimio pondere uehicula trahat .* S*æpe etiam, ut celeberrimus poeta memorat,*

-tardi coſtas agitator aſelli
V*ilibus aut onerat pomis,lapidémque reuertens*
I*ncuſum, aut atræ maſſam picis urbe reportat.*

I*am uerò molarum , & conficiendi frumenti penè ſolennis eſt huius pecoris labor.*Q*uare omne rus tanquam maxime neceſſarium deſiderat aſellum,qui,ut dixi,pleraque*

utenſilia & uehere in urbem, & reportare collo, uel dorſo commode poteſt. Qualis autem ſpecies eius uel cura probatiſſima ſit, ſuperiore libro, cum de pretioſo præciperetur, ſatis dictum eſt. 247

De ouibus emendis tuendíſque. CAP. II.

Poſt maiores quadrupedes ouilli pecoris ſecunda ratio eſt, quæ prima fit, ſi ad utilitatis magnitudinem referas. Nam id præcipue nos contra frigoris uiolentiam protegit, corporibúſque noſtris liberaliora præbet uelamina. Tum etiam caſei, lactíſque abundantia non ſolum agreſtes ſaturat, ſed etiam elegantium menſas iucundis & numeroſis dapibus exornat. Quibuſdam uero nationibus frumenti expertibus uictum commodat, ex quo Nomadum, Getarúmque plurimi γαλακτοπόται dicuntur. Igitur id pecus, quamuis molliſſimum ſit, ut ait prudentiſſimè Celſus, ualetudinis tutiſſimæ eſt, minimèque peſtilentia laborat. Verum tamen eligendum eſt ad naturam loci: quod ſemper obſeruari non ſolum in hoc, ſed etiam in tota ruris diſciplina Virgilius præcipit, cum ait:

Nec uerò terræ ferre omnes omnia poſſunt.

Pinguis, & campeſtris ſitus procœras oues tolerat: gracilis, & collinus quadratas: ſilueſtris & montoſus exiguas: pratis, planíſque noualibus tectum pecus commodiſſime paſcitur. Idque nõ ſolũ generibus, ſed etiã coloribus plurimum refert. Generis eximij mileſias, calabras, appuláſque noſtri exiſtimabant, earúmque optimas tarentinas. Nũc gallicæ pretioſiores habentur, earúmque præcipue altinates. Item quæ circa Parmam, & Mutinam macris ſtabulãtur campis. Color albus cum ſit optimus, tum etiam eſt utiliſſimus, quòd ex eo plurimi fiunt, neque hic ex alio. Sũt etiam ſuapte natura pretio commendabiles pullus, atque fuſcus,

quos præbent in Italia Pollentia, in Bætica Corduba. Nec minus Aſia rutilos, quos uocant ἐρυθρούς. Sed & alias uarietates in hoc pecoris genere docuit uſus exprimere. nam cum in municipium Gaditanum ex uicino Africæ miri coloris ſyluestres, ac feri arietes, ſicut aliæ beſtiæ munerarijs deportarentur, M. Columella patruus meus acris uir ingenij, atque illuſtris agricola quoſdam mercatus in agros tranſtulit, & manſuefactos tectis ouibus admiſit. Eæ primum hirtos, ſed paterni coloris agnos ediderunt, qui deinde & ipſi Tarētinis ouibus impoſiti, tenuioris uelleris arietes progenerauerūt. Ex his rurſus quicquid conceptum eſt, maternam mollitiem, paternum, & auitum retulit colorem. Hoc modo Columella dicebat, qualemcunque ſpeciem, quæ fuerit in beſtijs, per nepotum gradus mitigata feritate, rediiſſe. Ad propoſitum reuertar. Ergo duo genera ſunt ouilli pecoris, molle, & hirſutum. Sed in utroque uel emendo plura communia, quædam tamen ſunt propria generoſi,

248 ſi, quæ obſeruari conueniat. Communia in emendis gregibus ferè illa, ſi cādor lanæ maxime placet. nunquam candidiſſimos mares legeris: quoniā ex albo ſæpe fuſcus editur partus, ex erythræo uel pullo nunquam generatur albus.

De arietibus eligendis. CAP. III.

Itaque non ſolum ea ratio eſt probandi arietis, ſi uellere cādido ueſtitur, ſed etiā ſi palatum, atque lingua concolor lanæ eſt. nā cū hæ corporis partes nigræ, aut maculoſæ ſunt, pulla uel etiam uaria naſcitur proles. ídque inter cætera eximiè talibus numeris ſignificauit idē, qui ſuprà:

Illum autem, quanuis aries ſit candidus ipſe,
Nigra ſubeſt udo tantum cui lingua palato,
Reijce, ne maculis infuſcet uellera pullis
Naſcentum. - Vna eadémque ratio eſt in erythræis,

& nigris arietibus,quorum ſimiliter(ut iam dixi)neutra
pars eſſe debet diſcolor lanæ,multóq; minus ipſa uniuer-
ſitas tergoris maculis uariet.ideo niſi lanatas oues emi nõ
oportet, quo melius unitas coloris appareat: quæ niſi præ
cipua eſt in arietibus,paternæ notæ plerunque natis in-
hærent.Habitus autẽ maximè probatur,cũ eſt altus, atque
procerus,uẽtre promiſſo atque lanato,cauda longiſſima,
denſique uelleris,frõte lata,teſtibus amplis,intortis corni-
bus:non quia magis hic ſit utilis(nam eſt melior mutilus
aries)ſed quia minime nocent.intorta potius,quàm ſurre
cta,& patula cornua.quibuſdam tamen regionibus, ubi
cæli ſtatus uuidus,uentoſúſque eſt,capros & arietes opta
uerimus uel ampliſſimis cornib⁹, quòd ea porrecta,altáq;
maximã partem capitis à tempeſtate defendãt. Itaque ſi
plerũque eſt atrocior hiems,hoc genus eligemus:ſi clemen-
tior,mutilum probabimus marem: quoniam eſt illud in-
commodum in cornuto,quòd cum ſentiat ſe uelut quodam
naturæ loco capitis armatum,frequenter in pugnam pro- 249
currit, & fit in fœminas quoque procacior . nam riua-
lem (quanuis ſolus admiſſuræ non ſufficiat) uiolentiſſime
perſequitur . nec ab alio tempeſtiuum patitur iniri gre-
gem,niſi cum eſt fatigatus libidine. Mutilus autem,cum ſe
tanquam exarmatum intelligat, nec ad rixam promptus
eſt,& in uenere mitior.Itaque capri,uel arietis petulci ſæ
uitiã paſtores hac aſtutia repellũt:menſuræ pedalis robu-
ſtam tabulã configunt aculeis,& aduerſam fronti corni-
bus religant.ea res ferum prohibet à rixa,cum ſtimulatũ
ſuo ictu ipſum ſe ſauciat.Epicharmus autẽ Syracuſanus,
qui pecudũ medicinas diligentiſſimè conſcripſit, affirmat
pugnacem arietem mitigari terebra ſecundũ auriculas fo-
ratis cornibus,quà curuantur in flexu.Eius quadrupedis

ætas ad progenerandum optima eſt trima: nec tamen inhabilis uſque in annos octo. Fœmina poſt bimatum maritari debet. Iuueniſque habetur quinquennis: fatiſcit poſt annum ſeptimum. Igitur, ut dixi, mercaberis oueis intonſas: uariam, & canam comam improbabis, quòd ſit incerti coloris. Maiorem trima dente minacem ſterilem repudiabis. eliges bimam uaſti corporis, ceruice prolixa, prolixi uilli, nec aſperi, lanoſi, & ampli uteri. nam uitandus eſt glaber, & exiguus. Atque hæc ferè communia ſunt in comparandis ouibus. Illa etiam tuendis humilia facere ſtabula, ſed in longitudinem potius, quàm in latitudinem porrecta, ut ſimul hieme calida ſint, nec anguſtiæ fœtus oblidant. ea poni debent contra medium diem: nanque id pecus, quamuis ex omnibus animalibus ueſtitiſſimum, frigoris tamen impatientiſſimum eſt, nec minus æſtiui uaporis. itaque cohors clauſa ſublimi macerie præponi ueſtibulo debet, ut ſit in eam tutus exitus æſtiuandi. detúrque opera, nequis humor ſubſiſtat, ut ſemper quamaridiſſimis
250 filicibus, uel culmis ſtabula conſtrata ſint, quo purius, &
*caula mollius incubent fœtæ. Sint *quala mundiſſima, ne qua earum ualetudo, quæ præcipuè cuſtodienda eſt, infeſtetur uligine. Omni autem pecudi larga præbenda ſunt alimēta. Nam uel exiguus numerus, cum pabulo ſatiatur, plus domino reddit, quàm maximus grex, ſi ſenſerit penuriam: ſequeris autem noualia non ſolùm herbida, ſed quæ plerunque uidua ſunt ſpinis, utamúrque ſæpius auctoritate diuini carminis:

Si tibi lanitium curæ eſt, primùm aſpera ſilua
Lappæque, tribuliq́ue abſint.

Quoniam ea res, ut ait idem, ſcabras oues reddit, cum tōſis illotus adhæſit ſudor: & hirſutis ſecuerunt corpora ue-

pres:cum etiam quotidie minuitur lana,quæ quanto prolixior in pecore concreſcit, tanto magis obnoxia eſt rubis, quibus uelut hamis uncata à paſcentiũ tergoribus auellitur : molle uerò pecus etiam uelamen , quo protegitur, amittit,atque id nõ paruo ſumptu reparatur:inter auctores ferè conſtat primùm eſſe admiſſuræ tempus uernũ parilibus,ſi ſit ouis matura:ſin uerò fœta circa Iulium menſem.Prius tamen haud dubie probabilius,ut meſſem uindemia,fructum deinde uineaticum fœtura pecoris excipiat,& totius autumni pabulo ſatiatus agnus ante mœſtitiam frigorũ,atque hiemis ieiuniũ confirmetur. Nam melior eſt autumnalis uerno,ſicut ait ueriſſimè Celſus, quia magis ad rem pertinet , ut ante æſtiuum quàm hibernum ſolſtitiũ cõualeſcat: ſolúſque ex omnibus animalibus bruma commodè naſcitur : ac ſi res exigit, ut plurimi mares progenerandi ſint, Ariſtoteles uir callidiſſimus rerum naturæ præcipit admiſſuræ tempore obſeruare ſiccis diebus halitus ſeptentrionales, ut contra uentum gregem paſcamus,& eum ſpectans admittatur pecus: at ſi fœminæ generandæ ſunt,auſtrinos flatus captare, ut eadem ratione, 251 matrices ineãtur.Nam illud,quod priore libro docuimus ut admiſſarij dexter, uel etiam ſiniſter uinculo teſticulus obligetur,in magnis gregibus operoſum eſt. Poſt fœturam deinde longinquæ regionis paſcua petiturus opilio,ferè omnem ſobolẽ paſtioni reſeruet ſuburbanæ : uillicus enim teneros agnos,dũ adhuc herbæ ſunt expertes, lanio tradit,quoniã & paruo ſumptu deuehũtur,& ijs ſũmotis.fructus lactis ex matribus non minor percipitur.Sũmitti tamen etiã in uicinia urbis quandoque oportebit.Nã uernaculũ pecus peregrino lõge eſt utilius.Nec committi debet,ut totus grex effœtus ſenectute dominum deſtituat: cum præ

ſertim boni paſtoris uel prima cura ſit annis omnibus in demortuarum, uitioſarúmque ouiũ locum totidem, uel etiã plura capita ſubſtituere: quoniã ſæpe frigorum, atque hiemis ſæuitia paſtorẽ decipit, & eas oues interimut, quas ille tẽpore autũni ratus adhuc eſſe tolerabiles, nõ ſummouerat. quo magis etiã propter hos caſus, niſi ualidiſſima, quæ nõ cõprehẽdatur hieme, nouáque progenie repleatur numerus: quod qui faciet, ſeruare debebit, ne minori quadrimæ, néue ei, quæ exceſſit annos octo, prolem ſubmittat: neutra enim ætas ad educandum eſt idonea: tum etiam quod ex uetere materia naſcitur, plerũque congeneratum parentis ſenium refert. nam uel ſterile, uel imbecillum eſt. Partus *uerò incipientis pecoris non ſecus, quàm obſtetricum more cuſtodiri debet: neque enim aliter hoc animal, quàm muliebris ſexus enititur, ſæpiuſque etiã quanto eſt omnis rationis ignarũ, laborat in partu. quare ueterinariæ medicinæ prudens eſſe debet pecoris magiſter, ut ſi res exigat, uel integrum conceptum, cum tranſuerſus hæret locis genitalibus, extrahat: uel ferro diuiſum citra matris pernitiem partum educat, quod* Græci *uocant* ἐμβρυουλκός. *A-*
252 *gnus autem, cum eſt editus, erigi debet, atque uberibus admoueri, tum etiam eius diductum os preſſis humectare papillis, ut condiſcat maternum trahere alimentum. ſed prius quàm hoc fiat, exiguum emulgendum eſt, quod paſtores coloſtram uocant: ea niſi aliquatenus emittitur, nocet agno: qui biduo quo natus eſt, cum matre clauditur, ut & ea partum ſuum foueat, & ille matrem agnoſcere condiſcat.* Mox *deinde quandiu non laſciuit, obſcuro, & calido ſepto cuſtodiatur. poſteà luxuriantem uirgea cum comparibus area claudi oportebit, ne uelut puerili nimia exultatione maceſcat: cauendúmque eſt, ut tenerior ſeparetur à*

*ualidioribus,quia robuſtus angit imbecillum : ſatiſq; eſt
mane prius quàm grex procedat in paſcua: deinde etiam
crepuſculo redeũtibus ſaturis ouibus admiſcere agnos,qui
cum firmi eſſe cœperint,paſcendi ſunt intra ſtabulum cy
thiſo,uel medica,tum etiã furfuribus,aut ſi permittit an-
nona,farina ordei,uel erui:deinde,ubi conualuerint,circa
meridiem pratis,aut noualibus uillæ contiguis matres ad-
mouẽdæ ſunt,& à ſepto emittendi agni,ut condiſcant fo-
ris paſci.* De *genere pabuli,ut & antè diximus,& nũc eo-
rum,quæ omiſſa ſunt,meminerimus, iucũdiſſimas herbas
eſſe , quæ aratro proſciſſis aruis naſcantur : deinde quæ
pratis uligine carentibus:paluſtres, ſilueſtréſque minimè
idoneas haberi. nec tamen ulla ſunt tam blanda pabula,
aut etiam paſcua,quorum gratia non exoleſcat uſu conti-
nuo,niſi pecudum faſtidio paſtor occurrerit præbito ſale,
quod uelut ad pabuli condimentum per æſtatem canali-
bus ligneis impoſitum cum è paſtu redierint oues,lambũt,
atque eo ſapore cupidinem bibendi,paſcendíque concipi-
unt . At contrà penuriæ hiemis ſuccurritur obiectis intra* 252
*tectum per præſepia cibis : aluntur autem commodiſſimè
repoſitis ulmeis, uel ex fraxino frondibus, uel autumnali
fœno, quod cordum uocatur : nam id mollius , & ob hoc
iucundius eſt,quàm maturum . cythiſo quoque & ſatiua
uicia pulcherrimè paſcuntur:neceſſariæ tamen,ubi cæte-
ra defecerunt,etiam ex leguminibus paleæ. nam per ſe or
deũ, uel freſa cum ſuis ualuulis faba, uel cicercula ſum-
ptuoſior eſt, quàm ut ſuburbanis regionibus exiguo pre-
tio poſſit præberi: ſed ſi uilitas permittit,haud dubie ſunt
optima.* De *tẽporibus autem paſcendi,& ad aquam ducẽ-
di per æſtatem non aliter ſentio,quàm ut prodidit* Maro:

Luciferi primo cum ſidere frigida rura

Carpamus, dum mane nouum, dum gramina canent,
Et ros in tenera pecori gratiſſimus herba.
Inde ubi quarta ſitim cæli collegerit hora,
Ad puteos, aut alta greges ad ſtagna-
Perducamus, medióque die, ut idem, ad uallem,
Sicubi magna Iouis antiquo robore quercus
Ingenteis tendit ramos, aut ſicubi nigrum
Ilicibus crebris ſacra nemus accubat umbra.

Rurſus deinde iam mitigato uapore compellantur ad aquam, etiam per æſtatem id faciendum, & iterum ad paſcua producendum

Solis ad occaſum, cum frigidus aera ueſper
Temperat, & ſaltus reficit iam roſida luna.

Sed obſeruandum eſt ſidus æſtatis per emerſum Canicu-
læ, ut ante meridiem grex in occidentem ſpectans agatur,
& in eam partem progrediatur, poſt meridiem in orien-
tem: ſiquidem plurimum refert, ut paſcentium capita ſint
obuerſa ſoli, qui plerunque nocet animalibus oriēte præ-
dicto ſidere. Hieme, & uere matutinis temporibus intra
154 *ſepta contineantur, dum dies aruis gelicidia detrahat: nā*
pruinoſa ijs diebus herba pecudi grauedinem creat, uen-
trémque proluit: quare etiam frigidis, humidíſque tempo
ribus anni ſemel tantū ei poteſtas aquæ facienda eſt: tum
qui ſequitur gregē circūſpectus, ac uigilās (id quod omni-
bus & omnium quadrupedū cuſtodibus præcipitur) ma-
gna clementia moderetur. Idémq; duci propior quàm do-
mino, & in cogendis, recipiēdíſque ouibus adclamatione,
ac baculo minetur: nec unquam telū emittat in eas: neque
ab his longius recedat: nec aut recubet, aut conſidat. nam
niſi procedit, ſtare debet, quoniam grex quidē cuſtodis offi
cium, ſublimem, celſiſſimámque oculorum ueluti ſpeculam

deſyderat,ut neque tardiores,& grauidas,dum cunctan-
tur,neque agiles,& fœtas,dum procurrunt,ſeparari à cæ
teris ſinat,ne fur, aut beſtia hallucinantem paſtorem de-
cipiat.Sed hæc communia ferè ſunt in omni pecore ouillo.
nunc quæ ſunt generoſi propria dicemus.

De ouibus tectis. CAP. IIII.

Græcum pecus,quod plerique tarentinum uocant,niſi
cum domini præſentia eſt, uix expedit haberi: ſiquidem
& curam & cibum maiorem deſyderat.nam cum ſit uni
uerſum genus lanigerum cæteris pecudibus mollius, tum
ex omnibus tarentinum eſt molliſſimum,quod nullam do-
mini,aut magiſtrorum inertiam ſuſtinet,multóque minus
auaritiam,nec æſtus,nec frigoris patiens. Raro foris, ple-
runque domi alitur,& eſt auidiſſimum cibi, cui ſi detra-
hitur fraude uillici,clades ſequitur gregem.Singula capita
per hiemem recte paſcuntur ad præſepia tribus ordei,uel
freſæ cum ſuis ualuulis fabæ, aut cicerculæ quatuor ſex-
tarijs, ita ut & aridam frondem præbeat, aut ſiccam,uel
uiridem medicam,cythiſúmue,tum etiam cordi fœni ſep-
ptena pondo,aut leguminum paleas adfatim.Minimus a-
gnis uendundis in hac pecude,nec ullus lactis reditus ha 255
beri poteſt.nã & qui ſummoueri debent,pauciſſimos poſt
dies quàm editi ſunt,immaturi ferè mactantur, orbæque
natis ſuis matres alienæ ſoboli præbent ubera:quippe ſin-
guli agni binis nutricibus ſummittuntur, nec quicquam
ſubtrahi ſummiſſis expedit,quo ſaturior lactis agnus cele-
riter confirmetur, & parta nutrici conſociata minus la-
boret in educatione fœtus ſui. quam ob cauſam diligenti
cura ſeruandum eſt,ut & ſuis quotidie matribus, & alie
nis non amantibus, agni ſubrumentur. Plures autem in
eiuſmodi gregibus,quàm in hirtis maſculos enutrire opor-

tet: nã prius quàm fœminas inire poſſint mares caſtrati, cum bimatum expleuerit, enecantur: & pelles eorum propter pulchritudinem lanæ maiore pretio, quàm alia uellera mercantibus traduntur. liberis autem campis, & omni ſurculo rubóque uacãtibus ouem græcam paſcere meminerimus, ne, ut ſupra dixi, & lana carpatur, & tegumẽ. nec tamen ea minus ſedulam curã foris, quia non quotidie procedit in paſcua, ſed maiorem domeſticam poſtulat: nam ſæpius detergenda & refrigerãda eſt: ſæpius eius lana diducenda, uinóque & oleo inſuccanda: nonnunquam etiam tota eſt eluẽda, ſi diei permittit apricitas: ídq; ter anno fieri ſat eſt. ſtabula uero frequenter euerrenda, & purganda, humórq; omnis urinæ deuerrendus eſt, qui commodiſſimè ſiccatur perforatis tabulis, quibus ouilia cõſternuntur, ut grex ſupercubet. nec tantum cœno, aut ſtercore, ſed exitioſis quoque ſerpentibus tecta liberentur: quod ut fiat,

Diſce & odoratam ſtabulis incendere cedrum,
Galbaneóque agitare graues nidore chelydros.
Sæpe ſub immotis præſepibus aut mala tactu
Vipera delituit, cælúmque exterrita fugit:
256 Aut tecto aſſuetus coluber. Quare, ut idem iubet,
-cape ſaxa manu, cape robora paſtor,
Tollentémque minas, & ſibila colla tumentem
Deijce. uel ne iſtud cum periculo facere neceſſe ſit, muliebres capillos, aut ceruina ſæpius ure cornua: quorum odor maxime non patitur ſtabulis prædictam peſtem conſiſtere. Tonſuræ certũ tempus anni per omnes regiones ſeruari non poteſt: quoniam nec ubique tarde, nec celeriter æſtas ingruit: & eſt modus optimus conſyderare tempeſtates, quibus ouis neque frigus, ſi lanam detraxeris, neque æſtum, ſi nõdum detonderis, ſentiat. uerum ea quan-

*docunque detonſa fuerit, ungi debet tali medicamine:ſuc-
cus excocti lupini,ueteriſq; uini fex,& amurca pari men
ſura miſcentur, eóque liquamine tonſa ouis imbuitur,at-
que ubi per triduum delibuto tergore medicamina perbi-
berit, quarto die, ſi eſt uicinia maris, ad littus deducta
merſatur:ſi minus eſt,cæleſtis aqua ſub dio ſalibus in hũc
uſum durata paulum decoquitur : eáque grex perluitur.
hoc modo curatum pecus anno ſcabrũ fieri non poſſe* Cel-
*ſus affirmat:nec dubium eſt, quinetiam ob eam rem lana
quoque mollior atque prolixior renaſcatur.*

Medicinæ pecoris ouilli. CAP. V.

Et *quoniam recenſuimus cultum, curámque recte ua-
lentium,nunc quemadmodum uitijs,aut morbo laboran-
tibus ſubueniendũ ſit,præcipiemus: quanquam pars hæc
exordij penè tota iam exhauſta ſit, cum de medicina ma-
ioris pecoris priore libro diſputaremus. quia cum ſit ferè
eadem corporum natura minorum,maiorúmque quadru
pedum,paucæ,paruæque morborum & remediorum dif
ferentiæ poſſunt inueniri : quæ tamen quantulæcunque
ſint,non omittentur à nobis.* Si *ægrotat uniuerſum pecus,
ut & ante præcepimus,& nunc(quod remur eſſe maxime* 257
*ſalutare)iterum adſeueramus in hoc caſu,quod eſt reme-
dium præſentiſſimum:pabula mutemus,& aquationes to
tius regionis,& alium quæramus ſtatum cæli,curemúſq;,
ſi ex calore,& æſtu concepta peſtis inuaſit,ut opaca rura:
ſi inuaſit frigore, ut eligantur aprica. ſed modice ac ſine
feſtinatione perſequi pecus oportebit, ne imbecillitas eius
longis itineribus aggrauetur: nec tamen in totum pigre,
ac ſegniter agere. nam quemadmodum feſſas morbo pe-
cudes uehementer agitare , & extendere non conuenit,
ita conducit mediocriter exercere,& quaſi torpentes ex-*

citare,nec pati ueterno cõſeneſcere,atque extingui. cum deinde grex ad locum fuerit perductus in lacinias colonis diſtribuatur. nam particulatim facilius quàm uniuerſus conualeſcit, ſiue quia ipſius morbi halitus minor eſt in exiguo numero,ſeu quia expeditius cura maior adhibetur paucioribus. Hæc ergo, & reliqua (ne nunc eadem repetamus) quæ ſuperiore exordio percenſuimus, obſeruare debemus, ſi uniuerſæ laborabũt: illa, ſi ſingulæ. Oues frequẽtius, quàm ullum aliud animal infeſtantur ſcabie, quæ ferè naſcitur, ſicut noſter memorat poeta,

—cum frigidus imber
Altius ad uiuum perſedit, & horrida cano
Bruma gelu.

Vel poſt tonſuram, ſi remedium prædicti medicaminis non adhibeas, ſi æſtiuum ſudorem mari, uel flumine non abluas, ſi tonſum gregem patiaris ſylueſtribus rubis, ac ſpinis ſauciari, ſi ſtabulo utaris, in quo mulæ, aut equi, aut aſini ſteterunt: præcipuè tamen exiguitas cibi maciem, macies autem ſcabiem facit. hæc ubi cœpit irrepere, ſic intelligitur: uitioſum locum pecudes aut morſu ſcalpunt, aut cornu, uel ungula tundunt, aut arbori
258 adfricant, parietibúſue detergent: quod ubi aliquam facientem uideris, comprehendere oportebit, & lanam diducere: nam ſubeſt aſpera cutis, & uelut quædam prurigo, cui primo quoque tempore occurrendũ eſt, ne totam progeniem coinquinet, & quidem celeriter, cum & alia pecora, tum præcipuè oues contagione uexentur. ſunt autem complura medicamina, quæ idcirco enumerabimus, non quia cunctis uti neceſſe ſit, ſed quoniam nonnullis regionibus quædam reperiri nequeũt, ex pluribus aliquod inuentum remedio ſit. Facit autem commode primùm ea cõpoſitio, quam paulo antè demonſtrauimus, ſi ad fecem, &

amurcam, ſuccúmque decocti lupini miſceas portione æqua
detritum album elleborum. poteſt etiam ſcabriciem tolle-
re ſuccus uiridis cicutæ: quæ uerno tempore, cum iam cau-
lem nec adhuc ſemina facit, deciſa contunditur, atque ex-
preſſus humor eius fictili uaſe reconditur, duabus urnis
liquoris, admiſto ſalis torridi ſemodio. quod ubi factum
eſt, oblitum uas in ſterquilinio defoditur, ac toto anno fi-
mi uapore concoctum, mox promitur: tepefactúmque me-
dicamentum linitur ſcabræ parti, quæ prius aſpera teſta,
uel pumice defricta redulceratur. eidem remedio eſt amur
ca duabus partibus decocta: item uetus hominis urina te-
ſtis candentibus inuſta. quidam tamen hãc ipſam ſubiectis
ignibus quinta parte minuunt, admiſcéntque pari menſu
ra ſuccum uiridis cicutæ: deinde figularibus tritis, & pi-
cis liquidæ, & fricti ſalis ſingulos ſextarios infundunt. fa-
cit etiam ſulfuris triti, & picis liquidæ modus æqualis
igne lento coactus. ſed Georgicum carmen affirmat, nul-
lam eſſe præſtantiorem medicinam,

Quàm ſi quis ferro potuit reſcindere ſummum
Vlceris os: alitur uitium, uiuitque tegendo.

Itaque reſerandum eſt, & ulcera medicamentis curãdum. 259
Subijcit deinde æquè prudenter, febricitantibus ouibus de
talo uel inter duas ungulas ſanguinem emitti oportere: nã
plurimum id quidem

Profuit incenſos æſtus auertere, & inter
Ima ferire pedis ſalientem ſanguine uenam.

Nos etiam ſub oculis, & de auribus ſanguinem detrahi-
mus. Claui quoq; dupliciter infeſtant ouem, ſiue cum ſub-
luuies, atque intertrigo in ipſo diſcrimine ungulæ naſci-
tur: ſeu cum idem locus tuberculum habet, cuius media fe
rè parte canino ſimilis extat pilus, eiq; ſubeſt uermiculus.

ſubluuies, & intertrigo pice per ſe liquida, uel alumine & ſulfure, atque aceto miſtis rite eruentur, uel tenero punico malo, prius quàm grana faciat, cum alumine pinſito, ſuperfuſóque aceto, uel æris ærugine infriata, uel combuſta galla cum auſtero uino leuigata, & ſuperpoſita. tuberculum, cui ſubeſt uermiculus, ferro quamacutiſſime circunſecari oportet, ne, dum amputatur etiam, quod infra eſt, animal uulneremus: id enim cum ſauciatur, uenenatam ſaniem mittit, qua reſperſum uulnus ita inſanabile facit, ut totus pes amputandus ſit: & cum tuberculum diligenter circuncideris, candens ſeuum uulneri per ardentem tedam inſtillato. Ouem *pulmonariam ſimiliter ut ſuem curari conuenit, inſerta per auriculam, quam ueterinarij conſiliginem uocant : de ea iam diximus, cum maioris pecoris medicinam tradidimus. ſed is morbus æſtate plerunque concipitur, ſi defuit aqua, propter quod uaporibus omni quadrupedi largius bibendi poteſtas danda eſt.* Celſo *placet, ſi eſt in pulmonibus uitiũ, acris aceti tantum dare, quantũ ouis ſuſtinere poſſit: uel humanæ ueteris urinæ tepefactæ triũ heminarum inſtar per ſiniſtrã narẽ*
260 *corniculo infundere, atque axungiæ ſextantem faucibus inſerere.* Eſt *etiam inſanabilis ſacer ignis, quam puſulam uocant paſtores: ea niſi compeſcitur intra primam pecudem, quæ tali malo correpta eſt, uniuerſum gregem contagione proſternit: ſic quidem quòd nec medicamentorum, nec ferri remedia patitur. nam penè ad omnem tactum excandeſcit: ſola tamen ea fomenta non aſpernatur lactis caprini, quod infuſum tantum ualet, ut & blandiatur igneam ſæuitiam, differens magis occidionem gregis, quàm prohibens.* Sed A Egyptiæ *gentis auctor memorabilis* Dolus Mendeſius, *cuius commenta, quæ appellantur* Græcè

ὑπομνήματα, ſub nomine Democriti falſo produntur, cenſet propter hanc ſæpius, ac diligenter ouium terga perſpicere, ut ſi forte ſit in aliqua tale uitium deprehenſum, confeſtim ſcrobem defodiamus in limine ſtabuli, & uiuam pecudem, quæ fuerit puſuloſa, reſupinam obruamus, patiamúrque ſuper obrutam meiere totum gregem, quòd eo facto, morbus propulſetur. Bilis æſtiuo tempore non minima pernicies potione depellitur humanæ ueteris urinæ, quæ ipſa remedio eſt etiam pecori arcuato. At ſi moleſta pituita eſt, cunilæ bubulæ, uel nepetæ ſylueſtris ſurculi lana inuoluti naribus inſeruntur, uerſantúrque donec ſternutet ouis. Fracta pecudum non aliter, quàm hominum crura ſanantur, inuoluta lanis oleo, atque uino inſuccatis, & mox circundatis ferulis conligata. Eſt etiam grauis pernicies herbæ ſanguinariæ, quam ſi paſta eſt ouis, toto uentre diſtenditur, contrahitúrque, & ſpumam quandam tenuem tetri odoris expuit. Celeriter ſanguinem mitti oportet ſub cauda in ea parte, quæ proxima eſt clunibus, nec minus in labro ſuperiore uena ſoluenda eſt. Suſpirioſe laborantibus, auriculæ ferro reſcindendæ, mutandǽque regiones, quod in omnibus morbis, ac peſtibus fieri debere cenſemus. Agnis quoque ſuccurrendum eſt uel febricitan- 261
tibus, uel ægritudine alia affectis: qui ubi morbo laborãt, admitti ad matres non debent, ne in eas perniciem tranſferant. itaque ſeparatim mulgendæ ſunt oues, & cæleſtis aqua pari menſura lacti miſcenda eſt, atque ea potio febricitantibus danda. multi lacte caprino iiſdem medentur, quod per corniculum infunditur faucibus. Eſt etiam mentigo, quam paſtores oſtiginem uocant, mortifera lactentibus. ea plerunque fit, ſi per imprudentiam paſtoris emiſſi agni, uel etiam hœdi roſidas herbas depauerint,

quod minime committi oportet. Sed cum id factum eſt, ue-
lut ignis ſacer, os atq; labra fœdis ulceribus obſidet. Re-
medio ſunt hyſſopus, & ſal æquis ponderibus contrita.
nam ea miſtura palatum, atque lingua, totúmque os per-
fricatur. mox ulcera lauantur aceto, & tunc pice liquida,
cũ adipe ſuillo perlinuntur. Quibuſdam placet æruginis
tertiam partem duabus ueteris axungiæ portionibus cõ-
miſcere, tepefactóque uti medicamine. Nõnulli folia cupreſ-
ſi trita miſcent aquæ, & ita perluunt ulcera, atque pala-
tum. Caſtrationis autẽ ratio iam tradita eſt. neque enim
alia in agnis, quàm in maiore quadrupede ſeruatur.

De caprino pecore. CAP. VI.

Et quoniã de ouiario ſatis dictum eſt, ad caprinum
pecus nunc reuertar. Id autem genus dumeta potius, quàm
campeſtrem ſitum deſiderat: aſperíſque etiam locis, ac ſil
ueſtribus optime paſcitur. Nam nec rubos auerſatur, nec
uepribus offenditur, & arbuſculis, frutetíſq; maxime gau
det. ea ſunt arbutus, atque alaternus, cythiſúſque agreſtis,
nec minus iligneí, querneíque frutices, qui in altitudinem
non proſiliunt. Caper, cui ſub maxillis binæ uerruculæ col
lo dependent, optimus habetur, ampliſſimi corporis, cruri-
261 bus craſſis, plena & breui ceruice, flaccidis & prægra-
uantibus auribus, exiguo capite, nigro, denſóque, & niti-
do, atque longiſſimo pilo. nam & ipſe tondetur

Vſum in caſtrorum, ac miſeris uelamina nautis.

Eſt autem menſium ſeptem ſatis habilis ad procrean-
dum: quoniam immodicus libidinis, dum adhuc uberi-
bus alitur, matrem ſtupro ſuperuenit, & ideo celeriter, &
ante ſex annos conſeneſcit, quòd immatura ueneris cupi-
dine primis pueritiæ tẽporibus exhauſtus eſt. itaq; quin-
quennis parum idoneus habetur fœminis implendis. Ca-

pella præcipuè probatur ſimillima hirco, quem deſcripſimus, ſi etiam eſt uberis maximi, & lactis abundantiſſimi. Hãc pecudem mutilam parabimus quieto cæli ſtatu. nam procelloſo atque imbriſero cornuta ſemper. Nam & omni regione maritos gregum mutilos eſſe oportebit: quoniam cornuti ferè pernicioſi ſunt propter petulantiam. Sed numerum generis huius maiorem, quàm centum capitum ſub uno clauſo non expedit habere, cum lanigeræ mille pariter commodè ſtabulentur. Atque ubi capræ primum comparantur, melius eſt unum gregem totum, quàm ex pluribus particulatim mercari, ut nec in paſtione ſeparatim laciniæ deducantur, & in caprili maiore cõcordia quiete conſiſtant. Huic pecudi nocet æſtus, ſed magis frigus, & præcipuè fœtæ, quæ gelicidio hyemis conceptum fecit. Nec tamen ea ſola creant abortus, ſed etiam glans cum citra ſatietatem data eſt. Itaque niſi poteſt affatim præberi, non eſt gregi permittenda. Tempus admiſſuræ per autumnum ferè ante menſem Decembrem præcipimus, ut propinquante uere, gemmantibus frutetis, cum primum ſiluæ noua germinant fronde, partus edatur. Ipſum uerò caprile 263 uel naturali ſaxo, uel manu conſtratum eligi debet, quoniã huic pecori nihil ſubſternitur. Diligénſque paſtor quotidie ſtabulum conuerrit, nec patitur ſtercus, aut humorem conſiſtere, lutúmue fieri, quæ cuncta ſunt capris inimica. Parit autem, ſi eſt generoſa proles, frequenter duos, nonnunquam trigeminos. Peſſima eſt fœtura cum matres bimæ, ternos hœdos efficiunt. Qui ubi editi ſunt, eodem modo, quo agni educantur, niſi quòd magis hœdorum laſciuia compeſcenda, & arctius cohibenda eſt. Tum ſuper lactis abundantiam ſamera, uel cythiſus, aut edera præbenda, uel etiam cacumina lentiſci, aliáque tenues frondes

*obijciendæ ſunt. ſed ex geminis ſingula capita, quæ uiden
tur eſſe robuſtiora, in ſupplementum gregis reſeruantur,
cætera mercantibus traduntur. Anniculæ uel bimæ capel
læ (nam utraque ætas partum edit) ſubmitti hœdum non
oportet. neque enim educare, niſi trima debet. Sed anni-
culæ confeſtim depellenda ſoboles, bimæ tandiu admitten-
da, dum poſſit eſſe uendibilis. nec ultra octo annos ma-
tres ſeruandæ ſunt, quòd aſſiduo partu fatigatæ ſteriles
exiſtant. Magiſter autem pecoris acer, durus, ſtrenuus, la
boris patientiſſimus, alacer atque audax eſſe debet, & qui
per rupes, per ſolitudines, per uepres facilè uadat, & non
ut alterius generis paſtores ſequatur, ſed plerunque ut
antecedat gregem. quare eum eſſe maxime ſtrenuum
opus eſt. Capellæ, dum dumeta paſcunt, capris cedunt,
ſubinde quæ cedit compeſci debet, ne procurrat. ſed pla-
cide ac lente pabuletur, ut & largi ſit uberis, & non ſtri
goſiſſimi corporis.*

De *medicina caprarum.* CAP. VII.

*Alia nanque genera pecorum, cum peſtilentia uexan-
tur, prius morbo & languoribus marceſcunt, ſolæ capel-
læ quamuis opimæ atque hilares ſubito concidunt, uelut
aliqua ruina gregatim proſternantur. id accidere maxime*
264 *ſolet ubertate pabuli. Quamobrē ſtatim cum unam, uel al
teram peſtis perculit, omnibus ſanguis detrahendus. Nec
tota die paſcēdæ, ſed medijs quatuor horis intra ſepta clau
dendæ. Sin alius languor infeſtat, pabulo medicantur a-
rundinis, & albæ ſpinæ radicibus, quas cum ferreis pilis
diligenter contuderimus, admiſcemus aquam pluuialē, ſo-
lámque potandā pecori præbemus. Quòd ſi ea res ægritu-
dinem non depellit, uendēda ſunt pecora. uel ſi neq; id cō
tingere poteſt, ferro necanda, ſaliendáq;. Mox interpoſito*

*ſpatio conueniet alium gregem reparare. nec tamen ante-
quam peſtilens tempus anni, ſiue id fuit hyemis, uertatur
æſtate: ſiue autumni, uere mutetur. Cum uero ſingulæ do-
mo laborabunt, eadem remedia, quæ etiam ouibus adhi-
bebimus. nã cum diſtenditur aqua cutis, quod uitiũ Græci
uocãt ὑδρώπα, ſub armo pellis leuiter inciſa pernicioſum
tranſmittet humorem, tum factum uulnus pice liquida cu-
retur. Cum effœtæ loca genitalia tumebunt, aut ſecundæ
non reſpõderint, defruti ſextarius, uel cũ id defuerit, boni
uini tantundem faucibus infundatur, & naturalia cerato
liquido repleantur. Sed ne nunc ſingula perſequar, ſicut
in ouillo pecore prædictum eſt, caprino medebimur.*

Caſei faciendi ratio. CAP. VIII.

*Caſei quoque faciendi non erit omittenda cura, utique
longinquis regionibus, ubi mulctram deuehere non expe
dit. Is porrò ſi tenui liquore conficitur, quamcelerrime uen-
dendus eſt, dum adhuc uiridis ſuccum retinet: ſi pingui,
& opimo, longiorem patitur cuſtodiam. ſed lacte fieri de-
bet ſyncero & quam recentiſſimo. nam requietum, uel
miſtum celeriter acorem concipit. id plerunque cogi agni,
aut hœdi coagulo, quamuis poſſit & agreſtis cardui flore
conduci, & ſeminibus gneti, nec minus ficulneo lacte, quod
emittit arbor, ſi eius uirentẽ ſaucies corticem. Verum opti* 265
*mus caſeus eſt, qui exiguũ medicaminis habet. minimum
autem coagulũ recipit ſinum lactis argentei pondus dena-
rij. Nec dubium quin fici ramulis glaciatus caſeus iucun-
diſſime ſapiat. Sed mulctra, cum eſt repleta lacte non ſine
tepore aliquo debet eſſe. nec tamen admouenda eſt flam
mis, ut quibuſdam placet, ſed haud procul igne conſtituen
da, & confeſtim cum concreuit, liquor in fiſcellas aut in
calathos, uel formas tranſferendus eſt. nã maxime refert*

primo quoque tempore ſerum percolari, & à concreta materia ſeparari. Quam ob cauſam ruſtici nec patiuntur quidem ſua ſponte pigro humore defluere, ſed cum paulò ſolidior caſeus factus eſt, pondera ſuperponunt, quibus exprimatur ſerum: deinde ut formis, aut calathis exemptus eſt, opaco, ac frigido loco, ne poſſit uitiari, quamuis mundiſſimis tabulis componitur, aſpergitur tritis ſalibus, ut exudet acidum liquorem: atque ubi duratus eſt, uehementius premitur, ut conſpiſſetur: & rurſus torrido ſale contingitur, rurſúſque ponderibus condenſatur. Hoc cum per dies nouem factum eſt, aqua dulci eluitur, & ſub umbra cratibus in hoc factis, ita ordinatur, ne alter alterum caſeus contingat, & ut modicè ſiccetur. deinde quo tenerior permaneat, clauſo, neque uentis obnoxio loco ſtipatur per complura tabulata. Sic neque fiſtuloſus, neque ſalſus, neque aridus prouenit. quorum uitiorum primũ ſolet accidere, ſi parum preſſus: ſecundũ, ſi nimio ſale imbutus: tertium, ſi ſole exuſtus eſt. Hoc genus caſei poteſt etiã trans maria permitti. Nam is, qui recẽs intra paucos dies abſumi debet, leuiore cura conficitur: quippe fiſcellis exemptus, in ſalem, muriámque demittitur, & mox in ſole paulum ſiccatur. Nonnulli antequam pecus numellis inducant, uiri-
266 *des pineas nuces in mulctrã demittunt, & mox ſuper eas emulgent, nec ſeparant, niſi cum tranſmiſerint in formas coactam materiam. Ipſos quidam uirides conterunt nucleos, & lacti permiſcent, atque ita congelant. Sunt qui thymum contritum, cribróque colatum cum lacte cogunt. Similiter qualiſcunque uelis ſaporis efficere poſſis, adiecto quod elegeris, condimẽto. Illa uerò notiſſima eſt ratio faciundi caſei, quem dicimus manupreſſum. nãque is paulum gelatus in mulctra dum eſt tepefactus, reſcinditur, & fer*

uente aqua perfuſus, uel manu figuratur, uel buxeis formis exprimitur. Eſt etiam non ingrati ſaporis muria perduratus, atque ita malini ligni, uel culmi fumo coloratus. Sed iam redeamus ad originem.

De ſuibus, & eorum medicinis. CAP. IX.

*In omni genere quadrupedum ſpecies maris diligenter eligitur, quoniam frequenter patri ſimilior eſt progenies, quàm matri. Quare etiam in ſuillo pecore probandi ſunt totius quidam corporis amplitudine eximij, & qui quadrati potius, quàm qui lōgi, aut rotundi ſunt, uentre promiſſo, clunibus uaſtis, nec perinde cruribus aut ungulis proceris, amplæ & glanduloſæ ceruicis, roſtris breuibus, & reſupinis. maximéque quod ad rem pertinet, quàm ſalaciſſimos oportet eſſe mares, qui & ab annicula ætate commode progenerant, dum quadrimatum agant: poſſunt tamen etiam ſemeſtres implere fœminam. Scrofæ probantur lōgiſſimi ſtatus, & ut ſint reliquis membris ſimiles deſcriptis uerribus. Si regio frigida, & pruinoſa eſt, quamduriſſimæ, denſæque, & nigræ ſetæ grex eligendus eſt ſi temperata, atque aprica, glabrum pecus, uel etiam *priſtinale albū poteſt paſci. Fœmina ſus habetur ad partus edēdos idonea ferè uſque in annos ſeptem, quæ quanto fœcundior eſt, celerius ſeneſcit. Annicula non improbè concipit, ſed iniri debet menſe Februario. Quatuor quoq; menſibus fœta, quinto parere: cum iam herbæ ſolidiores ſunt, ut & firma lactis maturitas porcis contingat, & cum deſierint uberibus ali, ſtipula paſcantur, cæteríſque leguminum caducis frugibus. Hoc autem fit longinquis regionibus, ubi nihil niſi ſubmittere expedit. nam ſuburbanis lactens porcus ære mutandus eſt: ſic enim mater non educando, labori ſubtrahitur, celeriúſque iterum conceptum*

*piſtrinale

267

partum edet. Idq; bis anno faciet. Mares, uel cum primum ineunt ſemeſtres, aut cum ſæpius progenerauerunt, trimi aut quadrimi caſtrantur, ut poſſint pingueſcere. Fœminis quoque uuluæ ferro exulcerãtur, & cicatricibus clauduntur, ne ſint genitales. quod facile non intelligo, quæ ratio compellat, niſi penuria cibi: nam ubi eſt ubertas pabuli, ſubmittere prolem ſemper expedit. Omnem porrò ſitum ruris pecus hoc uſurpat: nam & montibus, & campis commode paſcitur, melius tamen paluſtribus agris, quàm ſitientibus. Nemora ſunt conuenientiſſima, quæ ueſtiuntur quercu, ſubère, fago, cerris, ilicibus, oleaſtris, tamaricibus, corylis, pomiferíſq; ſilueſtribus, ut ſunt albæ ſpinæ, Græcæ ſiliquæ, iuniperus, lotos, pinus, cornus, arbutus, prunus, & paliurus, atque achrades pyri. Hæc enim diuerſis temporibus miteſcunt, ac penè toto anno gregem ſaturãt. At ubi penuria eſt arborum, terrenum pabulum conſectabimur, & ſicco limoſum præferemus, ut paludem rimentur, effodiántque lumbricos, atque in luto uolutentur, quod eſt huic pecori gratiſſimum, quin etiam ut aquis abuti poſſint: nanq; & id feciſſe maxime per æſtatem profuit, & dulces eruiſſe radiculas aquatilis ſiluæ, tanquam ſcirpi, iuncíque, & de generis arũdinis, quam uulgus cannam uocat: nam quidem cultus ager opimas reddit ſues, cum eſt graminoſus, & pluribus generibus pomorum conſitus, ut per anni diuerſa tempora, mala, pruna, pyrũ,
268 *multiformes nuces ac ficum præbeat. nec tamen propter hæc parcetur horreis: nam ſæpe de manu dandum eſt, cum foris deficit pabulum, propter quod plurima glans uel ciſternis in aquam, uel fumo tabulatis recondenda eſt. Fabæ quoque, & ſimilium leguminum, cum uilitas permittit, facienda eſt poteſtas, & utique uere, dum adhuc lactant.*

Viridia pabula ſuibus plerũque nocent: itaque mane priuſquàm procedãt in paſcua, conditiuis cibis ſuſtinẽdæ ſunt, ne immaturis herbis citetur aluus, eóque uitio pecus emacietur. nec ut cæteri greges uniuerſi claudi debent, ſed per porticus haræ faciendæ ſunt, quibus aut à partu, aut etiam prægnantes includantur. nam præcipue ſues cateruatim atque incõditæ, cum ſint pariter incluſæ ſuper alias aliæ cubant, & fœtus elidunt. Quare, ut dixi, iunctæ parietibus haræ conſtruendæ ſunt in altitudinem pedum quatuor, ne ſus trãſilire ſepta queat: nam contegi non debet, ut à ſuperiore parte cuſtos numerũ porcorum recenſeat, & ſi quem decumbens mater oppreſſerit, cubanti ſubtrahat. Sit autem uigilans, impiger, induſtrius, nauus omnium, quas paſcit. Et matricum, & iuniorum meminiſſe debet, ut uniuſcuiuſque partum conſideret. Semper obſeruet enitentem: claudátque ut in hara fœtum edat. Tũ denotet protinus quótque & quales ſint nati, & curet maxime nequis ſub nutrice aliena educetur: nam facillime porci, ſi euaſerint haram, miſcent ſe, & ſcrofa cum decubuit, æque alieno, ac ſuo præbet ubera. Itaque porculatoris maximum officium eſt, ut unamquanque cum ſua prole claudat, qui ſi memoria deficitur, quo minus agnoſcat cuiuſque progeniem, pice liquida eãdem notam ſcrofæ, & porcis imponat, & ſiue per literas, ſiue per alias formas unũquenque fœtum cum matre diſtinguat: nam in maiore numero diuerſis notis opus eſt, ne confundatur memoria cuſtodis. Attamen quia id facere gregibus amplis uidetur operoſum, commodiſſimum eſt haras ita fabricare, ut limen 269
earum in tantam altitudinem conſurgat, quantum poſſit nutrix euadere, lactens autem ſupergredi non poſſit. Sic nec alienus irrepit, & in cubili ſuam quiſque matrem

nidus expectat, qui tamen non debet octo capitum numerum excedere. non quin ignorem fœcunditatem ſcrofarum maioris eſſe numeri, ſed quia celerrime fatiſcit, quæ plures educat, atque eæ quibus partus ſummittitur, cocto ſunt ordeo ſuſtinendæ, ne ad maciem ſummam perducantur, & ex ea ad aliquam perniciem. Diligens *autem porculator frequenter ſuile conuerrat, & ſæpius haras. nam quamuis prædictum animal in pabulationem ſpurcè uerſetur, mundiſſimum tamen cubile deſiderat.* Hic *ferè cultus eſt ſuilli pecoris recte ualentis.*

De *medicina ſuum.* CAP. X.

Sequitur *ut dicamus, quæ ſit cura uitioſi.* Febricitan*tium ſigna ſunt, cum obſtipæ ſues tranſuerſa capita ferũt, ac per paſcua ſubito cum paululum procurrerunt, conſiſtunt, & uertigine correptæ concidunt.* Earum *notanda ſunt capita, quam in partem proclinentur, ut ex aduerſa parte de auricula ſanguinem mittamus. item ſub cauda duobus digitis à clunibus intermiſſis uenã feriamus, quæ eſt in eo loco ſatis ampla, eámque ſarmento prius oportet uerberari, deinde ab ictu uirgæ tumentem ferro reſcindi, detractóque ſanguine colligari ſaligneo libro, uel etiam ulmeo.* Quod *cum fecerimus, uno aut altero die ſub tecto pecudem continebimus, & aquam modice calidam quantam uolent, farinæque ordeaceæ ſingulos ſextarios præbebimus.* Strumoſis *ſub lingua ſanguis mittendus eſt, qui cum profluxerit, ſale trito cum farina triticea confricari totum*
270 *os conueniet.* Quidam *præſentius putant eſſe remediũ cum per cornu ſingulis ternos cyathos gari demittunt. deinde fiſſas taleas ferularũ lineo funiculo religant: & ita collo ſuſpendũt, ut ſtrumæ ferulis contingantur.* Nauſeãtibus *quoque ſalutaris habetur eburnea ſcobis ſale fricto, & fabæ*

minutæ freſæ commiſta, ieiuniſque prius quàm in paſcua prodeant obiecta. Solet etiam uniuerſum pecus ægrotare ita, ut emacietur, nec cibos capiat. productúmque in paſcua medio campo procumbat, & quodã ueterno preſſum ſomnos æſtiuo ſub ſole captet. quod cum facit, totus grex tecto clauditur ſtabulo, atque uno die abſtinetur potione, & pabulo: poſtridie radix anguinei cucumeris trita & commiſta cum aqua datur ſitientibus: quam cum pecudes biberunt, nauſea correptæ uomitant, atque expurgantur, omníque bile depulſa cicercula, uel faba, dura muria conſperſa, deinde (ſicut hominibus) aqua calida potanda permittitur. Sed cum omni quadrupedi per æſtatem ſitis ſit infeſta, tum ſuillo maxime eſt inimica: quare non ut capellam, uel ouem, ſic & hoc animal bis ad aquam duci præcipimus: ſed ſi fieri poteſt, iuxta flumen, aut ſtagnum per ortum Caniculæ detineri: quia cum ſit æſtuoſiſſimum, non eſt contentum potione aquæ, niſi obeſam illuuiẽ, atque diſtentam pabulis aluum demerſerit, ac refrigerauerit: nec ulla re magis gaudet, quàm riuis, atque cœnoſo lacu uolutari. Quòd ſi locorum ſitus repugnat, ne ita fieri poſſit, puteis extracta & large canalibus immiſſa præbenda ſunt pocula, quibus niſi affatim ſatientur, pulmonariæ fiunt. Iſque morbus optime ſanatur auriculis inſerta conſiligine: de qua radicula diligenter, ac ſæpius iam locuti ſumus. Solet etiam uitioſi ſplenis dolor eas infeſtare, quod accidit, cum ſiccitas magna prouenit, & ut Bucolicon loquitur poema,

Strata iacent paſſim ſua quæque ſub arbore poma. 271

Nam pecus inſatiabile eſt, ſues enim, dũ dulcedinem pabuli conſectantur, ſupra modum æſtate ſplenis incremento laborant. Cui ſuccurritur, ſi fabricentur canales ex tamaricibus, & ruſco, repleantúrque aqua, & deinde ſitienti-

bus admoueantur. quippe ligni ſuccus medicabilis, epotus inteſtinum tumorem compeſcit.

De *caſtratione ſuum.* CAP. XI.

Caſtrationis autem in hoc pecore duo tempora ſeruantur, ueris, & autumni: & eius adminiſtrãdæ duplex ratio. prima illa quam iam tradidimus, cum duobus uulneribus impreſſis per unamquanque plagam ſinguli exprimuntur teſticuli. altera eſt ſpecioſior, ſed magis periculoſa, quam tamen non omittam. Cum uirilem partem unam ferro reſectam detraxeris, per impreſſum uulnus ſcalpellum inſerito, & mediam quaſi cutem, quæ interuenit duobus membris genitalibus, reſcindito, atque uncis digitis alterũ quoque teſticulum educito: ſic fiet una cicatrix adhibitis cæteris remedijs, quæ prius docuimus. Illud autem, quod pertinet ad religionem patriſfamilias, non reticendum putaui. ſunt quædam ſcrofæ, quæ mandunt fœtus ſuos: quod cum fit, non habetur prodigium: nam ſues ex omnibus pecudibus impatientiſſimæ famis ſunt, ita ut aliquando ſi indigeant pabuli, non tantum alienã (ſi liceat) ſobolem, ſed etiam ſuam conſumant. De armẽtis, cæteriſque pecudibus, & magiſtris, per quos quadrupedum greges humana ſolertia domi foriſque curantur, atque obſeruantur (niſi fallor) ſatis accuratè diſſerui.

De *canibus.* CAP. XII.

Nunc ut exordio priore ſum pollicitus, de mutis cuſto-
273 *dibus loquar. quanquam canis falſo dicitur mutus cuſtos: nam quis hominum clarius, aut tanta uociferatione beſtiã uel furem prædicat, quàm iſte latratu? quis famulus amantior domini? quis fidelior comes? quis cuſtos incorruptior? quis excubitor inueniri poteſt uigilantior? quis denique ultor, aut uindex conſtantior? quare uel in primis hoc a-*

nimal mercari, tueríque debet agricola, quod & uillam, & fructus, familiámque, & pecora cuſtodit. Eius autem parandi tuendíque triplex ratio eſt. nanque unum genus aduerſus hominum inſidias eligitur, & id uillã, quæque iuncta ſunt uillæ, cuſtodit: at alterum propellendis iniurijs hominum ac ferarum, & id obſeruat domi ſtabulum, foris pecora paſcentia. tertium uenandi gratia comparatur, ídque non ſolũ nihil agricolam iuuat, ſed & auocat, deſidémque ab opere ſuo reddit. De uillatico igitur, & paſtorali dicendũ eſt: nam uenaticus nihil pertinet ad noſtram profeſſionem. Villæ cuſtos eligendus eſt ampliſſimi corporis, uaſti latratus, canoríque, ut prius auditu maleficum, deinde etiã conſpectu terreat, & tamen nonnunquam, ne uiſus quidẽ, horribili fremitu ſuo fuget inſidiantem. ſit autẽ coloris unius, íſque magis eligatur albus in paſtorali, niger in uillatico: nam uarius in neutro eſt laudabilis. paſtor albũ probat, quoniam eſt feræ diſſimilis, magnóque opus interdũ diſcrimine eſt in propulſandis lupis ſub obſcuro mane uel etiam crepuſculo, ne ſi non ſit albo colore conſpicuus, pro lupo canem feriat. Villaticus, qui hominũ maleficijs opponitur ſiue luce clara fur aduenerit, terribilior niger conſpicitur, ſiue nocte, ne conſpicitur quidem propter umbræ ſimilitudinem: quamobrem tectus tenebris canis tutiorem acceſſum habeat ad inſidiantem. probatur quadratus potius quàm longus aut breuis, capite tam magno, ut corporis uideatur pars maxima, deiectis & propendentibus auribus, nigris uel glaucis oculis acri lumine radiantibus, amplo uilloſó- 273
que pectore, latis armis, cruribus craſſis & hirtis, cauda breui, ueſtigiorum articulis & unguibus ampliſſimis, qui Græce δρακαὶ appellãtur. Hic erit uillatici canis ſtatus præcipue laudandus. mores autem neque mitiſſimi, neque rur

ſus truces, atque crudeles, quòd illi furem quoque adulan tur, hi etiam domeſticos inuadunt: ſatis eſt ſeueros eſſe, nec blandos, ut nonnunquam etiam conſeruos iratius intueā-tur, ſemper excandeſcant in exteros. Maxime autem debēt in cuſtodia uigilaces conſpici, nec erronei, ſed aſſidui, & cir cunſpecti magis, quàm temerarij: nam illi niſi quod certum cõpererunt, non indicāt: hi uano ſtrepitu, & falſa ſuſpicio-ne concitantur. Hæc idcirco memoranda credidi, quia non natura tantum, ſed etiam diſciplina mores facit, ut cum e-mendi poteſtas fuerit, eiuſmodi probemus, & cum educabi-mus domi natos, talibus inſtitutis formemus. Nec multū re-fert an uillatici corporibus graues, & parum ueloces ſint: plus enim cominus, & in gradu, quàm eminus, & in ſpa-tioſo curſu facere debent: nam ſemper circa ſepta, & in-tra ædificium conſiſtere, imo ne longius quidem recedere debent, ſatiſque pulchre funguntur officio, ſi & aduenien tem ſagaciter adoriuntur, & latratu conterrent: nec pa-tiuntur propius accedere, uel conſtantius appropinquan-tem uiolenter inuadunt. primū eſt enim non adtentari; ſe-cundū eſt laceſſitum fortiter, & perſeuerāter uindicari. At que hæc de domeſticis cuſtodibus, illa de paſtoralibus. Pe cuarius canis neque tam ſtrigoſus, aut pernix debet eſſe, quàm qui damas, ceruóſque, & uelociſſima ſectatur ani-lia, nec tam obeſus, aut grauis, quàm uillæ, horreíque cuſtos: ſed & robuſtus nihilominus, & aliquatenus promptus, ac ſtrenuus, quoniam & ad rixam, & ad pugnam, nec mi-nus ad curſum comparatur, cum & lupi repellere inſidias,
274 & raptorem ferum conſequi fugientem, prædam excute-re, atque auferre debeat. quare ſtatus eius longior, produ-ctiórque ad hos caſus magis habilis eſt, quàm breuis, aut etiam quadratus: quoniam (ut dixi) nonnunquam neceſſi-

*tas exigit celeritate beſtiam conſectandam: cæteri artus ſimiles membris uillatici canis æque probantur. Cibaria fere eadem ſunt utrique generi præbenda. nam ſi tam laxa rura ſunt, ut ſuſtineant pecorum greges, omnes ſine diſcrimine canes ordeacea farina cum ſero commode paſcit. ſin autem ſurculo conſitus ager ſine paſcuo eſt, farreo, uel triticeo pane ſatiandi ſunt, admiſto tamen liquore coctæ fabæ, ſed tepido: nam feruens rabiem creat. huic quadrupedi neque fœminæ, neque mari, niſi poſt annum permittenda uenus eſt, quæ ſi teneris conceditur, carpit & corpus, & uires, animóſque degenerat. Primus effœtæ partus amouẽdus eſt, quoniam tiruncula nec recte nutrit, & educatio totius habitus aufert incrementum. Mares iuueniliter uſque in annos decem progenerant: poſt id tempus ineundis fœminis non uidẽtur habiles, quoniã ſeniorum pigra ſoboles exiſtit. Fœminæ concipiunt uſque in annos nouem, nec ſunt utiles poſt decimum. Catulos ſex menſibus primis, dum corroborentur, emitti non oportet, niſi ad matrem luſus, ac laſciuiæ cauſa, poſtea & catenis per diem continendi, & noctibus ſoluẽdi, nec unquam eos, quorum generoſam uolumus indolem conſeruare, patiemur alienæ nutricis uberibus educari: quoniam ſemper & lac, & ſpiritus maternus longe magis ingenij, atque incremẽta corporis auget. quòd ſi effœta lacte deficitur, caprinum maxime conueniet præberi catulis, dum fiant menſium quatuor. nominibus autem non longiſſimis appellandi ſunt, quo celerius quiſque uocatus exaudiat: nec tamen breuioribus, quàm quæ duabus ſyllabis enuntientur, ſicuti Græ- 277
cum eſt σκύλαξ, Latinum ferox: Græcum λάκων, Latinum celer: uel fœmina, ut ſunt Græca σπουδὴ, ἀλκὴ, ῥώμη: Latina lupa, cerua, tigris. Catulorum caudas poſt diem quadrage-*

ſimum, quàm ſint editi, ſic caſtrare conueniet: neruus eſt, qui per articulos ſpinæ prorepit uſque ad ultimam partem caudæ: is mordicus comprehenſus, & aliquatenus eductus abrumpitur: quo facto, neque in longitudinem cauda fœdum capit incrementum, & (ut plurimi paſtores affirmant) rabies arcetur letifer morbus huic generi.

De morbis & medicinis canum. CAP. XIII.

Fere autem per æſtatem ſic muſcis aures canum exulcerantur, ſæpe ut totas amittant: quod ne fiat, amaris nucibus contritis liniendæ ſunt. quòd ſi ulceribus iam præoccupatæ fuerint, coctam picem liquidã ſuillæ adipi uulneribus ſtillari conueniet. hoc eodem medicamine contacti ricini decidunt. nam manu non ſunt uellendi, ne, ut ante prædixerã, faciant ulcera. Pulicoſæ cani remedia ſunt: ſume cyminum tritum pari pondere, cum ueratro, aquáque miſtum & inlinitum, ſeu cucumeris anguinei ſuccum: uel ſi hæc non ſunt, uetus amurca per totum corpus infuſa. Si ſcabies infeſtabit, cythiſi, & ſiſami tantundem conterito, & cum pice liquida permiſceto, uitioſámque partem linito: quod medicamentum putatur etiam hominibus eſſe conueniens. eadem peſtis, ſi fuerit uehementior, cedrino liquore aboletur. reliqua uitia ſicut in cæteris animalibus præcepimus curanda ſunt. Hactenus de minore pecore. mox de uillaticis paſtionibus, quæ continent uolucrũ, piſciúmque, & ſylueſtrium quadrupedum curam, ſequenti uolumine præcipiemus.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER VIII. 276

De uillaticis paſtionibus. CAP. I.

QVAE fere conſummabant, Publi Siluine, ruris exercendi, colendíque ſcientiam, quǽque pecuariæ negotiationis exigebat ratio, ſeptem memorauimus libris. hic nunc ſequentis numeri titulum poſſidebit, nec quia proximam, propriámque ruſtici curam deſiderent ea, quæ dicturi ſumus, ſed quia non alio loco, quàm in agris, aut uillis debeāt adminiſtrari, & tamen agreſtibus magis, quàm urbanis proſint. quippe uillaticæ paſtiones, ſicut pecuariæ, non minimam colono ſtipem conferunt, cum & auium ſtercore macerrimis uineis, & omni ſurculo atque aruo medeatur, & eiſdem familiarem focum, menſámque pretioſis dapibus opulentent: poſtremo uenditorum animalium pretio uillæ reditum augent. quare de hoc quoque genere paſtionis dicendum cenſui. Eſt autem id fere uel in uilla, uel circa uillam. in uilla eſt, quod appellant Græci ὀρνιθῶνας, καὶ περιστερεῶνας, atque etiam cum datur liquoris facultas ἰχθυοτροφεῖα ſedula cura exercentur. ea ſunt omnia, ut Latine potius loquamur, ſicut auium cohortalium ſtabula, nec minus earum, quæ conclauibus ſeptæ ſaginantur, uel aquatilium animalium receptacula. rurſus circa uillam ponuntur μελισσῶνες καὶ χηνοτροφεῖα, quin etiam λαγοτροφεῖα ſtudioſe adminiſtrantur, quæ nos ſimiliter appellamus apum cubilia, apiaria: uel nantium uolucrum, quæ ſtagnis piſcinísque lætantur, auiaria: uel etiam pecudum 277

ſilueſtrium, quæ nemoribus clauſis cuſtodiuntur, uiuaria.

De gallinarum generibus, gallis cohortalibus paran dis, & nutriendis. CAP. II.

Prius igitur de his præcipiam, quæ intra ſepta uillæ paſcuntur: ac de aliijs quidem forſitan ambigitur, an ſine agreſtibus poſſidenda: gallinarum uero plerunque agricolæ cura ſolennis eſt. Earum genera ſunt uel cohortaliũ, uel ruſticarum, uel Africanarum. Cohortalis eſt auis, quæ uulgo per omnes fere uillas conſpicitur. Ruſtica, quæ non diſſimilis uillaticæ per aucupem decipitur: eáque plurima eſt in inſula, quam nautæ in Liguſtico mari ſitam producto nomine alitis Gallinariã uocitauerunt. Africana eſt, quam plerique Numidicam dicunt, meleagridi ſimilis, niſi quòd rutilam galeam, & criſtam capite gerit, quæ utraque ſunt in meleagride cærulea. Sed ex his tribus generibus cohortales fœminæ propriæ appellantur gallinæ, mares autem galli, ſemimares capi, qui hoc nomine uocantur, cum ſint caſtrati, libidinis abolendæ cauſa. Nec tamen id patiuntur amiſſis genitalibus, ſed ferro candente calcaribus inuſtis, quæ cum ignea ui conſumpta ſunt, facta ulcera dum conſaneſcunt, figulari creta linuntur. Huius igitur uillatici generis non ſpernendus eſt reditus, ſi adhibeatur educandi ſcientia, quam plerique Græcorũ, & præcipue celebrauere Deliaci. ſed & ij, quoniam procera corpora, & animos ad prælia pertinaces requirebãt, præcipue Tanagricum genus, & Rhodium probabant, nec minus Chalcidicum & Medicum, quod ab imperito uulgo litera mutata Melicum appellatur. nobis noſtrum uernaculum maxime placet. omiſſo tamen illo ſtudio Græcorũ, qui ferociſſimum quenque alitẽ certaminibus, & pugnæ præparabant. nos

278 *enim cenſemus inſtituere uectigal induſtrij patriſfamilias*

non rixoſarum auium laniſtæ,cuius plerunque totum patrimonium pignus aleæ uictor gallinaceus pyctes abſtulit.Igitur cui placebit ſequi noſtra præcepta,cōſideret oportet primum quàm multas,& cuiuſmodi parare debeat matrices: deinde qualiter eas tueri,& paſcere: mox quibus anni temporibus earum partus excipere: tum demum ut incubent,& excludant efficere:poſtremò ut commodè pulli educētur operam dare.his enim curis, & miniſterijs exercetur ratio cohortalis,quam Græci uocant ὀρνιθοτροφίαν. Parandi autem modus eſt,ducentorum capitum, quæ paſtoris unius curam diſpendant : dum tamen anus ſedula uel puer adhibeatur cuſtos uagantium , ne obſidijs hominum, aut inſidioſorum animalium diripiantur . Mercari porrò niſi fœcundiſſimas aues non expedit. eæ ſint rubicundæ uel fuſcæ plumæ,nigríſque pennis:ac ſi fieri poterit,omnes huius, & ab hoc proximi coloris eligantur. ſin aliter,euitentur albæ,quæ ferè cum ſint molles, ac minus uiuaces,tum ne fœcundæ quidem facilè reperiuntur:atque etiam conſpicuæ,propter quod inſigne candoris ab accipitribus, & aquilis ſæpius abripiuntur. Sint ergo matrices probi coloris,robuſti corporis,quadratæ,pectoroſæ, magnis capitibus, rectis rutilíſque criſtulis, albis auribus , & ſub hac ſpecie quamampliſſimæ , nec paribus ungulis : generoſiſſimǽque creduntur,quæ quinos habent digitos,ſed ita ne cruribus emineant tranſuerſa calcaria . nam quæ hoc uirile gerit inſigne , contumax ad concubitum dedignatur admittere marem , raróque fœcunda, etiam cum incubat, calcis aculeis oua perfringit. Gallinaceos mares niſi ſalaciſſimos habere non expedit. atque in his quoque ſicut in fœminis,idem color,idémque numerus unguium,ſtatus altior quæritur: ſublimes,ſanguineǽque,nec obliquæ criſtæ: 279

rauidi, uel nigrantes oculi: breuia, & adunca roſtra: maximæ, candidiſſimǽque aures: paleæ ex rutilo àlbicantes, quæ uelut incanæ barbæ dependent: iubæ deinde uariæ, uel ex auro flauæ, per colla ceruicéſque in humeros diffuſæ: tum lata, & muſculoſa pectora: lacertos æquè ſimiles brachijs, alæ tum procerisſimæ: caudæ duplici ordine ſingulis utrinque prominentibus pinnis inflexæ: quinetiam uaſta fœmina & frequenter horrentibus plumis hirta: robuſta crura, nec longa, ſed infeſtis uelut ſudibus nocenter armata. Mores *autem quamuis non ad pugnam, neque ad uictoriæ laudem præparentur, maximè tamen generoſi probãtur, ut ſint elati, alacres, uigilaces, & ad ſæpius canendum prompti, nec qui facilè terreãtur: nam interdum reſiſtere debent, & protegere coniugalem gregem: quin attollentem minas ſerpentem, uel aliud noxiũ animal interficere.* T*alibus autem maribus quinæ ſingulis fœminæ comparãtur: nam* Rhodij *generis, aut* Medici *propter grauitatem, neque patres nimis ſalaces, nec fœcundæ matres: quæ tamẽ ternæ ſingulis maritantur: & cum pauca oua poſuerunt, inertes ad incubandũ, multóque magis ad excludendum, raro fœtus ſuos educant.* I*taque quibus cordi eſt ea genera propter corporum ſpeciem poſſidere, cum exceperũt oua generoſarum, uulgaribus gallinis ſubijciunt, & ab his excluſi pulli nutriuntur.* T*anagrici plerunque* Rhodijs, & Medicis *amplitudine pares, non multum moribus à uernaculis diſtant, ſicut &* Chalcidici. O*mnium tamen horum generũ nothi ſunt optimi pulli, quos conceptos ex peregrinis maribus, noſtrates ediderũt. nam & paternam ſpeciem gerũt, & ſalacitatem fœcunditatémque uernaculam retinent.* P*umiliones aues, niſi quem humilitas earum de-*
280 *lectat, nec propter fœcunditatem, nec propter alium redi-*

tum nimium probo, tam hercule, quàm nec pugnacem, nec rixoſæ libidinis marem. nam plerunque cæteros infeſtat, & non patitur iniri fœminas, cum ipſe pluribus ſufficere non queat. Impediẽda *eſt itaque procacitas eius ampullaceo corio, quod cum in orbiculum formatũ eſt, media pars eius reſcinditur, & per exciſam partem galli pes inſeritur : eáque quaſi compede cohibentur feri mores.* Sed, *ut propoſui, iam de tutela uniuerſi generis præcipiam.*

De *gallinarijs conſtituendis.* CAP. III.

Gallinaria *conſtitui debẽt parte uillæ, quæ hibernum ſpectat orientem: iuncta ſint ea furno, uel culinæ, ut ad auem perueniat fumus, qui eſt huic generi præcipuè ſalutaris.* Totius *autem officinæ, id eſt, ornithonis tres continuæ extruuntur cellæ, quarum, ſicuti dixi, perpetua frons oriẽti ſit obuerſa.* In *ea deinde frõte exiguus detur unus omnino aditus mediæ cellæ, quæ ipſa tribus minima eſſe debet in altitudinẽ, & quoquouerſus pedes ſeptem. in ea ſinguli dextro læuóque pariete aditus ad utrãque cellam faciendi ſunt, iũcti parieti, qui eſt intrantibus aduerſus.* Huic *autẽ focus applicetur tã longus, ut nec impediat prædictos aditus, & ab eo fumus perueniat in utranque cellam: eæque longitudinis, & altitudinis duodenos pedes habeant, nec plus latitudinis, quàm media ſublimitas. diuidantur tabulatis, quæ ſupra ſe quaternos, & infra ſeptenos liberos pedes habeãt, quoniã ipſa ſingulos occupant. utraq; tabulata gallinis ſeruire debent, & ea paruis ab oriẽti ſingulis illuminari feneſtellis, quæ & ipſæ matutinum exitum præbeãt auibus ad cohortẽ, nec minus ueſpertinum introitum. ſed curandum erit, ut ſemper noctibus claudantur, quò tutius aues maneãt. intra tabulata maiores feneſtræ aperiantur, & eæ clatris muniãtur, ne poſſint noxia irrepere anima-* 281

lia. ſic tamen, ut illuſtria ſint loca, quò commodius habitent. auiariúſque ſubinde debet ſpeculari aut incubantis, aut parturientis fœtus. nam etiã in ijs ipſis locis ita craſſos parietes ædificare conuenit, ut excaſa per ordinem gallinarum cubilia recipiant: in quibus aut oua edantur, aut excludãtur pulli: hoc enim & ſalubrius, & elegantius eſt, quàm illud, quod quidam faciunt, ut palis in parietes uehementer actis, uimineos qualos ſuperimponant. ſiue autem parietibus, ita, ut diximus, cauatis, aut qualis uimineis, præponenda erunt ueſtibula, per quæ matrices ad cubilia uel pariendi, uel incubandi cauſa perueniant. neque enim debent ipſis nidis inuolare, ne dum adſiliunt, pedibus oua confringant. Aſcenſus deinde auibus ad tabulata per utrãque cellam datur iũctis parieti modicis aſſerculis, qui paulùm formatis gradibus aſperantur, ne ſint aduolantibus lubrici: ſed ab cohorte forinſecus prædictis feneſtellis ſcandulæ ſimiliter iniungantur, quibus irrepant aues ad requiem nocturnam. maximè autem curabimus, & ut hæc auiaria, & cætera, de quibus mox dicturi ſumus, intrinſecus, & extrinſecus poliantur opere tectorio, ne ad aues feles habeant, aut coluber acceſſum, & æquè noxiæ prohibeantur peſtes. Tabulatis inſiſtere dormiẽtem auem non expedit, ne ſuo lædatur ſtercore, quod cum pedibus uncis adhæſit, podagram creat: ea pernicies ut euitetur, perticæ dolantur in quadrum, ne teres leuitas earum ſuperſilientem uolucrem non recipiat: conquadratæ deinde foratis duobus aduerſis parietibus induuntur, ita ut tabulato pedalis altitudinis, & inter ſe bipedalis latitudinis ſpatio diſtent. Hæc erit cohortalis officinæ diſpoſitio. cæterũ cohors ipſa, per quam uagantur, non tam ſtercore, quàm uligine
282 careat: nã plurimum refert aquam non eſſe in ea niſi uno

loco, quam bibant, eámque mundiſſimam: nam ſtercoroſa pituitam concitat. puram tamen ſeruare non poſſis, niſi clauſam, uaſis in hunc uſum fabricatis. ſunt autem, qui aut aqua replentur, aut cibo plumbei canales, quos magis utiles eſſe ligneos, aut fictiles compertum eſt: hi ſuperpoſitis operculis clauduntur, & à lateribus ſuper mediam partem altitudinis per ſpatia palmaria modicis forantur cauis, ita ut auiũ capita poſſint admittere: nam niſi operculis muniantur, quantulumcũque aquæ, uel ciborũ ineſt, pedibus euertitur. ſunt qui à ſuperiore parte foramina ipſis operculis imponant, quod fieri non oportet: nã ſuperſiliens auis proluuie uentris cibos, & aquam conſpurcat.

De cibarijs gallinarum. CAP. IIII.

Cibaria gallinis præbentur optima, pinſitum ordeum, & uicia, nec minus cicercula, tum etiam milium, aut panicum: ſed hæc ubi uilitas annonæ permittit. ubi uerò ea eſt carior, excreta tritici minutè commodè dãtur: nam per ſe id frumentum, etiam quibus locis uiliſſimum eſt, nõ utiliter præbetur, quia obeſt auibus. poteſt etiam lolium decoctum obijci, nec minus furfures modicè a farina excreti, qui ſi nihil habent farris, non ſunt idonei, nec tantum appetuntur. Ieiunis cythiſi folia, ſemináque maximè probantur, & ſunt huic generi gratiſſima: neque eſt ulla regio, in qua non poſſit huius arbuſculæ copia eſſe uel maxima. Vinacea quanuis tolerabiliter paſcant, dari nõ debent, niſi quibus temporibus anni auis fœtus non edit: nam & partus raro, & oua faciunt exigua. Sed cum plane poſt autumnum ceſſant à fœtu, poſſunt hoc cibo ſuſtineri. attamen quæcunque dabitur eſca per cohortem uagantibus, die incipiente, & iam in ueſperum declinante bis diuidẽda eſt, ut & mane nõ protinus à cubili latius euagentur, & ante

crepuſculum propter cibi ſpem temporius ad officinam re-
283 deant, poſſitque numerus capitum ſæpius recognoſci: nam uolatile pecus facilè paſtoris cuſtodiam decipit. Siccus etiã puluis, & cinis ubicunque cohortem porticus, uel tectum protegit, iuxta parietes reponendus eſt, ut ſit, quò aues ſe perfundant: nam his rebus plumam, pinnáſque emundant: ſi modo credimus Epheſio Heracleto, qui ait ſues cœno, cohortales aues puluere, uel cinere lauari. Gallina poſt primam emitti, & ante horam diei undecimam claudi debet: cuius uagæ cultus hic, quem diximus, erit: nec tamen alius clauſæ, niſi quòd ea non emittitur, ſed intra ornithonem ter die paſcitur maiore menſura: nam ſingulis capitibus quaterni cyathi diurna cibaria ſunt, cum uagis terni, uel bini præbeantur. Habere etiam clauſam oportet amplum ueſtibulum, quò prodeat, & ubi apricetur: ídq; ſit retibus munitum, ne aquila uel accipiter inuolet, quas impenſas, & curas niſi locis, quibus harũ rerum uigent pretia, non expedit adhiberi. Antiquiſſima eſt autem cũ in omnibus pecoribus, tũ in hoc fides paſtoris, qui niſi eã domino ſeruat, nullus ornithonis quæſtus uincet impenſas. De tutela ſatis dictum eſt: nunc reliquum ordinem proſequemur.

De ſeruandis, & ſupponendis ouis. CAP. V.

Confecta bruma parere ferè id genus auium conſueuit. Atque earum, quæ ſunt fœcundiſſimæ, locis tepidioribus circa Calen. Ian. oua edere incipiunt, frigidis autem regionibus eodem menſe poſt Idus. Sed cibis idoneis fœcunditas earũ elicienda eſt, quo maturius partum edant. Optimè præbetur ad ſatietatem ordeum ſemicoctum: nam & maius facit ouorũ incrementum, & frequentiores partus. ſed is cibus quaſi condiendus eſt interiectis cythiſi folijs, ac ſemine eiuſdem: quæ utraque maximè putãtur augere fœ-

cunditatem auium. Modus *autem cibariorum ſit, ut* dixi, 284
magis binorum cyathorum ordei: aliquid tamen admiſcen dum erit cythiſi, uel ſi id non fuerit, uiciæ, aut milij. Curæ *autem debebit eſſe cuſtodi, cum parturient aues, ut habeāt quammundiſſimis paleis conſtrata cubilia, eáque ſubinde conuerrat, & alia ſtramenta quamrecentiſſima reponat: nam pulicibus, aliiſque ſimilibus animalibus replentur, quæ ſecum affert auis, cum ad idem cubile reuertitur.* Aſſi*duus autem debet eſſe cuſtos, & ſpeculari pariētes, quod ſe facere gallinæ teſtantur crebris ſingultibus interiecta uoce acuta.* Obſeruare *itaque dum edant oua, & confeſtim circumire oportebit cubilia, ut quæ nata ſunt recolligantur, notentúrque quæ quoque diè ſint edita, ut quamrecen tiſſima ſupponantur glocientibus: ſic enim ruſtici appellant aues eas, quæ uolunt incubare. cætera uel reponantur, uel ære mutentur. aptiſſima porrò ſunt ad excludendum recentiſſima quæque. poſſunt tamen etiam requieta ſupponi, dum ne uetuſtiora ſint, quàm dierum decem.* Fe*re autem, cum primum partum conſummauerint, gallinæ incubare cupiunt ab* Idibus Ianuarijs, *quod facere non omnibus permittendum eſt: quoniā quidem nouellæ magis edendis, quàm excubandis ouis utiliores ſunt. inhibetúrque cupiditas incubandi pinnula per nares traiecta.* Vete*ranas igitur aues ad hāc rem eligi oportebit, quæ iā ſæpius id fecerint: moréſque earū maximè pernoſci, quoniam aliæ melius excubant, aliæ editos pullos commodius educant. at è contrario quædam & ſua, & aliena oua cōminuunt, atque conſumunt, quod facientem protinus ſubmouere conueniet.* Pulli *autem duarū aut trium auium excluſi, dum adhuc teneri ſunt, ad unam, quæ ſit melior nutrix, transferri debent, ſed primo quoque die, dum mater ſuos, &*

alienos propter ſimilitudinem dignoſcere non poteſt. Veruntamen ſeruare oportet modum: neque enim debet maior eſſe quàm triginta capitum. negant enim hoc ampliorem gregem poſſe ab una nutriri. Numerus ouorum, quæ ſubijciuntur, impar obſeruatur, nec ſemper idem: nam primo tẽpore, id eſt menſe Ianuario quindecim, nec unquam plura ſubijci debẽt: Martio XIX, nec his pauciora: unum & uiginti Aprili: tota deinde æſtate uſq; in calẽdas Octobris totidem. poſtea ſuperuacua eſt huius rei cura, quòd frigoribus excluſi pulli plerunque intereant. Plerique tamen etiam ab æſtiuo ſolſtitio non putant bonam pullationem, quòd ab eo tempore etiam ſi facilem educationem habẽt, iuſtum tamen non capiunt incrementum. Verum ſuburbanis locis, ubi à matre pulli non exiguis precijs ueneunt, nec plerunque intereunt, probanda eſt æſtiua educatio. Semper autem, cum ſupponuntur oua, conſiderari debet, ut luna creſcẽte à decima uſque ad quintamdecimam id fiat. nam & ipſa ſuppoſitio per hos ferè dies eſt commodiſſima, & ſic adminiſtrandum eſt, ut rurſus cum excluduntur pulli, luna creſcat. Diebus quibus animantur oua, & in ſpeciem uolucrum conformantur, ter ſeptenis opus eſt gallinaceo generi. at pauonino, & anſerino, paulò amplius ter nouenis: quæ ſi quando fuerint ſupponenda gallinis, prius eas incubare decem diebus fœtibus alienigenis patiemur. tum demum ſui generis quatuor oua, nec plura quàm quinque fouenda recipient. ſed & hæc quammaxima: nam ex puſillis aues minutæ naſcuntur. Cum deinde quis uolet quamplurimos mares excludi, longiſſima quæque, & acutiſſima oua ſubijciet: & rurſus cum fœminas, quamrotundiſſima. Supponendi autem conſuetudo tradita eſt ab ijs, qui religioſius hæc adminiſtrant eiuſmodi: Pri-

mum quàm ſecretiſſima cubilia eligunt, ne incubantes matrices ab alijs auibus inquietentur: deinde antequàm cōſternant ea, diligenter emundant, paleáſque, quas ſubſtraturi ſunt, ſulfure & bitumine, atque ardente teda perluſtrant, & expiatas cubilibus mijciunt, ita factis concauatis nidis, ne ab aduolantibus, aut etiam deſilientibus euoluta decidant oua. Plurimi etiam infra cubilium ſtramenta graminis aliquid, & ramulos lauri, nec minus allij capita cum clauis ferreis ſubijciunt: quæ cuncta remedia creduntur eſſe aduerſus tonitrua, quibus uitiantur oua, pullíque ſemiformes interimuntur antequàm toti partibus ſuis conſumentur. Seruat autem qui ſubijcit, ne ſingula oua in cubili manu componat, ſed totum ouorum numerum in alueolum ligneum conferat: deinde uniuerſum leniter in præparatum nidum trāſfundat. Incubantibus autem gallinis iuxta ponendus eſt cibus, ut ſaturæ ſtudioſius nidis immorentur, néue longius euagatæ refrigerent oua, quæ quanuis pedibus ipſæ conuertant, auiarius tamen cum deſilierint matres, circumire debet, ac manu uerſare, ut æqualiter calore concepto facilè animentur. quinetiā ſiqua unguibus læſa, uel fracta ſunt, ut remoueat. ídque cum fecerit, die undeuigeſimo animaduertat, an pulli roſtellis oua percuderint, & auſcultetur ſi pipiant: nam ſæpe propter craſſitudinem putaminum erūpere non queunt. Itaque hærētes pullos manu eximere oportebit, & matri fouēdos ſubijcere, ídque nō amplius triduo facere: nam poſt unum & uigeſimum diē ſilētia oua carēt animalibus: eáque remouenda ſunt, ne incubans inani ſpe diutius detineatur effœta. Pullos autem non oportet ſingulos, ut quiſque natus ſit tollere, ſed uno die in cubili ſinere cum matre, & aqua, cibóque abſtinere, dū omnes exclu- 286

dantur. Poſtero die, cum grex fuerit effœtus, hoc modo de-
ponitur: Cribro uitiario, uel etiam loliario, qui iam fuerit
287 in uſu, pulli ſuperponantur: deinde pulegij ſurculis fumi-
gentur: ea res uidetur prohibere pituitam, quæ celerrimè
teneros interficit. Poſt hæc cauea cum matre claudendi
ſunt, & farre ordeaceo cum aqua incocto: uel adoreo farre
uino reſperſo modicè alendi. nam maximè cruditas uitan-
da eſt: & ob hoc tertia die cauea cũ matre continendi ſũt,
priuſque, quàm emittantur ad recentem cibum, ſinguli tẽ-
tandi, nequid heſterni habeant in gutture. nam ſi uacua
non eſt ingluuies, cruditatem ſignificat, abſtinerique de-
bent, dum concoquant. Longius autem non eſt permitten-
dum teneris euagari, ſed circa caueam continendi ſunt, &
farina ordeacea paſcendi, dum corroborentur. cauẽdúm-
que ne à ſerpentibus adflentur, quarum odor tam peſti-
lens eſt, ut interimat uniuerſos: id uitatur ſæpius incenſo
cornu ceruino, uel galbano, uel muliebri capillo: quorum
omniũ ferè nidoribus prædicta peſtis ſubmouetur. Sed &
curandum erit, ut tepidè habeantur: nam nec calorẽ, nec
frigus ſuſtinent. optimúmque eſt infra officinam clauſos
haberi cum matre, & poſt quadrageſimum diem poteſta-
ſtatem uagandi fieri. Sed primis quaſi infantiæ diebus
pertractandi ſunt, plumulæque ſub cauda clunibus detra
hendæ ne ſtercore coinquinatæ dureſcant, & naturalia
præcludãt. Quod quãuis caueatur, ſæpe tamen euenit, ut
aluus exitum non habeat: itaque pinna pertũditur, & iter
digeſtis cibis præbetur. Sed & iam ualidioribus factis, at-
que ipſis matribus etiam uitanda pituitæ pernicies erit.
quæ ne fiat, mundiſſimis uaſis, & quampuriſſimã præ-
bebimus aquam: nec minus gallinaria ſemper fumigabi-
mus, & emundata ſtercore liberabimus. Quòd ſi tamen

peſtis peruaſerit, ſunt qui ſpicas allij tepido madefactas oleo facibus inferant. quidam hominis urina tepida rigant ora, & tandiu comprimunt, dum eas amaritudo cogat per nares emoliri pituitæ nauſeam. Vuaquoque, quam 288
Græci ἀγρίαν ςαφύλην uocant, cum cibo miſta prodeſt. uel eadem pertrita, & cum aqua potui data. Atque hæc remedia mediocriter laborãtibus adhibẽtur. nam ſi pituita circunuenit oculos, & iam cibos auis reſpuit, ferro reſcindũtur genæ, & coacta ſub oculis ſanies omnis exprimitur: atque ita paulum triti ſalis uulneribus infriatur. Id porrò uitium maximè naſcitur cum frigore, & penuria cibi laborãt aues. item cum per æſtatẽ conſiſtens in cohortibus aqua potatur: item cum ficus, aut uua immatura nec ad ſatietatẽ permiſſa eſt, quibus ſcilicet cibis abſtinendæ ſunt aues, eóſque ut faſtidiãt efficit uua labruſca de uepribus immatura lecta, quæ cũ farre triticeo minuto cocta obijcitur eſuriẽtibus, eiúſque ſapore offenſæ aues, omnem aſpernantur uuam. Similis ratio eſt etiã caprifici, quæ decocta cum cibo præbetur auibus, & ita fici faſtidiũ creat. Mox quoque ſicut in cæteris pecoribus eligenda quæque optima, & deteriora uendenda. ſeruetur etiam in hoc genere, ut per autumni tempus omnibus annis, cum fructus earum ceſſat, numerus quoque minuatur. Sũmouebimus autẽ ueteres, id eſt, quæ trimatum exceſſerũt. item quæ aut parũ fœcundæ, aut parũ bonæ nutrices ſunt, & præcipuè quæ oua uel ſua, uel aliena conſumunt. nec minus, quæ uelut mares cantare, atque etiam calcare cœperunt. item ſerotini pulli, qui ab ſolſtitio nati capere iuſtum incrementum non potuerunt. In maſculis autem non eadem ratio ſeruabitur, ſed tandiu cuſtodiemus generoſos, quandiu fœminam implere potuerint. Nam rarior eſt in his auibus

mariti bonitas. Eodem *quoque tempore cum parere deſi-
nent aues, id eſt, ab* Idibus Nouembris *pretioſiores cibi
ſubtrahendi ſunt, & uinacea præbenda, quæ ſatis commo
dè paſcunt adiectis interdum tritici excrementis.*

De *ouis.* CAP. VI.

289 *Ouorum quoque longioris temporis cuſtodia non alie
na eſt huic curæ: quæ commodè ſeruantur per hiemem, ſi
paleis obruas: æſtate, ſi furfuribus. quidam prius trito
ſale ſex horis adoperiunt: deinde eluunt, atque ita paleis,
aut furfuribus obruunt. nonnulli ſolida, multi etiam freſa
faba coaggerant: alij ſalibus integris adoperiunt: alij mu-
ria tepefacta durant.* Sed *omnis ſal quemadmodum non
patitur putreſcere, ita minuit oua, nec ſinit plena perma-
nere: quæ res ementem deterret.* Itaque *ne in muriā quidē
qui dimittunt, integritatem ouorum conſeruant.*

De *gallinis farciendis.* CAP. VII.

P*inguem quoque facere gallinam, quamuis fartoris, nō
ruſtici ſit officium, tamen quia nō ægrè contingit, præci-
piendum putaui,* Locus *ad hanc rem deſideratur calidus
maximè, & minimi luminis, in quo ſingulæ caueis angu-
ſtioribus, uel ſportis incluſæ pēdeant aues, ſed ita coarcta-
tæ, ne uerſari poſſint.* Verùm *habeant ex utraque parte fo
ramina: unum, quo caput exeratur: alterum, quo cauda
clunéſque, ut & cibos capere poſſint, & eos digeſtos ſic e-
dere, ne ſtercore coinquinentur.* Subſternatur *autem mun-
diſſima palea, uel molle fœnum, id eſt, cordum. nam ſi du
re cubāt, nō facilè pingueſcunt.* Pluma *omnis è capite, &
ſub alis, atque clunibus detergetur: illic, ne pediculū creet,
hic, ne ſtercore loca naturalia exulceret.* Cibus *autē præbe-
tur ordeacea farina, quæ cum eſt aqua conſperſa, & ſub-
acta, formātur offæ, quibus aues ſaginantur. eæ tamē pri-*

*mis diebus dari parcius debent, dum plus concoquere cō-
ſueſcant. nā cruditas uitanda eſt maximè, tantúmque præ
bendū, quantū digerere poſſint: neque antè recens admouē
da eſt, quàm tentato gutture apparuerit nihil ueteris eſcæ
remanſiſſe. Cum deinde ſatiata eſt auis, paululum depoſi* 290
*ta cauea dimittitur, ſed ita ne uagetur, ſed potius, ſiquid eſt
quod eam ſtimulet, aut mordeat, roſtro perſequatur. hæc
enim ferè communis eſt cura farcientium. nam illi qui uo
lunt nō ſolùm opimas, ſed etiā teneras aueis efficere, mul-
ſea recente aqua prædicti generis farinam conſpergūt, &
ita farciunt: nonnulli tribus aquæ partibus unam boni ui
ni miſcent, madefactóque triticeo pane obeſant auem, quæ
prima luna (quoniam id quoque cuſtodiendū eſt) ſaginari
cœpta, uigeſima pergliſcit. Sed ſi faſtidiet cibum, totidem
diebus minuere oportebit, quot iam farturæ proceſſerint:
ita tamen, ne tempus omne opimandi quintam & uigeſi-
mā lunam ſuperueniat. Antiquiſſimum eſt autem maximā
quanque auem lautioribus epulis deſtinare. Sic enim di-
gna merces ſequitur operam, & impenſam.*

De *palumbis, & columbis farciendis, & columbarijs conſtituendis.* CAP. VIII.

*Hac eadem ratione palūbos, columbóſque cellares pin
guiſſimos facere contingit: neque eſt tamen in columbis far
ciendis tantus reditus, quantus in educandis. nā etiā horū
poſſeſſio non abhorret à cura boni ruſtici. ſed id genus
minore tutela paſcitur longinquis regionibus, ubi liber
egreſſus auibus permittitur: quoniam uel ſummis turri-
bus, uel editiſſimis ædificijs aſſignatas ſedes frequentant
patentibus feneſtris, per quas ad requirendos cibos euo-
litant. Duobus tamen, aut tribus menſibus acceptant cō-
dititia cibaria, cæteris ſeipſas paſcunt ſeminibus agreſti-*

bus. Sed hoc ſuburbanis locis facere non poſſunt,quoniã
291 intercipiuntur uarijs aucupum inſidijs.itaque clauſæ in-
tra tectum paſci debent,nec in plano ullo loco, nec in
frigido: ſed in edito fieri tabulatum oportet,quod aſpiciat
hibernum meridiem. Eiúſque parietes , ne iam dicta ite-
remus , ut in ornithone præcepimus , continuis cubilibus
excauentur. uel ſi ita non competit, paxillis adactis tabu-
læ ſuperponantur, quæ uel loculamenta , quibus nidifi-
cent aues, uel fictilia columbaria recipiant præpoſitis ue-
ſtibulis,per quæ ad cubilia perueniant . Totus autem lo-
cus, & ipſæ columbarum cellæ poliri debent albo tecto-
rio, quoniam eo colore præcipuè delectatur hoc genus a-
uium. Nec minus extrinſecus leuigari parietes maxime
circa feneſtram,& ea ſit ita poſita,ut maiore parte hiber
ni diei ſolem admittat,habeátque appoſitam ſatis amplã
caueam retibus emunitam,quæ excludat accipitres,& re
cipiat egredientes ad apricationem columbas, nec minus
in agros emittant matrices,quæ ouis, uel pullis incubant,
ne quaſi grauis perpetuæ cuſtodiæ ſeruitio contriſtatæ ſe-
neſcant.Nam cum paulùm circa ædificia uolitauerint,ex-
hilaratæ recreantur, & ad fœtus ſuos uegetiores rede-
unt, propter quos ne longius quidem euagari , aut fugere
conãtur. Vaſa,quibus aqua præbeatur,ſimilia eſſe debẽt
gallinarijs,que colla bibentium admittant , & cupientes
lauari propter anguſtias non recipiãt. Nam id facere eas
nec ouis nec pullis,quibus plerũque incubãt,expedit.Cæ-
terum cibos iuxta parietem conueniet ſpargi,quoniã ferè
partes eæ columbarij carent ſtercore . Commodiſſima ci-
baria putantur uicia,uel eruum,tum etiam lenticula,mi-
liúmque,& loliũ,nec minus excreta tritici, & ſiqua ſunt
alia legumina,quibus etiã gallinæ aluntur. Locus autem

ſubinde conuerri, & emundari debet. nam quanto eſt altior, tanto lætior auis conſpicitur, eáque tam faſtidioſa eſt, 292 *ut ſæpe ſedes ſuas peroſa, ſi detur euolandi poteſtas, relinquat. quod frequenter in his regionibus, ubi liberos habent egreſſus, accidere ſolet.* Id *ne fiat uetus eſt* Democriti *præceptum.* Genus *accipitris tinunculum uocant ruſtici, qui ferè in ædificijs nidos facit. eius pulli ſinguli fictilibus ollis conduntur, ſtipatíſque opercula ſupponuntur, & gypſo lita uaſa in angulis columbarij ſuſpenduntur, quæ res auibus amorem loci ſic conciliat, ne unquam deſerant.* Seligendæ *uero ſunt ad educationem neque uetulæ, nec nimium nouellæ, ſed corporis maximi. curandúmque ſi fieri poſſit, ut pulli, quemadmodũ excluſi ſunt, nunquam ſeparentur. nam ferè, ſi ſic maritatæ ſunt, plures educant fœtus.* Sin *aliter, certè nec alieni generis coniunguntur, ut alexandrinæ, & campanæ. minus enim impares ſuas diligunt, & ideo nec multum ineunt, nec ſæpius fœtant.* Plumæ *color non ſemper, nec omnibus idem probatus eſt: atque ideo qui ſit optimus, non facile dictu eſt.* Albus, *qui ubique uulgò conſpicitur, à quibuſdam non nimiũ laudatur: nec tamen uitari debet in ijs, quæ clauſo continentur. nam in uagis maxime eſt improbandus, quòd eũ facillime ſpeculatur accipiter.* Fœcunditas *autem, quanuis longè minor ſit, quàm eſt gallinarum, maiorem tamen refert quæſtum. nam & octies anno pullos educat, ſi eſt bona matrix, & pretijs eorum domini complent arcam, ſicut eximius auctor* M. Varro *nobis affirmat, qui prodidit etiam illis ſeuerioribus ſuis tẽporibus paria ſingula, mullibus ſingulis ſeſtertiorum ſolita uenire.* Nam *noſtri pudet ſeculi, ſi credere uolumus, inueniri qui quaternis millibus nũmum binas aues mercentur.* Quanquam *uel hos magis tolerabi-*

les putem,qui oblectamenta deliciarum poſſidendi, haben-
dique cauſa,graui ære,& argento penſent,quàm illos,qui
293 Ponticum Phaſim , & Scythica ſtagna Mæotidis eluant.
Iam nunc Gangeticas , & AEgyptias aues temulenter e-
ructant.Poteſt tamen etiam in hoc auiario, ſicut dictum
eſt,ſagina exerceri. nam ſiquæ ſteriles,aut ſordidi coloris
interueniunt,ſimiliter ut gallinæ farciuntur.Pulli uero fa
cilius ſub matribus pingueſcunt,ſi iam firmis,prius quam
ſubuolent, paucas ſubtrahas pinnas, & obteras crura,ut
uno loco quieſcant , præbeáſque copioſum cibum parien-
tibus,quo & ſe,& eos abundantius alant.Quidam leui-
ter obligant crura:quoniam ſi frangantur,dolorem,& ex
eo maciem fieri putent.ſed nihil iſta res pinguitudinis effi
cit. nam dum uincula exerere conantur,non conquieſcũt,
& hac quaſi exercitatione corpori nihil adijciunt . Fra-
cta crura non plus quàm bidui, aut ſummum tridui do-
lorem afferunt, & ſpem tollunt euagandi.

De alendis turturibus. CAP. IX.

Turturum educatio ſuperuacua eſt: quoniam id genus
in ornithone nec parit, nec excludit. à uolatura ita ut ca-
pitur,farturæ deſtinatur: eóque leuiore cura, quàm cæte-
ræ aues ſaginatur:uerùm non omnibus temporibus. per
hiemem,quàuis adhibeatur opera, difficulter gliſcit. & ta
men , quia maior eſt turdi copia, pretium turturum mi-
nuitur. rurſus æſtate uel ſua ſponte, dummodo ſit facul-
tas cibi,pingueſcit. nihil enim aliud, quàm obijcitur eſca,
ſed præcipue milium: nec quia tritico uel alijs frumentis
minus craſſeſcant, uerum quòd ſemine huius maxime de-
lectantur. hieme tamen offæ panis uino madefactæ,ſicut
etiam palumbos,celerius opimant,quàm cæteri cibi.Rece-
ptacula non tanquam columbis, loculamenta, uel cellulæ

cauatæ efficiuntur,ſed ad lineam mutuli per parietem defixi, tegeticulas cannabinas accipiunt , prætentis retibus, quibus prohibeantur uolare:quoniã ſi id faciant, corpori 294 detrahunt.In his autem aſſiduè paſcuntur milio,aut tritico, ſed ea ſemina dari niſi ſicca non oportet. ſatiátque ſemodius cibi in diebus ſingulis uicenos, & centenos turtures.Aqua ſemper recens, & quàmundiſſima uaſculis,qualibus colũbis,atque gallinis præbetur.Tegeticulǽque mundentur,nec ſtercus urat pedes,quod tamen & id ipſum diligenter reponi debet ad cultus agrorum arborúmque, ſicut & omnium auium,præterquam nantium.Huius auis ætas ad ſaginam non tam uetus eſt idonea,quàm nouella. Itaque circa meſſem,cũ iam cõfirmata eſt pullities,eligitur.

De turdis educandis. CAP. X.

Turdis maior opera,& impenſa præbetur,qui omni quidem rure ,ſed ſalubrius in eo paſcuntur , in quo capti ſunt . nam difficulter in aliam regionem transferuntur, quia caueis clauſi plurimi deſpondent:quod faciunt etiam cum eodem momento temporis à rete in auiaria coniecti ſunt.itaque ne id accidat,ueterani debent intermiſceri,qui ab aucupibus in hunc uſum nutriti, quaſi allectores ſint captiuorum, mœſtitiámque eorum mitigent interuolando. ſic enim conſueſcent & aquam, & cibos appetere feri,ſi manſuetos id facere uiderint.Locum æquè munitum,& apricum , quàm columbi deſiderant , ſed in eo tranſuerſæ perticæ perforatis parietibus aduerſis aptantur , quibus inſideant, cum ſatiati cibo requieſcere uolunt.eæ perticæ non altius à terra debent ſubleuari, quàm hominis ſtatura patiatur,ut à ſtante contingi poſſint.Cibi ponuntur ferè partibus his ornithonis, quæ ſuper ſe perticas non habent,quò mundiores permaneant.ſemper autem arida fi-

cus diligenter pinſita, & permiſta polline, præberi debet,
195 tam largè quidem,ut ſuperſit: hanc quidam mandunt,&
ita obijciunt. Sed iſtud in maiore numero facere uix expe-
dit,quia nec paruo conducuntur,qui mandant,& ab ijs ip
ſis aliquantum propter iucunditatem conſumitur. multi ua
rietatem ciborum,ne unum faſtidiant,præbendam putāt.
ea eſt cum obijciuntur myrti,& lentiſci ſemina: item ole-
aſtri,& ederaceæ baccæ,nec minus arbuti. Ferè enim e-
tiā in agris ab eiuſmodi uolucribus hæc appetuntur, quæ
in auiarijs quoque deſidentium detergent faſtidia, faci-
úntque auidiorem uolaturam,quod maxime expedit. Nam
largiore cibo celerius pingueſcat, ſemper tamen etiam ca-
naliculi milio repleti apponuntur, quæ eſt firmiſſima eſca.
nam illa, quæ ſuprà diximus, pulmentariorum uice dan-
tur. Vaſa quibus recens,& munda præbeatur aqua, non
diſſimilia ſint gallinarijs:hac impenſa,curáque M.Teren-
tius ternis ſæpe denarijs ſingulos emptitatos eſſe ſignifi-
cat auorum temporibus,quibus qui triumphabant, popu
lo dabant epulum. At nunc ætatis noſtræ luxuries quoti-
diana fecit hæc pretia:propter quæ ne ruſticis quidem con
temnendus ſit hic reditus. Atque ea genera,quæ intra ſe-
pta uillæ cibantur,ferè perſecuti ſumus:nunc de his dicen-
dum eſt, quibus etiam exitus ad agreſtia pabula dantur.

De pauonibus educandis. CAP. XI.

Pauonum educatio magis urbani patriſſamiliæ, quàm tetrici ruſtici curam poſcit. Sed ne hæc tamen aliena eſt agricolæ captantis undique uoluptates acquirere, quibus ſolitudines ruris eblandiantur. Harum autem decor auium etiam exteros, nedum dominos oblectat. itaque genus alitum nemoroſis,& paruulis inſulis,quales obiacent Italiæ, facillime continetur. nam quoniam nec ſublimiter

poteſt, nec per longa ſpatia uolitare, tum etiam quia furis, 296
ac noxiorum animalium rapinæ metus non eſt, ſine cuſto
de tutò uagatur, maiorémque pabuli partem ſibi acquirit.
Fœminæ quidem ſua ſponte tanquam ſeruitio liberatæ ſtu
dioſius pullos enutriunt: nec curator aliud facere debet,
quàm ut diei certo tempore ſigno dato, iuxta uillã gregem
conuocet, & exiguum ordei concurrentibus obijciat, ut nec
auis eſuriat, & numerus adueniẽtium recognoſcatur. Sed
huius poſſeſſionis rara conditio eſt, quare mediterraneis
locis maior adhibenda cura eſt: eáque ſic adminiſtretur:
Herbidus, ſilueſtríſque ager planus ſublimi clauditur mace
ria, cuius tribus lateribus porticus applicãtur: & in quar
to duæ cellæ, ut ſit altera cuſtodis habitatio, atque altera ſta
bulũ pauonum: ſub porticibus deinde per ordinem fiũt a-
rundinea ſepta in modũ cauearum, qualia colũbarij tectis
ſuperponuntur: ea ſepta diſtinguuntur uelut clatris inter-
currentibus calamis, ita ut ab utroque latere ſingulos adi-
tus habeant. Stabulũ autem carere debet uligine, cuius in ſo
lo per ordinem figuntur breues paxilli, eorúmque partes
ſummæ lingulas edolatas habent, quæ tranſuerſis foratis
perticis inducãtur. hæ porro quadratæ perticæ eſſe debẽt,
quæ paxillis ſuperponuntur: ut auẽ recipiant adſilientem:
ſed idcirco ſunt exemptiles, ut cum res exigit, à paxillis de-
ductæ liberũ aditum conuerrentibus ſtabulum præbeant.
Hoc genus auium, cum trimatum expleuit, optime proge-
nerat: ſiquidem tenerior ætas, aut ſterilis, aut parũ fœcun-
da eſt. Maſculus pauo gallinaceam ſalacitatem habet, at-
que ideo quinque fœminas deſiderat. nam ſi unam, uel al-
teram fœtam ſæpius compreſſit: uixdum concepta in al-
uo uitiat oua, nec ad partum ſinit perduci: quoniam im-
matura genitalibus locis excidunt. Vltima parte hiemis

concitantibus libidinem cibis utriuſque ſexus accendenda
297 *uenus eſt. maxime facit ad hāc rem, ſi fauilla leui torreas fabam, tepidámque des ieiunis quinto quoque die: nec tamen excedas modum ſex cyathorū in ſingulas aues. hæc cibaria non omnibus promiſcuè ſpargenda ſunt, ſed in ſingulis ſeptis, quæ arundinibus intexi oportere propoſuerā, portione ſeruata quinque fœminarum, & unius maris ponenda ſunt cibaria, nec minus aqua, quæ ſit idonea potui. quod ubi factum eſt, mares ſine rixa deducūtur in ſua quiſque ſepta cum fœminis, & æqualiter uniuerſus grex paſcitur. nam etiā in hoc genere pugnaces inueniūtur maſculi, qui & à cibo, & à coitu prohibent minus ualidos, niſi ſint hac ratione ſeparati. ferè autem locis apricis ineūdi cupiditas exercet mares, cū Fauonij ſpirare cœperūt, id eſt, tempus ab Idib. Februarijs ante Martiū menſem. Signa ſunt extimulatæ libidinis, cū ſemetipſum ueluti mirantem caudæ gemmantibus pinnis protegit: ídque cum facit, rotare dicitur. Poſt admiſſuræ tempus confeſtim matrices cuſtodiendæ ſunt, ne alibi quàm in ſtabulo fœtus edāt: ſæpiúſque digitis loca fœminarū tentanda ſunt. nam in promptu gerūt oua, quibus iam partus appropinquat. itaque includēdæ ſunt enitentes, ne extra clauſum fœtum edāt: maximéque tēporibus ijs, quibus parturiūt, pluribus ſtramentis exaggerandū eſt auiarium, quo tutius integri fœtus excipiantur. nam ferè pauones, cum ad nocturnam requiem uenerūt, prædictis perticis inſiſtentes, enituntur oua, quæ quo propius, ac mollius deciderint, illibatam ſeruant integritatē. quotidie ergo diligēter mane temporibus fœturæ ſtabula circumeunda erunt, & iacentia oua colligenda: quæ quanto recentiora gallinis ſubiecta ſunt, tanto commodius excludūtur: ídque fieri maxime patriſfamiliâs*

ratione conducit. nã fœminæ pauones quæ non incubant, ter anno ferè partus edũt: at quæ fouẽt oua, totum tempus fœcunditatis aut excludendis, aut etiam educandis pullis conſumunt. Primus eſt partus quinque ferè ouorum. ſecundus quatuor. tertius aut triũ, aut duorum. Neque eſt quod committatur, ut Rhodiæ aues pauoninis incubent, quæ ne ſuos quidem fœtus commodè nutriũt, ſed ueteres maxime quæque gallinæ uernaculi generis eligãtur: eæque nouẽ diebus à primo lunæ incremento, nouenis ouis incubẽt, ſintque ex his quinque pauonina, & cætera gallinacei generis. Decimo deinceps die omnia gallinacea ſubtrahãtur: & totidem recentia eiuſdem generis ſupponantur, ut trigeſima luna, quæ eſt ferè noua, cum pauoninis excludantur. Sed cuſtodis cura non effugiat obſeruare deſilientem matricẽ, ſæpiúſq; ad cubile peruenire, & pauonina oua, quæ propter magnitudinẽ difficilius à gallina mouẽtur, uerſare manu: ídque quo diligentius faciat, una pars ouorum notanda eſt atramento, quod ſignum habebit auiarius an à gallina conuerſa ſint. Sed, ut dixi, meminerimus cohortales quammaximas ad hanc rem præparari, quæ ſi mediocris habitus ſunt, non debẽt amplius quàm terna pauonina, & ſena generis ſui fouere. cum deinde fecerit pullos ad aliam nutricem gallinacei debebunt transferri, & ſubinde qui nati fuerint pauonini ad unam congregari, donec quinque & uiginti capitum grex efficiatur. Sed cum erunt editi pulli, ſimiliter ut gallinacei primo die non amoueantur, poſtero die cum educatrice transferantur in caueam: primiſque diebus alãtur ordeaceo farre uino reſperſo, nec minus ex quolibet frumento cocta pulticula, & refrigerata. poſt paucos deinde dies huic cibo adijciendũ erit conciſum porrum Tarentinum, & caſeus mollis uehementer expreſ- 298

ſus. nā ſerum nocere pullis manifeſtum eſt. Locuſtæ quo-
299 que pedibus ademptis utiles cibandis pullis habentur, at-
que ijs paſci debent uſque ad ſextum menſem: poſtmodum
ſatis eſt ordeū de manu præbere. Poſſunt autem poſt quin
tum, & trigeſimum diem quàm nati ſunt, etiam in agro ſa
tis tutò educi, ſequitúrque grex uelut matrē gallinā ſingul-
tientem: ea cauea clauſa fertur in agrum à paſtore, & e-
miſſa ligato pede longa linea gallina cuſtoditur, ad quam
circumuolant pulli, qui cum ad ſatietatem paſti ſunt, redu-
cuntur in uillam perſequentes, ut dixi, nutricis ſingultus.
Satis autem conuenit inter auctores, non debere alias gal-
linas, quæ pullos ſui generis educant, in eodem loco paſci:
nam cum conſpexerunt pauoninam prolem, ſuos pullos di-
ligere deſinunt, & immaturos relinquunt, peroſæ uideli-
cet, quòd nec magnitudine, nec ſpecie pauoni pares ſint:
uitia quæ gallinaceo generi nocere ſolent, eadem has aueis
infeſtant: ſed nec remedia traduntur alia, quàm quæ gal-
linaceis adhibentur. nam & pituita, & cruditas, & ſi-
quæ aliæ ſunt peſtes, ijſdem remedijs, quæ propoſuimus,
prohibentur. Septimum deinde menſem cum exceſſerunt, in
ſtabulo cum cæteris ad nocturnam requiem debent inclu
di: ſed erit curandum, ne humi maneant. nam qui ſic cu-
bitant, tollendi ſunt, & ſupra perticas imponendi, ne fri-
gore laborent.

De Numidicarum, & ruſticarum gallinarum educatione. CAP. XII.

Numidicarum eadem eſt ferè, quæ pauonum educatio: cæterum ſilueſtres gallinæ, quæ ruſticæ appellātur, in ſeruitute non fœtant: & ideo nihil de his præcipimus, niſi ut cibus ad ſatietatem præbeatur, quo ſint conuiuiorum epulis aptiores.

De auibus, quas Græci ἀμφίβια, Latini duplicis uitæ appellant. CAP. XIII.

Venio nunc ad eas aues, quas Græci uocãt ἀμφίβια, 300
quia non tantum terreſtria, ſed aquatilia quoque deſiderant pabula, nec magis humo, quàm ſtagno conſueuerunt: eiúſque generis anſer præcipue ruſticis gratus eſt, quòd nec maximam curam poſcit, & ſolertiorem cuſtodiam præbet, quàm canis. nam clangore prodit inſidiãtem, ſicut etiam memoria tradidit in obſidione Capitolij, cum aduentu Gallorum uociferatus eſt, canibus ſilentibus. is autem non ubique haberi poteſt, ut exiſtimat ueriſſimè Celſus, qui ſic ait: Anſer neque ſine aqua, nec ſine multa herba facile ſuſtinetur, neque utilis eſt locis conſitis, quia quicquid tenerum contingere poteſt, carpit. Sicubi uerò flumen, aut lacus eſt, herbǽque copia, nec minus iuxta ſatæ fruges, id quoque genus nutriendum eſt: quod etiam nos facere cenſemus, non quia magni ſit fructus, ſed quia minimi oneris: attamen præſtat ex ſe pullos, atque plumam, quam, non ut in ouibus lanam, ſemel demetere, ſed bis anno, uere, & autumno uellere licet. atque ob has quidem cauſas, ſi permittit locorum conditio, uel paucos utique oportet educare, ſingulíſque maribus ternas fœminas deſtinare. nam propter grauitatem plures inire non poſſunt: quinetiam intra cohortem, ut protecti ſint, ſecretis angulis haras facere oportet, in quibus cubitent, & fœtus edant.

De anſeribus educandis, & anſerario conſtituendo. CAP. XIIII.

Qui uerò greges nantium poſſidere ſtudent, chenoboſcia conſtituant, quæ tum demum uigebunt, ſi fuerint ordinata ratione tali: Cohors ab omni cætero pecore ſecreta clauditur, alta nouem pedum, maceria porticibúſque

circundata,ita,ut in aliqua parte ſit cella cuſtodis.ſub porticibus deinde quadratæ haræ cæmentis,uel etiam latercula extruūtur: quas ſingulas ſatis eſt habere quoquouerſus pedes ternos,& aditus ſingulos firmis oſtiolis munitos: quia per fœturam diligenter claudi debent,Et extra uillam deinde non longè ab ædificio ſi eſt ſtagnum, uel flumen,alia non quæratur aqua: ſin aliter,lacus,piſcináque manu fiāt,ut ſint quibus inurinare poſſint aues.nam ſine iſto præſidio, non magis, quàm ſine terreno rectè uiuere queūt.Paluſtris quoque,ſed herbidus ager deſtinetur,atque alia pabula conſerātur,ut uicia,trifoliū, fœnum Græcum, ſed præcipue genus intubi,quod σέριν Græci appellant.lactucæ quoque in hunc uſum ſemina uel maxime ſerenda ſunt,quoniā & molliſſimum eſt olus,& libētiſſime ab his auibus appetitur: tum etiam pullis utiliſſima eſt eſca.Hæc cum præparata ſunt,curandum eſt,ut mares fœminǽque quamampliſſimi corporis,& albi coloris eligātur. nam eſt aliud genus uarium,quod à fero mitigatum domeſticum factum eſt:id neque æquè fœcundū eſt, nec tam pretioſum, propter quod minime nutriendum eſt. Anſeribus admittendis tempus aptiſſimum eſt à bruma,mox ad pariendū, & ad incubandum à Calen. Martij uſque ad ſolſtitium, quod fit ultima parte menſis Iunij. Ineunt autem non,ut priores aues,de quibus diximus,inſiſtentes humi: nam ferè in flumine,aut piſcinis id faciunt:ſingulǽque ter anno pariunt, ſi prohibeantur fœtus ſuos excludere, quod magis expedit, quàm quod ipſæ ſuos fouent. nam & à gallinis melius enutriuntur,& longè maior grex efficitur.pariunt autem ſingulis fœtibus oua, primo quina, ſequenti quaterna,nouiſſimo terna:quem partum nonnulli permittunt ipſis matribus educare,quia reliquo tēpore anni ua-

caturæ ſunt à fœtu. Minime autem concedendum eſt fœminis extra ſeptum parere, ſed cum uidebuntur ſedem quærere, cõprimendæ ſunt atque tentandæ: nam ſi appro- 302
pinquant partus, digito tanguntur oua, quæ ſunt prima parte locorum genitalium. quamobrẽ perduci ad haram debent, includíque ut fœtum edant: ídque ſingulis ſemel feciſſe ſatis eſt, quoniam unaquæque recurrit eòdem, ubi primo peperit: ſed nouiſſimo fœtu cum uolumus ipſas incubare, notandi erunt uniuſcuiuſque partus, ut ſuis matribus ſubijciantur: quoniam negatur anſer aliena excludere oua, niſi ſubiecta ſua quoque habuerit. Supponuntur autem gallinis huius generis oua, ſicut pauonina plurima quinque, pauciſſima tria. ipſis autem anſeribus pauciſſima VII, plurima XV. Sed cuſtodiri debet, ut ouis ſubijciantur radices urticarum, quo quaſi remedio medicantur, ne noceri poſſit excuſis anſerculis, quos enecant urticæ, ſi teneros pupugerint. pullis autem formandis excudendíſque triginta diebus opus eſt, cum ſunt frigora: nam tepidis XXV ſatis eſt. ſæpius tamen anſer trigeſimo die naſcitur, atque is dum exiguus eſt decem primis diebus paſcitur in hara clauſus cum matre: poſtea cum ſerenitas permittit, producitur in prata, & ad piſcinas: cauendúmque eſt, ne aut aculeis urticæ compũgatur, aut eſuriens mittatur in paſcuum: ſed ante conciſis intubis, uel lactucæ folijs ſaturetur. nam ſi adhuc parum firmus, & indigens ciborum peruenit in paſcuum, fruticibus aut ſolidioribus herbis obluctatur ita pertinaciter, ut collum abrũpat. milium quoque aut etiam triticum miſtum cum aqua rectè præbetur. atque ubi ſe paulum cõfirmauit, in gregem coæqualium compellitur, & ordeo alitur: quod & matricibus præbere non inutile eſt. Pullos autem non expedit plures

in ſingulas haras, quàm uicenos adijci, nec rurſus omni-
no cum maioribus includi, quoniam ualidior enecat infir
mum. Cellas, in quibus incubitant, ſicciſſimas eſſe oportet,
303 ſubſtratáſque habere paleas, uel ſi eæ non ſunt, gratiſſimũ
quodq; fœnum: cætera eadem, quæ in alijs generibus pul
lorum ſeruanda ſunt, ne coluber, ne uipera, feléſque, aut
etiã muſtella poſſit aſpirare: quæ ferè pernicies ad inter-
necionem proſternunt teneros. Sunt qui ordeũ maceratum
incubantibus apponant, nec patiãtur matrices ſæpius ni
dũ relinquere: deinde pullis excluſis primis quinque die-
bus polentam uel maceratum far, ſicut pauonibus obijci-
unt. Nonnulli etiam uiride naſturtium conſectum minuta-
tim cum aqua præbent, eáq; eis eſt eſca iucundiſſima. mox
ubi quatuor menſium ſunt, farturæ maximus quiſque de-
ſtinatur, quoniam tenera ætas præcipue habetur ad hanc
rem aptiſſima: & eſt facilis harũ auium ſagina: nam præ-
ter polentam, & pollinem ter die nihil ſanè aliud dari
neceſſe eſt, dummodo large bibendi poteſtas fiat. ne uagan
di facultas detur: ſíntque calido & tenebroſo loco: quæ res
ad creandas adipes multum conferũt: hoc modo duobus
menſibus pingueſcunt, & ea propter etiã tenerrima pul-
lities ſæpe X L diebus redditur opima.

De anatibus, querquedulis, & ſimilibus.

CAP. XV.

Neoſſotrophij cura ſimilis, ſed maior impenſa eſt: nam
clauſæ paſcuntur anates, querquedulæ, boſchides, phaleri-
des, ſimiléſque uolucres, quæ ſtagna & paludes riman-
tur. locus planus eligitur, íſque munitur ſublimiter pedum
quindecim maceria: deinde clatris ſuperpoſitis, uel gran-
di macula retibus contegitur, ne aut euolandi ſit poteſtas
domeſticis auibus, aut aquilis, uel accipitribus inuolan-

di. Sed ea tota maceries opere tectorio leuigatur extra intráque, ne feles, aut uipera perrepat. media deinde parte neoſſotrophij lacus defoditur in duos pedes altitudinis, 304
ſpatiúmque lõgitudini datur, & latitudini quantum loci conditio permittit. Ora lacus ne corrumpantur uiolentia reſtagnantis undæ, quæ ſemper interfluere debet, opere ſignino conſternuntur, eáque non in gradus oportet erigi, ſed paulatim cliuo ſubſidere, ut tanquam è litore deſcendatur in aquam. Solum autem ſtagni per circuitum, quod ſit inſtar modi totius. duarum partium lapidibus inculcatis, ac tectorio muniendum eſt, ne poſſit herbas euomere, præbeátque nantibus aquæ puram ſuperficiem. Media rurſus terrena pars eſſe debet, ut colocaſijs conſeratur, alijſq; familiaribus aquæ uiridibus, quæ inopacent auium receptacula. ſunt enim quibus cordi eſt uel in ſiluulis tamaricum, aut ſirporum frutetis immorari. nec ob hanc tamen cauſam totus locus ſiluulis occupetur, ſed ut dixi, per circuitum uacet, ut ſine impedimento, cum apricitate diei geſtiunt aues, nandi uelocitate concertent. nam quemadmodum deſiderant eſſe ubi irrepant, & ubi deliteſcentibus fluuiaticis animalibus inſidiẽtur, ita offenduntur, ſi non ſunt libera ſpatia, qua permeent extra lacum. deinde per uicenos undique pedes gramine ripæ ueſtiantur: ſintque poſt hunc agri modum circa maceriam, lapide fabricata, & expolita tectorijs pedalia in quadratum cubilia, quibus nidificent aues: eáque contegantur interſitis buxeis aut myrteis fruticibus, qui non excedant altitudinem parietum: ſtatim deinde perpetuus canaliculus humi depreſſus conſtruatur, per quem quotidie miſti cum aqua tibi decurrant: ſic enim pabulatur id genus auiũ. gratiſſima eſt & eſca terreſtis leguminis panicum, & milium,

necnon & ordeum: ſed ubi copia eſt, etiam glans, ac uinacea præbeantur. Aquatilibus autem cibis, ſi ſit facultas, datur cammarus, & riualis allecula, uel ſi qua ſunt incre-
305 menti parui fluuiorum animalia. Tempora concubitus eadem quæ cæteri ſilueſtres alites obſeruant Martij, ſequentiſque menſis: per quos feſtucæ, ſurculíque in auiarijs paſſim ſpargendi ſunt, ut colligere poſſint aues, quibus nidos conſtruant. ſed antiquiſſimum eſt, cum quis νησσοτροφεῖον conſtituere uolet, ut prædictarũ auium circa paludes, in quibus plerunque fœtant, oua colligat, & cohortalibus gallinis ſubijciat. ſic enim excluſi, educatíque pulli deponunt ingenia ſilueſtria, clauſique uiuarijs haud dubitanter progenerant. nã ſi modo captas aues, quæ conſueuere libero uictu, cuſtodiæ tradere uelis, parere cũctantur in ſeruitute. Sed de tutela nantiũ uolucrũ ſatis dictum eſt.

De piſcinis, & piſcibus alendis. CAP. XVI.

Verum opportune, dum meminimus aquatilium animalium, ad curam perueniemus piſcium, quorũ reditum quanuis alieniſſimum agricultoribus putẽ (quid enim tam contrarium excogitare queam, quàm terrenum fluctu?) tamen non omittam: nam & harum ſtudia rerum maiores noſtri celebrauerũt, adeo quidem, ut etiam dulcibus aquis marinos clauderent piſces, atque eadem cura mugilem ſcarúmque nutrirent, qua nunc muræna & lupus educantur. Magni enim æſtimabat uetus illa Romuli, & Numæ ruſtica progenies, ſi urbanæ uitæ compararetur uillatica, nulla parte copiarum defici. quamobrem non ſolum piſcinas, quas ipſi conſtruxerant, frequẽtabant, ſed etiam quos rerum natura lacus fecerat, conuectis marinis ſeminibus replebant. Inde uelinus, inde etiam ſabatinus, & item uulſinenſis, & ciminus lupos, auratáſque procreauerunt, ac

ſiqua ſint alia piſcium genera dulcis undæ tolerantia. Mox iſtam curam ſequens ætas aboleuit, & lautitiæ locupletum maria ipſa, Neptunúmque *clauſerunt. & iam cum auorum memoria circunfertur* M. Philippi *(uelut urba-* 306
niſſimum, quod erat luxurioſiſſimum) factum, atque dictum. Nam *is forte* Caſſini, *cum apud hoſpitem cœnaret, appoſitúmque è uicino flumine lupũ deguſtaſſet, atque expuiſſet, improbum factum dicto proſecutus,* Peream, *inquit, niſi piſcem putaui.* Hoc *igitur periurium multorum ſubtiliorem facit gulam, doctáque & erudita palata faſtidire docuit fluuialem lupum, niſi quem* Tyberis *aduerſo torrente defatigaſſet.* Itaque Terentius Varro, Nullus *eſt, inquit, hoc ſeculo nebulo, ac rhynthon, qui non iam ducat, nihil ſua intereſſe, utrum eiuſmodi piſcibus, an ranis frequens habeat uiuarium.* Attamen *ijſdem temporibus, quibus hanc memorabat* Varro *luxuriem, maxime laudabatur ſeueritas* Catonis, *qui nihilominus & ipſe tutor* Luculli *grandi ære ſeſtertium millium quadringentorum piſcinas pupilli ſui uenditabat. iam enim celebres erant delitiæ popinales, cum ab mari deferrẽtur uiuaria, quorum ſtudioſiſſimi uelut ante deuictarum gentiũ* Numantinus & Iſauricus, *ita* Sergius Orata, & Licinius Muræna *captorum piſciũ lætabantur uocabulis.* Sed *quoniam ſic mores obcaluere, non ut hæc uſitata, uerum ut maxime laudabilia, & honeſta iudicarentur: nos quoque ne uideamur tot iam ſeculorum ſeri caſtigatores, hunc etiam quæſtum uillaticum patriſfamiliâs demõſtrabimus: qui ſiue inſulas, ſiue maritimos agros mercatus, propter exilitatem ſoli, quæ plerunque littori uicina eſt, fructus terræ præcipere non poterit, ex mari reditum conſtituat.* Huius *autem rei quaſi primordium eſt naturam loci con*

*facilè templari, quo piſcinas *facere conſtitueris. non enim omnibus litoribus omne genus piſcium haberi poteſt. Limoſa regio planum educat piſcem, uelut ſoleam, rhombum, paſſerem. eadem quoque maxime idonea eſt conchylijs,
307 muricibus, & oſtreis, purpurarúmque tum concharum pectunculis, balanis, uel ſphondilis. At arenoſi gurgites planos quidem non peſſime, ſed pelagios melius paſcunt, ut auratas, ac dentices, punicáſque, & indigenas, umbráſue: uerum conchylijs minus apti. Rurſus optime ſaxoſum mare nominis ſui piſces nutrit, qui ſcilicet, quòd in petris ſtabulentur, ſaxatiles dicti ſunt, ut merulæ, turdíque, nec minus melanuri. Atque ut litorum, ſic & fretorum differentias noſſe oportet, ne nos alienigeni piſces decipiant. non enim omni mari poteſt omnis eſſe, ut helops, qui Pamphylio profundo, nec alio paſcitur: ut Atlantico faber, qui & in noſtro Gadium municipio generoſiſſimis piſcibus adnumeratur, eúmque priſca conſuetudine Zeum appellamus: ut Scaurus, qui totius Aſiæ, Græciáeque litoribus Sicilia tenus frequentiſſimus exit, nunquam in Liguſticum, nec per Gallias enauit ad Hibericum mare. Itaque ne ſi capti quidē perferantur in noſtra uiuaria, diuturni queant poſſideri. Sola ex pretioſis piſcibus muræna, quanuis Tarſenſis, Carpathij'que pelagi, quod eſt ultimum, uernacula, quouis hoſpes freto peregrinum mare ſuſtinet. Sed iam de ſitu piſcinarum dicendum eſt.

De poſitione piſcinæ. CAP. XVII.

Stagnum cenſemus eximie optimum, quod ſic poſitum eſt, ut inſequens maris unda priorem ſubmoueat, nec intra conſeptum ſinat remanere ueterem. nanque id ſimillimum eſt pelago, quod agitatum uentis aſſidue renouatur, nec concaleſcere poteſt: quoniam gelidum ab imo

fluctum reuoluit in partem ſuperiorem. Id *autem ſtagnum uel exciditur in petra, cuius rariſſima eſt occaſio, uel in litore conſtruitur opere ſignino*. Sed *utcunque fabricatum eſt, ſi ſemper influente gurgite riget, habere debet ſpecus iuxta ſolum. eorúmque alios ſimplices, & rectos, quo ſecedant ſquamoſi greges, alios in cochleam retortos, nec nimis ſpatioſos, in quibus murænæ deliteſcant.* 308
quanquam nonnullis commiſceri eas cum alterius notæ piſcibus non placet: quia ſi rabie uexantur, quod huic generi uelut canino ſolet accidere, ſæuiſſime perſequuntur ſquamoſos, plurimóſque mandendo conſumunt. Itineráque, *ſi loci natura permittit, omni lateri piſcinæ dari conuenit. facilius enim uetus ſubmouetur unda, cum quacunque parte fluctus urget, per aduerſam patet exitus.* Hos *autem meatus fieri cenſemus per imam conſepti partem, ſi loci ſitus ita competit, ut in ſolo piſcinæ poſita libella ſeptem pedibus ſublimius eſſe maris æquor oſtendat: nam piſcibus ſtagni hæc in altitudinem gurgitis menſura abunde eſt. nec dubium, quin quanto magis imo mari uenit unda, tanto ſit frigidior, quod eſt aptiſſimum nantibus.* Si *autem locus, ubi uiuarium conſtituere cenſemus, pari libra cum æquore maris eſt, in pedes nouem defodiatur piſcina, & infra duos à ſumma parte cuniculus riui perducatur. curandúmque eſt, ut quamlargiſſime ueniant, quoniam modus ille aquæ iacentis infra libram maris non aliter exprimitur, quàm ſi maior recentis freti uis inceſſerit.* Multi *putant in eiuſmodi ſtagnis longos piſcibus receſſus, & flexuoſos in lateribus ſpecus eſſe fabricandos, quo ſint opaciores æſtuantibus latebræ.* Sed *ſi recens mare non ſemper ſtagnum permeat, id facere contrarium eſt. nã eiuſmodi receptacula nec*

facilè nouas admittunt aquas, nec niſi difficulter uete-
res emittunt: plúſque nocet putris unda, quàm prodeſt o-
pacitas. Debent tamen ſimules uelut cellæ parietibus exca-
uari, ut ſint, quæ protegant refugientes ardorem ſolis, &
nihilominus facile, quam conceperint aquam, remittant.
Verum meminiſſe oportebit, ut riuis per quos exūdat pi-
ſcina, præfigantur ænei foraminibus exiguis cancelli, qui-
309 *bus impediatur fuga piſciū. Si uero laxitas permittit, è lit-*
tore ſcopulos, qui præcipue herbis algæ ueſtiūtur, non erit
alienum per ſtagni ſpatia diſponere, & quantum commi-
niſci ualet hominis ingenium, repræſentare faciē ueri ma
ris, ut clauſi quamminime cuſtodiā ſentiant. Hac ratione
ſtabulis ordinatis aquatile pecus inducemus. ſitque nobis
antiquiſſimum meminiſſe etiā in fluuiatili negotio, quod
in terreno præcipitur, Et quid quæque ferat regio. neque
enim ſi uelimus, ut in mari nonnunquam conſpeximus, in
uiuario multitudinem mulorum paſcere queamus, cum ſit
molliſſimum genus, & ſeruitutis indignantiſſimum. Raro
itaque unus, aut alter de multis millibus clauſtra patitur.
At contrà frequēter animaduertimus intra ſepta pelagi-
cos greges inertis mugilis & rapacis lupi. Quare, ut pro-
poſueram, qualitatem littoris noſtri contemplemur, ſi ui-
temus ſcopulos, an probemus. Turdi complura genera, me-
ruláſque & auidas muſtellas, tum etiam ſine macula (nam
ſunt & uarij) lupos includemus. Item flutas, quæ maxime
probantur, murænas, & ſi quæ ſunt aliæ ſaxatilis notæ,
quarum pretia uigent. nam uile ne captare quidem, ne-
dum alere conducit. Poſſunt iſta eadem genera etiam lit-
toris arenoſi, ſtagnis contineri. nam quæ limo, cœnóque lu
teſcunt, ut ante iam dixi, conchilijs magis, & iacentibus a-
pti ſunt animalibus. Neque eſt eadem lacus poſitio, quæ

recipit cubantes: atque eadem præbentur cibaria, & proſtratis piſcibus, & erectis. nanque ſoleis, ac rhombis, & ſimillimis animalibus, humilis in duos pedes piſcina deprimitur in ea parte littoris, quæ profluo receſſu nunquam deſtituitur. Spiſſi deinde clatri marginibus infiguntur, qui ſuper aquam ſemper emineant, etiam cum maris æſtus intumuerit. Mox præiaciuntur in gyrum moles, ita ut com- 310
plectantur ſinu ſuo, nec tamen excedant ſtagni modum. ſic enim & maris atrocitas obiectu crepidinis frangitur, & in tranquillo conſiſtens piſcis ſedibus ſuis non exturbatur, neque ipſum uiuariũ repletur algarum congerie, quã tempeſtatibus eructat pelagi uiolentia. Oportebit autem nonnullis locis moles intercidi more Mæandri, paruis ſed anguſtis itineribus, quæ quantalibet hiemis ſæuitia mare ſine fluctu tranſmittat. Hinc eſca iacentium mollior eſſe debet, quàm ſaxatilium. nam quia dentibus carent, aut lambunt cibos, aut integros hauriunt, mandere quidem non poſſunt. Itaque præberi conuenit tabenteis haleculas, & ſalibus exeſam chalcidem, putrémque ſardiniam, nec minus ſcaurorum branchias, uel quicquid inteſtini pelamis, aut lacertus gerit: tum ſcombri, charcharíque, & elacatæ uentriculos, & ne per ſingula enumerem ſalſamentorum omnium purgamenta, quæ cetariorum officinis euerruntur. Nos autem plura nominauimus genera, non quia cuncta cunctis littoribus exeunt, ſed ut ex his aliqua, quorum erit facultas, præbeamus. Facit etiam ex pomis uiridibus adaperta ficus. & nuces digitis infractæ ſunt dandæ: nec minus elixum molle ſorbum, quíque ſunt cibi ſorbilibus proximi, ut mulctra, recens caſeus, ſi loci conditio, uel lactis annona permittit. nulla tamen æquè, quàm prædictæ ſalſuræ pabula commode dantur, quoniam odora-

ta ſunt. omnis enim iacens piſcis magis naribus eſcã, quàm
oculis ueſtigat. Nam dum ſupinus ſemper cubat, ſublimius
aſpectat, & ea quæ in plano ſunt dextra, læuáque non
facile peruidet. Itaque cum ſalſamenta obiecta ſunt, eo-
rum ſequens odorem peruenit ad cibos. Cæteri autem ſa-
xatiles, aut pelagici ſatis ex his, ſed ex recentibus melius
311 paſcuntur. Nam & halecula modo capta, & cammarus,
exiguúſque gobio, & quiſquis denique eſt incrementi mi-
nuti piſcis maiorem alit. Siquando tamen hiemis ſæuitia
non patitur eius generis eſcam dari, uel ſordidi panis of-
fæ, uel ſiqua ſunt temporis poma conciſa præbentur. Fi-
cus quidem arida ſemper obijcitur, eximia ſi ſit (ut Bæti-
cæ, Numidiæque regionum) larga. Cæterum illud committi
non debet, quod multi faciunt, ut nihil præbeant, quia ſe-
metipſos etiam diu clauſi tolerare poſſint. nam niſi piſcis
domini cibarijs ſaginatur, cum ad piſcatorium forum per-
latus eſt, macies indicat eum non eſſe libero mari captum,
ſed de cuſtodia elatum, propter quod plurimum pretio de-
trahitur. Atque hæc uillatica paſtio finem præſenti diſpu-
tationi faciat, ne immodico uolumine lector fatigetur. Re-
dibimus autem ſequenti exordio ad curam ſilueſtrium pe
corum, cultúmque apum.

L. IVN. MODERATI COLV-MELLAE DE RE RVSTICA LIB. IX.

VENIO nunc ad tutelam pecudum ſilueſtrium & apium educationem, quas & ipſas, Publi Silvine uillaticas paſtiones iure dixerim, ſiquidem mos antiquus lepuſculis, capreíſque, ac ſimilibus feris

iuxta uillam plerunque ſubiecta dominicis habitationibus ponebat uiuaria, ut & conſpectu ſuo clauſa uenatio poſſidentis oblectaret oculos, & cum exegiſſet uſus epularum, uelut è cella promerentur. Apibus quoque dabatur ſedes adhuc noſtra memoria, uel in ipſis uillæ parietibus excisis, uel in protectis porticibus, ac pomarijs. Qua- 312
re quoniam tituli, quem ſcripſimus, huic diſputationi ratio reddita eſt, ea nunc quæ propoſuimus ſingula perſequamur.

De uiuarijs faciendis, & includendis pecudibus feris. CAP. I.

Feræ pecudes, ut capreoli, damæq́;, nec minus orygum, ceruorúmque genera & aprorum, modo lautitijs, & uolu ptatibus dominorum ſeruiũt, modo quæſtui, ac reditibus. Sed qui uenationem uoluptati ſuæ claudunt, contenti ſunt, utcunque competit proximus ædificio loci ſitus, munire uiuarium, ſempérque de manu cibos, & aquam præbere. qui uero quæſtum, reditúmque deſiderant, cum eſt uicinum uillæ nemus (id enim refert non procul eſſe ab oculis domini) ſine cunctatione prædictis animalibus deſtinatur. Et ſi naturalis defuit aqua, uel inducitur fluens, uel infoſſi lacus ſignino conſternuntur, qui receptam pluuiatilem contineant. Modus ſiluæ pro cuiuſque facultatibus occupatur, ac ſi lapidis, & operæ uilitas ſuadeat, haud dubie cæmentis, & calce formatus circundatur murus. ſin aliter, crudo latere, ac luto conſtructus. Vbi uero neutrum patrifamiliæ conducit, ratio poſtulat uacerris includi: ſic enim appellatur genus clatrorum: ídque fabricatur ex robore, quercu, uel ſubere. nam oleæ rara eſt occaſio. quicquid denique ſub iniuria pluuiarum magis diuturnum eſt, pro conditione regionis ad hunc uſum eligitur. Et

ſi ueteris arboris truncus, ſiue ut craſſitudo poſtulat, erit
fiſſilis ſtipes, compluribus locis per latus efforatur, & in
circuitu uiuarij certis interuenientibus ſpatijs defixus
erigitur: deinde per tranſuerſa laterum caua tranſmit-
tuntur ramices, qui exitus ferarum obſerent. Satis eſt au-
tem uacerras inter pedes octonos defigere, ſeriſque tranſ-
313 uerſis ita clatrare, ne ſpatiorum laxitas, quæ foramini-
bus interuenit, pecudi præbeat fugam. Hoc autem modo
licet etiam latiſſimas regiones, tractúſque montium clau-
dere, ſicuti Galliarum, necnon & in alijs quibuſdam pro-
uincijs locorum uaſtitas patitur. nam & fabricandis in-
gens eſt uacerris materiæ copia, & cætera in hanc rem fe
liciter ſuppetunt. quippe crebris fontibus abundat ſolũ,
quod eſt maxime prædictis generibus ſalutare. tum etiam
ſua ſponte pabula feris benigniſſime ſubminiſtrat, præ-
cipuéque ſaltus eliguntur, qui & terrenis fœtibus, & ar-
boreis abundant. nam ut graminibus, ita frugibus robur-
neis opus habent: maximéque laudantur, qui ſunt feraciſ
*cærnæ ſimi querneæ glandis, & ilignæ, nec minus *cerreæ, tum
& arbuti, cæterorúmque pomorum ſilueſtrium, quæ dili
gentius perſecuti ſumus, cum de cohortalibus pecudibus
diſputaremus. nam eadem ferè ſunt pecudum ſilueſtriũ
pabula, quæ domeſticarum. Contentus tamen non debet
eſſe diligens paterfamiliâs cibis, quos ſuapte natura terra
gignit, ſed temporibus anni, quibus ſiluæ pabulis carent,
condita meſſe, clauſis ſuccurrere, ordeóque alere, uel ado-
reo farre, aut faba, plurimúmque etiam uinaceis, & quic-
quid denique uiliſſime conſtiterit dare. ídque ut intelli-
gant feræ præberi, unam, uel alteram domi manſuefactam
conueniet immittere, quæ peruagata totum uiuarium cun
ctantes ad obiecta cibaria pecudes perducat. Nec ſolum

iſtud per hiemis penuriam fieri expedit, ſed cum etiam fœtæ partus ediderint, quo melius educent natos. Itaque *cuſtos uiuarij frequẽter ſpeculari debebit, ſi iam effœtæ ſint, ut manu datis ſuſtineantur frumentis. nec uero patiendus eſt oryx, aut aper, aliúſue quis ferus ultra quadrimatum ſeneſcere. nam uſque in hoc tempus capiunt incrementa, poſtea maceſcunt ſenectute. quare dũ uiridis ætas pulchritudinem corporis conſeruat, ære mutandi ſunt.* Ceruus *autem compluribus annis ſubſtineri poteſt. nam diu iuuenis poſſidetur, quòd æui longioris uitam ſortitus eſt.* De *minoris autem incrementi animalibus, qualis eſt lepus, hæc præcipimus, ut in ijs uiuarijs, quæ maceria munita ſunt, farraginis, & olerũ ferè intubi, lactucáque ſemina paruulis areolis per diuerſa ſpatia factis injciantur. itémque punicum cicer, uel hoc uernaculum, nec minus ordeum, & cicercula condita ex horreo promantur, & aqua cæleſti macerata objciantur. nam ſicca non nimis ab lepuſculis appetuntur.* H*æc porro animalia, uel ſimilia his (etiam ſilente me) facile intelligitur, quàm non expediat conferre in id uiuarium, quod uacerris circundatum eſt: ſiquidem propter exiguitatem corporis facile clatris ſubrepunt, & liberos nacta egreſſus fugam moliuntur.* 314

De apibus. CAP. II.

Venio nunc ad aluearum curam, de quibus neque diligentius quicquam præcipi poteſt, quàm ab Higinio *iam dictum eſt, nec ornatius, quàm* Virgilio, *nec elegantius, quàm* Celſo. Higin*ius ueterum auctorum placita ſecretis diſperſa monimentis induſtrie collegit:* Virgilius *poeticis floribus illuminauit:* Celſus *utriuſque memorati adhibuit modum.* Q*uare ne attentanda quidẽ nobis fuit hæc diſputationis materia, niſi quòd conſummatio ſuſceptæ profeſ-*

ſionis hanc quoque ſui partem deſiderabat, ne uniuerſitas inchoati operis noſtri uelut membro aliquo reciſo, mutila, atque imperfecta cõſpiceretur. Atq; ea quæ Higinius *fabuloſe tradita de originibus apum non intermiſit, poeticæ magis licentiæ, quàm noſtræ fidei conceſſerim.* Nec *ſanè ruſtico dignum eſt ſciſcitari, fueritne mulier pulcherrima ſpecie* Melliſſa, *quam* Iupiter *in apem conuertit, an (ut*
315 Euhemerus *poeta dicit) crabronibus, & ſole genitas apes, quas nymphæ* Phryxonides *educauerint, mox* Dictæo *ſpecu* Iouis *extitiſſe nutrices, eáſque pabula munere dei ſortitas, quibus ipſæ paruũ educauerãt alumnum. Iſta enim, quàuis non dedeceant poetam, ſummatim tamen, & uno tantũmodo uerſiculo leuiter attigit* Vergilius, *cum ſic ait:*

Dictæo cæli regem pauere ſub antro.

Sed *ne illud quidem pertinet ad agricolas, quando & in qua regione primùm natæ ſint. utrum in* Theſſalia *ſub* Ariſtæo, *an in inſula* Cea, *ut ſcribit* Euhemerus, *an* Erichthonij *temporibus in monte* Hymetto, *ut* Euthronius, *an* Cretæ Saturni *temporibus, ut* Nicander. *non magis quàm utrum examina, tanquam cætera uidemus animalia, concubitu ſobolem procreent, an hæredem generis ſui floribus eligant, quod affirmat noſter* Maro: *& utrum euomant liquorem mellis, an alia parte reddant.* Hæc *enim, & his ſimilia magis ſcrutantium rerum naturæ latebras, quàm ruſticorum eſt inquirere. ſtudioſis quoque literarum gratiora ſunt iſta in otio legentibus, quàm negotioſis agricolis: quoniam neque in opere, neque in re familiari quicquam iuuant.*

Quot genera ſint apum, & quod ex ijs optimum. CAP. III.

Quare reuertamur ad ea quæ alueorum cultoribus

magis apta ſunt. Peripateticæ ſectæ conditor Ariſtoteles in iis libris, quos de animalibus conſcripſit, apũ, ſiue examinum genera complura demonſtrat, earúmque alias uaſtas, ſed glomeroſas, eaſdémque nigras, & hirſutas apes habent: alias minores quidem, ſed æquè rotundas, & infuſci coloris, horridíque pili: alias magis exiguas, nec tam rotundas, ſed obeſas tamen, & latas, coloris meliuſculi: nonnullas minimas, gracileſque, & acuti aluei, ex aureolo uarias atque leues: eiúſque auctoritatem ſequens Virgilius maxime probat paruulas, oblongas, leues, nitidas, ardentes auro, & paribus lita corpora guttis, moribus etiã placidis. nam quanto grandior apis, atque etiam rotundior, tanto peior. Si uero ſæuior maxime peſſima eſt, ſed tamen iracundia notæ melioris apium facile delinitur aſſiduo interuentu eorum, qui curant aluearia. nam cum ſæpius tractantur, celerius manſueſcunt, durántque ſi diligenter excultæ ſunt, in annos decem, nec ullum examen hanc ætatem poteſt excedere, quanuis in demortuarum locum quotannis pullos ſubſtituant. nam ferè decimo ab internicione anno, gens uniuerſa totius aluei conſumitur. Itaque ne hoc in toto apiario fiat, ſemper propaganda erit ſoboles, obſeruandúmque uere cum ſe noua profundent examina, ut excipiantur, & domiciliorum numerus augeatur. nam ſæpe morbis intercipiuntur, quibus quemadmodum mederi oportet, ſuo loco dicetur. 316

Quales paſtiones, & qui ſitus paſtionum apum eſſe debeat. CAP. IIII.

Interim per has notas, quas iam diximus, probatis apibus deſtinari debent pabulationes, eǽque ſint ſecretiſſimæ, & ut noſter præcipit Maro, uiduæ pecudibus, aprico, & minime procelloſo cæli ſtatu:

Q uò neque ſit uentis aditus, nam pabula uenti
Ferre domum prohibent: neque oues, hœdíque petulci
Floribus inſultent, aut errans bucula campo
Decutiat rorem, & ſurgentes atterat herbas.

eadémque regio fœcunda ſit fruticis exigui, & maxime thymi, aut origani, tum etiam tymbræ, uel noſtratis cunilæ, quam ſatureiam ruſtici uocant. Poſt hæc frequens ſit incrementi maioris ſurculus, ut roſmarinus, & utraque cythiſus. eſt enim ſatiua, & altera ſuæ ſpontis. itémq; 317 ſemper uirens pinus, & minor ilex: nam prolixior ab omnibus improbatur. ederæ quoque non propter bonitatẽ recipiuntur, ſed quia præbent plurimum mellis. Arbores uerò ſunt probatiſſimæ, rutila, atque alba ziziphus, nec minus amarãthus, tum etiã amygdalæ, & perſici, atque pyri, denique pomiferarum pleræque, ne ſingulis immorer. At ſilueſtriũ commodiſſime faciunt glandifera robora, quin etiam terebinthus, nec diſſimilis huic lentiſcus, & odorata cedrus. At tiliæ ſolæ ex omnibus ſunt nocentes, taxi repudiãtur. Mille præterea ſemina uel crudo cæſpite uirẽtia, uel ſubacta ſulco, flores amiciſſimos apibus creãt, ut ſunt in irriguo ſolo frutices amelli, caules acanthini, ſcapus aſphodeli, gladiolus narciſſi. At in hortenſi lira conſita nitent candida lilia, nec his ſordidiora leucoia, tum punicæ roſæ, luteoléque, & ſarranæ uiolæ, nec minus cæleſtis numinis hyacinthus, coritius item, ſiculúſque bulbus croci deponitur, qui coloret, odorétque mella. Iam uero notæ uilioris innumerabiles naſcuntur herbæ, cultíſque, atque paſcuis regionibus, quæ fauorum ceras exuberant: ut uulgares lapſanæ, nec his pretioſior armoratia, rapiſtríque olus, & intubi ſilueſtris, ac nigri papaueris flores, tũ agreſtis paſtinaca, & eiuſdem nominis edomita, quam Græci

χαρυλῖνον uocant. Verùm ex cunctis, quæ propoſui, quǽ-
que omiſſi temporis compendia ſequens (nam inexputabi-
lis erat numerus) ſaporis præcipui mella reddit thymus.
thymo deinde proxima tymbra, ſerpillúmque, & origa-
num. tertiæ notæ, ſed adhuc generoſæ, marinus ros, & no-
ſtras cunila, quam dixi ſatureiam. mediocris deinde gu-
ſtus amaranthini, ac ziziphi flores, reliquáque, quæ pro-
poſuimus cibaria. ſed ex omnibus deterrimæ notæ mel
habetur nemorenſe, quòd ex ſparto, atque arbuto prouenit:
uillaticum, quòd naſcitur in oleribus, & ſtercoroſis her-
bis. Et quoniam ſitum paſtionum, atque etiam genera pa- 318
bulorum expoſui, nunc de ipſis receptaculis, & domicilijs
examinum loquar.

De ſedibus apum eligendis. CAP. V.

Sedes apibus collocanda eſt contra brumalem meridiem procul à tumultu, & cœtu hominum, ac pecudum, nec calido loco, nec frigido: nam utraque re infeſtantur. hæc autem ſit ima parte uallis, & ut uacuæ cum prodeunt pabulatum apes, facilius editioribus aduolent, & collectis utenſilibus, cum onere per procliuia non ægrè deuolent. Si uillæ ſitus ita competit, non eſt dubitandum, quin ædificio iunctum apiarium maceria circundemus, ſed in ea parte, quæ tetris latrinæ, ſterquiliniíque, & balinei libera eſt odoribus. Verùm ſi poſitio repugnabit, nec maxima tamen incommoda congruent, ſic quoque magis expedit, & ſub oculis domini eſſe apiarium: ſin autem cuncta fuerint inimica, certè uicina uallis occupetur, quò ſæpius deſcendere non ſit graue poſſidēti. nam res iſta maximam fidem deſiderat, quæ quoniam rariſſima eſt, interuentu domini tutius cuſtoditur: neque ea curatorem fraudulentum tantum, ſed etiam immundæ ſegnitiæ peroſa eſt. æquè enim de-

dignatur, ſi minus pure habita eſt, ac ſi tractetur fraudulenter. Sed ubicunque fuerint aluearia, nõ editiſſimo claudantur muro, qui ſi metu prædonum ſublimior placuerit, tribus elatis ab humo pedibus, exiguis in ordinem feneſtellis apibus ſit peruius: iungatúrque tugurium, quò & cuſtodes habitent, & condatur inſtrumentum: ſítque maximè repletum præparatis alueis ad uſum nouorum examinum, nec minus herbis ſalutaribus, & ſiqua ſunt alia, quæ languentibus adhibentur:

Palmáque ueſtibulum, aut ingens oleaſter obumbret,
Vt cum prima noui ducent examina reges,
Vere ſuo, ludétque fauis emiſſa iuuentus:
319 *Vicina inuitet decedere ripa calori,*
Obuiáque hoſpitijs teneat frondentibus arbos.

Tum perennis aqua, ſi eſt facultas, inducatur, uel extructo canali manu detur, ſine qua neque faui, neque mella, nec pulli denique figurari queunt. Siue igitur, ut dixi, præterfluens unda, uel putealis, canalibus immiſſa fuerit, uirgis, ac lapidibus aggeretur apum cauſa,

Pontibus ut crebris poſſint conſiſtere, & alas
Pandere ad æſtiuum ſolem, ſi fortè morantes
Sparſerit, aut præceps Neptuno immerſerit Eurus.

Conſeri deinde circa totum apiariũ debent arbuſculæ incrementi parui, maximéque propter ſalubritatem. nã ſunt etiã remedio languentibus cythiſi, tum deinde caſiæ, atque pini, & roſmarinus: quin etiam cunilæ, & thymi frutices: itémq; uiolarũ, uel quæcũque utiliter deponi patitur qualitas terræ. Grauis, & tetri odoris non ſolùm uirentia, ſed & quælibet res prohibeantur, ſicuti cancri nidor, cum eſt ignibus aduſtus, aut odor paluſtri cœni. nec minus uitentur cauæ rupes, aut ualles argutæ, quas Græci ἠχοῦς uocãt.

De uaſis alueorum probandis. CAP. VI.

Igitur ordinatis ſedibus, aluearia fabricanda ſunt pro conditione regionis: ſiue illa ferax eſt ſuberis, haud dubitanter utiliſſimas aluos faciemus ex corticibus, quia nec hieme rigent, nec candent æſtate: ſiue ferulis exuberat, iis quoque, cum ſint naturæ corticis ſimiles, è quibus cōmodè uaſa texuntur. ſi neutrum aderit, operè textorio ſalicibus connectuntur: uel ſi nec hæc ſuppetent, ligno cauatæ arboris, aut in tabulas deſectæ fabricabuntur. Deterrima eſt conditio fictilium, quæ & accenduntur æſtatis uaporibus, & gelantur hyemis frigoribus. Reliqua ſunt alueorum genera duo, ut uel ex fimo fingantur, uel lateribus extruantur: quorum alterum iure damnauit Celſus, quoniam maximè eſt ignibus obnoxium: alterū probauit, quanuis incommodū eius præcipuum non diſſimulauerit, quòd, ſi res poſtulet, transferri non poſſit. Itaque non aſſentior ei, qui putat nihilo minus eius generis habendas eſſe aluos: neque enim ſolùm id repugnat rationibus domini, quòd immobiles ſint, cum uendere, aut alios agros inſtruere uelit (hoc enim commodum pertinet ad utilitatem ſolius patriſſamilias) ſed quòd ipſarum apium cauſa fieri debet, cum aut morbo, aut ſterilitate, aut penuria locorum uexatas conueniat in aliam regionem mitti, nec propter prædictam cauſam moueri poterunt. hoc maximè uitandum eſt. Itaque quanuis doctiſſimi uiri autoritatem uerebar, tamen ambitione ſubmota, quid ipſe cenſerem, non omiſi. Nam quod maximè mouet Celſum, ne ſint ſtabula uel igni, uel furibus obnoxia, poteſt uitari opere lateritio circumſtructis aluis, ut impediatur rapina prædonis, & contra flammarum uiolentiam protegantur: eaſdémque, cum fuerint mouendæ, reſolutis ſtructuræ compagibus, licebit transferre. 320

Quemadmodũ aluei collocandi ſint. CAP. VII.

Sed quoniam pleriſque uidetur iſtud operoſum, qua-
liacunque uaſa placuerint collocari, debebit ſuggeſtus lapi
deus extẽdi per totum apiarium in tres pedes altitudinis,
totidémque craſſitudinis: iſque ſic extructus, diligẽter ope-
re tectorio leuigari, ita ne aſcenſus lacertis, aut anguibus,
aliíſue noxijs animalibus præbeatur. ſuperponuntur dein
de, ſiue (ut Celſo placet) lateribus facta domicilia, ſiue (ut
nobis) aluearia, præterquam à tergo circũſtructa: ſeu quod
penè omnium in uſu eſt, qui modo diligenter iſta curant,
per ordinem uaſa diſpoſita ligantur, uel lateculis, uel cæ-
321 mentis, ita ut ſingula binis parietibus anguſtis continean
tur, liberǽque frontes utrinque ſint. nam & quà proce-
dunt, nonnunquam patefaciendæ ſunt, & multo magis à
tergo, quia ſubinde curantur examina. Sin autem nulli pa
rietes alueis interuenient, ſic tamen collocandæ erunt, ut
paulùm altera ab altera diſtet, ne, cũ inſpiciuntur ea, quæ
in curatione tractantur, hærentem ſibi alteram cõcutiat,
uicináſque apes conterat, quæ omnem motũ imbecillis cæ-
reis operibus ſuis, tanquam ruinã timẽt. Ordines quidem
uaſorum ſuperinſtructos in altitudinem tres eſſe abunde
eſt, quoniam ſummum ſic quoque parum cõmodè curator
inſpicit. Ora cauearũ, quæ præbent apibus ueſtibula, pro-
niora ſint, quàm terga, ut ne influant imbres, & ſi fortè
tamen ingreſſi fuerint, non immorẽtur, ſed per aditum ef-
fluant. propter quod conuenit aluearia porticibus ſuper-
muniri. ſin aliter, luto punico frondibus illinitis adũbrari.
quod tegmẽ cum frigora, & pluuias, tum æſtus arcet. Nec
tamen ita nocet huic generi caloris æſtus, ut hiems. itaque
ſemper ædificium ſit poſt apiarium, quod Aquilonis exci-
piat iniuriã, ſtabuliſque præbeat teporem. nec minus ipſa

domicilia, quamuis ædificio protegantur, obuerſæ tamẽ ad hibernum orientem componi debebunt, ut apricum habeãt apes matutinum egreſſum, & ſint experrectiores. nam frigus ignauiam creat, propter quod etiam foramina, quibus exitus, aut introitus datur, anguſtiſſima eſſe debent, ut quã minimum frigoris admittant: eáque ſatis eſt ita forari, ne poſſint capere plus unius apis incrementum. ſic nec uenenatus ſtellio, nec obſcœnum ſcarabei, uel papilionis genus, lucifugǽque blattæ, ut ait Maro, per laxiora ſpatia ianuæ fauos populantur. atque utiliſſimum eſt pro frequentia domicilij, duos, uel tres aditus in eodem operculo diſtantes inter ſe fieri contra fallaciam lacerti, qui uelut cuſtos ueſtibuli prodeuntibus inhians apibus affert exitium, eǽque pauciores intereunt, cum liceat uitare peſtis obſidia per aliud uadentibus effugium. 322

De comparandis apibus, & quemadmodum ſilueſtria examina capiantur. CAP. VIII.

Atque hæc de pabulationibus, domicilijs, & ſedibus eligendis abũde diximus: quibus prouiſis, ſequitur ut examina deſideremus. ea porrò uel ære parta, uel gratuita contingunt. Sed quas pretio comparabimus, ſtudioſius prædictis comprobemus notis, & earum frequentiã prius quàm mercemur, apertis aluearibus conſideremus. uel ſi non fuerit inſpiciendi facultas, certè id quod contemplari licet, notabimus: ut in ueſtibulo ianuæ complures conſiſtant, & uehemens ſonus intus murmurantium exaudiatur, atque etiã (ſi omnes intra domicilium ſilentes fortè conquieſcant) labris foramini aditus admotis, & inflato ſpiritu ex reſpondente earum ſubito fremitu poterimus æſtimare uel multitudinem, uel paucitatem. Præcipuè autem cuſtodiendũ eſt, ut ex uicinia potius, quàm ex peregrinis regionibus pe-

tantur,quoniam ſolent cæli nouitate laceſſiri.quod ſi non contingit,ac neceſſe habuerimus longinquis itineribus aduehere,curabimus,ne ſalebris ſolicitentur,optiméque noctibus collo portabuntur. nam diebus requies danda eſt, & infundendi ſunt grati apibus liquores,quibus intra clauſum alantur.Mox cum perlatæ domum fuerint,ſi dies ſuperuenerit,nec aperiri,nec collocari oportebit alueum,niſi ueſperi, ut apes placidæ mane poſt totius noctis requiem egrediãtur,ſpeculaíque debemus ferè triduo, an uniuerſæ ſe profundant.quod cum faciunt,fugam meditantur.Ea re
323 *media,quibus debeãt inhiberi,mox præcipiemus. At quæ dono,uel aucupio contingunt,minus ſcrupuloſe probantur: quanquam nec ſic quidem uelim niſi optimas poſſidere, cum & impenſam & eandem operam cuſtodis poſtulent bonæ,atque improbæ.& quod maximè refert,nõ ſint degeneres intermiſcendæ,quæ infament generoſas. nam minor fructus mellis reſpondet, cum ſegniora interueniunt examina.Veruntamen quoniam interdũ propter conditionem locorũ uel mediocre pecus(nam malum nullo quidem modo)parandum eſt, curam ueſtigandis examinibus hac ratione adhibebimus. Vbicunque ſaltus ſunt idonei,mellifici, nihil antiquius,quàm apes,quibus utantur, uicinos eligũt fontes:eos itaque conuenit plerunque ab hora ſecunda obſideri,ſpeculaíque quæ turba ſit aquantium. nam ſi paucæ admodũ circumuolant(niſi tamen complura capita riuorũ diductas faciunt rariores)intelligenda eſt earũ penuria, propter quam locum quoque non eſſe mellificum ſuſpicabimur. At ſi commeant frequentes,ſpem quoque aucupandi examina maiorem faciunt,eaque ſic inueniũtur.Primum quàm longè ſint explorandum eſt, præparandúmque in hanc rem liquida rubrica, qua cum feſtucis illitis*

contigeris apum terga fontem libantiū,commoratus eodem loco facilius redeuntes agnoſcere poteris. at ſi nō tardè id facient,ſcias eas in uicino conſiſtere: ſin autem ſerius,pro moræ tempore æſtimabis diſtantiam loci.Sed cum animad uerteris celeriter redeuntes,ſi non ægrè perſequeris iter uo lantiū,ad ſedem perduceris examinis.In ijs autē,quæ longius meare uidebūtur,ſolertior adhibebitur cura,quæ talis eſt. Arūdinis internodium cum ſuis articulis exciditur,& terebratur ab latere talea,& per id foramen exiguo melle,uel defruto inſtillato,ponitur iuxta fontem. deinde cum ad odorem dulcis liquoris complures apes irrepſerūt,tolli- 324
tur talea, & appoſito foramini pollice non emittitur, niſi una,quæ cū euaſit,fugam ſuam demonſtrat obſeruanti:atque is,dū ſuffecit,perſequitur euolantem.Cū deinde conſpicere deſijt apem,tum alterā emittit:& ſi eādem petit cæli partem ueſtigijs prioribus inhæret:& ſi minus,aliā quoque atque aliam foramine adaperto patitur egredi, regiónemque notet,in quā plures reuolent,& eas perſequatur, donec ad latebrā perducatur examinis:quod ſi eſt abditū ſpecu,fumo elicitur,& cum erupit, æris ſtrepitu coercetur. Nam ſtatim ſono territum,uel in frutice,uel in editiore ſiluæ fronde conſidet,& à ueſtigatore præparato uaſe recon ditur.Sin autem ſedem habet arboris cauæ, & aut extat ramus, quem obtinent, aut ſunt in ipſius arboris trunco, tunc,ſi mediocritas patitur, acutiſſima ſerra, quò celerius id fiat, præciditur primùm ſuperior pars, quæ ab apibus uacat: deinde inferior quatenus uidetur inhabitari. tum reciſus utraque parte mundo ueſtimento contegitur, quoniā hoc quoque plurimum refert, ac ſi quibus rimis hiat, illinitur,& ad locum perfertur:relictiſque paruis(ut iam dixi)foraminibus, more cæterarum aluorum collocatur.

Sed indagatorem conuenit matutina tẽpora ueſtigandi eligere,ut ſpatiũ diei habeat,quò exploret commeatus apium: ſæpe enim,ſi ſerius cœpit eas denotare,etiã cum in propinquo ſunt,iuſtis operũ peractis ſe recipiunt,nec remeant ad aquam:quò euenit ut ueſtigator ignoret,quàm longè fonte diſtet examen. Sunt qui per initia ueris apiaſtrũ,atque(ut ille uates ait)trita meliphilla, & cærinthæ ignobile gramen,aliáſque colligant ſimiles herbas,quibus id genus animaliũ delectatur,& ita aluos perfricent,ut odor & ſuccus uaſi inhæreat: quæ deinde mundata exiguo melle reſpergant,& per nemora nõ longè à fontibus diſponant, eáque
325 *cum repleta ſunt examinibus,domum referãt.ſed hoc niſi locis,quibus abundant apes,facere non expedit. nam ſæpe inania uaſa nacti,qui fortè prætereunt,ſecũ auferunt. neque tamen eſt tanti uacua perdere complura,ut uno,uel altero potiare pleno.at in maiore copia etiam ſi multa intercipiuntur, plus eſt quod in repertis apibus acquiritur. Atque hæc eſt ratio capiendi ſilueſtria examina.*

Quemadmodum uernacula examina obſeruantur, & in aluos condantur. CAP. IX.

Deinceps talis altera eſt uernacula retinendi. ſemper quidem cuſtos ſedulè circumire debet aluearia : neque enim ullum tempus eſt,quo non curam deſiderẽt,ſed eam poſtulant diligentiorem,cum uernant & exundant nouis fœtibus,qui niſi curatoris obſidio protinus excepti ſunt,diffugiunt:quippe talis eſt apium natura,ut pariter quæque plebs generetur cum regibus, qui ubi euolandi uires adepti ſunt, conſortia dedignantur uetuſtiorum, multóque magis imperia : quippe cum rationabili generi mortalium, tum magis egentibus cõſilij mutis animalibus nulla ſit regni ſocietas.Itaque noui duces procedunt, cum ſua iuuen-

tute, quæ uno aut altero die in ipſo domicilij ueſtibulo glomerata conſiſtens, egreſſu ſuo propriæ deſiderium ſedis oſtendit: eáque uelut patria contenta eſt, ſi à procuratore protinus aſſignetur. ſin autem defuit cuſtos, uelut iniuria repulſa peregrinam regionem petit. quod ne fiat, boni curatoris eſt uernis temporibus obſeruare alueos in octauam fere diei horam, poſtquam non temere ſe noua proripiunt agmina, eorúmque egreſſus regreſſúſque ut diligentius cuſtodiat. nam quædã ſolent, cum ſubito euaſerunt, ſine cunctatione ſe proripere. Poterit exploratam fugam præſciſcere ueſpertinis temporibus aurem ſingulis alueis admouendo. ſiquidem fere ante triduum, quàm eruptionem facturæ ſint, uelut militaria ſigna mouentiũ tumultus, ac murmur exoritur: ex quo, ut ueriſſime dicit Virgilius, 326

Corda licet uulgi præſciſcere, nanque morantes
Martius ille æris rauci canor increpat, & uox
Auditur fractos ſonitus imitata tubarum.

Itaque maxime obſeruari debet, quæ iſtud faciunt, ut ſiue ad pugnam eruperint (nam inter ſe tanquam ciuilibus bellis, & cum alteris, quaſi cum exteris gentibus præliantur) ſiue fugæ cauſa ſe proripuerint, præſto ſit ad utrunque caſum paratus cuſtos. Pugna quidem uel unius inter ſe diſſidentis, uel duorum examinum diſcordantium facile compeſcitur: nam ut idem ait,

Pulueris exigui iactu compreſſa quieſcit.

aut mulſo, paſſóue, aut alio quouis liquore ſimili reſperſo uidelicet familiari dulcedine ſæuientium iras mitigante. nam eadem mire etiam diſſidentes reges conciliant. ſunt enim ſæpe plures unius populi duces, & quaſi procerum ſeditione plebs in partes diducitur: quod frequenter fieri prohibendum eſt, quoniã inteſtino bello totæ gentes con-

ſumuntur. Itaque ſi conſtat principibus gratia, manet pax incruenta. ſin autem ſæpius aciem dimicantes notaueris, duces ſeditionum interficere curabis: dimicantiū uerò prælia prædictis remedijs ſedantur. ac deinde cum agmen glomeratum in proximo frondentis arbuſculæ ramo conſederit: animaduertito, an totum examen in ſpeciem unius uuæ dependeat: ídque ſignum erit aut unum regem ineſſe, aut certè plures bona fide reconciliatos, quos ſic patieris, dum in ſuum reuolent domicilium: ſin autem duobus, aut etiam cōpluribus uelut uberibus diductum fuerit examen, ne dubitaueris & plures proceres, & adhuc iratos
327 eſſe: atque in ijs partibus, quibus maximè uideris apes glomerari, requirere duces debebis. itaque ſucco prædictarum herbarum, id eſt, meliſſophylli, uel apiaſtri manu illita, ne ad tactum diffugiant, leuiter inſeres digitos, & diductas apes ſcrutaberis, donec auctorem pugnæ, quem elidere debes, reperias.

Quæ ſit forma regis apum. CAP. X.

Sunt autem ij reges maiores paulò, & oblongi magis quàm cæteræ apes, rectioribus cruribus, ſed minus amplis pinnis, pulchri coloris, & nitidi, leuéſque, ac ſine pilo, ſine ſpiculo, niſi quis fortè pleniorem quaſi capillum, quem in uentre gerunt, aculeum putet, quo & ipſo tamen ad nocendum non utuntur. quidam etiam infuſci, atque hirſuti reperiuntur, quorum pro habitu, damnabis ingenium.

Nanque duæ regum facies, duo corpora gentis,
Alter erit maculis auro ſqualentibus ardens,
Et rutilis clarus ſquamis inſignis, & ore.

Atque hic maximè probatur, qui eſt melior: nam deterior ſordido ſputo ſimilis tam fœdus eſt, quàm puluere ab alto
Cū uenit, & ſicco terrā ſpuit ore uiator. Et, ut idem ait,

Deſidia, latámque trahens inglorius aluum.
Omnes igitur duces notæ deterioris
Dede neci, melior uacua ſine regnet in aula.

Qui tamen & ipſe ſpoliãdus eſt alis, ubi ſæpius cum examine ſuo conatur eruptione facta profugere. nam uelut quadam compede retinebimus erronem ducem detractis alis, qui fugæ deſtitutus præſidio, finem regni non audet excedere, propter quod ne ditionis quidem ſuæ populo permittit longius euagari.

Quomodo apiũ paucitas emendetur. CAP. XI.

Sed *nonnunquam necandus eſt, cum uetus alueare numero apũ deſtituitur, atque infrequentia eius aliquo examine replenda eſt.* Itaque *cum primo uere in eo uaſe natæ eſt pullities, nouus rex eliditur, ut multitudo ſine diſcordia cum parentibus ſuis conuerſetur. quòd ſi nullam progeniẽ tulerint fauı, duas, uel tres aluearum plebes in unum contribuere licebit, ſed prius reſperſas dulci liquore: tum demum includere, & poſito cibo dum conuerſari conſueſcant, exiguis ſpiramentis relictis triduo ferè clauſas habere.* Sunt *qui ſeniorem potius regem ſubmoueant, quod eſt contrarium: quippe turba uetuſtior, ſi elidatur uelut quidam ſenatus iunioribus pareat neceſſe eſt, & ſiquæ ſint imperia ualidiorũ contumaciter ſpernentes, pœnis, ac mortibus afficiuntur. illud tamen incommodũ iuniori examini ſolet accidere, cum antiquarum apiũ relictus à nobis rex ſenectute deficit, quòd tanquã domino mortuo familia nimia licentia diſcordat: cui facilè occurritur. nam ex ijs alueis, quæ plures habent principes, dux unus eligitur: íſque tranſlatus ad eas, quæ ſine imperio ſunt, rector conſtituitur.* Poteſt *autem minore moleſtia in ijs domicilijs, quæ aliqua peſte uexantur, paucitas apium emendari.* Nam *ubi*

*cognita eſt clades infrequentis aluei, quos habeat fauos o-
portet conſyderare: tum deinde ceræ, quæ ſemina pullorũ
continet, partem recidere, in qua regij generis proles ani-
matur. eſt autem facilis conſpectu, quoniam fere in ipſo fi-
ne cerarum uelut papilla uberis apparet eminentior, &
laxioris fiſtulæ, quàm ſint reliqua foramina, quibus popu-
laris notæ pulli detinentur.* Celſus *quidem affirmat in ex-
tremis fauis tranſuerſas fiſtulas eſſe, quæ contineant regi-
os pullos.* Higinius *quoque auctoritatem* Græcorũ *ſequens
negat ex uernaculo (ut cæteras apes) fieri ducem, ſed in cir
cuitu fauorum paulo maiora, quàm ſint plebeij ſeminis in-*
329 *ueniri recta foramina repleta quaſi ſorde rubri coloris, ex
qua protinus alatus rex figuretur.*

De condendo examine, *& eius fuga inhibenda.* CAP. XII.

*Eſt & illa uernaculi examinis cura, ſi forte prædicto
tempore facta eruptione patriam faſtidiens ſedem longio-
rem, fuga denuntiauit.* Id *autem ſignificat, cum ſic apis e-
uadit ueſtibulũ, ut nulla intro reuolet, ſed ſe confeſtim le-
uet ſublimius.* Crepitaculis *æreis, aut teſtarum plerunque
uulgo iacentium ſonitu terreatur fugiens iuuentus: eáque,
quæ uel pauida, cum repetierit aluum maternam, & in e-
ius aditu glomerata pepẽderit, uel ſtatim ſe ad proximam
frondem contulerit, protinus cuſtos nouum loculamentum
in hoc præparatum perliniat interſecus prædictis herbis:
deinde guttis mellis reſperſum admoueat: tum manibus,
aut etiam trulla congregatas apes recondat: atque, uti de-
bet, adhibita cætera cura, diligenter compoſitum, & illi-
tum uas interim patiatur in eodem loco eſſe, dum adue-
ſperaſcat. primo deinde crepuſculo tranferat, & reponat
in ordinem reliquorum alueorum.* Oportet *autem etiam*

uacua domicilia collocata in apiarijs habere: nam ſunt nõnulla examina,quæ cum proceſſerint,ſtatim ſedem ſibi quærant in proximo,eãdémque occupent,quam uacuam reperint.Hæc fere acquirendarum,ac etiam retinendarum apium traditur cura.

Remedia apum laborantium morbo. CAP. XIII.

Sequitur ut morbo, uel peſtilentia laborantibus remedia deſiderentur.Peſtilentiæ rara in apibus pernicies,nec tamẽ aliud,quàm quod in cætero pecore præcepimus, quid fieri poſſit reperio, niſi ut longius aluei tranſferantur. 330
Morborum autem facilius in his & cauſæ inſpiciuntur,& inueniuntur medicinæ. Maximus autem annuus earum labor eſt initio ueris,quo tithymalli floret frutex,& quo ſameram ulmi promunt.nanque ſicut nouis pomis,ita his primitiuis floribus illectæ auide ueſcuntur poſt hybernam famem, nil alioquin citra ſatietatem, tali nocente cibo: quo cum ſe affatim repleuerint, profluuio alui, niſi celeriter ſuccurritur,intereunt.nam & tithymallus maiorum quoque animalium uentrem ſoluit,& proprie ulmus apium. eáque cauſa eſt, cur in regionibus Italiæ,quæ ſunt eius generis arboribus conſitæ,raro frequentes durent apes.Itaque ueris principio ſi medicatos cibos præbeas, ijſdem remedijs & prouideri poteſt, ne tali peſte uexentur, & cum iam laborãt,ſanari.nam illud quod Higinius maiores ſecutus autores prodidit, ipſe non expertus aſſeuerare non audeo:uolentibus tamen licebit experiri. Siquidem præcipit apũ corpora,quæ cum eiuſmodi peſtis inceſſit,ſub fauis aceruatim enectæ reperiuntur,ſicco loco per hiemem repoſita circa æquinoctium uernum, cum clementia diei ſuaſerit,poſt horam tertiam in ſolem proferre,ficulneóque cinere obruere. quo facto, affirmat intra duas horas cum

uiuido halitu caloris animatæ ſunt, reſumpto ſpiritu in
præparatum uas, ſi obijciatur, irrepere. Nos magis ne in-
tereāt, quæ deinceps dicturi ſumus, ægris examinibus ex-
hibēda cenſemus: nā uel grana mali punici tunſa, & uino
amineo conſperſa, uel uuæ paſſæ cū rore ſyriaco pari men
ſura pinſitæ, & auſtero uino inſuccatæ dari debent: uel
ſi per ſe iſta fruſtrata ſunt, omnia eadem æquis pōderibus
in unum leuigata, & fictili uaſe cū amineo uino inferue-
facta, mox etiā refrigerata ligneis canalibus apponi. Non-
nulli rorem marinum aqua mulſa decoctum, cū gelauerit,
331 imbricibus infuſum præbent libandum. quidam bubu-
lā, uel hominis urinam (ſicut Higinius affirmat) alueis ap-
ponunt. Necnon etiam ille morbus maximè eſt conſpicuus,
qui horridas, contractáſque carpit, cū frequenter aliæ mor
tuarū corpora domicilijs ſuis efferunt, aliæ intra tecta ut
in publico luctu, mœſto ſilentio torpent. id cū accidit, arun
dineis infuſi canalibus offerūtur cibi, maximè decocti mel-
lis, & cum galla, uel arida roſa detriti. galbanum etiā, ut
eius odore medicētur, incendi conuenit, paſſóque, & defru-
to uetere feſſas ſuſtinere. Optimè tamen facit amelli radix,
cuius eſt frutex luteus, purpureus flos: ea cum uetere ami-
neo uino decocta exprimitur, & ita liquatus eius ſuccus
datur. Higinius quidem in eo libro, quem de apibus ſcri-
pſit, Ariſtomachus, inquit, hoc modo ſuccurrendū laboran
tibus exiſtimat. primùm, ut omnes uitioſi faui tollantur, &
cibus ex integro recēs ponatur: deinde ut fumigentur. Pro-
deſſe etiā putat apibus uetuſtate corruptis examen nouum
cōtribuere, quanuis periculum ſit, ne ſeditione conſumen-
tur, uerūtamen adiecta multitudine lætaturas. ſed ut cōcor-
des maneant, earum apiū, quæ ex alio domicilio tranſfe-
runtur, quaſi peregrinæ plebis ſubmoueri reges debere. nec

*tamen dubium, quin frequentiſſimorum examinum faui,
qui iam maturos habent pullos, transferri, & ſubijci pau-
cioribus debeant, ut tanquam nouæ prolis adoptione do-
micilia confirmentur. ſed & id cum fiet, animaduertendũ,
ut eos fauos ſubijciamus, quorum pulli iam ſedes ſuas ada
periunt, & uelut opercula foraminum obductas ceras ero
dunt exerentes capita. nam ſi fauos immaturo fœtu trãſ-
tulerimus, emoriẽtur pulli, cum foueri deſierint. ſæpe etiam
uitio, quòd Græci φαγέδαιναν uocant, intereunt. Siquidem
cum ſit hæc apium conſuetudo, ut prius tantum cerarum
confingant, quantum putant explere ſe poſſe: nonnunquam* 332
*euenit, ut conſummatis operibus cereis, ut examen con-
quirendi mellis cauſa lõgius euagatum ſubitis imbribus,
aut turbinibus in ſiluis opprimatur, & maiorem partem
plebis amittat: quod ubi factum eſt, reliqua paucitas fauis
complendis non ſufficiat: tunc quæ uacuæ cerarum par-
tes computreſcant, & uitijs paulatim ſerpentibus corru-
pto melle ipſæ quoque apes intereant. Id ne fiat duo po-
puli coniungi debent, qui poſſint adhuc integras ceras ex-
plere: uel ſi non eſt facultas alterius examinis, ipſos fauos
antè quàm putreſcant, uacuis partibus acutiſſimo ferro li-
berare: nam hoc quoque refert, ne admodum hebes ferra-
mentum (quia non facilè penetret) uehemẽtius impreſſum
fauos ſedibus ſuis commoueat. quod ſi factum eſt, apes do
micilium derelinquunt. Eſt & illa cauſa interitus, quòd
interdum continuis annis plurimi flores proueniunt, &
apes magis mellificijs, quàm fœtibus ſtudent. itaque non-
nulli, quibus eſt minor harum rerũ ſcientia, magnis fructi-
bus delectantur, ignorantes exitiũ apibus imminere, quo-
niã & nimio fatigatæ opere plurimæ pereunt, nec ullis iu
uentutis ſupplemẽtis frequẽtatæ nouiſſimæ reliquæ inter-*

eunt. itaque ſi tale uer mæſſit, ut & prata, & arua floribus abūdent, utiliſſimum eſt tertio quoque die alueorum exitus præcludi, exiguis foraminibus relictis, per quæ non poſſint apes exire, ut ab opere mellifico euocatæ, quoniam ſe non ſperent poſſe ceras omnes liquoribus ſtipare, fœtibus expleant. Atque hæc fere ſunt examinum uitio laborantium remedia.

Quid quoquo tempore faciant apes, & quid earū curator facere debeat. CAP. XIIII.

Deinceps illa totius anni cura, ut idē Higinius commodiſſime prodidit. Ab æquinoctio primo, quod menſe Martio circa VIII Calendas Aprilis in octaua parte Arietis conficitur, ad exortum Vergiliarum dies uerni temporis habentur duodequinquaginta: per hos primum ait apes curandas eſſe adapertis alueis, ut omnia purgamenta, quæ ſunt hyberno tempore congeſta, eximantur, & ut araneis, qui fauos corrumpunt, detractis, fumus immittatur factus incenſo bubulo fimo. hic enim quaſi quadam cognatione generis maxime eſt apibus aptus. Vermiculi quoque qui tineæ uocantur, & item papiliones enecandi ſunt: quæ peſtes plerunque fauis adhærentes decidunt, ſi fimo medullam bubulam miſceas, & his incenſis nidorem admoueas. Hac cura per id tempus, quod diximus, examina firmabuntur, eáque fortius operibus inſeruient. Verum maxime cuſtodiendum eſt curatori, qui apes nutrit, cum aluos tractare debebit, uti pridie caſtus ſit ab rebus uenereis, néue temulentus, nec niſi lotus ad eas accedat, abſtineátque fere ab omnibus redolentibus eſculentis, ut ſunt ſalſamenta, & eorum omnia eliquamina: itémque fœtentibus acrimonijs allij, uel ceparum, cæterarúmque rerum ſimilium. Duodequinquageſimo die ab æquinoctio uerno, cum ſit Vergilia-

rũ exortus circa V Idus Maias incipiũt examina uiribus & numero augeri. Sed & iiſdẽ diebus intereunt quæ paucas, & ægras apes habẽt. eodémque tempore progenerantur in extremis partibus fauorũ amplioris magnitudinis fœtus, quàm ſint cæterarũ apũ, eóſque nõnulli putant eſſe reges. uerùm quidam Græcorũ auctores οἴστρεις appellant, ab eo, quòd exagitent, neque patiantur examina conquieſcere. itaque præcipiunt eos necari. Ab exortu Vergiliarum ad ſolſtitium, quod fit ultimo menſe Iunio circa octauam partem Cãcri, fere examinant alui: quo tẽpore uehementius cuſtodiri debent, ne nouæ ſoboles diffugiãt. Túncque 334
peracto ſolſtitio, uſque ad ortum Caniculæ, qui ferè dies triginta ſunt, pariter frumenta, & faui demetuntur. Sed ij quemadmodum tolli debeant, mox deinde, cum de confectura mellis præcipiemus. Cæterum hoc eodem tempore progenerari poſſe apes iuuenco perempto, Democritus, & Mago, nec minus Virgilius prodiderũt. Mago quidem uentribus etiam bubulis idem fieri affirmat. Quam rationem diligentius proſequi ſuperuacuum puto, conſentiens Celſo, qui prudentiſſime ait, non tanto interitu pecus iſtud admitti, ut ſic requirendum ſit. Verùm hoc tempore, & uſque in autumni æquinoctium decimo quoque die alui aperiendæ ſunt, & fumigandæ. quod cum ſit moleſtum examinibus, ſaluberrimum tamen eſſe conuenit. Suffitas deinde, & æſtuantes apes refrigerare oportet, conſperſis uacuis partibus aluorum, & quamrecentiſſimi rigoris aqua infuſa: deinde ſiquid ablui non poterit, pinnis aquilæ, uel etiam cuiuſlibet uaſtæ alitis, quæ rigorem habent, emundari. Præterea ut tineæ, ſi apparuerint, euerrantur, papiliones enecentur, qui plerunque inter aluos morantes apibus exitio ſunt. nam & ceras erodunt, & ſtercore ſuo

*uermes progenerant, quos aluorum tineas appellamus. I-
taque quo tempore maluæ florent, cum eſt eadem maxima
multitudo, ſi uas æneum ſimile miliario ueſpere ponatur
inter aluos, & in fundũ eius lumen aliquod demittatur,
undique papiliones concurrunt: dúmque circa flammulam
uolitant, aduruntur, quòd nec facile ex anguſto ſurſum e-
uolare, nec rurſus longius ab igne poſſunt recedere, cum
lateribus æneis circunueniantur: ideóque propinquo ardo-
re conſumuntur. A' Canicula ferè poſt diem quinquageſi-
mum Arcturus oritur, cum irroratis floribus thymi, & cu
nilæ, thymbræq;, apes mella conficiunt: ídque optimæ notæ
335 eniteſcit autumni æquinoctio, quod eſt ante Calend. Octo
bris, cum octauam partem Libræ ſol attigit. Sed inter Ca-
niculæ, & Arcturi exortum cauendum erit, ne apes inter-
cipiantur uiolentia crabronum, qui ante aluearia plerun
que obſidiãtur prodeuntibus. Poſt Arcturi exortum circa
æquinoctium Libræ (ſicut dixi) fauorum ſecunda eſt exem
ptio. Ab æquinoctio deinde quod cõficitur circa VIII Ca-
lend. Octobris ad Vergiliarum occaſum diebus XI, & flo
ribus tamaricis, & ſilueſtribus frutetis apes collecta mella
cibarijs hiemis reponunt, quibus nihil eſt omnino detra-
hendum, ne ſæpius iniuria contriſtatæ, uelut deſperatione
rerum profugiant. Ab occaſu Vergiliarum ad brumam,
quæ ferè conficitur circa VIII Calẽd. Ianuarij, in octa-
ua parte Capricorni iam recondito melle utuntur exami-
na, eóque uſque ad Arcturi exortum ſuſtinẽtur. Nec me fal
lit Hipparchi ratio, quæ docet ſolſtitia, & æquinoctia non
octauis, ſed primis partibus ſignorum confici. Verum in
hac ruris diſciplina ſequor nunc Eudoxi, & Metonis, an-
tiquorúmque faſtus aſtrologorum, qui ſunt aptati publicis
ſacrificijs: quia & notior eſt iſta uetus agricolis concepta o-*

pinio. Nec tamen Hipparchi ſubtilitas pinguioribus, ut aiunt, ruſticorũ literis neceſſaria eſt. Ergo Vergiliarum occaſu primo ſtatim conueniet aperire aluos, & depurgare quicquid immundi eſt, diligentiúſque curare, quoniam per tempora hiemis non expedit mouere, aut patefacere uaſa. Quam ob cauſam dum adhuc autumni reliquiæ ſunt apriciſſimo die purgatis domicilijs opercula intus uſque ad fauos admouenda ſunt, omni uacua parte ſedis excluſa, quo facilius anguſtiæ cauearum per hiemem concaleſcant. ídque ſemper faciendum eſt etiam in ijs aluis, quæ paucitate plebis infrequentes ſunt. Quicquid deinde rimarum eſt, aut foraminum, luto, & fimo bubulo mixtis illine- 336
mus extrinſecus, nec niſi aditus, quibus commeent, relinquemus. Et quamuis porticu protecta uaſa, nihilo minus congeſtu culmorum, & frondium ſupertegemus, quantúmque res patietur à frigore, & tempeſtatibus muniemus. Quidam exemptis interraneis occiſas aues intus includunt, quæ tempore hiberno plumis ſuis deliteſcentibus apibus præbent teporem. Tum etiam ſi ſunt abſumpta cibaria, commodè paſcuntur eſurientes, nec niſi oſſa earum relinquunt. Sin autem faui ſufficient, permanent illibatæ. nec quamuis amantiſſimas munditiarum offendunt odore ſuo. melius tamen eſſe nos exiſtimamus tempore hiberno fame laborantibus, ad ipſos aditus in canaliculis uel contuſam, & aqua madefactam ficum aridam, uel defrutum, aut paſſum præbere. quibus liquoribus mundam lanam imbuere oportebit, ut inſiſtentes apes quaſi per ſyphonem ſuccum euocent. Vuas etiam paſſas, cum infregerimus, paulùm aqua reſperſas probè dabimus. atque his cibarijs non ſolum hieme, ſed etiam quibus temporibus (ut iam ſuprà dixi) tithymallus, atque etiam ulmi florebunt,

ſuſtinendæ ſunt. Poſt confectam brumam diebus ferè quadraginta quicquid eſt repoſiti mellis (niſi liberalius à curatore relictum ſit) conſumunt, & ſæpe etiã uacuatis ceris uſque in ortum Arcturi, qui eſt ab Idib. Februarijs, ieiunæ fauis accubãtes torpẽt more ſerpentum, & quiete ſua ſpiritum conſeruant, quem tamen ne amittant, ſi longior fames inceſſerit, optimum eſt per aditum ueſtibuli ſyphonibus dulcia liquamina immittere, & ita penuriam temporum ſuſtinere, dum Arcturi ortus, & hirundinis aduẽtus commodiores polliceantur futuras tempeſtates. Itaque, poſt hoc tempus, cum diei permittit hilaritas, procedere audent in paſcua. Nã ab æquinoctio uerno ſine cunctatione, iam
337 paſſim uagantur, & idoneos ad fœtum decerpunt flores, atque intra tecta comportant. Hæc obſeruanda per anni tempora diligentiſſime Higinius præcipit. Ceterũ illa Celſus adijcit, paucis locis eam felicitatem ſuppetere, ut apibus alia pabula hyberna, atque alia præbeantur æſtiua. Itaque quibus locis poſt ueris tempora flores idonei deficiunt, negat oportere immota examina relinqui, ſed uernis paſtionibus abſumptis, in ea loca transferri, quæ ſerotinis floribus thymi, & origani, thymbræque benignius apes alere poſſunt. quod fieri ait & Achaiæ regionibus, ubi transferuntur in Atticas paſtiones, & Eubœa, & rurſus inſulis Cycladibus, cum ex alijs trãſſeruntur Scyrum, nec minus in Sicilia cum ex reliquis eius partibus in Hyblam conferuntur. Idémque ait ex floribus ceras fieri, ex matutino rore mella, quæ tanto meliorẽ qualitatem capiũt, quanto iucundiore ſit materia cera confecta. Sed ante tranſlationem diligenter alueos inſpicere præcipit, ueteréſque, & tineoſos, & labantes fauos eximere: nec niſi paucos, & optimos reſeruare, & ſimul etiam ex meliore flore quam-

plurimi fiant: eáque uaſa,quæ quis tranſferre uelit, non niſi noctibus & ſine concuſſione portare.

De melle conficiendo, & quando caſtrari debent alui. CAP. XV.

Mox uere trāſacto ſequitur,ut dixi, mellis uindemia,
propter quam totius anni labor exercetur. Eius maturitas
intelligitur cum animaduertimus fucos ab apibus expelli,
ac fugari, quod eſt genus amplioris incrementi ſimilimum
apis.&,ut ait Virgilius,ignauum fucos pecus,& ſine indu
ſtria fauis aſſidens. Nam neque alimenta congerit, & ab
alijs inuecta conſumit. Veruntamen ad procreationem ſo-
bolis conferre aliquid hi fuci uidentur inſidentes ſemini- 338
bus,quibus apes figurantur. Itaque ad fouendam & edu
candam nouam prolem familiarius admittuntur. Excluſis
deinde pullis,extra tecta proturbātur,&,ut idē ait,à præ-
ſepibus arcent.Hos quidam præcipiunt in totum extermi-
nari oportere, quod ego Magoni conſentiens faciendū non
cenſeo, uerū ſæuitiæ modum adhibendū. nam nec ad oc-
cidionem gens interimenda eſt, ne apes inertia laborent,
quæ cum fuci aliquam partem cibariorū abſumunt, ſar-
ciendo dāna fiunt agiliores:nec rurſus multitudinem præ-
donum coaleſcere patiendum eſt,ne uniuerſas opes alienas
diripiant.Ergo cum rixam fucorū,& apium ſæpius com-
mitti uideris, adapertas aluos inſpicies,ut ſiue ſemipleni fa
ui ſint, differantur:ſiue iam liquore completi,& ſuperpo
ſitis ceris tanquam operculis obliti,demetantur.Dies uerò ca
ſtrandi ferè matutinus occupandus eſt.neque enim conue-
nit æſtu medio exaſperatas apes laceſſiri. duobus ferra-
mentis ad hunc uſum opus eſt ſeſquipedali,uel paulò am
pliore menſura factis. quorum alterum ſit culter oblōgus
ex utraque parte acie lata, uno capite aduncū habēs ſcal-

prum:alterum prima frõte planum, & acutiſſimum, quo
melius hoc faui ſuccidantur, illo eradantur: & quicquid
ſordidum deciderit,attrahatur.Sed ubi à poſteriore parte
nullũ ueſtibulum patefactum habuerit alueare,fumum ad-
mouebimus factum galbano,uel arido fimo. Ea porro uaſe
fictili prunis immiſta conduntur:ídque uas anſatum ſimi-
le anguſtæ ollæ figuratur,ita ut altera pars ſit acutior,per
quam modico foramine fumus emanet: altera latior,& ore
patulo,per quam poſſit afflari. Talis olla, cum eſt alueari
obiecta,ſpiritu admoto fumus ad apes promouetur,quæ cõ-
feſtim nidoris impatiẽtes in priorem partem domicilij,&
339 *interdum extra ueſtibulũ ſe conferunt,atque ubi poteſtas*
facta eſt liberius inſpiciẽdi,ferè,ſi duo ſunt examina, duo
genera quoque fauorũ inueniuntur.Nam etiam in concor-
dia ſuum quæque plebs morem figurandi ceras, fingendí-
que obſeruat.Sed omnes faui ſemper cauearũ tectis,& pau
lulum lateribus adhærẽtes,dependẽt, ita ne ſolum contin
gant:quoniã id præbet examinibus iter.Cæterũ figura ce
rarum talis eſt,qualis & habitus domicilij.nã & quadra-
ta & rotunda ſpatia,nec minus longa ſuam ſpeciem uelut
formæ quædã fauis præbent.Ideóque non ſemper eiuſdem
figuræ reperiũtur faui. ſed hi qualeſcunque ſint, non om-
nes eximantur. Nã priore meſſe,dũ adhuc rura paſtioni-
bus abundãt,quinta pars fauorũ: poſteriore,cum iam me-
tuitur hiems,tertia relinquẽda eſt.Atque hic tamen modus
non eſt in omnibus regionibus certus:quoniâ pro multitu
dine florum,& ubertate pabuli apibus conſulendum eſt.
At ſi ceræ dependẽtes in lõgitudinẽ decurrunt, eo ferra-
mento,quod eſt ſimile cultro,inſecãdi ſunt faui: deinde ſub-
iectis duobus brachijs excipiẽdi,atque ita promendi.Sin au
tem tranſuerſi tectis cauearũ inhærent, tunc ſcalprato fer

ramento eſt opus, ut aduerſa fronte impreſſi deſecentur. Eximi autẽ debent ueteres uel uitioſi, & relinqui maxime integri, ac melle pleni, & ſiqui tandẽ pullos continent, ut examini progenerando reſeruentur. Omnis deinde copia fauorũ conferenda eſt in eum locum, in quo mel conficere uoles. linendáque ſunt diligenter foramina parietum & feneſtrarum, nequid ſit apibus peruium, quæ uelut amiſſas opes ſuas pertinaciter ueſtigant, & perſecutæ conſumunt. Itaque ex iiſdem rebus fumus etiam in aditu loci faciẽdus eſt, qui propulſet intrare tentantes. Caſtratæ deinde alui ſiquæ tranſuerſos fauos in aditu habebunt, conuertendæ erunt, ut alterna uia poſteriores partes ueſtibula fiant. Sic enim proxime cum caſtrabuntur ueteres potius faui, quàm noui eximentur, ceræque nouabũtur, quæ tanto deteriores ſunt, quanto uetuſtiores. Quòd ſi fortè aluearia circunſtructa, & immobilia fuerint, curæ erit nobis, ut modo à poſteriore, modo à priore parte caſtrentur: ídque fieri ante diei quintam horam debebit: deinde repeti uel poſt nonam, uel poſtero mane. Sed quotcunque faui ſunt demeſſi eodem die, dum tepent mella conficere conuenit. Saligneus qualus, uel tenui uimine rarius contextus ſaccus inuerſæ metæ ſimilis, qualis eſt, quo uinum liquatur, obſcuro loco ſuſpenditur: in eum deinde carptim congeruntur faui. Sed adhibenda cura eſt, ut ſeparentur eæ partes cerarum, quæ uel pullos habent, uel rubras ſordes. nam ſunt mali ſaporis, & ſucco ſuo mella corrũpunt. Deinde ubi liquatum mel in ſubiectum alueum defluxit, transfertur in uaſa fictilia, quæ paucis diebus aperta ſint, dũ muſteus fructus deferueſcat, iſque ſæpius ligula purgandus eſt. Mox deinde fragmina fauorum, quæ in ſacco remanſerunt, retractata exprimuntur: atque id ſecundæ no-

340

tæ mel defluit, & ab diligentioribus ſeorſum reponitur, ne quod eſt optimi ſaporis hoc adhibito, fiat deterius.

De *cera facienda.* CAP. XVI.

Ceræ *fructus, quamuis æris exigui, non tamen omitten-*
dus eſt, cum ſit eius uſus ad multa neceſſarius. Expreſſæ
fauorum reliquiæ, poſteaquam diligenter aqua dulci per-
lutæ ſunt, in uas æneum conijciuntur: adiecta deinde a-
qua liquantur ignibus, quod ubi factum eſt, cera per ſtra-
menta, uel iuncos defuſa colatur: atque iterum ſimiliter de
integro coquitur, & in quas quiſque uoluit formas, aqua
prius adiecta, defunditur: eámque concretam facile eſt exi-
mere: quoniam qui ſubeſt humor non patitur formis inhæ-
341 *rere.* Sed *iam conſummata diſputatione de uillaticis pecu-*
dibus, atque paſtionibus, quæ reliqua nobis ruſticarũ re-
rum pars ſupereſt, de cultu hortorum, Publi Siluine, *dein-*
ceps ita, ut & tibi, & Gallioni *noſtro complacuerat, in car-*
men conferemus.

L. IVNII MODERATI COLVMELLAE IN LIBRVM X. DE CVLTV HORTORVM PRAEFATIO.

FOENORIS *tui* Siluine, *quod ſtipulanti ſpoponderam tibi, reliquam penſiunculam percipe. nam ſuperioribus nouem libris hac minus parte debitum, quod nunc perſoluo, reddideram.* Supereſt *ergo cultus hortorum inſigniter neglectus quondam ueteribus a-*

gricolis,nunc uel celeberrimus. ſiquidẽ cum parcior apud
priſcos eſſet frugalitas,largior tamen pauperibus fuit uſus
epularum,lactis copia, ferináque ac domeſticarum pecu-
dum carne,uelut aqua,frumentóque ſummis, atque humi-
limis uictum tolerantibus. Mox cum ſequens,& præcipue
noſtra ætas dapibus libidinoſis pretia conſtituerit, cœnǽ-
que non naturalibus deſiderijs, ſed cenſibus æſtimentur,
plebeia paupertas ſummota à pretioſioribus cibis ad uul-
gares compellitur. Quare cultus hortorũ,quoniam & fru-
ctus magis in uſu eſt,diligentius nobis,quàm tradiderunt
maiores,præcipiendus eſt: iſque ſicut inſtitueram proſa o-
ratione prioribus ſubnecteretur exordijs, niſi propoſitum
meum expugnaſſet frequens poſtulatio tua, quæ peruicit,
ut poeticis numeris explerem Georgici carminis omiſſas 342
partes,quas tamen & ipſe Virgilius ſignificauerat,poſte-
ris poſt ſe memorãda relinquere. neque enim aliter iſtud
nobis fuerat audendum, quàm ex uoluntate uatis maxi-
me uenerandi: cuius quaſi numine inſtigante (pigrè ſine
dubio propter difficultatem operis, ueruntamen non ſine
ſpe proſperi ſucceſſus) aggreſſi ſumus tenuem admodum,
& penè uiduatam corpore materiam,quæ tam exilis eſt,ut
in conſummatione quidem totius operis annumerari ue-
lut particula poſſit laboris noſtri, per ſe uerò & quaſi
ſuis finibus terminata nullo modo ſpecioſe confici.nam et-
ſi multa ſunt eius quaſi membra,de quibus aliquid poſſu
mus effari, tamen eadem tam exigua ſunt,ut (quod aiunt
Græci) ex incomprehenſibili paruitate arenæ funis effici
nõ poſſit. Quare quicquid eſt iſtud,quod elucubrauimus,
propriam ſibi laudem non uendicat, ut boni conſulat, ſi
non ſit dedecori prius editis à me ſcriptorum monimen-
tis.ſed iam præfari deſinamus.

DE CVLTV HORTORVM LIBER X.

Ortorum quoque te cultus Siluine docebo,
H Atque ea, quæ quondã ſpatijs excluſus iniquis,
Cum caneret lætas ſegetes, & munera Bacchi,
Et te magna Pales, necnon cæleſtia mella,
Virgilius nobis poſt ſe memoranda reliquit.
Principio ſedem numeroſo præbeat horto
Pinguis ager, putres glebas, reſolutáque terga
Qui gerit, & foſſus graciles imitatur arenas.
Atque habilis natura ſoli, quæ gramine læto
Parturit, & rutilas ebuli creat uuida baccas.
343 Nam neque ſicca placet, nec quæ ſtagnata palude
Perpetitur querulæ ſemper conuitia ranæ.
Tum quæ ſponte ſua frondoſas educat ulmos,
Palmitibúſque feris lætatur, & aſpera ſiluis
Achrados, aut pruni lapidoſis obruta pomis
Gaudet, & iniuſſi conſternitur ubere mali:
Sed negat helleboros, & noxia galbana ſucco,
Nec patitur taxos, nec ſtrenua toxica ſudat,
Quanuis ſemihominis ueſano gramine fœta
Mandragoræ pariat flores, mœſtámque cicutam,
Nec manibus mitis ferulas, nec cruribus æquè,
Terga rubi, ſpiníſque ferat paliuron acutis.
Vicini quoque ſint amnes, quos incola durus
Attrahat auxilio ſemper ſitientibus hortis,
Aut fons illacrymet putei non ſede profunda,
Ne grauis hauſturis tendentibus ilia uellat.
Talis humus, uel parietibus, uel ſepibus hirtis
Claudatur, neu ſit pecori, neu peruia furi.

Neu tibi Dedaleæ quærantur munera dextræ,
Nec Polycletea, nec Phradmonis, aut Ageladæ
Arte laboretur: ſed truncum forte dolatum
Arboris antiquæ numen uenerare Ityphalli
Terribilis membri, medio qui ſemper in horto
Inguinibus puero, prædoni falce minetur.
Ergo age nunc cultus, & tempora quæque ſerendis
Seminibus, quæ cura ſatis, quo ſydere primum
Naſcantur flores, Peſtique roſaria gemment,
Quo Bacchi genus, aut aliena ſtirpe grauata
Mitis adoptatis curuetur frugibus arbos,
Pierides tenui deducite carmine Muſæ.
Oceani ſitiens cum iam Canis hauſerit undas,
Et paribus Titan orbem librauerit horis, 344
Cum ſatur autumnus quaſſans ſua tempora pomis,
Sordidus & muſto ſpumantes exprimet uuas,
Tum mihi ferrato uerſetur robore Palæ
Dulcis humus, ſi iam pluuijs defoſſa madebit.
At ſi cruda manet cælo durata ſereno,
Tum iuſſi ueniant decliui tramite riui,
Terra bibat fontes, & hiantia compleat ora.
Quòd ſi nec cæli, nec campi competit humor,
Ingeniúmque loci, uel Iuppiter abnegat imbrem,
Expectetur hiems, dum Bacchi Gnoſius ardor
Æquore cæruleo celetur, uertice mundi,
Solis & aduerſos metuant Atlantides ortus.
Atque ubi iam tuto necdum confiſus olympo,
Sed trepidus profugit chelas & ſpicula Phœbus
Dira Nepæ, tergóque Croti feſtinat equino,
Neſcia plebs generis, matri ne parcite falſæ.
Iſta Prometheæ genitrix fuit altera Cretæ,

Altera nos enixa parens, quo tempore ſæuus
Tellurem ponto merſit Neptunus, *& imum*
Concutiens barathrum lethæas terruit undas.
Túmque ſemel ſtygium regem uidere trementem
Tartara, cum pelagi ſtreperent ſub pondere manes.
Nos fœcunda manus uiduo mortalibus orbe
Progenerat, nos abruptæ tum montibus altis
Deucalioneæ cautes peperere. ſed ecce
Durior, æternúſque uocat labor: eia ageſegnes
Pellite nunc ſomnos, & curui uomere dentis
Iam uirides lacerate comas, iam ſcindite amictus.
Tu grauibus raſtris cunctantia perfode terga,
★ *marris.* *Tu penitus* ★ *clatris eradere uiſcera matris*
Ne *dubita, & ſummi frequentia æſpite miſta*
Ponere, quæ canis iaceant urenda pruinis,
Verberibus gelidis, iræque obnoxia Cauri,
Alliget & ſæuus Boreas, Eurúſque *reſoluat.*
Poſt ubi Ryphææ *torpentia frigora brumæ*
Candidus aprica Zephyrus *regelauerit aura,*
Sydereóque polo cedet Lyra *merſa profundo,*
Veris & aduentum nidis cantarit hirundo,
Rudere tum pingui, ſolido uel ſtercore aſelli,
Armentiue fimo ſatures ieiunia terræ
Ipſe ferens olitor diductos pondere qualos.
Pabula nec pigeat, feſſo præbere nouali
Immundis, quæcunque uomit latrina, cloacis.
Denſáque iam pluuijs, duratáque ſumma pruinis
AE*quora dulcis humi, repetat mucrone bidentis.*
Mox bene cum glebis uiuacem æſpitis herbam
Contundat marræ, uel fracti dente ligonis,
Putria maturi ſoluantur ut ubera campi.

Tunc quoque trita ſolo ſplendentia ſarcula ſumat,
Anguſtóſque foros aduerſo limite ducens
Rurſus in obliquum diſtinguat tramite paruo.
Verum ubi iam puro diſcrimine pectita tellus,
Depoſito ſquallore nitens ſua ſemina poſcit,
Pingit & in varios terreſtria ſydera flores,
Candida leucoia, & flauentia lumina calthæ,
Narciſſíque comas, & hiantis ſæua leonis
Ora feri, calathíſque uirentia lilia canis,
Nec non uel niueos, uel cæruleos hyacinthos.
Tum quæ pallet humi, quæ frondes purpurat auro,
Ponatur uiola, & nimium roſa plena pudoris.
Nunc medica panacem lacryma, ſuccóque ſalubri
Glaucea, & profugos uinctura papauera ſomnos 346
Spargite: quǽque uiros acuunt, armant que puellas,
Iam Megaris ueniant genitalia ſemina bulbi:
*Et quæ * ſicca legit Getulis obruta glebis,* *ſcilla
Et quæ frugifero ſeritur uicina Priapo,
Excitet ut Veneri tardos eruca maritos.
Iam breue chærophylum, & torpenti grata palato
Intyba, iam teneris frondens lactucula fibris,
Alliáque infractis ſpicis, & olentia latè
Vlpica, quǽque fabis habilis fabrilia miſcet
Iam Siſer, Aſſyrióque uenit quæ ſemine radix,
Sectáque præbetur madido ſociata lupino,
Vt Peluſiaci proritet pocula Zythi.
Tempore non alio uili quoque ſalgama merce
Capparis, & triſtes inulæ, ferulǽque minaces
Plantantur: necnon ſerpentia gramina mentæ,
Et bene odorati flores ſparguntur aneti,
Rutáque Palladiæ baccæ uictura ſaporem,

Séque laceſſenti fletum factura ſinapis,
Atque oleris pulli radix, lacrymoſáque cæpa
Ponitur, & lactis guſtum quæ condiat herba,
Deiectura quidem fronti data ſigna fucarum,
Vímque ſuam idcirco profitetur nomine Graio.
Tum quoque conſeritur, toto quæ plurima terræ
Orbe uirens pariter plebi, regique ſuperbo
Frigoribus caules, & ueri cymata mittit.
Quæ pariunt ueteres cæſpoſo littore Cumæ,
Quæ Marrucini, quæ ſignia monte Lepino,
Pinguis item Capua, & Caudinis faucibus horti,
Fontibus & Stabiæ celebres, & Veſuia rura,
Doctáque Parthenope Sebetide roſcida lympha,
347 Quæ dulcis Pompeia palus uicina Salinis
Herculeis, uitreóque Siler qui defluit amni,
Quæ duri præbent cymoſa ſtirpe Sabelli,
Et Turni lacus, & pomoſi Tyburis arua,
Brutia quæ tellus, & mater Aritia porri.
Hæc ubi credidimus reſolutæ ſemina terræ,
Aſſiduo grauidam cultu, curáque fouemus
Vt redeant nobis cumulato fœnore meſſes.
Et primùm moneo largos inducere fontes,
Ne ſitis exurat concepto ſemine partum.
At cum fœta ſuos nexus adoperta reſoluit,
*aruo, Florida cum ſoboles materno pullulat *aluo,
Primitiis plantæ modicos tum præbeat imbres
Sedulus irrorans olitor, ferróque bicorni
Pectat, & angentem ſulcis exterminet herbam.
At ſi dumoſis poſiti ſunt collibus horti,
Nec ſummo nemoris labuntur uertice riui,
Aggere præpoſito cumulatis area glebis

Emineat, ſicco ut conſueſcat puluere planta,
Nec mutata loco ſiccos exhorreat æſtus.
Mox ubi nubigenæ Phryxi, *nec portitor* Helles,
Signorum, & pecorum princeps caput efferet undis,
Alma ſinum tellus iam pandet, adultáque poſcens
Semina depoſitis cupiet ſe nubere plantis:
Inuigilate uiri, tacito nam tempora greſſu
Diffugiunt, nullóque ſono conuertitur annus.
Flagitat ecce ſuos genitrix mitiſſima fœtus,
Et quos enixa eſt partus iam quærit alendos,
Priuignáſque rogat proles, date nunc ſua matri
Pignora, tempus adeſt, uiridi redimite parentem
Progenie, tu cinge comam, tu digere crines.
Nunc apio uiridi criſpetur florida tellus,
Nunc capitis porro longo reſoluta capillo 348
Lætetur, mollémque ſinum ſtaphilinus inumbret.
Nunc & odoratæ peregrino munere plantæ
Sicanijs croceæ deſcendant montibus Hyblæ,
Natáque iam ueniant hilari ſampſuca Canopo,
Et lacrymas imitata tuas Cynereia *uirgo,*
Sed melior ſtactis ponatur Achaica *myrrha,*
Et male damnati mœſto qui ſanguine ſurgunt
AEacij flores, immortaléſque amaranthi,
Et quos mille parit diues natura colores,
Diſponat plantis olitor, quos ſemine ſeuit.
Nunc ueniat quamuis oculis inimica coramble.
Iámque ſalutari properet lactuca ſapore,
Triſtia quæ releuat longi faſtidia morbi.
Altera crebra uiret, fuſco nitet altera crine,
Vtraque Cæcilij *de nomine dicta* Metelli.
Tertia, quæ ſpiſſo, ſed puro uertice pallet,

Hæc ſua Cappadocæ ſeruat cognomina gentis.
Et mea, quam generant Tartheſi littore Gades,
Candida umbrato diſcrimine, candida thyrſo eſt.
Cypros item Paphio, quam pingui nutrit in aruo
Puniceа depexa coma, ſed lactea crure eſt.
Quot facies, totidem ſunt tempora quánque ſerendi.
Cæciliam primo deponit Aquarius anno,
Cappadocámque premit ferali menſe lupercus.
Túque tuis Mauors Tartheſida pange Calendis,
Túque ſuis Paphien iterum iam pange Calendis,
Dum cupit, & cupidæ quærit ſe iungere matri,
Et mater facili molliſſima ſubiacet aruo.
Ingenera, nunc ſunt genitalia tempora mundi.
349 *Nunc amor ad coitus properat, nunc ſpiritus orbis*
Bacchatur Veneri, ſtimuliſque cupidinis actus
Ipſe ſuas adamat partes, & fœtibus implet.
Nunc pater æquoreus, nunc & regnator aquarum,
Ille ſuam Tethyn, hic pellicit Amphitriten:
Et iam cæruleos partus enixa marito
Vtraque nunc reſerat, pontúmque natantibus implet.
Maximus ipſe Deûm poſito iam fulmine fallax
Acriſioneos ueteres imitatur amores,
I'nque ſinus matris uiolento depluit imbre.
Nec genitrix nati nunc aſpernatur amorem,
Sed patitur nexus flammata cupidine tellus.
Hinc maria, hinc montes, hinc totus denique mundus
Ver agit: hinc hominum, pecudum, uolucrúmque cupido,
Atque amor igneſcit menti, ſæuítque medullis,
Dum ſatiata Venus fœcundos compleat artus,
Et generet uarias ſoboles, ſempérque frequentet
Prole noua mundum, uacuo ne torpeat æuo.

Sed quid ego infreno uolitare per æthera curſu
Paſſus equos audax ſublimi tramite raptos?
Iſta canat maiora deo, quem Delphica laurus
Impulit, & rerum cauſas, & ſacra mouentem
Orgia naturæ, ſecretáque fœdera cæli.
Extimulet uatem per Dindyma caſtra Cybelles,
Pérque Cythæronem, Nyſeáque per iuga Bacchi
Per ſua Parnaſſi, per omiſſa ſilentia Muſis
Pierij nemoris, Bacchea uoce frementem
Delie te Pæan, & te euie euie Pæan.
Me mea Calliope cura leuiore uagantem
Iam reuocat, paruóque iubet decurrere gyro;
Et ſecum gracili connectere carmina filo,
Quæ canat inter opus muſa modulante putator
Pendulus arbuſtis, olitor uiridantibus hortis.
Quare age quod ſequitur, paruo diſcrimine ſulci
Spargantur cæcis naſturcia dira colubris,
Indomito male ſana cibo, quas educat aluos,
Et ſatureia thymi referens, thymbræque ſaporem,
Et tenero cucumis, fragilíque cucurbita collo.
Hiſpida ponatur cinara, quæ dulcis Iaccho
Potanti ueniat, nec Phœbo grata canenti.
Hæc modo purpureo ſurgit glomerata corymbo,
Myrtiolo modo crine uiret, deflexáque collo
Nunc adoperta manet, nunc pinea uertice pungit,
Nunc ſimilis calatho, ſpiníſque minantibus horret,
Pallida nonnunquam tortos imitatur achantos.
Mox ubi ſanguineis ſe floribus induit arbos
Punica, quæ rutilo miteſcit tegmine grani,
Tempus haris ſatio, famoſáque tunc coriandra
Naſcuntur, gracilíque melantia grata cumino,

Et baccæ aſparagi ſpinoſa proſilit herba,
Et malache, prono ſequitur quæ uertice ſolem,
Quæque tuas audax imitatur Nyſie uites,
Nec metuit ſentes, nam ue pribus improba ſurgens
Achrados, indomitáſque bionias alligat alnos.
Nomine tum Graio, ceu littera proxima primæ,
Pangitur in cera docti mucrone magiſtri,
Sic & humo pingui ferratæ cuſpidis ictu
Deprimitur folio uiridis, pede candida, beta.
Quin & odoratis meſſis iam floribus inſtat,
Iam uer purpureum, iam uerſicoloribus anni
Fœtibus alma parens cingi ſua tempora gaudet.
Iam Phrygiæ loti gemmantia lumina promunt,
351 *Et conniuentes oculos uiolaria ſoluunt,*
Oſcitat & leo, & ingenuo confuſa rubore
Virgineas adoperta genas roſa præbet honores
Cælitibus, templíſque Sabæum miſcet odorem.
Nunc uos Pegaſidum comites Acheloidas oro,
Mænaliúmque choros Dryadum, nympháſque Napeas,
Quæ colitis nemus Amphryſi, quæ Theſſala Tempe,
Quæ iuga Cyllenes, & opaci rura Lycæi,
Antráque Caſtalijs ſemper rorantia guttis,
Et quæ Sicanij flores legiſtis Haleſi,
Cum Cereris proles ueſtris intenta choreis
Æquoris Ætnæi uernantia lilia carpſit,
Raptáque, Lethæi coniux mox facta tyranni
Syderibus triſtes umbras, & tartara cælo
Præpoſuit, Ditémque Ioui, lethúmque ſaluti,
Et nunc inferno potitur Proſerpina regno.
Vos quoque iam poſito luctu, mœſtóque timore
Huc facili greſſu teneras aduertite plantas,

Telluríſque comas ſacris aptate caniſtris.
Hîc nullæ inſidiæ nymphis, non ulla rapina,
Caſta fides nobis colitur, ſanctique penates,
Omnia plena iocis, ſecuro plena cachinno,
Plena mero, lætíſque uirent conuiuia pratis.
Nunc uer egelidum, nunc eſt molliſſimus annus,
Dum Phœbus tener, ac tenera decumbere in herba
**Suadet, & arguto fugientes gramine fontes* *Gaudet
Nec rigidos potare iuuat, nec ſole tepentes.
Iámque Dionæis redimitur floribus hortus.
Iam roſa miteſcit, Sarrano clarior oſtro.
Nec tam nubifugo Borea Latonia Phœbe
Purpureo radiat uultu, nec Sirius ardor
Sic micat, aut rutilus Pyrous, aut ore coruſco 352
Heſperus, Eoo remeat cum Lucifer ortu,
Nec tam ſydereo fulget Thaumantias arcu,
Quàm nitidis hilares collucent fœtibus horti.
Quare age uel iubare exorto iam nocte ſuprema,
Vel cum Phœbus equos in gurgite merſat Hibero,
Sicubi odoratas prætexit amaracus umbras,
Carpite, narciſſíque comas, ſteriliſque balauſi.
Et tu, ne Corydonis opes deſpernat Alexis,
Formoſo Nais puero formoſior ipſa
Fer calathis uiolam, & nigro permiſta liguſtro
Balſama cum caſia nectens, croceóſque corymbos,
Sparge mero Bacchi, nam Bacchus condit odores.
Et uos agreſtes, duro qui pollice molles
Demetitis flores, cano iam uimine textum
Sirpiculum ferrugineis cumulate hyacinthis.
Iam roſa diſtendat contorti ſtamina iunci,
Preſſáque flammeola rumpatur fiſcina caltha,

Mercibus & uernis diues Portunnus abundet,
Et titubante gradu multo madefactus Iaccho
AEre ſinus gerulus plenos grauis urbe reportet.
Sed cum maturæ flauebit meſſis ariſtis,
Atque diem gemino Titan extenderit aſtro,
Hauſerit & flammis Lernæi brachia Cancri,
Allia cum cæpis, cereale papauer aneto
Iungite, dúmque uirent nexos deferte maniplos,
Et celebres fortis fortunæ dicite laudes
Mercibus exactis, hilaréſque recurrite in hortos.
Tum quoque proſciſſo, riguóque inſperſa nouali
Ozyma comprimite, & grauibus denſate cylindris,
Exurat ſata ne reſoluti pulueris æſtus,
Paruulus aut pulex irrepens dente laceſſat,
Neu formica rapax populari ſemina poſſit.
Nec ſolum teneras audent erodere frondes
Implicitus conchæ limax, hirſutáque campe:
Sed cum iam ualido turgeſcit lurida caule
Braſſica, cúmque tument pallentia robora betæ,
Mercibus atque olitor gaudet ſecurus adultis,
Et iam maturis quærit ſupponere falcem,
Sæpe ferus duros iaculatur Iuppiter imbres,
Grandine dilapidans hominúmque, boúmque labores:
Sæpe etiam grauidis irrorat peſtifer undis,
Ex quibus infeſtæ Baccho, glaucíſque ſalictis
Naſcuntur uolucres, ſerpítque eruca per hortos,
Quos ſuper ingrediens exurit ſemina morſu,
Quæ capitis uiduata coma, ſpoliatáque nudo
Vertice, trunca iacent triſti conſumpta ueneno.
Hæc ne ruricolæ paterentur monſtra, ſalutis
Ipſa nouas artes uaria experientia rerum,

Et labor oſtendit miſeris, uſúſque magiſter
Tradidit agricolis, uentos ſedare furentes,
Et tempeſtatem Thuſcis auertere ſacris.
Hinc mala rubigo uirideis ne torreat herbas,
Sanguine lactentis catuli placatur, & extis.
Hinc caput Arcadici nudum cute fertur aſelli
Tyrrhenus fixiſſe Tages in limite ruris.
Vtque Iouis magni prohiberet fulmina Tarchon,
Sæpe ſuas ſedes percinxit uitibus albis.
Hinc Amythaonius docuit quæ plurima Chiron,
Nocturnas crucibus uolucres ſuſpendit, & altis
*Culminibus * metuit feralia carmina flere.* * uetuit
Sed ne dira nouas ſegetes animalia carpant,
Profuit interdum medicantem ſemina pingui 354
Palladia ſine fruge ſalis conſpergere amurca,
Innatáue laris nigra ſatiare fauilla.
Profuit & plantis latices infundere amaros
Marrubij, multóque ſedi contingere ſucco.
At ſi nulla ualet medicina repellere peſtem,
Dardaniæ ueniant artes, nudatáque plantas
Fœmina, quæ iuſtis tum demum operata iuuentæ
Legibus, obſcœno manat pudibunda cruore,
Sed reſoluta ſinus, reſoluto mœſta capillo,
Ter circum areolas, & ſepem ducitur horti.
Quæ cum luſtrauit gradiens (mirabile uiſu)
Non aliter quàm decuſſa pluit arbore nimbus,
Vel teretis mali, uel tectæ corticæ glandis,
Voluitur ad terram diſtorto corpore campe.
Sic quondam magicis ſopitum cantibus anguem
Vellere Phryxeo delapſum uidit Iolchos.
Sed iam prototomos tempus decidere caules,

Et Tartheſiachos, Paphióſque reuellere thyrſos,
Atque apio faſces, & ſecto cingere porro.
Iámque erucæ ſalax fœcundo prouenit horto.
Lubrica iam lapathos, iam thanni ſponte uireſcunt,
Et ſcylla, hirſuta ſepes nunc horrida ruſco
Prodit, & aſparagi corruda ſimillima filo,
Humidáque andrachne ſitientes protegit antes,
Et grauis atriplici conſurgit longa faſellus.
*cilyndri *Tum modo dependens trichili, modo more * chelidri*
Sole ſub æſtiuo gelidas per graminis umbras
Intortus cucumis, prægnánſque cucurbita ſerpit.
Vna neque eſt illis facies: nam ſi tibi cordi
Longior eſt, gracili capitis quæ uertice pendet,
È tenui collo ſemen lege: ſiue globoſi
Corporis, atque utero nimium quæ uaſta tumeſcit,
Ventre leges medio, ſobolem dabit illa capacem
Naryciæ picis, aut Actæi mellis Hymetti,
Aut habilem lymphis hamulam, Bacchóue *lagœnam:*
Tum pueros eadem fluuijs innare docebit,
Liuidus àc cucumis grauida qui naſcitur aluo,
Hirtus & ut coluber nodoſo gramine tectus
Ventre cubat flexo, ſemper collectus in orbem,
Noxius exacuit morbos æſtatis iniquæ,
Fœtidus hic ſucco, pingui quoque ſemine fartus.
At qui ſub trichila manantem repit ad undam.
Labentémque ſequens nimio tenuatur amore
Candidus effœtæ tremebundior ubere porcæ.
Mollior infuſo calathis modo lacte gelato,
Dulcis erit, riguóque madeſcit luteus aruo,
Et feret auxilium quondam mortalibus ægris.
Cum canis Erigones *flagrans* Hyperionis *æſtu*

Arboreos aperit fœtus, æmulatáque moris
Candida ſanguineo manat fiſcella cruore,
Tunc præcox bifera deſcendit ab arbore ficus,
Armeniíſque, & cereolis, pruníſque damaſci
Stipantur calathi, & pomis quæ barbara Perſis
Miſerat (ut fama eſt) patriis armata uenenis.
At nunc expoſiti paruo diſcrimine lethi
Ambroſios præbent ſuccos, oblita nocendi.
Quin etiam eiuſdem gentis de nomine dicta
Exiguo properant miteſcere Perſica malo.
Tempeſtiua manent, quæ maxima Gallia donat.
Frigoribus pigro ueniunt Aſiatica fœtu.
At grauis Arcturi ſub ſydere parturit arbos
Liuia, Chalcidicis, & caunis æmula Chiis, 356
Purpureǽque Chelidoniæ, pinguéſque Mariſcæ,
Et Challiſtrutis roſeo quæ ſemine ridet,
Albáque, quæ ſeruat flauæ cognomina ceræ,
Sciſſa Libyſca ſimul, picto quoque Lydia tergo.
Quin & Tardipedi ſacris iam rite ſolutis
Nube noua ſeritur, cæli pendentibus undis
Congilis illuſtri mittit quam Nurſia campo,
Quǽque Amiterninis defertur bunias aruis.
Sed iam maturis nos flagitat anxius uuis
Euius, excultóſque iubet claudamus ut hortos.
Claudimus, imperióque tuo paremus agreſtes,
Ac metimus læti tua munera dulcis Iacche,
Inter laſciuos Satyros, Panáſque biformes
Brachia iactantes uetulo marcentia uino.
Et te Mænalium, te Bacchum, téque Lyæum,
Lenæúmque patrem canimus ſub tecta uocantes,
Ferueat ut lacus, & multo completa falerno

Exudent pingui ſpumantia dolia muſto.
Hactenus aruorum cultus Siluine docebam
Syderei uatis referens præcepta Maronis,
Qui primus ueteres auſus recludere fontes
Aſcræum[illegible]cinit Romana per oppida carmen.

357 L. IVN. MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIB. XI.

Quæ intra uillam agi debeant ab homine officio uillicationis præpoſito. CAP. I.

CLAVDIVS Auguſtalis *tam ingenuæ naturæ, quàm eruditionis adoleſcens cõplurium ſtudiorum & præcipuè agricolationum ſermonibus inſtigatus excudit mihi, cultus hortorum proſa ut oratione componerem. Nec me tamen fallebat hic euentus rei, cum prædictam materiam carminis legibus implicarē. ſed tibi Publi Siluine pertinaciter expetenti uerſificationis noſtræ guſtum, negare non ſuſtinebam, facturus mox, ſi collibuiſſet, quod nunc aggredior, ut olitoris curam ſubtexerem uillici officijs: quæ quamuis primo rei ruſticæ libro uidebar aliquatenus executus, quoniam tamen eam ſimili deſiderio noſter idem Auguſtalis ſæpius flagitabat, numerum, quē iam quaſi conſummaueram, uoluminum exceſſi, & hoc undecimum præceptum ruſticationis memoriæ tradidi. Villicum fundo, familiæque præponi conuenit ætatis nec primæ, nec ultimæ: nam ſeruitia ſic tirunculū con-*

extudit p.

temnunt, ut ſenem: quoniam ille nondum nouit opera ruris, hic exequi iam non poteſt. atque hunc adoleſcentia negligentem, ſenectus illum faciat pigrum. Media igitur ætas huic officio eſt aptiſſima: poteritque ab anno trigeſimo uſque in ſexageſimum, ſi non interuenianт fortuita corporis uitia, ſatis ualidi fungi muneribus agricolæ. Quiſquis autem deſtinabitur huic negotio, ſit oportebit idem ſcientiſſimus robuſtiſſimúſque, ut edoceat ſubiectos, & ipſe commodè faciat quæ præcipit: ſiquidem nihil rectè ſine exemplo docetur, aut diſcitur. præſtátque uillicum magiſtrum eſſe operariorum, non diſcipulum, cum etiam de patrefamiliâs priſci moris exemplum Cato *dixerit, Male agitur cum domino, quem uillicus docet. Itaque in* OEconomi*co* Xenophontis, *quem* M. Cicero *Latino ſermoni tradidit, uir egregius ille* Iſchomacus Athenienſis *rogatus à* Socrate *utrúmne, ſi res familiaris deſideraſſet, mercari uillicum tanquam fabrum, an à ſe inſtituere conſueuerit.* Ego *uero, inquit, ipſe inſtituo.* Etenim *qui me abſente in meum locum ſubſtituitur, & uicarius meæ diligẽtiæ ſuccedit, is ea, quæ ego, ſcire debet.* Sed *hæc nimium priſca, & eius quidem temporis fuit, quo idem* Iſchomacus *negabat quẽquam ruſticari neſcire.* Nos *autem memores ignorantiæ noſtræ uigentis ſenſus adoleſcentulos, corporiſque robuſti peritiſſimis agricolis commendemus, quorum monitionibus, uel unus ex multis (nam eſt difficile erudire) non ſolum ruſticationis, ſed imperandi conſequatur ſcientiam. Quidam enim quanuis operum probatiſſimi artifices, imperitandi parum prudentes, aut ſæuius, aut etiam lenius agendo rem dominorum corrumpũt. Quare, ſicut dixi, docendus, & à pueritia ruſticis operibus educandus, multiſq; prius experimentis inſpiciendus erit futurus uillicus. nec ſolum*

an perdidicerit diſciplinam ruris, ſed an etiã domino fidem, ac beneuolẽtiam exhibeat, ſine quibus nihil prodeſt uillici ſumma ſcientia. Potiſſimum autem eſt in eo magiſterio ſcire, & æſtimare, quale officium, & qualis labor ſit cuique iniungendus: nam nec ualentiſſimus poſſet exequi, quod imperatur, ſi neſciat quid agat: nec peritiſſimus,
359 *ſi ſit inualidus. Qualitas ita cuiuſque rei conſiderãda eſt. quippe aliqua ſunt opera tantummodo uirium, tanquam promouendi onera portandíque: aliqua ſociata uiribus, & arti, ut fodiendi arandíque, ſegetes & prata deſecandi: nonnullis minus uiriũ, plus artis adhibetur, ſicut putationibus inſitionibúſq; uineti. Plurimum etiã ſcientia pollet in aliquibus, ut in paſtione pecoris atque eiuſdẽ medicina. Quorum omnium officiorũ uillicus, quem iam prius dixi, æſtimator bonus eſſe non poteſt, niſi fuerit etiam peritus, ut in unoquoque corrigere queat perperam factum. neque enim ſatis eſt reprehendiſſe peccantem, ſi non doceat recti uiam. Libenter igitur eadem loquor: tam docendus eſt futurus uillicus, quàm futurus figulus aut faber. Et haud facile dixerim, num illa tanto expeditiora ſint diſcentibus artificia, quanto minus ampla ſunt. Ruſticationis autem magna & diffuſa materia eſt, partéſque ſi uelimus eius percenſere, uix numero comprehendamus. Quare ſatis admirari nequeo, quod primo ſcriptorum meorum exordio iure conqueſtus ſum: cæterarũ artium minus uitæ neceſſariarum repertos antiſtites, agriculturæ neque diſcipulos, neque præceptores inuentos: niſi magnitudo rei pepererit reuerentiam uel diſcendi, uel profitendi penè immenſam ſcientiam, cum tamen non ideo turpi deſperatione oportuerit eam negligi. Nã nec oratoria diſciplina deſeritur, quia perfectus orator nuſquam repertus eſt: nec philoſophia*

quia nullus conſummatæ ſapientiæ: ſed è contrario plurimi ſemetipſos exhortãtur uel aliquas partes earum addiſcere, quamuis uniuerſas percipere non poſſint. Etenim quæ probabilis ratio eſt obmuteſcendi, quia nequeas orator eſſe perfectus, aut in ſocordiam compelli, quia deſponderis ſapientiam? Magnæ rei, quantulumcunque poſſederis, fuiſſe participem, non minima eſt gloria. Quis ergo, inquis, docebit futurum uillicum ſi nullus profeſſor eſt? & ego intelligo difficillimum eſſe ab uno uelut auctore cuncta ruſticationis conſequi præcepta. ueruntamen ut uniuerſæ diſciplinæ uix aliquem conſultum, ſic plurimos partium eius inuenias magiſtros, per quos efficere queas perfectum uillicum. nam & arator reperitur aliquis bonus, & optimus foſſor, aut fœni ſector, nec minus arborator, & uinitor, tum etiam ueterinarius, & probus paſtor, qui ſinguli rationem ſcientiæ ſuæ deſideranti non ſubtrahant. Igitur complurium agreſtium formatus artibus, qui ſuſceperit officiũ uillicationis, in primis conuictum domeſticum, multóque etiam magis externum uitet. Somni, & uini ſit abſtinentiſſimus, quæ utraque ſunt inimiciſſima diligentiæ. nam & ebrioſo cura officij pariter cum memoria ſubtrahitur, & ſomniculoſo plurima effugiunt. quid enim poteſt aut ipſe agere, aut cuiquam dormiens imperare? Tum etiam ſit à uenereis amoribus auerſus, quibus ſi ſe dediderit, non aliud quicquam poſſit cogitare, quàm illud, quod diligit. Nam uitijs eiuſmodi pellectus animus, nec præmium iucundius, quàm fructum libidinis, nec ſupplicium grauius, quàm fruſtrationem cupiditatis exiſtimat. Igitur primus omniũ uigilet, familiámque ſemper ad opera cunctantem pro temporibus anni feſtinanter producat, & ſtrenuè ipſe præcedat. Plurimum enim refert colo-

360

Somnus et vini inimicissima diligentiae.

nos à primo mane opus aggredi,nec lentos per otium pi-
gre procedere . ſiquidem Iſchomacus idem ille, Malo,in-
quit unius agilem,atque induſtriam,quàm decem homi-
num negligentem,& tardam operam.Quippe plurimum
affert mali,ſi operario meretricandi poteſtas fiat. nam ut
in itinere conficiendo ſæpe dimidio maturius peruenit is
361 qui nauiter,& ſine ullis conceſſationibꝰ permeabit,quàm
is,qui cum ſit unà profectus,umbras arborum,fonticulo-
rumque amœnitatem,uel auræ refrigerationem captauit:
ſic in agreſti negotio dici uix poteſt,quid nauus operari-
us ignauo,& ceſſatore præſtet. Hoc igitur cuſtodire opor
tet uillicum,ne ſtatim à prima luce familia cunctanter,&
languide procedat,ſed uelut in aliquod præliũ cum uigo-
re,& alacritate animi procedẽtem eum tanquam ducem
ſtrenuè ſequatur, uarijſque exhortationibus in opere ipſo
exhilaret laborantes:& interdum tanquam deficienti ſuc
curſurus ferramentum auferat parumper,& ipſe funga-
tur eius officio,moneátque ſic fieri debere,ut ab ipſo forti-
ter ſit effectum Atque ubi crepuſculum inceſſerit, nemi-
nem poſt ſe relinquat,ſed omnes ſubſequatur more optimi
paſtoris,qui è grege nullam pecudem patitur in agro relin
qui.Tum uerò,cum tectum ſubierit, idem faciat, quod ille
diligens opilio:nec in domicilo ſuo ſtatim deliteſcat,ſed a-
gat cuiuſque maximam curam. ſiue quis(quod accidit ple
runque)ſauciatus in opere noxã ceperit, adhibeat fomen-
ta:ſiue alter languidior eſt, in ualetudinarium confeſtim
deducat,& conuenientem ei cæteram curationem adhi-
beri iubeat. eorum uerò, qui recte ualebunt, non minor
habenda erit ratio, ut cibus, & potio ſine fraude à cella-
rijs præbeatur.Conſueſcátque ruſticos circa larem domi-
ni,focúmque familiarem ſemper epulari,atque ipſe in con-

*ſpectu eorum ſimiliter epuletur, ſitque frugalitatis exem-
plum, nec niſi ſacris diebus accubans cœnet, feſtóſque ſic
agat, ut fortiſſimum quenque, & frugaliſſimum largitio-
nibus proſequatur, nonnunquam etiam ſuæ menſæ adhi-
beat, & uelit alijs quoque honoribus dignari. Tum etiam
per ferias inſtrumentum ruſticum, ſine quo nullum opus
effici poteſt, recognoſcat, & ſæpius inſpiciat ferramenta:
eáque ſemper duplicia comparet, ac ſubinde refecta cu-* 362
*ſtodiat, ne ſi quod in opera uiciatum fuerit, à uicino pe-
tendum ſit, quia plus in operis ſeruorum auocandis, quàm
in pretio rerum huiuſmodi dependitur. Cultam ueſtitám-
que familiam utiliter magis habeat, quàm delicate, id eſt
munitam diligenter à frigoribus & imbribus, quæ utra-
que prohibentur optime pellibus manicatis, & ſagatis cu-
cullis: ídque ſi fiat, omnis pene hiemalis dies in opere tole-
rari poſſit. Quare tam ueſtem ſeruitiorum, quàm, ut dixi,
ferramenta bis debebit ſingulis menſibus recenſere: nam
frequens recognitio nec impunitatis ſpem, nec peccandi lo-
cum præbet. Itaque mancipia uincta, quæ ſunt ergaſtuli,
per nomina quotidie citare debebit atq; explorare, ut ſint
compedibus diligenter innexa: tum etiam cuſtodiæ ſedes
an tuta, & recte munita ſit: nec ſiquem dominus, aut i-
pſe uinxerit, ſine iuſſu patrisfamiliæ reſoluat. Sacrificia
niſi ex præcepto domini facere neſciat: aruſpicem, ſagám
que ſua ſponte non nouerit, quæ utraque genera uana ſu-
perſtitione rudes animos infeſtant. Non urbem, non ullas
nundinas niſi uendendæ, aut emendæ rei neceſſariæ cau-
ſa frequentauerit. neque enim coloniæ ſuæ terminos egre
di debet, nec abſentia ſua familiæ ceſſandi, aut delin-
quendi ſpatium dare. Semitas, nouóſque limites in agro fie
ri prohibeat. Hoſpitem niſi ex amicitia domini quamra-*

riſſime recipiat. ad miniſteria ſua cõſeruos non adhibeat. nec ulli terminos egredi (niſi magna coegerit neceſſitas) permittat. Pecuniam domini neque in pecore, nec in alijs rebus promercalibus occupet: hæc enim res auocat uillici curam, & eum negotiatorem potius facit, quàm agricolam: nec unquam ſinit eum cum rationibus domini paria facere, ſed ubi æris numeratio exigitur, res pro numis
363 oſtenditur. Itaq; tam iſtud uitare debebit, quàm hercule fugiendum uenandi, aut aucupandi ſtudium, quibus rebus plurimæ operæ auocantur. Iam illa, quæ etiam in maioribus imperijs difficulter cuſtodiuntur, conſiderare debebit, ne aut crudelius, aut remiſſius agat cum ſubiectis: ſempérque foueat bonos & ſedulos, parcat etiam minus probis, & ita temperet, ut magis eius uereantur ſeueritatem, quàm ut ſæuitiam deteſtentur. poterítque id cuſtodire, ſi maluerit cauere ne peccet operarius, quàm cum peccauerit, ſero punire. Nulla eſt autem uel nequiſſimi hominis amplior cuſtodia, quàm quotidiana operis exactio. nã illud uerum eſt M. Catonis oraculum, Nihil agendo homines male agere diſcunt. Itaq; curabit uillicus, ut iuſta reddantur. iſtáque non ægre conſequetur, ſi ſemper ſe repræſentauerit. Sic enim & magiſtri ſingulorum officiorum diligenter exequentur ſua munia: & familia poſt operis exercitationem fatigata cibo, quietíque potius, ac ſomno, quàm maleficijs operam dabit. In uniuerſa porrò uillicatione, ſicut in cætera uita, pretioſiſſimũ eſt intelligere quẽque neſcire ſe quod neſciat, ſempérque cupere, quod ignoret addiſcere. Nam etſi multum prodeſt ſcientia, plus tamen obeſt imprudentia, uel negligentia, maxime in ruſticatione, cuius diſciplinæ caput ſemel eſt feciſſe quicquid exegerit ratio culturæ. nam quamuis interdum emenda-

tum ſit perperam factum imprudentia, uel negligentia, res tamen ipſa iam domino decoxit. Nec *mox in tantum exuberat, ut & iacturã capitis amiſſi reſtituat, & quæſtum reſarciat.* Prælabẽtis *uerò temporis fuga quàm ſit irreparabilis, quis dubitet?* Eius *igitur memor præcipue ſemper caueat, ne improuidus ab opere uincatur.* Res *eſt agreſtis inſidioſiſſima cunctanti: quod ipſum expreſſius uetuſtiſſimus auctor* Heſiodus *hoc uerſu ſignificauit,*

Αἰεὶ δ' ἀμβολιεργὸς ἀνὴρ ἄτῃσι παλαίει. 364

Quare *uulgare illud de arborum poſitione ruſticis uſurpatum:* Serere *ne dubites: id uillicus ad agri totum cultum referri iudicet: credátque prætermiſſas non duodecim horas, ſed annum periiſſe, niſi ſua quaque die quod inſtat effecerit.* Nã *cum propriis penè momentis fieri quicquam debeat, ſi unum opus tardius quàm oporteat peractum ſit, cæteræ quoque, quæ ſequuntur, culturæ, poſt iuſta tempora ſerius adhibentur, omniſque turbatus operis ordo ſpem totius anni fruſtratur. quare neceſſaria eſt menſtrui cuiuſque officii monitio ea, quæ pendet ex ratione ſyderum cæli. nam ut ait* Virgilius,

-tam ſunt Arcturi *ſydera nobis*
Hœdorúmque *dies ſeruandi, & lucidus anguis,*
Quàm *quibus in patriam uentoſa per æquora uectis*
Pontus *& oſtriferi fauces tentantur* Abydi.

Contra *quam obſeruationem multis argumentationibus diſſeruiſſe me non inficior in iis libris, quos aduerſus a-* Columellæ libri
ſtrologos compoſueram. Sed *illis diſputationibus exigeba-* aduerſus aſtrolo-
tur id, quod improbiſſime Chaldæi *pollicentur, ut certis* gos.
quaſi terminis, ita diebus ſtatis aeris mutationes reſpondeãt. In *hac autẽ ruris diſciplina non deſideratur eiuſmodi ſcrupuloſitas, ſed (quod dicitur pingui* Minerua*) quan-*

tum uis utile contingent uillico tẽpeſtatis futuræ præſagiũ, ſi perſuaſum habuerit ,modo ante, modo poſt, interdum etiam ſtato die Orientis,uel Occidentis competere uim ſyderis. Nam ſatis prouidus erit,cui licebit ante multos dies cauere ſuſpecta tempora.

Quid quoque menſe faciendum ſit,temporibus accommodando opera. CAP. II.

Itaque præcipiemus quid quoque menſe faciendum ſit,
ſic temporibus accommodantes opera ruris,ut permiſerit
365 ſtatus cæli. cuius uarietatem mutationémq;, ſi ex hoc com
mentario fuerit præmonitus uillicus, aut nunquam deci-
pietur,aut certe non frequenter:& ne diſcedamus ab opti
mo uate,qui ait,ille uere nouo terram proſcindere incipi-
at. Noui autem ueris principium non ſic obſeruare ruſti-
cus dedet, quemadmodum aſtrologus, ut expectet certum
diem illum,qui ueris initium facere dicitur: ſed aliquid e-
tiam ſumat de parte hiemis,quoniam conſumpta bruma,
iam intepeſcit annus, permittítque clementior dies opera
moliri. Poſſunt igitur ab Idibus Ianuarijs (ut principem
menſem Romani anni obſeruet) auſpicari culturarum of-
ficia,quorum alia ex priſtinis reſidua conſummabit, at-
que alia futuri temporis inchoabit. Satis autem erit per-
dimidios menſes exequi quodque negotium , quia neque
præfeſtinatum opus nimium immature uideri poſſit an-
te quindecim dies factum, nec rurſus poſt totidẽ nimium
tarde. Idibus Ianuarijs uentoſa tempeſtas,& incertus ſta
tus. XVIII Cal. Feb. tempeſtas incerta. XVII Cal. Feb.
ſol in Aquarium tranſit,Leo mane incipit occidere,Afri-
cus,interdum Auſter cum pluuia. XVI Cal. Feb. Cancer
deſinit occidere, hiemat. XV Cal. Febr. Aquarius incipit
oriri,uentus Africus tempeſtatem ſignificat. XI Cal. Feb.

Fidicula ueſpere occidit, dies pluuius. I X Calen. Febr. *ex*
occaſu priſtini ſideris ſignificat tempeſtatem: interdum e-
tiam tempeſtas. V I Calend. Febr. *Leonis quæ eſt in pe-*
ctore clara ſtella occidit, nonnunquam ſignificatur hiems
bipartita. V Calend. Februar. *Auſter, aut Africus, hie-*
mat, pluuius dies. I I I Calend. Febr. *Delphinus incipit oc*
cidere. item Fidicula *occidit.* Pridie Calend. Februar. *eo-*
rum, quæ ſuprà ſunt, ſiderum occaſus, tempeſtatem facit:
interdum tantummodo ſignificat. Hoc *igitur ſemeſtrium,*
& deinceps ſequentia tempeſtatibus annotatis percen- 366
ſuimus, quò cautior uillicus (ut iam dixi) uel abſtinere
poſſit operibus, uel feſtinationem adhibere. Ita*que ab* Idi
bus Ia*nuarijs, quod habetur tempus inter brumam, &*
aduentum Fauonij, *ſi maior eſt uineæ, uel arbuſti modus,*
quicquid ex autumno putationis ſuperfuit, repetendum
eſt, ſed ita ne matutinis temporibus uitis ſaucietur: quo-
niam pruinis, & gelicidijs nocturnis adhuc rigentes
materiæ ferrum reformidant. itaque dum hæ regelare ſi
nuntur, uſque in horam ſecundam, uel tertiam poterunt
uepres attenuari, ne incremento ſuo agrum occupẽt, ſege-
tes emundari, acerui uirgarum fieri, ligna denique confici,
ut tum demum tepenti iam die putatio adminiſtretur. a-
pricis etiam & macris, aut aridis locis prata iam purgã-
da, & à pecore ſunt defendenda, ut fœni ſit copia. Sic*cos*
quoque & pingues agros tempeſtiuũ eſt proſcindere. Nã
& uliginoſi, & mediocris habitus ſub æſtate, ueréue agẽ-
di ſunt. Ma*cerrimi uerò, & aridi poſt æſtatem, primo au*
tumno arandi, & ſubinde conſerendi. Sed *iugerum agri*
pinguis hoc tempore anni commodè duabus operis pro-
ſcinditur, quia hibernis pluuijs adhuc madẽs terra facilẽ
cultum ſui præbet. Eo*démque menſe ante* Cal. Feb. *ſarriẽ-*

dæ ſegetes autumnales,ſiue illæ ſeminis adorei ſunt, quod
quidam far uernaculũ uocant,ſeu tritici. eorúmque tempe
ſtiua ſarritio eſt, cum enata frumẽta quatuor fibrarũ eſſe
cœperunt.ordeum quoque maturũ quibus ſupereſt opera,
nunc demum ſarrire debebunt.Sed & faba eandẽ culturã
exigit,ſi iam coliculus eius in quatuor digitos altitudinis
creuerit.nã prius ſarriuiſſe nimium teneram nõ expedit.
Eruũ quidẽ melius priore menſe,nec tamen improbè hoc
ipſo uel proximo ſeremus. nam Martio nullo modo terræ
committendum eſſe ruſtici præcipiunt.uineæ,quæ ſũt pa-
367 latæ, & ligatæ rectè iam fodiuntur.ſurculi,qui primi flo
rem afferũt,ſtatim circa Idus inſerendi ſunt,ut ceraſorũ,
tuberum,amygdalarum,perſicorúmque. ridicis,uel etiam
palis conficiendis,idoneum tempus eſt: nec minus in ædi.
ficia ſuccidere arborem conuenit, ſed utraque melius fiũt
luna decreſcente ab uigeſima uſque in trigeſimã: quoniam
omnis materia ſic cæſa iudicatur carie non infeſtari.Pa-
los una opera cædere & exputatos acuere centum numero
potes.Ridicas autem querneas,ſiue oleagineas findere,&
dedolatas utraque parte exacuere numero ſaxaginta. Itẽ
ad lucubrationem ueſpertinam palos decem, uel ridicas
quinque conficere, totidémque per antelucanam lucubra-
tionem. Materies ſi roborea eſt, ab uno fabro dolari ad
unguẽ per quadrata debet pedũ XX,hæc erit uehis una.
Pinus autem V & XX pedum æquè ab uno expeditur,
quæ & ipſa uehis dicitur: nec minus ulmus, & fraxinus
pedum XXX. cupreſſus autem pedũ XL. tum etiã ſex-
agenûm pedũ abies, atque populus,ſingulis operis ad un-
guem quadrantur,atque omnes hæ menſuræ ſimiliter ue-
hes appellantur.His etiam diebus maturi agni,& reliqui
fœtus pecudũ,nec minus maiora quadrupedia charactere

ſignari debent. Cal. Feb. Fidis incipit occidere, uentus Eurinus, & interdũ Auſter cum grandine eſt. III Nonas Feb. Fidis tota, & Leo medius occidit, Corus, aut Septẽtrio, nõnunquam Fauonius. Nonis Febr. mediæ partes Aquarij oriuntur, uentoſa tepeſtas. VII Idus Febr. Caliſto ſydus occidit, Fauonij ſpirare incipiunt. VI Idus Febr. uentoſa tempeſtas. III Idus Feb. Eurus. per hoſce dies locis maritimis, & calidis, & ſiccis prata, uel arua purgantur, & in fœnum ſubmittuntur. Reliquæ partes uinearum propter brumam, uel frigora omiſſæ, nunc palandæ, & alligandæ ſunt, ne poſteà tumentes gemmæ lædantur, & oculi atterantur. item uinearum foſſio iiſdem locis peragenda, arbuſtorũmque ſiue putatio, ſiue alligatio finienda eſt, quorum iuſta certa eſſe non poſſunt. Inter Nonas deinde, & Idus, pomorum ſeminaria facienda ſunt, & maturæ plantæ de ſeminarijs in ſcrobes transferendæ. paſtinatio quoque, quæ menſe Decembri, uel Ianuario cœpta eſt, iam nunc includenda, & uitibus conſerẽda eſt. paſtinatur autem terreni iugerũ ita, ut ſolum in altitudinem trium pedum defodiatur operis LXXX: uel in altitudinẽ dipondij ſemiſſis, operis L: uel ad bipedalium, cui eſt altitudo duorum pedum, operis XL. Hæc tamen in agro ſicco ſurculis conſerendis minima paſtinationis menſura eſt. nam oleribus deponendis poſſit uel ſeſquipedalis altitudo ſatiſfacere, quæ plerũque in ſingula iugera triginta operis conficitur. Hoc eodem tempore ſtercoris pars in prata digerenda, pars oleis, & cæteris arboribus inſpergenda. quinetiã uitiaria diligenter facienda, malleolíſque quàm recentiſſimis curioſiſſimè pangenda. Populos & ſalices, & fraxinos, prius quàm frondeant, plantáſque ulmorũ nunc ponere utile eſt, aut antè ſatas nunc exputare, & circũfodere,

ac ſummas earum æſtiuas radiculas amputare.Sarmen-
ta quoque (uineis nondum foſſis) atque arbuſtorũ ramos
è ſegetibus,aut rubos,& quicquid denique iacens,fodien-
tem,uel alio genere terrã moliẽtem poteſt impedire,nunc
egerere,& ad ſepem applicare oportet. roſaria noua cõ-
ſerere, uel antiqua curare. arundineta nunc ponere, uel
etiam priſtina colere.ſalicta facere,uel deputare,runcare,
ac fodere. geniſtam ſemine,uel plantis in paſtinato,uel e-
tiam ſulco deponere . Trimeſtrium quoque ſatio non eſt
aliena huic tempori , quanuis tepidis regionibus melius
369 adminiſtretur per menſem Ianuarium. Idibus Februa-
rijs Sagittarius ueſpere occidit,uehementer hiemat. XVI
Calend.Martij ueſpere Crater oritur, uenti mutatio. XV
Calend.Martij ſol in Piſces tranſitum facit,nonnunquam
uentoſa tempeſtas.XIII & XII Calend.Martij Fauo-
nius,uel Auſter cum grandine,& nimbis.X Calend.Mar
tij Leo deſinit occidere,uenti Septentrionales,qui uocãtur
Ornithiæ,per dies triginta eſſe ſolent,tum & hirũdo ad-
uenit. IX Calend. Martij Arcturus prima nocte oritur,
frigidus dies Aquilone,uel Coro,interdum pluuia.VIII
Calend.Martij Sagitta crepuſculo incipit oriri,uariæ tẽ-
peſtates:Halcyonei dies uocantur,in Atlãtico quidem ma-
ri ſumma tranquillitas notata eſt.VII Cal.Martij uento
ſa tempeſtas,hirundo conſpicitur.Per hos dies frigidis locis
earũ rerũ,quas ſuprà ſcripſimus, tempeſtiua eſt admini-
ſtratio. locis autem calidioribus, quanuis ſera,tamen ne-
ceſſaria:cæterum malleoli,& uiuiradicis poſitio huius tẽ-
poris eſſe uidetur optima. Nec tamen deterior etiam inter
Cal.& Idus ſequẽtis menſis, utique ſi non ſit feruentiſſi-
ma regio:ſi uerò etiã magis frigida,uel melior eſt. Inſitio
quoque arborũ,atque uitium tepidis locis hoc tẽpore com-

modè adminiſtrabitur. Cal. Martij Africus, interdum Auſter cum grandine. VI Nonas Martij Vindemiator apparet, quem Græci τρυγητῆρα dicunt, Septentrionales uenti. IIII. Nonas Martij Fauonius, interdum Auſter, hyemat. Nonis Martij Equus mane oritur, flatus Aquilonis. III Idus Martij Piſcis aquilonius deſinit oriri, Septentrionales uēti. Pridie Id⁹ Martij Argonauis exoritur, Fauonius, aut Auſter, interdum Aquilo. His diebus commodè inſtruuntur horti, de quibus ſuo loco dicam ſecretius, ne inter hanc quaſi turbam operū negligentius olitoris officia deſcripſiſſe uidear, aut nunc ordinem reliquarum cultura- 370
rum cœptum interrupiſſe. Igitur à Caléd. Martij eximia eſt uitium putatio uſque in decimum Calend. Aprilium, ſi tamen ſe gemmæ nondum moueant. ſurculi quoque ſilentes ad inſitionem nunc præcipue, utilitérque leguntur, & ipſa inſitio uitium, atque arborum longe nunc eſt optima. Frigidis quoque locis, & humidis uitium ſatio nunc præcipua eſt, ſed & ficulnea cacumina iam tumentia utiliſſimè ponuntur. Sarritura quoque frumentorum iteratur egregie: modios tres una opera rectè ſarrit: prata purgare, & à pecore defendere iam tempeſtiuum eſt: locis quidem calidis, & ſiccis etiam à menſe Iāuario, ut ſuprà diximus, id fieri debet: nā frigidis uel à Quinquatribus prata rectè ſubmittuntur. Scrobes omnis generis, quos eris autumno conſiturus, hoc tempore præparare oportebit: eorum quaternarij, hoc eſt quoquouerſus pedum IIII, ſi eſt commodum terrenum, XIIII ab uno fiunt. ternarij autem XVIII. Cæterum ad deponendas uites, uel non magni incrementi arbores, ſulcus qui ſit pedum centum & uiginti, latitudine bipedanea, in altitudinem deprimi debet dipondio ſemiſſe, eúmque ſimiliter

*una opera efficit.Roſarium ſerotinum perfoſſum, & cul-
tum habere iam tempus eſt.Oleis laborantibus circũ ra-
dices amurcam,quæ ſalem non habeat,nunc cõueniat in-
fundere:maximis ſex congij,mediocribus arboribus urnæ
ſatiſfaciunt,cæteris æſtimanda erit portio.ſed tamen quæ
nihil uitij habuerint,aliquanto lætiores fient, ſi amurca
rigentur inſulſa.Nonnulli hoc optimum tempus eſſe ſemi-
narijs inſtituendis dixerunt. tum etiam baccas lauri, &
myrti, cæterorúmque uiridium ſemina in areolas diſſe-
rere præceperunt: orthociſſos , & ederas ab Idibus Fe-
bruarij,uel etiam Cal. Martijs poni oportere ijdẽ cenſue-
371 runt.Idibus Mart.Nepa incipit occidere,ſignificat tempe
ſtatẽ.X V I I Calen. April.Nepa occidit,hiemat.X V I Ca
lend.April.Sol in Arietem tranſitum facit,Fauonius, uel
Corus.X I I Calen.April.Equus occidit mane,Septentrio
nales uẽti.X Cal.Apri.Aries incipit exoriri,pluuius dies,
interdũ ningit. I X & V I I I Calendarum Aprilium,
AEquinoctium uernum tẽpeſtatem ſignificat. Ab Idibus
eadem,quæ ſuprà,utique peragenda ſunt: optimè autem
uliginoſa , & pinguia loca nunc demum proſcinduntur :
& quæ menſe Ianuario uernacta fecimus , nunc ultima
parte Martij ſunt iteranda: & ſiquæ pergulæ uitium
generoſarum, uel ſiquæ in agris,aut uepribus ſingulares
arbores maritæ à putatoribus relictæ ſunt, ante Calend.
April.utique deputari debent,poſt quem diem ſera,& in-
fructuoſa fit huiuſmodi rerũ cultura.Milij quoque,& pa
nici hæc prima ſatio eſt, quæ peragi bebet circa Idus A-
pril.utriuſque ſeminis ſextarij quini ſingula iugera occu-
pant.quinetiam pecus lanatum,cæteráque quadrupedia
tempus idoneum eſt caſtrandi. Locis autem tepidis ab I-
dibus Februarij uſque in Idus Aprilis:in locis frigidis ab*

Idibus Martij uſque in Idus Maias omnia rectè pecora caſtrantur. Calend. Aprilis Nepa occidit mane, tempeſtatem ſignificat. Nonas Aprilis Fauonius, aut Auſter cum grandine, nonnunquam hoc idem pridie. Octauo Idus Aprilis Vergiliæ ueſpere cælantur, interdum hiemat. Septimo Idus Aprilis, & ſexto, & quinto Auſtri, & Africi tempeſtatem ſignificant. Quarto Idus Aprilis, ſole oriente, Libra occidere incipit, interdum tempeſtatem ſignificat. Pridie Id. Aprilis Suculæ cælantur, hiemat. His diebus locis frigidis prima uinearũ foſſio utique ante Idus peragenda eſt: quæque menſe Martio poſt confectum æquinoctium fieri debuerũt, nunc denique quamprimum exequenda ſunt. Fici, uitéſque adhuc rectè inſeruntur: ſeminaria, quæ ſunt antè facta, rũcari, & adhuc commodè fodiri poſſunt. 340 Oues Tarentinæ radice lanaria lauari debent, ut tonſuræ præparẽtur. Idibus Aprilis, ut ſuprà, Libra occidit, hiemat. Decimooctauo Calen. Maias uentoſa tempeſtas, & imbres, nec hoc conſtante. XV Calend. Maias ſol in Taurum tranſitum facit, pluuiam ſignificat. XIIII Calend. Maias Suculæ ſe ueſperi cælant, pluuiam ſignificat. XI Calen. Maias uer bipartitur, pluuia, & nonnunquam grãdo. Decimo Calen. Maias Vergiliæ cum ſole oriuntur, Africus, uel Auſter, dies humidus. Nono Calend. Maias prima nocte Fidicula apparet, tempeſtatem ſignificat. Quarto Calend. Maias Auſter ferè cum pluuia. Tertio Calen. Maias mane Capra exoritur, Auſtrinus dies, interdum pluuiæ. Pridie Calend. Maias Canis ſe ueſpere cælat: tempeſtatẽ ſignificat. Per hos dies eadem, quæ ſuprà perſequemur. Poſſúntque, ſi iam librum remittunt, inſeri oleæ, uel emplaſtrari, cæteræque pomiferæ arbores eodem emplaſtrationis genere inſeri. ſed & prima pampinatio rectè inchoatur, dum prorepentes

oculi digito decuti poſſint. ſiqua præterea in uineis aut foſ
ſor diſturbauit, aut negligentia omiſit, diligens uinitor re-
ſtituere debet, & fracta iuga conſiderare, & reſarcire, aut
diſiectos palos reponere, ita ne teneros pampinos explan-
tet. eodem tempore ſecundi fœtus, pecudes ſignari oportet.
Calend. Maias hoc biduo ſol unam dicitur tenere particu-
lam. VI Nonas Maias Sucula cum ſole exoritur, Septentrio-
nales uenti. V Nonas Maias Centaurus totus apparet, tem
peſtatem ſignificat. III Nonas Maias idem ſidus pluuiā
ſignificat. Pridie Nonas Maias Nepa medius occidit, tem-
peſtatem ſignificat. Nonis Maijs Vergiliæ exoriuntur ma-
373 ne, Fauonius. VII Idus Maias æſtatis initium, Fauonius,
aut Corus, interdum etiam pluuia. VI Idus Vergiliæ to-
tæ apparent, Fauonius, aut Corus, interdum & pluuiæ.
Tertio Idus Maias Fidis mane oritur, ſignificat tempeſta-
tem. Per hos dies runcandæ ſegetes ſunt, fœniſiciæ inſtitu
endæ. Bonus operarius prati iugerum deſecat, nec minus
mille ducētos manipulos unus obligat, qui ſint ſinguli qua-
ternarum librarum. Arbores quoque tempus eſt ablaque-
atas circunfodere, & operire: una opera nouellas circunfo-
diet arbores octuaginta, mediocres LXV, magnas quin-
quaginta. hoc menſe ſeminaria omnia crebro fodere opor-
tebit, ſed à Calendis Martijs uſque in Idus Septembres, o-
mnibus menſibus non ſolum ſeminarijs, ſed etiam nouel-
lis uineis danda foſſio eſt. Iiſdem diebus, ubi prægelidum,
& pluuium cœlum eſt, oleæ putantur, & emuſcantur. Cæ-
terum tepidis regionibus duobus temporibus anni facere
iſtud oportebit. Primò ab Idibus Octob. uſque in Idus De-
cembres, iterum ab Idibus Febr. uſque in Idus Martias,
ſi tamen arbor librum non remittit, hoc eodem menſe in
paſtinato ſeminario nouiſſima poſitio eſt olearis taleæ, e-

*ámque oportet, cum panxeris, fimo & cinere miſtis obli-
nire, & ſuperponere muſcum, ne ſole findatur. ſed hoc i-
dem opus melius fiet ultima parte menſis Martij, uel pri-
ma menſis April. & cæteris temporibus, quibus præcepi-
mus ſeminaria plãtis, uel ramis conſerere.* Idibus Maijs Fi
dis mane exoritur, Auſter, *aut* Euronotus, *interdum dies hu
midus.* XVII Calen. Iunias *idem quod ſuprá.* XVI, &
XV Cal. Iunias Euronotus, *uel* Auſter *cũ pluuia.* XIIII
Cal. Iun. *ſol in Geminos introitum facit.* XII Calend. Iun.
Suculæ *exoriuntur,* Septentrionales *uenti, nonnunquam* Au
ſter cum pluuia. XI, & X Calend. Iunias Arcturus *mane
occidit, tempeſtatẽ ſignificat.* VIII, & VII, & VI Cal.
Iun. Capra *mane exoritur,* Septentrionales *uenti.* Ab Idib. 374
uſque in Calend. Iunias *ueteranam uineam priuſquam
florere incipiat, iterum fodere oportet, eandémque, & cæ-
teras omnes uineas itidem pampinare.* Quod *ſi ſæpius fe
ceris, puerilis una opera iugerum uineti pampinabit. qui-
buſdam regionibus oues nunc tondentur, & pecoris nati,
aut amiſſi ratio accipitur. item qui lupinum ſtercorandi a-
gri cauſa ſerit, nunc demum aratro ſubuertit.* Calend.
Iun. & IIII Non. Aquila *exoritur, tempeſtas uentoſa,
& interdũ pluuia.* VII Idus Iun. Arcturus *occidit,* Fauo
nius, aut Corus. IIII Id. Iun. Delphinus *ueſpere exori-
tur,* Fauonius, *interdũ rorat.* His *diebus, ſi non opere uicti
ſumus, eadẽ, quæ extremo menſe* Maio, *facienda ſunt: item
omnes arbores fructiferæ circunfoſſæ aggerari debent, ut
ante ſolſtitium id opus peractum ſit. quinetiam pro con-
ditione regionis, & cæli terra uel proſcinditur, uel itera-
tur: eáque, ſi eſt difficilis, proſcinditur operis tribus, itera-
tur duabus, tertiatur una.* Lirãtur *autẽ iugera duo opera
una: at ſi facilis eſt terra, proſcinditur iugerũ duabus ope-*

ris iteratur una: lirãtur una iugera quatuor,cum in ſuba
ćta iã terra latiores porcæ ſulcantur. quæ ratio colligit,u
per Autumnum facilè poſſint uno iugo,tritici obſeri modij
centumquinquaginta,cæterorúmque leguminum modij cen
tum. Iiſdẽ diebus area trituræ præparãda eſt,ut quæque
res deſecta erit,in eam conferatur.Vinearum quoque cul-
tus,quibus maior eſt modus,iteratus eſſe debet. Ante ſol-
ſtitium pabulum(ſi facultas eſt)uel nunc, uel etiam ſupe-
rioribus X V diebus,qui fuerint ante Calen. Iunij,pecori
præberi oportet.À Cal. autem Iunijs,ſi iam deficit uiri-
dis herba,uſque in ultimum Autumnum frõdẽ cæſam præ-
bebimus. Idibus Iunijs calor incipit. X I I I Calen.Iul.ſol
375 introitum in Cãcro facit,tempeſtatem ſignificat. X I Cal.
Iunij Anguifer,qui à Græcis dicitur ὀφιοῦχος,mane occidit,
tempeſtatem ſignificat.Octauo,& V I I,& V I Cal.Iulij
Solſtitium,Fauonius,& calor. Tertio Cal.Iul.uentoſa tem
peſtas.His diebus eadem,quæ ſuprà. Sed & uiciam in pa
bulum ſecare oportet,priuſquam ſiliquæ eius durentur,or
deum metere, fabam ſerotinam ducere, fabam maturam
conterere, & paleam eius diligenter recondere, ordeum
terere, paleáſque omneis recondere, aluos caſtrare, quas
ſubinde nono quoque, aut decimo die ad Cal.Maias conſi
derare,& curare oportet. nũc autem ſi ſunt pleni, atque
operculati faui demetendi ſunt, ſin autem maiore parte
uacant, aut ſine operculis adaperti ſint,nondum eſſe ma-
turos ſignificatur:itaque mellatio eſt differenda. Quidam
in prouincijs tranſmarinis uel hoc,uel ſequente menſe ſe-
ſama ſerunt. Calen.Iulijs Fauonius,uel Auſter,& calor.
Quarto Non.Iul.Corona occidit mane. Pridie Nonas Iul.
Cancer medius occidit, calor. Octauo Idus Iul. Capricor-
nus medius occidit.Septimo Idus Iul.Cepheus ueſpere ex-

oritur,tempeſtatem ſignificat.Sexto Id.Iul.Prodromi flare
incipiunt.His diebus eadẽ, quæ ſuprà. Sed & proſciſſum
ueruactum optime nunc iteratur, & ſilueſtris ager decre
ſcente Luna utiliſſime extirpatur . Idibus Iulijs Procyon
exoritur mane, tempeſtatem ſignificat. Tertiodecimo Cal.
Auguſtas Sol in Leonem tranſitum facit, Fauonius. Nono
Calendas Auguſtas Leonis in pectore clara ſtella exori-
tur,interdum tempeſtatem ſignificat. Octauo Calen. Au-
guſtas Aquarius incipit occidere clarè,Fauonius,uel Au-
ſter.Septimo Cal.AuguſtasCanicula apparet,caligo æſtuo-
ſa.Sexto Cal.Auguſtas Aquila exoritur.Quarto Calendas
Auguſtas Leonis in pectore claræ ſtellæ exoriuntur,inter- 376
dum tempeſtatẽ ſignificat.Tertio Calen.Auguſtas Aquila
occidit, ſignificat tempeſtatem. His diebus locis tempera-
tis & maritimis meſſis conficitur , & intra dies triginta
qua deſecta eſt,ſtramenta præciſa in acervum congerun-
tur. Iugerum ſtramentorũ opera una deſecat , quibus re-
motis priuſquam ſol acrior exurat terram, omnes arbo-
res,quæ fuerant in ſegete,circunfodere,& adobruere opor
tet . item quibus magna ſementis præparatur , nunc de-
bent iterare. Nam de fodiendis, colendiſue nouellis uineis,
ſæpius iam dixi nullum eſſe menſem omittendum , donec
autumnale æquinoctium conficiatur. Meminiſſe autem o-
portebit,ut per hos,& Auguſti menſis dies antelucanis,&
ueſpertinis temporibus frondem pecudibus cædamus . I-
tem quaſcunque uineas culturi ſumus,ne per æſtum,ſed ma
ne uſque in tertiam , & à decima uſque in crepuſculum
fodiamus.Quibuſdam regionibus ſicut in Cilicia,& Pam
phylia hoc menſe ſeſama ſeruntur.Italiæ autẽ regionibus
humidis poſſunt ultimo menſe Iun.ſeri.Quinetiam tẽpus
eſt ficulneis arboribus caprificũ ſuſpendere, quod quidam

exiſtimant idcirco fieri debere, ne fructus decidat, & ut
celerius ad maturitatem perueniat. Calen. Auguſti Etheſiæ.
Pridie Non. Auguſti Leo medius exoritur, tempeſtatem ſi-
gnificat. VII. Id. Auguſti Aquarius occidit medius, nebu-
loſus æſtus. Pridie Idus Aug. Fidis occidit mane, & Autum
nus incipit. His diebus eadem, quæ ſuprá. Nõnullis tamen
locis faui demetuntur: qui ſi non ſunt melle repleti, nec o-
perculati, differenda eſt in menſem Octob. mellatio. Idib.
Aug. Delphini occaſus tempeſtatẽ ſignificat. XIX. Calen.
Septemb. eiuſdẽ ſideris matutinus occaſus tempeſtatem ſi-
gnificat. XIII Cal. Septemb. ſol in Virginem tranſitum
facit. hoc & ſequenti die tempeſtatẽ ſignificat, interdum
377 & tonat. Hoc eodẽ die Fidis occidit. Decimo Cal. Septemb.
ex eodem ſidere tempeſtas plerunque oritur, & pluuia.
VII Cal. Septemb. Vindemiator exoritur mane, & Arctu
rus incipit occidere, interdum pluuia. III Cal. Septemb.
humeri Virginis exoriuntur, Etheſiæ deſinunt flare, & in-
terdum hiemat. Pridie Cal. Septemb. Andromeda ueſperi
exoritur, interdum hiemat. His quidem diebus arbores fi-
corum inoculantur, quod genus inſitionis emplaſtratio uo
catur. I'dque licet uel commodius facere ſuperiore menſe
poſt Idus. Iul. quo tempore etiam aliarum arborum non-
nulli emplaſtrationem faciunt. Quibuſdam locis, ut in Bæ
tica maritimis regionibus, & in Africa uindemia confici-
tur. Sed frigidioribus regionibus pulucrationem faciunt,
quam uocãt ruſtici occationem, cum omnis gleba in uineis
refringitur, & reſoluitur in puluerem. Hoc eodem tempo-
re prius quàm uineæ puluerentur, ſi perexilis eſt, uel rara
ipſa uitis, lupini modij tres, uel quatuor in ſingula iugera
ſparguntur, & inoccantur, qui, cum fruticauerint, prima
tum foſſione conuerſi ſatis bonum ſtercus uineis præbent.

*Multi etiam,ſi pluuius eſt ſtatus cæli, ſicut ſuburbana re-
gione Italiæ pampinis uuam ſpoliant, ut percoqui fructus
poſſint,nec putreſcere imbribus. At è contrario locis cali-
dioribus, ut modò nominatis prouincijs;circa uindemiam
adumbrantur,uel ſtramentis, uel alijs tegumentis uuæ,ne
uentis,aut caloribus exareſcant. Hoc idem tempus eſt ari-
dis uuis,ficiſque conficiendis, de quibus quemadmodũ paſ
ſæ fiãt,ſuo loco dicemus,cum uillicæ perſequemur officia.
Filix quoque,aut carex ubicunque naſcitur,Auguſto menſe
recte extirpatur,melius tamen circa Idus Iulias ante Ca
niculæ exortum . Calend.Septemb. calor. Quarto Nonas
Septemb. Piſcis auſtrinus deſinit occidere, calor. Non.Se-
ptemb.Arcturus exoritur,Fauonius,uel Corus.VII Idus* 378
*Septemb.Piſcis aquilonius deſinit occidere,& Capra exo-
ritur,tempeſtatem ſignificat.Tertio Idus Septembris Fauo
nius, aut Africus , Virgo media exoritur. His diebus locis
maritimis,& calidis uindemia,& cætera, quæ ſuprà ſcri
pta ſunt,commodè adminiſtrãtur. Iteratio quoque aratio-
nis peracta eſſe debet,ſi ſerius terra proſciſſa eſt. ſin au-
tem celerius,etiã tertiatum ſolũ eſſe conuenit.Hoc etiã tem
pore qui conſueuerũt uitia condire,aquam marinam præ-
parant,& aduectam decoquunt: de qua conficienda,cum
uillicæ officia exequar,præcipiam.Idib.Septemb.ex priſti
no ſidere nonnunquam tempeſtatem ſignificat. XV Cal.
Octob.Arcturus exoritur,Fauonius, aut Africus, interdũ
Eurus,quem quidam Vulturnum appellant.XIIII Cal.
Octo.ſpica Virginis exoritur,Fauonius,aut Corus. XIII
Cal.Octobris ſol in Libram tranſitum facit, Crater matuti
no tempore apparet. XI Calend.Octobris Piſces occidunt
mane,item Aries occidere incipit,Fauonius,aut Corus,in-
terdum Auſter cum imbribus.X Cal.Octobris Argonauis*

exiſtimant idcirco fieri debere, ne fructus decidat, & ut
celerius ad maturitatem perueniat. Calen. Auguſti Etheſiæ.
Pridie Non. Auguſti Leo *medius exoritur, tempeſtatem ſi-*
gnificat. V I I. Id. Auguſti Aquarius *occidit medius, nebu-*
loſus æſtus. Pridie Idus Aug. Fidis *occidit mane, &* Autum
nus incipit. His *diebus eadem, quæ ſuprà.* Nõnullis *tamen*
locis faui demetuntur: qui ſi non ſunt melle repleti, nec o-
perculati, differenda eſt in menſem Octob. *mellatio.* Idib.
Aug. Delphini *occaſus tempeſtatẽ ſignificat.* X I X. Calen.
Septemb. *eiuſdẽ ſideris matutinus occaſus tempeſtatem ſi-*
gnificat. X I I I Cal. Septemb. *ſol in* Virginem *tranſitum*
facit. hoc & ſequenti die tempeſtatẽ ſignificat, interdum
377 *& tonat.* Hoc *eodẽ die* Fidis *occidit.* Decimo Cal. Septemb.
ex eodem ſidere tempeſtas plerunque oritur, & pluuia.
V I I Cal. Septemb. Vindemiator *exoritur mane, &* Arctu
rus incipit occidere, interdum pluuia. I I I Cal. Septemb.
humeri Virginis *exoriuntur,* Etheſiæ *deſinunt flare, & in-*
terdum hiemat. Pridie Cal. Septemb. Andromeda *ueſperi*
exoritur, interdum hiemat. His *quidem diebus arbores fi-*
corum inoculantur, quod genus inſitionis emplaſtratio uo
catur. Idque *licet uel commodius facere ſuperiore menſe*
poſt Idus. Iul. *quo tempore etiam aliarum arborum non-*
nulli emplaſtrationem faciunt. Quibuſdam *locis, ut in* Bæ
tica maritimis regionibus, & in Africa *uindemia confici-*
tur. Sed *frigidioribus regionibus pulueratiοnem faciunt,*
quam uocãt ruſtici occationem, cum omnis gleba in uineis
refringitur, & reſoluitur in puluerem. Hoc *eodem tempo-*
re prius quàm uineæ pulucrentur, ſi perexilis eſt, uel rara
ipſa uitis, lupini modij tres, uel quatuor in ſingula iugera
ſparguntur, & inoccantur, qui, cum fruticauerint, prima
tum foſſione conuerſi ſatis bonum ſtercus uineis præbent.

*Multi etiam, ſi pluuius eſt ſtatus cæli, ſicut ſuburbana re-
gione Italiæ pampinis uitem ſpoliant, ut percoqui fructus
poſſint, nec putreſcere imbribus. At è contrario locis cali-
dioribus, ut modò nominatis prouincijs; circa uindemiam
adumbrantur, uel ſtramentis, uel alijs tegumentis uuæ, ne
uentis, aut caloribus exareſcant. Hoc idem tempus eſt ari-
dis uuis, ficiſque conficiendis, de quibus quemadmodũ paſ
ſæ fiãt, ſuo loco dicemus, cum uillicæ perſequemur officia.
Filix quoque, aut carex ubicunque naſcitur, Auguſto menſe
rectè extirpatur, melius tamen circa Idus Iulias ante Ca
niculæ exortum. Calend. Septemb. calor. Quarto Nonas
Septemb. Piſcis auſtrinus deſinit occidere, calor. Non. Se-
ptemb. Arcturus exoritur, Fauonius, uel Corus. VII Idus* 378
*Septemb. Piſcis aquilonius deſinit occidere, & Capra exo-
ritur, tempeſtatem ſignificat. Tertio Idus Septembris Fauo
nius, aut Africus, Virgo media exoritur. His diebus locis
maritimis, & calidis uindemia, & cætera, quæ ſuprà ſcri
pta ſunt, commodè adminiſtrãtur. Iteratio quoque aratio-
nis peracta eſſe debet, ſi ſerius terra proſciſſa eſt. ſin au-
tem celerius, etiã tertiatum ſolũ eſſe conuenit. Hoc etiã tem
pore qui conſueuerũt uitia condire, aquam marinam præ-
parant, & aduectam decoquunt: de qua conficienda, cum
uillicæ officia exequar, præcipiam. Idib. Septemb. ex priſti
no ſidere nonnunquam tempeſtatem ſignificat. XV Cal.
Octob. Arcturus exoritur, Fauonius, aut Africus, interdũ
Eurus, quem quidam Vulturnum appellant. XIIII Cal.
Octo. ſpica Virginis exoritur, Fauonius, aut Corus. XIII
Cal. Octobris ſol in Libram tranſitum facit, Crater matuti
no tempore apparet. XI Calend. Octobris Piſces occidunt
mane, item Aries occidere incipit, Fauonius, aut Corus, in-
terdum Auſter cum imbribus. X Cal. Octobris Argonauis*

occidit,tempeſtatem ſignificat, interdum etiam pluuiam.
Nono Calend. Octobris Centaurus incipit mane oriri,tēpe
ſtatem ſignificat,interdum & pluuiam.Octauo Cal.Octo
bris,& ſeptimo,& ſexto,AEquinoctium autumnale pluuiā
ſignificat.Quinto Cal.Octob. Hœdi exoriūtur,Fauonius,
nonnunquā Auſter cum pluuia.Quarto Cal.Octob.Virgo
deſinit oriri,tempeſtatem ſignificat.His diebus uindemiæ
pluribus regionibus fiunt, quarū maturitatem alij aliter
interpretati ſunt. quidam cum uidiſſent partē aliquam
uuarum uireſcere, crediderunt tempeſtiuam eſſe uinde-
miam:quidam cum coloratas,& perlucidas uuas animad
379 uertiſſent:nonnulli etiam cum pampinos,ac folia decidere
conſideraſſent.quæ omnia fallacia ſunt:quoniam imma-
turis uuis eadem omnia poſſunt accidere, propter intem-
periem ſolis,aut anni. Itaque nonnulli guſtu explorare ma
turitatem tentauerunt, ut ſiue dulcis eſſet ſapor uuæ,ſiue
acidus,proinde æſtimarent.Sed & hæc ipſa res habet a-
liquam fallaciam. nam quædam genera uuarum nun-
quam dulcedinem capiunt propter auſteritatem nimiam.
Itaque oportunum eſt (quod nos facimus) ipſam natura-
lem contemplari maturitatem. naturalis autem maturitas
eſt,ſi cum expreſſeris uinacea,quæ acinis celantur,iam in-
fuſcata,& nonnulla propemodum nigra fuerint.nam co-
lorem nulla res uinaceis poteſt afferre, niſi naturæ matu-
ritas,præſertim cum ita media parte acinorum ſint,ut &
à ſole æſtuāte,& à uentis protegatur, humórque ipſe non
patitur ea percoqui,aut infuſcari,niſi ſuapte natura. Hoc
igitur cum exploratum habuerit uillicus,ſciat uindemiam
ſibi eſſe faciendam. Sed antequam fructum cogere inci-
piat, cuncta præparanda erunt ſuperiore (ſi fieri poſſet)
menſe. ſi minus, certè ut ante quindecim dies dolia par-

tim piata, partim deſricata, & diligenter lota marina, uel aqua ſalſa, & recte ſiccata. tum & opercula, coláque, & cætera, ſine quibus probè confici muſtum non poteſt. Torcularia uerò, & fora diligenter emundata, lotáque: & , ſi res ita exegerit, picata, præparatáque habeat ligna, quibus defrutum, & ſapam decoquat. tum etiam ſalem, atque odoramenta, quibus condire uina conſueuerint, multò antè repoſita eſſe oportet. Nec tamen hæc cura totum auocet eum à cætera ruris cultura. nam & napinæ, itémque rapinæ ſiccaneis locis per hos dies fiunt. farraginaria quoque pecori futura per hiemem præſidio. itémque ſiliquã, quod ruſtici fœnum græcum uocant, nec minus in pabulum uicia nunc demum conſeruntur. Tum etiam lupini 380
hæc erit præcipua ſatio, quem quidam uel ab area protinus in agrum deferri putant oportere. Milium & panicum hoc tempore demetitur, quo faſeolus ad eſcam ſeritur. nam ad præcipiendum ſemen ultima parte Octobris circa Calendas Nouembris melius obruitur. Quare cum hæc cuncta in agris exequi debeant, poſſit eorum curam, quæ intra uillã facienda ſunt, uillicæ delegare. ita tamen, ut ipſe conſideret an recte facta ſint. Calend. Octobribus, & ſexto Non. interdum tempeſtatem ſignificat. Quarto Non. Octobris Auriga occidit mane, Virgo deſinit occidere, ſignificat nonnunquam tempeſtatem. Tertio Non. Octobris Corona incipit exoriri, ſignificat tempeſtatem. Pridie Non. Octobris Hædi oriuntur ueſpere, Aries medius occidit, Aquilo. Octauo Id. Octobris Coronæ clara ſtella exoritur. Sexto Id. Octobris Vergiliæ exoriuntur ueſpere, Fauonius, & interdum Africus cum pluuia. Tertio, & pridie Idus Octobris Corona tota mane exoritur, Auſter hibernus, & nonnunquã pluuia. Per hos dies frigidis regioni-

*bus uindemia,& cætera,quæ ſuprà ſcripta ſunt, fieri ſo-
lent.Iiſdémque regionibus frumenta matura ſeruntur,&
præcipue far adoreum . Locis etiam opacis triticum nunc
recte ſeritur . Et quoniam ſementis mentionem fecimus,
non intempeſtiuè quantum cuiuſque ſeminis iugerum a-
gri recipiat referemus.Iugerum agri recipit tritici modios
quatuor,uel quinque, farris adorei modios nouem, uel de-
cem,ordei modios quinque,uel ſex, milij, uel panici ſexta-
rios quatuor, uel quinque, lupini modios octo, uel decem,
faſeoli modios quatuor,piſi modios tres, uel quatuor, fabæ
modios ſex,lentis modium unum, uel paulò amplius, lini
ſeminis modios nouem , uel decem , cicerculæ modios tres,
uel quatuor, ciceris modios duos, uel tres, ſeſami ſextarios
381 quatuor, uel quinque, uiciæ pabularis modios ſeptem, uel
octo,uiciæ ſeminalis modios quinque,uel ſex, erui modios
quatuor,uel quinque,farraginis ordeaceæ modios ſeptem,
uel octo, ſiliquæ modios ſex, medicæ ſingulos cyathos ſe-
rere oportet in areolis longis pedum denûm, latis pedum
quinûm . Canabis grana ſex in pede quadrato ponuntur.
Idibus Octobris , & ſequenti biduo interdum tempeſtas,
nonnunquam rorat . Decimotertio Calendas Nouembris
ſol in Scorpionem tranſitum facit . Tertiodecimo, & duo-
decimo Calendas Nouembris ſolis exortu Vergiliæ inci-
piunt occidere,tempeſtatem ſignificat. Vndecimo Calēdas
Nouembris Tauri cauda occidit,Auſter, interdum pluuia.
Octauo Calendas Nouembris Centaurus exoriri mane de-
ſinit,tempeſtatem ſignificat.Septimo Calendas Nouembris
Nepæ frons exoritur,tempeſtatem ſignificat . Quinto Ca-
lendas Nouembris Vergiliæ occidunt, hiemat cum frigore,
& gelicidijs. Quarto Calendas Nouembris Arcturus ue-
ſpere occidit , uentoſus dies . Tertio Calendas , & pridie*

Nouembris Caſſiope incipit occidere, tempeſtatem ſignificat. Per hos dies quæcunque ſemina differri debent, arbuſculǽque omnis generis recte ponuntur. ulmi quoque uitibus recte maritantur, ipſǽque uites in arbuſtis & uineis commode propagantur. ſeminaria runcare, & fodere tempus eſt. tum etiam arbores ablaqueare, nec minus uineas, eaſdémque putare. itémque in arbuſtis uitem deputare. ſeminaria, quæ ſuo tempore pāpinata non ſunt, arbuſculǽque ficorum in ſeminarijs putari, & ad ſingulos ſtylos redigi debent. quæ tamen melius dum tenera ſunt, per germinationem pāpinantur. Sed cum omnia in agricultura ſtrenue facienda ſint, tum maxime ſementis. Vetus eſt agricolarum prouerbium, Maturam ſationem ſæpe decipere ſolere, ſeram nunquam, quin mala ſit. Itaque in totum 3[illegible]
præcipimus: ut quiſque natura locus frigidus erit, is primus conſeratur: ut quiſque calidus nouiſſimus. Vicia & faba ſtercorare agrū dicuntur. Lupinum niſi in florem uerteris, nihil agrum ſtercoraueris. ſed nec ulla res magis uacuis operarijs aut ſeritur, aut conditur. nam & primis temporibus ante aliam ſementim poteſt id obrui, & nouiſſimis poſt coactos fructus tolli. Sementi facta inoccare oportet, quod ſparſeris. Duo iugera tres operæ commode occabunt, arboréſque quæ interierūt, ablaqueabunt, quanuis antiqui ſingulis operis ſingula iugera ſarriri, & occari uelint: quod an recte fieri poſſit affirmare non auſim. Eodem tempore foſſas riuóſque purgare, & elices, ſulcóſque aquarios conuenit facere. Iiſdem temporibus ſi ſit, fraxineam: ſi minus, orneam: ſi nec hæc ſit, iligneam frondem bubus recte præbebimus. Glandis quoque non inutile eſt ſingulis iugis modios ſingulos dare, nec tamen amplius, ne laborent, nec minus diebus XXX præbueris.

nam ſi paucioribus diebus detur(ut ait Higinius) *per uer*
ſcabioſi boues fiunt . Glans *autem paleis immiſcenda eſt,*
*atque ita bubus apponenda.*Tum *etiã ſiluam ſi quis bar*
baricam , *id eſt conſemineam uelit facere*, *recte conſeret*
*glandibus & cæteris ſeminibus.*Tum *& olea diſtringen-*
da eſt,ex qua uelis uiride oleum efficere,quod fit optimum
ex uaria oliua,cum incipit nigreſcere. nam acerbum ni-
ſi ex alba olea fieri non debet. Calend.Nouembribus,*&*
poſtridie caput Tauri *occidit,pluuiam ſignificat.*III Non.
Nouembris Fidicula *mane exoritur,hiemat,& pluit.*VIII
Idus Nouẽbris *idem ſydus totum exoritur,*Auſter *uel* Fa-
uonius,hiemat. VII Idus Nouembris *ſtella clara* Scor-
pionis exoritur,ſignificat tempeſtatem,hiemat,uel Vultur-
383 *nus,interdum rorat.*Sexto Idus Nouembris Vergiliæ *ma-*
ne occidunt,ſignificat tempeſtatem,hiemat. Quinto Idus
Nouembris *hiemis initium,* Auſter, *aut* Eurus, *interdum*
rorat. His *diebus uſque in* Idus,*quæ ſuperiore menſe fa-*
cere non potueris, adhuc tolerabiliter efficies. Sed *& pro-*
prie hoc obſeruabis, ut pridie, quàm plenilunium ſit, ſi
minus,certe ipſo plenilunio omnem,quam ſaturus es; fa-
bam uno die ſpargas:ſed poſtea licebit ab auibus, & pe-
core defenſam obruas. eámq;,ſi ita competierit lunæ cur
ſus,ante Idus Nouembris *occatam habeas quampinguiſſi-*
mo,& nouo loco:ſi minus,quàm ſtercoratiſſimo. Satis *erit*
in ſingula iugera uehes ſtercoris comparare numero de-
cem & octo . Vehes *autem ſtercoris habet modios octogin*
ta. Ex *quo colligitur oportere in denos quoquouerſus pe-*
des, modios quinos ſtercoris ſpargere. Q*uæ ratio docet u-*
niuerſo iugero ſatiſfacere modios M. CCCCXL. Tum
etiam conuenit oleas ablaqueare , *& ſi ſunt parum fru-*
ctuoſæ,uel cacuminibus retorridæ frondis, magnis arbo-

*ribus quaternos modios ſtercoris caprini circumſpergere,
in cæteris autem pro magnitudine portionem ſeruare.* Eo-
*dem tempore uineis ablaqueatis columbinum ſtercus ad
ſingulas uites, quod ſit inſtar unius ſextarij, uel urinæ ho
minis congios, uel alterius generis quaternos ſextarios
ſtercoris infundere.* Iu*gerum uinearum in ſenos pedes po
ſitarum duæ operæ ablaqueant.* Idibus Nouembris *dies
incertus, ſæpius tamen placidus.* Sextodecimo Calendas
Decembris Fidis *exoritur mane,* Auſter, *interdum* Aquilo
magnus. Quintodecimo Calẽdas Decembris Aquilo, *inter-
dum* Auſter *cum pluuia.* Quartodecimo Calẽdas Decem-
bris *ſol in* Sagittarium *tranſitum facit,* Suculæ *mane ori-
untur, tempeſtatem ſignificat.* Duodecimo Calendas De-
cembris Tauri *cornua uesperi occidunt,* Aquilo *frigidus,* 384
& pluuia. Vndecimo Calẽdas Decembris Sucula *mane oc
cidit, hiemat.* Decimo Calend. Decembris Lepus *occidit ma
ne, tempeſtatem ſignificat.* Septimo Calend. Decembris Ca-
nicula *occidit ſolis ortu, hiemat.* Pridie Calendas Decem-
bris *totæ* Suculæ *occidũt,* Fauonius *aut* Auſter, *interdum
pluuia.* His *diebus, quæ præterita erũt ſuperioribus, ope-
ra conſequi oportet.* Et *ſi non plurimum ſerimus, optimum
eſt intra* Calendas Decembris *ſementem confeciſſe.* Sed *e-
tiam longis noctibus ad diurnũ tempus aliquid adijcien
dum eſt. nam multa ſunt, quæ in lucubratione recte a-
guntur.* Siue *enim uineas poſſidemus, pali, & ridicæ poſ-
ſunt dolari, exacuíque: ſiue regio ferulæ, uel corticis fe-
rax eſt, apibus aluearia fieri debent: ſiue palmæ, ſparti-
ue fœcunda eſt, fiſcinæ, ſportæque: ſeu uirgultorum, cor-
bes ex uimine.* Ac *ne cætera nunc perſequar, nulla regio
non aliquid affert, quod ad lucubrationem confici poſ-
ſit. nam inertis eſt agricolæ expectare diei breuitatem,*

*præcipue in ijs regionibus,in quibus brumales dies hora-
rum nouem ſunt, noctéſque horarum quindecim. Poſſit
etiam ſalix deciſa pridie ad lucubrationem expurgari, &
ad uitiũ ligamina præparari. quæ ſi natura minus lenta
eſt, ante dies quindecim præcidenda, & purgata in ſter-
core obruenda eſt,ut lenteſcat. ſin autem iampridem cæſa
exaruit,in piſcina maceranda eſt. tum etiam per lucubra
tionem ferramenta acuere, & ad ea facere,uel facta ma-
nubria aptare, quorum optima ſunt ilignea,deinde carpi-
nea,poſt hæc fraxinea.Calendis Decembris dies incertus,
ſæpius tamen placidus. Octauo Idus Decembris Sagitta-
rius medius occidit,tempeſtatem ſignificat. Septimo Idus
Decembris Aquila mane oritur, Africus,interdum Auſter,
irrorat. Tertio Idus Decembris Corus, uel Septentrio, in-
385 terdum Auſter cum pluuia. His diebus quæ præterita e-
runt ſuperiore menſe opera peragi debebunt,utique in lo-
cis temperatis,aut calidis:nam frigidis recte fieri iam non
poſſunt.Idibus Decembris Scorpio totus mane exoritur,hie
mat. Sextodecimo Calendas Ianuarij ſol in Capricornum
tranſitum facit, brumale ſolſtitium,ut Hipparcho placet:
itaque tempeſtatem ſæpe ſignificat.XV Calẽd. Ianuarias
uentorum commutationem ſignificat.X Calendas Ianua-
rias Capra occidit mane,tempeſtatem ſignificat.Nono Ca
lendas Ianuarias brumale ſolſtitium(ſicut Chaldæi obſer
uant)ſignificat. Sexto Calen.Ianuarias Delphinus incipit
oriri mane, tempeſtatem ſignificat. Quarto Calendas Ia-
nuarias Aquila ueſpere occidit,hiemat.Tertio Calẽdas Ia
nuarias Canicula ueſpere occidit, tempeſtatem ſignificat.
Pridie Calendas Ianuarias,tempeſtas uentoſa.His diebus
qui religioſius rem ruſticam colunt,niſi ſi uinearum cau
ſa paſtines, negant debere terram ferro commoueri. Ita-*

que quicquid citra id genus effici poteſt,id ab his compre-
henditur,ut olea legatur,& oleum conficiatur,ut uitis pa
letur,& capite tenus alligetur,ut iuga uineis imponantur,
& capiſtrentur. Cæterum palmare, id eſt,materias alli-
gare hoc tempore non expedit,quia plurimæ propter ri-
gorem qui fit ex frigore, franguntur. Poſſunt etiam his
diebus ceraſi,& tuberes,& armeniacæ, atque amygda-
læ,cæteræque arbores quæ primæ florẽt,inſeri commode.
Nonnulli etiam legumina ſerunt. Calendis Ianuarij dies
incertus. Tertio Nonas Ianuarij Cancer occidit, tempeſtas
uaria.Pridie Nonas Ianuarij media hiems,Auſter multus,
interdũ pluuia. Non.Ianuarijs Fidis exoritur mane,tem-
peſtas uaria.Sexto Idus Ianuarias Auſter,interdum Fa-
uonius. Quinto Idus Ian.Auſter,interdum imber. Pri-
die Idus Ian.incertus ſtatus cæli. Per hos quoque dies ab- 386
ſtinent terrenis operibus religioſiores agricolæ,ita tamen
ut ipſis Cal. Ianuarijs auſpicandi cauſa omne genus ope-
ris inſtaurent.Cæterum differant terrenam molitionem
uſq; in proximas Idus. Sed nec ignorare debebit uillicus,
quid uni iugo boum quoquo menſe per ſingulos dies præ-
ſtari ſatis ſit.Quare huius quoque curæ rationem ſubijcie
mus.Mẽſe Ianuario paleas cum erui macerati ſextarijs ſex
uel paleas cum cicerculæ freſæ ſemodio,uel frõdis corbem
pabulatorium modiorum uiginti,uel paleas quantum ue-
lint,& fœni pondo uiginti, uel affatim uiridem frõdem
ex ilice uel lauro,uel quod his omnibus præſtat, farragi-
nem ordeaceam dabit ſiccam: Februario menſe idem,Mar
tio idem. uel ſi opus facturi ſunt, fœni pondo quinqua-
ginta. Aprili frondem querneam,& populneam. ex Cal.
ad Idus,uel paleas, uel fœni pondo quadraginta. Maio
pabulum affatim:Iunio ex Calen.frondem affatim:Iulio

idem, Auguſto idem, uel paleas ex aruo pondo quinquaginta. Septembri frōdem affatim, Octobri frondem, & ficulnea folia, Nouemb. ad Idus frondem, uel folia ficulnea, quæ ſint corbis unius. Ex Idibus glandis modium unum paleis immiſtum, & lupini macerati modiū unum paleis immiſtum, uel maturam farraginem. Decemb. frondem aridam, uel paleas cum erui ſemodio macerato, uel lupini, quod ex ſemodio macerato exierit, uel glandis modium unum, ut ſuprà ſcriptum eſt, uel farraginem.

Proſa de cultu hortorum, & herbis hortenſibus. CAP. III.

Et quoniam percenſuimus opera, quæ ſuis quibuſque temporibus anni uillicum exequi oporteret, memores
387 polliciti noſtri ſubiungemus cultus hortorum, quorum æquè curam ſuſcipere debebit, ut & quotidiani uictus ſui leuet ſumptum, & aduenienti domino præbeat, quod ait poeta, inemptas ruris dapes. Democritus in eo libro, quem Georgicon appellauit, parum prudenter cenſet eos facere, qui hortis extruant munimenta, quòd neque latere fabricata materies perānare poſſit, pluuijs, ac tempeſtatibus plerunque infeſtata, neque lapides ſupra rei dignitatem poſcat impenſa. ſi uerò amplum modū ſepire quis uelit, patrimonio eſſe opus. Ipſe igitur oſtendā rationem, qua non magna opera hortum ab incurſu hominum, pecudúmque munimus. Vetuſtiſſimi auctores uiuam ſepē ſtructili prætulerunt, quia non ſolùm minorem impenſam deſideraret, uerumetiam diuturnior immenſis temporibus permaneret: itaque uepres efficiendi conſitis ſpinis rationem talem reddiderunt. Locus, quem ſepire deſtinaueris, ab æquinoctio autumnali ſimulátque terra maduerit imbribus, circumuallandus eſt duobus ſulcis tripedaneo ſpatio

inter ſe diſtantibus. modũ altitudinis, & latitudinis eorum abunde eſt eſſe bipedaneum: ſed eos uacuos perhiemare patiemur præparatis ſeminibus, quibus obſerantur. ea ſint uaſtiſſimarum ſpinarum, maximéque rubi, & paliuri, & eius, quam Græci uocant κυνόσβατον, *nos ſentem canis appellamus. Horum autem ruborum ſemina quammaturiſſima eligi oportet, & erui moliti farinæ immiſcere: quæ cum eſt aqua conſperſa, illinitur uel nauticis ueteribus funibus, uel quibuſlibet alijs reſtibus. ſiccati deinde funiculi reponuntur in tabulato. mox ubi bruma confecta eſt, intermiſſis quadraginta diebus circa hirũdinis aduentum, cum iam Fauonius exoritur, poſt Idus Febr. ſi qua in ſulcis per hiemem conſtitit aqua, exhauritur, re-*
ſolutáq; humus, quæ erat autumno regeſta, uſque ad me- 388
diam ſulcorũ altitudinẽ reponitur. Prædicti deinde funes de tabulato prompti explicantur, & in longitudinem per utrunque ſulcum porrecti obruuntur, ſed ita ut non nimiũ ſupergeſta terra ſemina ſpinarum, quæ inhærent toris funiculorum, enaſci poſſint. ea ferè circa trigeſimum diem prorepunt: atque ubi cœperunt aliquod incrementum habere, ſic inſueſci debent, ut in id ſpatium, quod ſulcis interiacet, inclinentur. Oportebit autem uirgeã ſepem interponere, quam ſuperſcendant ſentes utriuſque ſulci, & ſit quo interdum quaſi adminiculo priuſquam corroborentur, acquieſcant. Hunc ueprem manifeſtum eſt interimi non poſſe, niſi radicitus effodere uelis. cæterũ etiam poſt ignis iniuriam melius renaſci nulli dubiũ eſt. Et hæc quidem claudendi horti ratio maxime eſt antiquis probata. Locum autem prius eligi conueniet, ſi permittit agri ſitus, iuxta uillam præcipue pinguem, quíque adueniente riuo, uel ſi non ſit fluens aqua, fonte puteali poſſit irrigari.

Sed ut certam perennitatis puteus habeat fidem , tum de-
mum effodiendus eſt,cum ſol ultimas partes Virginis ob-
tinebit,id eſt menſe Septemb.ante æquinoctium autumna
le:ſiquidem tunc maxime explorãtur uires fontium, cum
ex longa ſiccitate æſtatis terra caret humore pluuiali.Pro-
uidendum eſt autem,ne hortus areæ ſubiaceat,ne per tri-
turam uenti poſſint paleas aut puluerem in eum perfer-
re:nam utraque ſunt oleribus inimica.Mox inordinandi
paſtinandíque ſoli duo ſunt tempora: quoniam duæ quo-
que olerum ſationes : nam & autumno, & uere plurima
ſeruntur,melius tamen uere riguis locis,quoniam & na-
ſcentis anni clementia excipit prodeuntia ſemina, & ſi-
tis æſtatis reſtinguitur fontibus . At ubi loci natura neque
manu illatam, neque ſuæ ſpontis aquam miniſtrari pati-
389 tur,nullum quidem aliud auxiliũ eſt,quàm hiemales plu-
uiæ. Poteſt tamen etiam in ſicciſſimis locis opus cuſtodi-
ri,ſi depreſſius paſtinetur ſolum: eiúſque abunde eſt gra-
dum effodere tribus pedibus, ut in quatuor cõſurgat re-
geſtum. At ubi copia eſt rigandi,ſatis erit non alto bipalio,
id eſt,minus quàm duos pedes ferramento nouale cõuerti.
Sed curabimus,ut ager quem uere conſeri oportet, autum-
no circa Calend. Nouemb. paſtinetur: quem deinde ueli-
mus autumno inſtituere,menſe Maio conuertemus, ut aut
hiemis frigoribus,aut æſtiuis ſolibus & gleba ſoluatur,&
radices herbarũ necentur:nec multo ante ſtercorare debe-
bimus,& cum ſationis appropinquabit tẽpus ante quin-
tum diẽ exherbãdus erit locus,ſtercorandúſq;, & ita dili-
genter foſſione iterãdus,ut fimo terra commiſceatur.Opti-
mum uerò ſtercus eſt ad hunc uſum aſini,quia minimum
herbarũ creat: proximum uel armenti, uel ouiũ ſi ſit an-
no maceratũ:nam quod homines faciũt,quamuis habeatur

excellentiſſimum, non tamen neceſſe eſt adhibere, niſi aut nudæ glareæ, aut ſine ullo robore ſolutiſſimæ arenæ, cum maior ſcilicet uis alimenti deſideratur. igitur ſolum, quod conſerere uere deſtinauerimus, poſt autumnum patiemur effoſſum iacere brumæ frigoribus, & pruinis inurendũ: quippe è contrario ſicut calor æſtatis, ita uis frigoris excoquit terram, fermentatámque ſoluit. quare peracta bruma tum demum ſtercus inijcietur, & circa Idus Ianuarias humus refoſſa in areas diuiditur, quæ tamen ſic informandæ ſunt, ut facile runcantium manus ad dimidiam partem latitudinis earum perueniant, ne qui proſequuntur herbas, ſemina proculcare cogantur: ſed potius per ſemitas ingrediantur, & alterna uice dimidias areas eruncent. Hæc, quæ ante ſationem facienda ſunt, dixiſſe abunde eſt. Nunc quid quoque tempore uel colendum, uel ſerendum 390 *ſit, præcipiámus: & primum de his generibus loquendum eſt, quæ poſſunt duobus ſeri temporibus, id eſt autumno & uere. Sunt autem ſemina braſſicæ, & lactucæ, cinaræ, erucæ, naſturcij, coriandri, chærephylli, aneti, paſtinacæ, ſiceris, papaueris: hæc enim uel circa Calend. Septembres, uel melius ante Calendas Martias Februario ſeruntur. Locis uero ſiccis, aut tepidis qualia ſunt Calabriæ, & Appuliæ maritima, poſſunt circa Idus Ianuarias terræ committi. Rurſus quæ tantum autumno conſeri debent (ſi tamen uel maritimum, uel apricum agrum incolimus) hæc ferè ſunt, allium, cepæ capitula, ulpicum, ſinapis. Sed etiam nunc quo quidque tempore terræ mandari plerunque conueniat, per menſes digeramus. Ergo poſt Calendas Ianuarias confeſtim recte ponetur lepidium. Menſe autem Februario uel planta, uel ſemine ruta, atque aſparagus, & iterum cepæ ſemẽ, & porri: nec minus ſi uernum, & æſti-*

num fructum uoles habere, ſyriacæ radicis, & rapæ, napíque ſemina obrues. nam allij, & ulpici ultima eſt huius tēporis poſitio. At circa Calendas Martij locis apricis licet porrum (ſi iam ingranduit) tranſferre. Item panacem ultima parte Martij menſis. Deinde circa Calendas Apriles æque porrum atque inulam, & ſerotinam plantam rutæ. Item ut maturius naſcatur cucumis, cucurbita, capparis ſerenda eſt. nam ſemen betæ, cum punicum malum florebit, tum demum optime ſeritur. Porri autem caput circa Idus Maias tolerabiliter adhuc tranſfertur. Poſt hoc, nihil ingruente æſtate obrui debet, niſi ſemen apij, ſi tamen rigaturus es. ſic enim optime per æſtatem prouenit. Cæterum Auguſto circa Vulcanalia tertia ſatio eſt: eáque optima radicis, & rapæ, itémque napi, & ſiſeris, nec mi-
391 *nus oleris atri. atque hæc ſunt ſationum tempora. Nunc de ijs, quæ aliquam curā deſiderant, ſingulis loquar, quéque præteriero intelligi oportebit nullam operam poſtulare niſi runcatoris: de qua ſemel hoc dicendum eſt, omni tempore conſulendū eſſe, ut herbæ extermināetur. Vlpicum quod quidā alliū punicum uocant, Græci autem ἀφροσκόροδον appellant, longe maioris eſt incrementi, quàm alliū: ídq; circa Calend. Octobris, ante quàm deponatur ex uno capite in plura diuidetur. habet enim uelut allium plures cohærentes ſpicas, eǽque cum ſint diuiſæ, liratim ſeri debent, ut in puluinis poſitæ minus infeſtentur hiemis aquis. Eſt autem lira ſimilis ei porcæ, quam in ſationibus campeſtribus ruſtici faciunt, ut uliginem uitent: ſed hæc in hortis minor eſt faciēda, & per ſummam partem eius, id eſt in dorſo inter palmaria ſpatia, ſpicæ ulpici, uel allij (nam id quoque ſimiliter conſeritur) diſponendæ ſunt. ſulci lirarum inter ſe diſtent ſemipedali ſpatio. deinde cum*

*ternas fibras emiſerunt ſpicæ, ſarriantur. nam quò ſæpius
id factum eſt, maius ſemina capiunt incrementum. deinde
ante quàm caulem faciant, omnem uiridem ſuperficiem
intorquere, & in terram proſternere conueniet, quò ua-
ſtiora capita fiant.* Regionibus *autem pruinoſis neutrum
horum per autumnum ſeri debet: nam brumali tempore
corrumpuntur: quod ferè menſe* Ianuario *miteſcit: & id-
circo frigidis locis tempus optimum eſt alliũ, uel ulpicum
ponendi circa* Idus *prædicti menſis. ſed quandocunq; uel
conſeremus, uel iam matura in tabulatum reponemus, ſer-
uabimus in ijs locis, quibus aut obruentur, aut eruentur, ut
luna infra terrã ſit. nam ſic ſata, & rurſus ſic recondita
exiſtimantur neque acerrimi ſaporis exiſtere, neque man-
dentium halitus inodorare. Multi tamen hæc ante* Calen.
Ianuarias *medijs diebus ſerunt menſe* Decembri, *ſi cæli* 392
tepor, & ſitus terræ permittit. Braſſica, *cum* VI *foliorum
erit, transferri debet, ita ut radix eius liquido fimo prius
illita, & inuoluta tribus algæ tæniolis pangatur. hæc e-
nim res efficit, ut in coctura celerius madeſcat & uiri-
dem colorem ſine nitro conſeruet.* Eſt *autem frigidis, &
pluuijs regionibus poſitio eius optima poſt* Idus Aprilis,
*cuius depreſſæ plantæ, cum tenuerint quantum olitoris ra
tio patitur, ſæpius ſarrita, & ſtercorata melius conualeſ-
ſcit, plenioriſq; incrementi & coliculum facit, & cymam.*
Nonnulli *hanc eandem locis apricioribus à* Calen. Mar-
*tijs deponunt: ſed maior pars eius in cymam proſilit, nec
poſtea hybernum caulem amplum facit, cum eſt ſemel de-
ſecta.* Poſſis *autem uel maximos caules bis transferre, id-
que, ſi facias, plus ſeminis, & maioris incrementi præbe-
re dicuntur.* Lactuca *totidem foliorũ quot* Braſſica *tranſ-
ferri debet. locis quidẽ apricis, & maritimis optime autu-*

*mno ponitur, mediterraneis, & frigidis contrà: hieme non
æque commodè diſpergitur. ſed & huius quoque radix fi-
mo liniri debet, maiorémque copiam deſiderat aquæ, ſic-
q; fit tenerioris folij. Sunt autem complura lactucæ gene-
ra, quæ ſuo quoque tempore ſeri oportet: earum quæ fuſci,
& ueluti purpurei, aut etiam uiridis coloris, & criſpi folij
uti Cæciliana menſe Ianuar. rectè diſſeritur. At Cappa-
docia, quæ pallido & pexo denſóque folio uiret, menſe Fe
bruario: quæ deinde candida eſt, & criſpiſſimi folij, ut in
prouincia Bætica eſt finibus Gaditani municipij, menſe
Mart. rectè pangitur. Eſt & Cyprij generis ex albo rubi-
cunda, leui, & tenerrimo folio, quæ in Idib. April. commo-
dè diſponitur. Ferè tamen aprico cæli ſtatu, quibus locis
aquarum copia eſt, penè toto anno lactuca ſeri poteſt: quæ
393 quò tardius caulem faciat, cum aliquod incrementum ha-
buerit, exiguam teſtam media parte accipiat, eo quaſi o-
nere coercita in latitudinem ſe diffundit. eadem eſt ratio
etiam intybi, niſi quòd hiemem magis ſuſtinet: ideóque uel
frigidis regionibus proximo autumno ſeri poteſt. Cinaræ
ſobolem melius per autumni æquinoctiũ diſponemus: ſe-
men commodius circa Calendas Martij ſeremus: eiúſque
plantam circa Calẽd. Nouemb. deprimemus, & multo cine-
re ſtercorabimus. id enim genus ſtercoris huic oleri uide-
tur aptiſſimum. Sinape atque coriandrum, nec minus eru
cam, & ozimum ita uti ſata ſunt, ſua ſede immota perma-
nent: neque eſt eorũ cultus alius, quàm ut ſtercorata run-
centur. poſſunt autem non ſolum autumno, ſed & uere
conſeri. Plantæ quoq; ſinapis prima hieme tranſlatæ plus
cymæ uere afferunt. Panax utroque tempore leui, & ſub
acta terra rariſſime diſſeritur, quo maius incrementum
capiat: melius tamen eius uerna ſatio eſt. Porrum ſi ſe-*

ctiuum facere uelis, denſius ſatum præceperunt priores relinqui: & ita cum increuerit, ſecari. Sed nos docuit uſus lõge melius fieri, ſi differas, & eodem more, quo capitatum modicis ſpatijs, id eſt, inter quaternos digitos depangas, & cum conualuerit, deſeces. In eo autem quod magni capitis efficere uoles, ſeruandum ſit, ut ante quàm tranſlatum deponas, omnes radiculas amputes, & fibrarum ſummas partes intondeas. tum teſtulæ, uel conchæ, quaſi ſedes in ſingulis ſubiectæ ſeminibus adobruuntur, ut fiant capita latioris incrementi. Cultus autem porri capitati aſſidua ſarritio, & ſtercoratio eſt. nec alius tamen ſectiui, niſi quòd toties rigari, & ſtercorari, ſarriríque debet, quoties demetitur. ſemen eius locis calidis menſe Ianuario, frigidis Februario ſeritur: cuius incrementum quò maius fiat, raris linteolis complura grana illigantur, atque ita obruuntur. Enatum autem in ijs locis, quibus aqua ſubminiſtrari non poteſt, deferri debet circa æquinoctium autumni. at quibus poſſis humorem præbere, menſe Maio recte transfertur. Apium quoque poſſis plantis ſerere, nec minus ſemine, ſed præcipuè aqua lætatur, & ideo ſecundum fontem commodiſſime ponitur. quòd ſiquis id uelit lati folij facere, quantum ſeminis poſſint tres digiti comprehendere, raro linteolo illiget, & ita in areolas diſpoſitum releget. uel ſi criſpæ frondis id fieri maluerit, ſemen eius inditum pilæ, & ſaligneo palo pinſitum, expoliatúmque, ſimiliter in linteolis ligatum obruet. Poteſt etiam circa hanc operam fieri criſpum qualitercunque ſatum, ſi cum eſt natum, incrementum eius ſuperuoluto cylindro coerceat. Satio eius eſt optima poſt Idus Maias uſque in ſolſtitium: nam teporem deſiderat. Ferè etiam his diebus ozima ſeruntur, quorum cum ſemen obrutum eſt, diligenter

394

inculcatur panicula,uel cylindro. nam ſi terram ſuſpen-
ſam relinquas,plerunque corrumpitur. Paſtinaca, & ſi-
ſer,atque inula conualeſcunt alte paſtinato, & ſtercorato
loco:ſed quàm rariſſime ponenda ſunt,ut maiora capiant
incrementa . Inulam uero interuallo trium pedum ſeri
conuenit,quoniam uaſtos facit frutices, & radicibus, ut
oculus harundinis ſerpit: nec eſt alius cultus horum om-
nium,niſi ut ſarritionibus herbæ tollantur.Commodiſſi-
mè autem deponentur prima parte Septembris,uel ultima
Auguſti parte. Atrum olus, quod Græcorum quidam uo-
cant ἱπποσίλινον, nonnulli σμύρνιον,paſtinato loco ſemine
debet conſeri,maxime iuxta maceriam: quoniam & um-
bra gaudet,& qualicunque conualeſcit loco:ídque cum ſe-
mel ſeueris,ſi non totum radicitus tollas,ſed alternos fru-
tices in ſemen ſummittas,æuo manet,paruámque ſarritio-
395 nis exigit culturam. ſeritur à Vulcanalibus uſque in Ca-
lendas Semptembris,ſed etiam menſe Ianuario menta dul
cem deſiderat uliginem, quã ob cauſam iuxta fontem mẽ-
ſe Martio recte ponitur.Cuius ſi forte ſemina defecerunt,
licet de noualibus ſilueſtre mentaſtrum colligere , atque
ita inuerſis cacuminibus diſponere:quæ res feritatem de-
trahit,atque edomitã reddit . Rutam autumno ſemine ſa-
tam menſe Martio differre oportet in apricum, & cine-
rem aggerare,runcaríque donec conualeſcat,ne herbis ene
cetur. ſed uelata manu debebit runcari, quam niſi conte-
xeris,perniciosa naſcuntur ulcera. Si tamen per ignoran-
tiam nuda manu runcaueris,& prurigo, atque tumor in-
ceſſerit, oleo ſubinde perungito. eiuſdem frutex pluribus
annis permanet innoxius,niſi ſi mulier,quæ in mẽſtruis
eſt,contigerit eum,& ob hoc exaruerit.Thymum, & trãſ
marina cunila, & ſerpyllũ , ſicut priore libro iam retuli,

magis aluearia curantibus, quàm olitoribus ſtudioſè con-
ſerūtur. Sed nos ea condimentorum cauſa (nam ſunt qui-
buſdam eſculentis aptiſſima)non alienum putamus etiam
in hortis habere. locum neque pinguem, neque ſtercoratum,
ſed apricum deſiderant, ut quæ macerrimo ſolo per ſe ma-
ritimis plerunque regionibus naſcuntur. hæ res & ſemi-
ne, & plantis circa æquinoctium uernum ſerūtur. melius
tamen eſt thymi nouellas plantas diſponere, quæ cum ſub-
acto ſolo depreſſæ fuerint, ne tarde comprehendant, aridi
thymi fruticem contundi oportet, atque ita pinſito pridie
quàm uolueris uti, aqua medicare, quæ cum ſuccum eius
perceperit, depoſitis fruticibus infunditur, donec eos recte
confirmet. Cæterum cunila uiuacior eſt, quàm ut impen-
ſius curanda ſit. Lepidium cum ante Cal. Martias habue
ris diſpoſitum, uelut porrum ſectiuum demetere poteris:
rarius tamen. nam poſt Cal. Nouemb. ſecandum non erit, 396
quoniā frigoribus uiolatum emoritur: biennio tamen ſuf-
ficiet, ſi diligenter ſarritum, & ſtercoratum fuerit. multis
etiam locis uiuacitatem ſuam uſque in annos decem pro-
rogat. Beta florenti punico malo ſemine obruitur, & ſimul
atq; quinque foliorū eſt, ut braſſica differtur æſtate, ſi ri-
guus eſt hortus: at ſi ſiccaneus, autumno, cū iam pluuiæ in-
ceſſerint, diſponi debebit. Chærephyllū, itémq; olus atripli
cis, quod Græci uocant ἀτράφαξιν circa Cal. Octob. obrui
oportet non frigidiſſimo loco. nam ſi regio ſæuas hiemes
habet, poſt Idus Februarias ſemine differenda ſunt, ſuá-
que de ſede partiēda. Papauer, & anethum eandē habent
conditionē ſationis, quam chærephyllū & ἀτράφαξις. Sa-
tiui aſparagi, quam corrudam ruſtici uocant, ſemina ferè
biennio præparantur. ea cum pingui, & ſtercoroſo ſolo
poſt Idus Februarias ſic obrueris, ut quantum tres digiti

ſeminis comprehendere queunt, ſingulis foſſulis deponas. Ferè poſt quadrageſimum diem inter ſe implicantur, & quaſi unitatem faciunt, quas radiculas ſic illigatas, atque connexas olitores ſpongias appellant. eáſque poſt quatuor & uiginti menſes in locum apricum, & bene madidum, ſtercoratúmque transferri conuenit. Sulci autem inter ſe pedali menſura diſtantes fiunt non amplius dodrantalis altitudinis, in quam ita ſpongiolæ deprimuntur, ut facile ſuperpoſita terra germinent. ſed in locis ſiccis partibus ſulcorum imis diſponenda ſunt ſemina, ut tanquam in alueolis maneant. at uliginoſis è contrario in ſummo porcæ dorſo collocanda, ne humore nimio lædãtur. Primo deinde anno, cum ita conſita ſunt, aſparagum quem emiſerint, infringi oportet. nam ſi ab imo uellere uolueris, adhuc teneris, inualidíſque radiculis tota ſpongiola ſequetur. Reliquis annis non erit decerpendus, ſed radicitus uel-
397 lendus. nam niſi ita fiat, ſtirpes præfractæ angunt oculos ſpongiarum, & quaſi excæcant, nec patiuntur aſparagum emittere. Cæterum ſtylus, qui nouiſſime autumnali tempore naſcitur, non omnis eſt tollendus, ſed aliqua pars eius in ſemen ſummittenda eſt. Deinde cum ſpinam fecerit, collectis ſeminibus ipſis, ſcorpiones ita uti ſunt, in ſuo loco perurendi ſunt, & deinde ſulci omnes conſarriendi, herbǽque eximendæ, mox uel ſtercus, uel cinis inijciendus, ut tota hieme ſuccus eius pluuijs manans ad radicem perueniat. Vere deinde prius quàm cœperit germinare, capreolis, quod genus bicornis ferramenti eſt, terra commoueatur, ut & facilius ſtylus emicet, & relaxa huma plenioris craſſitudinis fiat radix. Raphani radix bis anno recte ſeritur, Februario menſe, cum uerũ fructum expectamus, & Auguſto menſe circa Vulcanalia, cum matu-

rius . ſed hæc ſatio ſine dubio melior habetur. cura eſt
eius, ut terra ſtercorata, & ſubacta obruatur, poſt ubi
cœperit aliquod incrementum , ſubinde aggeretur. nam
ſi ſuper terram emerſerit, dura,& fungoſa fiet. Cucumis
& cucurbita, cum copia eſt aquæ, minorem curam deſi-
derant: nam plurimum iuuantur humore. ſin autem ſic-
co loco ſeri debuerint, quo rigationem miniſtrari non ex-
pediat, menſe Februario ſeſquipedali altitudine ſulci fa-
ciendi ſunt. poſt Idus deinde Martias, quaſi tertia pars
altitudinis ſulci ſtramentis inditis tegenda, mox ſtercora-
ta terra uſque in dimidium ſulcum aggerenda, poſitiſ-
que ſeminibus tam diu eſt aqua præbenda, donec ena-
ſcantur: atque ubi conualeſcere cœperint, adiecta humo
incrementa eorum proſequenda ſunt, donec ſulcus coæ-
quetur . Sic exculta ſemina ſine rigatione tota æſtate ſatis
ualebunt , fructúmque iucundioris ſaporis, quàm rigua
præbebunt. Aquoſis autem locis primo quoque tempore,
non tamen ante Calen. Mar. ſemen ponendum eſt, ut de- 398
ferri poſſit æquinoctio confecto: idque de media parte cu-
curbitæ ſemen inuerſo cacumine ponito, ut fiat incremen-
ti uaſtioris. nam ſunt ad uſum uaſorum ſatis idoneæ, ſi-
cut Alexandrinæ cucurbitæ, cum exaruerint. At ſi eſcu-
lentæ merci præparabis, recto cacumine de collo cucurbi-
tæ ſumptum ſemen ſerendum erit, quod prolixior & te-
nuior fructus eius enaſcatur, qui ſcilicet maius cæteris in-
uenit pretium. Sed cuſtodiendum eſt, ut quamminime ad
eum locum , in quo uel cucumis , aut cucurbitæ conſitæ
ſunt, mulier admittatur. nam ferè contactu eius langue-
ſcunt incrementa uirentium . ſi uero etiam in menſtruis
fuerit, uiſu quoque ſuo nouellos fœtus necabit. Cucumis te-
ner, & iucundiſſimus fit, ſi ante quàm feras, ſemen eius

lacte maceres. nonnulli etiam quò dulcior exiſtat, aqua
mulſa idem faciunt. Sed qui præmaturum fructum cu-
cumeris habere uolet, confecta bruma ſtercoratam terram
inditam cophinis obſerat, modicúmque præbeat humo-
rem. deinde cum enata ſemina fuerint, tepidis diebus,
& inſolatis iuxta ædificium ſub diuo ponat, ita ut ab o-
mni afflatu protegantur. Cæterum frigoribus, ac tem-
peſtatibus ſub tectum referat: ídque tandiu faciat, dum æ-
quinoctium uernum conficiatur. poſtea totos cophinos
demittat in terram. ſic enim præcoquem fructum habe-
bit. Poſſunt etiam, ſi ſit operæpretium, uaſis maioribus
rotulæ ſubijci, quo minore labore producantur, & rur-
ſus intra tecta recipiantur. ſed nihilo minus ſpeculari-
bus integi debebunt, ut etiam frigoribus ſerenis diebus
tutò producantur ad ſolem. Hac ratione ferè toto anno
Tiberio Cæſari cucumis præbebatur. Nos autem leuio-
re opera iſtud fieri apud AEgyptiæ gentis Dolum Men-
deſium legimus, qui præcipit aprico, & ſtercoroſo loco
399 alternis ordinibus ferulas, alternis rubos in hortis con-
ſitas habere: deinde eas confecto æquinoctio paululum
infra terram ſecare, & ligneo ſtylo laxatis uel rubi, uel
ferulæ medullis ſtercus immittere, atque ita ſemina cu-
cumeris inſerere, quæ ſcilicet incremento ſuo coeant ru-
bis, & ferulis. nam ita non ſua, ſed quaſi materna ra-
dice aluntur: ſicque inſitam ſtirpem frigoribus quoque
cucumeris præbere fructum. Satio ſecunda eius ſeminis
ferè quinquatribus obſeruatur. Capparis plurimis pro-
uincijs ſua ſponte noualibus naſcitur. Sed quibus locis e-
ius inopia eſt, ſi ſerenda fuerit, ſiccum locum deſiderabit.
íſque debebit ante circundari foſſula, quæ repleatur la-
pidibus, & calce, uel punico luto, ut ſit quaſi quædam

*lorica, ne poſſint eam perrumpere prædicti ſeminis fru-
tices, qui ferè per totum agrum uagantur, niſi munimen-
to aliquo prohibiti ſint. quod tamen non tantum incom-
modum eſt (ſubinde enim poſſunt extirpari) quantum
quod noxium uirus habent, ſuccóque ſuo ſterile ſolum red
dunt.* Cultu *aut nullo, aut leuiſſimo contenta eſt. quip-
pe quæ res etiam in deſertis agris citra ruſtici operam
conualeſcit.* Seritur *utroque æquinoctio.* Cepina *magis fre-
quenter ſubactam poſtulat terram, quàm altius conuer-
ſam. itaque ex* Calendis Nouembris *proſcindi ſolum de-
bet, ut hiemis frigoribus, & gelicidijs putreſcat, intermiſ-
ſiſque quadraginta diebus, tum demum iterari, & in-
terpoſitis uno ac uiginti diebus tertiari, ac protinus ſter-
corari. mox bidentibus æqualiter perfoſſum in areas diſ-
poni deletis radicibus omnibus.* Deinde *ad* Calendas Fe
*bruarias ſereno die conueniat ſemina ſpargi, quibus ali-
quod ſatureiæ ſemen interm iſcendum erit, ut eam quoque
habeamus. nam & uiridis eſui eſt iucunda, nec arida in-
utilis ad pulmentaria condienda.* Sed *cepina uel ſæpius,
certè non minus debet quàm quater ſarriri. cuius ſi ſe-* 400
*men excipere uoles, capita maxima generis aſcalonij, quod
eſt optimum, menſe* Februario *diſponito quaternorum,
uel etiam quinûm digitorum ſpatijs diſtantia: & cum cœ
perint uirere, ne minus ter conſarrito: deinde cum fece-
rint caulem, humilioribus quaſi canteriolis interpoſitis
rigorem ſtylorum conſeruato. nam niſi arundines tranſ-
uerſas in modum iugatæ uineæ crebras diſpoſueris, thal-
li ceparum uentis proſternentur, totúmque ſemen excu-
tietur: quod ſcilicet non ante legendum eſt, quàm cum
matureſcere cœperit, colorémque nigrum habere.* Sed
nec patiendum eſt, ut perareſcat, aut totum decidat,

uerum integri thalli uellendi ſunt, & ſole ſiccandi. Napus & rapa duas ſationes habent, & eandem culturam, quam raphanus. melior eſt tamen ſatio menſis Auguſti. Iugerum agri quatuor ſextarios ſeminis eorum poſcit, ſed ita ut radicis ſyriacæ ſuper hāc menſuram paulo plus, quàm heminam ſeminis recipiat. Qui æſtate iſta ſeret, caueat, ne propter ſiccitates culex adhuc tenera folia prorepentia conſumat. id quoque ut uitetur, puluis etiam, qui ſupra cameram inuenitur, uel etiam fuligo, quæ ſupra focos tectis inhæret, colligi debet: deinde pridie quā ſatio fiat, commiſceri cum ſeminibus, & aqua conſpergi, ut tota nocte ſuccum trahant. nam ſic macerata poſtero die recte ſeruntur. Veteres quidam auctores, ut Democritus, præcipiunt, ſemina omnia ſucco herbæ. quæ ſedum appellatur, medicare, eodémque remedio aduerſus beſtiolas uti: quod uerum eſſe nos experientia docuit. Sed frequentius tamen, quoniam huius herbæ minus larga eſt facultas, fuligine, & prædicto puluere utimur, ſatíſque commodè tuemur his incolumitatem plantarum. Rapæ ſemina Higinius putat poſt trituram iacētibus adhuc in area
401 paleis inſpergi debere, quoniam fiunt uaſtiora capita, cum ſubiacens ſoli duritia nō patitur in altum deſcendere. nos iſtud ſæpe fruſtra tentauimus: itaque rapum, & raphanum, & napum melius exiſtimamus ſubacta terra obrui. ſeruántque adhuc antiquorum conſuetudinem religioſiores agricolæ, qui cum ea ſerunt, precantur, ut & ſibi, & uicinis naſcantur. Locis frigidis, ubi timor eſt, ne autumnalis ſatio hiemis gelicidijs peruratur, arundinibus humiles canterij fiunt, ij'ſque uirgæ tranſuerſæ imponuntur, & uirgis ſtramenta ſupra iaciuntur, & ſic à pruinis ſemina defenduntur. ubi uero apricis regionibus poſt

pluuias noxia inceſſerunt animalia, quæ à nobis appellantur erucæ, Græce autem κάμπαι nominantur, uel manu colligi debent, uel matutinis temporibus frutices olerum concuti. ſic enim dum adhuc torpent nocturno frigore, ſi deciderint, non amplius in ſuperiorem partem prorepunt. Id tamen ſuperuacuum eſt facere, ſi ante ſationem ſemina, uti iam prædixi, ſucco herbæ ſedi macerata ſunt. nihil enim ſic medicatis nocent erucæ. Sed Democritus in eo libro, qui Græcè inſcribitur περὶ ἀντιπαθῶν, affirmat has ipſas beſtiolas enecari, ſi mulier, quæ in menſtruis eſt, ſolutis crinibus, & nudo pede unamquanque aream ter circumeat: poſt hoc enim decidere omnes uermiculos, & ita emori. Hactenus præcipiendum exiſtimaui de cultu hortorum, & officijs uillici, quem quanuis inſtructum, atque eruditum omni opere ruſtico eſſe oportere prima parte huius exordij cenſuerim: quoniam tamen plerunque euenit, ut eorum quæ didicerimus, memoria nos deficiat, eáque ſæpius ex commentarijs renouanda ſint, omnium librorum meorũ argumenta ſubieci, ut cum res exegiſſet, facile reperiri poſſit, quid in quoque quærendum, & qualiter quidque faciendum ſit.

quæ domi cuſtodiri oporteret, iure, ut dixi, à natura com- 403
parata eſt opera mulieris ad domeſticam diligentiam: uiri autem ad exercitationem forenſem & extraneam. itaque uiro calores, & frigora perpetienda, tum etiam itinera, & labores pacis, ac belli, id eſt ruſticationis, & militarium ſtipendiorum diſtribuit. mulieri deinceps, quòd omnibus his rebus eam fecerat inhabilem, domeſtica negotia curanda tradidit. Et quoniam hunc ſexum cuſtodiæ, & diligentiæ aſſignauerat: idcirco timidiorem reddidit, quàm uirilem. nam metus plurimum confert ad diligentiam cuſtodiendi. Quòd autem neceſſe erat foris, & in aperto uictum quærentibus nonnunquam iniuriam propulſare: idcirco uirum, quàm mulierem fecit audaciorem. Quia uero partis opibus æquè fuit opus memoria, & diligẽtia, non minorem fœminæ, quàm uiro earum rerum tribuit poſſeſſionem. Tum etiam quòd ſimplex natura non omneis res commodas amplecti uolebat: idcirco alterum alterius indigere uoluit: quoniam quod alteri deeſt, præſtò plerunque eſt alteri. Hæc in œconomico Xenophon, & deinde Cicero, qui eum Latinæ conſuetudini tradidit, non inutiliter diſſeruerunt. nam & apud Græcos, & mox apud Romanos uſque in patrum noſtrorum memoriam, ferè domeſticus labor matronalis fuit, tãquam ad requiem forenſium exercitationum omni cura depoſita patribusfamiliâs intra domeſticos penates ſe recipientibus. Erat enim ſumma reuerentia cum concordia, & diligentia miſta, flagrabátque mulier pulcherrima diligentiæ æmulatione, ſtudens negotia uiri cura ſua maiora, atque meliora reddere. Nihil conſpiciebatur in domo diuiduum, nihil quod aut maritus, aut fœmina proprium eſſe iuris ſui diceret: ſed in commune conſpirabatur ab

utroque, ut cum forenſibus negotijs, matronalis ſedulitas
404 *induſtriæ rationem parem faceret. Itaque nec uillici quidem, aut uillicæ magna erat opera, cum ipſi domini quotidie negotia ſua reuiſerent atque adminiſtrarent. Nunc uero cum pleræque ſic luxu, & inertia defluant, ut ne lanificij quidem curam ſuſcipere dignentur, ſed domi ſedẽtes confectas ueſtes faſtidio habeant, peruerſáque cupidine pretioſiores alias à uiris pelliceant, quæ grãdi pecunia, & totis penè cenſibus redimuntur, nihil mirum eſt eaſdem ruris, & inſtrumentorum agreſtium cura grauari, ſordidiſſimúmque negotium ducere paucorum dierũ tempus in uilla morari. Quam ob cauſam cum in totum non ſolum exoleuerit, ſed etiam occiderit uetus ille matrumfamiliarũ mos Sabinarum atque Romanarum, neceſſaria irrepſit uillicæ cura, quæ tueretur officia matronæ: quoniam & uillici quoque ſucceſſerunt in locum dominorũ, qui quondam priſca conſuetudine non ſolum coluerãt: ſed habitauerant rura. Verum, ne uidear intempeſtiuè cenſorium opus obiurgandis moribus noſtrorũ temporum ſuſcepiſſe, iam nunc officia uillicæ proſequar.*

Cura rei domeſticæ, & præcepta, quæ uillica exequi debeat. CAP. I.

Ea porrò (ut inſtitutum ordinem teneamus, quem priore uolumine inchoauimus) iuuenis eſſet debet, id eſt non nimium puella, propter eaſdem cauſas, quas de ætate uillici retulimus: integræ quoque ualetudinis, nec fœdi habitus, nec rurſus pulcherrimi. nam illibatum robur & uigilijs, & alijs ſufficiet laboribus: fœditas faſtidioſum, nimia ſpecies deſidioſum faciet eius contubernalem. Itaque curãdum eſt, ut nec uagum uillicum, nec auerſum contubernio ſuo habeamus, nec rurſus intra tecta deſidem, & comple-

xibus adiacentem fœminam. Sed nec hæc tantum, quæ diximus, in uillica cuſtodienda ſunt. Nam in primis conſide 405
randum erit, an à uino, ab eſcis, à ſuperſtitionibus, à ſomno, à uiris remotiſſima ſit, & ut cura eam ſubeat, quid meminiſſe, quid in poſterũ proſpicere debeat, ut ferè eum morẽ ſeruet, quem uillico præcepimus: quoniam pleraque ſimilia eſſe debent in uiro atque fœmina, & tam etiã malum uitare, quàm præmium rectè factorum ſperare. tum elaborare, ut quàm minimam operã uillicus intra tectum impẽdat, cui & primo mane cum familia prodeundũ eſt, & crepuſculo peractis operibus fatigato redeundum. Nec tamen inſtituendo uillicam, domeſticarũ rerum uillico remittimus curam, ſed tantummodo laborem eius, adiutrice data leuamus. Ceterũ munia, quæ domi capeſſenda, non in totum muliebri officio relinquenda ſunt, ſed ita deleganda ei, ut identidem oculis uillici cuſtodiãtur. ſic enim erit diligentior uillica, ſi meminerit ibi eſſe, cui ratio frequẽter reddẽda ſit. Ea porrò perſuaſiſſimum habere debebit, aut in totum, aut certe plurimum domi ſe morari oportere. tunc quibus aliquid in agro faciendum erit ſeruis, eos foras emittere, quibus autem in uilla quid agendum uidebitur, eos intra parietes continere, atque animaduertere, ne diuturna ceſſatione fruſtrẽtur opera. Quæ domum autem inferuntur diligenter inſpicere, ne delibata ſint, & ita explorata, atque inuiolata recipere: tum ſeparare, quæ conſumenda ſunt, & quæ ſuperfieri poſſunt, cuſtodire, ne ſumptus annuus menſtruus fiat. tum ſiquis ex familia cœperit aduerſa ualetudine affici, uidendum erit ut is quamcommodiſſime miniſtretur. nam ex huiuſmodi cura naſcitur beneuolentia, nec minus obſequium. Quinetiam fidelius quàm prius ſeruire ſtudent, qui conualuerint, cum eſt

ægris adhibita diligentia.

406 *Quemadmodum tractare debeat penora, ſiue cellaria.* CAP. II.

Poſt hæc meminiſſe debebit, quæ inferãtur, ut idoneis, & ſalubribus locis recondita ſine noxa permaneant. Nihil enim magis curãdum eſt, quàm præparare, ubi quidque reponatur, ut cum opus ſit, promatur. ea loca qualia eſſe debeãt, & in primo uolumine, cum uillam cõſtitueremus, & in undecimo, cum de officio uillici diſputaremus, iam dicta ſunt. Sed ne nunc quidem demonſtrare breuiter pigebit: nam quod excelſiſſimum eſt conclaue, pretioſiſſima uaſa, & ueſtem deſiderat: quod denique horreũ ſiccum atque aridum, frumentis habetur idoneum: quòd frigidũ, commodiſſime uinum cuſtodit: quod bene illuſtre, fragilem ſupellectilem, atque ea poſtulat opera, quæ multi luminis indigent. Præparatis igitur receptaculis, oportebit ſuo quidque loco generatim, atque etiam ſpecialiter nonnulla diſponere: quò facilius, cum quid expoſtulabit uſus recipere poſſit: nam uetus eſt prouerbium, paupertatem certiſſimam eſſe, cum alicuius indigeas, uti eo non poſſe, quia ignoretur, ubi proiectũ iaceat, quod deſideratur. Itaque in re familiari laborioſior eſt negligentia, quàm diligentia. Quis enim dubitet nihil eſſe pulchrius in omni ratione uitæ diſpoſitione, atque ordine? quod etiam ludicris ſpectaculis licet ſæpe cognoſcere. nam ubi chorus canentiũ non ad certos modos, neque numeris præeuntis magiſtri conſenſit, diſſonum quiddam, ac tumultuoſum audiẽtibus canere uidetur: at ubi certis numeris ac pedibus uelut facta conſpiratione conſenſit atque concinuit, ex eiuſmodi uocum concordia non ſolùm ipſis canentibus amicum quiddam, & dulce reſonat, uerũetiam ſpectantes, audientéſque

lætiſſima uoluptate permulcentur. Iam uerò in exercitu neque miles, neque imperator ſine ordine ac diſpoſitione quicquam ualeat explicare, cum armatus inermem, eques peditem, plauſtrum equites, ſi ſint permiſti confundant. Hæc eadem ratio præparationis, atque ordinis etiam in nauigijs plurimum ualet: nam ubi tempeſtas inceſſit, & eſt rite diſpoſita nauis, ſuo quidque ordine locatum armamentũ ſine trepidatione miniſter promit, cum eſt à gubernatore poſtulatũ. Quòd ſi tantum hæc poſſunt, uel in theatris, uel in exercitibus, uel etiã in nauigijs: nihil dubium eſt, quin cura uillicæ ordinem diſpoſitionémque rerũ, quas reponit, deſideret. nam & unumquodque facilius conſideratur, cum eſt aſſignatũ ſuo loco, & ſiquid forte abeſt, ipſe uacuus locus admonet, ut quod deeſt, requiratur. Siquid uerò curari, aut concinnari oportet, facilius intelligitur, cum ordine ſuo recenſetur. de quibus omnibus M. Cic. auctoritatem Xenophontis ſecutus in œconomico ſic inducit Iſchomachum ſciſcitanti Socrati hæc narrantem.

Diſtributio inſtrumenti, & ſupellectilis. CAP. III.

Præparatis idoneis locis inſtrumentum & ſupellectilem diſtribuere cœpimus: ac primum ea ſecreuimus, quibus ad res diuinas uti ſolemus, poſtea mundũ muliebrem, qui ad dies feſtos comparatur, deinde ad uirilem item dierum ſolennium ornatum, nec minus calciamenta utrique ſexui conuenientia: tum iam ſeorſum arma, ac tela ſeponebantur, & in altera parte inſtrumenta, quibus ad lanificia utuntur. poſt quæ ad cibũ conficiendum uaſa (ut aſſolẽt) conſtituebantur: inde quæ ad lauationem, quæ ad exornationem, quæ ad menſam quotidianam, atque epulationem pertinerent, exponebantur. poſtea ex ijs, quibus quotidie utimur, quod menſtruum eſſet ſepoſuimus, quod annuũ

quoque in duas partes diuiſimus: nam ſic minus fallit, qui
408 exitus futurus ſit. Hæc poſtquam omnia ſecreuimus, tum ſuo quæque loco diſpoſuimus: deinde quibus quotidie ſeruuli utuntur, quæ ad lanificia, quæ ad cibaria coquenda & conficienda pertinent, hæc ipſa ei, qui uti ſolet, tradidimus, & ubi ea ponerent, demonſtrauimus, & ut ſalua eſſent, præcepimus. Quibus autem ad dies feſtos & ad hoſpitum aduentum utimur, & ad quædam rara negotia, hæc primo tradidimus, & loca ſingulis demonſtrauimus, & cuiq; ſua annumerauimus, atque annumerata ipſi exſcripſimus, eúmque admonuimus, ut quodcunque opus eſſet, ſciret unde daret, & meminiſſet, atq; annotaret, quid, & quãdo, & cui dediſſet, & cum recepiſſet, ut quidq; ſuo loco reponeret. Igitur hæc nobis ab antiquis per Iſchomachi perſonam præcepta induſtriæ ac diligentiæ tradiderunt, quæ nunc nos uillicæ demonſtramus. Nec tamen una eius cura eſſe debebit, ut clauſa cuſtodiat, quæ tectis illata receperit, ſed ſubinde recognoſcat atque conſideret, ne aut ſuppellex ueſtíſue condita ſitu dilabatur, aut fruges, aliáue utenſilia negligentia, deſidiáue ſua corrumpantur. Pluuijs uerò diebus, uel cum frigoribus aut pruinis mulier ſub dio ruſticum opus obire non poterit, ut ad lanificium reducatur, præparatæ ſint, & pectitæ lanæ, quò facilius iuſta lanificio perſequi atque exigere poſſit. nihil enim nocebit, ſi ſibi atq; actoribus, & alijs in honore ſeruulis ueſtis domi cõfecta fuerit, quò minus patriſ familiâs rationes onerentur. Illud uerò etiam in perpetuum cuſtodiendum habebit, ut eos, qui foris ruſticari debebunt, cum iam è uilla familia proceſſerit, requirat, ac ſiquis (ut euenit) curam contubernalis eius intra tectum terguerſans fefellerit, cauſam deſidiæ ſciſcitetur, explorétque utrum

*aduerſa ualetudine inhibitus reſtiterit,an pigritia delitue-
rit.&ſi compererit, uel ſimulantem languorem ſine cun-* 403
*ctatione in ualetudinarium deducat: præſtat enim opere
fatigatum ſub cuſtodia requieſcere unum aut alterum
diem,quàm preſſum nimio labore ueram noxam concipe
re. Denique uno loco quàm minime oportebit eam conſi-
ſtere, neque enim ſedentaria eius opera eſt, ſed modo ad
telam debebit accedere , ac ſiquid melius ſciat docere: ſi
minus,addiſcere ab eo qui plus intelligat,modo eos,qui ci
bum familiæ conficiunt,inuiſere: tum etiam culinam, &
bubilia,nec minus præſepia mundanda curare.Valetudi-
naria quoque uel ſi uacent ab imbecillis, identidem ape-
rire,& immunditijs liberare,ut cum res exegerit,bene or
dinata & ornata,& ſalubria languentibus præbeantur.
Promus quoque & cellarijs aliquid attendētibus aut me-
tuentibus interuenire : nec minus intereſſe paſtoribus in
ſtabulis fructum cogentibus, aut fœtus ouium, aliarúmue
pecudum ſubrumantibus: tonſuris uellerum quoque inter-
eſſe,& lanas etiam diligenter percipere,& uellera ad nu
merum pecoris recenſere:tum inſiſtere atrienſibus, ut ſu-
pellectilem exponant, & ferramenta deterſa nitidentur,
atque rubigine liberentur. cæteráque ſi refectionem deſi-
derant,fabris concinnanda tradantur.Poſtremò his rebus
omnibus conſtitutis , nihil hanc arbitror diſtributionem
profuturam,niſi,ut iam dixi,uillicus ſæpius,& aliquan-
do tamen dominus,aut matrona conſiderauerit,animad-
uerterítq;,ut ordinatio conſtituta conſeruetur.Quod etiam
in bene moratis ciuitatibus ſemper eſt obſeruatum, qua-
rum primoribus , atque optimatibus, non ſatis uiſum eſt
bonas leges habere,niſi cuſtodes earum diligentiſſimos ci-
ues creaſſent,quos Græci νομοφύλακας appellant.Horum*

erat officium, eos, qui legibus parerent, laudibus proſequi, nec minus honoribus: eos autem qui non parerent, pœna multare. quod nunc ſcilicet faciunt, magiſtratus aſſidua iuriſdictione uim legum cuſtodientes. Sed hæc in uniuerſum adminiſtranda tradidiſſe abunde ſit.

Quæ & qualia uaſa parare debeat penoribus, & ſalgamis condiendis. CAP. IIII.

Nunc de cæteris rebus, quæ omiſſæ erant prioribus libris, quoniam uillicæ reſeruabātur officijs, præcipiemus, & ut aliquis ordo cuſtodiatur, incipiemus à uerno tempore, quoniā uere maturis herbis atque trimeſtribus conſummatis ſationibus uacua tempora iam contingunt ad ea exequēda, quæ deinceps docebimus. Paruarū rerum curam non dediſſe Pœnis, Græciſq; auctoribus, atque etiā Romanis memoria tradidit. nam & Mago Carthaginienſis, & Hamilcar, quos ſecuti uidentur Græcæ gentis non obſcuri ſcriptores Mnaſeas atque Paxamus, tum demum noſtri generis, poſtquam à bellis otium fuit, quaſi quoddam tributum uictui humano cōferre dedignati non ſunt, ut M. Ambiuius, & Mænas Licinius, tum etiam C. Matius, quibus ſtudium fuit piſtoris, & coci, nec minus cellarij diligentius ſuis præceptis inſtituere. His autem omnibus placuit eum qui rerum harum officium ſuſceperit, caſtum eſſe continentémque oportere, quoniam totum in eo ſit, ne contrectentur pocula, uel cibi, niſi aut ab impube, aut certe abſtinentiſſimo reb⁹ uenereis. quibus ſi fuerit operatus uel uir, uel fœmina, debere eos flumine aut perenni aqua, priuſquam penora contingant, ablui. propter quod his neceſſarium eſſe pueri, uel uirginis miniſterium, per quos promantur, quæ uſus poſtulauerit. Poſt hoc præceptum, locum & uaſa idonea ſalgamis præparari iubent: locū eſſe debere auer-

ſum à ſole, quam frigidiſſimum & ſiccißimum, ne ſitu penora mucorem contrahant. Vaſa autem fictilia uel uitrea plura potius, quàm ampla, & eorũ alia rectè picata, nonnulla tamen pura, prout conditio conditurę exegerit. Hæc uaſa dedita opera fieri oportet patenti ore, & uſque ad imum æqualia, nec in modũ doliorũ formata, ut exemptis ad uſum ſalgamis quicquid ſupereſt æqualiter pondere uſque ad fundum deprimatur, cum ea res innoxia penora conſeruet, ubi non innatent, ſed ſemper ſint iure ſubmerſa. quod in utero dolij uix fieri poſſet propter inæqualitatem figuræ. maxime autem ad hoc neceſſarium eſſe aceti, & duræ muriæ uſum, quæ utraque ſic conficiuntur. 411

Quemadmodum ex uino uapido acetum fiat.

CAP. V.

In uini uapidi, ut acre fiat, ſextarios duodequinquaginta, fermenti libram, fici aridæ pondo quadrantem, ſalis ſextariũ ſubterito, & ſubtrita cũ quartario mellis aceto diluto, atq; ita in prædictã menſurã adijcito. Quidã ordei toſti ſextarios quatuor, & nuces ardentes iuglandes quadraginta, & mentæ uiridis põdo ſelibram in eandem menſuram adijciunt. quidam ferri maſſas exurunt, ita ut ignis ſpeciẽ habeant, eáſque in eandẽ menſurã demittunt. tum etiã exemptis nucleis ipſas nuces pineas uacuas numero quinque, uel ſex incendunt, & ardentes eôdem demittunt. alij nucibus ſapineis ardentibus idem faciunt.

Quomodo muria dura fiat. CAP. VI.

Muriam duram ſic facito, dolium quàm patentiſſimi oris locato in ea parte uillæ, quæ plurimum ſolis accipit. id dolium aqua cæleſti repleto, ea eſt enim huic rei aptiſſima, uel ſi non fuerit pluuialis, certe fontana dulciſſimi ſaporis. In eam tum indito ſportam iunceam, uel ſparteam,

quæ replenda ſit ſale candido, quò candidior muria fiat:
411 cum ſalem per aliquot dies uidebis liqueſcere, ex eo intel-
ges nondũ eſſe muriam maturam. Itaque ſubinde alium
ſalem tandiu ingeres, donec in ſporta permaneat integer,
nec minuatur: quod cum animaduerteris ſcies habere mu-
riam maturitatem ſuam. & ſi aliam in id uas facere uo-
lueris, hanc in uaſa bene picata diffundes, & opertam in
ſole habebis. omnem enim mucorẽ uis ſolis aufert, & odo-
rem bonum præbet. Eſt aliud muriæ maturæ experimen-
tum. nam ubi dulcem caſeum demiſeris in eam, ſi peſſum
ibit, ſcies eſſe adhuc crudam: ſi innatabit, maturam.

Quæ per quatuor anni tempora herbæ, & quomodo condiantur. CAP. VII.

His præparatis circa uernum æquinoctium herbas in uſum colligi, & reponi oportebit, cymam, caulem, capparim, apij coliculos, rutam, oluſatrũ cum ſuo cole antequam de folliculo exeat: item ferulæ cum coliculo ſilentes, quam tenerrimum florem paſtinacæ agreſtis uel ſatiuæ cum coliculis, ſilentem florem uitis albæ, & aſparagi, & ruſci, & thanni, & digitelli, & pulleij, & nepetæ, & lapſanæ, & battis, & eius coliculum, qui miluinus pes appellatur, quinetiam tenerum coliculum fœniculi. Hæc omnia una conditura commodè ſeruantur, id eſt aceti duas partes, & tertiam duræ muriæ ſi miſcueris. Sed uitis alba, ruſcus, & thannum, & aſparagus, lapſana, & paſtinaca, & nepeta, & battis generatim in alueos componuntur, & ſale conſperſa biduo ſub umbra, dum conſudent, reponuntur: deinde ſi tantum remiſerint humoris, ut ſuo ſibi iure ablui poſſint, ſi minus ſuperfuſa dura muria lauantur, & pondere impoſito exprimuntur: tum ſuo quidque uaſe conditur, & ius, ut ſuprà dixi, quod eſt miſtum duabus parti-

*bus aceti, & una muriæ infunditur. fœniculíq; aridi, quod eſt per uindemiam proximo anno lectum ſpiſſamentum imponitur, ita ut herbas deprimat, & ius uſque in ſummum labrũ fideliæ perueniat. Oluſatrũ, & ferulã, & fœniculum cum legeris ſub tecto exponito, dũ flacceſcat: deinde folia, & corticem omnem *folliculorum detrahito. Cau-* *coliculorum *les ſi fuerint pollice craſſiores, arundine ſecato, & in duas partes diuidito. ipſos quoque flores, ne ſint immodici, diduci, & partiri oportebit, atque ita in uaſa condi. deinde ius, quod ſuprà ſcriptum eſt, infundi, & paucas radiculas laſeris, quod Græci σίλφιον uocãt adiectas, ita ſpiſſamento fœniculi aridi contegi, ut ius ſuperueniat. Cimam, caulem, capparim, pedem milui, puleium, digitellum compluribus diebus ſub tecto ſiccari, dum flacceſcat, & tum eodem modo condiri conuenit, quo ferulam, rutam, ſatureiam, cunilam. Sunt qui rutam muria tantum dura ſine aceto condiant, deinde, cum uſus exigit, aqua, uel etiam uino abluant, & ſuperfuſo oleo utantur. Hac conditura poſſet commodè ſatureia uiridis, & æquè uiridis cunila ſeruari.*

Oxygala quomodo fiat. CAP. VIII.

Oxygalam ſic facito: ollã nouam ſumito, eámque iuxta fundum terebrato: deinde cauum, quem feceris ſurculo obturato, & lacte ouillo quamrecentiſſimo uas repleto, eóque adijcito uiridium condimentorum faſciculos origani, mentæ, cepæ, coriãdri. has herbas ita in lacte demittito, ut ligamina earum extent. Poſt diem quintum, ſurculum, quo cauum obturaueras, eximito, & ſerum emittito. cum deinde lac cœperit manare, eodem ſurculo cauum obturato, intermiſſóque triduo, ita, ut ſuprà dictum eſt, ſerũ emittito, & faſciculos condimentorum exemptos adijcito: deinde exiguum aridi thymi, & cunilæ aridæ ſuper lac di-

ſtringito,conciſíque ſectiui porri quantum uidebitur, adij-
cito,& permiſceto: mox intermiſſo biduo rurſus ſerũ emit-
414 tito,cauúmque obturato, & ſalis triti, quantum ſatis erit,
adijcito,& miſceto,deinde operculo impoſito, & oblinito,
non antè aperueris ollam,quàm uſus exegerit. Sunt qui ſa-
tiui,uel etiam ſilueſtris lepidij herbam cum collegerunt,in
umbra ſiccent, deinde folia eius abiecto caule die & no-
cte muria macerata, expreſſáque lacti miſceant ſine condi
mentis,& ſalis quantum ſatis arbitrantur,adijciant: tum
cætera, quæ ſuprà præcepimus faciant. nonnulli recentia
folia lepidij cum dulci lacte in olla miſcent, & poſt diem
tertium quemadmodum præcepimus,ſerum emittunt: de-
inde compertam ſatureiam uiridem: tum etiam arida ſemi
na coriandri,atque anethi,& thymi, & apij in unum be
ne trita adijciunt,ſalémque bene coctum cribratum permi
ſcent. Cætera eadem quæ ſuprà faciunt.

Conditura lactucæ. CAP. IX.

Caules lactucæ ab imo depurgatos eatenus,qua tene-
ra folia uidebuntur, in alueo ſalire oportet, diémque u-
num,& noctem ſinere, dum muriam remittant : deinde
muria eluere,& expreſſos in cratibus pandere,dum aſſic
ceſcant: tum ſubſternere anethum aridum, & fœniculũ,ru
tǽque aliquid & porri concidere, atque ita miſcere : tum
ſiccatos cauliculos ita componere,ut faſeoli uirides integri in-
terponantur, quos ipſe antè dura muria die & nocte ma-
cerare oportebit : ſimilitérque aſſiccatos cum faſciculis la-
ctucarum condi,& ſuperfundi ius quod ſit aceti duarum
partiũ,atque unius muriæ: deinde arido ſpiſſamento fœ-
niculi ſic comprimi,ut ius ſupernatet. quod ut fiat,is,qui
huic officio præerit, ſæpe ſuffundere ius debebit,nec pati
ſitire ſalgama, ſed extrinſecus munda ſpongia uaſa per-

tergere, & aqua fontana quamrecentiſſima refrigerare.
ſimili ratione intubum, & cacumina rubi, qua lactucam
condire oportet, nec minus thymi & ſatureiæ, & origani, 415
tum etiam armoraciorum cymam. Hæc autem, quæ ſuprà
ſcripta ſunt, uerno tempore componuntur.

Cepæ, pyrorum, & malorum, cæterorúmque pomorum compoſitio. CAP. X.

Nunc quæ per æſtatem, circa meſſem, uel etiam exactis iam meſſibus colligi, & reponi debeant, præcipiemus. Pompeianam, uel Aſcaloniam cæpam, uel etiam Marſicam ſimplicem, quam uocant unionem ruſtici, eligito: ea eſt autem, quæ non fruticauit, nec habuit ſoboles adhærentes. hanc prius in ſole ſiccato, deinde ſub umbra refrigeratam ſubſtrato thymo, uel cunila componito in fidelia, & infuſo iure, quod ſit aceti trium partium, & unius muriæ faſciculum cunilæ ſuperponito, ita ut cæpa deprimatur: quæ cum ius combiberit, ſimili miſtura uas ſuppleatur. Eodem tempore corna, & pruna onychina, & pruna ſilueſtria, nec minus genera pyrorum, & malorũ condiuntur. Corna, quibus pro oliuis utamur: item pruna ſilueſtria, & pruna onychina adhuc ſolida, nec maturiſſima legenda ſunt, nec tamen nimium cruda. deinde uno die umbra ſiccanda: tum æquis partibus acetum, & ſapa, uel defrutum miſceatur, & infundatur. oportebit autem aliquid ſalis adijcere, ne uermiculus, aliúdue animal innaſci poſſit. uerùm commodius ſeruantur, ſi duæ partes cæpæ cum aceti una parte miſceantur. Pyra dolobelliana, cruſtumina, regia, ueneria, uolema, neuiana, lateritiana, decumana, laurea, mirappia, pruna purpurea, cum immatura, non tamen percruda legeris, diligenter inſpicito, ut ſint integra ſine uitio, aut uermiculo: tum in fictili picata fidelia componito,

& aut paſſo, aut defruto completo, ita ut omne pomũ ſub-
416 merſum ſit, operculo deinde impoſito gypſato. Illud in to
tum præcipiẽdum exiſtimaui, nullum eſſe genus pomi, quod
non poſſit melle ſeruari. itaque cum ſit hæc res interdum
ægrotantibus ſalutaris, cenſeo uel pauca poma in melle cu-
ſtodiri, ſed ſeparata generatim. nam ſi commiſceas, alterũ
ab altero genere corrumpitur. Et quoniã opportune mel-
lis fecimus mentionem, hoc eodem tempore alui caſtran-
dæ, ac mel conficiendum, cera faciẽda eſt: de quibus nono
libro iam diximus: nec nunc aliam curã exigimus à uilli-
co, quàm ut adminiſtrãtibus interſit, fructúmq; cuſtodiat.

De mella facienda, qua in condituris utuntur.

CAP. XI.

Cæterum cum eodem tempore mella, nec minus aqua mulſa in uetuſtatem reponi debeat, meminiſſe oportebit, ut cum ſecundariũ mel de fauis fuerit exceptum, ceræ ſtatim minutè reſoluantur, & aqua fontana, uel cæleſti macerẽtur. expreſſa deinde aqua coletur, & in uas plumbeum defuſa decoquatur, omníſque ſpurcitia cum ſpumis eximatur: quæ decocta, cum tam craſſa fuerit quàm defrutum, refrigeretur: & bene picatis lagœnis condatur. Hac quidam mella pro aqua mulſa utuntur, nonnulli etiam pro defruto in condituras oliuarum, quibus quidem magis idoneam cenſeo, quòd cibarium ſaporem habet, nec poteſt languentibus pro aqua mulſa remedio eſſe: quoniam ſi bibatur, inflationem ſtomachi, & præcordiorum facit. itaque ſepoſita eſſe, & ad condituras deſtinata.

De aqua mulſa facienda. CAP. XII.

Per ſe facienda erit optimo melle aqua mulſa. hæc autem non uno modo componitur: nam quidam multos ante annos cæleſtem aquam uaſis includunt, & ſub dio in So-

le habent: deinde cum ſæpius eam in alia uaſa tranſfuderint, & eliquauerint (nam quoties etiam per longum tempus diffunditur, aliquod craſſamentum, in imo ſimile fæci reperitur) ueteris aquæ ſextarium cum libra mellis miſcent. nonnulli tamen cum auſteriorem uolunt efficere guſtum, ſextarium aquæ cum dodrãte pondo mellis diluunt, & ea portione repletam lagœnam, gypſatámque patiũtur per Caniculæ ortum in ſole quadraginta diebus eſſe, tum demum in tabulatum, quod fumum accipit, reponunt: nonnulli, quibus non fuit curæ cæleſtem inueterare aquam, recentem ſumunt, eámque uſque in quartam partem decoquunt: deinde cum refrixerit, ſiue dulciorem mulſam facere uolunt, duobus aquæ ſextarijs ſextariũ mellis permiſcent: ſiue auſteriorem, ſextario aquæ dodrantem mellis adijciunt, & his portionibus factam in lagœnam diffundũt: eámque, ut ſuprà dixi, quadraginta diebus inſolatam, poſtea in tabulatum, quod ſuffumigatur, reponunt. 417

De caſeo in uſus domeſticos ſeruando, & de quibuſdam herbis condiendis. CAP. XIII.

Caſeo uſibus domeſticis præparando, hoc maxime idoneum tempus eſt, quo & caſeus ſeri minimum remittit: & ultimo tempore, cum iam exiguũ lactis eſt, non tam expedit operas morari ad forũ fructibus deferendis: & ſanè ſæpe deportati per æſtum, acore uitiantur. itaque præſtat eos hoc ipſo tẽpore in uſum conficere. id autem ut quá optime fiat opilionis officium eſt, cui ſeptimo libro præcepta dedimus, quæ ſequi debeat. Sunt etiam quædam herbæ, quas appropinquante uindemia condire poſſis, ut portulaca, & olus cordũ, quod quidam ſatiuum battim uocant. hæ herbæ diligenter purgantur, & ſub umbra expanduntur: deinde quarto die ſal in fundis fideliarũ ſubſternitur, & ſepara-

tim unaquæque earũ componitur, acetóque infuſo iterum ſal ſuperponitur: nam his herbis muria non conuenit.

418 De malis, & pyris in ſole ſiccandis. CAP. XIIII.

Hoc eodem tempore, uel etiam primo menſe Auguſto mala, & pyra dulciſſimi ſaporis mediocriter matura eliguntur, & in duas, uel tres partes arundine, uel oſſeo cultello diuiſa in ſole ponuntur, donec areſcant. eorum ſi eſt multitudo, non minimam partem cibariorũ per hiemem ruſtici uindicant: nam pro pulmentario cedit: ſicuti ficus, quæ cum arida ſepoſita eſt, hiemis temporibus ruſticorum cibaria adiuuat.

De ficis aridis. CAP. XV.

Ea porro neque nimium uieta, neque immatura legi debet, & in eo loco expandi, qui toto die ſolem accipiat. pali autem quatuor pedibus inter ſe diſtantes figuntur, & perticis iugantur. factæ deinde in hunc uſum cannæ iugis ſuperponuntur, ita ut duobus pedibus abſint à terra, ne humorem, quem ferè noctibus remittit humus, trahere poſſint: tunc ficus mijcitur, & crates paſtorales culmo, uel carice, uel filice textæ ex utroque latere ſuper terram planæ diſponuntur, ut cum ſol in occaſum fuerit, erigantur, & inter ſe accliues teſtudineato tecto more tuguriorum mareſcentem ficum à rore, & interdum à pluuia defendant. nam utraque res prædictum fructum corrumpit. cum deinde aruerit, in orcas bene picatas meridiano tempore calentem ficum condere, & calcare diligenter oportebit, ſubiecto tamen arido fœniculo, & iterum uaſis repletis ſuperpoſito: quæ uaſa confeſtim operculare, & oblinire conuenit, & in horreum ſicciſſimum reponi, quo melius ficus perennet. Quidam lectis ficis pediculos adimunt, & in ſole expandunt: cum deinde paulùm ſiccatæ ſunt, antequam

induteſcant in labra fictilia, uel lapidea congerunt eas: tum pedibus lotis in modum farinæ proculcant, & admi- 419 *ſcent torrefacta ſeſama cum aniſo AEgyptio, & ſemine fœniculi, & cymini. hæc cum bene proculcauerint, & totam maſſam comminutæ fici permiſcuerint, modicas offas folijs ficulneis inuoluunt, ac religatas iunco, uel qualibet herba offas reponunt in crates, & patiuntur ſiccari: deinde cum peraruerint, picatis uaſis eas condunt. nonnulli hanc ipſam formam fici orcis ſine pice includunt, & óblita uaſa clibano, uel furno torrefaciunt, quo celerius omnis humor excoquatur: ſiccatam in tabulatum reponunt, & cum exegerit uſus, teſtam comminuunt: nam duratam maſſam fici aliter eximere non poſſunt. alij pinguiſſimam quanque uiridem ficorum eligunt, & arundine, uel digitis diuiſam dilatant, atque ita in ſole areſcere patiuntur, quas deinde bene ſiccatas meridianis teporibus, cum calore ſolis emollitæ ſunt, colligunt: & ut eſt mos Afris, atque Hiſpanis, inter ſe compoſitas comprimunt in figuram ſtellarum, floſculorúmque, uel in formam panis redigentes: tum rurſus in ſole aſſiccant, & ita in uaſis recondunt.*

De *uuis paſſis faciendis, & ſorbis ſeruandis.*

CAP. XVI.

S*imilem curam uuæ deſiderant, quas dulciſſimi ſaporis albas, maximis acinis, nec ſpiſſis luna decreſcente, ſereno, & ſicco cælo poſt horam quintam legi oportet, & in tabulas pauliſper porrigi, ne inter ſe pondere ſuo preſſæ collidantur: deinde aheno, uel in olla noua fictili ampla, præparatam lixiuiam cineris ſarmenti calefieri conuenit, quæ cum feruebit exiguum olei quamoptimi adijci, & ita permiſceri: deinde uuas pro magnitudine binas, uel ternas inter ſe colligatas in ahenum feruens demitti, & exi-*

guum pati, dum decolorentur: nec rurſus committere, ut ex-
420 coquantur: nam quadam moderatione temperamentóque opus eſt. Cum deinde exemeris, in crate diſponito rarius quàm ut altera alteram contingat. poſt tres deinde horas, unamquanque uuam conuertito, nec in eodem ueſtigio reponito, ne in humore, qui defluxerit, corrumpatur: noctibus autem contegi debent quemadmodum fici, ut à rore, uel pluuia tutæ ſint. cum deinde modicè aruerint, in uaſa noua ſine pice operculata, & gypſata, ſicco loco reponito. quidam uuam paſſam folijs ficulneis inuoluunt, & aſſiccant: alij folijs uitigineis, nonnulli plataninis ſemiuietas uuas contegunt, & ita in amphoras recondunt. ſunt qui culmos fabæ exurant, & ex eo, quod cremauerint, cinere liximam faciant: deinde in lixim æ ſextarios decem ſalis tres cyathos, & olei cyathum adijciant: tum adhibito igne calefaciant, & cætera eodem modo adminiſtrent. quòd ſi uidebitur in aheno parũ ineſſe olei, ſubinde quantum ſatis erit adijciatur, quò ſit pinguior, & nitidior uua paſſa. eodem tempore ſorba manu lecta curioſe in urceolos picatos adijcito, & opercula picata imponito, & gypſo linito, tum ſcrobibus bipedaneis ſicco loco intra tectum factis urceolos ita collocato, ut óblita ora eorum deorſum ſpectent: deinde terram congerito, & modicè deſuper calcato. melius eſt autem pluribus ſcrobibus pauciora uaſa di ſtantia inter ſe diſponere: nam in exemptione eorum dum unum tollis, ſi reliqua commoueris, celeriter ſorba uitiantur. quidam hoc idem pomum etiam in defruto commodè ſeruant, adiecto ſpiſſamento aridi fœniculi, quo deprimantur ita ſorba, ut ſemper ius ſupernatet, ac nihilominus picata opercula diligenter gypſo linunt, ne poſſit ſpiritus introire.

De aceto ficulneo faciendo. CAP. XVII.

Sunt quædam regiones, in quibus uini, ideóque etiam aceti penuria eſt. itaque hoc eodem tempore ficus uiridis quammaturiſſima legenda eſt, utique etiam ſi iam pluuiæ 423 unceſſerunt, & propter imbres in terrã decidit: quæ cum ſublecta eſt, in dolium uel in amphoras conditur, & ibi ſinitur fermentari: deinde cum exacuit, & remiſit liquorem, quicquid eſt aceti diligenter colatur, & in uaſa picata bene olida diffunditur. hoc primæ notæ acerrimi aceti uſum præbet, nec unquam ſitum, aut mucorem contrahit, ſi non humido loco poſitum eſt. Sunt qui multitudini ſtudentes aquam ficis permiſceant, & ſubinde maturiſſimas ficus recentes adijciant, & patiantur in eo iure tabeſcere, donec ſatis acris aceti ſapor fiat: poſtea in iunceis fiſcellis, uel ſparteis ſaccis percolant, liquatúmque acetum inferuefaciant, dum ſpumam, & omnem ſpurcitiam eximant: tum torridi ſalis aliquid adijciant, quæ res prohibet uermiculos, aliáue innaſci animalia.

Quæ præparanda ſint uindemiæ. CAP. XVIII.

Quanuis priore libro, qui inſcribitur uillicus, iam diximus quæ ad uindemiam præparanda ſunt, non tamen alienum eſt etiam uillicæ de ijſdem rebus præcipere, ut intelligat ſuæ curæ eſſe debere quæcunque ſub tecto administrantur circa uindemiam. Si ager amplus, aut uineta, aut arbuſta grandia ſunt, perēne fabricandæ decimodiæ, & trimodiæ, & fiſcellæ texendæ, & picandæ: nec minus falculæ, & ungues ferrei quamplurimi parandi, & exacuendi ſunt, ne uindemiator manu diſtringat uuas, & non minima fructus portio diſperſis acinis in terram dilabatur. Funiculi quoque fiſcellis aptandi ſunt, & lora trimodijs: tum lacus uinarij, & torcularij, & fora, omniáque ua

*ſa(ſi uicinum eſt mare)aqua marina,ſi minus, dulci eluenda ſunt,& commundanda,& diligenter aſſiccanda, ne humorem habeant.*Cella quoque *uinaria omni ſtercore liberanda, & bonis odoribus ſuffienda, nequem redoleat*
422 *fœtorem,acorémue.* Tum *ſacrificia* Libero,Liber*æque, & uaſis preſſorijs quamſanctiſſime, caſtiſſiméque facienda: nec per uindemiã ab torculari, aut uinaria cella recedendum eſt,ut omnia,quæ muſtum conficiunt, purè, mundéque faciant,ne furi locus detur præſentem fructum intercipiẽdi.*Dolia *quoque,& ſeriæ,cæteráque uaſa ante quadrageſimum uindemiæ diẽ picanda ſunt, atque aliter ea, quæ demerſa ſunt humi, aliter quæ ſtant ſupra terram. nam ea, quæ demerſa ſunt, ferreis lampadibus ardentibus caleſiunt,& cum picem in fundum deſtillauit, ſublata lampade rutabulo ligneo,& ferrea curuata radula ducitur,quod deſtillauit, aut quod in lateribus hæſit : deinde penicillo detergitur,& feruentiſſima pice infuſa nouo alio rutabulo,& ſcopula picatur.* At *quæ ſupra terram conſiſtunt, complures dies antequam curentur in ſolem producuntur: deinde cum ſatis inſolata ſunt,in labra conuertuntur,& ſubiectis paruis tribus lapidibus ſuſpenduntur,atque ita ignis ſubijcitur,& tandiu incẽditur, donec ad fundum calor tam uehemens perueniat,ut appoſita manus patiens eius non ſit:tum* dolio *in terram demiſſo , & in latus depoſito pix feruentiſſima infunditur, uolutatúrque,ut omnes dolij partes linantur .* Sed *hæc die quieto à uentis fieri debent, ne admoto igne cum afflauerit uentus, uaſa rumpantur.*Sunt *autem ſatis ſeſquicullearibus dolijs picis duræ pondo uicenaquina : nec dubiũ,quin ſi quinta pars picis brutiæ in uniuerſam cocturam adijciatur, utiliſſimum ſit omni uindemiæ.*

De pluribus generibus conditurarum, quibus uinum confirmatur. CAP. XIX.

Cura quoque adhibēda eſt,ut expreſſum muſtum per-
enne ſit, aut certè uſque ad uenditionem durabile. quod
quemadmodum fieri debeat, & quibus conditurіs adiu-
uari,deinceps ſubijciemus. Quidā partem quartam eius 423
muſti,quod in uaſa plūbea coniecerūt,nonnulli tertiā deco
quunt. nec dubiū,quin ad dimidiā ſi quis excoxerit, me-
liorē ſapam facturus ſit, eóque uſibus utiliorē, adeò qui-
dem,ut etiā uice defruti,ſapa,muſtum, quod eſt ex ueteri-
bus uineis,condire poſſit. Quæcunque uini nota ſine con-
dimento ualet perennari, optimam eſſe eā cenſemus, nec
omnino quicquam permiſcendū,quo naturalis ſapor eius
infuſcetur. Id enim præſtantiſſimū eſt,quod ſuapte natu-
ra placere poterit. Cæterū cum aut regionis uitio, aut no
uellarum uinearum muſtum laborabit,eligenda erit pars
uineæ(ſi eſt facultas)amineæ,ſi minus,quàm belliſſimi ui
ni,quǽque erit & uetuſtiſſima,& minimè uliginoſa. Tū
obſeruabimus decreſcentē lunam,cum eſt ſub terra,& ſe-
reno ſiccóque die uuas quàm maturiſſimas legemus, qui-
bus proculcatis muſtum, quod defluxerit,ante quàm pre-
lo pes eximatur, ſatis de lacu in uaſa defrutaria defere-
mus,leuiq; primū igne, & tenuibus admodū lignis, quæ
cremia ruſtici appellant,fornacē incendemus,ut ex cōmo-
do muſtum ferueat. Iſque qui præerit huic decoquendo co
la iuncea, uel ſpartea ex crudo,id eſt, nō malleato ſparto
præparata habeat:itémque faſciculos fœniculi fuſtibus il
ligatos,quos poſſit utiq; ad fundum uaſorū demittere, ut
quicquid fecis ſubſederit,exagitet,& in ſummū reducat:
tū colis omnē ſpurcitiā,quæ redundarit,expurget. nec ab
ſiſtat id facere,donec uidebitur eliquatū omni fece muſtum

carere: tum ſiue mala cydonia, quæ percocta ſublaturus ſit, ſeu quoſcunque uoluerit conuenientes odores adijciat, & nihilo minus ſubinde fœniculo peragitet, nequid ſubſederit, quod poſſit plumbeum perforare. Cum deinde iã acriorem potuerit ignem uas ſubſtinere, id eſt, cum aliqua
424 *iam parte muſtum excoctum in ſe feruebit, tum codices. et uaſtiora ligna ſubijciantur, ſed ita ne fundum contingant. quod niſi uitatum fuerit, uel uas ipſum, quod aliquando continget, pertundetur, uel ſi id factum non erit, utiq; aduretur muſtum, & amaritudine concepta condituris fiet inutile. Oportebit autem antequàm muſtum in uaſa defrutaria conijciatur, oleo bono plumbea ipſa intrinſecus imbui, & bene fricari, atque ita muſtum adijci. ea res non patitur defrutum aduri.*

De ſapa, & defruto coquendis. C A P. X X.

Quin etiam diligenter factum defrutum, ſicut uinum ſolet acæſcere: quod cum ita ſit, meminerimus anniculo defruto, cuius iam bonitas explorata eſt, uinum condire: nã uitioſo medicamine fructus, qui perceptus eſt, uitiatur. Ipſa autem uaſa, quibus ſapa, aut defrutum coquitur, plumbea potius quàm ænea eſſe debent. nam in coctura æruginem remittunt ænea, & medicaminis ſaporem uitiant. odores autem uino ferè apti ſunt, qui cum defruto coquũtur, iris, fœnum Græcum, ſchœnum: harum rerum ſingulæ libræ in defrutarium, quod ceperit muſti amphoras nonaginta, cum iam deferbuerit, & expurgatum erit, tum adijci debent. deinde ſi natura tenue muſtum erit, cum ad tertiam partem fuerit decoctum, ignis ſubtrahendus eſt, & fornax protinus aqua refrigeranda: quod ſi fecerimus, nihilo minus defrutum infra tertiam partem uaſis conſedit. Sed id quanuis aliquid detrimenti habeat, prodeſt ta-

men: nam quanto plus decoquitur (ſi modò non eſt aduſtum) melius, & ſpiſſius fit. Ex hoc autem defruto, quod ſic erit coctum, ſatis eſt ſingulos ſextarios ſingulis amphoris immiſcere. nam cum amphoras muſti nonaginta in defrutario decoxeris, ita ut iam exiguum ſuperſit de coctura quod ſignificat decoctum ad tertias: tum demum medicamina adijcito, quæ ſint aut liquida, aut reſinoſa, id eſt picis liquidæ nemeturicæ, cum eam diligenter ante aqua marina decocta perlueris, decem ſextarios: item reſinæ terebinthinæ ſeſquilibram. Hæc cum adijcies, plumbeum peragitabis, ne adurantur. cum deinde ad tertias ſubſederit coctura, ſubtrahe ignem, & plumbeum ſubinde agitabis, ut defrutum, & medicamenta coeant: deinde cum uidebitur mediocriter calere defrutum, reliqua aromata cõtuſa, & cribrata paulatim inſperges, & iubebis rutabulo ligneo agitari, quod decoxeris, euſque dum defrigeſcat. Quod ſi non ita, ut præcipimus, permiſcueris, ſubſident aromata, & adurentur. Ad prædictum autem modum muſti adijci debent ij odores, nardi folium, iris illyrica, nardũ gallicum, crocum, palma, cyperum, ſchœnum, quorum ſingulorum ſelibræ ſatiſfaciẽt: item myrrhæ quincunx, calami pondo libram, caſiæ ſelibram, amomi põdo quadrans, croci quincunx, cripæ pampinaceæ libram. Hæc, ut dixi, arida contuſa, & cribrata debent adijci, & his commiſceri raſis, quod eſt genus crudæ picis: eáque quanto eſt uetuſtior, tanto melior habetur. nam longo tempore durior facta, cum eſt contuſa in puluerẽ redigitur, & his medicaminibus admiſcetur. Satis eſt autem prædictis ponderibus ſex libras eius miſceri. Ex hac compoſitione, quantum in ſextarios muſti quadragenos octonos adijciendum ſit incertum eſt, quoniam pro natura uini æſtimari oportet, 425

quod ſatis ſit. Cauendúmque eſt, ne conditus ſapor intelligatur: nam ea res emptorem fugat. Ego tamen, ſi humida fuerit uindemia, trientem, ſi ſicca, quadrantem medicaminis in binas amphoras miſcere ſolitus ſum, ita, ut quatuor urnarum eſſet muſti modus: urna autem quatuor & uiginti ſextariorum. Nonnullos agricolas ſingulis amphoris
426 quadrantem medicaminis indidiſſe ſcio, ſed hoc coactos feciſſe propter nimiam infirmitatem uini eiuſmodi, quod uix triginta diebus integrum permanebat. Hoc tamẽ muſtum, ſi ſit lignorũ copia, ſatius eſt inferueſcere, & omnem ſpumã cum fecibus expurgare: quo facto decima pars decidet, ſed reliqua perennis erit. At ſi lignorum penuria eſt, marmoris, uel gypſi, quod flos appellatur, uncias ſingulas, item ad tertias decocti defruti ſextarios binos ſingulis amphoris miſcere oportebit. ea res etiã ſi non in totum perennat, certè uſque in alteram uindemiam plerũque uini ſaporem ſeruat.

De defruto, quod adijcitur in uinum ad uetuſtatem. CAP. XXI.

Muſtum quamdulciſſimi ſaporis decoquatur ad tertias, & decoctum, ſicut ſuprà dixi, defrutum uocatur. quod cum defrixit, tranſfertur in uaſa, & reponitur, ut poſt annũ ſit in uſu. Poteſt tamen etiam poſt dies nouem, quàm refrixerit, adijci in uinum: ſed melius eſt, ſi anno requieuerit. Eius defruti ſextarius in duas urnas muſti adijcitur, ſi muſtum ex uineis collinis eſt: ſed ſi ex campeſtribus, tres heminæ adijciuntur. Patimur autem, cum de lacu muſtum ſublatum eſt, biduo deferueſcere, & purgari. tertio die defrutum adijcimus. deinde interpoſito biduo, cum id muſtum pariter cum defruto deferbuerit, purgatur, & ita coadijcitur in binas urnas ligula cumulata, uel menſu-

ra ſemunciæ bene plenæ ſalis cocti, & triti. Sal autem
quamcandidiſſimus cõijcitur in urceo fictili ſine pice: qui
urceus, cum recipit ſalem, diligenter totus oblinitur luto
paleato, & ita igni admouetur, ac tandiu iam torretur,
quandiu ſtrepitum edit. cum ſilere cœpit, finem habet co-
cturæ. Prætereà fœnum Græcum maceratur in uino ue-
tere per triduum: deinde eximitur, & in furno ſiccatur,
uel in ſole: ídque cum eſt aridum factum, molitur, & ex
eo molito poſt ſalituram muſti cochlear cumulatum, uel ſi- 427.
mile genus poculi eius, qui eſt quarta pars cyathi, adijci-
tur in binas urnas: deinde cum iam perfectè muſtum de-
ferbuit, & conſtitit, tantundem gypſi floris miſcemus, quã-
tum ſalis adieceramus: atque ita poſtero die purgamus
dolium, & nutritum uinum operimus, atque oblinimus.
Hac conditura Columella patruus meus illuſtris agricola
uti ſolitus eſt in ijs fundis, in quibus paluſtres uineas ha-
bebat. ſed idẽ, cum collina uina condiebat, aquam ſalſam
decoctam ad tertias pro ſale adijciebat: ea porrò facit ſi-
ne dubio maiorẽ menſurã, & odoris melioris: ſed periculũ
habet, ne uitietur uinum, ſi male cocta ſit aqua. Sumitur
autem hæc, ut iam dixerã, quamlongiſſimè à littore. nam
liquidior, & purior eſt, quantum altiori mari hauſta eſt.
Eam ſi quis (ut Columella faciebat) reponet, poſt triẽniũ
in alia uaſa eliquatam tranſfundat: deinde poſt alterũ
triennium decoquat uſque ad partem tertiam, longè me-
liorẽ habebit conditurã uini. nec ullũ periculũ erit, ne ui-
na uitientur. Satis eſt autẽ ſextarios ſingulos adijcere ſal-
ſæ, eóſque in binas muſti urnas: quamuis multi etiã binos
immiſceant, nonnulli etiam ternos ſextarios: ídque ego fa-
cere non recuſem, ſi genus uini tantum ualeat, ut aquæ
ſalſæ non intelligatur ſapor. Itaque diligẽs paterfamiliâs

cum parauerit fundum, ſtatim prima uindemia tres aut quatuor notas conditura totidem amphoris muſti experietur, ut exploratum habeat quantum plurimum ſalſæ uinum, quod fecerit, ſine offenſa guſtus pati poſſit.

Picis liquidæ alterum medicamen, quo muſtum condias. CAP. XXII.

Picis liquidæ nemeturicæ metretam adde in labrum, aut in alueum, & in eodem infundito cineris lixiuiæ con-
418 gios duos, deinde permiſceto ſpatha lignea. cum requieuerit, eliquato lixiuiam: deinde iterum tantundem lixiuiæ addito, eodem pacto permiſceto, & eliquato. tertio quoque idem facito. Cinis autem odorem picis aufert, & eluit ſpurcitiam. Poſt eodem addito picis Brutiæ ſi minus alterius quàm puriſſimæ quinque libras. Hæc minutè concidito, & admiſceto pici nemeturicæ. tum aquæ marinæ quamuetuſtiſſimæ, ſi erit, ſi minus, ad tertiam partem recentis aquæ marinæ decoctæ congios duos iniicito. Apertum labrum ſinito in ſole per Caniculæ ortum, & ſpatha lignea permiſceto quàm ſæpiſſime, uſque eò, dum ea, quæ addideris, in pice colliqueſcant, & unitas fiat. Noctibus autem labrum operire conueniet, ne irroretur. Deinde cum aqua marina, quam addideris, ſole conſumpta uidebitur, ſub tectum uas totum ferre curabis. Huius autem medicaminis quidam pondo quadrantẽ in ſextarios XLVIII miſcere ſoliti ſunt, & hac conditura contẽti eſſe. alij cyathos tres eius medicamenti adiiciunt in totidem ſextarios, quot ſuprà diximus.

De pice, qua utuntur Allobroges ad conditura uini picati. CAP. XXIII.

Pix corticata appellatur, qua utuntur ad conditura Allobroges. Ea ſic conficitur, ut dura ſit, & quanto facta eſt

*uetuſtior,eo melior in uſu eſt. nam omni lentore miſſo facilius in puluerem reſoluitur,atque cribratur.*Hanc *ergo conteri & cribrari oportet,deinde cũ bis muſtum deferbuerit,quod plerunque eſt intra quartum diem, quàm de lacu ſublatum,diligenter manibus expurgatur.& tunc demum prædictæ picis ſextans, & ſemuncia in ſextarios quinque, & quinquaginta adijcitur, & rutabulo ligneo permiſcetur,nec poſtea tangitur,dum conferueſcat : quod tamen non amplius diebus quatuordecim à conditura patiendum eſt. nam oportebit poſt hunc numerum dierum confeſtim uinum emundare,& ſiquid fecis aut labris ua* 419
ſorum,aut lateribus inhæſit,eradi,ac ſuffricari,& protinus operculis impoſitis oblini. At *ſi ex eadem pice totã uindemiã condire uolueris, ita ne guſtus picati uini poſſit intelligi,ſat erit eidẽ picis ſex ſcrupula in ſextarios quinque & quadraginta : tum demum miſcere, cum muſtum deferbuerit,& feces expurgatæ fuerint, oportebit, atque ſalis decocti, contritique ſemunciam in eundem modum muſti adijcere.*Nec *ſolum huic notæ uini ſal adhibendus eſt,uerùm,ſi fieri poſſit,in omnibus regionibus omne genus uindemiæ hoc ipſo pondere ſaliendum eſt : nam ea res mucorem uino meſſe non patitur.*

De *pice nemeturica ad condituras.*

CAP. XXIIII.

Pix *nemeturica in* Liguria *cõficitur.ea deinde ut fiat cõditturis idonea,aqua marina quàm longiſſimè à littore de pelago ſumenda eſt, atque in dimidiam partem decoquenda:quæ cum in tantùm refrixerit,quantũ ne cõtacta corpus urat, partem aliquã eius,quæ ſatis uidebitur,prædictæ pici immiſcemus,& diligenter lignea ſpatha,uel etiã manu peragitabimus, ut ſiquid ineſt uitij eluatur:de-*

inde patiemur picem conſidere, & cum ſiderit, aquam eli
quabimus: poſteà bis, aut ter ex reliqua parte aquæ deco-
ctæ tandiu lauabimus, & ſubigemus eã, donec rutila fiat:
tum eliquatã in ſole quatuordecim diebus patiemur eſſe,
ut quiſquis ex aqua humor remanſit, aſſiccetur. noctibus
autem uas tegendum erit, ne irroretur. Cũ hoc modo pi-
cem præparauerimus, & uina, cum iam bis deferbuerint,
condire uoluerimus, in muſti ſextarios octo & quadragin
ta, cyathos duos picis prædictæ ſic adijciemus: Ex ea men
ſura, quam condituri ſumus, ſextarios duos muſti ſumere
oportebit, deinde ex his ſextarijs in picis ſextantem pau-
430 *latim muſtum infundere, & manu tanquam mulſum ſu*
bigere, quo facilius coeat. Sed ubi toti duo ſextarij cum pice
coierint, & quaſi unitatem fecerint, tum eoſdẽ in id uas,
unde ſumpſeramus, perfundere, & ut permiſceatur medi
camen, rutabulo ligneo peragitare conueniet.

De aqua ſalſa, uel muria ad uina condienda.

CAP. XXV.

Quoniam quidam, immò etiam ferè omnes Græci,
aqua ſalſa, uel muria muſtum condiunt, eam quoque par
tem curæ non omittendam putaui. In mediterraneo, quò
non eſt facilis aquæ marinæ inuectio, ſic erit ad conditu-
ras conficiẽda muria. Huic rei uel maxime eſt idonea cœ
leſtis aqua, ſi minus, ex fonte liquidiſſimo profluens. harũ
ergo alterutram curabis quamplurimam, & quamopti-
mis uaſis conditam ante quinquennium in ſole ponere:
deinde cum computruerit, tandiu pati donec ad priſtinum
modũ perueniat. quod cum factum fuerit, alia uaſa ha-
beto, & in ea ſenſim aquam eliquato, donec ad fecẽ per-
uenias. ſemper enim in requieta aqua craſſamẽ aliquod
in imo reperitur. Sic curata cum fuerit, in modum defruti

ad tertias decoquenda eſt. adijciuntur autem in aquæ dul
cis ſextarios quinquaginta, ſalis ſextarius, & mellis opti-
mi unus ſextarius. hæc pariter decoqui, & omnem ſpur-
citiam expurgari oportet: deinde cum refrixerit, tum
quantumcunque humoris eſt, tantum in amphoram mu-
ſti portionem adijci. Quòd ſi ager maritimus eſt, ſilẽtibus
uentis de alto quàm quietiſſimo mari ſumenda eſt aqua,
& in tertiam partem decoquenda, adiectis, ſi uidebitur,
aliquibus aromatis ex ijs, quæ ſuprà retuli, ut ſit odora-
tior uini curatio. Muſtum autem antequàm de lacu tol-
las, uaſa rore marino, uel lauro, uel myrto ſuffumigato, &
largè repleto, ut in efferueſcendo uinum ſe bene purget.
poſteà uaſa nucibus pineis ſuffricato. quod uinum uolue- 431
ris dulcius eſſe, poſtero die, quod auſteriꝰ quinto die, quàm
ſuſtuleris, cõdire oportebit, & ita ſupplere, & oblinire ua-
ſa. Nonnulli etiam ſuffumigatis ſerijs prius conditurã ad-
dunt, & ita muſtum infundunt.

Remedia aceſcentis uini. CAP. XXVI.

In quo agro uinum aceſcere ſolet, curandum eſt, ut cum
uuam legeris, & calcaueris, prius quàm uinacea torculis
exprimãtur, muſtum in corbẽ defundas, & aquæ dulcis
puteanæ ex eodẽ agro partẽ decimam adijcias, & coquas,
donec ea aqua, quã adieceris, decocta ſit. Poſtea cum refri
xerit, in uaſa defundas, & operias, & oblinas: ita diutius
durabit, & detrimenti nihil fiet. Melius eſt, ſi ueterẽ ſer-
uatam cõpluribus annis aquã addideris, longéque melius
ſi aquæ nihil addideris, & decimam muſti decoxeris, frigi
dúmque in uas tranſtuleris, & ſi in ſextarios VII muſti
heminam gypſi miſcueris, poſteaquàm decoctum refrixerit.
Reliquum muſtum, quod in uinaceis fuerit expreſſũ, pri-
mo quoque tempore abſumito, aut ære commutato.

De uino dulci faciendo. CAP. XXVII.

Vinum dulce ſic facere oportet. Vuas legito, in ſole per triduum expandito, quarto die meridiano tempore calidas uuas proculcato, muſtum lixiuum, hoc eſt, antequàm prælo preſſum ſit, quod in lacū muſti fluxerit tollito, cum deferbuerit in ſextarios quinquaginta irim bene pinſitam nec plus unciæ pondere addito, uinum à fecibus eliquatū diffundito. hoc uinū erit ſuaue, firmum, corpori ſalubre.

De alijs ſalubribus conditurarum generibus. CAP. XXVIII.

Alia medicaminum genera uini conditur is, & firmitati aptiſſima ſic facito. Irim quàm candidiſſimam pinſito, fœnum Græcum uetere uino macerato: deinde in ſole exponito, aut in furno, ut ſiccteſcat: tum commolito minutiſſimè. item odoramenta trita, id eſt, irim cribatum, quæ ſit
432 inſtar pondo quincuncem, & trientem, fœni Græci pōdo quincuncem & triētem, ſchœni pondo quincuncem in unum permiſceto: tum in ſerias ſingulas, quæ ſint amphorarum ſeptenûm addito medicamentis pondo unciam, & ſcrupula octo gypſi. Cum ex locis paluſtribus muſtum erit, in ſingulas ternas heminas: cū de nouellis uineis erit, ſextarium: cum de ueteribus & locis ſiccis, heminas ſingulas adijcito. Tertio die quam calcaueris conditur am infundito, ſed antequàm condias muſti aliquantum in ſeriam de ſeria tranſferto, ne in condiendo cum medicamento efferueſcat, & fluat. Sic autem curatum gypſum, & medicamentum, in labello permiſceto, quantum ſerij ſingulis fuerit neceſſarium, ídque medicamentum muſto diluito, & ipſa ad ſerias addito, & permiſceto: cum deferbuerit, ſtatim repleto, & oblinito. Omne uinum cum condieris, nolito ſtatim diffundere, ſed ſinito in dolijs quieſcere: poſtea

cum de dolijs, aut de ſerijs diffundere uoles, uere florente roſa defecatum quamlimpidiſſimum in uaſa bene picata, & pura träſſerto. ſi in uetuſtatem ſeruare uoles, in cado duarum urnarum quamoptimi uini ſextarium, aut fecis generoſæ recentis ſextarios tres addito: aut ſi uaſa recentia, ex quibus uinum exemptum ſit, habebis, in ea confundito. Si horum quid feceris, multo melius, & firmius erit uinum. etiam ſi bonos odores addideris, omnem malum odorem & ſaporem prohibueris: nam nulla res alienum odorem celerius ad ſe ducit, quàm uinum.

Quemadmodum muſtum ſemper dulce tanquam recens permaneat. CAP. XXIX.

Muſtum ut ſemper dulce tanquam recens permaneat, ſic facito. Antequàm prælo uinacea ſubijciantur, de lacu quamrecentiſſimum addito muſtum in amphoram nouã, eámque oblinito, & impicato diligenter, ne quicquam aquæ introire poſſit: tunc in piſcinam frigidæ & dulcis aquæ totam amphorã mergito, ita ne qua pars extet: deinde poſt dies XL eximito, ſic uſq; in annũ dulce permanebit. 433

Optima uini curatio, & remedia languentis uini. CAP. XXX.

Ab eo tempore, quo primum dolia operculaueris, uſque ad AEquinoctium uernum ſemel in diebus XXXVI uinum curare ſatis eſt, poſt AEquinoctium uernum bis, aut ſi uinum florere incipiet, ſæpius curare oportebit: ne flos eius peſſum eat, & ſaporem uitiet. Quanto maior æſtus erit, eo ſæpius conuenit uinum nutriri refrigeraríque, & uentilari: nam quandiu bene frigidum erit, tandiu recte manebit. Labra uel fauces doliorum ſemper ſuffricari nucibus pineis oportebit, quoties uinum curabitur. ſiqua uina erunt duriora, aut minus bona, quod agri ui-

tio,aut tempeſtate ſit factum,ſumito fecem uini boni, & panes facito, & in ſole arefacito & coquito in igne: poſtea terito, & pondo quadrantem amphoris ſingulis infricato,& oblinito,bonum fiet.

Siquod *animal in muſtum ceciderit, & interierit,remedia.* CAP. XXXI.

Si *quod animal in muſtum ceciderit,& interierit, uti ſerpens,aut mus,ſoréxue, ne mali odoris uinum faciat, ita ut repertum corpus fuerit,id igne aduratur,ciníſque eius in uas,quò deciderat,frigidus infundatur,atque rutabulo ligneo permiſceatur:ea res erit remedio.*

Vi*num ex marrubio.* CAP. XXXII.

Vi*num marrubij multi utile putant ad omnia inteſtina uitia,& maximè ad tuſſim.*Cu*m uindemiam facies, marrubij caules teneros,maximè de locis incultis,& macris legito,eóſque in ſole ſiccato: deinde faſciculos facito,* 434 *& tomice palmea, aut iuncea ligato, & in ſeriam mittito, ita ut uinculum extet: in muſti dulcis ſext.*CC,*marrubij libras* VIII *adijcito, ut ſimul cum muſto deferueſcat: poſtea eximito marrubium, & purgatum uinum diligenter oblinito.*

Vi*num ſcylliten.* CAP. XXXIII.

Vi*num ſcylliten ad concoquendum, & ad corpus reficiendum,itémque ad ueterem tuſſim, & ad ſtomachũ hoc modo condire oportet.* Pri*mum ante dies quadraginta quàm uinum uoles uindemiare ſcyllam legito,eámque ſecato quàm tenuiſſimè, ſicut raphani radicem,taleoláſque ſectas ſuſpende in umbra,ut adſiccentur: deinde cum aridæ erũt,in muſti aminei ſextarios* XLVIII,*ſcyllæ aridæ adde pōdo librã,eámque ineſſe patere diebus* XXX, *poſtea eximito, & defecatum uinum in amphoras binas*

adijcito. Alij ſcribunt in muſti ſextarios XLVIII, ſcyllæ aridæ pondo libram, & quadrantem adijci oportere: quod & ipſum non improbo. alij hoc ipſum ſcyllæ pondus, quod ſuprà dixi, in aceti duas urnas adijciunt, & per XL dies ineſſe patiuntur.

De aceto ſcyllitico. CAP. XXXIIII.

Qui ſcylliticum acetum facere uolunt, decem bambatæ in tres amphoras muſti mitis, aceti acris congium, aut duplum, ſi non eſt acre, & in ollã, quæ fert amphoras tres, decoquis ad palmum, id eſt, ad quartas: aut ſi non dulce muſtum, ad tertias diſpumetur. ſed muſtum de ſubmaſſa, & limpidum ſit.

Vinum abſynthiten, & hyſſopiten, & abrotoniten, & reliquarum notarum quomodo facias. CAP. XXXV.

Vinum abſynthiten, & hyſſopiten, & abrotoniten,
& thymiten, & maratriten, & glyciriziten ſic condire 435
oportet. Pontici abſynthij pondo libram cum muſti ſextar.
IIII decoque uſque ad quartas: reliquum quod erit, id
frigidum adde in muſti aminei urnam. idem ex reliquis
rebus, quæ ſupraſcripta ſunt, facito. poſſunt etiam puleij
aridi tres libræ cũ congio muſti ad tertias decoqui, & cum
refrixerit liquor, exempto puleio in urnam muſti adijci:
ídque mox tuſſientibus per hiemem rectè datur: uocatúrque uini nota gleconites.

De muſto tortiuo. CAP. XXXVI.

Muſtum tortiuum eſt, quod poſt primam preſſurã uinaceorum circunciſo pede exprimitur: id muſtum conijcies in amphoram nouam, & implebis ad ſummum. tum adijcies ramulos roriſmarini aridi lino colligatos, & patieris unà deferueſcere per dies ſeptem: deinde eximes

ramulorum faſciculum, & purgatum diligenter uinum gypſabis: ſat erit autem roriſmarini ſeſquilibram in duas urnas muſti adijcere: hoc uno poſt duos menſes poſſis pro remedio uti.

Vinum ſimile græco facere. CAP. XXXVII.

Vuas præcoquas quammaturiſſimas legito, eáſque per triduum in ſole ſiccato, quarto die calcato, & muſtum quod nihil habeat ex tortiuo, conijcito in ſeriam, diligentérque curato, ut cum deferbuerit, feces expurgentur: deinde quinto die cũ purgaueris muſtum, ſalis cocti & cribrati duos ſextarios, uel quod eſt minimum adijcito unum ſextarium in ſextarios muſti XLIX. Quidam etiam defruti ſextarium miſcent: nonnulli etiam duos adijciunt, ſi exiſtimant uini notam parum eſſe firmam.

Vinum myrtiten quomodo facias. CAP. XXXVIII.

Vinum myrtiten ad tormina, & ad alui proluuiem,
436 & ad imbecillum ſtomachum ſic facito. Duo ſunt genera myrti, quorum alterum eſt nigrum, alterum album. Nigri generis bacæ, cum ſunt maturæ leguntur, & ſemina earum eximuntur, atque ipſæ ſine ſeminibus in ſole ſiccantur, & in fictili fidelia ſicco loco reponuntur: deinde per uindemiam ex uetere arbuſto, uel ſi id non eſt, ex uetuſtiſſimis uineis amineæ bene maturæ uuæ ſole calido leguntur, & ex his muſtum adijcitur in ſeriam, & ſtatim primo die antequàm id ferueat, bacæ myrti, quæ fuerant repoſitæ, diligenter conteruntur, & totidem earum libræ contuſarum appenduntur, quot amphoræ condiri debent: tum exiguum muſti ſumitur ex ea ſeria, quam medicaturi ſumus, & tanquam farina conſpergitur, quicquid contuſum, & appenſum eſt. poſt hæc complures ex ea maſſulæ fiunt,

& ita per latera ſeriæ in muſtum demittuntur, ne altera oſſa ſuper alteram perueniat. cum deinde bis muſtum deferbuerit, & bis curatum eſt, rurſus eodem modo, & tantundem ponderis baccæ, ſicut ſuprà dixi, contunditur: nec iam ut prius maſſulæ fiunt, ſed in labello muſtum de eadem ſeria ſumitur, prædicto ponderi permiſcetur, ſic ut ſit inſtar iuris craſſi: quod cum eſt permiſtum, in eandem ſeriam confunditur, & rutabulo ligneo peragitatur. deinde poſt nonum diem quàm id factum eſt, uinum purgatur, & ſcopulis aridæ myrti ſeria ſuffriatur, operculúmque ſuperimponitur, nequid eo decidat. Hoc *facto, poſt ſeptimum diem rurſus uinum purgatur, & in amphoras bene picatas, & bene olidas diffunditur: ſed curandum eſt, ut cum diffundis liquidum, & ſine fece diffundas.* Vinum *aliud myrtiten, ſic temperato: mel* Atticum *ter inferuere facito, & toties diſpumato: uel ſi* Atticum *non habueris, quamoptimum mel eligito, & quater uel quinquies diſpumato. nam quanto eſt deterius, tanto plus habet ſpurcitiæ: cum deinde mel refrixerit, baccas albi generis myrti quam ma-* 427
turiſſimas legito, & perfricato, ita ne interiora ſemina conteras: mox fiſcello ligneo incluſas exprimito, ſuccúmque earum, qui ſit ſextariorũ ſex cum mellis decocti ſextario immiſceto, & in lagunculã diffuſum oblinito. ſed hoc menſe Decembri *fieri debebit, quo fere tempore matura ſunt myrti ſemina: cuſtodiendúmque erit, ut antè, quàm baccæ legantur, ſi fieri poteſt, ſeptem diebus, ſin autem ne minus triduum ſerenum fuerit, aut certè non pluerit, & ne rorulentæ legantur cauendum. multi nigram, uel albam myrti baccam, cum iam maturuit, diſtringunt, & duabus horis eam cum paululum in umbra expoſitam ſiccauerunt, perterunt ita, ut quantum fieri poteſt, interiora ſemina inte-*

gra permaneant . tum per lineum fiſcum, quod pertriue-
rant, exprimunt, & per colum iuncæum liquatum ſuccum
lagunculis bene picatis condunt, neque melle, neque alia re
ulla immuſta. hic liquor non tam eſt durabilis, ſed quandiu
ſine noxa manet, utilior eſt ad ualetudinem quàm alterius
myrteæ notæ compoſitio. Sunt qui hunc ipſum expreſſum
ſuccum, ſi ſit eius copioſior facultas, in tertiam partem de-
coquant, & refrigeratum picatis lagunculis condant . ſic
confectum diutius permanet: ſed quod non decoxeris, pote-
rit innoxium durare biennio, ſi modò munde, & diligen-
ter id feceris.

Paſſum quemadmodum fiat.

CAP. XXXIX.

Paſſum optimum ſic fieri Mago præcipit, ut & ipſe fe-
ci. Vuam præcoquam bene maturam legere, acina arida,
aut uitioſa reijcere, furcas, uel palos, qui cannas ſuſtineant,
inter quaternos pedes figere, & perticis iugare . tum in-
ſuper cannas ponere, & in ſole pandere uuas, & noctibus
tegere, ne irrorentur. Cum deinde exaruerint, acina decer-
438 pere, & in dolium, aut in ſeriam conijcere, eôdem muſtum
quamoptimum, ſic ut grana ſubmerſa ſint, adijcere. ubi cõ-
biberint uuæ, ſéque impleuerint, ſexto die in fiſcellam con
ferre, & prælo premere, paſſúmque tollere . Poſtea uina-
ceos calcare adiecto recentiſſimo muſto, quod ex alijs uuis
factum fuerit, quas per triduum inſolaueris: tum permi-
ſcere, & ſubactam briſam prælo ſubijcere, paſſúmque ſe-
cundarium ſtatim uaſis oblinitis includere, ne fiat auſte-
rius: deinde poſt uiginti, uel triginta dies, cum deferbuerit,
in alia uaſa deliquare, & confeſtim opercula gypſare, &
pelliculare. Paſſum ſi ex uua apiana facere uolueris, uuam
apianam integram legito, acina corrupta purgato, & ſe-

cernito.poſtea in perticis ſuſpendito,perticæ uti ſemper in ſole ſint facito.ubi ſatis corrugata erunt acina demito, & ſine ſcipionibus in dolium conijcito, pedibúſque bene calcato. ubi unum tabulatum feceris, uinum uetus conſpergito,poſtea alterum ſupercalcato, & item uinum conſpergito.eodem modo tertium calcato, & infuſo uino ita ſuperponito,ut ſupernatet,& ſinito dies quinque: poſtea pedibus proculcato,& in fiſcina noua uuas premito.Quidam aquam cæleſtem ueterem ad hunc uſum præparant, & ad tertias decoquunt.deinde cum ſic uuas,ut ſuprà ſcriptum eſt,paſſas fecerunt, decoctam aquam pro uino adijciunt,& cætera ſimiliter adminiſtrāt.hoc ubi lignorum copia eſt,utiliſſime conſtat,& eſt in uſu uel dulcius,quàm ſuperiores notæ paſſi.

Lora optima quomodo fiat. CAP. XL.

Quantum uini uno die feceris, eius partem decimam quot metretas efficiat conſiderato,& totidem metretas aquæ dulcis in uinacea , ſed quibus unius diei uinum expreſſum erit,addito: eodem & ſpumas defruti, ſiue ſapæ, & fecem ex lacu confundito,& permiſceto,eámque intritam macerari una nocte ſinito,poſtero die pedibus proculcato,& ſic permiſtam prælo ſubijcito:quod deinde fluxerit,aut dolijs, aut amphoris condito , & cum deferbuerit, obturato. Commodius autem ſeruatur in amphoris. Hanc ipſam lorã M.Columella ex aqua uetere faciebat,& nonnunquam plus biennio innoxiam ſeruabat. 439

Muſtum lixiuium quomodo fiat. CAP. XLI.

Muſtum lixiuium de lacu ſtatim tollito : hoc autem erit , quod diſtillauerit antequam nimium calcetur uua. Sed de arbuſtiuo genere , quod ſicco die legeris id facito: Conijcies in urnam muſti mellis optimi pondo X, & dili-

genter permiſtum recondes in lagœna, eámque protinus gypſabis, iubebíſque in tabulato reponi, ſi plus uolueris facere, pro portione qua ſuprà mel adijcies. poſt trigeſimum & alterum diem lagœnam aperire oportebit, & in aliud uas muſtum eliquatum oblinire, atque in furnum reponere. Conditura *ex cydoneis fit hoc modo:* In *cacabo figuli nouo, uel in ſtagneo coquitur muſti arbuſtiui aminei urna, & mala cydonea grandia expurgata uiginti, & integra mala dulcia granata, quæ punica uocantur, & ſorba non permitia diuiſa exemptis ſeminibus, quæ ſint inſtar ſextariorum trium.* Hæc *ita coquuntur, ut omnia poma deliqueſcant cum muſto, & ſit puer, qui ſpatha lignea, uel arũdine permiſceat poma, ne poſſint aduri: deinde cum fuerint decocta, ut non multum iuris ſuperſit, refrigerantur, & percolantur: eáque, quæ in collo ſubſiderunt, diligenter contrita leuigantur, & iterum in ſuo ſibi iure lento igni, ne adurantur, carbonibus decoquuntur, donec craſſamen in modum fecis exiſtat. prius tamen quàm de igne medicamentum tollatur, tres heminæ roris ſyriaci contriti, & cribrati ſuper omnia adijciuntur, & ſpatha permiſcentur,*
440 *ut coeant cum cæteris.* T*um refrigeratum medicamentum, adijcitur in uas fictile nouum picatum, ídque gypſatum altè ſuſpenditur ne pallorem trahat.*

De caſeo condendo. CAP. XLII.

C*aſei aridi ouilli proximi anni fruſta ampla facito, & in picato uaſe componito: tum optimi generis muſto adimpleto, ita ut ſuperueniat, & ſit ius aliquanto copioſius, quàm caſeus. nam caſeus combibit, & fit uitioſus, niſi muſtum ſemper ſupernatet. uas autem, cum impleueris, ſtatim gypſabis: deinde poſt dies uiginti licebit aperiri, & uti qua uoles adhibita conditura. eſt autem etiam per ſe*

non iniucundus.

Vuæ ollares quemadmodum componantur, & ſer uentur. CAP. XLIII.

*Vuas bumaſtos, uel duracinas, uel purpureas cum de-
ſecueris à uite, continuò pediculos earum impicato dura pi
ce: deinde labellum fictile nouum impleto paleis quamſic-
ciſſimus cribratis, ut ſine puluere ſint, & ita uuas ſuperpo
nito: tum labello adoperito, & circumlinito luto paleato,
atque ita in tabulato ſicciſſimo cōpoſita labra paleis ſiccis
obruito. Omnis autem uua ſine noxa ſeruari poteſt, ſi lu-
na decreſcente, & ſereno cælo poſt horam quartam, cum
iam inſolata eſt, nec roris quicquam habet, uti detraha-
tur. Sed ignis in proximo decumano fiat, ut pix ferueat, in
qua pediculi uuarum ſtatim demittantur. In dolium bene
picatum defruti amphoram conijcito, deinde trāſuerſos fu-
ſtes arctato, ita ut defrutum non contingant: tum ſuperpo-
nito fictiles nouas patinas, & in his ſic uuam diſponito,
ut altera alteram non contingat: tum opercula patinis im
ponito, & linito. deinde alterum tabulatum, & tertium,
& quandiu magnitudo patitur dolij ſimiliter inſtruito,* 441
*& eadem ratione uuas componito. deinde picatum oper-
culum dolij defruto largè linito, & impoſitum cinere ob-
turato. Nonnulli adiecto defruto contenti ſunt tranſuerſas
perticas arctare, & ex his uuas ita ſuſpendere, nè defru-
tum contingant: deinde operculum impoſitum oblinire.
quidam uuas cum ita, ut ſuprà dixi, legerunt, doliola noua
ſine pice in ſole ſiccant. deinde cum ea in umbra refrige-
rauerunt, furfures ordeaceos adijciunt, & uuas ita ſuper-
ponunt, ut altera alteram non comprimat: tum generis
eiuſdem furfures infundunt, & alterū tabulatum uuarum
eodem modo collocant: idque faciunt uſque dū doliū alter*

nis furfuribus,& uuis complent. mox opercula impoſita
linunt,& uuas ſicciſſimo, frigidiſſimóque tabulato repo-
nunt. Quidam eadem ratione arida populnea,uel abiegna
ſcobe uirides uuas cuſtodiũt. nonnulli ſicco flore gypſi ob-
ruunt uuas,quas non nimiũ maturas uitibus detraxerũt.
alij cum legerũt uuam, ſiqua ſunt in ea uitioſa grana for-
ficibus amputant,atque ita in horreo ſuſpendũt,in quo tri
ticum ſuppoſitum eſt. Sed hæc ratio rugoſa facit acina,&
penè tam dulcia quàm eſt uua paſſa. Marcus Columella
patruus meus ex ea creta, qua fiunt amphoræ, lata uaſa
in modum patinarum fieri iubebat: eáque intrinſecus,&
exterius craſſe picari: quæ cum præparauerat, tũ demum
purpureas,& bumaſtos,& numiſianas, & duracinas u-
uas legi præcipiebat,pediculóſque earum ſine mora in fer
uentem picem demitti, & in prædictis patinis ſeparatim
ſui cuiuſque generis ita componi,ne uuæ inter ſe continge-
rent. poſt hoc opercula ſuperponi, & oblini craſſo gypſo:
tum demum pice dura,quæ igni liquata eſſet,ſic picari,ne-
quis humor tranſire poſſet. tota deinde uaſa in aqua fon-
442 tana,uel ciſternina ponderibus impoſitis mergi.nec ullam
partem earum pati extare. ſic optime ſeruatur uua. Sed
cum eſt exempta,niſi eo die conſumitur,aceſcit.Nihil eſt ta
men certius,quàm uaſa fictilia facere, quæ ſingulas uuas
laxe recipiant. ea debent quatuor anſas habere, quibus
illigata uiti dependeant: itémque opercula eorum ſic for-
mari,ut media diuiſa ſint, ut cum ſuſpenſa uaſa ſingulas
uuas receperint, ex utroque latere appoſiti operculi duæ
partes coeant,& contegant uuas.& hæc uaſa,& opercu
la extrinſecus,& intra diligenter picata eſſe debebunt:de-
inde cum contexerunt uuas,luto paleato multo adoperiri:
ſed uuæ dependentes à matre ſic in pultarios condi debe-

bunt, ne quæ partes uaſa contingant. Tēpus autem quo includi debēt, id ferè eſt, quo adhuc ſiccitatibus, & ſereno cælo craſſa, uariáque ſint acina. Illud in totū maxime præcipimus, ne in eodē loco mala, & uuæ componantur, néue in uicino, unde odor malorū poſſit ad eas peruenire. nam huiuſmodi halitu celeriter acina corrumpuntur. & tamen cuſtodiendorum pomorum rationes, quas retulimus, non omnes omnibus regionibus aptæ ſunt, ſed pro conditione locorum, & natura uuarū aliæ alijs conueniunt. antiqui plerūque ſircitulas & uenuculas, & maiores amineas, & gallicas, quéque maiores, & duri, & rari acini erāt, in uaſis condebāt. nunc autem circa urbē maxime ad hūc uſum numiſianæ probantur. hæc ſereno cælo cum iam ſol in rorem ſuſtulit, quarta, uel quinta hora (ſi modo luna decreſcat, & ſub terris eſt) modicè maturæ lectiſſimæ leguntur: deinde in cratibus ita ponuntur, ne altera alteram collidat. tum demum ſub tectum referuntur, & arida, uel uitioſa grana forficibus amputantur: & cum paululum ſub umbra refrixerint, ternæ, aut etiā quaternæ pro capacitate uaſorum in ollas demittuntur, & opercula diligenter pice obturantur, ne humorem tranſmittant. tum uinaceorum pes bene prælo expreſſus proruitur, & modicè ſeparatis ſcipionibus, reſolutáque intrita folliculorum in dolio ſubſternitur, & deorſum uerſus ſpectantes ollæ componuntur, ita diſtantes, ut interculcari poſſint uinacea: quæ cum diligenter conſpiſſata primū tabulatum fecerunt, aliæ ollæ eodem modo componuntur, expletúrque ſecundum tabulatum. deinde ſimiliter dolium completur tabulatis ollarum, ſpiſſéque uinaceis inculcantur. mox uſque ad ſummum labrū uinaceæ condenſantur, & ſtatim operculo ſuperpoſito cinere in modum gypſi temperato dolium linitur. Monen- 443

*dus tamen erit, qui uaſa empturus eſt, ne bibulas, aut ma
le coctas ollas emat. nam utraque res tranſmiſſo humore
uitiat uuā. quinetiā oportebit, cum ad uſum promuntur ol
læ, tota ſingula tabulata detrahi. nā conſpiſſata uinacea, ſi
ſemel mota ſunt, celeriter aceſcunt, & uuas corrumpunt.*

Mala granata quemadmodum ſeruentur.

CAP. XLIIII.

*Sequuntur uindemiam rerum autumnalium com-
poſitiones; quæ & ipſæ curam uillicæ diſtendunt. Nec i-
gnoro plurima in hunc librum non eſſe collata, quæ C. Ma
tius diligentiſſime perſecutus eſt. illi enim propoſitum fuit
urbanas menſas, & lauta conuiuia inſtruere. Libros tres
edidit, quos inſcripſit nominibus coci, & cetarij, & ſalga-
marij: nobis tamen abunde ſunt ea, quæ ex facili ruſticæ
ſimplicitati non magna impenſa poſſunt contingere. uti
ſunt in primis omnium generum mala. Quidam, ut à gra
natis incipiam, pediculos punicorum, ſicuti ſunt, in arbo-
rem torquent, ne pluuijs mala rumpantur, & hiantia di-
ſpereāt, eáque ad maiores ramos religant, ut immota per-
maneant: deinde ſparteis reſtibus arborem cludūt, ne aut
444 coruis, aut cornicibus, aliiſue auibus pomū laceretur. non-
nulli uaſcula fictilia dependentibus malis aptant, & illita
luto paleato arboribus hærere patiuntur: alij fœno, uel cul
mo ſingula inuoluunt, & inſuper luto paleato craſſe linūt,
atque ita maioribus ramis illigant, ne, ut dixi, uento com-
moueantur. Sed hæc omnia, ut dixi, ſereno cælo admini-
ſtrari ſine rore debent: quæ tamen aut faciēda non ſunt,
quia lædātur arbuſculæ: aut certè non continuis annis u-
ſurpāda, præſertim cū liceat etiā detracta arboribus ea-
dem innoxia cuſtodire. nā & ſub tecto foſſulæ trepidaneæ
ſicciſſimo loco fiunt: eóque cum aliquantum terræ minutæ*

repoſitum eſt, infiguntur ſambuci ramuli: deinde ſereno cælo granata leguntur cum ſuis pediculis, & ſambuco inſeruntur: quoniam ſambucus tam apertam & laxã medullam habet, ut facile malorum pediculos recipiat. Sed cauere oportebit, ne minus quatuor digitis à terra abſint, & ne inter ſe poma contingant. tum factæ ſcrobi operculum imponitur, & paleato luto circumlinitur, eáque humo, quæ fuerat egeſta, ſuperaggeretur. Hoc idem in dolio fieri poteſt, ſiue quis uolet reſolutam terram uſque ad dimidium uas elicere, ſeu quod quidam malunt, fluuialem arenam cæteráque eadem ratione peragere. Pœnus quidem Mago præcipit aquam marinam uehementer calefieri, & in ea mala granata lino ſpartóue illigata paulum demitti, dum decolorentur, & exempta per triduum in ſole ſiccari: poſtea loco frigido ſuſpendi, & cum res exegerit, una nocte, & poſtero die uſque in eam horam, qua fuerit utendum, aqua frigida dulci macerari. Sed & idem auctor eſt creta figulari bene ſubacta recentia mala craſſe illinire, & cum argilla exaruit, frigido loco ſuſpendere. mox cum exegerit uſus, in aquam demittere, & cretam reſoluere. Hæc ratio tanquam recentiſſimum pomum cuſtodit. Idem iubet Mago in urceo nouo fictili ſubſternere 445
ſcobem populneam uel iligneam, & ita diſponere, ut ſcobs inter ſe calcari poſſit: deinde facto primo tabulato rurſus ſcobem ſubſternere, & ſimiliter mala diſponere, donec urceus impleatur: qui cum fuerit repletus operculum imponere, & craſſo luto diligenter oblinire. Omne autem pomum quod in uetuſtatem reponitur, cum pediculis ſuis legẽdum eſt: ſed ſi ſine arboris noxa fieri poſſit, etiam cum ramulis. Nam ea res plurimum ad perennitatem confert. Multi cum ramulis ſuis arbori detrahunt, & cre-

ta figulari cum diligenter mala obruerunt, in ſole ſiccant:
deinde ſi qua rimam creta facit luto linunt, & aſſiccata
frigido loco ſuſpendunt.

Mala orbiculata, ſeſtiana, melimela, & alia genera quomodo ſeruentur. CAP. XLV.

Multi eadem ratione, qua granata in ſcrobibus, uel
dolijs ſeruant cydonea. nonnulli folijs ficulneis illigant,
deinde cretam figularem cum amurca ſubigunt, & ea li-
nunt mala, quæ cum ſiccata ſunt, in tabulato frigido lo-
co & ſicco reponunt. Nonnulli hæc eadem in patinas no-
uas ſicco gypſo ita obruunt, ut altera altera non contin-
gant. nihil tamen certius, aut melius experti ſumus, quàm
ut cydonea maturiſſima integra ſine macula, & ſereno
cælo decreſcente luna legantur, & in lagœna noua, quæ
ſit patentiſſimi oris deterſa lanugine quæ malis ineſt, com
ponantur leuiter & laxe, ne collidi poſſint: deinde cum
ad fauces uſque fuerint compoſita, uimineis ſurculis ſic
tranſuerſis arctentur, ut modice mala comprimant, nec pa
446 tiantur ea cum acceperint liquorem, ſubleuari. tum quam-
optimo & liquidiſſimo melle uas uſque ad ſummum ita
repleatur, ut pomum ſubmerſum ſit. Hæc ratio non ſo-
lùm ipſa mala cuſtodit, ſed etiam liquorem mulſei ſapo-
ris præbet, qui ſine noxa poſſit interdum dari febricitan
tibus, iſque uocatur melimeli. ſed cauendum eſt, ne quæ in
melle cuſtodire uolueris, immatura mala condantur: quo-
niã cruda ſi lecta ſunt, ita indureſcant, ut uſui non ſint.
Illud uerò quod multi faciunt, ut ea diuidant oſſeo cultro,
& ſemina eximant, quòd putent ex eis pomum uitiari, ſu-
peruacuum eſt. ſed ratio quam nunc docui, adeò quidem
certa eſt, ut etiam ſi uermiculus ineſt, non amplius tamen
corrrumpantur mala, cum prædictum liquorem accepe-

rint: nam ea mellis eſt natura, ut cœrceat uitia, nec ſerpere ea patiatur, qua ex cauſa etiam exanimum corpus hominis per annos plurimos innoxium conſeruat. itaque poſſunt alia genera malorum ſicuti orbiculata, ſeſtiana, melimela, matiana hoc liquore cuſtodiri. ſed quia uidentur in melle dulciora fieri ſic condita, nec proprium ſaporem conſeruare, arculæ fagineæ, uel etiam tiliacæ, quales ſunt, in quibus ueſtimenta forenſia conduntur, huic rei paulò ampliores præparari debent, eæque in tabulato frigidiſſimo, & ſicciſſimo loco, quò neque fumus, neque teter perueniat odor, collocantur: deinde ſubſtrata prædicta poma ſic componi ut floſculi ſurſum, pediculi deorſum ſpectent, quemadmodum etiam in arbore nata ſunt, & ne inter ſe alterum ab altero contingatur. Ita obſeruandum eſt, ut unũquodque genus ſeparatim proprijs arculis reponatur. nam cum unà clauſa ſunt diuerſa genera, inter ſe diſcordant, & celerius uitiãtur. propter quod etiam conſeminalium uinearum, non tam eſt firmum uinum, quàm ſi per ſe ſyncerum amineum, uel apianum, aut etiam fecinum condideris. uerùm ſic, ut prædixi, cum diligenter mala fuerint compoſita, operculis arcularum contegantur, & ut luto paleato linantur opercula, ne introire ſpiritus poſſit: atque ea ipſa nonnulli ſicut in alijs generibus, ut ſu- 447
prà iam diximus, populnea, quidam etiam abiegna ſcobe interpoſita mala cuſtodiunt. Hæc tamen poma non matura, ſed acerbiſſima legi debent.

De conditura inulæ. CAP. XLVI.

Inulæ conditura ſic fiet, cum eius radicem menſe Octob. (quo maximè matura eſt) è terrra erueris, aſpero linteolo, uel etiam cilicio detergito quicquid arenæ inhærebit: deinde acutiſſimo cultello ſummatim eradito, & quæ

plenior radicula fuerit, pro modo craſſitudinis in duas, uel plures partes digiti longitudine diffindito: deinde ex aceto modice in cacabo æneo coquito, ita ne taleolæ inuri poſſint. poſt hæc in umbra triduo ſiccentur, & ita in fideliam picatam recondantur, adiecto paſſo uel defruto, quod ſupernatet, ſpiſſamentóque cunilæ impoſito contectum uas pelliculetur. Alia inulæ conditura. Cum radices eius raſeris, taleolas ut ſuprà facito, & in umbra triduo uel etiam quatriduo ſiccato: deinde ſiccatas in uaſis ſine pice, interiecta cunila conijcito, cunila impoſita, ſex partibus aceti una pars ſapæ miſceatur cum hemina ſalis cocti, ut hoc iure macerentur taleolæ, donec quamminimum amaritudinis reſipiant. poſtea exemptæ iterũ ſiccentur per dies quinque in umbra: tum craſſamentum uini feculẽti, nec minus, ſi ſit, mulſi, & utriuſque corũ quartam partem boni defruti confundito in ollam: quæ cum inferbuerit taleolas inulæ adijcito, & ſtatim ab igne remoueto, ac rudicula lignea peragitato, donec perfecte refrigeſcant. Poſteà tranſfundito in fideliam picatam, operculo tegito, túmque pelliculato. Tertia eiuſdem inulæ conditura, Cum radiculas diligenter eraſeris, minutè conciſas in muria dura macerato, donec amaritudinem demittant: deinde effuſa muria ſorba quamoptima, & maturiſſima ſemine detracto cõtere, & cũ inula miſce, tum ſiue paſſum, ſeu quamoptimum defrutum adijcito, & uas obturato. Quidã cum

448 condiuerunt inulam, muriámque macerauerunt, exſiccant, & malis cydoneis tritis, quæ in defruto, uel melle decoxerant, miſcent: atque ita ſuperfundunt paſſum, uel defrutum, & uas operculatum pelliculant.

Sampſa quemadmodum fiat. CAP. XLVII.

Acerbam pauſeam mẽſe Septembri, uel Octobri, dum

adhuc uindemia eſt,contunde, & aqua calida paululum maceratam exprime, fœniculíque ſeminibus, & lentiſci cum cocto ſale modicæ permiſtam reconde in fideliam, & muſtum quàm recentiſſimum infunde. Tum faſciculum uiridis fœniculi ſuperpoſitũ merge, ut oliuæ premantur, & ius ſuperemineat. Sic curata oliua tertio die poſſis uti. Albam pauſeam,uel orchitam, uel radiolum, uel regiam dum contundes primum quanque,ne decoloretur,in frigidam muriam demerge,cuius cum tãtum paratæ habueris, quantum ſatis fuerit implendæ amphoræ,fœniculi aridi faſciculũ ſubſterne in imo:deinde uiridis fœniculi ſemina, & lentiſci diſtricta & purgata in urceolo habeto:tum exemptam de muria oliuam exprimito,& permiſtam prædictis ſeminibus in uas adijcito:deinde cum ad fauces peruenerit eius,fœniculi aridi faſciculos ſuperponito,& ita recentis muſti duas partes,& unam duræ muriæ permiſtas adijcito.Hac conditura compoſitis oliuis toto anno commode uteris. Quidã oliuam non contundunt,ſed acuta arundine inſecant,ídque operoſius quidem,ſed melius eſt,quia hæc candidior eſt oliua,quàm ea,quæ ex contuſione liuorem contrahit. Alij ſiue contuderint, ſiue inſecuerint oliuas,modico ſale cocto,& prædictis ſeminibus immiſcent: deinde ſapam uel paſſum,uel ſi eſt facultas,mellam infundũt.Mella autem quomodo fiat,paulò antè hoc ipſo libro 449
præcepimus.Cætera omnia ſimiliter adminiſtrant.Poſias oliuas,uel regias ſine macula quàm candidiſſimas manu diſtrictas eligito: deinde ſubſtrato fœniculo arido in amphoram conijcito, intermiſtis ſeminibus lentiſci, nec minus fœniculi: & cum ad fauces uas repleueris, adijcito muriam duram: tum ſpiſſamento facto de arundinam folijs,oliuam premito, ut infra ius merſa ſit: & iterum in-

*fundito muriam duram, dum ad ſummum amphoræ la-
brum perueniat. At hæc oliua per ſe parum iucunda eſt,
ſed ad eas condituras, quæ lautioribus menſis adhibētur,
idonea maxime eſt: nam cum res exigit, de amphora pro-
mitur, & contuſa recipit quancūque uolueris condituram.
pleriq; tamen ſectiuum porrū, & rutam cum apio tenero,
& mentam minute concidunt, & contuſis oliuis miſcent:
deinde exiguum aceti piperati, & pluſculum mellis, aut
mulſi adijciunt, oleóque uiridi irrorant, atque ita faſcicu
lo apij uiridis contegitur. Quidam ſic lectæ oliuæ in mo-
dios ſingulos ternas heminas ſalis permiſcent, & adiectis
ſeminibus lentiſci, fœniculóque ſubſtrato amphoram uſ-
que ad fauces replēt oliuis: deinde aceto non acerrimo in-
fundunt, & cum iam penè amphorā impleuerunt, fœnicu
li ſpiſſamento deprimunt baccam, & rurſus acetum uſque
ad ſummum labrū adijciūt. poſtea quadrageſimo die om-
ne ius defundunt, & ſapæ uel defruti tres partes cū aceti
una permiſcent, & amphorā replent. Eſt & illa probata
compoſitio, ut cum muria dura pauſea alba maturuerit,
omne ius defundatur, & immiſtis duabus partibus defru
ti, cum aceti una, repleatur amphora. Eadem conditura poſ
ſet etiam regia componi, uel orchita. Quidam unam par-
tem muriæ, & duas aceti miſcent, eóque iure oliuas poſe-
as colymbadas faciunt: quibus ſi per ſe quis uti uelit, ſatis
450 iucundas experietur, quāuis & hæ cum exeunt de muria,
conditurā qualēcunque recipere poſſunt. Oliuæ poſeæ,
cum iam decolorantur, antequam miteſcant, cum petio-
lo leguntur, & oleo quamoptimo ſeruantur. Hæc maxime
nota etiam poſt annum repræſentat uiridem ſaporem oli
uarum. Nonnulli etiam cum de oleo exemerunt, trito ſale
aſperſas pro nouis apponunt. Eſt & illud cōdituræ genus,*

quod in ciuitatibus Græcis plerũque uſurpatur, ídque uocant epityrum. Oliua pauſea uel orchita cum primum ex albo decoloratur, fítque luteola, ſereno cælo manu diſtringitur, & in uannis uno die ſub umbra expanditur: & ſiqua adhærent pediculi, foliáq;, aut ſurculi leguntur. poſtera die cribratur, & nouo fiſco incluſa prælo ſupponitur, uehementérque præmitur, ut exudet quantulũcunque habet amurcæ. Patimur autem nonnunquam tota nocte, & poſtero die pondere preſſam baccam uelut exaniari, tum reſolutis corticulis eximimus eam, & in ſingulos modios oliuæ triti ſalis cocti ſingulos ſextarios infundimus: itémque lentiſci ſemen, rutæq;, & fœniculi folia ſub umbra ſiccata, quæ uti ſatis uidentur conciſa minute admiſcemus, patimúrque horis tribus, dum aliquatenus bacca ſalem combibat. tum ſuperfundimus boni ſaporis oleum, ita ut obruat oliuam, & fœniculi aridi faſciculum deprimimus, ita ut ius ſupernatet. Huic autem conditura uaſa noua fictilia ſine picæ præparãtur: quæ ne poſſint oleum ſorbere, tanquam oliuariæ metretæ imbuuntur liquamine, tum demum & aſſiccãtur. Sequitur autem frigus hiemis, per quod oliuitas, ſicut uindemia, curam uillicæ repetit.

Nigræ oliuæ conditura. CAP. XLVIII.

Prius itaque (quoniam inchoauimus) de conditutis oliuarum præcipiemus, ac ſtatim conficiendi olei rationem ſubijciemus. Pauſeæ baccæ, uel orchitæ, nonnullis regionibus etiam næuiæ conuiuiorum epulis præparantur. Has 451 igitur cum iam nigruerint, nec adhuc tamen permaturæ fuerint, ſereno cælo diſtringere manu conuenit, lectáſque cribrare, & ſecernere, quæcunque maculoſæ, ſeu uitioſæ, minoríſue incrementi uidebuntur: deinde in ſingulos modios oliuæ ſalis integri ternas heminas adijcere, &

*in uimineos qualos confundere ſuperpoſito copioſo ſale,ita
uti oliuas contegat, ſicque triginta dies pati conſudaſcere,
atque omnem amurcam extillare, poſtea in alueum dif-
fundere,mundáque ſpongia ſalem,ne permaneat,deterge-
re: tum in uas adijcere, & ſapa, uel defruto amphoram
replere ſuperpoſito ſpiſſamento aridi fœniculi, quod oli-
uam deprimat.*Pleriq; *tamen tres partes defruti,aut mel-
lis,& unam miſcent aceti, aliqui duas partes, & unam
aceti,& eo, quo condiunt,iure.* Q*uidam,cum oliuam ni-
gram legerunt,eadem portione,qua ſuprà, ſaliunt, & ſic
collocant in qualis,ut immiſsis ſeminibus lentiſci alterna
tabulata oliuarũ, & ſalis uſque in ſummum componunt:
deinde poſt quadraginta dies cum oliua quicquid habuit
amurcæ,exſudauit,in alueum defundunt, & cribratam
ſeparant ab ſeminibus lentiſci,ſpongiáque detergent, ne-
quid adhæreat ſalis:tum in amphoram confundunt adie
cto defruto,uel ſapa,uel etiam melle,ſi eſt copia, cæteráq;
ſimiliter faciunt.* In *ſingulos modios oliuæ ſingulos ſexta-
rios maturi ſeminis aniſi, lentiſcique, & ternos cyathos
ſeminis fœniculi: ſi id non eſt,ipſum fœniculũ conciſum
quantum ſatis uidebitur,adijci oportet: deinde in ſingu-
lis modijs oliuarum ſalis cocti,& non moliti ternas hemi-
nas admiſceri, & ita in amphoris condi, eáſque faſciculis
fœniculi obturari,& quotidie per terram uolutari: dein-
de tertio quoque aut quarto die quicquid amurcæ ineſt,
mitti.*Poſt XL *dies in alueum diffundi, & à ſale tantum-*
452 *modo ſeparari,ſic nec ſpõgia detergeãtur oliuæ, ſed ita ut
erunt exemptæ,maſſulis ſalis miſtis in amphoram condan
tur, & ſpiſſamentis impoſitis ad uſus in cellam reponan
tur.* Ma*turam oliuam in ſtatura factam colymbadem, de
muria tollito,ſpongia tergito:deinde canna uiridi ſcindito*

duobus, uel tribus locis, & triduo in aceto habeto: quarto die ſpongia extergito, in urceum, aut cacabum nouum mittito ſubſtrato apio & modica ruta. Conciſis deinde pleno uaſe oliuis immitte defrutum uſque ad os. Lauri turiones in hoc uſu mittito, ut oliuas deprimant. poſt dies uiginti utere.

Sirapa quomodo fiat. CAP. XLIX.

Oliua nigra maturiſſima ſereno cælo legitur, eáque ſub umbra una die in cannis porrigitur, & quæcunque eſt uitioſa bacca, ſeparatur. Item ſiqui adhæſerant pediculi, adimuntur, folidque & ſurculi, quicunque ſunt inter miſti, eximũtur. Poſtero die diligenter cribratur, ut ſiquid ineſt ſtercoris ſeparetur: deinde intrita oliua nouo fiſco includitur, & prælo ſubijcitur, ut tota nocte exprimatur. poſtero die inijcitur quammundiſſimis molis ſuſpenſis, ne nucleus frangatur. & cum eſt in ſampſam redacta, tunc ſal coctus, tritúſque manu permiſcetur cum cæteris aridis condimentis. hæc autem ſunt, carenum, cyminum, ſemen fœniculi, aniſum ægyptium. Sat erit autem totidem hemi nas ſalis adijcere, quot ſunt modij oliuarum, & oleum ſu perfundere, ne exareſcat: ídque fieri debebit, quotieſcunque uidebitur aſſiccari. Nec dubiũ eſt, quin optimi ſaporis ſit, quæ ex oliua poſia facta eſt. Cæterum ſupra duos menſes ſapor eius non permanet integer. Videntur autem alia genera huic rei magis eſſe idonea, ſicut liciniæ & culmineæ. Veruntamen habetur præcipua in hos uſus olea calabrica; quam quidam propter ſimilitudinem oleaſtellum uocant.

Oleum quemadmodum fiat. CAP. L. 453

Media eſt oliuitas plerunque initium menſis Decembris. nam & ante hoc tempus acerbum oleum conficitur,

quod uocatur æſtiuum, & circa hunc menſem uiride premitur, deinde poſtea maturum. Sed acerbum oleum facere patriſfamiliâs rationibus non conducit: quoniam exiguũ fluit, niſi bacca tempeſtatibus in terram decidit, & neceſſe eſt eam ſublegere, ne à domeſticis pecudibus, feriſue conſumatur. Viridis autem notæ conficere uel maxime expedit, cum & ſatis fluit, & pretio penè duplicat domini reditum. Sed ſi uaſta ſunt olineta, neceſſe eſt, ut aliqua pars eorum maturo fructui reſeruetur. Locus autem in quo confici oleum debeat, etiam deſcriptus eſt priore uolumine. pauca tamen ad rem pertinentia commemoranda ſunt, quæ prius omiſeram. Tabulatum, quò feratur olea, neceſſarium eſt, quanuis præceptum habeamus, ut uniuſcuiuſque diei fructus molis, & prælo ſtatim ſubijciatur. Veruntamen quia interdum immodica multitudo baccæ torculariorum uincit laborem, ſi labor eſt, eſſe oportet penſile horreum, quò imponantur fructus: ídque tabulatum ſimile eſſe debet granario, & habere lacuſculos tam multos, quàm poſtulabit modus oliuæ, ut ſeparetur, & ſeorſum reponatur uniuſcuiuſque diei coactura. Horum lacuſculorum ſolum lapide, uel tegulis oportet conſterni, & ita decliue fieri, ut celeriter omnis humor per canales, aut fiſtulas defluat. nam eſt inimiciſſima oleo amurca, quæ ſi remanſit in bacca ſaporem olei corrumpit. Itaque cum lacus, quemadmodum diximus, extruxeris, aſſerculos inter ſe diſtantes ſemipedalibus ſpatijs ſupra ſolum ponito, & cannas diligenter ſpiſſe textas inijcito, ita ut ne baccam tranſmittere queant, & oliuæ pondus poſſint ſuſtinere. Iuxta
454 *omnes autem lacuſculos, ea parte, qua defluet amurca, ſub ipſis fiſtulis in modum foſſularum concauum pauimentum, uel cauum lapidem eſſe oportebit, in quo conſiſtat,*

& unde exhauriri poſſit quicquid defluxerit. Præterea lacus, uel dolia præparata ſub tecto habere oportebit, quæ ſeorſum recipiant ſui cuiuſque generis amurcam, ſiue quæ ſyncera defluxerit, ſiue etiam quæ ſalem receperit. nam utraque uſibus plurimis idonea eſt. Oleo autem conficiendo molæ utiliores ſunt, quàm trapetum: trapetum, quàm canalis, & ſolea. Molæ quàm facillimam patiuntur adminiſtrationem: quoniã pro magnitudine baccarum uel ſubmitti, uel etiam eleuari poſſunt, ne nucleus, qui ſaporem olei uitiat, confringatur. Rurſus trapetum plus operis, faciliúſque quàm ſolea, & canalis efficit. Eſt & organum erectæ tribulæ ſimile, quod tudicula uocatur: idque non incommode opus efficit, niſi quòd frequenter uitiatur, & ſi baccæ pluſculum ingeſſeris, impeditur. Pro conditione tamen, & regionum conſuetudine prædictæ machinæ exercentur. ſed eſt optima molarum, tum etiam trapeti. Hæc ante quàm de oleo conficiendo diſſererem, præfari neceſſe habui. Nunc ad ipſam rem ueniendũ eſt, quanquam multa omiſſa ſint, quæ ſicut ante uindemiam, ſic ante oliuitatem præparanda ſunt, tanquam lignorũ copia, quæ multo ante apportanda eſt, ne cum res deſiderauerit, operæ auocentur. tum ſcalæ, corbulæ, decemmodiæ, trimodiæ ſatoriæ, quibus diſtricta bacca ſuſcipitur, fiſci, funes canabini, & ſpartei, conchæ ferreæ, quibus depletur oleum, opercula, quibus uaſa olearia conteguntur, ſpongiæ maiores, & minores, urcei, quibus oleum progeritur, canneæ tegetes, quibus oliua excipitur, & ſiqua ſunt alia, quæ nunc memoriam meam refugiunt. Hæc omnia, & multo plura eſſe debent: quoniam in uſu depereunt, & pauciora fiunt, quorum ſiquid ſuo tempore defuerit, opus intermittitur. Sed iam quod pol- 455

licitus ſum exequar. Cum primum bacæ uariare cœperint, & iam quædam nigræ fuerint, plures tamen albæ, ſereno cælo manibus diſtringi oliuam oportebit, & ſubſtratis tegetibus, aut cannis cribrari, & purgari. tum diligenter mundatam protinus in torcular deferri, & integram in fiſcinis nouis includi, prælíſque ſubijci, ut quantum poſſit pauliſper exprimatur. poſteà reſolutis corticulis emolliri debebunt, adiectis binis ſextarijs integri ſalis in ſingulos modios. & aut regulis, ſi conſuetudo erit regionis, aut certè nouis fiſcinis ſampſæ exprimi. quod deinde primum defluxerit in rotundum labrum (nam id melius eſt, quàm plumbeum quadratum, uel ſtructile gemellar) protinus capulator depleat, & in fictilia labra huic uſui præparata defundat. Sint autem in cella olearia tres labrorum ordines, ut unus primæ notæ, id eſt primæ preſſuræ oleum recipiat, alter ſecundæ, tertius tertiæ. nam plurimum refert non miſcere iterationem, multóque minus tertiationem cum prima preſſura: quoniam longe melioris ſaporis eſt, quod minore ui præli, quaſi lixiuium defluxerit. cum deinde paululum in labris primis conſtiterit oleum, eliquare id copulator in ſecunda labra debebit, & deinde in ſequentia uſque ad ultima. nam quanto ſæpius trãſlatione, ipſa uentilatur, & quaſi exercetur, tanto fit liquidius, & amurca liberatur. Sat erit autem in ſingulis ordinibus tricena componi labra, niſi uaſta fuerint olueta, & maiorem numerum deſiderauerint. Quòd ſi frigoribus oleum cum amurca congelabitur, pluſculo ſale cocto utique utendum erit. ea res reſoluit oleum, & ſeparat ab omni uitio. neque uerendum eſt, ne ſalſum fiat. nam quã tumcunque adieceris ſalis, nihilominus ſaporem non recipit oleum. Solet autem ne ſic quidem reſolui, cum maio-

ra frigora inceſſerunt: itaque nitrum torretur, & contritum inſpergitur, & commiſcetur. eá res eliquat amurcam. Quidam, quamuis diligentes olearij baccam integrã prælo non ſubijciunt, quòd exiſtimant aliquid olei deperire. nam cum præli pondus accepit, non ſola exprimitur amurca, ſed & aliquid ſecum pinguitudinis attrahit. Illud autem in totum præcipiendum habeo, ut neque fumus, neque fuligo quandiu uiride oleum conficitur, in torcular admittatur, aut in cellam oleariam. nam eſt utraque res inimica huic rei, peritiſſimíque olearij uix patiuntur ad unam lucernam opus fieri. quapropter ad eum ſtatum cæli & torcular, & cella olearia conſtituenda eſt, qui maxime à frigidis uentis auerſus eſt, quoniam minime uapor ignis deſideratur. Dolia autem, & ſeriæ, in quibus oleum reponitur, non tantum eo tempore curanda ſunt, cum fructus neceſſitas cogit, ſed ubi fuerint à mercatore uacuata, confeſtim uillica debet adhibere curam, ut ſi quæ feces, aut amurcæ in fundis uaſorum ſubſederint, ſtatim emundentur, & non calidiſſima lixiuia, ne uaſa ceram remittant, ſed ſemel atque iterum eluantur: deinde aqua tepida leuiter manibus defricentur, & ſæpius eluantur, atque ita ſpongia omnis humor aſſiccetur. Sunt qui cretam figularẽ in modum liquidæ fecis aqua reſoluant, & cum uaſa lauerint, hoc quaſi iure intrinſecus oblinant, & patiantur areſcere. Poſtea cum res exigit, pura eluunt aqua, nonnulli prius amurca, deinde aqua uaſa perluunt, & aſſiccant. tum conſiderãt nunquid ceram nouam dolia deſiderent. nam ferè ſexta quaque oliuitate cerari oportere antiqui dixerunt, quod fieri poſſe non intelligo. nam quemadmodum noua uaſa ſi calefiant, liquidam ceram facile recipiant, ſic uetera non crediderim propter olei ſuccum, cera-

turam pati . quam tamen & ipſam œraturam noſtrorũ
457 *temporum agricolæ repudiauerunt, exiſtimauerúntque ſatius eſſe noua dolia liquida gummi perluere, ſiccatáque ſuffumigare alba cera, ne pallorem capiant. eámque ſuffitionem ſemper faciendam iudicant quotieſcunque uel noua, uel uetera uaſa curantur, & oleo nouo præparantur. Multi cum ſemel noua dolia, uel ſerias craſſa gummi liuerunt, una in perpetuum gummitione contenti ſunt. & ſanè quæ ſemel oleum teſta combibit, alteram gummitionem non recipit. reſpuit enim olei pinguitudo talem materiam, qualis eſt gummi. Poſt menſem Decembrem circa Calendas Ianuarias eadem ratione, qua ſuperius, diſtringenda erit olea, & ſtatim exprimenda. nam ſi repoſita in tabulatum fuerit, celeriter concaleſcet, quoniam hiemalibus pluuijs amurcæ plus concipit, quæ eſt contraria huic rei. Cauendum eſt itaque, ne ex ea fiat oleum cibarium, quod uno modo uitari poterit, ſi protinus illata de agro bacca commolita, & expreſſa erit, quæ ſic adminiſtrata fuerit, ut ſupra diximus. Plerique agricolarum crediderunt, ſi ſub tecto bacca deponatur, oleum in tabulato creſcere: quod tam falſum eſt, quàm in area frumenta creſcere: ídque mendacium uetus ille Porcius Cato ſic refellit. Ait enim in tabulato corrugari oliuam, minorémque fieri. propter quod cum facti unius menſuram ruſticus ſub tecto repoſuerit, & poſt multos dies eam molere uoluerit, oblitus prioris menſuræ quam intulerat, ex alio acœruo ſimiliter ſepoſito quantum cuique menſuræ defuit ſupplet. eóque facto uidetur plus olei quieta, quàm recens bacca reddere, cum longe plures modios acceperit. Attamen ſi id maxime uerum eſſet, nihilominus ex pretio uiridis olei plus quàm multitudine mali contrahitur, quod*

& Cato dixit. Et ſic quidem quicquid ponderis, aut menſuræ oleo accedit, ſi portionem uelis in factum adiectæ baccæ computare, non prouentum, ſed detrimentum ſenties. Quapropter dubitare non debemus lectam oliuam, primo quoque tempore commolere, prælóque ſubijcere. Nec ignoro etiam cibarium oleum eſſe faciendum. nam ubi exeſa uermiculis oliua decidit, uel tempeſtatibus, & pluuijs in lutum defluxit, ad præſidium aquæ calidæ decurritur, ahenúmque calefieri debet, ut immundæ baccæ eluantur. ſed id non feruentiſſima fieri oportet, uerum modice calida, quò commodior guſtus olei fiat: nam ſi excoctus eſt, etiam uermiculorum, cæterarúmque immunditiarum ſaporem trahit. Sed cum fuerit oliua elota, reliqua, ſicut ſupra præcepimus, fieri debebunt. Fiſcis autem non iiſdem improbum, & cibarium oleum premi oportebit. nam ueteres ad caducam oliuam, noui autem ordinario aptari oleo, ſempérque cum expreſſerint facta ſtatim feruentiſſima debent aqua bis, aut ter elui: deinde ſi ſit profluens, impoſitis lapidibus, ut pondere preſſi detineantur immergi: uel ſi nec flumen eſt, in lacu, aut piſcina quampuriſſimæ aquæ macerari, & poſtea uirgis uerberari, ut ſordes, fecéſque decidant, & iterum elui, ſiccarique. 4;8

De oleo gleucino. CAP. LI.

Quamuis non erat huius temporis olei gleucini compoſitio, tamen huic parti uoluminis reſeruata eſt, ne parum opportune uini conditionibus interponeretur. Hac autem ratione confici debet: Vas oleariū quàmmaximum, & aut nouum, aut certe bene ſolidum præparari oportet: deinde per uindemiam muſti quamoptimi generis, & quamrecentiſſimi ſextarios ſexaginta cum olei pondo octo-

ginta in id confundi: tum aromata non cribrata, ſed ne minute quidem contuſa, uerum leuiter confracta in reticulũ iunceum, aut lineum adijci, & ita cum ſaxi ponduſculo in olei, atq; muſti partem demitti. ſint autem ijs portionibus
459 *pẽſata, quas infra ſubijcimus, calami, ſchœni, cardomomi, xilobalſami, corticis de palma fœni Græci uetere uino macerati, & poſtea ſiccati, atque etiam torrefacti, iunci radicis, tum etiã iridis Græcæ, nec minus aniſi AEgyptij pari pondere, id eſt, uniuſcuiuſque libram, & quadrantem, ut ſupra diximus, reticulo incluſa demittito, & metretam linito. poſt ſeptimum diem, aut nonum per ſe metretæ ſi quid ſecis, aut ſpurcitiæ faucibus inhærebit, manu eximito, & detergito: deinde oleum eliquato, nouiſque uaſis recondito. mox reticulum eximito, & aromata in pila quàm mundiſſimè contundito, tritáque in eandem metretam reponito, & tantundem olei quantum prius infundito, & obturato, in ſole ponito. Poſt ſeptimum diem oleum depleto, & quod reliquum eſt muſti picato cado recondito. nam id ſi non exhauſeris medicamentum, dabitur potatum imbecillis bubus, & cætero pecori.*

Oleum ad unguenta quemadmodum facias. CAP. LII.

Oleum autem ſecundarium non inſuauis odoris quotidianam unctionem præbere poterit dolore neruorum laborantibus: ante quàm oliua nigreſcat, cum primum decolorari cœperit, nec tamen adhuc uaria fuerit, maxime liciniam, ſi erit: ſi minus, regiam: ſi nec hæc fuerit, tunc culminiam baccam manu ſtringito, & ſtatim purgatam prælo integram ſubijcito, & amurcam exprimito: deinde ſuſpenſa mola oliuam frangito, eámque uel in regulas, uel in nouo fiſco adijcito, ſubiectámque prælo ſic premito, ne

uaſa intorqueas, ſed tantum ipſius præli pōdere quantulumcunque exprimi patiaris. deinde cum ſic fluxerit, protinus capulator amurca ſeparare, & diligenter ſeorſum in noua labra transferat, eiúſque eliquet reliquum olei. quod poſtea fuerit expreſſum, poterit ad eſcam uel cum alia nota miſtum, uel per ſe approbari. 460

De ſalſura ſuillæ carnis. CAP. LIII.

Hactenus de oleo abunde diximus, nunc ad minora redeamus. Omne pecus, & præcipue ſuem pridie quàm occidatur, potione prohiberi oportet, quo ſit caro ſiccior. nam ſi biberit, plus humoris ſalſura habebit. ergo ſitientem cum occideris, bene exoſſato: nam ea res minus uitioſam, & magis durabilem ſalſuram facit. deinde cum exoſſaueris cocto ſale, nec nimium minuto, ſed ſuſpenſa mola infracto diligenter ſalito, & maxime in eas partes, quibus oſſa relicta ſunt, largum ſalem infarcito, compoſitíſque ſupra tabulatum tergoribus, aut fruſtis uaſta pondera imponito, ut exanietur. tertio die pondera remoueto, & manibus diligenter ſalſuram fricato, eámque cum uoles reponere, minuto & trito ſale aſpergito, atque ita reponito: nec deſieris eius quotidie ſalſurā fricare, donec matura ſit. quòd ſi ſerenitas fuerit ijs diebus, quibus perfricatur caro, patieris eam ſale conſperſam eſſe nouem diebus: at ſi nubilum, aut pluuiæ, undecima, uel duodecima die ad lacum ſalſuram deferri oportebit, & ſalem prius excuti, deinde aqua dulci diligenter perlui, necubi ſal inhæreat, & paululum aſſiccatam in carnario ſuſpendi, quò modicus fumus perueniat, qui ſiquid humoris adhuc continetur, ſiccare eum poſſit. Hæc ſalſura luna decreſcente maxime per brumam, ſed etiam menſe Februario ante Idus commodè fiet. Eſt & alia ſalſura, quæ etiam lo-

*cis calidis omni tempore anni poteſt uſurpari, quæ ta-
lis eſt: Cum ab aqua pridie ſues prohibiti ſunt, poſtero die
mactantur, & uel aqua candente, uel ex tenuibus lignis
flammula facta glabrantur (nam utroque modo pili de-
trahuntur) caro in libraria fruſta conciditur: deinde in
ſeriam ſubſternitur ſal coctum, ſed modicè (ut ſuprà di-
461 ximus) infractum: deinde offulæ carnis ſpiſſè componun-
tur, & alternis ſal ingeritur. ſed cum ad fauces ſeriæ per-
uentum eſt, ſale reliqua pars replétur, & impoſitis pon-
deribus in uas comprimitur: eáque caro ſemper conſerua-
tur, & tanquam ſalſamentum in muria ſua permanet.*

Rapa, & Napos quemadmodum condias. CAP. LIIII.

Raporum quàm rotundiſſima ſumito, eáque, ſi ſunt lutoſa, detergito, & ſummam cutem nouacula decerpito: deinde (ſicut conſueuerunt ſalgamarij) decuſſatim ferramento lunato incidito. ſed caueto, ne uſque ad imum præcidas rapum. Tum ſalem inter inciſuras raporum non nimium minutum aſpergito, & rapa in alueo, aut ſeria componito, & ſale pluſculo aſperſa triduo ſinito, dũ exudent. poſt tertiam diem mediam fibram rapi guſtato, ſi re ceperit ſalem. deinde cum uidebitur ſatis recepiſſe, exemptis omnibus, ſingula ſuo ſibi iure eluito: uel ſi non multum liquoris fuerit, muriam duram adijcito, & ita eluito: & poſtea in quadratam ciſtam uimineã, quæ neque ſpiſſè, ſolidè tamen, & craſſis uiminibus contexta ſit, rapa componito: deinde ſic aptatam tabulam ſuperponito, ut uſque ad fundũ, ſi res exigat, intra ciſtam deprimi poſſint. Cum autem eam tabulam ſic aptaueris: grauia pondera ſuperponito, & ſinito nocte tota, & uno die ſiccari. tum in dolio picato fictili, uel in uitreo componito, & ſic infun

dito ſinapi, & aceto, ut à iure contegantur. Napi quoque,ſed integri, ſi minuti ſunt, maiores autem inſecti, eodem iure,quo rapa condiri poſſunt: ſed curandum eſt, ut hæc utraque antequam caulem,aut cymam faciant,dum ſunt tenera, componantur. Napos minutos integros, aut rurſus amplos in tres aut quatuor partes diuiſos in uas conijcito, & aceto infundito, ſalis quoque cocti unum ſextarium in congium aceti adijcito:poſt trigeſimum diem uti 461 poteris.

Sinapim quemadmodum facias, CAP. LV.

Semen ſinapis diligenter purgato,& cribrato: deinde aqua frigida eluito,& cum fuerit bene lotum,duabus horis in aqua ſinito. poſtea tollito, & manibus expreſſum in mortarium nouum,aut bene emundatum conijcito, & piſtillis conterito. cum contritum fuerit,totam intritam ad medium mortarium contrahito,& comprimito manu plana.deinde cum compreſſeris,ſacrificato, & impoſitis paucis carbonibus uiuis aquam nitratam ſuffundito, ut omnem amaritudinem eius,& pallorem exaniet. deinde ſtatim mortarium erigito,ut omnis humor eliquetur.poſt hoc album acre acetum adijcito, & piſtillo permiſceto, colatóque.Hoc ius ad rapa condienda optime facit.Cæterum ſi uelis ad uſum conuiuiorum præparare, cum exaniueris ſinapi,nucleos pineos quamrecentiſſimos,& amygdalum adijcito,diligentérque conterito infuſo aceto. Cætera, ut ſupra dixi,facito. Hoc ſinapi ad embammata non ſolum idoneo, ſed etiam ſpecioſo uteris:nam eſt candoris eximij,ſi ſit curioſe factum.

Oleris atri & ſiſeris radicem quemadmodum condias. CAP. LVI.

Priuſquam olus atrum coliculum agat, radicem eius

exerito menſe Ianuario, uel etiam Februario, & diligenter defricato, nequid terreni habeat, & in aceto, & ſale componito: deinde poſt diem trigeſimum eximito, & corticem eius delibratum adijcito. Cæterum medullam eius conciſam in fideliam uitream, uel nouam fictilem conijcito, & adijcito ius, quod ſicut infrà ſcriptum eſt fieri debebit: Sumito mentam, & uuam paſſam, & exiguam cepam aridam, eámque cum torrido farre, & exiguo melle ſubterito: quæ cum fuerit bene trita, ſapæ, uel defruti duas
463 partes, & aceti unam permiſceto: atque ita in eandem fideliam confundito, eámque operculo contectam pelliculato. cum deinde uti uoles, cum ſuo iure conciſas radiculas promito, & oleum adijcito. Hoc ipſo tempore ſiſeris radicem poteris eadem ratione, qua ſupra condire: ſed cum exegerit uſus, eximes de fidelia, & oxymelli, cum exiguo oleo ſuperfunde.

Moretum oxyporum, uel ut alij, oxygarum quemadmodum componas. CAP. LVII.

Addito in mortariũ ſatureiam, mentam, rutam, coriandrum, apium, porrum ſectiuum, aut ſi non erit uiridem cepam, folia lactucæ, folia erucæ, thymum uiride, uel nepetam, tum etiam uiride puleium, & caſeum recentem, & ſalſum: ea omnia pariter conterito, acetíque piperati exiguum permiſceto. Hanc miſturam cum in catillo compoſueris oleum ſuperfundito. Cum uiridia, quæ ſuprà dicta ſunt, contriueris, nuces iuglandes purgatas quantum ſatis uidebitur, inſerito, acetíque piperati exiguum permiſceto, & oleum infundito. ſeſamum leuiter torrefactum cum ijs uiridibus, quæ ſuprà dicta ſunt, conterito. Item aceti piperati exiguum permiſceto, cui ſuprà oleum ſuperfundito. Caſeum gallicum, uel cuiuſcunque notæ uolueris

*minutatim concidito, & conterito, nucleóſque pineos, ſi eo-
rum copia fuerit, ſi minus, nuces auellanas torrefactas a-
dempta cute, uel amygdalas æquè ſupra condimenta pa-
riter miſceto, aceti que piperati exiguum adijcito, & per-
miſceto, compoſitúmque oleo ſuperfundito. Si condimenta
uiridia non erunt, puleium aridum, uel thymum, uel ori-
ganum, aut aridam ſatureiam cum caſeo conterito, ace-
túmque piperatum, & oleum adijcito. Poſſunt tamen hæc
arida, ſi reliquorum non ſit poteſtas, etiam ſingula caſeo
miſceri. Piperis albi ſi ſit, ſi minus, nigri unciæ tres, apij
ſeminis unciæ duæ, laſeris radicis, quod σίλφιον Græci uo* 464
*cant, ſeſunciam, caſei ſextantem. Hæc contuſa & cribra-
ta melli permiſceto, & in olla noua ſeruato: deinde cum
exegerit uſus, quantulumcunque ex eo uidebitur aceto, &
garo diluito. Liguſtici unciam, paſſæ uuæ detractis uina-
ceis ſextantem, piperis albi, uel nigri quadrantem, hæc, ſi
maiorem impenſam uitabis, poſſunt melli admiſceri, &
ita ſeruari. at ſi pretioſius oxyporum facere uoles, hæc ea-
dem cum ſuperiore compoſitione miſcebis, & ita in uſum
repones: quòd ſi etiam cum laſer non habueris, pro ſilphio,
mellis adijcies pondo ſemunciam.*

Clauſulam peracti operis mei P. Siluine non alienum puto indicem lecturis, ſi modo fuerint, qui dignentur iſta cognoſcere: nihil dubitaſſe me penè infinita eſſe, quæ potuerint huic inſeri materiæ: uerum ea quæ maxime uidebantur neceſſaria, memoriæ tradenda cenſuiſſe. nec tamen canis natura dedit cunctarum rerum prudentiam: nam etiam quicunque ſunt habiti mortalium ſapientiſſimi, multa ſciſſe dicuntur, non omnia.

ALDVS LECTORI S.

ILLVD ſignificandum cenſui amice, & ſtudioſe lector, ordinem librorum Columellæ alium eſſe in hoc uolumine, quàm in alijs: idque Iucundi noſtri diligentia, qui primus eum librum, qui tertius erat, cuius principium eſt, Cũ de cultu agrorum abunde primo libro præcepiſſe uideamur, non intempeſtiua erit arborum, uirgultorúmque cura, quæ uel maxima pars habetur rei ruſticæ: non adnumerandum libris Columellæ ad Siluinum deprehendit tribus præcipuè rationibus: quarum prima eſt, quia hic idem eſt, cum eo qui ſtatim ſequitur, quíque incipit, Hactenus aruorum cultus, ut ait præſtantiſſimus poeta. Nihil enim prohibet nos Publi Siluine de ijſdem rebus dicturos celeberrimi carminis auſpicari principia: ſequitur arborum cura, quæ pars rei Ruſticæ uel maxima eſt. Ecce uterque eſt de arboribus; ſed is, cuius principium, Hactenus aruorum cultus: & maior multo eſt, & magis cultus. Secunda, quia in eo ipſo libro, quem non annumerandum diximus Columellæ hiſce de re Ruſtica libris, nuſquam nominatur P. Siluinus: ut fit in alijs omnibus. Tertia, quia ſi ille liber, ijs qui ſunt ad Siluinum, inſeratur, accuſandus foret author indiligentiæ: qui de arboribus pomiferis, de cythiſo, de oliuis, & alijs quibuſdam & in hoc, & in eo qui nunc quintus eſt, tanquam oblitus tractauerit. Præterea quia in principio eius libri, qui incipit, Quæ fere conſumabant P. Siluine ruris exercendi, colendíque ſcientiam, quæque pecuariæ negotiationis exigebat ratio, ſeptem memorauimus libris: non ſeptem, ſed octo foret dicendum. Tum alijs in locis numerus librorum, qui apud auctorem legitur, eſſet fal-

ſus: quia ſi illum, ubi non ad nomen Siluini, *addideris: in eo libro, qui* Villicus *inſcribitur, quenque undecimum eſſe librum ipſe dicit his uerbis,* Et *hoc undecimum præceptum* Ruſticationis: *foret ſcribendũ duodecimum. ſed perperam. nam cum alius alium librum ſemper citet: ut facile eſt quærenti cognoſcere, neceſſe eſt eum eſſe ordinem librorum, qui hic habetur: & ubi auctor ſeptimum dicit, ſeptimum: ubi nonum, nonum: ubi undecimum, undecimum eſſe oportere.* Ip*ſum autem librum in fine totius operis curauimus imprimendum: ut & illum quis, cum libuerit, poſſit legere.* An *autem* Columellæ *ſit, an alterius: tum quare potius* Columellæ *eſſe uideatur, uideant alij: nobis enim non erat otium.* Vale.

465 L. IVN. MODERATI COLVMELLAE LIBER DE ARBORIBVS.

De uitiario faciendo. CAP. I.

QVONIAM de cultu agrorum abunde primo uolumine præcepiſſe uidemur, non intempeſtiua erit arborum, uirgultorúmque cura, quæ uel maxima pars habetur rei ruſticæ. Placet igitur, ſicuti Virgilio, nobis quoque duo eſſe genera ſurculorum: quorum alterum ſua ſponte gignitur, alterum cura mortalium procedit. Illud, quod non ope humana prouenit, materiæ eſt magis aptum: hoc cui labor adhibetur, idoneũ fructibus. Vnum hoc itaq; præcipuum eſt, atque id ipſum genus tripartito diuiditur: nam ex ſurculo uel arbor procedit, ut olea, ficus, uel frutex, ut roſæ, arundines: uel tertium quiddam, quod neque arborem, neque fruticem proprie dixerimus, ſicuti eſt uitis. Arborum, & fruticum docebimus cultum, ſi prius de uitibus præceperimus. Qui uineam uel arbuſtum conſtituere uolet, ſeminaria prius facere debebit: ſic enim ſciet cuius generis uitem poſiturus eſt. nam quæ pretio parata diſponitur, certam generoſitatis fidem non habet: quoniam dubium eſt, an is, qui uendidit, legendis ſeminibus adhibuerit diligentiam: tum etiam quod ex lonlonginquo petitur, parum familiariter noſtro ſolo uenit, propter quod difficilius conualeſcit alienum exteræ regionis. Optimum eſt itaque eodem agro, quo uitem diſ-
466 poſiturus es, uel certè uicino facere ſeminarium: ídque multum refert loci natura. nam ſi colles uineis, uel arbu-

ſhis occupaturus es, prouidendum eſt, ut ſicciſſimo loco fiat ſeminarium, & iam quaſi ab incunabulis uitis exiguo aſſueſcat humori: aliter cum tranſtuleris de humido in aridum locum, uiduata priſtino alimento deficiet. At *ſi campeſtres & uliginoſos agros poſſidebis, proderit quoque ſeminarium ſimili loco facere, & uitem largo conſueſcere humori: nanque exilis, cum in aquoſum agrum transfertur, utcunque putreſcit. ipſum autem agrum, quem ſeminario deſtinaueris planũ, & ſuccoſum, ſat erit bipalio uertere: quod uocant ruſtici ſeſtertium. ea repaſtinatio altitudinis habet plus ſeſquipede, minus tamen quàm duos pedes.* Eiu*ſmodi bipalio iugerum agri uertitur operis quinquaginta.* Collem *autem, & cliuum modum iugeri continentem, ſi ne minus duobus pedibus alte repaſtinabis operis ſexaginta: uel ſi eodem loco quo uineam ordinaturus es, facere uoles ſeminarium, tribus pedibus alte repaſtinabis iugerum operis octoginta: ita tamen ſi neque lapis, neque tophus, aut alia materia difficilior interuenerit: quæ res quot operas abſumat, parum certum eſt.* Nos *autem de terreno loquimur.*

Qualia ſemina, & quando legas. CAP. II.

Pera*cta repaſtinatione, menſe* Februario*, uel prima parte* Martij *ſemina legito. ſunt autem optima, quæ de uitibus notatis leguntur. nam cui cordi eſt bona ſeminaria facere, circa uindemiam uites, quæ & magnum, & incorruptum fructum ad maturitatẽ perduxerint, rubrica cum aceto (ne pluuijs abluatur) permiſta denotat, nec hoc uno tantummodo anno facit, ſed continuis tribus, uel pluribus uindemijs eaſdẽ uites inſpicit, an perſeuerent eſſe fœcundæ. ſic enim manifeſtum eſt generoſitate uitium, non anni ubertate fructum prouenire.* Si *compluribus uindemijs*

467 *eundem tenorem ſeruarint, ex eiuſmodi uitibus lecta ſemina multum bonúmque uinum præbebunt. nanque qualiſcunque generis uuæ, quæ incorruptæ ad maturitatem proueniunt, longe melioris ſaporis uinũ faciunt, quàm quæ præripiuntur æſtu, aut alia de cauſa.*

Quemadmodum ſemina eligas, & de habitu terræ. CAP. III.

Semina autem eligito grandi acino, tenui folliculo, paucis, minutiſque uinaceis, dulci ſapore. Optima habentur à lũbis: ſecunda ab humeris: tertia ſumma in uite lecta, quæ celerrime comprehẽdunt, & ſunt feraciora, ſed & quamcelerrime ſeneſcunt. Pãpinaria ſarmenta deponi non placet, quia ſterilia ſunt. Locis pinguibus, & planis, & humidis præcoques uites ſerito raris acinis, breuibus nodis imbecillas: nam tali generi uitiũ eiuſmodi ager aptus eſt. Locis aridis, & macris, & ſiccis uitem ſere natura feracem, & ualidam, crebríſque acinis. quòd ſi pingui agro ualidas uites depoſueris pampinis magis eluxuriabũtur, & qualẽcunque fructum tulerint, ad maturitatem non perducent. rurſus imbecillæ exili agro celeriter deficient, exiguúmque fructum dabunt. Vnumquodque genus uitiũ ſeparatim ſerito: ita ſuo quodque tempore putabis, & uindemiabis. Semina nouella cum uetere ſarmento depoſita citò comprehendunt, & ualenter creſcunt, ſed celeriter ſeneſcunt: at quæ uetere ſarmento pãguntur, tardius conualeſcunt, ſed tardius deficiunt. Semina quamrecentiſſima terræ mãdare conuenit. ſi tamen mora interuenerit, quò minus ſtatim ſerantur, quamdiligentiſſime obrui tota oportet eo loco, unde neque pluuias, neque uentos ſentire poſſint. Plantaria facito ab exoriente, & à decima luna, & à uigeſima. Hæc melior eſt uitibus ſatio. Sed cum ſeris frigidos

uentos uitato. Malleolũ ſic deponito: uirgam malleolarem 468
*non amplius quàm ſex gemmarum eſſe conuenit, ita ta-
men ſunt, ſi breuia internodia habẽt: eius imam partem
quam in terram demiſſurus es, acutiſſima falce iuxta no-
dum, ſic ne gemmam lædas, rotunda plaga amputato, &
ſtatim fimo bubulo linito: tum in terram bene paſtinatam
& ſtercoratam rectam ſarmentum defigito, ita ne minus
quatuor gemmæ abſcondantur. Pedale quoquouerſus ſpa
tiũ ſat erit inter ſemina relinqui: cum comprehenderint,
identidem pampinentur, ne plura ſarmenta quàm debẽt,
enutriant. item quamſæpiſſime fodiantur: ferro ne tangan
tur. Vigeſimo & quarto menſe reſecentur: poſt trigeſimum
& ſextum menſem tranſferantur. In agro requieto ui-
neam ponito. nam ubi uinea fuerit, quod citius decimo an
no ſeueris, ægrius comprehẽdet, nec unquam roborabitur.
Agrum antequam uineis obſeras, explorato qualis ſapo-
ris ſit: talem enim etiã guſtus uini præbebit. Sapor autem
(ſicuti primo docuimus uolumine) comprehendetur, ſi ter-
ram aqua diluas, & cum colaueris, tum demum aquam
deguſtes. aptiſſima uitibus terra eſt arenoſa, ſub qua con-
ſiſtit dulcis humor: probus conſimilis ager cui ſubeſt to-
phus. æquè utilis congeſta, & mota terra. Sabulum quo-
que cui ſubeſt dulcis argilla, uitibus cõuenit. omnis autem
qui per æſtatem finditur ager, uitibus, arboribúſque in-
utilis. terra inferior alit uitem, & arborem ſuperior cu-
ſtodit. Saxa ſumma parte terræ, & uites, & arbores læ
dunt, ima parte refrigerant: & mediocri raritudine op-
tima eſt uitibus terra: ſed ea, quæ tranſmittit imbres, aut
rurſus in ſummo diu retinet, uitanda eſt. Viliſſima eſt au
tem ſuperior modice rara, circa radices denſa. Montibus,
cliuíſque difficulter uineæ conualeſcunt, ſed firmum pro*

búmque ſaporem uini præbent. Hu*midis & planis locis*
469 *robuſtiſſimæ,ſed infirmi ſaporis uinum, nec perenne faci-*
unt. Et *quoniam de ſeminibus, atque habitu ſoli præce-*
mus,nunc de genere uinearum diſputabimus.

De generibus uinearum. CAP. IIII.

Vites maxime gaudent arboribus,quia naturaliter in ſublime procedunt,tum & materias ampliores creant, & fructum æqualiter percoquunt. Hoc *genus uitium arbuſtiuum uocamus,de quo pluribus ſuo loco dicemus.* V*inearum autem ferè genera in uſu tria ſunt,iugata,humi proiecta,& deinde tertia quæ eſt à terra ſubrecta, more arborum in ſe conſiſtens.*Id *genus comparatum iugatæ quadam parte deficitur,quadã ſuperat. iugata plus aeris recipit,& altius fructum fert, & æqualius concoquit, ſed difficilior eſt eius cultus. at hæc ita conſtituta eſt, ut etiam arari poſſit, eóque ubertatem maiorem conſequitur, quòd ſæpius & minore impenſa excolitur.* At *quæ protinus in terram proiecta eſt,multum ſed non bonæ notæ uinum facit.* V*inea optime repaſtinato agro reponitur. nonnunquam tamen uel melius quibuſdam locis,ſulcis committitur. interdum etiam ſcrobibus deponitur: ſed ut dixi,repaſtinabitur iugerum in altitudinem pedum trium operis octoginta.Sulcum autem terrenum pedum duorum altum, & longum ſeptuaginta,una opera effodit.Scrobes ternarios, id eſt quoquouerſus pedum trium, una opera facit* XVIII. *uel ſicui cordi eſt laxius uites ponere, ſcrobes quaternarios,id eſt quoquouerſus pedum quaternum,una opera* XII *facit. uel bipedaneos quoquouerſus una opera* XX *effodit.Curandum autem eſt,ut locis aridis & cliuoſis altius uites deponantur,quàm ſi humidis & planis.Item ſi ſcrobibus, aut ſulcis uineam poſituri erimus,*

optimum erit ante annum ſcrobes, uel ſulcos facere. Vinea, quæ anguſtiſſime conſeritur, quoquouerſus quinq; pedum 470 *ſpatio interpoſito ponitur, laxius uerò inter pedes VII, uel VIII. ſed quæ rariſſime (ut etiam facile arari poſſit) inter denos pedes conſtituitur. Hæc poſitio uinearum modum ſine dubio agri maiorem occupat, ſed ualentiſſima, & fructuoſiſſima eſt. Cum ſemina depones, imum ſcrobem uel ſulcum bidentibus fodito, mollémque reddito. Vitem, quam ponis, fac ut ad Orientem ſpectet adminiculo religata. In imo ſcrobe lapides circa pondo quinque ita ponito, ne uitem premant, ſed tamen iuxta radices ſint. Præterea poſt hæc uinaceæ heminam uuæ albæ in nigra, uuæ nigræ in alba ponito, atque ita ſcrobem, uel ſulcum cum ſtercorata terra ad medium completo. Triennio deinde proximo paulatim ſcrobẽ uel ſulcum uſque in ſummum completo. ſic uites conſueſcent radices deorſum agere. Spatium autem radicibus, quà repant, lapides præbent, & hieme aquam repellunt, æſtate humorem præbent uinaceæ, quæ & radices agere cogunt. Quoniam præcepimus quemadmodum uites ponendæ ſint, nunc culturam earum docebimus.*

Quemadmodum uites coli debeant. CAP. V.

Vineam nouellam omnes gemmas agere ſinito: ſimul atque pampinus inſtar quatuor digitorum erit, tum demum pampinato, & duas materias relinquito: alteram quam uitis conſtituendæ cauſa ſubmittas, alteram ſubſidio habeas, ſi forte illa ordinaria interierit: hanc ruſtici cuſtodem uocant. proximo deinde anno, cum putabis uitem, meliorẽ unam uirgam relinquito. tertio anno uitem, in quam formam uoles, dum tenera eſt componito. Si iugatam erimus facturi, unam materiam ſubmittito, ita ut duas gem-

mas, quæ ſunt proximæ à terra, falce acuta radas, ne poſſint germinare, deinde tres ſequentes relinquas, reli-
471 *quam partem uirgæ amputes. Si autem uitem in ſe conſiſtere uoles, ſicuti arbori brachia ſubmitti patieris, & dabis operam, ut in orbem quàm rectiſſime formetur. Nam præterquam quòd ſpeciem habet ſic compoſita, tum etiam minus laborat, cum undique uelut æquilibrio ſtabilita in ſe requieſcit. Sat erit autem cum primò brachia ſubmittentur, ſingulas gemmas ſingulis ſarmentis relinqui, ne protinus onere grauetur. Poſt hanc putationem lectis ſarmētis, bidentibus alte, & æqualiter uineam fodito: uel, ſi ita latè diſpoſita erit, arato. Ab Idibus Octobris ablaqueare incipito, ante brumam ablaqueatam habeto. Per brumam uitem ne colito, niſi ſi uoles eas radices, quæ in ablaqueatione apparebunt, perſequi. tum demum optime amputabis, ſed ita ne codicem lædas, ſed potius inſtar digiti unius à matre relinquas, & ita radicem reſeces. nā quæ propius abraditur, præterquā quòd uulnus uiti præbet, eóq; nocet, tum etiā de ipſa cicatrice plures radices prorepunt. Itaque optimum eſt exiguam partem relinqui, atque ita ſummas partes, quas æſtiuas ruſtici appellāt reſecare: quæ ſic reſectæ inoleſcunt, nec ultra uitibus obſunt. Poſſunt etiam ſoboles per brumam cædi, eo magis quòd frigoribus extirpatæ minus recreantur. Peracta ablaqueatione ante brumam tertio quoque anno macerati ſtercoris, ne minus ſextarijs binis ad radices uitium poſuiſſe conueniet, præterquàm columbinum, quo ſiquid amplius, quàm heminam poſueris, uiti nocebit. Poſt brumam deinde ablaqueationem circunfodito. Ante æquinoctium uernum, quod eſt octauo Cal. April. ablaqueationem adæquato. Poſt Idus Aprilis terrā ad uitem aggerato, æſtate deinde quàm potes ſæpiſ-*

ſime occato. Iugerum uineæ quinque operis ablaqueatur, quinque foditur, tribus occatur. Iugerum ualentis, & iam conſtitutæ uineæ quatuor operis putatur, ſex alligatur. Ar- 478
buſto nihil eiuſmodi poteſt aptè finiri, quoniam inæqualitas arborum non patitur operis iuſta comprehẽdi. Quibuſdam placet uitem proximo anno tranſlatam non putare, ſequẽti deinde anno purgare, & unam uirgam, quam ſubmittamus, ad tertiam gemmam reſecare: tertio deinde ſi uitis rectè conualuerit, una plus gemma ſubmittere: quarto duas gemmas proximæ putationi adijcere, atque in quinto demum anno uitem iugare. Hũc eundem ordinem culturæ nos quoque experti comprobauimus.

De reſecanda uinea uetere, & propaganda.

CAP. VI.

Veterem uineam ſi in ſummo radices habebit, reſecare nolito: alioquin etiam nouella uinea, quæ ex reſectione enata fuerit, uim inutilem habebit, ſumma parte terræ natantibus radicibus. quamobrẽ neque fructum uberem percipies, & nihilominus celeriter conſeneſcet. Eiuſmodi itaque uinea, ſi non aridos in corpore habet truncos, & flecti poteſt, factis ſulcis optime ſternitur, atque ita renouellatur. Si autem eo uſque exaruit, ut curuari non poſſit, primo anno ſummatim, ita ne radices eruas, aut lædas, ablaqueato, & ſtercus ad radices addito, atque ita putato, ut paucas & certas materias relinquas, & fodias diligenter, & ſæpius pampines, ne omnino ſuperuacua ſarmenta nutriat. Sic exculta, firmas & longas materias creabit, quas ſequenti anno ſcrobibus inter ordines factis propagabis: ac deinde per triennium poſt, dum conualeſcet, ſæpius fodies, matrémque ipſam enecabis, nihil in poſterum proſpiciens ei, quam ſublaturus es. In poſtremum annum ma-

trem radicitus tolles, atque ita nouellam uineam ordina-
bis. Si autem uetus uinea duntaxat generis boni radices
in alto ſitas habebit,ita ut ablaqueatæ non conſpiciantur,
473 *eam uineam circa Calen.Martias antequam reſeces abla*
queato, & protinus cū alte ablaqueaueris, reſecato. qua-
tuor digitos ab radicibus truncum relinquito, & ſi fie-
ri poterit,iuxta aliquem nodum ſerrula deſecato,& pla-
gam acutiſſimo ferro deleuato. deinde minutam terram
mediocriter ſtercoratam ita ſuperponito,ut adobruto trū-
co ne minus tres digiti terræ ſuper plaga ſint. Hoc iccir-
co ne ſole inareſcat, & ut melius materias det ex perce-
pto humore, quem terra præbet. At quæ mali generis,&
infructuoſa uinea eſt ſummáſque partes & mucidas, &
exeſas habet, ſi radices eius ſatis alte poſitæ ſunt, opti-
me inſeretur ita ut ablaqueata,& nudata pars ima ſecun
dum terram ſic amputetur,ne cum aggerata fuerit,ſupra
terram extet.

De *propagatione*. CAP. VII.

Propagationum genera tria ſunt in uſu maxime: unum
quo uirga edita à matre ſulco committitur: alterum quo
ipſa mater proſternitur, atque in plureis palos per ſuas
uirgas diuiditur. tertium, quo uitis ſcinditur in duas uel
tres partes,ſi diuerſis ordinibus diducenda eſt. hoc genus
tardiſſime conualeſcit, quia uitis diuiſa medullam amit-
tit. Et quoniam genera propoſuimus,unumquodque qua-
liter faciendum ſit,demonſtremus.Virgam cum à matre in
terram deprimere uoles, ſcrobem quoquouerſus quatuor
pedum facito ita,ut propago non lædatur alterius radici-
bus.deinde quatuor gemmas, quæ in unum ſcrobem per-
ueniant, relinquito, ut ex ijs radices citentur. reliquam
partem,quæ continens matri eſt, abradito,ne ſuperuacua

ſarmenta procreet. Diuerſæ autem, quæ ſupra terrã extare debent, ne paſſus fueris plus quàm duas, aut ut maximè tres gemmas habere. reliquas, quæ in terram abſcondũtur, exceptis quatuor imis, ſic abradas, ne in ſummo radices uitis citet. hoc modo propagata celeriter con 474
ualeſcet: & tertio anno à matre ſeparabitur. Sin autem ipſam uitem ſternere uoles, iuxta radicem ita, ne ipſam lædas, curioſè fodito, & uitem ita ſupplantato, ne radicem abrumpas: cum eam ſtraueris, & uideris quouſque poſſit pertingere, ſulcum facies unum, in quem uitem integram dimittas: deinde ex eo ſulco, quaſi ramos foſſarum facies, per quos, uti quæque uirga poſtulauerit, propagetur, atque ita terra adoperies. Sin autem uitis exiguam materiam habebit, & in diuerſos ordines diducenda erit, neque aliter potuerit palos, ad quos perducitur, pertingere, quàm ut diffluat: curabis, ut quàm acutiſſima falce ab ea parte, qua bifurca eſt, findas, & eodem ferro acuto plagam emendes, ſicubi inæqualiter findi uidebitur. ſic diducta poterit in plures ordines diuidi. Non inutilis eſt etiam illa propagatio, quam nos reperimus, ſi quando in ordinem uitis deeſt, neque eſt tam procera uirga, quæ cum in imum ſcrobem demiſſa fuerit, retorqueri, & erigi ſupra terram poſſit: breuitatem ne reformidaueris, ſed qualemcunque uirgam, cuius cacumen in imum ſcrobem peruenit, deprimito, & obruito: deinde gemmas, quæ ſecundum ipſam matrem ſunt, ſubmittito, ut materias à ſuriore parte citent. Tum demum poſt triennium à matre amputato, & ad ſuum palum eam partem, quam à matre præcideris, reducito, & caput uitis facito. Propaginis ſcrobem ne minus triennio paulatim completo: ſummas radices præcidito: crebro fodito.

De inſitionibus fructuoſis, quæ uites fœcundas faciunt. CAP. VIII.

Cum uitem inſerere uoles, optimi generis ſarmēta fru-
ctuaria tum, cum gemmas agere incipient, uento Auſtro à
matre præcidito. Sarmentum, quod inſeris, de ſumma ui-
475 *te ſit rotundum, bonis, crebriſque nodis. tres deinde no-*
dos integerrimos relinquito infra tertiam gemmam ex u-
traque parte duorum digitorum ſpatium in modum cu-
nei tenuiſſimè ſcalpello acuto, ita ne medullā lædas, adra-
dito. uitem deinde, quam inſiturus es reſecato, & plagam
leuato, atque ita findito, & paratos ſurculos in fiſſuram
demittito, eatenus qua adraſi ſunt, ita ut cortex ſurculi cor-
ticem uitis æqualiter contingat. quicquid inſerueris uiti,
diligenter libro ligato, atque luto ſubacto paleato oblini-
to, operitóque plagam, & ita alligato, ne aqua, uentúſue
penetrare poſſit: deinde ſupra lutum muſcum imponito,
& ita religato: ea res præbet humorem, nec inareſcere
ſinit. infra inſitionem, & alligaturam falce acuta leuiter
uitem uulnerato ex utraque parte, ut ex his potius pla-
gis humor defluat, quàm ex inſitione ipſa abundet. no-
cet enim nimius humor, nec patitur ſurculos inſertos com-
prehendere. Quibuſdā antiquorum terebrari uitem pla-
cet, atque ita leuiter adraſos ſurculos demitti: ſed nos me-
liore ratione hoc idem fecimus. nam antiqua terebra ſco-
bem facit, propter hoc urit eam partem, quam perforat:
peruſta autem perraro unquam comprehendit inſertos
ſurculos. Nos rurſus terebram, quam gallicam dicimus,
huic inſitioni aptauimus: ea excauat, nec urit, quod non
ſcobem, ſed ramenta facit. Itaque cauatum foramen cum
purgauimus, undique adraſos ſurculos inſerimus, atq; ita
circunlinimus. Talis inſitio facilimè conualeſcit. Igitur ſe-

cundum AEquinoctium perfectam uitium inſitionem habeto: humida loca, de una alba: ſicca, de nigra inſerito. Infructuoſas uites fœcundas ſic facito: Vites, quæ exiguum dant fructum, aceto acri cum cinere rigato, ipſumque codicem eodem cinerere linito. At ſi quæ fructum, quem oſtendunt, ad maturitatem non perducunt, ſed priuſquàm miteſcant uuæ, inareſcunt, hoc modo emendabuntur: Cum ſcipiones amplitudinem acini habuerint, radice tenus uitem præcidito, plagam acri aceto pariter, ac lotio ueteri permiſta terra linito, eodémque radices rigato, ſæpe fodito. 476
Hæc materias citant, uuǽque ſuccum perferunt.

Vt uua complura genera acinorum habeat.

CAP. IX.

Eſt etiã genus inſitionis, quod uuas tales creat, in quibus uarij generis colorîſque reperiuntur acini. Hoc autem ratione tali efficitur: Quatuor, uel quinque, ſiue etiam plures uoles, uirgas diuerſi generis ſumito, eáſque diligenter & equaliter compoſitas colligato, deinde in tubulum fictilem, uel cornu arctè inſerito, ita ut aliquantum extent ab utraque parte, eáſque partes, quæ extabunt reſoluito, in ſcrobem deinde imponito, & terra ſtercorata obruito, & rigato, donec gemmas agant. Cum inter ſe uirgæ cohæſerint, poſt biennium, aut triennium facta iam unitate, diſſolues tubulũ, & circa medium ferè crus, ubi maximè uidebuntur coiſſe, uitem ſerra præcidito, & plagam leuato, terrámque minutam aggerato, ita ut tribus digitis altè plagam operiat: ex eo codice cum egerit coles, duos optimos ſubmittito, reliquos deijcito: ſic uuæ naſcentur, quales propoſuimus. Vt autem uuæ ſine uinaceis naſcantur, malleolum ſcindito ita, ne gemmæ lędãtur, medullámque omnem eradito, tum demum in ſe compoſitum colligato,

*ſic ne gemmas allidas, atq; ita terra ſtercorata deponito,
& rigato. cum coles agere cœperit, ſæpe, & altè refodito.
Adulta uitis tales uuas ſine uinaceis creabit.*

Vindemiam quomodo putes. CAP. X.

*Vindemia facta ſtatim putare incipito ferramentis
quàm optimis, & acutiſſimis: ita plagæ leues fient, neque
in uite aqua conſiſtere poterit: quæ ſimulátque immorata
eſt corrũpit uitẽ, uerméſque, & alia creat animalia, quæ
477 materiam exedũt. plagas autem rotundas facito: nam cele
rius cicatricem ducunt. Sarmenta lata, uetera, male nata,
contorta, omnia hæc præcidito: nouella, & fructuaria &
interdũ ſobolem idoneam, ſi iam ſuperficies parum uale-
bit, ſubmittito, brachiáque conſeruato: quamcelerrime po-
teris putationem perficito: arida, & uetera, falce quæ am-
putari nõpoſſunt, acuta dolabra abradito: in agro macro,
& ſicco uineã imbecillam à bruma amputato: quam par
tem non deputaueris, circa Calend. Febr. repetito: ab Idi-
bus Decemb. ad Idus Ianuarias ferro tangi uitem, & ar
borẽ non conuenit. Cum uitem putabis, inter duas gẽmas
ſecato: nam ſi iuxta ipſam gemmam ſecueris, laborabit, nec
materiam citabit. Cicatrix autem ſemper deorſum ſpe-
ctet, ita neque aqua, neque ſole laborabit, humorémque re
ctè capiet. In agro craſſo, ualidáque uinea plures gẽmas,
& palmas relinquito, in exili pauciores. Sicubi in uite bra
chiũ deſiderabis, falce acuta ſemel, aut bis eo loco altè in-
ſtar digiti mucrone ferito. brachium quamuis longum ca-
ue totum tollas, niſi totum aruerit. Vineam nouellam ante
brumam ablaqueatam habeto, ut omnes imbres, limúmq;
cõcipiat. Vites, arboréſque, quo citius ablaqueaueris, erũt
ualentiores. Sed quæcunque in cliuis erũt poſitæ, ita abla-
queandæ ſunt, ut à ſuperiore parte ſecundum codicem la-*

*cuſculi fiant, ab inferiore autem puluinuli altiores exci-
tentur, quo plus aquæ, limíque contineant. Vinea uetus ne-
que ablaqueãda eſt, ne radices, quas in ſummo habet, in-
areſcant, neque aranda, ne radices abrumpantur: biden-
tibus ſæpe, & altè fodito æqualiter, & ſtercore, uel palea
conſpergito ſolũ ante brumam, uel cum circum ipſam ui-
tem ſummatim ablaqueaueris, ſtercorato.*

De *pampinatione.* CAP. XI.

Vineam *quàm bene putare, tam diligenter pampina-* 478
*re utile eſt: nam & materiæ, quæ fructum habent melius
conualeſcunt, & putatio ſequentis anni expeditius, tum
etiam uitis minus cicatricoſa fit, quoniam quod uiride, &
tenerum decerpitur, protinus conualeſcit, ſuper hæc quo-
que melius uuæ matureſcunt. ante dies decem, quàm uinea
florere incipit, pampinatam habeto: quicquid ſuperua-
cui enatum fuerit, tollito: quod in cacumine, aut in bra-
chijs natum erit decerpito, duntaxat quæ uuam non habe
bunt.* Cacumina *uirgarum, ne luxurientur, demutilato.* V-
*uas, quæ meridiem, aut occidentem ſpectabunt, ne perurã
tur, ſuo ſibi pampino tegito.*

De *foſſura.* CAP. XII.

Simulátque *uua uariari cœperit, fodito tertiam foſſu-
ram: & cum iam matureſcet, ante meridiem priuſquàm
calere incipiet, & cum deſierit, poſt meridiem fodito, pul-
uerémque excitato: ea res & à ſole, & à nebula maxime
uuam defendit.* Lutulentam *terram, neque arare, neque
fodere oportet, quia ualde dureſcit, & finditur.* Bidenti-
*bus terram uertere utilius eſt, quàm aratro. bidens æqua
liter totam terram uertit: aratrum præterquàm quòd
ſcamna facit, tum etiam boues, qui arant, aliquantulum
uirgarum, & interdum totas uites frangunt.* Finis *autem*

fodiẽdi uineam nullus eſt: nam quanto ſæpius foderis, tanto uberiorem fructum reperies.

Ne rubigo uineam uexet. CAP. XIII.

Palearum aceruos inter ordines uerno tẽpore poſitos habeto in uinea. cum frigus contra temporis conſuetudinem intellexeris, omneis aceruos incendito, ita fumus nebulam, & rubiginem remouebit.

Ne formica uitem aſcendat. CAP. XIIII.

Lupinum terito, & cum fracibus miſceto, eóque imam
479 linea uitem circumlinito: uel bitumen cum oleo coquito, eo quoque imas uites tangito, formicæ non exedent.

Ne ſorices, aut uolucra uitem lædat. CAP. XV.

Vites, quæ ſecundum ædificia ſunt, à ſoricibus, aut muribus infeſtantur: id ne fiat plenam lunam obſeruabimus, cum erit in ſigno Leonis, uel Scorpionis, uel Sagittarij, uel Tauri, & noctu ad lunam putabimus. Genus eſt animalis, uolucra appellatur, id ferè prærodit teneros adhuc pampinos, & uuas: quod ne fiat, falces, quibus uineam putaueris, peracta putatione, ſanguine urſino linito: uel ſi pellem fibri habueris, in ipſa putatiône quoties falcem acueris, ea pelle aciem detergito, atque ita putare incipito. Quoniam de uineis abunde diximus, de arbuſtis præcipiamus.

De arbuſtis. CAP. XVI.

Vitem maximè opulus alit, deinde ulmus, deinde fraxinus. Opulus quoniam frondem non idoneam habet, à pleriſque improbatur. Vlmus autem, quam atineã uocant ruſtici, generoſiſſima eſt, & lætiſſima, multámque frondem habet: eáque maximè ſerenda eſt locis pinguibus, uel

etiam mediocribus: ſed ſi aſpera, & ſiticuloſa loca, arboribus obſerenda erunt, neque opulus, neque ulmus tam idoneæ ſunt quàm orni: eæ ſilueſtres fraxini ſunt paulo latioribus tamen folijs quàm cæteræ fraxini, nec deteriorem frondem, quàm ulmi præſtant. Capræ quidem, & oues libentius etiam hanc frōdem appetunt. Igitur qui arbuſtum conſtituere uolent, ante annum quàm deponant arbores, ſcrobes faciant quatuor pedū quoquouerſus, deinde circa Cal. Mart. in eandē ſcrobem ulmum, & opulum, uel fraxinum deponant, ut ſi ulmus defecerit, opulus, uel fraxinus locum obtineant: ſi autem utraque uixerint, altera eximatur, & alio loco deponatur. Arbuſtum inter quadragenos pedes diſpoſitum eſſe conuenit: ſic enim & ipſæ arbores, & appoſitæ uites melius conualeſcent, fructúmque meliorem dabunt. ſegetes etiam, quæ in eo erunt, minus umbra laborabunt. Arborē, quam depoſueris, ſæpius circunfodito, quò celerius adoleſcat: & citra triennium ferro ne tetigeris. Completis ſex & triginta menſibus ad recipiendā uitem formabis, & ſuperuacuos ramos amputabis, altera brachia in modum ſcalarum relinquens, alterníſque annis, ſexto anno, ſi iā firma uidebitur, maritabis hoc modo: Ab ipſo arboris crure pedale ſpatiū intermittito, deinde ſulcum in quatuor pedes longum, in tres altum, in dupondiū, & ſemiſſem latum cū feceris, patiere minime duobus menſibus cum tēpeſtatibus uerberari: tū demum circa Cal, Martias uitem, de ſeminario, ne minorē quidem decem pedum ſternito, & adminiculato, arboríque iungito: eam proximo anno ne putaueris: tertio uero ad unā uirgā redigito, paucáſq; gēmas relinquito, ne antequam inualuerit, in altitudinem repat: deinde ubi amplū incrementum habuerit, per omnia arboris tabulata diſponito eius materias,

ita tamen ne uitem oneres,ſed certa, & robuſtiſſima flagella ſubmittas,arbuſtiuam uitem quàm putare, tam alligare diligenter oportet.nam in ea fructus maxime uis conſiſtit, diutiúſque perennat,quæ firmis toris & idoneis locis religata eſt.itaque omnibus annis conuenit ſubſequi putationem,ita ut tori renouentur, & uitis per idoneos ramos diſponatur.

De oliuetis. CAP. XVII.

O*lea maxime collibus ſiccis,& argilloſis gaudet:at humidis campis, & pinguibus lætas frondes ſine fructu affert. melius autem truncis quàm plantis oliuetum conſtituitur.* M*agoni autem placet ſiccis locis oliuam, aut mox poſt æquinoctium ſeri,aut ante brumam.*N*oſtræ ætatis agricolæ ferè uernum tempus circa* C*alend.* M*aias ſeruát.*
481 O*portet autem ſcrobem oleæ quoquouerſus pedes quaternos patêre,in imum ſcrobem lapidem,glareámque abijcere,deinde ſuper terram quatuor digitorum inijcere,tum arbuſculam deponere ita rectam,ut quod à ſcrobe extiterit,in medium ſit.arbuſculum autem à tempeſtatibus tueri diligenter oportet adminiculando:& terræ,quæ in ſcrobe reponitur,ſtercora immiſcendo.* O*leam decet inter ſexagenos pedes diſponi , ut ſpatium in latitudinem creſcendi habeat : nam quæ in proceritatem extenduntur, euanidæ fiunt,parúmque fructus ferunt.*O*ptima eſt olea liciniana, pauſia ſecunda oleo,eſcæ orchis .ſunt & regiæ,& radij, quæ neque ſpecie, neque oleo ſunt tam gratæ, quàm quas ſuprà diximus.*S*i oleã poſueris eo loco,unde quercus effoſſa eſt,morietur,ideo quòd uermes quidam ſunt,qui in radice quercus naſcuntur,& educantur,iíque maxime ſemina oleæ conſumunt.ſi in olea unus ramus aliquanto cæteris lætior eſt,niſi eum recideris,arbor tota fiet retorrida.*O*m*

nes arbuſculas prius quàm tranſſerantur, rubrica notare conuenit, ut cum ſerentur, eaſdem cæli partes aſpiciant, quas etiam in ſeminario conſpexerant: alioquin frigore, uel calore laborabunt ab ijs partibus, quas præter conſuetudinem ſub alio tractu expoſitas habuerint.

De *pomario conſtituendo.* CAP. XVIII.

Priuſquam pomarium conſtituas, quàm magnum habere uoles circummunito maceria, aut foſſa, ita ut non ſolum pecori, ſed ne homini quidem tranſitus ſit, niſi per oſtium, dum adoleſcant ſemina. nam ſi prius cacumina manu perfracta, aut à pecore præroſa fuerint, quàm adoleſcant, in perpetuum corrumpuntur. Generatim autem arbores diſponere utilius, maxime ne imbecillæ à ualentioribus premantur, quæ nec uiribus, nec magnitudine ſunt pares, neque pariter creſcunt. terra quæ uitibus apta eſt, eadem quoque utilis eſt arboribus. 482

De *ſcrobibus faciendis.* CAP. XIX.

Ante annum, quàm pomaria diſponere uoles, ſcrobes fodito, ita ſole, pluuiáque macerabuntur, & quod poſueris citò comprehendet. Sed ſi quo anno ſcrobes feceris, etiã ſemina ponere uoles, minimum ante duos menſes fodito ſcrobes, poſtea ſtramentis eos completo, & incendito. Quo latiores, patentioréſque ſcrobes feceris, eò lætiores erunt, uberioréſque fructus. Scrobs clibano ſimilis eſſe debet, imus quàm ſummus patentior, ut laxius radices euagentur, ac minus frigoris hieme, minúſque æſtate uaporis per anguſtum os terræ admittant: tum etiam cliuoſis locis terra, quæ in eum congeſta eſt, pluuijs non abluitur. Arbores paribus interuallis ſerito, ut cum creuerint, ſpatiũ habeant, quò ramos extendant. nam ſi ſpiſſè poſueris, neque infrà quicquam ſerere poteris, nec ſic ipſæ fructuoſæ erunt, niſi

eas interraſeris. Itaque placet inter ordines quadragenos pedes, minimúmque tricenos relinqui uerſuris.

Quomodo ſemina legas. CAP. XX.

*Semina lege, ne minus craſſa, quàm manubrium eſt bi-
dentis, recta, leuia, procera, ſine ulceribus, integro libro. ea
bene, & celeriter comprehendunt. Semina ſi ex arboribus
ſumes; de ijs potiſſimum ſumito, quæ omnibus annis bo-
nos, & uberes ferunt fructus. Obſeruabis autem ab hume-
ris, qui ſunt contra ſolem orientem, ut eoſdem decerpas. ſi
cum radice plantam poſueris, incrementum eius futurum,
quod & cæteris, quas ſeueris, arboribus. Arbos inſita fru-
ctuóſior eſt, quàm quæ inſita nõ eſt, id eſt, quàm quæ cum
ramis, aut plantis ponitur. Priuſquam arbuſculas transfe-
483 ras, rubrica, uel alia qualibet re ſignato, ut iiſdem uentis,
quibus ante ſteterunt, conſtituas eas: curámque adhibe-
to, ut ab ſuperiore, & ſicciore, & exiliore in planiorem,
humidiorem, pinguiorem agrum transferas. Semina tri-
furca maxime ponito: ea extent ſupra terram tribus
pedibus. In eodem ſcrobe, ſi duas aut tres arbuſculas po-
nere uoles, curato ne inter ſe contingant. nam ita uermi-
bus interimuntur. Cum ſemina depones, dextra, ac ſini-
ſtra ſingulis uſque in imum ſcrobem faſciculos ſarmento-
rum brachij humani craſſitudine deponito, ita ut ſupra
terram paululum extent, per quos æſtate paruo labore a-
quam radicibus ſubminiſtres. Arbores, aut radicata ſe-
mina autumno ſerito circa Idus Octobris. Taleas, & ra-
mos uere antè, quàm germinare arbores incipiant, depo-
nito. Sed ne tinea moleſta ſit ſeminibus ficulneis, in imum
ſcrobem taleam lentiſci, ita ut cacumen eius deorſum ſpe-
ctet, obruito.*

Quando & ubi ficus ſerenda ſit. CAP. XXI.

Ficum frigoribus ne ſerito: loca aprica, calculoſa, glareoſa, interdum & ſaxoſa amat. Eiuſmodi agro citò conualeſcit, ſi ſcrobes amplos, & idoneos feceris. Ficorum genera etiam ſi ſapore, & habitu differunt, tamen uno modo, ſed diſpari differentia agri ſeruntur. Locis frigidis, & autumni temporibus aquoſis, præcoques ſerito, ut ante pluuiam fructum deligas. Locis calidis hibernas ſerotinas ſerito. At ſi uoles ficum quamuis non natura ſeram facere, cum groſſuli minuti erunt, fructum decutito: iterum alterũ edet fructum, & in hiemem ſerã differet maturitatem. Nõnunquã etiam, cum frondere cœperint arbores, cacumina fici acutiſſimo ferramento ſumma amputare prodeſt. Sic firmiores arbores, & feraciores fiũt. ſemper proderit ſimulac folia agere cœperit ficus, rubricam amurca diluere, & cum ſtercore humano ad radicem infundere: ea res efficit uberiorem fructum, & farctum fici ſpecioſius & plenius. 484

De nuce ſerenda. CAP. XXII.

Nucem græcam ſerito Arcturi ſigno, uel circa Calend. Feb. quæ pruinam neſcit. Agrum calidum, durum, & ſiccum deſiderat. nam in locis diuerſis natura eiuſmodi ſi poſueris nucem, protinus putreſcet. Antè quàm nucem deponas, in aqua mulſa, nec nimis dulci macerato, ita iucundioris ſaporis fructum, cum adoleuerit, præbebit, & interim melius, atque celerius naſcetur. Ternas nuces in trigonum ſtatuito, pàrſque acutior inferior ſit, quia inde radices mittit, nùxque à nuce minime palmo abſit, & anceps ad Fauoniũ ſpectet. Omnis nux unam radicem mittit, & ſimplici ſtylo prorepit. Cum ad ſcrobis ſolum radix peruenit, duritia humi coercita recuruatur, & extenſa in modum ramorum alias radices emittit. Nucem græcam, &

*auellanam Tarentinam hoc modo facere poteris. In quo
ſcrobe deſtinaueris nucem ſerere, terram minutam in mo-
dum ſemipedis ponito, ibique ſemen ferulæ repãgito. cum
ferula fuerit enata, eam findito, & in medullam eius ſine
putamine nucem græcam, uel auellanam abſcondito, & ita
adobruito. hoc ante Cal. Mart. facito, uel etiam inter No-
nas, & Idus Martias. Hoc eodem tempore iuglandem, &
pineam, & caſtaneam ſerere oportet.*

De malo punico ſerendo. CAP. XXIII.

*Malum punicum uere uſque in Cal. Apriles recte ſe-
ritur. Quod ſi acidum, aut minus dulcem fructum feret
hoc modo emendabitur: Stercore ſuillo, & humano, & lo-
tio humano ueteri radices rigato: ea res & fertilem arbo-
rem reddet, & primitiuos annos fructum uinoſum, poſtea
uerò etiam dulcem, & apyrenum facit. Nos exiguum admo
dum laſer cyrenaicum uino diluimus, & ita cacumina ar-*
485 *boris ſumma obleuimus, ea res emendauit acorem malorũ.
Mala punica ne rumpantur in arbore, remedio ſunt lapi
des tres, ſi cum ſeres arborem, ad radicem ipſam colloca-
ueris. at ſi iam arborem ſatam habueris, ſcyllam ſecundum
radices arboris ſerito: alio modo cum iam matura mala fue
rint, antè quàm rumpantur, petiolos, quibus pendent, in-
torqueto. Eo modo ſeruabuntur etiam anno toto.*

De pyro. CAP. XXIIII.

*Pyros autumno ante brumam ſerito, ita ut minime di-
es quinque & uiginti ad brumam ſuperſint, quæ ut ſint
feraces, cum iam adoleuerint, altè ablaqueato, & iuxta ip-
ſam radicem truncum findito, & in fiſſuram cuneum pi-
neum tedæ adijcito, & ibi relinquito: deinde obruta abla
queatione cinerem ſupra terram ſpargito.*

De *malis ſerendis.* CAP. XXV.

Mala æſtiua cydonea,ſorba,pruna, poſt mediam hiemem uſque in Idus Febr.*ſerito.* Morum *ab* Idibus Febr. *uſque in æquinoctium uernum recte ſeres.*Siliquam *græcam,quam quidam* κεράτιον *uocant,deinde perſicum ante brumam per autumnum ſerito.*Amygdala*, ſi parum feracia erunt,per foratam arborē lapidem adigito:ita librum arboris moleſcere ſinito.*Omnium *autem generum ramos circa* Cal.Mart.*in hortis,ubi & ſubacta & ſtercorata terra eſt,per puluinos arearum diſponere conuenit : deinde cum creuerint,danda eſt opera, ut dum teneros ramulos habent, ueluti pampinentur, & ad unum ſtylum primo anno ſemina redigantur:& cum autumnus inceſſerit,ante quàm frigus cacumina adurat,omnia folia decerpere expediet,& ita craſſis arundinibus,quæ ab una parte nodos integros habent,quaſi pileolos induere, atque ita à frigore,& gelicidijs teneras adhuc uirgas tueri.* Poſt *quartum & uigeſimum deinde menſem,ſiue trāſferre,& diſponere* 486
in ordinem uoles,ſeu inſerere,ſatis tutò utrunque facies.

De *inſitione arborum.* CAP. XXVI.

Omnis *ſurculus omni arbori inſeri poteſt , ſi non eſt ei,cui inſeritur,diſſimilis corticæ: ſi uerò fructum etiam eodem tempore fert,ſine ullo ſcrupulo optime inſeritur.*Tria *autem genera inſitionum antiqui tradiderunt:*Vnum,*quod reſecta,& fiſſa arbore recipit inſertos ſurculos: alterum, quod reſecta inter librum,& materiam admittit ſemina, quæ utraque genera uerni temporis ſunt : tertium , quod ipſas gemmas cum exiguo corticæ in partem ſui delibratam recipit,quam uocant agricolæ emplaſtrationem. hoc genus æſtatis eſt.* Q*uarum inſitionum rationem cum tradiderimus , à nobis quoque repertam aliam docebimus .* Omnes

arbores ſimulatque gemmas agere cœperint, Luna creſcen te inſerito, oliuã autem circa æquinoctium uernum uſque in Idus Aprilis. Ex qua arbore inſerere uoles, & ſurculos ad inſitionem ſumpturus es, uideto ut ſit tenera, & ferax, nodiſque crebris: & cũ primum germina tumebunt de ramulis anniculis, qui ſolis ortum ſpectabunt, & integri erunt, eos legito. Craſſitudine minimi digiti ſurculi ſint biſulci. Arborem, quam inſerere uoles, ſerra diligenter exſecato ea parte, quæ maxime nitida, & ſine cicatrice eſt, dabíſque operam, ne librum lædas. Cum deinde trũcum reci deris, acuto ferramento plagam leuato: deinde cuneum ferreum, uel oſſeum inter corticem, & materiem, ne minus digitos tres, ſed leniter demittito, ne lædas, aut rumpas corticem. Poſtea ſurculos, quos inſerere uoles, falce acuta ab una parte eradito tam altè quàm cuneum demiſiſti, ſed ita ne medullam, néue alterius partis corticem lædas: ubi ſurculos paratos habueris, cuneum uellito, ſtatímque ſurculos
487 demittito in ea foramina, quæ cuneo adacto inter corticem, & materiem facta ſunt. Ea autem fine, qua adraſeris, ſurculos demittito ita, ut ſex digitis de arbore extent. in una autem arbore duos, aut tres ramulos figito, dum ne minus quaternûm digitorum inter eos ſit ſpatium. Pro arboris magnitudine, & corticis bonitate hæc facito. Cum omnes ſurculos, quos arbor patietur, demiſeris, libro ulmi, uel uimine arborem aſtringito: poſtea paleato luto bene ſubacto oblinito totam plagam, & ſpatium, quod eſt inter ſurculos uſque eò, ut duobus digitis inſita extent: ſupra lutum muſcum imponito, & ita alligato, ne pluuia dilabatur. Si puſillam arborẽ inſerere uoles, iuxta terram abſcindito, ita ut ſeſquipedẽ à terra extet. cũ deinde abſcinderis, plagam diligenter leuato, & medium truncum acuto ſcal

pro modicè findito, ita ut fiſſura triũ digitorũ ſit. in eam deinde cuneum quoad patietur, inſerito,& ſurculos ex utraque parte adraſos demittito, ita ut librũ ſeminis libro arboris æqualẽ facias. cum ſurculos diligenter aptaueris, cuneum uellito: deinde arborẽ, ut ſuprà dixi, alligato,& oblinito: dein terram circa arborẽ aggerato uſque ad ipſum inſitum. ea res à uento,& calore maxime tuebitur. Tertiũ *genus inſitionis, cum ſit ſubtiliſſimum, non omni generi idoneum eſt:& ferè eæ recipiunt talem inſitionem, quæ humidum, ſucoſúmque,& ualidum librum habent, ſicuti ficus. nã & lactis plurimum remittit, & corticem robuſtum habet. optime itaque ea inſeritur tali ratione:* Ex *qua arbore inſerere uoles, in ea quæſito nouellos,& nitidos ramos: in his deinde obſeruato gemmam, quæ bene apparebit, certámque ſpem germinis habebit: eam duobus digitis quadratis circunſignato, ut medio gemma ſit,& ita acuto ſcalpello circuncidito, delibratóque diligenter, ne gemmam lædas: deinde ex qua arbore inſerere uoles, in ea nitidiſſimum ramum eligito, & eiuſdem ſpatij corticem circuncidito,& materiam delibrato,& in eam partem, quam nudaueras, gemmam hanc, quam ex altera arbore ſumpſeras, aptato ita, ut emplaſtrum circunciſæ parti conueniat. ubi hæc feceris, circa gemmam bene uincito, ita ne lædas: deinde commiſſuras, & uincula luto oblinito, ſpatio relicto, qua gemma liberè germinet.* Materia, *quam inſeueris, ſi ſobolem, uel ſuperiores ramos habebit, omnia præcidito, nequid ſit, quo poſſit ſuccus euocari, aut cui magis, quàm inſito ſeruiat.* Poſt *unum & uigeſimum diem ſoluito emplaſtrum.* Hoc *genere etiam optime olea inſeritur.* Quar*tum illud genus inſitionis iam docuimus, cum de uitibus diſputauimus: itaque ſuperuacuũ eſt hoc loco repetere iam*

488

traditam rationem terebrationis.

Quod omnium generum ſurculi, omnibus arboribus inſeri poſſint. CAP. XXVII.

Sed cum antiqui negauerint poſſe omne genus ſurcu-
lorum in omnem arborem inſeri, & illam quaſi finitio-
nem, qua nos paulò antè uſi ſumus, ueluti quandam le-
gem ſanxerint, eos tantum ſurculos poſſe coaleſcere, qui
ſint corticæ, ac libro, & fructu conſimiles ijs arboribus,
quibus inſeruntur, exiſtimauimus errorem huius opinionis
diſcutiendum, tradendámque poſteris rationem, qua poſſit
omne genus ſurculi, omni generi arboris inſeri: quod ne lon
giori exordio legentes fatigemus, unum quaſi exemplum
ſubijciemus, qua ſimilitudine quiſque quod genus uolet om
ni arbori poterit inſerere. Scrobem quoquouerſus pedum
quatuor ab arbore oliuæ tam longè fodito, ut extremi rami
oleæ poſſint eam contingere: in ſcrobem deinde fici arbuſ-
culam deponito, diligentiámque adhibeto, ut robuſta, & ni
489 *tida fiat. Poſt triennium, aut quinquennium, cum iam ſa*
tis amplum incrementum ceperit, ramum oliuæ, qui ui-
debitur nitidiſſimus deflecte, & ad crus arboris ficulneæ
religa: atque ita amputatis cæteris ramulis, ea tantum ca-
cumina, quæ inſerere uoles, relinquito: tum arborem fici
detruncato, plagámque leuato, & mediam cuneo findito.
Cacumina deinde oliuæ ſicuti matri inhærent, utraque
parte adradito, & ita fiſſuræ fici aptato, cuneúmque exi-
mito, & diligenter colligato, ne qua ui reuellantur. Sic in-
terpoſito triennio coaleſcet ficus oliuæ: & tū demum quar
to anno, cum bene coierint, uelut propagines, ramulos oliuæ
à matre reſecabis. Hoc modo omne genus in omnem arbo-
rem inſeritur.

De cythiſo. CAP. XXVIII.

Cythiſum, quẽ Græci aut *ξίαι, aut *κυχρίνην, aut *τρυφερὴν uocant, quamplurimum habere expedit, quòd gallinis, apibus, ouibus, capris quoque, & omni generi pecudum utiliſſimus eſt, quod ex eo cito pingueſcat, & lactis plurimum præbet ouibus: tum etiam quòd octo menſibus uiridi eo pabulo uti, & poſtea arido poſſis. Præterea in quolibet agro, quamuis macerrimo celeriter comprehendit, omnémque iniuriam ſine noxa patitur. Mulieres quidem, ſi lactis inopia premuntur, cythiſum aridum in aquam macerari oportet, cum tota nocte permaduerit: poſtero die expreſſi ſucci ternas heminas permiſceri modico uino, atque ita potandum dari: ſic & ipſæ ualebunt, & pueri abundantia lactis confirmabuntur. Satio autem cythiſi uel Autumno circa Idus Octob. uel Vere fieri poteſt. Cum terram bene ſubegeris, in modum horti areas facito, ibíque uelut ocymum ſemen cythiſi Autumno ſerito: plantas deinde Vere diſponi, ut inter ſe quoquouerſus quatuor pedum ſpatio diſtent. Si ſemen nõ habueris, cacumina cythiſorum 490
Vere diſponito. Stercoratam terram circa aggerato: ſi pluuia non inceſſerit, rigato XV proximis diebus: ſimul ac nouam frõdem agere cœperit, ſarrito. Poſt triennium deinde cædito, & pecori præbeto. Equo abunde eſt uiridis pondo XV, boui põdo XX. cæteriſque pecudibus pro portione uirium. Poteſt autem etiam circa Septembrem ramis ſeri. Aridum ſi dabis, exiguum dato, quoniã maiores uires habet, priúſque aqua macerato, & exemptum paleis permiſceto. Cythiſum, quod aridum facere uoles, circa menſem Septembris, cum ſemen eius grandeſcere incipiet, cædito. Paucis deinde horis, dum flaceſcat, in ſole habeto: deinde in umbra adſiccato, & ita condito.

De ſalice, & geniſta, & arundine.
CAP. XXIX.

Salicem, & geniſtam creſcente luna uere circa Calendas Martias ſerito. Salix humida loca deſiderat, geniſta etiam ſicca, utraque tamen circa uineam opportunè ſeruntur, quoniam palmitibus idonea præbent uincula. Arundo optime ſeritur, quos alij bulbos, alij oculos uocant. Simul atque terram bipalio repaſtinaueris, radicem arundinis acuta falce præſectam impendenti pluuia diſponito. Sunt qui arundines integras ſternant, quoniam ex omnibus nodis ſatæ arundines emittunt, ſed ferè hoc genus euanidam, exilémque, & humilem arundinem affert. Melior itaque ſatio eſt ea, quam prius demonſtrauimus. Placet autem omnibus annis ſimulac arundinem cecideris, locum altè, & æqualiter fodere, atque ita rigare.

De uiola, & roſa. CAP. XXX.

Violam qui facturus eſt, terram ſtercoratam, & repaſtinatam minimum altè pedem in puluinos redigat. Atque
491 ita plantas hornotinas ſcrobiculis pedalibus factis ante Calendas Mart. diſpoſitas habeat. Semen autem uiolæ ſicut olerum in areis duobus temporibus ſeritur uere, uel autumno. Colitur autem eo modo, quo & cætera olera, ut runcetur, ut ſarriatur, ut interdum etiam rigetur. Roſam fruticibus, ac ſurculis diſponi per ſurculos pedales conuenit per idem tempus, quo & uiola. Sed omnibus annis fodiri ante Calend. Mart. & interputari oportet. Hoc modo culta multis annis perennat.

F I N I S.

INDEX OMNIVM FERE QVÆ in hiſce Columellæ libris ſcitu digna reperiuntur.

A

Ablaqueanda vinea quando 131.157
Actor 30. Actus 16
Adoreum 49
Africanæ gallinæ 277
Agna quid 166
Agricultores 4
Albuelis 87
Ambulationes 24
Amerina ſalix 160
Amethyſtos 87
Aminex vites 63.100
Amygdala 200.485
Amurca 96.70
Amurca oleo inimica 453
Anates 303
Anguifer ſidus 375
Anetum 396
Andromeda 377
Anſer 300
Apes 314.315
Apes Iouis nutrices 315
Apes vt reuiuiſcant 328
Apes quomodo à pugna compeſcantur 316
Apiana vua 478.85
Apium 394
Apium peſtilentia 330
Apium pulli 317
Apium fugam exploratam præſcire 325
Apiarium 318
Ἀπηλκτάσκειν 95
Apothecæ 25.27
Apyrenum 484
Aquila exoritur 56.374 occidit 375
Aquæ bonitas 17
Arator bonus 35
Arbor inſita melior 483
Arborum tranſlatio 488
Arborator 362
Arbuſculæ omnes quomodo transferendæ 481
Arborum inſitio tempeſtiua 486.482 tranſlatio 483
Arbuſtiuum 469
Arbuſtum 477
Arbutus 192
Arctur' quãdo occidat 377
Area 28
Areæ 389
Argilla 107
Arietis exortus 372
Arietes 484
Argitis 86
Argo nauis occidit 378
Arietum habitus 148
Armoracia 415

Arundinetum 163.368
Arundo 162
As 167
Aſinus, Aſellus 245
ἀσφάλτιον 225
Aſparagi ſatiui 397
Aſſis angularis 175
ἀτράφαξις 396
Atrienſes 409
Auara vitis 87
Aues quo tempore párere deſinant 288
Auellana 199
Auenæ ſatio 63
Aurigæ occaſus 3.80
Autumnalis putatio 133

B

Balneæ 27
Balnearia 24
Bambatæ 434
Battis ſatiuus 417
Beta 396
Bidens 478
Bigemmis 179
Blattæ lucifugæ 321
Boum cura 212
Boum medicinæ 214
Boues quales parandi 207
Boues inter arãdum quomodo diſponẽdi 44.45
Boues ab opere quomodo curandi 44.45
Brachia vitis 148
Brachiatæ vineæ 179
Branchiæ 310
Braſſicæ ſatio 392
Briſa 438
Brutia pix 334
Brumæ tempus 335
Brumæ tempore vitis nõ colenda 471
Bubilia 25
Bubulci ſtatura 34
Buculus 209
Bulbi ſatio 490
Bumaſti vites 83

C

Cacabus 439
Cadus 432
C.Matius rei ruſticæ ſcriptor 443
Cæſonianũ præceptũ 19
Calabrica olea 453
Calameta 152
Calcare 288
Calyſto ſydus occidit 367
Cammarus 311
Campeſtris,& collina vua 83
Campus 38
Canalis 453
Candida lactuca 392
Candoſocci 180
Candelas ſebare 79
Canicula apparet 292
Canum genera 272
Canis villaticus 272
Canum admiſſura,&par-

tus 274.cibaria ibid.quo modo appellandi, ibidẽ
Canna 273
Cannabis 60
Canterioli 400
Canterius 134.402
Capi ſemimares 277
Capillamenta ſeminũ 134
Capillorum concinnatores 277
Capparis 399
Capiſterium 53
Caper optimus 261
Caprarum partus 262
Capra ſydus exoritur 372
Caprarum morbi: earundem remedia 263
Capreolus ferramentum 444
Caprarii officium 263
Capitatum porrum 393
Capulator 455
Capitatæ vineæ 179
Caput vitis 100
Carex 377
Carpinus 190
Caſeale 71
Caſei faciendi ratio 264
Caſeus Gallicus 463
Caſeus quõ ſeruetur 417
Caſſiope occidit 381
Caſtratio ouium 261
Caſtaneta caluefcere 163
Catulorum cura 274
Catulo facere 79
Caudarum canum caſtratio 175
Cellæ 25
Centaurus apparet 373. et 378
Centuria quid 167
Centones 33
Cera ex quibus floribus fiat 337. et quomodo conficiatur 339
Κεράτιον 485
Ceparum genera, et quomodo reponantur 415
Cepa Aſcalonia, et Pompeia 415
Cenæ vaccæ 230
Chalcis 310
Charcari 333
Charcata 176
Chærephyllum 396
Cibarium oleum 457
Cicera 64
Cicercula 60.64
Cicer arietinum 60
Ciconia quid 112
Cydonia 445.485
Cydoniorũ conditura 439
Cynaræ ſatio 393
Cythiſi ſatio 204
Claſſes 36
Claui 223
Claui in ouibus 74
Cochlear 427

Cæleſtis aqua optima 22
Cœnationes 24
Colere quid 40
Colliquiæ 50
C lyria 248
Collis 38
Color aruorum 41
Cocolubes quid 86
Columbarum color qui melior 293
Columbarum ſagina 293
Columbæ ne ſedes mutét 291
Columbinum ſtercus 70
Coloni indigenæ 29
Colus 457
Colymbades 449
Concheæ ferreæ 454
Conſeminales vineæ 446
Conſigillo 215
Coniugii maritalis inſtitutio 402
Contubernalis mulier 31
Cornelius Celſus 13
Corbis 213
Corbulæ 454
Coruda 396
Coriago 221
Cordum olus 417
Coriandri ſatio 390
Corna 415
Coronæ 223
Corona ſidus cæleſte exoritur 381. Eadem occidit 375
Corporis membra, eorúmque officia 102
Corticatæ picis vſus 428
Cortinale 27
Crater ſidus cæleſte apparet 178
Κρεμαστῆρες 131
Cretoſa humus 107
Creta cimolia 215
Cruſtumia pira 200
Cubitor bos quomodo emendandus 210
Cuculli ſagati 31.362
Cucumis 397
Cucurbita 397
Cunila bubula 221
Cunila quæ et ſatureia 317
Culina 24
Culex 400
Cuneati agri forma 169
Curgulio 220
Cura ruſticationis apud antiquos Romanos gloriæ fuit 6
Curius dentatus 18
Cuſtos quid 470
Cuſtos palmes quomodo ſubmittendus 149

D

Dactyli 83
Decacuminare 131
Decemmodiæ 421.454
Decuriæ 36

Decuſſare 148
Defrutũ quomodo fiat 426
Delibrare 197.185
Delphini occaſus 376
Denſæ glabræque ſues 9
Diabetes 100
Diradiari 190
Diſtarari 162
Diſtichum ordeum 56
Dodrante tertiari 50
Dolabra 46
Dolus Mendeſius 398
Dracontion 88
δραχμὴ 273
Duramina 143
Dulce vinum quõ fiat 431

E

Effœtum ſolum 2
Effœminatorum geſtus 6
Elices qui 50
Embammata 462
Emarcus vitis genus 87
Emplaſtratio 201.486
Emuſcare oleas 373
Epitomis circũſcribere 13
Epicharmus 258
Epiphora 226
Equa vt marem patiatur quid agendum 232
Equi quomodo ad admiſſuram ſaginandi 223
Equorum indoles & forma 235
Equorum cura,& medicina 236
Ergaſtularii 33
Eruncare 389
Eruum 64.212
Etheſiæ venti 377
Exoſſare 351
Examina apum ſilueſtria quõ inueniantur 323
Euhemerus 315

F

Fabæ 57
Faba an occanda ibidem
Faba an ſarrienda 65
Fabalia 57
Falculæ 152
Falcis figura 152
Far 50
Farrago 63
Fauonius 78
Feriis quid agricolæ, quid que non facere liceat 79
Febris ſigna 218
Fermentare terram 39
Fic⁹ quãdo ſeréda 198.483
Ficus ſerotinæ 483
Fici aridæ 418
Ficus vt aſpernentur aues 288
Ficorum genera 198
Ficedula 382
Fidis ſidus cæleſte occidit 470
Filix 271
Filicis extirpatio ibidem

Fiſcellæ 41
Fiſci 455
Flagellum quid 100
Focaneus palmes 148.159
Fœneratio 5
Fœni ſiccandi modus 76
Fœnum græcum 63
Fœminæ villicæ 29
Formicæ ne vitibus nocеant 479
Frigus terrã excoquit 389
Fronde qua, et quando utendum 213
Fructuariæ partes 25
Fructuarius quis 187
Frutetoſi tractus 40
Frutex 465
Fuligo 400
Fumarium 27

G

Galaticum ordeum 56
Gallinarum genera 277
Gallinaceus mas qualis eſſe debeat 278
Gallinæ albæ vitandæ 278
Gallinaria inſula 277
Gemella vitis 84
Gemellar 455
Glarea et calculus 107
Glechonites vinum 435
Glocire 277
Græcum, et Tarentinum pecus 254
Graminis extirpatio 129
Grandeſcere frumenta in horreo 78
Granata poma 439
Granata mala quomodo ſeruentur, et quomodo de iis fiat vinum 443
Gremia ligna 385
Groſſuli 483
Grumi 75
Gummitio 457

H

Halcyonei dies 369
Halicaſtrum 49
Haræ quomodo conſtruendæ 268
Helueolæ vites 86
Heluenaciæ vites 87
Hedera 317
Hexagonii agri forma 172
Higinius 13
Hinnus 242
Hippomanes 225
ἱπποσέλινον 394
Hornotinæ virgæ 188
Hœdi ſydus cæleſte exoritur 378
Horreum 25.406
ὑοσκύαμος 245
Horreum penſile 26
Hyſſopites vinum 434

I

Ianitores 5
Illiteratus villicus 32
Incilia 195

Inerticula vitis 87
Inoculatio, et emplaſtratio 472
Interordinia 177
Indicia frumentariæ terræ 43
Inodorare 410
Inſitionũvaria genera 201
Inulæ ſatio 394. Eius conditura 447
Inſitio arborum 201. 486
Inſitio vitis 102
Intybi ſatio 390. Eius conditura 414
Inula 394
Italia vnde dicta 207
Iter commodum 16
Iterati, tertiatiq; agri 45
Iugata vinea 469
Iugarius 24
Iugerum quot operis colatur 64. Quot modios ſeminum poſtulet 51. Eius forma et partes 169
Iulius Atticus 13
Iulius Græcinus 13
Iumenta vnde dicta 206
Iuſta 50

L

Labellum 432
Laborioſior eſt negligẽtia quàm diligentia 406
Lactuca 392
Lactucæ genera 392
Lacuſculi 485
Laconica 7
Lacubus diſtinguere granaria 26
Lacus vinarii et torcularii 421
Laſerpitium 225
Lanata aminea 84
Leguminum genera 49
Leguminum ſatio 50
Legumina agros ſtercorantia 69. Et quæ obſint agris ibidem
Lentis ſatio 59
Lepidii ſatio 395
Liber & Libera dii 422
Libella 213
Libra ſydus cæleſte occidit 372
Liciniana iugera 18
Lignatio 21
Linum 59
Lira 391. 52
Lirari 374
Loci vitia 145
Loræ confectio 439
Lumbrici: Cõtra lũbricos vitulorum remedia 230
Lupinum 49. 65. 73
Luna infra terram 391
Luxurioſa vitis 143

M

Macies et languor mularũ quomõ curetur 245

Machina 243
Magiſtri pecoris 31
Mali punici ſatio 200. 484
Mala punica ne rumpantur in arbore 485
Malorum genera varia 200
Malleolus quid 94
Malleoli diſpoſitio 468
Malleolorum numerus & electio 94
Marina lactuca 223
Marſica cepa, quæ & vnio 415
Maritale coniugium 402
Maſſulæ 436
Materia palmitis genus 190
Maritare ſtatumina vidua 144
Melampodis doctrina in pecoris cultu 10
Meleagrides gallinæ 277
Mel ſecundarium 416
Mella quid, & quomodo fiat ibidem
Mel nemorenſe 317
Mellatio 375
Meliſſa 314
Melimeli quid 445
Mel coercet vitia 446
Mēdeſius Ægyptius 260 298
Mentaſtrum 395
Menſtruoſa mulier fœtui fruticibúſq; nociua 398
Menta 395
Mentigo 262
Merula 309
Mergi 78.180
Mergis purgare, & propagare 116
Meſſis tempus 76
Meuaniæ boues 200
Militaris via 22
Miluinus pes 412
Myrti genera 436
Mnaſeas ſcriptor Græcus 410
Modus in rebus 17
Molæ 454
Mons 38
Mons tranſuerſus ſulcandus 47
Mororum ſatio 200
Mula 244
Mulas parere in Africa ib.
Mularum morbi & remedia ibidem
Mulſa aqua quomodo fiat 416
Mus araneus 224
Murinus color 243
Muriæ confectio 430
Muria dura quomodo fiat 411
Mulieris officia 403

Muſcus in vite 147
Muſtella 130
Muſtum lixiuum 432
Muſtum q̃uo fiat 433
Q̃uo condiatur 428
Et quomodo ſẽper dulce maneat 433
Mutilus aries 249

N

Næuius Pollio Romanus vir longiſſimus 97
Napus 60.400.461
Natrix 22
Negligentia quàm diligẽtia laborioſior 406
Nemeturica pix 427.429
Nepæ ſideris cæleſtis occaſus 375
Nepotes 130
Nomentanæ 85
Nomina optima non appellando fieri mala 29
Nubilarium 28
Nundinarũ conuentus 7
Numidicæ gallinæ 302
Nux græca 484
Nux auellana ibidem

O

Occatio 376
Oculorum vitia quomodo ſanentur 239
Odores vino apti 424
Offulæ carnis 461
Olearum genera 192
Oliuarum ſeminaria quo modo facienda 193
Olearius 456
Oleum 27
Oliuitas 453
Oleum quomodo fiat 453
Oleum amurca corrumpitur 453
Olíueti ſtercoratio 196
Oleaſtellum 453
Olus atrum 394. eius conditura 462
Olus cordum 417
Olerum ſationes 388
Olympionicæ equæ 99
Onychina pruna 415
Operculati faui 355
Operculare 418
ὀφιοῦχος 375
Opimare 290
Opulus 479
Ordeum hexaſtichon & cantherinum 54
Orchis 192
Ornithiæ venti 363
Orni 450
Ornus 192
Orthociſſos 370
Oſtigo 261
Orthogonii agri forma 170
Oues ne ſcabræ fiant 256
Ouis pulmonaria quomodo curanda 259

Ouium paſcua 246
Oues quales emendæ 246
Ouium natura, pabulum, & curatura 259.251.252
Oues ſi paſcua faſtidiant 252
Ouilia ne à ſerpentibus infeſtentur 255
Oua quæ, quando, & quot ſupponenda 285
Oua vt diu integra ſeruẽtur 289
Oua ſale minuuntur 289
Oua pauonina & anſerina 285
Oxygala quomodo fiat 413
Oxiporum, ſiue Oxygarum quomodo componatur 463
Ozimum 394

P

Pabulorum genera 49
Paleæ 212
Paluſtris aqua peſtilens 21
Palmare quid 385
Palumborum ſagina 290
Palmipedalis 119
Palmitum longitudo 151
Pali 126
Panis ex milio 55
Pampinaria ſarmẽta 467
Pampinarium 101
Pampini 118
Pampinatio 129.479
Pampinator 155
Pampinandi modus 180
Pampinariuspalmes 147.188
Panax 393
Pangendi ratio optima. 118
Papaueris ſatio 396
Papiliones quomodo necentur, ne apibus noceant 334
Paridius Veterenſis 128
Paſſus quid 166
Paſſum quomodo fiat 437
Paſſa vua q̃uo fiat 419
Paſtinaca 394
Paſtinum quid 117
Paſtinãdi ſoli modus 109.114.115.368
Patriſfamiliâs villicíque officium 360
Pauo mas 296
Pauonum educatio 295
Paxamus auctor Græ. 410
Pecunia, & Peculium 205
Pecudum ſtercus 70
Pecuarius canis 273
Pecus aquatile 309
Pedanda q̃uo vinea 134
Pedamen quid 160
Pedicularis herba 238
Pelagii piſces 307
Pellis fibri 479

Pelles manicatæ 31.362
Pendula loca 74
Penſile horreum 26
Perſonata herba 224
Perticæ 160
Perticalis ſalix 161
Pes 166
Phaſeli ſatio 56
Phryxonides 315
Pyrorū varia genera 200
Pyri ſatio ibidem
Pyra generoſiſſima ibid.
Picāda quomodo ſint dolia 422
Picatum vinum quomodo fiat 429
Piſcis aquilonius, ſignum cæleſte 369
Piſcis auſtrinus, ſidus cæleſte 377
Piſces pelagii, & piſces plani 306
Piſces ſaxatiles 307
Piſi ſatio 57
Piſcinæ, lacúſque memorabiles 331
Plagæ vitis 147
Planities 74
Plumarum anſerum vulſura bis in anno fit 300
Pluuialis aqua ſaluberrima 21
Porculator quis 9. Eius officium 168
Pollex in vinea 144
Poma cū pediculis legenda, ſi in vetuſtatem reponere velis 444
Pomarium quomodo inſtituendum 197
Porca quid 166
Porrum ſectiuum 393
Portulaca 417
Poſia oliua, & Regia 448
Pratum quaſi paratum 73
Prata quomodo fiant ex aruo ibid. Quomodo colantur 74
Prati ſitu obducti remedia 75
Prodomi venti flare incipiunt 376
Procyum ſidus exoritur 373
Promercales res 32
Promi & cellarii 409
Propagationum genera 473
Proſtrata vinea 181
Pruni ſatio 200
Pſythiæ vites 87
Ptiſana 49
Pullicies 194
Pulla terra 8
Pulmonariæ 270
Pultarii 442
Pulueratio 377
Puluinuli 477

Popinia 19
Puſula quid 260
Putandi tempus 133
Putatio 133
Putatoris officium 139
Puteus quando effodiendus 388

Q

Quadrans 167
Quadrati agri forma 167
Quercus 192

R

Racemarii 118
Radicata ſemina 482
Radula 422
Rami arborum quomodo diſponendi 486
Ranæ, linguæ vitium 248
Rapa 61
Raporum conditura 463
Raphanus 397
Raripilum 9
Raſſis, picis genus 425
Recraſtinari 77
Regelari 23
Rei ruſticæ ſcriptores græci 12. Latini 14
Repaſtinatæ vineæ 117
Ridica 134
Reſtibilis vinea 106.177
Robuſta frumenta 54
Roſa 491
Roſaria 368
Roſarium ſerotinum 370
Rotare quid 297
Rotundi agri forma 172
Rubrica 8.57
Rubigo ne vineam vexet 478
Rumpotinum, & Rumpotinetum 190
Runcandum quando 64
Ruſtica auis 277
Ruſticæ villæ partes 24
Ruta 395
Rutabulum 428

S

Sabina ſalix 160
Sabulo 107
Sabuloſa loca quomodo ſtercoranda 73
Sacer ignis 260
Sacra certamina 98
Sagitta quid 105.116
Salgamum quomodo cõdiendum 410
Salix 160.190
Salictum 161.275
Salitura 427
Salientes riui in villã perducendi 25
Saliuandum pecus 215
Salutator mercenarius 5
Salſa amaráque terra peſſima 82
Salubritas cæli in agro potiſſimum 15
Sampſa quomodo fiat

448.452
Sanguinalis herba 220
Sanguinaria herba 260
Santonica herba 230
Sapa quo coquatur 424
Sapor bonitatem ſoli dignoſci 42
Sapor terræ quomodo deprehendatur 467
Sationis tempora 390
Satio autumnalis potiſſima 52
Satoria trimodia 53
Satureia 399
Satureiæ conditura 415
Scabies 251
Scalæ 414
Scamnum quid ruſticis 43
Scyllæ ſatio 485
σκυτάλη 224
Scylliticum vinum 434
Scylliticum acetum ibid.
Scrobs ne ſimilis ſit alueo 128
Scrobs oleæ 481
Scrobes ternarii & quaternarii 370
Scrobs arborum ſerendarum 198
Scrobibus vineta quomodo ponenda 109
Scrofa 266
Scrupulum 167
Sedum quid 53.400
Sementis prima 50
Semicircularis, & maioris, ſemicirculo agri forma 171
Semina quomodo deponenda 198
Semina triſurca 483
Seminum genera,& differentiæ 48
Semina inter quinos, ſenos,ſeptenos, & ternos pedes &c. 173.174
Seminandi tempus 50
Semina quomodo legenda 482
Seminarium arborũ 125.198
Seminariis vitium prouincias non vti 123.Eorum cura 127
Sentis canis 387
Semis 167
Semuncia 167
Sepes viua 387
Serendi tempora 390
Serere ne dubita 364
Seris, σέρις 301
Serotini pulli 288
Serpentum afflatus quibus noxius 287
Serpillum 395
Serui quales ad villam eligendi 32
Seſamorum ſatio 59

Semita Lang 90

Seſquiopera 67
Seſtertium 466
Sextans 167
Siccaneus locus 39.161
Sicilicus 167
Siligo,& eius ſatio 49.54
Siliqua græca 63.200
Silex vitibus amicus 107
σίλφιον 413.464
Symonianum trifolium 225
Sinapis ſatio 393
Sinapi quõ facias 462
Syri 26
Sirapa quomodo fiant 452
Siſer 394. Conditura eiuſdem 462
σμύρνιον 394
Solſtitiũ quando fiat 333
Sophortiæ vites 87
Solum uitibus aptum 450
Solſtitialis ſpina 74
Sorba 200.485
Sorices ne vitem lædant 479
Spadones,ſurculi 103
Spatha lignea 427
Spica Virginis, ſidus cæleſte,exoritur 378
Spionicus 123
Spionia dapſilis 87
Spongiæ 396.454
Spongiolæ 396
Squamoſi greges 308
Stabula 24
Stercus vetuſtum nõ probari 70. Et ibidem de generibus ſtercoris.
Sterquilinia 28
Stercus auiũ optimum 70
Stella 153
Stercoranda quomodo ſit terra exilis 48
Sterile ſenium 29
Stiua 179
Stratæ vites 176
Subluuies, & Intertrigo 157
Suppuratio 220
Suburbanũ prædium commodiſſimum 13
Succularum occaſus 371
Earundem ortus 373
Suffragines 223
Surcularis terra 106
Surculorum poſitio 115
Surculi inſerendi modus. & an omne ſurculorum genus inſeratur 201
De Suibus,& eorum medicinis 266
Sues impatientiſſimæ famis,atque ob id ſcrofæ aliquando fœtus ſuos mandunt 271
Suile 269

T

Tabulata 184

Tabulatum 453
Taleæ 160
Taleæ,& rami quãdo deponendi 483
Taleolæ 160
Tarentinum pecus 9
Tarentina nux 199
Tauri forma 227
Tellus cõmunis parens 3
Terebra,& terebratio 475
Terebra Gallica 475
Terrarum ſpecies variæ 8
Terreni genera tria 38
Thaſiæ vites 87
Thalli ceparum 400
Thymum 395
Thymites vinum 435
τιθύμαλλοι 223
Tineæ aruorum 334
Tinunculus, accipitris genus 292
Tofus 157
Tonſuræ ouium tempus 256.292
Torculariæ cellæ poſitio 26
Torminum remedia 217
Traduces 188.158
Trapetum 379
Triangularis agri forma 170
Tribus vnde dictæ 167
Tribula & traha 78
Trifurca ſemina 483
Trimeſtre ſemen 53.58 369
Trigemmis ſurculus 119
Tripedaneæ vuæ 63
Triquetri agri forma 170
Trimodiæ 421.454
Tritici ſatio. 51
Triticũ omne in loco vliginoſo poſt tertiam ſationem conuertitur in ſiliginem 54.55
Tritura granorum quomodo facienda 77
Tudicula 454
Turdi 309
Tuſſis remedia 433
V
Vaccæ forma, admiſſura, partus, fœtura, paſtus 228
Vacerræ quid 312
Valetudo bona corp. 108
Varia terra varicoſáq; 46
Vbertas ſoli potiſſima 16
Venuculum far 49
Ventilare vinum 434
Venucula vitis 83
Vepres vt efficias 388
Veruactum crudum 46
Vergiliarum occaſus 50
Earum exortus 372
Viatores qui 7
Viciæ ſatio 62
Vicinitasbona invilla ne-

ceſſaria 17
Viæ commoditas ad villam multum refert 16
Villæ poſitio 24
Villicus qualis eligendus 30
Villaticus canis 272
Viminalis ſalix 161
Viminum cura 60
Vinariæ cellæ poſitio 25
Vindemiæ præparanda 421
Vindemia quomodo putanda 476
Vinearum vberrimus reditus 87
Vinea res infirma, iniuriæ impatiens 127
Vinea vetus nec ablaqueanda nec aranda 478
Vineæ quando palandæ 367
Vinea per autũnum ablaqueanda. Ablaqueata quomodo putanda 131
Vineæ quomodo in horτulos diuidendæ 140. Ac de reliqua vinearum cura per totum librũ tertium & quartum.
Vinitoris officium 146
Vini acentis, durioris, languentis, remedia 433
Vini flos ibidem
Vinum quibus conditurις confirmetur 422
Virginis humeri quando exoriuntur 377
Viri negotia 403
Viſulæ 86
Vitis inſerendæ ratio 156. 512
Vitium alligandarum cura 141
Vites præcoques 81
Vitis ad Orientem ſpectet 470
Vitiarium quomodo fiat 93
Vites nõ ſtercorandæ 73
Vitis fœcunditas quomodo exploranda 95. Et quomodo infœcunda fructuoſa reddatur 475
Vitibus quod ſolum eligendum 95. 105. 467
Vitium ſemina qualia eligenda 374. 467
Vites ad eſcam 82
Vites ſi luxuriant ſine fruge 142
Vites per brumam nõ colendæ 471
Vites ne à ſoricibus, formicis, rubigine infeſtentur 479

Vitium genera 83.84.& 469 reliquáq; de vitib⁹ quæ in vinea, & vua
Viniradix quo tempore tranſferenda 137
Vligini quomodo medendum 46.53
Vlmus Attinea 182.479
Vlmi ſatio 182
Vlmorum genera 182
Vlmarium quomodo fiat 182
Vlpicum 390
Vmbratilis mora 15
Vncia 166
Vnciariæ vuæ 83
Vngues annotini 148
Volucra ne vitem lædat 479
Vrbana villa,& eius ædificatio 24
Vrina hominis ſurculis apta 70
Vrticam anſerculos necare 302
Vſus & experientia dominantur in artibus 14
Vuæ duracinæ,purpureæ, bumaſti, dactyli, rhodiæ,libycæ,ceraunıæ,ſtephanitæ, tripedaneæ, vnciariæ, cydonitæ,venunculæ, numeſianæ, amineæ 83
Vua quando legēda 440. 441
Vuæ ollares quomodo ſeruentur 440
Vuas vt aſpernentur aues 288
Vuæ complura genera acinorum habentes 476
Vuæ ſine vinaceis ibidem
Vulcanalia 390
Vulturnus 180

FINIS.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Digitized by Google

LOCI ALIQVOT COLVMELLAE, AD *uetuſtorum exemplarium collationem emendati.*

Libro primo cap.1. pagina 13. uerſu 9. Dionyſius περὶ φυτῶν*.lege,*Dionyſius,Euphiton,Euphorion,*&c.cap.3.pagina 17.uerſu 12.*Μὴ δὲ ἄν*.lege,*Οὐ δὲ ἄν*.pag.18. uerſu 17.uernacta.lege ueterета.* Lib.2. *cap.4.pag.46.uerſu 17. ſed quandocunque arabitur. lege quandoque.cap.10. pag.57. uer.2.uernactum.lege, ueteretum.pag.59.uer.20. quandocunque in uſus.lege,quandoque.pag.67.uer.16.& 20.uernacto.lege,ueteretо.* Lib.3.*cap.21.pag.123.uer.14.matureſcere incipiant.lege,putreſcere.* Lib.5.*cap.1.pag.166.uer. 9.ruſtici agnam uocant.lege,acnuã uocant. cap.6.pag.182. uerſu 18.pecus alueris.lege,pecus paueris.pag.186.uer.7.ita ſibi pares eſſe.lege,ita ſubpares eſſe.* Lib.6.*ca.9.pag.218. uer.27.garo ſaluiati.lege,ſalinati.cap.10.pag 219.uer.7.ſaluiato.lege,ſalinato.*Ibidem *uer.14.& 20.ſaluiati.lege,ſalinati.cap.17.pag.224.uer.28.*σκυτάλην*,lege,*μυγαλῆν*.cap.33. pag.239.uer.30.melle* Attico*.lege, melle acapno.* Libro 7. *cap.3.pag.252.uer.1.*ἐμβρύου ἄκον*. lege,*ἐμβρυουλκεῖν. Libro 8.*cap.1.pag. 276.uer. 29.*καὶ χηνοτροφεῖα*. lege,*καὶ χηνοβοσκεῖα*.cap.7.pag.289.uer.27.aues ſaginantur.lege,auis ſalinatur.cap.13.pag.300.uer.1.*ἀμφίβια*. lege,* ἀμφιβίους*.cap. 15.pag.303.uerſu 30.aut uipera.lege,aut uiuerra.* Libro *nono,pag.311.uerſu 26.ac ſimilibus feris. lege,ac ſuibus feris.cap.2.pag.315.uer.10.*Erichthonij *temp.lege,*Erechthei*. ca.9.pag 327.uer.3.meliſſophylli.lege,meliſphylli.* Lib.10. *pag.349.uer.26.per omiſſ.lege,per amica.pag.350.uer.5.aluos.lege,aluus. & uer.23.bionias. lege,bryonias.pag.351. uer.12.*Aetnei*,lege,*Ennei*.pag.352.uer.8.balauſi.lege,balauſti.* Lib.11.*cap.2.pag.582.uer.30. ſic lege,* VII *Idus* No-

*uembris,*ſignificat tempeſtatem,hiemat.* VI *Idus* Nouem*bris* Vergili*æ mane occidunt: ſignificat tempeſtatē,hiemat* V *Idus* Nouemb.*ſtella clara* Scorpionis *exoritur:tempeſtatem ſignificat,uel* Vulturnus*:interdum rorat.* IIII *Idus* Nouembris *hiemis initium,&c.* Lib.12.*cap.*20.*pag.*425. *uer.*13.*crocum.lege,coſtum.cap.*35.*pag.*435.*uer.*1.*glycariziten.lege,glechoniten. cap.*41. *pag.*439. *uer.*17. *Conditura ex cydoneis,&c.ſic lege,* Compoſitio *medicamenti ad tormina quod uocatur* διὰ ὀπώρας.In *cacabo,&c.cap.*45.*pagina* 2.*poſſit interdum dari.lege,poſſit inter cibum dari.* Ibidem *uerſu* 13.*ſeſtiana.lege,cæſiana.* *Libro de* Arbori*bus, cap.*8.*pag.*475.*uer.*7.*quicquid inſerueris uti diligenter,&c. lege, quicquid inſerueris uimine ulmi diligenter, &c.cap.*28.*pag.*490.*uerſu* 7.*exiguum dato.lege, exiguius.*

Digitized by Google

EXCVDEBAT [redacted]

TYPOGRAPHVS REGIVS,

PARISIIS, AN. M. D.

XLIIII. XI. CAL.

SEPTEMBRIS.

BIBLIOTECA NAZ.
ROMA
VITTORIO EMANUELE

Digitized by Google